

พระสุตตันตปิฎก

อังคุตตรนิกาย จตุกนิบาต

เล่มที่ ๒

ขออนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

ปฐมปณาสกั

ภิกษุคามวรรคที่ ๑

๑. อนุพุทธสูตร

ว่าด้วยอริยธรรม ๔

[๑] ข้าพเจ้า (พระอานนท์) ได้สดับมาอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ ณ บ้านภิกษุคามในแคว้น
วัชชี ตรีสเรียกภิกษุทั้งหลายในที่นั้นด้วยพระพุทธพจน์ ว่า ภิกษุโว (ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย). ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลขานรับด้วยคำว่า ภทฺตุเต (พระพุทธ-
เจ้าข้า) แล้วตรีสพระธรรมเทศนาว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะไม่รู้ไม่แจ้งซึ่งธรรม ๔ ประการ เราท่าน
ทั้งหลายจึงได้เวียนว่ายตายเกิดอยู่สิ้นกาลนาน ธรรม ๔ ธรรม คืออะไรบ้าง
คือ อริยศีล อริยสมาธิ อริยปัญญา อริยวิมุตติ.

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกนิบาต เล่ม ๒ - หน้าที่ 2

ภิกษุทั้งหลาย อริยศีล อริยสมาธิ อริยปัญญา อริยวิมุตติ นั้น
เราท่านได้รู้แล้วได้แจ้งแล้ว ความทะเยอทะยานในภพ เป็นอันเราท่านถอน
ได้แล้ว สายโยงไปสู่ภพขาดสิ้นแล้ว บัดนี้ภพใหม่ไม่มี.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้พระสุคตศาสดา ได้ตรัสพระธรรมเทศนา
ไวยากรณภายิตีนี้แล้ว ครั้นแล้วจึงตรัสนิคมคาถาประพันธ์นี้อีกว่า

ศีลสมาธิปัญญา จ วิมุตติ จ อนุตตรา

อนุปุพฺพา อิมะ ชมฺมา โคตเมณ ยสฺส สตินา

ธรรมเหล่านี้ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

และวิมุตติ อันยอดเยี่ยม พระโคตมผู้

ทรงเกียรติ ได้ตรัสรู้แล้ว.

อติ พุทฺโธ อภิญฺญา ย ชมฺมมกฺขาสี ภิกฺขุณฺ

ทุกฺขสฺส นุตฺกโร สตุถา จกฺขุมา ปรีนิพฺพุโต

พระพุทธเจ้า ครั้นทรงรู้จริงอย่างนี้

แล้ว ทรงบอกพระธรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย

พระองค์ผู้พระศาสดามีจักขุ ทรงกระทำ

ที่สุดทุกข์ ดับสนิทแล้ว.

จบอนุพุทธสูตรที่ ๑

อรรถกถาอังคุตรนิกาย ชื่อ มโนรณปุรณิ

จตุกนิบาตวรรณา

ปฐมปัณณาสกั

ภักทคามวรรควรรณาที่ ๑

อรรถกถาอนุพุทธสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในอนุพุทธสูตรที่ ๑ แห่งจตุกนิบาต ดังต่อไปนี้ :-
บทว่า อนนุโพธา ได้แก่ เพราะไม่รู้ เพราะไม่ทราบ บทว่า
อปปฏิเวธา ได้แก่ เพราะไม่แทงตลอด คือ เพราะไม่ทำให้ประจักษ์ บทว่า
ทิมมทธานั แปลว่า สิ้นกาลนาน. บทว่า สนุชาวิตั ได้แก่ เล่นไป
โดยไปจากภพสู่ภพ. บทว่า สัสริตั ได้แก่ ท่องเที่ยวไป โดยไปมาบ่อย ๆ.
บทว่า มมญเจว ตุมุหากญจ แปลว่า อันเราและอันท่านทั้งหลาย. อีก
อย่างหนึ่ง ในบทว่า สนุชาวิตั สัสริตั นี้ ฟังทราบเนื้อความอย่างนี้ว่า
การเล่นไป การท่องเที่ยวไป ได้มีแล้วทั้งแก่เราทั้งแก่ท่านทั้งหลาย บทว่า
อริยสุส ได้แก่ ไม่มีโทษ. กักรรม ๓ เหล่านี้ คือ สีล สมาธิ และปัญญา ฟัง
ทราบ ว่า สัมปยุตต์ด้วยมรรคและผลแล. ผลเท่านั้น ท่านแสดงโดยชื่อว่า วิมุตติ.
บทว่า ภวตณฺหา ได้แก่ ตัณหาในภพทั้งหลาย. บทว่า ภวเนตฺติ ได้แก่
ตัณหา จงเชือกผูกสัตว์ไว้ในภพ. บทนั้นเป็นชื่อของตัณหานั้นแล จริงอยู่
ตัณหานั้นนำสัตว์ทั้งหลายไปสู่ภพนั้น ๆ เหมือนผูกคอโค เพราะฉะนั้น ตัณหา
นั้น ท่านจึงเรียกว่า ภวเนตฺติ. บทว่า อนุตฺตรา ได้แก่ โลภุตระ บทว่า
ทุกฺขสฺสทฺตโร ได้แก่ ทรงทำที่สุดแห่งวิภูทุกข์. บทว่า จกฺขุมา ได้แก่
ทรงมีจักขุด้วยจักขุทั้ง ๕. บทว่า ปรินิพฺพุโต ได้แก่ ปรินิพพานแล้วด้วย

กิเลสปรินิพพาน (คือดับกิเลส). ทรงจบเทศนาตามลำดับอนุสนธิว่า นี่เป็นการ
ปรินิพพานครั้งแรกของพระศาสดานั้น ณ โขธัมมชตถสถาน. แต่ภายหลังพระองค์
ปรินิพพานด้วยอนุปาทิสถนิพพานธาตุดับขนธ ณ ะหว่างไม้สาละคู่ดังนี้.

อรรถกถาอนุพุทธสูตรที่ ๑

๒. ปปตติสูตร

ว่าด้วยผู้ตกจากพระธรรมวินัย

[๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ไม่ประกอบด้วยธรรม . ประการ
เรียกว่า ผู้ตกจากพระธรรมวินัยนี้ ธรรม ๘ ประการ คืออะไรบ้าง คือ
อริยศีล อริยสมาธิ อริยปัญญา อริยวิมุตติ บุคคลผู้ไม่ประกอบด้วยธรรม
ประการนี้แล เรียกว่า ผู้ตกจากพระธรรมวินัยนี้.

บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๘ ประการนี้ เรียกว่า ผู้ไม่ตกจากพระ-
ธรรมวินัยนี้ ธรรม ๘ ประการคืออะไรบ้าง คือ อริยศีล อริยสมาธิ อริย-
ปัญญา อริยวิมุตติ บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๘ ประการนี้แล เรียกว่า
ผู้ไม่ตกจากพระธรรมวินัยนี้.

(นิกมคคาถา)

บุคคลผู้เคลื่อนไป (จากคุณมีอริยศีล
เป็นต้น) ชื่อว่า ตก (จากพระธรรมวินัย)
ผู้ตกแล้ว และยังกำหนดยินดี ก็ต้องมา
(เกิด) อีก ความสุขย่อมมาถึง ผู้ทำกิจที่
ควรทำแล้ว ยินดีคุณที่ควรยินดีแล้ว โดย
สะดวกสบาย.

จบปปตติสูตรที่ ๒

อรรถกถาปติตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยให้ปติตสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้:-

บทว่า **ปติโต** ได้แก่ ผู้เคลื่อนไป. บทว่า **อปฺปติโต** ได้แก่ ผู้ตั้งอยู่แล้ว. บรรดาบุคคลเหล่านั้น โลกียมหาชนชื่อว่า ตกไปทั้งนั้น. พระอิริยบุคคลมีพระโศดาบันเป็นต้น ชื่อว่า ตกไปในขณะเกิดกิเลส. พระชีณาสพชื่อว่า ตั้งอยู่แล้วโดยส่วนเดียว. บทว่า **จฺจตา ปตฺนฺติ** ความว่า ชนเหล่าใดเคลื่อนไป ชนเหล่านั้น ชื่อว่าตก. บทว่า **ปติตา** ความว่า ชนเหล่าใดตกไป ชนเหล่านั้น ชื่อว่าเคลื่อนไป. อธิบายว่า ชื่อว่าตกเพราะเคลื่อนไป ชื่อว่าเคลื่อนไป เพราะตกดังนี้. บทว่า **ลิตฺธา** ได้แก่บุคคลผู้กำหนดเพราะราคะ. บทว่า **ปฺนฺราคตา** ความว่า ย่อมชื่อว่าเป็นผู้มาสู่ชาติ ชรา พยาธิ มรณะอีก. บทว่า **กตฺกิจฺจํ** ความว่า ทำกิจที่ควรทำด้วยมรรค ๔. บทว่า **รตฺมมํ** ความว่า ยินดีแล้วในคุณชาติที่ควรยินดี. บทว่า **สุเขนानฺวาคตํ สุขํ** ความว่า จากสุขมาตามคือถึงพร้อมซึ่งสุข อธิบายว่า จากสุขของมนุษย์ มาถึงคือบรรลुสุขทิพย์ จากสุขในฉนมาถึงสุขในวิปีสสนา จากสุขในวิปีสสนา มาถึงสุขในมรรค จากสุขในมรรคมาถึงสุขในผล จากสุขในผล ก็มาถึงสุขในนิพพาน.

จบอรรถกถาปติตสูตรที่ ๒

๓.ปฐมขตสูตร

ว่าด้วยกรรม ๔ ประการ ของคนพาลและบัณฑิต

[๑] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยกรรม ๔ ประการ เป็นคนพาล เป็นคนโง่เขลา เป็นอสังฆบุรุษ ครอบตนอันถูกขุด (รากคือ ความดี) เสียแล้ว ถูกขจัดไปครั้งหนึ่งแล้ว เป็นคนประกอบด้วยโทษ ผู้รู้ เลียน และได้สิ่งอันไม่เป็นบุญมากด้วย กรรม ๔ ประการเป็นไฉน คือ บุคคลไม่ใคร่ครวญไม่สอบสวนแล้ว ชมคนที่ควรติ ๑ ตีคนที่ควรชม ๑ ปลุกความเลื่อมใสในฐานะอันไม่ควรเลื่อมใส ๑ แสดงความไม่เลื่อมใสในฐานะอันควรเลื่อมใส ๑ บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการนี้แล เป็นคนพาล ฯลฯ และได้สิ่งอันไม่เป็นบุญมากด้วย

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการ เป็นบัณฑิต เป็นคนฉลาด เป็นสังฆบุรุษ ครอบตนอันไม่ถูกขุด ไม่ถูกขจัดไปครั้งหนึ่ง เป็นผู้หาโทษมิได้ ผู้รู้สรรเสริญ และได้บุญมากด้วย กรรม ๔ ประการ เป็นไฉน คือบุคคลใคร่ครวญสอบสวนแล้ว ตีคนที่ควรติ ชมคนที่ควรชม ๑ แสดงความไม่เลื่อมใสในฐานะอันไม่ควรเลื่อมใส ๑ ปลุกความเลื่อมใสในฐานะอันควรเลื่อมใส ๑ บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการนี้แล เป็นบัณฑิต ฯลฯ และได้บุญมากด้วย

(นิกมคาถา)

ผู้ใดชมคนที่ควรติ หรือ ตีคนที่

ควรชม ผู้นั้น ชื่อว่าก่อ (กถิ) ความร้าย

ด้วยปาก เพราะความร้ายนั้น เขาก็ไม่ได้

ความสุข นี้ ร้ายไม่มาก คือการเสียทรัพย์
ในการพนัน แม้จนสิ้นเนื้อประดาตัว สิ่ง
นี้ดี ร้ายมากกว่า คือทำใจร้าย ในท่านผู้
ดำเนินดีแล้วทั้งหลาย คนที่ตั้งใจและใช้
วาจาลามก ตีเตียนท่านผู้เป็นอริยะ ย่อม
ตกนรกตลอดเวลา สิ้นแสนสามสิบหก
นिरัพพุทะ กับอีกห้าอัพพุทะ.

จบปฐมขตสูตรที่ ๓

อรรถกถาปฐมขตสูตร

ปฐมขตสูตรที่ ๓ กล่าวไว้ในอรรถกถาทุกนิบาตแล้ว. ส่วนในคาถา
ฟังทราบวินิจฉัยดังนี้ บทว่า นิรุทธี ได้แก่ผู้ควรนินทา. บทว่า นิรุทติ
ได้แก่ ย่อมตีเตียน. บทว่า ปลัลลियो ได้แก่ ผู้ควรสรรเสริญ. บทว่า
วิจินาติ มุขเน โส กลี ความว่า ผู้นั้นประพฤตอย่างนี้แล้ว ชื่อว่า
ย่อมเฟ้นโทษด้วยปากนั้น. บทว่า กลินา เตน สุขัง น วิรุทติ ความว่า
เขาย่อมไม่ได้ความสุขเพราะโทษนั้น. บทว่า สพุพสุสาปี สหาปี อตุตนา
ความว่า การแพ้นั้น เสียทั้งทรัพย์ของตนทุกสิ่ง กับทั้งตัวเอง (สิ้นเนื้อ-
ประดาตัว) ชื่อว่าเป็นโทษประมาณน้อยนัก. บทว่า โย สุขเตสุ ความว่า
ส่วนผู้ใดพึงทำจิตคิดประทุษร้ายในบุคคลทั้งหลาย ผู้ดำเนินไปโดยชอบแล้ว
ความมีจิตคิดประทุษร้ายของผู้นั้นนี้แล มีโทษมากกว่าโทษนั้น. บัดนี้ เมื่อ

ทรงแสดงธรรมที่มีจิตคิดประทุษร้ายนั้นมีโทษมากกว่า จึงตรัสคำว่า **สตฺ**
สหัสสถานํ เป็นอาทิ. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สตฺ สหฺสฺสถานํ** ได้แก่
สิ้นแดน โดยการนับตามนิรพพุทะ. บทว่า **ฉตฺตีสฺสติ** ได้แก่ อีกสามสิบหก
นิรพพุทะ. บทว่า **ปฺลฺยจ จ** คือห้าอัพพุทโดยการนับตามอัพพุทะ. บทว่า
ยฺมริยฺ ครฺหิ ความว่า บุคคลเมื่อคิดเทียบพระอริยะทั้งหลาย ย่อมเข้าถึงนรกใด
ในนรกนั้น ประมาณอายุมีเท่านี้ .

จบอรรถกถาปฐมขตสูตรที่ ๓

๔. ทุตฺยขตสูตร

ว่าด้วยพาลและบัณฑิต

[๔] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ปฏิบัติผิดในสถาน ๔ เป็นคนพาล
 ฯลฯ และได้สิ่งอันไม่เป็นบุญมากด้วย ในสถาน ๔ คืออะไร คือ ในมารดา
 ในบิดา ให้พระตถาคต ในสาวกของพระตถาคต บุคคลปฏิบัติผิดในสถาน ๔
 นี้แล เป็นคนพาล ฯลฯ และได้สิ่งอันไม่เป็นบุญมากด้วย

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ปฏิบัติชอบในสถาน ๔ เป็นบัณฑิต ฯลฯ และ
 ได้บุญมากด้วย ในสถาน คืออะไร คือ ในมารดา ในบิดา ในพระตถาคต
 ในสาวกของพระตถาคต บุคคลปฏิบัติชอบในสถาน ๔ นี้แล เป็นบัณฑิต ฯลฯ
 และได้บุญมากด้วย

(นิกมคาถา)

คนใดปฏิบัติผิด ในมารดา และใน
บิดา ในพระตถาคตสัมพุทธเจ้า และใน
สาวกของพระตถาคต คนเช่นนั้น ย่อมได้
สิ่งอันไม่เป็นบุญมาก เพราะความ
ประพฤตินี้ไม่เป็นธรรมในมารดาบิดาเป็นต้น
นั้น ในโลกนี้ บัณฑิตทั้งหลายก็ติเตียนเขา
เขาตายไปแล้วยังไปอบายด้วย.

คนใดปฏิบัติชอบ ในมารดา ในบิดา
ในพระตถาคตสัมพุทธเจ้า และในสาวก
ของพระตถาคต คนเช่นนั้นย่อมได้บุญ
มากแท้ เพราะความประพฤติเป็นธรรมใน
มารดาบิดาเป็นต้นนั้น ในโลกนี้ บัณฑิต
ทั้งหลายก็สรรเสริญเขา เขาละโลกนี้แล้ว
ยังบันเทิงในสวรรค์.

จบพุทธยขตสูตรที่ ๔

อรรถกถาทุติยขตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในตุติยขตสูตรที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-

ในบทว่า **มาตริ ปิตรี จ** เป็นอาทิ นายमितตวินทุกะ ชื่อว่าปฏิบัติผิดในมารดา. พระเจ้าอชาตศัตรู ชื่อว่าปฏิบัติผิดในบิดา. เทวทัต ชื่อว่าปฏิบัติผิดในพระตถาคต. โกกาลิกะ ชื่อว่าปฏิบัติผิดในพระสาวกของพระตถาคต. บทว่า **พหุญจ** แปลว่า มาก. บทว่า **ปสวติ** แปลว่า ย่อมได้. บทว่า **ตาย** ความว่า ด้วยความพระพุดคือธรรมกล่าวคือความปฏิบัติผิดนั้น. บทว่า **เปจฺจ** คือไปจากโลกนี้. บทว่า **อปายญฺจ กจฺจติ** คือเขาจะต้องบังเกิดในนรกเป็นต้นแห่งใดแห่งหนึ่ง. ส่วนในสุกกปัฏ (ธรรมฝ่ายดี) ก็นัยนี้เหมือนกัน.

จบอรรถกถาทุติยขตสูตรที่ ๔

๕. อนุโสตสูตร

ว่าด้วยบุคคล ๔ ปราภในโลกล

[๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ นี้มีปราภอยู่ในโลก บุคคล ๔ คือใคร คือบุคคลไปตามกระแส ๑ บุคคลไปทวนกระแส ๑ บุคคลตั้งตัวได้แล้ว (ไม่ตามและไม่ทวนกระแส) ๑ บุคคลข้ามถึงฝั่งขึ้นอยู่บนบกเป็นพราหมณ์ ๑

บุคคลไปตามกระแส เป็นอย่างไร? บุคคลบางคนในโลกนี้เสพกามด้วย ทำบาปกรรมด้วย นี้เรียกว่า บุคคลไปตามกระแส.

บุคคลไปทวนกระแส เป็นอย่างไร ? บุคคลบางคนในโลกนี้ไม่เสพ
กาม และไม่ทำบาปกรรม แม้ทั้งทุกข์กายทั้งทุกข์ใจ กระทั่งร้องไห้ น้ำตา
นองหน้า ก็ยังประพฤติพรหมจรรย์ให้บริบูรณ์บริสุทธฺ์อยู่ได้ นี้เรียกว่า **บุคคล
ไปทวนกระแส.**

บุคคลตั้งตัวได้แล้ว เป็นอย่างไร ? บุคคลบางคนในโลกนี้ เพราะ
สิ้นสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ เป็นโอบปาติกะ ปรินิพพานในโลกที่เกิดนั้น มีอัน
ไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา นี้เรียกว่า **บุคคลตั้งตัวได้แล้ว.**

บุคคลข้ามถึงฝั่งขึ้นบนบกเป็นพราหมณ์ เป็นอย่างไร ? บุคคลบางคน
ในโลกนี้ เพราะสิ้นอาสวะทั้งหลาย กระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติ
อันหาอาสวะมิได้ ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเอง สำเร็จอยู่ในปัจจุบันนี้ นี้เรียก
ว่า **บุคคลข้ามถึงฝั่งขึ้นอยู่บนบกเป็นพราหมณ์.**

ภิกษุทั้งหลาย นี้แลบุคคล ๔ มีปรากฏอยู่ในโลก.

(นิคมกาลา)

ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ไม่สำรวจใน
กาม ยังไม่สิ้นราคะ เป็นกามโภคี ใน
โลกนี้ ชนเหล่านั้น ชื่อว่า ผู้ไปตามกระแส
ถูกตัณหาครอบงำไว้ ต้องเกิดและแก่
บ่อย ๆ เพราะฉะนั้นแหละ ผู้เป็นปราชญ์
ในโลกนี้ ตั้งสติ ไม่เสพกามและไม่ทำบาป
แม้ทั้งทุกข์กายใจ ก็ละกามและบาปได้
ท่านเรียกบุคคลนั้นว่า ผู้ไปทวนกระแส

คนใดละกิเลส ๕ ประการ (คือ
สังโยชน์เบื้องต่ำ) ได้แล้ว เป็นพระเสขะ
บริบูรณ์ มีอันไม่เสื่อมกลายเป็นธรรมดา
ได้วสีทางใจ มีอินทรีย์อันมั่นคง คนนั้น
ท่านเรียกว่า ผู้ตั้งตัวได้แล้ว เพราะได้
ตรัสรู้แล้ว ธรรมทั้งหลายทั้งยิ่งและหย่อน
ของบุคคลใด ล้วนไปดับไป ไม่มีอยู่
บุคคลนั้น เป็นผู้บรรลุซึ่งยอดความรู้
สำเร็จพรหมจรรย์ ถึงที่สุดโลก เรียกว่าผู้
ถึงฝั่งแล้ว.

จบอนุโสตสูตรที่ ๕

อรรถกถาอนุโสตสูตร
ฟังทราบวินิจฉัยในอนุโสตสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-
บุคคลชื่อว่า อนุโสตกามี เพราะไปตามกระแส. ชื่อว่าปฏิบัติ
คามิ เพราะไปทวนกระแสของกระแสคือกิเลส โดยการปฏิบัติที่เป็นข้าศึก.
บทว่า จิตตฺโต คือมีภาวะตั้งตนได้แล้ว. บทว่า ติญฺโณ ได้แก่ ข้ามโอฆะ
ตั้งอยู่แล้ว. บทว่า ปารคโต ได้แก่ ถึงฝั่งอื่น. บทว่า เถล ติญฺจติ ได้แก่
อยู่บนบก คือนิพพาน. บทว่า พุราหุโณ ได้แก่ เป็นผู้ประเสริฐ หาโทษ
มิได้. บทว่า อิธ แปลว่า ในโลกนี้. บทว่า กามะ จ ปฏิเสวติ ได้แก่
ส่องแสงพัวตฤกามด้วยกิเลสกาม. บทว่า ปาปญจ กมุขํ กโรติ ได้แก่

ย่อมทำกรรมมีปาณาติบาตเป็นต้น อันเป็นบาปะ บทว่า **ปาปญจ กมฺมฺน** กโรติ ได้แก่ ไม่ทำกรรมคือเวร ๕. บทว่า **อโย วุจฺจติ ภิกฺขเว จิตฺตฺโต** ความว่า อนาคตามีบุคคลนี้ ชื่อว่า ตั้งตนได้แล้ว ด้วยอำนาจการไม่กลับมา จากโลกนั้น โดยถือปฏิบัติอื่นอีก.

บทว่า **ตณฺหาธิปฺนฺนา** ความว่า เหล่าชนที่ถูกตัดหางา คือครอบไว้ หรือเข้าถึง คือหยั่งลงสู่ตัมหา. บทว่า **ปริปุณฺณเสกฺโข** ได้แก่ ตั้งอยู่ใน ความบริบูรณ์ด้วยสิกขา. บทว่า **อปฺริหฺนฺนฺมฺโ** ได้แก่ มีอันไม่เสื่อมเป็น สภาวะ. บทว่า **เจโตวสิปฺตฺโต** ได้แก่ เป็นผู้ชำนาญทางจิต. บุคคลเห็น ปานนี้ ย่อมเป็นพระชีนาสพ. แต่ในข้อนี้ ตรัสแต่อนาคตามีบุคคล. บทว่า **สมาหิตินุทฺริโย** ได้แก่ ผู้มีอินทรีย์หกมันคงแล้ว. บทว่า **ปโรปรา** ได้แก่ ธรรมอย่างสูงและอย่างเลว อธิบายว่า กุศลธรรมและอกุศลธรรม. บทว่า **สเมจฺจ** ได้แก่ มาพร้อมกันด้วยญาณ. บทว่า **วิฐฺปิตา** ได้แก่ อันท่าน กำจัดหรือเผาเสียแล้ว. บทว่า **วุสิตฺพฺรหฺมจฺริโย** ความว่า อยู่จบมรรค พรหมจรรย์. บทว่า **โลกนฺตฺตฺ** ความว่า ถึงที่สุดแห่งโลกทั้งสาม. บทว่า **ปารคฺโต** ความว่า ผู้ถึงฝั่งด้วยอาการ ๖. ในข้อนี้ตรัสแต่พระชีนาสพเท่านั้น แต่วิภูฏะและวิวิภูฏะ (โลกิยะและโลกุตระ) ตรัสไว้ทั้งในพระสูตร ทั้งในคาถา ด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถาอนุโสตสูตรที่ ๕

๖. อปฺปสุตฺตสูตร

ว่าด้วยบุคคลผู้มีสุตะ ๔ จำพวก

[๖] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกมีปรากฏอยู่ในโลก บุคคล ๔ คือใคร ก็ บุคคลผู้สัดับน้อย (เรียนน้อย) ทั้งไม่ได้ประโยชน์ เพราะการสัดับ ๑ บุคคลผู้สัดับน้อย แต่ได้ประโยชน์เพราะการสัดับ ๑ บุคคลผู้สัดับมาก (เรียนมาก) แต่ไม่ได้ประโยชน์เพราะการสัดับ บุคคลผู้สัดับมาก ทั้งได้ประโยชน์เพราะการสัดับ

บุคคลผู้สัดับน้อย ทั้งไม่ได้ประโยชน์เพราะการสัดับเป็นอย่างไร ? (นวังคสัตถุศาสนา คำสอนของพระศาสดามีองค์ ๕ คือ) สุตตะ เคนยยะ เวยยาकरणะ กาลา อุทาน อิติวุตตกะ ชาตกะ อปฺปภูตธัมมะ เวทลละ บุคคลบางคนในโลกนี้ได้สัดับน้อย ทั้งเขาหาธุรรธ (คือเนื้อความ) ธุรรธ (คือบาลี) แห่งคำสอนอันน้อยที่ได้สัดับนั้น แล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ไม่ บุคคลผู้สัดับน้อย ทั้งไม่ได้ประโยชน์เพราะการสัดับ เป็นอย่างนี้แล.

บุคคลผู้สัดับน้อย แต่ได้ประโยชน์เพราะการสัดับเป็นอย่างไร ? (นวังคสัตถุศาสนา คำสอนของพระศาสดามีองค์ ๕ คือ) สุตตะ ฯลฯ เวทลละ บุคคลบางคนในโลกนี้ได้สัดับน้อย แต่เขาธุรรธธุรรธแห่งคำสอนอันน้อยที่ได้สัดับนั้นแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม บุคคลผู้สัดับน้อย แต่ได้ประโยชน์เพราะการสัดับ เป็นอย่างนี้แล.

บุคคลผู้สัดับมาก แต่ไม่ได้ประโยชน์เพราะการสัดับเป็นอย่างไร ? (นวังคสัตถุศาสนา คำสอนของพระศาสดามีองค์ ๕ คือ) สุตตะ ฯลฯ เวทลละ บุคคลบางคนในโลกนี้ได้สัดับมาก แต่เขาหาธุรรธธุรรธแห่งคำสอนเป็นอัน

มากที่ได้ดับนั้นแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมไม่ บุคคลผู้ดับมาก แต่
ไม่ได้ประโยชน์เพราะการดับ เป็นอย่างนี้แล

บุคคลผู้ดับมาก ทั้งได้ประโยชน์เพราะการดับเป็นอย่างไร
(นวังคสัตถุศาสนา คำสอนของพระศาสดามีองค์ ๘ คือ) สุตตะ ฯลฯ เวทัลล
บุคคลบางคนในโลกนี้ได้ดับมาก ทั้งเขารู้ธรรมแห่งคำสอนเป็นอันมาก
ที่ได้ดับนั้นแล้ว ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม บุคคลผู้ดับมาก ทั้งได้
ประโยชน์เพราะการดับ เป็นอย่างนี้แล.

ภิกษุทั้งหลาย นี้แลบุคคล ๔ จำพวกมีปรากฏอยู่ในโลก.

บุคคลใด ถ้าเป็นคนดับน้อย ทั้งไม่
ตั้งอยู่ในศีล บัณฑิตทั้งหลายย่อมติเตียน
บุคคลนั้นทั้ง ๒ ทาง คือทั้งทางศีล ทั้ง
ทางดับ.

บุคคลใด ถ้าแม้เป็นคนดับน้อย
แต่ตั้งมั่นอยู่ในศีล บัณฑิตทั้งหลายย่อม
สรรเสริญบุคคลนั้นทางศีล แต่การดับ
ของเขาบกพร่อง.

บุคคลใด ถ้าแม้เป็นคนดับมา
แต่ไม่ตั้งมั่นอยู่ในศีล บัณฑิตทั้งหลายย่อม
ติเตียนบุคคลนั้นทางศีล แต่การดับของ
เขาพอการ.

บุคคลใด ถ้าเป็นคนดับมาก ทั้ง
ตั้งมั่นอยู่ในศีล บัณฑิตทั้งหลายย่อม
สรรเสริญบุคคลนั้นทั้ง ๒ ทาง คือทั้งทาง
ศีล ทั้งทางการดับ.

ใครจะควรติบุคคลผู้ได้สติมาก

ทั้งเป็นผู้ทรงธรรม ทอด้วยปัญญา เป็น

สาวกพระพุทธเจ้า ราวกะแต่่งทองชมพูนท

นั้นเล่า แม่เหล่าเทวดาดีเยี่ยมชม ถึงพรหม

สรรเสริญ.

จบอัปสูตสูตที่ ๖

อรรถกถาอัปสูตสูต

พึงทราบวินิจฉัยในอัปสูตสูตที่ ๖ ดังต่อไปนี้.

บทว่า อนุปปฺนุโน แปลว่า ไม่เข้าถึง. ในบทมีอาทิว่า สุตฺตํ นี้
อุกโตวิภังค์ นิทเทส ชันชกปริวาร สุตตนิบาต มงคลสูต รตนสูต
นาลกสูต ตฺวฏฺกสูต พระดำรัสของพระตถาคตแม่อื่นมี ชื่อว่าสูต พึง
ทราบว่ สูต. พระสูตที่มีคาถาแม่ทั้งหมด พึงทราบว่ เคยยะ. โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งในสังยุตตนิกาย สคาถวรรคแม่ทั้งหมด อภิธรรมปิฎกแม่ทั้งสิ้น สูตที่
ไม่มีคาถา พระพุทธพจน์แม่อื่นที่ไม่สงเคราะห์เข้ากับองค์ ๘ เหล่าอื่น พึง
ทราบว่ เวยยาकरणะ. ธรรมบท เถรคาถา เถรีคาถา และคาถาล้วนไม่มี
ชื่อพระสูตในสุตตนิบาต พึงทราบว่ คาถา. พระสูต ๘๒ สูต ที่ประกอบ
ด้วยคาถาอันสำเร็จมาแต่โสมนัสญาณ พึงทราบว่ อุทาน. พระสูต ๑๑๐ สูต
อันเป็นไปโดยนัยเป็นอาทิว่า วุตฺตมิตฺถ ภาควตา พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้
ดังนี้ พึงทราบว่ อิติวุตตกะ. ชาดก ๕๕๐ ชาดก. มีอปฺณณกชาดกเป็นต้น
พึงทราบว่ ชาดก. พระสูตที่ประกอบด้วยธรรมที่น่าอัศจรรย์ไม่เคยมี แม่

ทั้งหมด อันเป็นไปโดยนัยเป็นต้นว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อัจฉริยอัปภูตธรรม ๔ ของเรามีอยู่ พึงทราบว่ามีว่า **อัปภูตธรรม**. พระสูตรแม่ทั้งปวง ที่ถามแล้ว ได้ความรู้ และความยินดี มีจูเวทลลสูตร มหาเวทลลสูตร สัมมาทิฏฐิสูตร ตักกปัญหสูตร สังขารภาษณียสูตร มหาปุณณมสูตรเป็นต้น พึงทราบว่ามีว่า **เวทลล**.

บทว่า **นอตถมถุญาย ชมฺมมถุญาย** ความว่า **ไม่รู้**อรรถกถา และบาลี. บทว่า **ชมนานุชมนปฺปนิโน** ความว่า **ยอม**ไม่ปฏิบัติธรรมสมควรแก่โลกุตระธรรม ๘ คือข้อปฏิบัติเบื้องต้น พร้อมทั้งศีล. พึงทราบเนื้อความในทวาระโดยอุบายนี้. ส่วนวาระที่หนึ่ง ในพระสูตรนี้ ตรัสถึงบุคคลผู้มีสุทธะน้อยแต่ทุกศีล ในวาระที่สอง ตรัสถึงบุคคลผู้มีสุทธะน้อยแต่เป็นพระจีณาสพ ในวาระที่สาม ตรัสถึงบุคคลผู้มีสุทธะมากแต่ทุกศีล ในวาระที่สี่ ตรัสถึงบุคคลผู้มีสุทธะมากทั้งเป็นพระจีณาสพ. บทว่า **สีเลสุ อสมานิโต** ความว่า **ไม่ทำให้**บริบูรณ์ในศีลทั้งหลาย. บทว่า **สีลโต จ สุตฺเตน จ** ความว่า **นัก**ปราชญ์ทั้งหลายยอมติเตียนผู้นั้น ทั้งโดยส่วนศีล ทั้งโดยส่วนสุทธะอย่างนี้ว่า คนนี้ทุกศีล มีสุทธะน้อย. บทว่า **ตสฺส สมฺปชฺชเต สุตฺ** ความว่า **สุทธะ**ของบุคคลนั้น **ชื่อว่า**สมบูรณ์ เพราะเหตุที่กิจคือสุทธะอันเขาทำแล้วด้วยสุทธะนั้น. บทว่า **นาสฺส สมฺปชฺชเต** ได้แก่ ความว่า **สุตฺก**กิจ **ชื่อว่า**ไม่สมบูรณ์ เพราะกิจคือสุทธะอันเขาทำได้ทำ. บทว่า **ชมนฺนํ** ได้แก่ **เป็นผู้**ทรงจำธรรมที่ฟังแล้วไว้ได้. บทว่า **สพฺปญฺญํ** ได้แก่ **มี**ปัญญาดี. บทว่า **เนกขัม****ชฺมโพนทสฺเสว** ความว่า **ทอง**คำธรรมชาติ เขาเรียกว่า **ชมพูนุท** **คุณ**แห่งทองชมพูนุทนั้น คือ **คุณ**ดีมีทองเนื้อ ๕.

จบอรรถกถาอัปสุตสูตรที่ ๖

๗. สังฆโศภณสูตร

ว่าด้วยบุคคลผู้ทำหมู่ให้งาม ๔ จำพวก

[๗] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกเหล่านี้ ที่ฉลาด มีวินัย กล้าหาญ สดับมาก ทรงธรรม ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ย่อมยังหมู่ให้งาม บุคคล ๔ จำพวกเหล่านี้คือใคร คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา บุคคล ๔ จำพวกเหล่านี้แล ที่ฉลาด มีวินัย กล้าหาญ สดับมาก ทรงธรรม ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ย่อมยังหมู่ให้งาม

บุคคลใด เป็นผู้ฉลาดและกล้าหาญ

เป็นผู้สดับมาก และทรงจำธรรม เป็นผู้

ประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรม บุคคลเช่น

นั้นนั่น เรียกว่าผู้ยังหมู่ให้งามภิกษุ ภิกษุณี

อุบาสก และอุบาสิกา เป็นผู้ที่มีศรัทธา

สมบูรณ์ด้วยศีล เป็นพหูสูต บุคคลเหล่านี้

แลยังหมู่ให้งาม บุคคลเหล่านี้เป็นสังฆ-

โศภณ (ผู้ยังหมู่ให้งาม) แท้จริง.

จบสังฆโศภณสูตรที่ ๗

อรรถกถาสังฆโสภณสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในสังฆโสภณสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **วियุตตา** ได้แก่ บุคคลผู้ประกอบด้วยปัญญาสามารถ. บทว่า **วินีตา** ความว่า ผู้เข้าถึงวินัย อันท่านแนะนำดี. บทว่า **วิสารทา** ความว่า ผู้ประกอบด้วยความกล้าหาญ คือญาณสหระคด้วยโสมนัส. บทว่า **ขมฺมชรา** คือ ทรงจำธรรมที่ฟังมาแล้วไว้ได้. บทว่า **ภิกฺขุ จ สีสฺมฺปนฺโน** ความว่า ในกาถาตรัสคุณแต่ละอย่าง แต่ละบุคคลไว้ก็จริง ถึงอย่างนั้น คุณธรรมทั้งปวง ก็ย่อมควรแก่ท่านเหล่านั้นแม้ทั้งหมด

จบอรรถกถาสังฆโสภณสูตรที่ ๗

๘. เวสาร์ชชสูตร

ว่าด้วยเวสาร์ชชญาณของตถาคต

[๘] ก่อนภิกษุทั้งหลาย เวสาร์ชชญาณ (ญาณเป็นเหตุให้กล้าหาญ) ของตถาคต ๔ นี้ ตถาคตประกอบด้วยเวสาร์ชชญาณเหล่าใดเล่า จึงปฏิญาณฐานผู้เป็นโจก เปล่งสิงหนาทในบริษัททั้งหลาย ประกาศพรหมจักร เวสาร์ชชญาณคืออะไรบ้าง คือเราไม่เห็นนิมิตนี้ว่า สมณะ หรือพราหมณ์ หรือ เทวดา หรือมาร หรือพรหม หรือใคร ๆ ในโลก จักหักท้วงเราได้โดยชอบ แก่เหตุ ในชื่อว่า

๑. ท่านปฎิญาณว่าเป็นสัมมาสัมพุทธะ แต่กรรมเหล่านี้ท่านยังไม่
รู้แล้ว

๒. ท่านปฎิญาณว่าเป็นจિณาสพ แต่อาสวะเหล่านี้ของท่านยังไม่สิ้น
แล้ว

๓. ท่านกล่าวกรรมเหล่าใดว่าทำอันตราย กรรมเหล่านั้น ไม่อาจทำ
อันตรายแก่ผู้ช้องเสพได้จริง

๔. ท่านแสดงกรรมเพื่อประโยชน์อย่างใด ประโยชน์อย่างนั้นไม่
เป็นทางสิ้นทุกข์โดยชอบแห่งบุคคลผู้ทำตาม

เมื่อไม่เห็นนิमितอันนี้เสียเลย เราจึงโปร่งใจ จึงไม่ครั้นคร้าม จึง
กล้าหาญ

ภิกษุทั้งหลาย นี้แล เวสาร์ชชญาณของตถาคต ตถาคตประกอบ
ด้วยเวสาร์ชชญาณเหล่าใดเล่า จึงปฎิญาณฐานผู้เป็นโจก เปล่งสิงหนาทใน
บริษัททั้งหลาย ประกาศพรหมจักร

ถ้อยความ ที่ผูกแต่งขึ้นเป็นอันมาก
ทุกชนิด และสมณพราหมณ์ทั้งหลายอาศัย
วาทะใด วาทะนั้น มาถึงตถาคตผู้แก้แล้วกล้า
ผู้ย้ายเสียซึ่งวาทะแล้ว ย่อมพ่ายไป ท่านผู้
ใดครอบงำเสียซึ่งวาทะและสมณพราหมณ์
ทั้งสิ้น มีความเอ็นดูในสรรพสัตว์ ประกาศ
ธรรมจักร สัตว์ทั้งหลายย่อมกราบไหว้
ท่านผู้เช่นนั้น ผู้ประเสริฐแห่งเทวดา
และมนุษย์ ผู้ถึงฝั่งแห่งภพ.

จบเวสาร์ชชสูตรที่ ๘

อรรถกถาเวสัชชสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในเวสัชชสูตรที่ ๘ ดังต่อไปนี้ :-

ในบทว่า เวสัชชชานี นี้ ธรรมอัน เป็นปฏิปักษ์ต่อความขลาด ชื่อว่า เวสัชชชะ ญาณเป็นเหตุให้กล้าหาญ. เวสัชชชะนี้ เป็นชื่อของ โสมนัสญาณที่เกิดขึ้นแก่ตถาคต ผู้พิจารณาเห็นความไม่มีความขลาดใน ฐานะ ๔. บทว่า อาสภณฐานํ ความว่า ฐานะอันประเสริฐ คือฐานะสูงสุด. หรือพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลายเป็นผู้องอาจ ฐานะของพระพุทธเจ้า ทั้งหลายเหล่านั้น. อีกนัยหนึ่ง โคจำฝูงของโคร้อยตัว ชื่อว่า อุสกะ โคจำฝูง ของโคหนึ่งพันตัว ชื่อว่า วสกะ หรือโคอุสกะ เป็นหัวโจกโคร้อยคอก โควสกะเป็นหัวโจกโคพันคอก โคนิสกะ ประเสริฐสุดแห่งใดทั้งหมด อดทน ต่ออันตรายทุกอย่าง เผือก น่ารัก ขนภาระไปได้มาก ทั้งไม่หวั่นไหวด้วย เสียงฟ้าร้องรื้อยครั้ง พันครั้ง โคนิสกะนั้น ท่านประสงค์ว่า โคอุสกะในที่นี้ นี้เป็นคำเรียกโคอุสกะนั้น โดยปริยาย. ที่ชื่อว่า อาสกะ เพราะฐานะนี้เป็นของ โคอุสกะ. บทว่า ฐานํ ได้แก่ การเอาเท้าทั้ง ๔ ตะกุกแผ่นดินยืนหยัด. ก็ ฐานะนี้ ชื่อว่า อาสกะ เพราะเหมือนการยืนหยัดของโคอุสกะ. โคอุสกะที่นับ ว่า โคนิสกะ เอาเท้า ๔ เท้าตะกุกแผ่นดินแล้ว ยืนหยัดโดยยืนไม่หวั่นไหว ฉันทใด ตถาคตก็ตะกุกแผ่นดินคือบริษัท ๘ ด้วยพระบาทคือเวสัชชชญาณ ๔ ไม่หวั่นไหวด้วยข้าศึกปัจเจกมิตรไร ๆ ในโลก พร้อมทั้งเทวโลก ยืนหยัดโดย ยืนไม่หวั่นไหวก็ฉันทนั้น. ตถาคตเมื่อยืนหยัดอยู่อย่างนี้ จึงปฏิญญาฐานของผู้ องอาจ เข้าถึง ไม่บอกคืน กลับยกขึ้นไว้ในพระองค์ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า อาสภณฐานํ ปฏิษานาติ ดังนี้.

บทว่า **ปริสาสุ** ได้แก่ ในบริษัททั้ง ๘. บทว่า **สีหนาท** นทติ ความว่า เปล่งเสียงแสดงอำนาจอันประเสริฐสุด เสียงแสดงอำนาจของราชสีห์ หรือบันลือเสียงแสดงอำนาจเสมือนการแผดเสียงของราชสีห์. ความข้อนี้พึงแสดงด้วยสีหนาทสูตร. ราชสีห์ เขาเรียกว่า **สีหะ** เพราะอดทน และเพราะล่าเหยื่อ แม้งั้นใด ตลาคคกัฉันนั้น เขาเรียกว่า **สีหะ** เพราะทรงอดทน โลกธรรมทั้งหลาย และเพราะทรงกำจัดลัทธิอื่น. การบันลือของสีหะที่ท่านกล่าวอย่างนี้ เรียกว่า **สีหนาท**. ในสีหนาทนั้น ราชสีห์ประกอบด้วยกำลังของราชสีกล้ำหาญในที่ทั้งปวง ปราศจากขนชูชัน บันลือสีหนาทฉันใด สีหะคือ ตลาคคกัฉันนั้น ประกอบด้วยกำลังของตลาคค เป็นผู้กล้าหาญในบริษัททั้ง ๘ ปราศจากขนพอง ย่อมบันลือสีหนาท อันประกอบด้วยความมดงามแห่งเทศนามืออย่างต่าง ๆ โดยนัยเป็นอาทิว่า อย่างนี้รูป. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า **ปริสาสุ สีหนาท** นทติ ดังนี้.

บทว่า **พुरुหม** ในบทว่า **พुरुหมจุก** ปวตุเตติ นี้ ได้แก่ จักรอันประเสริฐสูงสุดหมดจด. ก็จักกศัพทนี้

ย่อมใช้ในอรรถว่าสมบัติ ลักษณะ

ส่วนแห่งรถ อิริยาบถ ทาน รตนจักร
ธรรมจักร และอรุจักรเป็นต้น ในที่นี้
รู้กันว่า ใช้ในอรรถว่า ธรรมจักร พึงทำ
ธรรมจักรให้ชัดเจน แบ่งเป็นสองประการ.

จริงอยู่ จักกศัพทนี้ย่อมใช้ในอรรถว่า **สมบัติ** ได้ในบาลีเป็นต้นว่า **จตุตทาริมานิ ภิกขเว จุกานิ เยหิ สมมุนาคทานิ เทวมนุสสุทานิ** คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สมบัติ ๔ ที่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายประกอบพร้อมแล้ว ดังนี้. ใช้ในอรรถว่า **ลักษณะ** ได้ในบาลีนี้ว่า **ปาตลเสสุ จุกานิ ชาตานิ**

ลักษณะเกิดบนฝ่าพระบาท ดังนี้. ใช้ในอรรถว่า อิริยาบถ ได้ในบาลีนี้ว่า จตุจุกัม นวทวารัม มีอิริยาบถ ๔ มีทวาร ๙ ดังนี้. ใช้ในอรรถว่า ทาน ได้ในบาลีนี้ ทท ภุช จ มา จ ปมาโท จุกัม วุตตย สพุพปาณิน ทานจให้ จงบริโภค และจงอย่าประมาณ จงให้ทานเป็นไปแก่สรรพสัตว์ ดังนี้. ใช้ในอรรถว่า รตนจักร ได้ในบาลีนี้ว่า ทิพพัม รตนจุกัม ปาตุรโหติ จักรรัตนัมที่เป็นทิพย์ได้ปรากฏแล้ว ดังนี้. ใช้ในอรรถว่า ธรรมจักร ได้ในบาลีนี้ว่า มยา ปวตฺติตฺต จุกัม ธรรมจักรอันเราให้เป็นไปแล้วดังนี้. ใช้ในอรรถว่า อูรจักร ได้ในบาลีนี้ว่า อูรจักร กงจักรหมุนอยู่บนกระหม่อมของคนผู้ถูกความอยากครองงำ ดังนี้. ใช้ในอรรถว่า ปหฺรณจักร เครื่องประหาร ได้ในบาลีนี้ว่า ขุรปริยฺนุเตน เจปิ จกุเณ. ถ้าประหารด้วยจักรมีคมรอบ ๆ ดังนี้. ใช้ในอรรถว่า อสนิมัลลทละ คือ วงกลมแห่งสายฟ้า ได้ในบาลีนี้ว่า อสนิจุกัม วงกลมแห่งสายฟ้าดังนี้. แต่จักกศัพท์นี้ ในที่นี้รู้กันว่า ใช้ในอรรถว่า ธรรมจักร.

ก็ธรรมจักรนี้นั้นมี ๒ คือ ปฏิเวธญาณ ๑ เทศนาญาณ ๑. บรรดาธรรมจักร ๒ นั้น ญาณที่ปัญญาอบรม นำอริยผลมาให้ตนเอง ชื่อว่า ปฏิเวธญาณ. ญาณที่กรุณาอบรม นำอริยผลมาให้สาวกทั้งหลาย ชื่อว่า เทศนาญาณ. บรรดาญาณ ๒ อย่างนั้น ปฏิเวธญาณมี ๒ คือ ที่กำลังเกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้ว. ก็ปฏิเวธญาณนั้น ชื่อว่ากำลังเกิดขึ้นนับแต่ทรงออกผนวชจนถึงอรหัตมรรค ชื่อว่าเกิดขึ้นแล้วในขณะที่แห่งอรหัตผล. อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่ากำลังเกิดขึ้นนับแต่ภพชั้นดุสิต จนถึงอรหัตมรรค ณ มหาโพธิบัลลังก์ ชื่อว่าเกิดขึ้นแล้วในขณะที่แห่งอรหัตผล. อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่ากำลังเกิดขึ้นนับแต่ครั้งพระที่ปึงกรพุทธเจ้า จนถึงอรหัตมรรค ณ โพธิบัลลังก์ ชื่อว่า

เกิดขึ้นแล้วในขณะแห่งอรหัตผล. เทศนาญาณก็มี ๒ คือที่กำลังเป็นไป
ที่เป็นไปแล้ว. ก็เทศนาญาณนั้น ชื่อว่ากำลังเป็นไปจนถึงโศดาปัตติมรรค
ของท่านพระอัญญาโกณฑัญญะ ชื่อว่าเป็นไปแล้วในขณะแห่งโศดาปัตติผล.
บรรดาญาณทั้ง ๒ นั้น ปฏิเวธญาณ เป็นโลกุตระ เทศนาญาณเป็นโลกิยะ.
ก็ญาณทั้งสองนั้น ไม่ทั่วไปกับสาวกเหล่าอื่นเป็นโอรสญาณทำให้เกิดโอรสคือ
สาวก สำหรับพระพุทธเจ้าทั้งหลายเท่านั้น.

บทว่า สมุมาสมพุทฺธสฺส เต ปฏิขานโต ความว่า ท่าน
ปฏิญาณอย่างนี้ว่า เราเป็นสัมมาสัมพุทธะ ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเราได้ตรัสรู้
แล้วดังนี้. บทว่า อนภิสมพุทฺธา ความว่า ธรรมทั้งหลาย ชื่อเหล่านี้
ท่านยังไม่รู้แล้ว. บทว่า ตตฺร วต คือในธรรมที่ท่านแสดงเหล่านั้นอย่างนี้ว่า
อนภิสมพุทฺธา. บทว่า สหสมฺเมน ได้แก่ด้วยถ้อยคำพร้อมด้วยเหตุ
ด้วยการณ์. บุคคลก็ดี ธรรมก็ดี ท่านประสงค์ว่านิमितในบทว่า นิमितฺตเมตฺถิ.
ในข้อนี้มีใจความดังนี้ว่า บุคคลใดจะทักท้วงเรา เราก็ยังไม่เป็นบุคคลนั้น
บุคคลแสดงธรรมใดแล้ว จักทักท้วงเราว่า ธรรมชื่อนี้ ท่านยังไม่รู้แล้วดังนี้
เราก็ยังไม่เห็นธรรมนั้น. บทว่า เขมปฺปตฺโต ได้แก่ถึงความเกษม. สองบท
ที่เหลือ ก็เป็นโวพจน์ของบทนี้นั่นเอง. คำนั้นทั้งหมดตรัสมุ่งถึงเวสัชชญาณ
อย่างเดียว. ด้วยว่าพระทศพลเมื่อไม่ทรงเห็นบุคคลที่ทักท้วง หรือธรรมที่ยัง
ไม่รู้ ที่เป็นเหตุทักท้วงว่า ธรรมชื่อนี้ ท่านยังไม่รู้แล้วดังนี้ พิจารณาเห็นว่า
เราตรัสรู้ตามความเป็นจริงแล้ว จึงกล่าวว่าเป็นพุทธะดังนี้ จึงเกิดโสมนัส
ที่มีกำลังกว่า ญาณที่ประกอบด้วยโสมนัสนั้นชื่อว่าเวสัชชชะ. ทรงหมายถึง
เวสัชชญาณนั้น จึงตรัสคำเป็นต้นว่า เขมปฺปตฺโต ดังนี้. ในบททุกบท
พึงทราบเนื้อความอย่างนี้.

ในบทว่า **อนุตรายิกา ชมฺมา** นี้ ชื่อว่าอันตรายิกกรรม เพราะทำอันตราย. อันตรายิกกรรมเหล่านั้น โดยใจความก็ได้แก่อาบัติ ๗ กอง ที่จิตใจดวงละเมิด. ความจริงโทษที่จิตใจดวงละเมิด โดยที่สุดแม้อาบัติทุกกฏ และทูปภาสิต ก็ย่อมทำอันตรายแก่มรรคและผลได้. แต่ในที่นี้ ประสงค์เอาเมถุนกรรม ด้วยว่าเมื่อภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเสพเมถุนกรรม ย่อมเป็นอันตรายต่อมรรคและผลถ่ายเดียว. บทว่า **ยสุส โข ปน เต อตฺถาย** ความว่าเพื่อประโยชน์แก่ธรรมอันใดในบรรดาธรรมเป็นที่สิ้นราคะเป็นต้น. บทว่า **ชฺมโม เทลิต** ความว่า ท่านกล่าวพรรณมือสุภกาวานาเป็นต้น. บทว่า **ตฺตฺร วต มํ** คือในธรรมที่ไม่นำสัตว์ออกจากทุกข์นั้น. บทที่เหลือ ฟังทราบโดยนัยอันกล่าวไว้ในวินัย.

บทว่า **วาทปลา** คือ วาทะทั้งหลายนั่นเอง. บทว่า **ปฺลฺล** แปลว่ามาก. บทว่า **ลิตา** คือที่ผูกแต่งเป็นปัญหาขึ้น. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า **ปฺลฺลฺลิตา** ได้แก่ วาทะที่เตรียมคือจัดไว้มาก. อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า **ปฺลฺลฺลิตา** เพราะสมณพราหมณ์เป็นอันมากผูกไว้. บทว่า **ยํ นิสฺลิตา** ความว่าแม้บัดนี้สมณพราหมณ์อาศัยคลองวาทะใด. บทว่า **น เต ภวนฺติ** ความว่า คลองวาทะเหล่านั้นย่อมไม่มี คือแตกพินาศไป. บทว่า **ชฺมฺมจกฺกํ** นั้น เป็นชื่อของเทศนาญาณก็มี ปฏิเวธญาณก็มี. บรรดาญาณทั้งสองนั้นเทศนาญาณเป็นโลกิยะ ปฏิเวธญาณเป็นโลกุตระ. บทว่า **เกวลี** ได้แก่ทรงถึงพร้อมด้วยโลกุตระสิ้นเชิง. บทว่า **ตาทิสํ** คือท่านผู้เป็นอย่างนั้น.

๕. ตัณหาสูตร

ว่าด้วยที่เกิดตัณหา ๔ อย่าง

[๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ที่เกิดตัณหา ๔ อย่างนี้ ที่เกิดตัณหา ๔ อย่าง คืออะไร คือ ตัณหาเมื่อเกิดขึ้นแก่ภิกษุ ย่อมเกิดเพราะจิรวบ้าง เพราะบิณฑบาตบ้าง เพราะเสนาสนะบ้าง เพราะความมีน้อยมีมากอย่างนั้น อย่างนี้บ้าง นี้แล ที่เกิดตัณหา ๔ อย่าง

คนมีตัณหาเป็นเพื่อน เวียนว้ายไป
เป็นอย่างนี้อย่างนั้นสิ้นกาลนาน ไม่ล่วง-
พ้นสงสารไปได้ ภิกษุรู้โทษอันนี้แล้ว รู้ว่า
ตัณหาเป็นเหตุเกิดทุกข์ ก็จะพึงเป็นผู้มีสติ
สิ้นตัณหา ไม่มีความยึดถือไป.

จบตัณหาสูตรที่ ๕

อรรถกถาตัณหาสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในตัณหาสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

ชื่อว่า อุปปาทะ เพราะเป็นที่เกิดขึ้นแห่งตัณหาเหล่านั้น. ถามว่า
อะไรเกิด. ตอบว่า ตัณหา. ความเกิดขึ้นแห่งตัณหา ชื่อว่า ตัณहुปปาทะ
อธิบายว่า วัตถุแห่งตัณหา เหตุแห่งตัณหา. บทว่า จีวรเหตุ ความว่า
ตัณหาย่อมเกิดเพราะมีจีวรเป็นเหตุ ว่าเราจักได้จีวรที่น่าชอบใจ ในที่ไหน.

ศัพท์ว่า **อิติ** ในบทว่า **อิตถิภาวเหตุ** นี้เป็นนิบาตลงในอรรถว่าตัวอย่าง อธิบายว่า ตัณหาย่อมเกิดขึ้นเพราะความมีน้อยมีมากเป็นเหตุ เหมือนที่เกิดขึ้น เพราะมีจีวรเป็นต้น เป็นเหตุ ส่วนในบทว่า **ภวภโว** นี้ประสงค์เอาเนยใส และเนยข้นเป็นต้นที่ประณีตและประณีตกว่ากัน. อาจารย์บางพวกกล่าวว่าภพ ที่ประณีตกว่าและประณีตที่สุด ในสัมปตติภพดังนี้ก็มี.

บทว่า **ตณฺหาหุติโย** ความว่า ก็สัตว์นี้ท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏ ที่ตัวสัตว์เองไม่รู้จุดจบ มิใช่ท่องเที่ยวไปแต่ลำพังเท่านั้น ยิ่งได้ตัณหาเป็น เพื่อนท่องเที่ยวไปด้วย ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า **ตณฺหาหุติโย** ดังนี้. ในบทว่า **อิตถภาวณฺณตภาว** นี้ได้แก่อัตภาพนี้ ชื่อว่า อิตถภาวเป็นอย่างนี้ อัตภาพ ในอนาคต ชื่อว่าอัญญาภาวเป็นอย่างอื่น อีกอย่างหนึ่ง อัตภาพแม้อื่นที่เป็น อย่างนี้ ชื่อว่า อิตถภาวเป็นอย่างนี้ ที่มีใจเป็นอย่างนี้ ชื่อว่าอัญญาภาว เป็นอย่างอื่น. ซึ่งเป็นอย่างนี้และอย่างอื่น. บทว่า **สสาร** ได้แก่ลำดับชั้น ธาตุ อายตนะ. บทว่า **นาติวตฺตติ** แปลว่า ไม่ล่วงพ้นไป. บทว่า **เอตมาทินว ลตฺวา** ความว่า ภิกษุรู้ถึงโทษในชั้นที่เป็นอดีต อนาคต ปัจจุบันอย่างนี้ แล้ว. บทว่า **ตณฺหิ ทฺกฺขสฺส สมฺภว** ความว่า รู้ถึงตัณหาอย่างนี้ว่า ตัณหานี้ เป็นเหตุเกิด เป็นแดงเกิด เป็นเหตุแห่งวิภูทุกข์. ความที่ภิกษุนี้ เจริญวิปัสสนาแล้วบรรลुพระอรหัต ทรงแสดงด้วยเหตุประมาณเท่านี้. บัดนี้ เมื่อทรงยกย่องภิกษุจีณาสนั้น จึงตรัสว่า **วิตฺตณฺโห** เป็นอาทิ. บรรดาบท เหล่านั้น บทว่า **อนาทาโน** ได้แก่ ไม่ถือมั่น. บทว่า **สโต ภิกฺขุ** **ปริพฺพเช** ความว่า ภิกษุผู้จีณาสนถึงความไพบูลย์ด้วยสติสัมปชัญญะ ฟังมี สติสัมปชัญญะเที่ยวไปอยู่. ดังนั้น ในสูตรตรัสถึงวิภูฏะ ในคาถา ตรัสทั้งวิภูฏะ ทั้งวิวิภูฏะ (โลกิยะและโลกุตระ) ด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถาคัมภาสูตฺรที่ ๕

๑๐. โยคสูตร

ว่าด้วยโยคะ ๔ อย่าง

[๑๐] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โยคะ (เครื่องผูก) ๔ นี้ โยคะ ๔ คืออะไร คือ กามโยคะ (เครื่องผูกคือกาม) ภวโยคะ (เครื่องผูกคือภพ) ทิฏฐิโยคะ (เครื่องผูกคือทิฏฐิ) อวิชาโยคะ (เครื่องผูกคืออวิชา)

กามโยคะเป็นไฉน ? บุคคลบางคนในโลกนี้ไม่รู้ถึงความเกิด ความดับ ความข่มขึ้น ความขมขึ้น และความออกไป แห่งกามทั้งหลายตามจริง เมื่อไม่รู้ถึงความเกิด ฯลฯ ความออกไปแห่งกามทั้งหลายตามจริง ความยินดีในกาม ความเพลิดเพลินในกาม ความเชื่อใจในกาม ความสยบในกาม ความกระหายในกาม ความกัลดคลุ้มในกาม ความหมกมุ่นในกาม ความด้นรณในกาม ย่อมติดแนบใจ. นี้เรียกว่า กามโยคะ. กามโยคะเป็นดังนี้

ก็ภวโยคะเป็นอย่างไร ? บุคคลบางคนในโลกนี้ไม่รู้ถึงความเกิด ฯลฯ ความออกไปแห่งภพทั้งหลายตามจริง เมื่อไม่รู้ถึงความเกิด ฯลฯ ความออกไปแห่งภพทั้งหลายตามจริง ความยินดีในภพ ฯลฯ ความด้นรณในภพ ย่อมติดแนบใจ นี้เรียกว่า ภวโยคะ. กามโยคะ ภวโยคะ เป็นดังนี้

ก็ทิฏฐิโยคะเป็นอย่างไร ? บุคคลบางคนในโลกนี้ไม่รู้ถึงความเกิด ฯลฯ ความออกไปแห่งทิฏฐิทั้งหลายตามจริง เมื่อไม่รู้ถึงความเกิด ฯลฯ ความออกไปแห่งทิฏฐิทั้งหลายตามจริง ความยินดีในทิฏฐิ ฯลฯ ความด้นรณในทิฏฐิ ย่อมติดแนบใจ นี้เรียกว่า ทิฏฐิโยคะ. กามโยคะ ภวโยคะ ทิฏฐิโยคะ เป็นดังนี้

ก็อวิชชาโยคะเป็นอย่างไร บุคคลบางคนในโลกนี้ไม่รู้ถึงความเกิด ฯลฯ ความออกไปแห่งผัสสาชยตนะ ๖ ตามจริง เมื่อไม่รู้ถึงความเกิด ฯลฯ ความออกไปแห่งผัสสาชยตนะ ๖ ตามจริง ความไม่รู้แจ้ง ความเขลา ในผัสสาชยตนะ ๖ ย่อมติดแนบใจ นี้เรียกว่า อวิชชาโยคะ. กามโยคะ ภวโยคะ ทิฏฐิโยคะ อวิชชาโยคะ เป็นดังนี้

บุคคล (ผู้ยังละโยคะไม่ได้) นุ่งด้วยธรรมทั้งหลายอันเป็นบาปอกุศล เป็นสังกิลต เป็นเหตุให้เกิดในภพใหม่ ประกอบด้วยความเร่าร้อน มีทุกข์เป็นผล ทำให้มีชาติชราตมรณะต่อไป เพราะเหตุนี้ เราเรียกบุคคลนั้นว่า (อโยคกฺขมฺมิ) ผู้ไม่ปลอดจากโยคะ

นี้แล โยคะ ๔

ภิกษุทั้งหลาย วิสังโยคะ (ความปลอดโปร่ง) ๔ นี้ วิสังโยคะ ๔ คืออะไร คือ กามโยควิสังโยคะ (ความปลอดโปร่งจากกามโยคะ) ภวโยค-วิสังโยคะ (ความปลอดโปร่งจากภวโยคะ) ทิฏฐิโยควิสังโยคะ (ความปลอด-โปร่งจากทิฏฐิโยคะ) อวิชชาโยควิสังโยคะ (ความปลอดโปร่งจากอวิชชาโยคะ)

กามโยควิสังโยคะเป็นไฉน ? บุคคลบางคนในโลกนี้รู้ถึงความเกิด ฯลฯ ความออกไปแห่งกามทั้งหลายตามจริง เมื่อรู้ถึงความเกิด ฯลฯ ความออกไปแห่งกามทั้งหลายตามจริง ความยินดีในกาม ฯลฯ ความคืนรนในกาม ย่อมไม่ติดแนบใจ นี้เรียกว่า กามโยควิสังโยคะ. กามโยควิสังโยคะ เป็นดังนี้

ก็ภวโยควิสังโยคะเป็นอย่างไร ? บุคคลบางคนในโลกนี้รู้ถึงความเกิด ฯลฯ ความออกไปแห่งภพทั้งหลายตามจริง เมื่อรู้ถึงความเกิด ฯลฯ ความออกไปแห่งภพทั้งหลายตามจริง ความยินดีในภพ ฯลฯ ความคืนรนในภพ ย่อมไม่ติดแนบใจ นี้เรียกว่า ภวโยควิสังโยคะ. กามโยควิสังโยคะ ภวโยค-วิสังโยคะ เป็นดังนี้

ก็ทิวฐิโยควิสังโยคะเป็นอย่างไร ? บุคคลบางคนในโลกนี้รู้ถึงความเกิด ฯลฯ ความออกไปแห่งทิวฐิทั้งหลายตามจริง เมื่อรู้ถึงความเกิด ฯลฯ ความออกไปแห่งทิวฐิทั้งหลายตามจริง ความยินดีในทิวฐิ ฯลฯ ความดีนรน. ในทิวฐิ ย่อมไม่ติดแนบใจ นี้เรียกว่า ทิวฐิโยควิสังโยคะ. กามโยควิสังโยคะ ภวโยควิสังโยคะ ทิวฐิโยควิสังโยคะ เป็นดังนี้

ก็อวิชชาโยควิสังโยคะเป็นอย่างไร บุคคลบางคนในโลกนี้รู้ถึงความเกิด ฯลฯ ความออกไปแห่งผัสสาชยตนะ ๖ ตามจริง เมื่อรู้ถึงความเกิด ฯลฯ ความออกไปแห่งผัสสาชยตนะ ๖ ตามจริง ความไม่รู้แจ้ง ความเขลา ในผัสสาชยตนะ ๖ ย่อมไม่ติดแนบใจ นี้เรียกว่า อวิชชาโยควิสังโยคะ. กามโยควิสังโยคะ ภวโยควิสังโยคะ ทิวฐิโยควิสังโยคะ อวิชชาโยควิสังโยคะ เป็นดังนี้

บุคคล (ผู้ละโยคะได้แล้ว) ปลอดภัยจากกรรมทั้งหลายอันเป็นบาปอกุศล เป็นสังกิลส เป็นเหตุให้เกิดในภพใหม่ ประกอบด้วยความเร่าร้อน มีทุกข์เป็นผล ทำให้มีชาติชรามรณะต่อไป เพราะเหตุนั้น เราเรียกบุคคลนั้นว่า (โยคกุเขมิ) ผู้ปลอดภัยจากโยคะ นี้แล วิสังโยคะ ๔

สัตว์ทั้งหลาย อันกามโยคะผู้ไว้

แล้ว ข้าภวโยคะและทิวฐิโยคะผูกเข้าอีก

อวิชชา รุมรัดเข้าด้วย ย่อมเวียนเกิดเวียน

ตายไป.

ส่วนสัตว์เหล่าใดกำหนดรู้กาม และ

ภวโยคะ ด้วยประการทั้งปวง ตัดถอน

ทิวฏฐิโยคะ และทำลายอวิชาเสียได้

สัตว์เหล่านั้นก็เป็นผู้ปลดปล่อยจากโยคะ

ทั้งปวง เป็นมุนีผู้ข้ามพ้นเครื่องผูกแผล.

จบโยคสูตรที่ ๑๐

จบภินทคามวรรคที่ ๑

อรรถถาโยคสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในโยคสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

กิลเลสชื่อว่า โยคะ เพราะผูกสัตว์ไว้ในวัฏฏะ. ในบทว่า กามโยโค เป็นอาทิ ความกำหนดประกอบด้วยกามคุณ ๕ ชื่อว่า กามโยคะ. ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในรูปภพและอรูปภพ ชื่อว่า ภวโยคะ. ความติดใจในฉานก็อย่างนั้น. ราคะประกอบด้วยสัตตทิวฏฐิ และทิวฏฐิ ๖๒ ชื่อว่า ทิวฏฐิโยคะ. ความไม่รู้ในสังขะ ๔ ชื่อว่า อวิชาโยคะ อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า กามโยคะ เพราะประกอบสัตว์ไว้ในกามะ ชื่อว่า ภวโยคะ เพราะประกอบสัตว์ไว้ในภพ. ชื่อว่า ทิวฏฐิโยคะ เพราะประกอบสัตว์ไว้ในทิวฏฐิ. ชื่อว่า อวิชาโยคะ เพราะประกอบสัตว์ไว้ในอวิชา คำดังกล่าวมานี้ เป็นชื่อของธรรมที่กล่าวไว้แล้วในหนหลัง. บัดนี้ เมื่อทรงแสดง ขยายธรรมเหล่านั้น ให้พิสดาร จึงตรัสว่า กตโม จ ภิกขเว เป็นอาทิ. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สมุทฺถิ คือความเกิด. บทว่า อตุณฺณมฺ คือความดับ. บทว่า อสุตาํ คือ ความชุ่มชื้น. บทว่า อาทินฺว คือ โทษที่มีไข้ความชุ่มชื้น. บทว่า นิสฺสรณํ คือความออกไป.

บทว่า กามเมสุ คือ ในวัตถุกาม. บทว่า กามราโค คือราคะ เกิดเพราะปรารภกาม. แม้ในบทที่เหลือก็มีนัยนี้แล. บทว่า อนุเสติ คือ บังเกิด. พึงทราบเนื้อความในบททุกบทอย่างนี้ว่า บทว่า อัย วุจฺจติ ภิกฺขเว กามโยโค ความว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า เหตุแห่งการ ประกอบเครื่องผูกสัตว์ไว้ในกาม. บทว่า ผลุสสายตนาณํ ได้แก่ เหตุมีจักขุ- สัมผัสเป็นต้น สำหรับอายตนะทั้งหลายมีจักขุเป็นต้น. บทว่า อวิชชา อญฺญานํ ความว่า อวิชชาคือความไม่รู้ เพราะเป็นปฏิปักษ์ต่อความรู้ อติศัพท์ ในบทนี้ว่า อติกามโยโค พึงประกอบกับโยคะแม้ทั้ง ๔ ว่า กามโยคะดังนี้ ภาวโยคะ ดังนี้เป็นต้น

บทว่า สมฺปยุตฺตโต ได้แก่ ผู้ห้อมล้อมแล้ว. บทว่า ปาปเกหิ ได้แก่ ที่ลามก. บทว่า อกุสเลหิ ได้แก่ เกิดแต่ความไม่ฉลาด. บทว่า สงฺกิลเลสิเกหิ คือมีความเศร้าหมอง อธิบายว่า ประทุษร้ายความผ่องใส แห่งจิตที่ผ่องใสแล้ว. บทว่า โปโนพฺภเวหิ ได้แก่ เป็นเหตุให้เกิดใน ภพใหม่. บทว่า สทฺเธหิ ได้แก่ มีความเร่าร้อน. บทว่า ทฺกุขวิปาเกหิ ได้แก่ ให้ทุกข์เกิดขึ้นในเวลาให้ผล. บทว่า อายตฺติชาตฺติชฺรามรณฺนิเกหิ ได้แก่ ให้เกิดชาติ ชรา มรณะในอนาคตบ่อย ๆ. บทว่า ตสฺมา อโยคฺกเจมีติ วุจฺจติ ความว่า ก็เพราะเหตุที่บุคคลผู้ละโยคะยังไม่ได้ ย่อมเป็นผู้ประกอบ ด้วยกรรมเหล่านั้น ฉะนั้น เราจึงเรียกว่า อโยคฺกเจมิ ไม่เกษมจากโยคะเพราะ เขายังไม่บรรลुพระนิพพานอันเกษมจากโยคะ ๔ เหล่านั้น.

บทว่า วิสโยคา คือเหตุแห่งความคลายโยคะกิเลสเครื่องผูก. บทว่า กามโยคฺวิสโยโค คือเหตุแห่งความคลายกามโยคะ. แม้ในบทที่เหลือก็มี นัยนี้แล. บรรดาบทเหล่านั้น การเพ่งอสุภกัมมัฏฐาน เป็นการคลายกามโยคะ

อนาคามีมรรคทำอสุภมาณนั้นให้เป็นบาทแล้วบรรลุ ชื่อว่า **คลายกามโยคะ** โดยส่วนเดียวแท้. **อรหัตมรรค** ชื่อว่า **คลายภวโยคะ** โสดาปัตติมรรค ชื่อว่า **คลายทิฏฐิโยคะ** **อรหัตมรรค** ชื่อว่า **คลายอวิชชาโยคะ**. บัดนี้ เมื่อทรงแสดง ขยายวิสัยโยคกรรมเหล่านั้นให้พิสดาร จึงตรัสว่า **กตโม จ ภิกขเว** เป็นอาทิ. ความแห่งพระคำรัสนั้น ฟังทราบโดยนัยอันกล่าวแล้ว. บทว่า **ภวโยเคน จูภย** ความว่า ผู้ไ้ด้วยภวโยคะ และผู้ไ้ด้วยภวโยคะทิฏฐิโยคะแม้ทั้งสองยิ่งขึ้นอีก คือประกอบด้วยโยคะอย่างใดอย่างหนึ่ง. บทว่า **ปุรุกขตา** ได้แก่ ถูกนำไ้ข้างหน้า หรือถูกแวดล้อม. บทว่า **กาม ปริณุยาย** ได้แก่ กำหนด รู้กามแม้ทั้งสองอย่าง. บทว่า **ภวโยคณฺจ สพฺพโส** ได้แก่ กำหนดรู้ภวโยคะ ทั้งหมดนั้นแล. บทว่า **สมฺมุหจฺจ** ได้แก่ ถอนหมดแล้ว. บทว่า **วิราชย** ได้แก่ กำล้างกลายหรือกลายแล้ว. ก็เมื่อกล่าววว่า **วิราเชนฺโต** ก็เป็นอัน กล่าวถึงมรรค เมื่อกล่าววว่า **วิราเชตฺวา** ก็เป็นอันกล่าวถึงผล. บทว่า **มุณี** ได้แก่ พระมุณีคือพระชินาสพ. ดังนั้น ในสูตรนี้ก็ดี ในคาถาก็ดี จึงตรัส ทั้งวิภูฏะทั้งวิวิภูฏะ (โลกิยะและโลกุตระ) แล.

จบอรรถกถาโยคสูตรที่ ๑๐

จบภิกษุคามวรรคที่ ๑

รวมพระสูตรที่มีในภิกษุคามวรรคนี้ คือ

๑. อนุพุทธสูตร ๒. ปปติตสูตร ๓. ปฐมขตสูตร ๔. ทุตติยขต-
สูตร ๕. อนุโสตตสูตร ๖. อับปสุตตสูตร ๗. สังฆโสภณสูตร ๘. เวสสา-
ราชสูตร ๙. ตัณหาสูตร ๑๐. โยคสูตร และอรรถกถา.

จรรवरคที่ ๒

๑. จารสูตร

ว่าด้วยภิกษุไม่ละวิตก ๓ อย่าง

[๑๑] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าเมื่อภิกษุเดินอยู่ที่ดี ยืนอยู่ที่ดี นั่งอยู่ที่ดี นอนอยู่ที่ดี ไม่หลับก็ดี กามวิตก หรือ พยาบาทวิตก หรือวิหิงสาวิตกเกิดขึ้น และภิกษุรับเอาวิตกนั้นไว้ ไม่ละ ไม่ถ่ายถอน ไม่ทำให้สิ้นให้หายไปเสีย ภิกษุเดินอยู่เป็นอย่างนี้ก็ดี ยืนอยู่เป็นอย่างนี้ก็ดี นั่งอยู่เป็นอย่างนี้ก็ดี นอนอยู่ ไม่หลับเป็นอย่างนี้ก็ดี เราเรียกว่า **ผู้ไม่มีอาตาปะ** (ความเพียรอันแรงกล้า) **ไม่มีโอดตັปะ** (ความสะอึกกลัวบาป) เป็นคนเกียจคร้าน มีความเพียรอันทรามอยู่เนื่องนิตย์

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าเมื่อภิกษุเดินอยู่ที่ดี ยืนอยู่ที่ดี นั่งอยู่ที่ดี นอนอยู่ที่ดี ไม่หลับก็ดี กามวิตกหรือพยาบาทวิตก หรือวิหิงสาวิตกเกิดขึ้น แต่ภิกษุไม่รับเอาวิตกนั้นไว้ ละเสียถ่ายถอนเสีย ทำให้สิ้นให้หายไปเสีย ภิกษุเดินอยู่เป็นอย่างนี้ก็ดี ยืนอยู่เป็นอย่างนี้ก็ดี นั่งอยู่เป็นอย่างนี้ก็ดี นอนอยู่ ไม่หลับเป็นอย่างนี้ก็ดี เราเรียกว่า **ผู้มีอาตาปะ มีโอดตັปะ** มีความเพียรอันทำแล้ว ตั้งใจมั่นคงเป็นเนื่องนิตย์

ภิกษุใดเดินอยู่ หรือยืนอยู่ นั่งอยู่
หรือนอนอยู่ (ไม่หลับ) ตรีภิกขิตกอันเป็น
บาป อันเกี่ยวด้วยเรื่อน (คือกาม) ภิกษุ
นั้นชื่อว่าดำเนินทางผิด สยบอยู่ในอารมณ์

อันเป็นที่ตั้งแห่งความหลง ภิกษุเช่นนั้น

ไม่ควรเพื่อบรรลุสัมโพธิญาณอันอุดม.

ภิกษุใดเดินอยู่หรือยืนอยู่ นั่งอยู่

หรือนอนอยู่ รำงับวิตก (อันเป็นบาป)

ขึ้นดีในทางรำงับวิตกแล้ว ภิกษุเช่นนั้น

ย่อมอาจเพื่อบรรลุสัมโพธิญาณอันอุดม.

จบจรรณาสูตที่ ๑

จรรณาสูตที่ ๒

อรรถกถาสูต

พึงทราบวินิจฉัยในจรรณาสูตที่ ๑ แห่งจรรณาสูตที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-
บทว่า อธิวาเสติ ได้แก่ ยกขึ้นไว้ให้อยู่ในจิต (คือพักไว้). บทว่า
น ปชหติ ได้แก่ ไม่สละ. บทว่า น วิโนเทติ ได้แก่ ไม่นำออก.
บทว่า น พยุหุติกโรติ ได้แก่ ไม่ทำให้สิ้นสุด คือตัดหนทาง. บทว่า
น อนภาว คเมติ ได้แก่ ไม่ทำให้ถึงความไม่มีไม่เจริญ คือ ย่อยับไป.
บทว่า จรมปิ คือ แม้เดินอยู่. บทว่า อนาตาปี คือ ไม่มีความเพียร.
บทว่า อโนตฺตาปี คือ เว้น จากความกลัวการตำหนิติเตียน. บทว่า สดตํ
คือ เป็นนิตย. บทว่า สมิตํ คือ ไม่มีระหว่าง. ผู้ศึกษาทราบความในทุกบท
อย่างนั้นแล้ว พึงทราบความตามปริยายที่กล่าวไว้แล้วในสุกกปัคกัฬายธรรมชาว.

ในคาถา พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้ บทว่า **เคหนิสฺสิตํ** ได้แก่ อาศัยกิเลส. บทว่า **โมหเนยฺยเยสุ** ได้แก่ ในอารมณ์ที่ทำให้เกิดความหลง. บทว่า **อกพฺโพ** ได้แก่ไม่เป็นดังภาชนะที่รองรับ. บทว่า **สุญฺจํ สมฺโพธิ มุตฺตมํ** ได้แก่ เพื่อสัมผัสสุดมณฺฑลาคือ พระอรหัต.

จบอรรถกถาจารย์สูตรที่ ๑

๒. สีสสูตร

ว่าด้วยปริสฺสูทิสฺส ๔

[๑๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงเป็นผู้มีศีลถึงพร้อมมี ปาฏิโมกข์ถึงพร้อมอยู่เถิด จงสำรวมในปาฏิโมกข์ ถึงพร้อมด้วยมรรยาทและ โจร มีปรกติเห็นภัยในโทษมาตรฐาน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบท ทั้งหลายเถิด เมื่อท่านทั้งหลายมีศีลถึงพร้อมมีปาฏิโมกข์ถึงพร้อมอยู่ สำรวม ในปาฏิโมกข์ ถึงพร้อมด้วยมรรยาทและโจจร มีปรกติเห็นภัยให้โทษมาตรฐาน้อย สมาทานศึกษาในสิกขาบททั้งหลายอยู่. อะไรเป็นกิจที่จะพึงทำต่อไป ?

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเมื่อภิกษุเดินอยู่ก็ดี ยืนอยู่ก็ดี นั่งอยู่ก็ดี นอนอยู่ไม่หลับก็ดี อภิขณาปราศไป พยาบาทปราศไป ถินมิทระ อุทฺธจจะ กุกกฺจจะ วิจิจจนา ภิกษุก็ละได้ ความเพียรทำไม่ย่อหย่อน สติตั้งมั่นไม่ ฟั่นเฟือน กายรับไม่กระสับกระส่าย จิตเป็นสมาธิแน่นแน่ ภิกษุเดินอยู่ เป็นอย่างนี้ก็ดี ยืนอยู่เป็นอย่างนี้ก็ดี นั่งอยู่เป็นอย่างนี้ก็ดี นอนอยู่ไม่หลับ เป็นอย่างนี้ก็ดี เราเรียกว่า **ผู้มีอาตาปะ มีโอตตปปะ** มีความเพียรอัน ทำแล้ว มีใจเด็ดเดี่ยวเนื่องนิคฺย.

ภิกษุพึงเป็นสำรวม ยินสำรวม นั่ง
สำรวม นอนสำรวม คู่อวัยวะเข้าก็สำรวม
เหยียดอวัยวะออกก็สำรวม พิจารณาดู
ความเกิดขึ้นความเสื่อมไปแห่งธรรมและ
ชั้นทั้งหลาย ในเบื้องบน ท่ามกลาง
เบื้องล่าง ทุกภูมิโลก บัณฑิตทั้งหลาย
กล่าวภิกษุผู้ศึกษา ปฏิปทาอันสมควรแก่
ความสงบใจ มีสติทุกเมื่อเข้าสู่
ใจเด็ดเดี่ยวเนื่องนิത്യ.

จบสืลสูตรที่ ๒

อรรถกถาสืลสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสืลสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-
บทว่า สมุปนฺนสึลา ได้แก่ เธอทั้งหลายมีศีลบริบูรณ์. บทว่า
สมุปนฺนปาติโมกฺขา ได้แก่มีปาติโมกข์บริบูรณ์. บทว่า ปาติโมกฺขสัรร-
สัฏฺฐา ความว่า เธอทั้งหลายจงเป็นผู้สำรวมปิดประกอบด้วยปาติโมกข์สังวร-
ศีลอยู่เถิด. บทว่า อาจารย์โคจรสมุปนฺนา ความว่า เธอทั้งหลายจงเป็นผู้
ถึงพร้อม คือประกอบด้วยอาจารย์และโคจรเถิด. บทว่า อณฺุมตฺเตสุ วชฺเชสุ
ได้แก่ ในโทษทั้งหลายมีประมาณน้อย. บทว่า กยทสฺสาวิโน ความว่า
เป็นผู้มีปรกติเห็นโทษที่มีประมาณน้อยเหล่านั้นโดยเป็นภัย. บทว่า สมาทาย

สิกฺขล สิกฺขาปเทสุ ความว่า เธอทั้งหลายจงสมาทานยึดถือสิกขาบทที่ควรสมาทานนั้น ๆ ในส่วนแห่งสิกขาทั้งหมดศึกษาอยู่. ครั้นทรงชักชวนและตรัสสรรเสริญในคุณที่ได้แล้ว ด้วยการตรัสธรรมประมาณเท่านั้นว่า **สมฺปนฺนสถานํ** ฯลฯ **สิกฺขาปเทสุ** บัดนี้ เมื่อทรงแสดงประโยชน์อันจะพึงทำให้อย่างขึ้นไป จึงตรัสว่า **กิมสุต** ดังนี้เป็นต้น. ในบทนั้น บทว่า **กิมสุต** แปลว่า จะพึงมีอะไรเล่า.

บทว่า **ยตี จเร** ความว่า ภิกษุพึงเดินอย่างที่ได้เดินสำหรับระวาง. ในบททั้งปวงก็มีนัยนี้. บทว่า **อจฺเจ** แปลว่า พึงนั่ง. บทว่า **ยตเมตํ ปสฺสาย** ความว่า พึงเหยียดอวัยวะน้อยใหญ่อย่างสำหรับคือเรียบริ้ว. บทว่า **อุทฺธิ** แปลว่า เบื้องบน. บทว่า **ติริยิ** แปลว่า เบื้องกลาง (วาง) บทว่า **อปาจัน** แปลว่า เบื้องล่าง. **เบญจฉันฺธ** ทั้งอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ตรัสด้วยเหตุประมาณเท่านั้น. คำว่า **ยาวตา** เป็นคำที่แสดงความกำหนด. บทว่า **ชคฺโต คติ** ได้แก่ ความสำเร็จแห่งโลก. บทว่า **สมเวกฺขิตา จ ฌมฺมานํ** **ชนฺชานํ อุกฺทพฺพยุ** ความว่า พิจารณาดูความเกิดขึ้น ความเสื่อมไปแห่งธรรม คือ เบญจฉันฺธที่ต่างด้วยอดีตเป็นต้นเหล่านั้น ในโลกทั้งปวง คือได้พิจารณาเห็นโดยชอบด้วยลักษณะ ๕๐ ถ้วนที่ท่านกล่าวว่า เมื่อเห็นความเกิดแห่งเบญจฉันฺธก็พิจารณาเห็นลักษณะ ๒๕ ได้. เมื่อเห็นความเสื่อมก็พิจารณาเห็นลักษณะ ๒๕ ได้. บทว่า **เจโตสมถสฺสามิจิ** ได้แก่ ข้อปฏิบัติที่สมควรแก่ความสงบจิต. บทว่า **สิกฺขมฺานํ** ความว่า เมื่อปฏิบัติ คือ บำเพ็ญอยู่. บทว่า **ปหิตฺตุโต** ได้แก่ มีใจเด็ดเดี่ยว. บทว่า **อาหุ** แปลว่า กล่าวอยู่. บทที่เหลือในสูตรนี้ง่ายทั้งนั้น. ก็ในสูตรนี้ตรัสคละกันกับศีล ในคาถาตรัสถึงภิกษุผู้พิจารณา.

๓. ปธานสูตร

ว่าด้วยสัมมปธาน ๔

[๑๓] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สัมมปธาน (ความเพียรชอบ) ๔ นี้ สัมมปธาน ๔ คืออะไร คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้

๑. ยังฉันทะให้เกิดพยายามทำความเพียร ประคองจิตตั้งใจมั่นเพื่อ ยังกุศลบาปธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น

๒. ยังฉันทะให้เกิดพยายามทำความเพียร ประคองจิตตั้งใจมั่นเพื่อ ละอกุศลบาปธรรมที่เกิดแล้ว

๓. ยังฉันทะให้เกิดพยายามทำความเพียร ประคองจิตตั้งใจมั่นเพื่อ ยังกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น

๔. ยังฉันทะให้เกิดพยายามทำความเพียร ประคองจิตตั้งใจมั่นเพื่อ ให้กุศลธรรมที่เกิดแล้วคงอยู่ไม่เลือนหายไป ให้ภิกษุโยภาไพบุตฺตเจริญฺญเตมฺหิ ภิกษุทั้งหลาย นี้แล สัมมปธาน ๔.

ภิกษุเหล่านั้นมีความเพียรชอบยอม
ครอบงำเสียได้ซึ่งแดนมาร ภิกษุเหล่านั้น
เป็นผู้อันกิเลสไม่อาศัย แล้วพ้นภัย คือ เกิด
ตายแล้ว ถึงฝั่ง (คือพระนิพพาน) ภิกษุ
เหล่านั้นสบายใจ ชนมะรากับทั้งพล-
พาหะมารแล้ว ภิกษุเหล่านั้นเป็นผู้ไม่
หวั่นไหว ล่วงเสียซึ่งมารและพละมาร
ทั้งปวง ถึงซึ่งความสุข.

จบปธานสูตรที่ ๓

อรรถกถาปธานสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปธานสูตรที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **สมมุปปธานานิ** ได้แก่ ความเพียรดี คือความเพียรสูงสุด.
บทว่า **สมมุปปธานา** ได้แก่ พระชีนาสพผู้มีความเพียรบริบูรณ์. บทว่า
มารเชยยาภิกฺขตา ความว่า พระชีนาสพเหล่านั้น ครอบงำข้ามแดนมาร คือ
เดญมิแก้ว. บทว่า **เต อสิตา** ได้แก่ พระชีนาสพทั้งหลายเป็นผู้อันกิเลส
ไม่อาศัยแล้ว. บทว่า **ชาติมรณภยสุส** ได้แก่ ภัยที่เกิดขึ้นเพราะอาศัย
ความเกิดและความตาย หรือภัยกล่าวคือความเกิดและความตาย. บทว่า **ปารคู**
แปลว่า ถึงฝั่ง. บทว่า **เต ตฺสูติตา** ความว่า พระชีนาสพเหล่านั้น ชื่อว่า
ยินดีแล้ว. บทว่า **เซตฺวา มารี สวาหนํ** ได้แก่ ชนมารกับทั้งกองทัพ
อยู่แล้ว. บทว่า **เต อนเฆา** ความว่า พระชีนาสพเหล่านั้น ไม่หวาดหวั่น
ด้วยความหวาดหวั่นคือตัณหา ชื่อว่า ไม่หวั่นไหว. บทว่า **นมุจฺพิลํ** แปลว่า
พลของมาร. บทว่า **อุปาติวตฺตา** แปลว่า ก้าวล่วง. บทว่า **เต สฺสูจิตา**
ได้แก่ พระชีนาสพเหล่านั้น ชื่อว่าความสุขด้วยโลกุตระสุข. ด้วยเหตุนี้
ท่านจึงกล่าววว่า

พระอรหันต์ทั้งหลายสุขจริงหนอ

ท่านไม่มีตัณหา ถอนอัสมิมานะได้เด็ดขาด

แล้ว ทำลายข่ายคือโมหะเสียแล้ว ดังนี้.

จบอรรถกถาปธานสูตรที่ ๓

๔. สังวรสูตร

ว่าด้วยความเพียร ๔

[๑๔] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ปธาน (ความเพียร) ๔ นี้ ปธาน ๔ คืออะไร คือ สังวรปธาน (เพียรระวัง) ปหานปธาน (เพียรละ) ภาวนापธาน (เพียรบำเพ็ญ) อนุรักษนาปธาน (เพียรตามรักษาไว้)

สังวรปธานเป็นอย่างไร ? ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้เห็นรูปด้วยตาแล้ว ฟังเสียงด้วยหูแล้ว ดมกลิ่นด้วยจมูกแล้ว ลิ้มรสด้วยลิ้นแล้ว ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกายแล้ว รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจแล้ว เป็นผู้ไม่ถือเอาโดยนิमित ไม่ถือเอาโดยอนุพยัญชนะ อภิชฌาโทมนัส ธรรมทั้งหลายที่เป็นบาปเป็นอกุศล จะพึงไหลไปตามภิกษุผู้ไม่สำรวมอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เพราะเหตุความไม่สำรวมอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจอันใด ปฏิบัติเพื่อปิดกั้นเสียซึ่งอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจอันนั้น รักษาอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ถึงความสำรวมในอินทรีย์ คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้เรียกว่า สังวรปธาน.

ปหานปธานเป็นอย่างไร ? ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ไม่รับเอา कामวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตกที่เกิดขึ้นไว้ ละเสีย ถ่ายถอนเสีย ทำให้สิ้นไปให้หายไปเสีย นี้เรียกว่า ปหานปธาน.

ภาวนापธานเป็นอย่างไร ? ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้เจริญสัมโพชฌงค์ คือ สติ ธรรมวิจยะ วิริยะ ปิติ ปัสสัทธิ สมาธิ อุเบกขา อันอิงวิเวก อิงวิราคะ อิงนิโรธ น้อมไปในทางสละ นี้เรียกว่า ภาวนापธาน.

อนุรักษนาปธานเป็นอย่างไร ? ภิภษุในพระธรรมวินัยนี้ตามรักษา
สมาธิमितอันงามที่เกิดขึ้นแล้ว คือ อัญญิกสัญญา (ความสำคัญในศพที่เหลือ
แต่กระดุก) ปุพุกสัญญา (ความสำคัญในศพที่มีหนอนคลาคล่ำ) วินิลกสัญญา
(ความสำคัญในศพที่มีสีเชียวคล่ำ) วิปุพุกสัญญา (ความสำคัญในศพที่มี
น้ำเหลือองไหล) วิจนิททกสัญญา (ความสำคัญในศพที่ฉีกขาด) อุทฐมาตก-
สัญญา (ความสำคัญในศพที่ขึ้นพอง) นี้เรียกว่า อนุรักษนาปธาน.

ภิภษุทั้งหลาย นี้แล ปธาน ๔

สังวรปธาน ๑ ปหานปธาน ๑ ภาวนา-
ปธาน ๑ อนุรักษนาปธาน ๑ ปธาน ๔ นี้
พระพุทธรเจ้าผู้แผ่พันธุ์พระอาทิตย์ ทรง
แสดงไว้เป็นเครื่องให้ภิภษุผู้มีความเพียร
ในพระศาสนานี้บรรลุถึงความสิ้นทุกข์.

จบสังวรสูตรที่ ๔

อรรถกถาสังวรสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในสังวรสูตรที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-

ความเพียร ชื่อ ปธาน. ความเพียรที่เกิดขึ้นแก่ผู้สำรวจจักขุเป็นต้น
ชื่อสังวรปธาน. ความเพียรที่เกิดขึ้นแก่ผู้ละกามวิตกเป็นต้น ชื่อปหานปธาน.
ความเพียรที่เกิดขึ้นแก่ผู้เจริญสัมโพชฌงค์ ชื่อภาวนापธาน. ความเพียรที่
เกิดขึ้นแก่ภิภษุผู้ตามรักษาสมาธิमित ชื่ออนุรักษนาปธาน. ในบทว่า

วิเวกนิสฺสิตํ เป็นอาทิ มีวินิจฉัยดังนี้ แม่บททั้ง ๓ คือ วิเวก วิจารณ์ นิโรธ เป็นชื่อของนิพพาน. แท้จริงนิพพาน ชื่อวิเวก เพราะสงัดจากอุปธิ ชื่อ วิจารณ์ เพราะราคะเป็นต้นอาศัยนิพพานนั้น จึงหายไป. ชื่อนิโรธ เพราะ ราคะเป็นต้นอาศัยนิพพานนั้น ก็ดับไป เพราะฉะนั้น ในบทว่า วิเวกนิสฺสิตํ เป็นอาทิ จึงมีความว่า อาศัยนิพพานโดยเป็นอารมณ์บ้าง โดยเป็นธรรมที่พึง บรรลุบ้าง.

ในบทว่า โวสุตฺตคฺคปริณามิ นี้ โวสัคคคะมี ๒ คือ ปริจจาค-
โวสัคคคะ ๑ ปักขันทนโวสัคคคะ ๑. ในสองอย่างนั้น วิปัสสนาชื่อ
ปริจจาคโวสัคคคะ เพราะสละราคะในกิเลสและขันธ ด้วยอำนาจตทังค-
ปหาน มรรค ชื่อปักขันทนโวสัคคคะ เพราะเล่นไปสู่นิพพานด้วยอำนาจ
อารมณ์. เพราะฉะนั้น ในบทว่า โวสุตฺตคฺคปริณามิ นี้ จึงมีเนื้อความดังนี้ว่า
สติสัมโพชฌงค์ ที่ภิกษุเจริญอยู่โดยประการใด ย่อมโน้มไปเพื่อสละ ย่อมถึง
วิปัสสนากาวนา และมัคคกาวนา ภิกษุย่อมเจริญสติสัมโพชฌงค์นั้น โดย
ประการ นั้น แม้ในบทที่เหลือก็เช่นนี้แล. บทว่า ภทฺทกํ ได้แก่ ที่ได้แล้ว.
สมาธิที่ได้แล้ว ด้วยอำนาจอภิญ्ञิกสัญญาเป็นต้น เรียกว่า สมาธินิमित. บทว่า
อนุรทฺทติ ได้แก่ ทำราคะ โทสะ โมหะ ซึ่งเป็นธรรมอันเป็นข้าศึกต่อสมาธิ
ให้เหือดห่างไปรักษาไว้. ก็สัญญา ๕ มีอภิญ्ञิกสัญญาเป็นต้น ตรัสไว้ในข้อนี้
แต่ในที่นี้ พึงกล่าวอสุกสัญญา ๑๐ ให้พิสดารด้วย. ความพิสดารของอสุกสัญญา
นั้น กล่าวไว้แล้วในวิสุทฺธิมรรค.

ในคาถา ท่านกล่าวความเพียรอย่างเดียวที่ทำให้สำเร็จสังวรเป็นต้น
โดยชื่อว่า สังวร. บทว่า ขยํ ทฺกฺขสฺส ปาปฺปญฺเณ คือพึงบรรลุพระอรหัต
กล่าวคือธรรมเป็นที่สิ้นทุกข์.

จบอรรถกถาสังวรสูตรที่ ๔

๕. บัญญัติสูตร

ว่าด้วยอัครบัญญัติ ๔

[๑๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อัครบัญญัติ (บัญญัติกันว่าเชื่อมยอด) ๔ นี้ อัครบัญญัติ ๔ คืออะไร คือ ที่เชื่อมยอดทางอัตภาพ (ตัวใหญ่ที่สุด) ได้แก่อสุรินทราหู ที่เชื่อมยอดทางบริโศคกาม ได้แก่พระเจ้ามันธาตุ ที่เชื่อมยอดทางเป็นเจ้าเป็นใหญ่ ได้แก่มารผู้มีบาป พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ปราชญ์กล่าวว่าเชื่อมยอด ในโลกทั้งเทวโลกทั้งมารโลกทั้งพรหมโลก ในหมู่สัตว์ทั้งเทวคานุษย์ รวมทั้งสมณพราหมณ์ ภิกษุทั้งหลาย นี้แล อัครบัญญัติ ๔.

ราหูเป็นเชื่อมทางอัตภาพ พระเจ้า
มันธาตุเป็นเชื่อมทางบริโศคกาม มารผู้
รุ่งเรื่องด้วยฤทธิ์ด้วยยศ เป็นเชื่อมในทาง
เป็นใหญ่ พระพุทธเจ้า ปราชญ์กล่าวว่า
เป็นเชื่อมยอดแห่งสัตว์โลกทั้งเทวคานุษย์ ทั้ง
เบื้องสูง ท่ามกลาง เบื้องต่ำ ทุกภูมิโลก.

จบบัญญัติสูตรที่ ๕

อรรถกถาบัญญัติสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในบัญญัติสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **อคุปฺพลฺลตฺตโย** ได้แก่ การบัญญัติสูงสุด. บทว่า **อตุต-
ภาวีน** ได้แก่ มีอรรถาพทั้งหลาย. บทว่า **ยทิท** ราชู **อสุรินโท** ได้แก่
อสุรินทราหูนี้ ชื่อว่าเป็นยอด. ได้ยินว่า ในข้อนี้ อสุรินทราหูสูง ๔,๘๐๐
โยชน์. ที่ระหว่างแขนของเขา ๑,๒๐๐ โยชน์. ฝ่ามือและฝ่าเท้าหนา ๓๐๐ โยชน์.
ข้อนิ้วมือ ๕๐ โยชน์. ที่ระหว่างคิ้วของเขา ๕๐ โยชน์. หน้าผาก ๓๐๐ โยชน์
ศีรษะ ๕๐๐ โยชน์.

บทว่า **กามโกลีน** ยทิท **ราชา มนุชฺชตา** ความว่า พระเจ้า
มันธาคูนี้ ชื่อว่าเป็นยอดของสัตว์ผู้บริโภคมามทั้งที่เป็นของทิพย์ทั้งที่เป็นของ
มนุษย์ จริงอยู่ พระเจ้ามันธาคูนั้น เกิดในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีอายุสองไขว่หนึ่ง
บันดาลให้ฝนตกเป็นเงิน ในขณะที่ปรารธนาๆ บริโภคมามที่เป็นของหมู่มนุษย์
เป็นเวลาช้านาน ส่วนในเทวโลก ก็บริโภคมามอันประณีต ตลอดอายุ
พระอินทร์ ๓๖ พระองค์ เพราะฉะนั้น ท้าวเธอจึงชื่อว่า เป็นยอดของผู้
บริโภคมามทั้งหลาย. บทว่า **อาธิปเตยฺยาน** ความว่า แห่งบรรดาผู้ครอง
ตำแหน่งอธิบดี ตำแหน่งหัวหน้า. บทว่า **ตถาคโต อคฺคมกฺขายติ** ความว่า
ปราชญ์เรียกตถาคตว่าเลิศประเสริฐสูงสุด โดยคุณที่เป็นโลกิยะและโลกุตระ.

บทว่า **อิทฺฐิยา ยสฺสา** **ขล** ความว่า ผู้รุ่งเรืองด้วยความสำเร็จ
แห่งทิพยสมบัติ และด้วยศกถาวคือบริวาร. บทว่า **อุทฺธ** **ติริย** **อปาจัน**
ได้แก่ ในเบื้องบน เบื้องกลาง เบื้องต่ำ. บทว่า **ยาวตา** **ขคโต** **คติ** ได้แก่
ภูมิสำเร็จแห่งโลกเพียงใด.

จบอรรถกถาบัญญัติสูตรที่ ๕

๖. โสขummสูตร

ว่าด้วยญาณเป็นเครื่องแทงตลอดลักษณะอันละเอียด ๔ ประการ

[๑๖] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ญาณเป็นเครื่องแทงตลอดลักษณะอันละเอียด ๔ ประการนี้ ๔ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. เป็นผู้ประกอบด้วยญาณอันกำหนดรู้ลักษณะอันละเอียดในรูปอย่างยิ่ง ย่อมไม่พิจารณาเห็นญาณอันกำหนดรู้ลักษณะอันละเอียดในรูปอื่นซึ่งยิ่งกว่าหรือประณีตกว่าญาณเป็นเครื่องกำหนดลักษณะอันละเอียดในรูปนั้น และไม่ปรารถนาญาณเป็นเครื่องกำหนดลักษณะอันละเอียดในรูปอื่น อันยิ่งกว่าหรือประณีตกว่าญาณเป็นเครื่องกำหนดลักษณะอันละเอียดในรูปนั้น.

๒. เป็นผู้ประกอบด้วยญาณเป็นเครื่องกำหนดลักษณะอันละเอียดในเวทนา...

๓. เป็นผู้ประกอบด้วยญาณเป็นเครื่องกำหนดลักษณะอันละเอียดในสัญญา...

๔. เป็นผู้ประกอบด้วยญาณเป็นเครื่องกำหนดลักษณะอันละเอียดในสังขาร...

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ญาณเป็นเครื่องกำหนดลักษณะอันละเอียด ๔ ประการนี้แล.

ภิกษุได้รู้ความสุขุมในรูปขั้น และ
รู้ความเกิดแห่งเวทนาทั้งหลาย รู้ความเกิด
และความดับแห่งสัญญา รู้สังขารทั้งหลาย
โดยความไม่เที่ยง โดยความเป็นทุกข์และ
โดยความไม่ใช่ตน ภิกษุนั้นชื่อว่า ผู้เห็น
ชอบ ผู้สงบแล้ว ยินดีแล้วในสันติบท

ทรงไว้ซึ่งร่างกายอันมีในที่สุด ขณะมาร
กับทั้งพลพาหนะมารแล้ว.

จบโศขุมมสูตรที่ ๖

อรรถกถาโศขุมมสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในโศขุมมสูตรที่ ๖ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า โศขุมมานิ ได้แก่ ญาณที่เป็นเครื่องแทงสุขุมลักษณะได้
ตลอด. บทว่า รูปโศขุมเมน สมนุภาคโต โหติ ได้แก่ เป็นผู้ประกอบ-
ด้วยญาณที่กำหนดรู้ลักษณะสุขุมอันละเอียดในรูป. บทว่า ประเมณ ได้แก่
สูงสุด. บทว่า เตน จ รูปโศขุมเมน ความว่า ด้วยญาณที่กำหนดรู้
สุขุมลักษณะจนถึงอนุโลมญาณนั้น. บทว่า น สมนุปสฺสติ ได้แก่
ไม่พิจารณาเห็นโดยความไม่มี. บทว่า น ปฏิเรติ ได้แก่ ไม่ปรารถนา
โดยความไม่มี. แม้ในเวทนาที่สุขุมเป็นต้น ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

บทว่า รูปโศขุมมตฺถิ ลตฺวา ความว่า ภิกษุรู้ความที่รูปขั้นเป็น
ของสุขุมด้วยญาณเป็นเครื่องกำหนดสุขุมลักษณะที่ละเอียด. บทว่า เวทนา-
นญฺวิ สมุภวํ ความว่า รู้ถึงแดนเกิดแห่งเวทนาขั้น. บทว่า สยฺยา
ยโต สมุเทติ ความว่า รู้เหตุที่สัตตัญญาขั้นเกิดคือบังเกิด. บทว่า อตุล-
ลจฺจติ ยตุถ จ ความว่า รู้ถึงที่สัตตัญญาขั้นดับ. บทว่า สงฺขาร ปรโต
ลตฺวา ความว่า รู้ถึงสังขารขั้นแปรเป็นอย่างอื่น โดยสภาพชำรุด เพราะ
เป็นของไม่เที่ยง. ก็อนิจจานุปัตตนาตรัสด้วยบทนี้. ตรัสทุกขานุปัตตนา และ
อนัตตานุปัตตนาด้วยบทนี้ว่า ทุกฺขโต โน จ อตุตโต. บทว่า สนฺโต
ความว่า ชื่อว่าสงบ เพราะกิเลสสงบ. บทว่า สนฺติปเท รโต ได้แก่
ยินดีในนิพพาน. ในสูตรนี้ ตรัสวิปัตตนาในฐานะ ๔ เท่านั้น ในคาถาตรัส
โลกุตรธรรมด้วยแล.

จบอรรถกถาโศขุมมสูตรที่ ๖

๗. ปฐมอคติสูตร

ว่าด้วยความลำเอียง ๔

[๑๗] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ความลำเอียง ๔ ประการนี้ ความลำเอียง ๔ คืออะไร คือลำเอียงเพราะชอบกัน ลำเอียงเพราะชังกัน ลำเอียงเพราะเขลา ลำเอียงเพราะกลัว ภิกษุทั้งหลาย นี้แลความลำเอียง ๔ ประการ

บุคคลใดประพฤติกว้างธรรม เพราะ
ความชอบกัน เพราะความชังกัน เพราะ
ความกลัว เพราะความเขลา ยศของบุคคล
นั้นย่อมเลื่อม เหมือนดวงจันทร์ข้างแรม
ฉะนั้น.

จบปฐมอคติสูตรที่ ๗

อรรถกถापฐมอคติสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมอคติสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อคติคมนานิ ได้แก่ ความลำเอียง. บทว่า จนุทาคติ
คจฺจติ ความว่า บุคคลลำเอียงเพราะชอบกัน คือทำสิ่งที่ไม่ควรทำ. แม้ใน
บทที่เหลือก็เช่นนี้แล.

บทว่า จนุทา โทสา ภยา โมหา ความว่า บุคคลลำเอียง
เพราะชอบกัน เพราะชังกัน เพราะกลัว เพราะเขลา. บทว่า อติวตฺตติ
ได้แก่ ละเมิดธรรม.

จบอรรถกถापฐมอคติสูตรที่ ๗

๘. ทุติยอกคิสูตร

ว่าด้วยความลำเอียง ๔

[๑๘] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ความไม่ลำเอียง ๔ ประการนี้ ความไม่ลำเอียง ๔ คืออะไร คือไม่ลำเอียงเพราะชอบกัน ไม่ลำเอียงเพราะชังกัน ไม่ลำเอียงเพราะเขลา ไม่ลำเอียงเพราะกลัว ภิกษุทั้งหลาย นี้แล ความไม่ลำเอียง ๔ ประการ.

บุคคลใดไม่ประพฤติกว้างธรรม

เพราะความชอบกัน เพราะความชังกัน

เพราะความกลัว เพราะความเขลา ยศของ

บุคคลนั้นย่อมเพิ่มพูน เหมือนดวงจันทร์

ข้างขึ้น ฉะนั้น.

จบทุติยอกคิสูตรที่ ๘

ทุติยอกคิสูตรที่ ๘ จบทั้งนี้.

๙. ตติยอกคิสูตร

ว่าด้วยความลำเอียงและความไม่ลำเอียง

[๑๙] สูตรนี้ นำเอาสูตร ๑๗, ๑๘ มารวมเข้าเป็นสูตรเดียว ความเหมือน ๒ สูตรนั้นทุกประการ.

จบตติยอกคิสูตรที่ ๙

ตติยอกคิสูตรที่ ๙ ตรัสด้วยนัยทั้งสองด้วยอำนาจแห่งบุคคลผู้ตรัสรู้เหมือนกัน.

๑๐. ภัตตฺตทเทสฺสกุตร

ว่าด้วยพระภัตตฺตทเทสฺสฺกัประกอบด้วยธรรม ๔

[๒๐] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย พระภัตตฺตทเทสฺสฺกัประกอบด้วยธรรม
ประการ ย่อมอุบัติในนรก เหมือนเขานำตัวไปขังไว้ฉะนั้น ธรรม ๔ ประการ
คืออะไร คือ ลำเอียงเพราะชอบกัน ลำเอียงเพราะชังกัน ลำเอียงเพราะเขลา
ลำเอียงเพราะกลัว พระภัตตฺตทเทสฺสฺกัประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล ย่อม
อุบัติในนรก เหมือนเขานำตัวไปขังไว้ฉะนั้น

ภิกษุทั้งหลาย พระภัตตฺตทเทสฺสฺกัประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ย่อม
อุบัติในสวรรค์ เหมือนเขาเชิญตัวไปประดิษฐานไว้ฉะนั้น ธรรม ๔ ประการ
คืออะไร คือ ไม่ลำเอียงเพราะชอบกัน ไม่ลำเอียงเพราะชังกัน ไม่ลำเอียง
เพราะเขลา ไม่ลำเอียงเพราะกลัว พระภัตตฺตทเทสฺสฺกัประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ
นี้แล ย่อมอุบัติในสวรรค์ เหมือนเขาเชิญตัวไปประดิษฐานไว้ฉะนั้น

ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ไม่สำรวมใน

กามทั้งหลาย เป็นผู้ไม่ประกอบด้วยธรรม

ไม่เคารพธรรม ลำเอียงเพราะชอบกัน

เพราะชังกัน และเพราะกลัว นั้นเราเรียกว่า

ผู้เป็นหยากเยื่อในบริษัทพระสมณะผู้รู้ตรัส

ไว้อย่างนี้แล.

เพราะเหตุนั้น ชนเหล่าใดตั้งอยู่ใน

ธรรม ไม่ทำความชั่ว ไม่ลำเอียงเพราะ

ชอบกัน ชังกัน และไม่ลำเอียงเพราะ

ความกลัว ชนเหล่านั้น เป็นสัตว์บุรุษ
ควรสรรเสริญ นั้นเราเรียกว่า เป็นผู้ผุด-
ผ่องในบริษัท พระสมณะผู้รู้ตรัสไว้อย่าง
นี้แล.

จบภักตฤทธสกุสุตที่ ๑๐

จบจรรรคที่ ๒

อรรถกถาภักตฤทธสกุสุต

ฟังทราบวินิจฉัยในภักตฤทธสกุสุตที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ภักตฤทธสโก ได้แก่ ภิกษุผู้แจกสลากภัตเป็นต้น . บทว่า
กามเมสุ อสถุลตา ความว่า เหล่าชนผู้มีกิเลสกำไม่สำรวมในวัตรทุก
ทั้งหลาย. บทว่า ปริสทสาโว จ ปเนส วุจฺจติ ความว่า บริษัทเห็น
ปานนี้ เรียกชื่อว่า หยากเยื่อในบริษัท. บทว่า สมณน ได้แก่ พระ-
พุทธสมณะผู้รู้. บทว่า ปริสทาย มณฺโฑ จ ปเนส วุจฺจติ ความว่า
บริษัทเห็นปานนี้ เรียกว่า เป็นผู้ผ่องใสในบริษัท เพราะความผ่องใส.

จบอรรถกถาภักตฤทธสกุสุตที่ ๑๐

จบจรรรคกรรมนาที่ ๒

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. จารสูตร ๒. ทีลสูตร ๓. ปธานสูตร ๔. ถังวรสูตร
๕. ปัญญัตติสูตร ๖. โสขุมมสูตร ๗. ปฐมอกคิสูตร ๘. ทุตติยอกคิสูตร
๙. ตติยอกคิสูตร ๑๐. ภักตฤทธสกุสุต และอรรถกถา.

อรรถกถาธรรมที่ ๓

๑. ปฐมอรรถกถา

ว่าด้วยคนไม่มีที่เคารพไม่มีที่ยำเกรงอยู่เป็นทุกข์

[๒๑] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้น ทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อครั้งแรกตรัสรู้ เราพักอยู่ที่ต้นอชปาลนิโครธ แพบึงแม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอุรุเวลา เมื่อเราเฝ้าอยู่ในที่สังค เกิดปริวิตกขึ้นว่า คนไม่มีที่เคารพ ไม่มีที่ยำเกรงอยู่เป็นทุกข์ เราจะพึงสักการะ เคารพ พึ่งพิงสมณะหรือ พราหมณ์ผู้ใดอยู่เล่าหนอ เราตรองเห็นว่าเราจะพึงสักการะเคารพพึ่งพิงสมณะ หรือพราหมณ์อื่นอยู่ ก็เพื่อทำศีลขันธ์ สมาธิขันธ์ ปัญญาขันธ์ วิมุตติขันธ์ ของเราที่ยังไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์ ก็แต่ว่าเราไม่เห็นสมณะหรือพราหมณ์อื่น ที่ถึงพร้อมด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติยิ่งกว่าตนในโลกทั้งเทวโลก ทั้งมารโลก ทั้งพรหมโลก ในหมู่สัตว์ทั้งเทวดามนุษย์ ทั้งสมณพราหมณ์ ซึ่งเราจะพึงสักการะเคารพพึ่งพิงอยู่ได้ดังนี้แล้ว เราตกลงใจว่า อย่ากระนั้นเลย ธรรมใดที่เราตรัสรู้นี้ เราพึงสักการะเคารพพึ่งพิงธรรมนั้นอยู่เถิด.

ภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้น สหัมบดีพรหมรู้ความปริวิตกของเราด้วยใจ (ของตน) แล้ว หายไปจากพรหมโลกมาปรากฏตัวต่อหน้าเรา (รวดเร็ว) ประคอบนุชผู้มีกำลัง เขียดแขนที่คู้ หรือคู้แขนที่เขียด ฉะนั้น

ครั้งแล้วสหัมบดีพรหมทำผ้าห่มเวียงบ่าข้างหนึ่ง คุกเข่าข้างขวาลงที่พื้นดิน
ประคองอัญชลีตรงมาทางเรา กล่าวกะเราว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้อที่
พระองค์ทรงตกลงพระหฤทัยนั้นถูกแล้ว ข้าแต่พระสุคตเจ้า ข้อที่พระองค์
ทรงตกลงพระหฤทัยนั้นชอบแล้ว พระอรหันตสัมมาสัมพุทธะแม่เหล่าใดที่มีมา
แล้วในอดีตกาล พระผู้มีพระภาคเจ้า แม่เหล่านั้น ก็ได้ทรงสักการะเคารพ
ฟังฟังพระธรรมอยู่เหมือนกัน พระอรหันตสัมมาสัมพุทธะแม่เหล่าใดที่จักมีใน
อนาคตกาล พระผู้มีพระภาคเจ้า แม่เหล่านั้น ก็จักทรงสักการะเคารพฟังฟัง
พระธรรมนั้นแลอยู่ แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าอรหันตสัมมาสัมพุทธะในกาลบัดนี้
ก็ขอจงทรงสักการะเคารพฟังฟังพระธรรมนั้นอยู่เถิด สหัมบดีพรหมได้กล่าว
คำนี้แล้ว จึงกล่าวคำประพันธ์นี้ อีกว่า

พระสัมพุทธเจ้าเหล่าใดที่ล่วงไป

แล้วก็ดี พระพุทธเจ้าเหล่าใดที่ยังไม่มาถึง

ก็ดี พระสัมพุทธเจ้าพระองค์ใดผู้ยังความ

โศกของชนเป็นอันมากให้เสื่อมหายใน

ปัจจุบันนี้ก็ดี พระพุทธเจ้าทั้งปวงนั้นเป็น

ผู้ทรงเคารพพระสัตถธรรมแล้ว ทรงเคารพ

พระสัตถธรรมอยู่ และจักทรงเคารพพระ-

สัตถธรรม นี้เป็นธรรมดาของพระพุทธเจ้า

ทั้งหลาย.

เพราะเหตุนั้นแล ผู้รักตน จำนง

ความเป็นใหญ่ ระลึกถึงคำสั่งสอนของ

พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ฟังเคารพพระสัตถ-

ธรรมเถิด.

ภิกษุทั้งหลาย สหัมบเพรหมกล่าวคำประพันธ์นี้แล้วอภิวาทเราทำ
ประทักษิณแล้วหายไปในที่นั้นแล

ครั้งนั้น เราแจ้งว่า พรหมวิงวอนและรู้ภาวะอันสมควรแก่ตนแล้ว
ธรรมใดที่เราได้ตรัสรู้แล้ว เราก็สักการะเคารพฟังธรรมนั้นอยู่มา ก็แต่ว่า
เมื่อใด แม้สงฆ์ถึงพร้อมด้วยความใหญ่แล้ว เมื่อนั้นเราจะเคารพในสงฆ์ด้วย.

จมปฐมอรุเวลสูตที่ ๑

อรุเวลวรรควรรณนาที่ ๓

อรรถกถาอรุเวลสูต

ฟังทราบวินิจฉัยในอรุเวลสูตที่ ๑ แห่งวรรคที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อรุเวลา ในบทว่า อรุเวลา ยนี้ ได้แก่เขตทรายกองใหญ่
อธิบายว่า ทรายกองใหญ่. อีกอย่างหนึ่ง ฟังเห็นเนื้อความในข้อนี้เห็นว่า
ทราบเรียกว่าอรุ เขตแดนเรียกว่าเวลา. ทรายที่เขาขนมาเพราะละเมียดคึกา
เป็นเหตุ ชื่อว่าอรุเวลา. ได้ยินว่า ในอดีตกาล เมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่ทรงอุบัติ
กุกบุตรหมื่นคนบวชเป็นดาบสอยู่ในประเทศนั้น ในวันหนึ่ง ประชุมพร้อม
กันแล้ได้ตั้งกติกากันว่า ชื่อว่ากายกรรม วชิกรรม ย่อมปรากฏแก่ชนเหล่าอื่น
ได้ ส่วนมโนกรรมไม่ปรากฏ เพราะฉะนั้น บุคคลใดตริถึงกามวิตก พยาบาท-
วิตก หรือวิหิงสาวิตก. บุคคลอื่นชื่อว่า จะตักเตือนบุคคลนั้นไม่มี บุคคลนั้น
ตักเตือนตนด้วยตนเองแล้ว เอาใบไม้ห่อทรายนำมาเกลี่ยลงในที่นี้. นี้จัดเป็น
ทัณฑกรรมของบุคคลนั้น. ตั้งแต่นั้นมา ผู้ใดตริวิตกเช่นนั้น ผู้นั้นเอาใบไม้
ห่อทรายมารเกลี่ยลงในที่นั้น จึงเกิดเป็นกองทรายใหญ่ โดยลำดับในที่นั้น
ด้วยประการฉะนี้ ต่อมา หมู่คนที่เกิดในภายหลัง จึงล้อมกองทรายใหญ่นั้น

ทำให้เป็นเจตีสถาน ท่านหมายถึงเจตีสถานนั้น จึงกล่าวว่า อรุเวลาติ มหาเวลา มหาวาทิการาสีติ อตุโธ ดังนี้ ท่านหมายถึงข้อนั่นเอง จึงกล่าวไว้ อีกอย่างหนึ่ง พึงเห็นเนื้อความในข้อนี้ว่า ทรายเรียกว่า อรุ เขตแดนเรียกว่าเวลา ทรายที่เขานำมาเพราะเหตุละเมียดกติกาเป็นเหตุ ชื่อ อรุเวลา.

ด้วยบทว่า นชฺชา เนรณฺชราย ตีเร ทรงแสดงว่า เราอาศัย อรุเวลคามพักอยู่ แทบฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา. บทว่า อชปาลนิโครเช ความว่า พวกคนเลี้ยงแพนั้งบ้าง ยืนบ้าง ในร่มเงาของต้นนิโครชนั้น เพราะเหตุนี้ ต้นนิโครชนั้น จึงเรียกว่า อชปาลนิโครช. อธิบายว่า ภายใต้นอชปาลนิโครชนั้น.

บทว่า ปรมภิสฺมพฺพุโธ ความว่า เป็นผู้ตรัสรู้ครั้งแรก. บทว่า อุตฺปาติ ความว่า วิตกนี้เกิดในสัปดาห์ที่ ๕ ตามว่า เพราะเหตุไร จึงเกิดขึ้น. ตอบว่า เพราะเป็นอาจินปฏิบัติ และอาเสวนปัจฉิมชาติก่อน ของพระพุทธเจ้า ทุกพระองค์ ในเหตุข้อนี้ พึงนำคิดตริชาดกมาแสดงเพื่อประกาศอาเสวนะ การสั่งเสพในชาติก่อน ได้ยินว่า นกกระทา ถึง และช้าง เมื่ออยู่ในประเทศ แห่งหนึ่ง จึงแสดงต้นไทรว่า บรรดาพวกเรา ผู้ใดเป็นผู้แก่ เราทั้งหลายจัก เคารพในผู้นั้นอยู่. ทบทวนกันอยู่ว่า บรรดาพวกเราใครหนอเป็นผู้แก่. รู้ว่า นกกระทาเป็นผู้แก่ จึงทำความอ่อนน้อมต่อนกกระทานั้น เป็นผู้พร้อมเพรียง ยินดีกะกันและกันอยู่. ก็ได้มีสวรรค์เป็นเบื้องหน้า. เทวดาผู้สถิตอยู่ ณ ต้นไม้ ทราบเหตุนี้ จึงกล่าวคาถานี้ว่า.

เย วุฑฺฒมปายนฺต

นรา ฅมฺมสุตฺ โภวิทา

ทิฏฺเฐ ฅมฺเม จ ปาลฺลสา

สมฺปฺราเย จ สุกฺคติ

**นรชนเหล่าใด ฉลาดในธรรม ย่อม
อ่อนน้อมผู้ใหญ่ นรชนเหล่านั้นได้รับ
สรรเสริญในโลกนี้ และในสัมปรายภพ
ก็มีสุคติ ดังนี้.**

พระตถาคตแม้เกิดในกำเนิดอเหตุกดิรัจฉานอย่างนี้ ยังทรงขอบ
พระทัยการอยู่อย่างมีความเคารพ บัดนี้ เหตุไรจักไม่ทรงขอบพระทัยเล่า.
บทว่า อคารโว คือเว้น ความเคารพในบุคคลอื่น. อธิบายว่า ไม่ตั้งใครไว้
ในฐานะควรเคารพ. บทว่า อปฺปติสุโส คือเว้น ความข่าเกรง อธิบายว่า
ไม่ตั้งใครไว้ในฐานะผู้ใหญ่. ในบทว่า สมณฺ วา พุรฺหมณฺ วา นี้ ท่าน
ประสงค์เอาสมณะและพราหมณ์ผู้สงบบาป และผู้ลอยบาปแล้วเท่านั้น.

บทว่า สกุกฺตฺวา ครุกฺตฺวา ความว่า ทำสักการะและเข้าไปตั้ง
ความเคารพ. ในบทว่า สเทวเก โลเก เป็นอาทิ พึงทราบวินิจฉัยดังนี้
สเทวเก แปลว่า พร้อมกับเทวดาทั้งหลาย ก็บรรดามารและพรหมทั้งหลาย
ที่ทรงถือเอาด้วยเทวศัพท์ในบทนี้ ชื่อว่า มาร ผู้มีอำนาจย่อมใช้อำนาจเหนือ
สัตว์ทั้งปวง ชื่อว่า ท้าวมหาพรหมผู้มีอำนาจใหญ่ ย่อมแผ่แสงสว่างไปใน
หนึ่งจักรวาลด้วยนิ้วหนึ่ง ในสองจักรวาลด้วยสองนิ้ว ย่อมแผ่แสงสว่างไปใน
หมื่นจักรวาลด้วยนิ้วทั้ง ๑๐ จึงแยกตรัสว่า สมารเก สพุรฺหมเก ด้วย
คำริว่า ชนทั้งหลาย อย่าได้กล่าวว่ามีผู้นั้นเป็นผู้มีศีลสมบูรณ์กว่าด้วยศีลนี้.
ชื่อว่า สมณะทั้งหลายก็เหมือนกันเป็นพหูสูต ด้วยอำนาจนิกายหนึ่งเป็นต้น
มีศีลเป็นบัณฑิต. แม้พราหมณ์ทั้งหลาย เป็นพหูสูต ด้วยอำนาจวิชารู้พื้นที่
เป็นต้น เป็นบัณฑิต จึงตรัสว่า สสุสมณฺพฺราหฺมณฺภฺยา ปชาย ด้วยทรง
คำริว่า ชนทั้งหลาย อย่าได้กล่าวว่ามีสมณะและพราหมณ์เหล่านั้นเป็นผู้มีศีล

สมบุรณ์กว่า ด้วยศีลนี้. ส่วนบพว่า สเทวมนุสสุตย นี้ทรงถือเอาเพื่อทรง
แสดงโดยสิ้นเชิง ครั้นทรงถือเอาแล้วจึงตรัส อนึ่ง ในคำนี้ สามบทแรกตรัส
ด้วยอำนาจโลก สองบทหลังตรัสด้วยอำนาจหมู่สัตว์. บพว่า สีสสมปนุนตริ
ความว่า ผู้สมบุรณ์กว่า คือผู้ยิ่งกว่าด้วยศีล. ก็ในข้อนี้ ธรรม ๔ มีศีลเป็นต้น
ตรัสทั้งโลกิยะทั้งโลกุตระ.

วิมุตติญาณทัสสนะ และปัจจเวกขณญาณ เป็นโลกิยะอย่างเดียว.
บพว่า ปาตุโรหติ ความว่า สหัมบตีพรหม คิดว่า พระศาสดานี้ เมื่อไม่
ทรงเห็นผู้ที่ยิ่งกว่าพระองค์ด้วยศีลเป็นต้น ตั้งแต่เววจินถึงภวักคพรหม ทรง
ดำริว่า เราจักทำสักการะโลกุตระธรรม ๘ ที่เราแทงตลอดแล้วเข้าอาศัยอยู่
พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงดำริถึงเหตุ ทรงดำริถึงประโยชน์ คุณวุฒิพิเศษ
จำเราจักไป ทำอุตสาหะให้เกิดแต่พระองค์ ดังนี้ จึงได้ปรากฏ ณ เบื้อง
พระพักตร์. อธิบายว่า ได้ยืนอยู่เฉพาะพระพักตร์. ในบพว่า วิหิสฺสู วิหรนฺตฺติ จ
นี้ฟังทราบวินิจฉัยดังนี้ ผู้ใดฟังกล่าวว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นอันมาก
แม้ในปัจจุบัน เพราะพระบาลีว่า วิหรนฺตฺติ ดังนี้ ผู้นั้นฟังถูกคัดค้าน ด้วย
บาลีนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ทรงเป็นพระ-
อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าในบัดนี้ ดังนี้. ฟังแสดงความไม่มีพระพุทธรูปทั้งหลาย
อันแก่ผู้นั้นด้วยสูตรทั้งหลายเป็นอาทิว่า

น เม อจฺริโย อตฺถิ สทฺธิโส เม น วิชฺชติ

สเทวทฺสมฺมึ โลกสฺมึ นตฺถิ เม ปฏฺฐิปุคฺคโล

เราไม่มีอาจารย์ ไม่มีคนเสมือนเรา

คนที่เทียบเราไม่มีในโลก ทั้งเทวโลก.

บพว่า ตสฺมา ความว่า เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าทุกพระองค์จึงทรงเคารพ
พระสัทธรรม บพว่า มหตฺตมภิกฺขุขตา ความว่า ปรารถนาความ

เป็นใหญ่. บทว่า **สรุ พุทฺธาน** สาสนํ ความว่า เมื่อมาระลึกถึงคำสอน
ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย. บทว่า **ยโต** แปลว่า ในกาลใด. บทว่า **มหตุเตน**
สมนฺหาคโต ความว่า แม้สงฆ์ประกอบด้วยความเป็นใหญ่ ๔ อย่างนี้ คือ
ความเป็นใหญ่โดยเป็นรัตตัญญู รู้ราตรินาน ๑ ความเป็นใหญ่โดยความ
ไพบุลย์ ๑ ความเป็นใหญ่โดยพรหมจรรย์ ๑ ความเป็นใหญ่โดยความเป็นผู้
เลิศด้วยลาภ ๑. บทว่า **อถ เม สงฺเขปิ** การโว ความว่า เมื่อนั้นเราก็เกิด
ความเคารพแม้ในสงฆ์. ถามว่า ก็พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทำความเคารพใน
สงฆ์ในเวลาใด ตอบว่า ในเวลาพระนางประชาบดีถวายผ้าคู่ จริ่งอยู่ ในเวลา
นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อตรัสถึงผ้าคู่ ที่พระนางมหาปชาบดีน้อมเข้าไป
ถวายแต่พระองค์ว่า โคตมึ พระนางจงถวายในสงฆ์เถิด เมื่อพระนางถวายในสงฆ์
แล้ว ทั้งเราทั้งสงฆ์ก็จักเป็นอันพระนางบูชาแล้ว ชื่อว่าทรงทำความเคารพในสงฆ์.

จบอรรถกถาอุรวลสูตรที่ ๑

๒. ทุตติยอุรวลสูตร

ว่าด้วยเถรกรรมธรรม ๔

[๒๒] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อครั้งแรกตรัสรู้ เราพักอยู่ที่ต้น
อชปาลนิโครธ แแทบฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอุรวเวลา ครั้งนั้นพราหมณ์
หลายคน แก่เฒ่าเป็นผู้ใหญ่ล่วงมัชฌิมวัยถึงปัจฉิมวัยแล้ว เข้าไปหาเราครั้น
ไปถึงแล้วแสดงความชื่นชมกับเรา กล่าวถ้อยคำอันทำให้เกิดความยินดีต่อกัน
เป็นที่ระลึกถึงกันแล้ว นั่งลง ณ ที่ควรส่วนหนึ่ง พวกนั้นกล่าวกะเราว่า ข้าแต่
พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระเจ้าทั้งหลายได้ยินมาอย่างนี้ว่า พระสมณโคตมไม่

ไหว้บ้าง ไม่ลูกรับบ้าง ไม่เชื่อเชิญด้วยอาสนะบ้าง ซึ่งพราหมณ์ทั้งหลาย ผู้แก่เฒ่าเป็นผู้ใหญ่ล่วงมัชฌิมวัยถึงปัจฉิมวัยแล้ว ดังนี้ ความข้อนี้ก็เป็นอย่าง เขาว่า พระโคตมผู้เจริญ ไม่ไหว้ด้วย ไม่ลูกรับด้วย ไม่เชื่อเชิญมาด้วยอาสนะ ด้วย ซึ่งพราหมณ์ทั้งหลายผู้แก่เฒ่าเป็นผู้ใหญ่ล่วงมัชฌิมวัยถึงปัจฉิมวัยแล้ว จริง ๆ ข้อนี้เป็นความบกพร่องแท้เทียว พระโคตมผู้เจริญ.

ภิกษุทั้งหลาย เราเห็นว่าท่านเหล่านี้ไม่รู้จักเถระ (คือผู้หลักผู้ใหญ่) หรือเถรกรณธรรม (ธรรมอันทำให้เป็นเถระ) บุคคลแม้หากเป็นผู้เฒ่าอายุถึง ๘ ปี หรือ ๕๐ ปี หรือ ๑๐๐ ปีก็ตาม แต่เป็นอกาลวาที (พูดไม่ถูกกาลละ) อกุตวาที (พูดสิ่งที่ไม่เป็นจริง) อนัตถวาที (พูดสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์) อัมมวาที (พูดสิ่งที่ไม่เป็นธรรม) อวินยวาที (พูดสิ่งที่ไม่เป็นวินัย) กล่าวถ้อยคำอันไม่น่าจดจำ พร่ำเพรื่อ เหลวไหล ไม่มีขอบเขต ประกอบด้วยเรื่องอันไม่ต้องการ บุคคลนั้นนับว่า เถระพาล (ผู้ใหญ่โง่) แท้แล

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลแม้หากเป็นเด็กหนุ่มผมยังดำ อยู่ในวัยอันเจริญคือปฐมวัย แต่ว่าเป็นกาลวาที (พูดถูกกาลละ) ภูตวาที (พูดสิ่งที่เป็นจริง) อัตถวาที (พูดเป็นประโยชน์) ัมมวาที (พูดเป็นธรรม) วินยวาที (พูดเป็นวินัย) กล่าวถ้อยคำน่าจดจำ ไม่พร่ำเพรื่อ มีที่อ้างอิง มีขอบเขต ประกอบด้วยคุณที่ต้องการ บุคคลนั้นนับได้ว่า เถระบัณฑิต (ผู้ใหญ่ฉลาด) โดยแท้.

ภิกษุทั้งหลาย เถรกรณธรรม ๔ นี้ เถรกรณธรรม ๔ คืออะไร บ้าง คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้

๑. เป็นผู้มึนศีล สำรวมในพระปาฏิโมกข์ ถึงพร้อมด้วยมรรยาท และโคจร เห็นภัยในโทษมาตรฐาน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย
๒. เป็นพหูสูต ทรงจำธรรมที่ได้ฟังแล้ว สะสมธรรมที่ได้ฟังแล้วไว้ ธรรมเหล่าใดงามในเบื้องต้นงามในท่ามกลางงามในที่สุด แสดง

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกนิบาต เล่ม ๒ - หน้าที่ 60

พรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถพร้อมทั้งพยัญชนะบริบูรณ์สิ้นเชิง บริสุทธิ์สิ้นเชิง
ธรรมเห็นปานนั้น อันเธอได้สดับแล้วมาก ทรงจำไว้ กล่าวได้คล่อง เพ่ง
ด้วยใจ เห็นเนื้อความประูโปรง

๓. เป็นผู้ได้ตามต้องการ ได้ไม่ยาก ได้ไม่ลำบาก ซึ่งฉาน ๔
อันเป็นธรรมเป็นไปในจิตอันยิ่ง เป็นธรรมเครื่องพักผ่อนอยู่สบายในอัทภาพ
ปัจจุบัน

๔. เธอกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้
เพราะอาสวะสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเอง สำเร็จอยู่ในปัจจุบันนี้

นี้แล ภิกษุทั้งหลาย เถรกรรมธรรม ๔

ผู้ใดมีจิตฟุ้งซ่าน พุดมากหาประ-
โยชน์มิได้ มีความดำริไม่มั่นคง ปรากฏ
ว่ายินดีในอสังกรรม ผู้นั้นห่างไกลจาก
ความเป็นเถระ มีความเห็นลามกไม่อาทร.

ส่วนผู้ใดถึงพร้อมด้วยศีล ประกอบ
ด้วยสุตะ มีปฏิภาณ ประกอบพร้อมใน
ธรรมอันทำความมั่นคง เห็นแจ้งซึ่งเนื้อ
ความของธรรมด้วยปัญญา ถึงฝั่งแห่งธรรม
ทั้งปวง ไม่มีกิเลสจตุตตปุถุชิต มีปรีชา

ละชาติและมรณะได้ จบพรหมจรรย์ เรา
กล่าวผู้นั้นว่า เถระ ซึ่งเป็นผู้หาอาสวะมิได้
เพราะอาสวะสิ้นไป ภิกษุนี้จึงได้ชื่อว่า
เถระ.

จบพุทธยอูรูเวลสูตรที่ ๒

อรรถกถาทุติยอรรถวาท

ฟังทราบวินิจฉัยในตุติยอรรถวาทที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า สมุพพลา คือ พวกพราหมณ์เป็นอันมาก. บทว่า พุราหุมน ความว่า พวกพราหมณ์มาแล้วพร้อมกันกับพราหมณ์ผู้พูดคำหยาบ. บทว่า ชินฺนมา วุฑฺฒา ได้แก่ ผู้คร่ำคร่าด้วยชรา เจริญด้วยวัย. บทว่า มหุลลา ได้แก่ แก่โดยชาติ. บทว่า อทฺชคตา ได้แก่ ล่วงกาลผ่านวัยทั้งสามไปแล้ว. บทว่า สุตฺ เมตฺ ได้แก่ ข้อนี้นักเราฟังมาแล้ว. บทว่า ตยิทฺ โภ โคตม ตเถว ความว่า ท่านพระโคตม ข้อนี้นักเราฟังมาแล้ว การณ์ก็เป็นจริงอย่างนั้น. บทว่า ตยิทฺ โภ โคตม น สมฺปนฺนเมว ความว่า การไม่ทำ อภิวัตเป็นต้นนี้นั้น ไม่สมควรเลย.

ในบทเป็นต้นว่า อกาลวาทิ มีวินิจฉัยดังนี้. ชื่อว่า อกาลวาทิ เพราะพูดไม่รู้จักกาล (พรั้งเพรีอ). ชื่อว่า อญฺทวาทิ เพราะพูดแต่เรื่องที่ไม่จริง. ชื่อว่า อนตฺถวาทิ เพราะพูดแต่เรื่องที่ไม่เป็นประโยชน์ ไม่พูดเรื่องที่เป็นประโยชน์. ชื่อว่า อธมฺมวาทิ เพราะพูดไม่เป็นธรรม ไม่พูดเป็นธรรม. ชื่อว่า อวินยวาทิ เพราะพูดไม่เป็นวินัย ไม่พูดเป็นวินัย. บทว่า อนิธานวตี วาจํ ภาสิตา ได้แก่ ไม่กล่าววาจาที่ควรจดจำไว้ใน หทัย. บทว่า อกาลเลน ได้แก่ โดยกาลไม่ควรจะพูด. บทว่า อนปฺเทถ ได้แก่ พูดขาดที่อ้างอิง ไม่พูดให้มีที่อ้างอิงมีเหตุ. บทว่า อปรียนฺตวตี ได้แก่ ไม่รู้จักจบ ไม่พูดมีกำหนด (จบ). บทว่า อนตฺถสฺสยฺหิตํ ได้แก่ ไม่แสดงให้อาศัยประโยชน์อันเป็นโลกียะและโลกุตระ. บทว่า พาโล เถโร เตววํ สํขุยํ คจฺจติ ความว่า นับได้ว่าเป็นเถระอันธพาล (ผู้โง่บอด). บทเป็นต้นว่า กาลวาทิ ฟังทราบด้วยสามารถแห่งธรรมที่ตรงกันข้ามกับที่กล่าวมาแล้ว.

บทว่า **ปณฺฑิตฺโต เถโรเตวฺว สงฺขมฺมึ คจฺจนฺติ** ความว่า นับได้ว่า
บัณฑิต เพราะประกอบด้วยความฉลาด ว่าเถระเพราะถึงความเป็นผู้มั่นคง.
บทว่า **พหุสุตฺโต โหติ** ความว่า ภิกษุนี้มีสุตะมาก อธิบายว่า นวังค-
สัตตสุตฺตํ เป็นอันภิกษุนี้เรียนแล้ว ด้วยสามารถเบื้องต้น และเบื้องปลาย
แห่งบาลีและอนุสนธิ. บทว่า **สุตฺตโร** ได้แก่ เป็นผู้รองรับสุตะไว้ได้.
จริงอยู่ พระพุทธทวจนะอันภิกษุใดเรียนแต่บาลีประเทศนี้ เลื่อนหายไปจากบาลี
ประเทศนี้ ไม่คงอยู่ อยู่นี้ในหม้อทะเล เธอไม่สามารถจะกล่าวหรือบอกสูตร
หรือชาดกอย่างหนึ่ง ในท่ามกลางบริษัทได้ ภิกษุนี้หาชื่อว่า ผู้ทรงสุตะไม่.
ส่วนพระพุทธทวจนะ อันภิกษุใดเรียนแล้ว ย่อมเป็นอย่างเวลาที่ตนเรียนมาแล้ว
นั่นแหละ เมื่อเธอไม่ทำการสาธยาย ตั้ง ๑๐ ปี ๒๐ ปี ก็ไม่เลื่อนหาย
ภิกษุนี้ ชื่อว่า ผู้ทรงสุตะ. บทว่า **สุตฺตสนฺนิจโย** ได้แก่ ผู้สั่งสมสุตะ.
ก็สุตะอันภิกษุใดสั่งสมไว้ในตู้คือหทัย ย่อมคงอยู่จรรยจารึกที่ศิลา และจุ
มณฺเฬวราชสีห์ที่เขาใส่ไว้ในหม้อทองคำ ภิกษุนี้ ชื่อว่า สั่งสมสุตะ. บทว่า
ธตา คือ ทรงจำได้ได้คล่องแคล่ว. จริงอยู่ พระพุทธทวจนะอันภิกษุบางรูป
เรียนแล้วไม่ทรงจำให้คล่องแคล่ว ไม่หนักแน่น เมื่อถูกเขาพูดว่า ท่านโปรด
กล่าวสูตรหรือชาดกโน้นดังนี้ เธอก็กล่าวว่า เราจักสาธยายเทียบเคียง สอบสวน
ก่อนแล้ว จึงค่อยรู้ พระพุทธทวจนะที่ภิกษุบางรูปทรงจำคล่องแคล่วเป็นเสมือน
ภวังคโสต. เมื่อถูกเขาพูดว่า ท่านโปรดกล่าวสูตรหรือชาดกโน้น ดังนี้ เธอจะ
ยกขึ้นกล่าวสูตรหรือชาดกนั้นได้ทันที. ตรัสว่าธตาทรงหมายถึงข้อนั้น. บทว่า
วจฺสา ปริจฺจिता ได้แก่ สาธยายด้วยวาจาได้สูตร ๑๐ หมวด วรรค ๑๐ หมวด
๕๐ หมวด. บทว่า **มณฺสาณุปฺเปกฺขิตา** ได้แก่ เฟ่งด้วยจิต. พระพุทธทวจนะ
ที่ภิกษุใดสาธยายแล้วด้วยวาจา ปรากฏชัดในที่นั้น ๆ แก่เธอผู้คิดอยู่ด้วยใจ
เหมือนรูปปรากฏชัด แก่บุคคลผู้ยืนตามประทีปดวงใหญ่ ฉะนั้น. ทรงหมาย

เอาพุทธวาทนะของภิกษุนี้จึงตรัสคำนี้. บทว่า **ทิวริยา สุปปฏิวิทูธา** ได้แก่ ใช้ปัญญาขบทะเลอุปรูโปรง ทั้งเหตุทั้งผล.

บทว่า **อาภิเจตสิกานํ** ความว่า จิตที่บริสุทธิ์ นำใคร่ หรือ อธิจิตท่านเรียกว่า อภิเจตะ ฌาน ๔ เกิดในอธิจิต ชื่อ อภิเจตสิก อีกนัยหนึ่ง ฌาน ๔ อาศัยอภิเจตะ เหตุนี้ จึงชื่อว่า อภิเจตสิกะ. บทว่า **ทิวริชฌมมุสุข-วิหารานํ** ได้แก่อันเป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน. อรรถาธิบายที่ประจักษ์ ท่านเรียกว่า ทิวริชฌมมุสุข. อธิบายว่าเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในทิวริชฌมมุขนั้น คำนี้เป็นชื่อของรูปาวจรฌานทั้งหลาย จริงอยู่ ผู้ได้ฌานนั่งเข้าฌานเหล่านั้น ย่อมได้เนกขัมมสุข อันไม่เศร้าหมอง ในอรรถาธิบายนี้แหละ. เพราะฉะนั้น จึงตรัสว่า **ทิวริชฌมมุสุขวิหารานํ** ดังนี้. บทว่า **นิกามลาภี** ได้แก่ ได้ตามต้องการ ได้ตามอำนาจ ความปรารถนาของตน ท่านอธิบายว่า สามารถจะเข้าฌานได้ในขณะที่ปรารถนาแล้ว. บทว่า **อภิจุลลาภี** ท่านอธิบายว่า สามารถข่มธรรมที่เป็นข้าศึกแล้วเข้าฌานได้โดยสะดวก. บทว่า **อกสิรลาภี** ได้แก่ ได้ความไม่ลำบากคือคล่อง ท่านอธิบายว่า สามารถออกจากฌานได้ตามกำหนด. จริงอยู่ บางคนได้ฌานเท่านั้น ไม่สามารถจะเข้าได้ในขณะที่ปรารถนา. บางคนสามารถเข้าอย่างนั้นได้ แต่ก็ข่มธรรมที่ทำอันตรายได้โดยยาก. บางคน เข้าได้อย่างนั้น ทั้งข่มธรรมที่ทำอันตรายได้ โดยไม่ยากเลย แต่ก็ไม่สามารถ ออกจากฌานได้ตามกำหนด เหมือนนาฬิกายนต์. ก็สัมปทา ๓ อย่างนี้ มิแก่ผู้ใด ผู้หนึ่ง ท่านเรียกว่าอกสิรลาภีได้คล่อง ดังนี้.

บทเป็นต้นว่า **อาสวานํ ขยา** มีเนื้อความอันกล่าวมาแล้วทั้งนั้น. ในที่นี้แม้ศีล ก็ดีตรัสถึงศีลของพระจีณาสพเท่านั้น แม้พาสุสัจจะก็ตรัสพาสุสัจจะ ของพระจีณาสพเท่านั้น แม้ฌานก็ตรัสฌานที่ใช้สำหรับพระจีณาสพเท่านั้น. ส่วน

พระอรหันต์ ตรัสด้วยบทเป็นต้นว่า **อาสาฬห** ขยา ดังนี้. แต่กิจของมรรค
ในที่นี้ ฟังทราบว่าเป็นทรงแสดงด้วยผล (อรหันต์ผล).

บทว่า **อุทฺทเตน** ได้แก่ ประกอบด้วยอุทฺทจจะ บทว่า **สมุผลจ**
ได้แก่ คำเพื่อเอื้อ. บทว่า **อสมานิตสงฺกปโป** ได้แก่ มีความดำริไม่ตั้งมั่น.
บทว่า **มิโ** ได้แก่ เสมือนมฤค. บทว่า **อารา** แปลว่า ในที่ไกล. บทว่า
ถาวเรยฺยมุหา ได้แก่ จากความมั่นคง. บทว่า **ปาปทฺธิจฺฉิ** ได้แก่
ความเห็นลามก. บทว่า **อนาทโร** ได้แก่ เว้นจากความเอื้อเฟื้อ. บทว่า
สุตฺวา ได้แก่ เข้าถึงโดยสูตร. บทว่า **ปฏฺิภาณฺวา** ความว่า ผู้ประกอบ
ด้วยปฏิภาณสองอย่าง. บทว่า **ปญฺญาตถุ** **วิปฺสุตฺติ** ความว่า ย่อมเห็น
ปรุโปร่ง ซึ่งอรรถแห่งสังขจะ ๔ ด้วยมรรคปัญญาพร้อมด้วยวิปัสสนา. บทว่า
ปารฺคุ **สพฺพชฺรมฺมานิ** ความว่า ถึงฝั่งแห่งธรรมมีขั้นเป็นต้นทั้งปวง
เป็นผู้ถึงฝั่งคือที่สุดแห่งธรรมทั้งปวง ด้วยการถึงฝั่ง ๖ อย่าง อย่างนี้คือ
ถึงฝั่งแห่งอภิญา ๑ ถึงฝั่งแห่งปริญา ๑ ถึงฝั่งแห่งภาวนา ๑ ถึงฝั่งแห่ง
ปหานะ ๑ ถึงฝั่งแห่งสังขิกิริยา ๑ ถึงฝั่งแห่งสมาบัติ ๑. บทว่า **อจฺฉิโ**
ได้แก่ เว้นจากตะปู คือรากะเป็นต้น. บทว่า **ปฏฺิภาณฺวา** ได้แก่ ประกอบ
ด้วยปฏิภาณ ๒ อย่าง. บทว่า **พฺุรฺหมจฺริยฺสุตฺ** **เกวลี** ได้แก่ อยู่จบ
พรหมจรรย์. คำที่เหลือในสูตรนี้ ง่ายทั้งนั้น.

จบอรรถกถาทุติยอรรถุเวลสูตรที่ ๒

๓. โลกสูตร

ว่าด้วยตถาคตรู้โลกและอารมณ์ ๖

[๒๓] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย โลก ตถาคตรู้ประจักษ์ด้วยตนเองแล้ว ตถาคตจึงออกจากโลกได้ โลกสมุทัย ตถาคตก็รู้ประจักษ์ด้วยตนเองแล้ว ตถาคตจึงละโลกสมุทัยได้ โลกนิโรธ ตถาคตก็รู้ประจักษ์ด้วยตนเองแล้ว โลกนิโรธตถาคตจึงทำให้แจ้งแล้ว โลกนิโรธคามินีปฏิปทา ตถาคตก็รู้ประจักษ์ด้วยตนเองแล้ว โลกนิโรธคามินีปฏิปทา ตถาคตจึงทำให้มีแล้ว

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดที่โลกทั้งเทวโลกทั้งมารโลกทั้งพรหมโลกในหมู่สัตว์ทั้งเทวดามนุษย์ทั้งสมณพราหมณ์ ได้เห็นแล้ว ได้ยินแล้ว ได้ทราบแล้ว ได้รู้สึกแล้ว ได้ประสบแล้ว ได้แสวงหาแล้ว ได้คิดค้นแล้ว สิ่งนั้น ตถาคตได้รู้ยิ่งโดยชอบแล้ว เพราะเหตุนั้น จึงได้ชื่อว่า ตถาคต.

ข้อที่ตถาคตได้ตรัสรู้ในเวลารাত্রี และปรินิพพานในเวลารাত্রี ตถาคตกล่าวแสดงชี้แจงข้อคำอันใดในระหว่างนั้น ข้อคำทั้งปวงนั้นย่อมเป็น อย่างนั้น ไม่เป็นอย่างอื่นไป เพราะเหตุนั้น จึงได้ชื่อว่า ตถาคต.

ตถาคตพูดอย่างใดทำอย่างนั้น ทำอย่างใดพูดอย่างนั้น เพราะตถาคต (ยถาวาที ตถากาโร) พูดอย่างใดทำอย่างนั้น (ยถากาโร ตถาวาที) ทำอย่างใดพูดอย่างนั้น เพราะเหตุนั้น จึงได้ชื่อว่า ตถาคต.

ในโลกทั้งเทวโลกทั้งมารโลกทั้งพรหมโลกในหมู่สัตว์ทั้งเทวดามนุษย์ทั้งสมณพราหมณ์ ตถาคตเป็นผู้ยิ่งใหญ่ (โดยอริยสีลาทีคุณ) ไม่มีใครครอบงำได้ เป็นผู้เห็นถ่องแท้ เป็นผู้ครองอำนาจ เพราะเหตุนั้น จึงได้ชื่อว่า ตถาคต.

ท่านผู้ใดรู้ด้วยปัญญาอันยิ่งซึ่งโลก
ทั้งปวง รู้อารมณ์ตามที่เป็นจริงอยู่อย่างไร
ในโลกทั้งปวง เป็นผู้ไม่ติดอยู่ในโลก
เป็นผู้ไม่มีตัณหา ทิฏฐิ และริษยาในโลก
ทั้งปวง ท่านผู้นั้นแล เป็นปราชญ์ใหญ่
ยิ่งกว่าสรรพสัตว์ ปลดเปลื้องเครื่องผูกมัด
เสียสิ้น ได้บรมสันติ คือ พระนิพพาน
อันไม่มีภัยแต่ที่ไหน ๆ นั่นคือ พระ-
จันตพพุทธเจ้า ผู้ไม่มีทุกข์ ผู้ตัดความ
สงสัยแล้ว ผู้ถึงแล้วซึ่งความสิ้นกรรม
ทั้งปวง ผู้หลุดพ้นแล้วเพราะสิ้นอุปธิ.

เพราะอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า
นั้น จึงเป็นพระพุทธเป็นสัพพะเสริฐ
(ในหมู่มนุษย์) ทรงประกาศพรหมจักรแก่
ชาวโลกกับทั้งเทวดา.

เพราะรู้พระคุณเช่นนี้ เทวดาและ
มนุษย์ทั้งหลายที่ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ
จึงพากันมานมัสการพระองค์ ผู้เป็น
มหาบุรุษผู้ปราศจากความครั้นคร้าม.

พระองค์ทรงฝึกพระองค์แล้ว ประ-
เสริฐกว่าผู้ฝึกทั้งหลาย พระองค์เป็น
พระฤษีผู้สงบแล้ว ประเสริฐกว่าผู้สงบ
ทั้งหลาย พระองค์ทรงพ้นแล้ว เลิศกว่า

ผู้พ้นทั้งหลาย พระองค์ทรงข้าม (โธมะ)

แล้ว ประเสริฐกว่าผู้ข้ามทั้งหลาย.

ด้วยเหตุนี้ เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

จึงนมัสการพระองค์ผู้เป็นมหาบุรุษ ผู้
ปราศจากความครั่นคร้าม บุคคลเปรียบปาน
พระองค์ไม่มีในโลกมนุษย์กับทั้งโลก
เทวดา.

จบโลกสูตรที่ ๓

อรรถกถาโลกสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในโลกสูตรที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า โลก ได้แก่ทุกขสัจ. บทว่า อภิสมฺพุทฺโธ ได้แก่ ทำให้
ประจักษ์แล้วด้วยญาณ. บทว่า โลกสุมา ได้แก่ จากทุกขสัจ. บทว่า ปหิโน
ได้แก่ ละได้แล้ว ด้วยอรหัตมรรคญาณ ที่มหาโพธิมณฑลสถาน (โคณโพธิ).
บทว่า ตถาคตฺสูต ภาวิตา แปลว่า อันตถาคตทำให้มีแล้ว.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นตรัสความที่พระองค์เป็นพุทธะด้วยสัจจะ ๔
โดยฐานะมีประมาณเท่านี้ อย่างนี้แล้ว บัดนี้ จึงตรัสคำเป็นอาทิว่า ยัม ภิกฺขเว
เพื่อตรัสความที่พระองค์เป็นตถาคต. ในบทเหล่านั้น บทว่า ทิฏฺฐัง ได้แก่
รูปร่างตนะ อายุตนะคือรูป. บทว่า สุตัง ได้แก่ สัททายตนะ อายุตนะคือเสียง
บทว่า มุตัง ได้แก่ อายุตนะคือ กลิ่น รส โภจฺจฺทัพพะ เพราะเป็นอารมณ์
ที่มาถึงแล้วรับไว้. บทว่า วิญฺญาตัง ได้แก่ ธรรมารมณํ อารมณํคือธรรม

มีสุขและทุกข์เป็นต้น. บทว่า **ปตฺตํ** ได้แก่ แสวงหาหรือไม่แสวงหาก็มาถึงแล้ว. บทว่า **ปริเยสตี** ความว่า มาถึงหรือยังไม่มาถึง ก็แสวงหาแล้ว. บทว่า **อนุวิจริตี มนสา** ได้แก่ กิดคั่นด้วยจิต. ด้วยบทว่า **ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธํ** นี้ ทรงแสดงข้อนี้ว่า รูปารมณฺ์เป็นต้นว่า สีเขียว สีเหลือง อันใดปรากฏในจักขุทวารของโลกพร้อมทั้งเทวโลกนี้ ในโลกธาตุ อันหาประมาณมิได้ ตถาคตตรัสรู้รูปารมณฺ์อันนั้นทั้งหมดอย่างนี้ว่า สัตว์นี้เห็นรูปารมณฺ์ ชื่อนี้ ในขณะนี้แล้ว เกิดดีใจบ้าง เสียใจบ้าง เป็นกลางบ้าง ดังนี้. อนึ่ง สัททวารมณฺ์เป็นต้นว่า เสียงกลอง ปรากฏในโสตทวารของโลกพร้อมทั้งเทวโลกนี้ ในโลกธาตุอันหาประมาณมิได้ก็เหมือนกัน คันธารมณฺ์เป็นต้นว่า กลิ่นที่ร่าก กลิ่นที่เปลือก ปรากฏในฆานทวาร รสารมณฺ์เป็นต้นว่า รสที่ร่าก รสที่ลำตัน ปรากฏในชีวหาทวาร โภญฺญัพพารมณฺ์ต่างด้วยธาตุคิน ธาตุไฟ ธาตุลม เป็นต้นว่า แข็ง อ่อน ปรากฏในกายทวาร ตถาคตตรัสรู้โภญฺญัพพารมณฺ์นั้นทั้งหมดอย่างนี้ว่า สัตว์มีถูกต้องโภญฺญัพพารมณฺ์ ชื่อนี้ ในขณะนี้แล้ว เกิดดีใจบ้าง เสียใจบ้าง เป็นกลางบ้างดังนี้. อนึ่ง ธรรมารมณฺ์ต่างด้วยสุขและทุกข์เป็นต้น ปรากฏในมโนทวารของโลกพร้อมทั้งเทวโลกนี้ ในโลกธาตุที่หาประมาณมิได้ ตถาคตตรัสรู้ธรรมารมณฺ์นั้นทั้งหมดอย่างนี้ว่า สัตว์นี้รู้ธรรมารมณฺ์ ชื่อนี้ ในขณะนี้แล้ว เกิดดีใจบ้าง เสียใจบ้าง เป็นกลางบ้าง ดังนี้. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อารมณฺ์อันใดอันสรรพสัตว์เหล่านี้ เห็นแล้ว ได้ยินแล้ว ทราบแล้ว รู้สึกแล้ว ในอารมณฺ์อันนั้น ตถาคตไม่เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ทราบ หรือไม่รู้ ก็หาไม่ได้ ส่วนอารมณฺ์ที่มหาชนนี้แสวงหาแล้ว แต่ไม่ถึงก็มี ไม่แสวงหาแล้วไม่ถึงก็มี แสวงหาแล้วจึงถึงก็มี ไม่แสวงหาแล้วแต่ถึงก็มี อารมณฺ์แม้ทั้งหมด ชื่อว่าไม่ถึงแก่ตถาคต ตถาคตไม่ทำให้แจ้งด้วยญาณหาไม่. บทว่า **ตสฺมา ตถาคตโตติ วุจฺจติ** ความว่า เรียกว่าตถาคต เพราะโลกไปอย่างไร. ตถาคตก็ไปอย่างนั้นแหละ.

ส่วนในบาลีท่านกล่าวว่า **อภิสมพุทฺธ** บทนั้นก็มียุทธอย่างเดียวกับตถาคตศัพท. พึงทราบเนื้อความแห่งคำนิคมลงท้ายว่า **ตถาคต** ในทุกวาระโดยนัยนี้. ยุติความถูกต้องแห่งตถาคตศัพทนั้น กล่าวไว้โดยพิสดารแห่งตถาคตศัพทในอรรถกถาที่ว่าด้วยเอกบุคคล หนึ่ง ในข้อนี้ ศัพทว่า **อญฺญตฺต** เป็นนิบาตลงในอรรถว่าส่วนเดียว. ชื่อว่า ทสะ เพราะเห็น. ชื่อว่า วสวัตติ เพราะใช้อ่านาจ.

บทว่า **สพฺพโลก** อภิญา ความว่า รู้ซึ่งโลกสันนิวาสนที่เป็นไตรชาตุ ชาตุสาม. บทว่า **สพฺพโลก** ยถาคถิ ความว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งพึงรู้ได้ในโลกสันนิวาสนที่เป็นชาตุสามนั้น ทรงรู้อันนั้นทั้งหมดตามเป็นจริง ไม่วิปริต. บทว่า **วิสยฺตุโต** ความว่า ปราศจากโยคะเพราะทรงละโยคะ ๔ ได้. บทว่า **อนุสฺสโย** ความว่า เว้นขาดจากตัณหา ทิฏฐิ และอุสสยา (ความริษยา). บทว่า **สพฺพภาสิญฺ** ความว่า ผู้ครอบงำอารมณ์ทั้งปวงมีรูปเป็นต้นได้แล้ว. บทว่า **ชิโร** คือผู้ถึงพร้อมด้วยฉิทธิปัญญา. บทว่า **สพฺพคณฺถปโป** **โมจโน** ความว่า ปลดเปลื้องกิเลสเครื่องร้อยรัด ๔ ได้หมด. บทว่า **มุญฺจฺจส** ตัดบทเป็น **มุญฺจา** **อสฺส**. และบทนี้เป็นฉัฏฐีวิวัคคิงในอรรถแห่งตติยาวิวัคคิ. บทว่า **ปรมา สฺนฺติ** ได้แก่นิพพาน. จริงอยู่ นิพพานนั้น อันธีรชนถูกต้องแล้วด้วยความถูกต้อง ด้วยญาณนั้น ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า **นิพพานํ** **อกุโถภย** ดังนี้. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า **ปรมา สฺนฺติ** ได้แก่ อุดมสันติ. ถามว่า อุดมสันตินั้นคืออะไร. ตอบว่า ก็บรมสันตินั้นแหละ คือ นิพพาน. จริงอยู่ ก็เพราะเหตุที่ในนิพพานไม่มีภัยแม้แต่ที่ไหน ฉะนั้น นิพพานนั้น ท่านจึงเรียกว่าไม่มีภัยแต่ที่ไหน. บทว่า **วิมุตฺโต** **อุปฺธิสฺสเย** ความว่า หลุดพ้นแล้ว เพราะนิพพานกล่าวคือธรรมเป็นที่สิ้นอุปธิ ด้วยผลวิมุตติที่มีนิพพานนั้น

เป็นอารมณ์. บทว่า **สีโห อนุตฺตโร** ความว่า ตถาคต ชื่อว่า สีหะ ผู้ยอดเยี่ยม เพราะอรรถว่า ทรงอดกลั้นอันตรายทั้งหลาย และเพราะอรรถว่า กำจัดกิเลสทั้งหลาย. บทว่า **พฺรหฺม** แปลว่า ประเสริฐ. บทว่า **อิติ** ความว่า รู้คุณของตถาคตอย่างนี้. บทว่า **สงฺกมฺม** ได้แก่ มาประชุมกันแล้ว. บทว่า **น** คือพระตถาคต. บทว่า **นฺมสฺสฺสนฺติ** ความว่า เทวดาและมนุษย์เหล่านั้น ถึงพระตถาคตนั้นเป็นสรณะแล้ว นอบน้อมอยู่. บัดนี้ เพื่อจะทรงแสดงถึง ท่านผู้ที่เทวดาและมนุษย์นอบน้อมกล่าวถึงอยู่ จึงตรัสคำเป็นต้นว่า **ทฺนฺโต** ดังนี้. คำนั้น มีเนื้อความง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาโลกสูตรที่ ๓

๔. กภาพกสูตร

ว่าด้วยอารมณ์ ๖

[๒๔] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ อยู่ ณ วัคคาฬการาม นครสาเกต ฯลฯ ตรัสพระธรรมเทศนาว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดที่โลกกับทั้งเทวโลกมารโลกพรหมโลก หมู่สัตว์ทั้งเทวดามนุษย์ทั้งสมณพราหมณ์ ได้เห็นแล้ว ได้ยินแล้ว ได้ทราบแล้ว ได้รู้แล้ว ได้ประสบแล้ว ได้แสวงหาแล้ว ได้คิดค้นแล้ว เราก็มารู้สิ่งนั้น สิ่งใดที่โลก ฯลฯ ทั้งสมณพราหมณ์ได้เห็นแล้ว ฯลฯ ได้คิดค้นแล้ว เรารู้ด้วยปัญญาอันยิ่งแล้วซึ่งสิ่งนั้น สิ่งนั้นปรากฏแก่ตถาคต แต่สิ่งนั้นไม่ปรากฏในตถาคต (คือตถาคตไม่ติดพัวพันสิ่งนั้น)

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดที่โลก ฯลฯ ทั้งสมณพราหมณ์ได้เห็นแล้ว ฯลฯ ได้คิดค้นแล้ว เราจะพึงกล่าวว่า เราไม่รู้สิ่งนั้น คำนั้นจะพึงเป็นคำมูสาของเรา... หากเราจะพึงกล่าวว่า เรารู้บ้าง ไม่รู้บ้าง คำนั้นต้องเป็นคำมูสา... คำกลีของเรา หากเราจะพึงกล่าวว่า เรารู้ก็มีใช่ ไม่รู้ก็มีใช่ แม้คำนั้นก็ต้องเป็นคำมูสา... คำเป็นโทษของเราเช่นเดียวกัน

อย่างนี้แล ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเห็นสิ่งพึงเห็นได้. แต่ไม่สำคัญว่าได้เห็น ไม่สำคัญว่าไม่ได้เห็น ไม่สำคัญว่าต้องเห็น ไม่สำคัญต่อบรรดาสิ่งที่เห็นแล้ว ได้ยินสิ่งที่พึงได้ยินได้ แต่ไม่สำคัญว่าได้ยิน ไม่สำคัญว่าไม่ได้ยิน ไม่สำคัญว่าต้องได้ยิน ไม่สำคัญต่อบรรดาสิ่งที่ได้ยินแล้ว ได้ทราบสิ่งที่พึงทราบได้ แต่ไม่สำคัญว่าได้ทราบ ไม่สำคัญว่าไม่ได้ทราบ ไม่สำคัญว่าต้องทราบ ไม่สำคัญต่อบรรดาสิ่งที่ได้ทราบแล้ว รู้สิ่งที่พึงรู้ได้ แต่ไม่สำคัญว่าได้รู้ ไม่สำคัญว่าไม่ได้รู้ ไม่สำคัญว่าต้องรู้ ไม่สำคัญต่อบรรดาสิ่งที่รู้แล้ว

อย่างนี้แล ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเป็นผู้คงที่อยู่เช่นนั้น ในธรรมทั้งหลาย อันพึงได้เห็น ได้ยิน ได้ทราบ ได้รู้ และเรากล่าวว่าผู้คงที่อื่นที่ยิ่งกว่า หรือประณีตกว่าตถาคตผู้คงที่นั้น ไม่มี

สิ่งที่ได้เห็น ได้ยิน และได้ทราบ

ทุกอย่าง ที่คนเหล่าอื่นหลงติดใจ สำคัญ

คิดไปว่าจริงจัง ตถาคตเป็นผู้คงที่ในสิ่ง

เหล่านั้นอันพระองค์ดำรวมอยู่ดีแล้วไม่พึง

เชื่อคำคนอื่นทั้งจริงทั้งเท็จ.

เราเห็นลูกศรอันนี้มาแต่แรกแล้ว

ประชาชนติดใจข้องอยู่ในสิ่งใด เราผู้เห็น
สิ่งนั้นอย่างนั้นเหมือนกัน แต่ความติดใจ
ไม่มีแก่ตถาคตทั้งหลาย.

จบกาฬกสูตรที่ ๔

อรรถกถากาฬกสูตร

กาฬกสูตรที่ ๔ ตั้งขึ้นเพราะอรรถอุปบัติเหตุเกิดเรื่อง ถ้ามว่า เหตุเกิด
เรื่องอะไร ตอบว่า เรื่องพระคุณของพระทศพล.

ได้ยินว่า นางจุฬสุภัททา ธิดาของอนาถบิณฑิกะหมายใจ จัดไปเป็น
แม่เรือนของบุตรกาฬกเศรษฐี ณ นครสาเกต จึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จักไปมีสามี ณ ตระกูลของคนมิจฉาทิฏฐิ
ถ้าข้าพระองค์จักได้รับนับถือในตระกูลนั้น เมื่อจะส่งบุรุษคนหนึ่งมา ก็จัก
เนินช้า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ขอพระองค์โปรดนึกถึงข้าพระองค์บ้าง
ดังนี้ ได้รับการรับรองแล้วก็ไป ท่านกาฬกเศรษฐีคิดว่า ลูกสะใภ้ของเรามา
แล้ว เมื่อทำงานมงคลจึงได้จัดของกินและของบริโภคเป็นอันมาก ได้เชิญ
ชีเปลือย ๕๐๐ มา. เมื่อชีเปลือยเหล่านั้น นั่งแล้ว. ท่านเศรษฐี จึงส่ง
คนไปบอกนางจุฬสุภัททาว่า ลูกสาวของพ่อจงมาไหว้พระอรหันต์. อริยสาวิกา
ผู้บรรลุมผลแล้ว พอเขาพูดว่า พระอรหันต์เท่านั้นที่ลุกขึ้นไปด้วยคิดว่า ลาก
ของเราหนอ. พอได้เห็นชีเปลือยซึ่งแสดงว่าไม่มีศักดิ์ศรีเหล่านั้น จึงพูดว่า
คุณพ่อขา ธรรมดาสมณะทั้งหลาย ไม่ใช่ไม่มีหิริภายใน ไม่ใช่ไม่มีโอตตัมปะ

ภายนอกนี้คะ คิดว่า พวกนี้มีใช้สมณะ จึงถ่มน้ำลายเดินกลับไปยังสถานที่
อยู่ของตน.

ครั้งนั้น พวกชีเปลือยพูดว่า ท่านมหาเศรษฐี หญิงกาลกรรณิ
เช่นนี้ ท่านได้มาแต่ไหน ทัวชมพูทวีป ไม่มีหญิงสาวอื่นหรือ แล้วก็พากัน
บริภาษเศรษฐี. ท่านเศรษฐีจึงขอร้องว่า ท่านอาจารย์ กรรมอันข้าพเจ้ารู้
หรือไม่รู้ ก็ได้ทำลงไปแล้วละ. ข้าพเจ้าจำรู้เรื่องนั้น ดังนี้ ส่งพวกชีเปลือย
ไปแล้ว ก็ไปหานางสุภัททาถามว่า แม่หนู เหตุไร เจ้าจึงได้ทำอย่างนี้ เหตุไร
เจ้าจึงทำให้พระอรหันต์อับอาย. นางตอบว่า คุณพ่อขา ธรรมดาว่าพระอรหันต์
ไม่เป็นอย่างนี้. ครั้งนั้นท่านเศรษฐี จึงพูดกะนางว่า

สมณะของเจ้าเป็นอย่างไร เจ้าจึง

สรรเสริญท่านักหนา สมณะของเจ้ามีศีล

อย่างไร มีมรรยาทอย่างไร เจ้าถูกถาม

แล้ว จงบอกความซอ้นั้นแก่พ่อ.

นางจึงตอบว่า

ท่านผู้มีอันธพาลสงบ ใจสงบ ตั้งอยู่

ในมรรคมิคุณอันสงบ มีจักขุทอดลง

พูดพอประมาณ สมณะของลูกเป็นเช่นนี้

เจ้าคะ สมณะเหล่านั้นตัดเครื่องผูก เข้าป่า

อยู่แต่ลำพัง ไม่มีเพื่อน เหมือนช้างตัด

เครื่องผูก สมณะของลูกเป็นเช่นนี้เจ้าคะ.

ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว จึงยื่นกล่าวพระคุณของพระรัตนตรัยต่อหน้า
เศรษฐี. เศรษฐี ฟังคำของนางแล้ว จึงกล่าวว่า ถ้าเป็นเช่นนั้น เราจะนำ
สมณะของเจ้ามาทำมงคลดังนี้. นางถามว่า คุณพ่อจะทำเมื่อไร. เศรษฐีคิดว่า

เมื่อเราบอกว่า ๒-๓ วัน นางก็จะพึงส่งทูตไปให้เรียกมาดังนี้ เมื่อเป็นเช่นนั้น จึงได้กล่าวกะนางว่า พรุ้งนี้สิ แม่หนู. ในเวลาเย็น นางขึ้นปราสาทชั้นบน ถือภาชนะดอกไม้ขนาดใหญ่ ระลึกถึงพระคุณของพระศาสดาแล้วจึงชดก้ำดอกไม้ ๘ ก้ำ ไปเพื่อพระทศพลแล้วประคองอัญชลี ยืนนอบน้อมอยู่. นางได้กล่าวอย่างนี้ว่า พรุ้งนี้ ขอพระองค์โปรดทรงรับภิกษาของข้าพระองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ รูป. ดอกไม้เหล่านั้นไปประดิษฐานเป็นเพดานเบื้องบนพระทศพล. พระศาสดา เมื่อทรงนึกถึงก็ได้ทรงเห็นเหตุนี้ ในเวลาจบพระธรรมเทศนา อนาคตินทิกมหาเศรษฐี นมัสการพระทศพลแล้วทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วันพรุ้งนี้ ขอพระองค์จงรับภิกษาในเรือนของข้าพระองค์พร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ รูป. พระศาสดาตรัสว่า ท่านเศรษฐี เรารับนิมนต์นางจุฬสุภัททาไว้แล้ว. ท่านเศรษฐีทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ไม่เห็นใครมา. พระศาสดาตรัสว่า ถูกละท่านเศรษฐี แต่อุบาสิกาผู้เป็นสัตบุรุษอยู่แต่ไกลแม้สุดพันโยชน์ก็ย่อมปรากฏได้ เหมือนภูเขามิวันต์ จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

เหล่าสัตบุรุษปรากฏชัดในที่ไกล

เหมือนหิมวันตบรรพต ส่วนเหล่าอสัต-

บุรุษ อยู่ที่นั่นเองก็ไม่มีใครเห็น เหมือน

ถูกศรที่ยิงไปเวลากลางคืน.

อนาคตินทิกะทูลว่า ขอพระองค์โปรดทรงสงเคราะห์ธิดาของข้าพระองค์เถิด พระเจ้าข้าดังนี้ ถวายบังคมแล้วก็กลับไป.

พระศาสดาตรัสกะพระอานนท์ว่า อานนท์ เราจักไปนครสาเกต เธอจงให้สลากแก่ภิกษุ ๕๐๐ รูป แต่เมื่อจะให้เธอพึงให้แก่พวกภิกษุผู้บรรล

อภิญญา ๖ เท่านั้น. พระเถระก็ได้ทำอย่างนั้น. ในตอนศึกแห่งราตรี นางจูฬสุภัททา คิดว่า ธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ทรงมีกิจมาก ทรงมีกรรมนิย-มาก จะทรงกำหนด หรือไม่ทรงกำหนด (ก็ไม่รู้) เราจักทำอะไรหนอ. ขณะนั้น ท้าวเวสสุวรรณมหาราชได้กล่าวกับนางจูฬสุภัททาว่า แม่นางสุภัททา เธออย่าใจเขว อย่าใจเสียไปเลย พระผู้มีพระภาคเจ้ากับภิกษุสงฆ์ทรงรับนิมนต์ เพื่อเสวยภัตตาหารในวันพรุ่งนี้ไว้แล้ว นางก็ยินดีว่าเรียงตระเตรียมทานอย่างเดียว แม้ท้าวสักกเทวราช ทรงเรียกวิสสุกรรมมาสั่งว่า พ่อเอ๋ย พระทศพล จักเสด็จไปยังสำนักของนางจูฬสุภัททา นครสาเกต ท่านจงสร้างเรือนยอด ๕๐๐ หลัง. วิสสุกรรมเทพบุตรนั้น ก็ได้ทำตามเทวโองการ. พระศาสดาอันภิกษุผู้ได้อภิญญา ๖ จำนวน ๕๐๐ รูป แวดล้อมแล้ว ได้เสด็จไปยังนครสาเกต ด้วยภูฏาคารยานมีเรือนยอดประหนึ่งรอยขีดอากาศที่มีสีดั่งแก้วมณี.

นางจูฬสุภัททาถวายทานแด่พระภิกษุสงฆ์มีองค์พระพุทธเจ้าเป็นประมุข ถวายบังคมพระศาสดาทูลว่า ฝ่ายพ่อผัวของข้าพระองค์เป็นมิจฉาทิฎฐิ สาธุ ขอพระองค์จงโปรดตรัสธรรมอันสมควรแก่ชนเหล่านั้นด้วยเถิด พระเจ้าข้า. พระศาสดาทรงแสดงธรรมแล้ว. ท่านกาฬเศรษฐีเป็นโสดาบันได้ถวายอุทยานของตนแด่พระทศพล. พวกชีเปลือยไม่ปรารถนาที่จะออกไปด้วยคิดว่า ท่านเศรษฐีให้แก่พวกเราก่อนดังนี้. ท่านเศรษฐีสั่งให้นำชีเปลือยทั้งหมดออกไปด้วย กล่าวว่ พวกท่านจงไป นำพวกชีเปลือยเหล่านั้นไปโดยวิธีการที่จะพืงนำออกไปเสียดังนี้แล้ว จึงให้สร้างวิหารลงในที่ตรงนั้นนั่นเอง แล้วหลังน้ำทำให้เป็นพรหมไทยอุทิศถวาย วิหารนั้นจึงชื่อว่า กาฬการาม เพราะกาฬเศรษฐีให้สร้างไว้. สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ ณ กาฬการามนั้น. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า สาเกต วิหริติ กาฬการาม ดังนี้.

บทว่า **ภิกขุ อามนุเตสิ** ได้แก่ พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสเรียก
ภิกขุ ๕๐๐ รูปมา. ได้ยินว่า ภิกขุเหล่านั้นเป็นกุลบุตรชาวนครสาเกต พัง
พระธรรมเทศนาของพระศาสดาแล้ว บวชในสำนักของพระศาสดา นั่งอยู่ ณ
ศาลาที่เฝ้ากล่าวคุณของพระทศพลว่า โอ ! ชื่อว่า คุณของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
ใหญ่จริง พระศาสดาทรงเปลื้องกาปกเสวยสีผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิ เห็นปานนี้
ออกจากมิจฉาทิฏฐิ ความเห็นผิดได้ ให้บรรลุโศดาปัตติผล ทรงทำทั่วทั้งนคร
ให้เป็นเสมือนเทวโลก. พระศาสดาทรงพิจารณาถึงจิตของภิกขุผู้กล่าว
สรรเสริญเหล่านั้น จึงทรงดำริว่า เมื่อเราไป เทศนากัณฑ์ใหญ่จักตั้งขึ้น เวลา
จบเทศนา ภิกขุ ๕๐๐ รูปเหล่านี้ จักตั้งอยู่ในพระอรหัต แผ่นดินใหญ่จักไหว
ถึงนํ้ารองแผ่นดิน ดังนี้ เสด็จยังธรรมสภา ประทับบนบวรพุทธาสนะที่เขา
จัดถวาย ทรงทำภิกขุเหล่านั้นให้เป็นเบื้องต้นแล้ว จึงทรงเริ่มเทศนານี้ว่า ยัม
ภิกขเว สเทวกสุส โลกสุส ดังนี้. พระสูตรนี้ ฟังทราบทั่ว ตั้งขึ้นเพราะ
เรื่องพระคุณ ด้วยประการฉะนี้. เวลาจบเทศนา แผ่นดินใหญ่ได้ไหวถึง
นํ้ารองแผ่นดินแล้ว.

บทว่า **อพุลฺลณฺณาสี** ได้แก่ ได้รู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง อธิบายว่า
ตรัสรู้แล้ว. บทว่า **วิทิต** ได้แก่ รู้แล้วทำให้ปรากฏได้. ด้วยบทนี้ ทรงแสดง
ความขื่อนี้ว่า ชนเหล่านี้รู้อย่างเดียว แต่เรารู้แล้วทำให้ปรากฏด้วย. ชื่อว่าภูมิ
แห่งพระสัมพันธคุณ ตรัสด้วยสามบทเหล่านี้. บทว่า **ตํ ตถาคเตน**
น อปฺปญฺจาสี ความว่า อารมณ์อันเป็นไปในทวารหานั้น ไม่ปรากฏคือไม่
เข้าไปถึงตถาคต ด้วยตัณหาหรือด้วยทิฏฐิ. ก็จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้า
พระองค์นี้ ทรงเห็นรูปด้วยจักขุ พระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่ทรงมีฉันทราคะ
พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงมีจิตหลุดพ้นดีแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงฟังเสียงด้วยโสตะ ทรงคมกลิ่นด้วยฆานะ ทรงลิ้มรสด้วยชีวหา ทรงถูก

ต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย ทรงรู้สึกธรรมด้วยมโนส พระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่ทรงมี
ฉันทราคะ ความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์
นั้น ทรงมีจิตหลุดพ้นดีแล้ว ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า **ตัม ตถาคเตน น
อุปฏฺฐาติ** ดังนี้. ก็แล ภูมิแห่งพระชินาสพ พึงทราบว่า ตรัสด้วยบทนี้.
บทว่า **ตัม มมสุตฺต มุสา** ความว่า คำนั้นแล พึงชื่อว่า มุสาวาท.
บทว่า **ตัมปิสุตฺต ตาทิสเมว** ความว่า คำเมื่อนั้นก็พึงเป็นมุสาวาท. บทว่า
ตัม มมสุตฺต กลิ ความว่า คำนั้นก็พึงเป็นโทษแก่เรา. ชื่อว่า สัจจภูมิ
พึงทราบว่าเป็นตรัสด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้.

บทว่า **ทิจฺจาท ทิจฺจาทุพฺพ** ได้แก่เห็นรูปที่เห็นแล้วควรเห็น. บทว่า
ทิจฺจัน น มลฺลยติ ความว่า ย่อมไม่สำคัญอายตนะคือรูปที่เห็นแล้วนั้น
ด้วยตณฺหาทานะทิจฺจันว่า เราก็ก็นามรูปที่มหาชนเห็นแล้วเหมือนกัน. บทว่า
อทิจฺจัน น มลฺลยติ ความว่า ย่อมไม่สำคัญด้วยตณฺหาเป็นต้น. แม้อย่างนี้ว่า
เราเห็นรูปนั้นที่มหาชนยังไม่เห็น. บทว่า **ทิจฺจาทุพฺพ น มลฺลยติ** ความว่า
ย่อมไม่สำคัญ ด้วยความสำคัญเหล่านั้น. แม้อย่างนี้ว่า เราก็ก็นามรูปที่มหาชน
เห็นแล้วดังนี้. ความจริง รูปที่ควรเห็นก็เป็นรูปที่มหาชนเห็นแล้วนั่นเอง.
ก็คำเห็นปานนั้น. ผู้ศึกษาย่อมหาได้แม้ในสามกาล. เนื้อความของคำเหล่านั้น
ตรัสแล้วด้วยบทนั้น. บทว่า **ทิจฺจาทโร น มลฺลยติ** ความว่า ย่อมไม่สำคัญ
ผู้เห็นนี้ชื่อว่าสัตว์ผู้หนึ่ง ด้วยความสำคัญเหล่านั้น. แม้ในฐานะที่เหลือ ก็พึง
ทราบเนื้อความโดยนัยนี้แล. ชื่อว่าสุญฺญตาภูมิ ภูมิคือความว่างเปล่า ก็ตรัส
ด้วยฐานะประมาณเท่านี้.

บทว่า **อิตฺติ โข ภิกฺขเว** แปลว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้แล.
บทว่า **ตาทิสฺสว ตาทิ** ความว่า ความเป็นเหมือนหนึ่ง ชื่อว่า ความคงที่.

๑. บาลี ทิจฺจานัน

จริงอยู่ พระตถาคตเป็นเช่นใด ในอภิญญารมณมีตถาคตเป็นต้น ในอนิภิญญารมณมี
มีเสื่อมตถาคตเป็นต้น ก็เป็นเช่นนี้ ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ตถาคตเป็น
ผู้คงที่ทั้งในตถาคต ทั้งในความเสื่อมตถาคต เป็นผู้คงที่ทั้งในยศ ทั้งในความเสื่อม
ยศ เป็นผู้คงที่ทั้งในนินทา ทั้งในสรรเสริญ เป็นผู้คงที่ทั้งในสุข ทั้งในทุกข์
ดังนี้. ตถาคตชื่อว่าตถาคต เช่นนั้นก็เพราะความเป็นผู้คงที่นี้. บทว่า **ตมฺหา**
จ ปน ตาภิมา ความว่า ชื่อว่าภูมิแห่งผู้คงที่ ตรัสด้วยคำประมาณเท่านั้นว่า
ไม่มีผู้คงที่อื่นที่ยิ่งกว่า หรือประณีตกว่าความคงที่ของตถาคตนั้นดังนี้. เมื่อ
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงย้ายเทศนาด้วยภูมิ ๕ เหล่านี้ มหาปฐพีก็ได้ไหว
เป็นพยาน. ในฐานะ ๕. เวลาจบเทศนา สัตว์คือเทวดาและมนุษย์จำนวน ๘๔,๐๐๐
ผู้มาถึงที่นั่น รวมทั้งกัลบุตร ๕๐๐ ซึ่งบวชใหม่เหล่านั้นเป็นต้น ก็พากันดื่มน้ำ
ปานะคืออมฤตธรรมแล้ว.

แม้พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงจบพระสูตรลงแล้ว เมื่อจะทรงถ้อยค
ธรรมด้วยคาถาทั้งหลาย จึงตรัสคำว่า **ยงฺกิญฺจิ** เป็นต้น. ในบทเหล่านั้น
บทว่า **อชฺโฌสิตฺถ จอจฺมุตํ ปเรสฺส** ความว่า สิ่งที่ได้เห็นเป็นต้น ที่คน
เหล่าอื่นสำคัญว่า จริง แล้วคิดใจด้วยความเชื่อที่ดำเนินตามคนอื่น คือกลืน
เอาไว้เสร็จสรรพ. บทว่า **สยสฺสวเตสฺส** ความว่า ในการถือสิ่งที่ตนระวางอยู่เอง
คือพระพตติถือแล้ว อธิบายว่า ในคนที่มีทิฏฐิเป็นคติ. ด้วยว่า พวกคนที่มี
ทิฏฐิเป็นคติ เขาก็เรียกกันว่า **สยสฺสวเตสฺส** (อันตนระวางอยู่เอง). บทว่า **สจฺจํ**
มุตา วปิ ปรี ทเหยย ความว่า ตถาคตเป็นผู้คงที่ ในคนที่มีทิฏฐิเป็นคติ
กล่าวคืออันตนระวางอยู่เองเหล่านั้น ไม่ฟังถือ ไม่ฟังเชื่อ ไม่ฟังประพตติตามคำ
แม้คำหนึ่งของตนเหล่านั้นว่า จริงหรือไม่จริงให้บอกไปคือให้สูงสุด อย่างนี้ว่า
นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง ดังนี้. บทว่า **เอตญฺจ สลฺลํ** คือเราเห็น
ลูกศรคือทิฏฐิอันนี้. บทว่า **ปฏิกจฺจ ทิสฺวา** ความว่า เราเห็นมาก่อน ณ
โคณโพธิพฤกษ์. บทว่า **วิสตฺตา** ความว่า ประชาชนคิด ช้อง พัวพันอยู่.

ในบทว่า ชานามิ ปสุตฺตมิมิ เตว เอตฺตํ นี ความว่า หมูสัตว์นี้จิตใจ
กลืนเสร็จสรรพ ก็ติดก็ข้องก็พัวพัน แม้เราก็ได้รู้เห็นสิ่งนั้น สิ่งนั้นก็เหมือน
ที่หมูสัตว์นี้ยึดถือกันไว้ แต่ตถาคตทั้งหลายไม่ติดใจอย่างนั้น.

จบอรรถกถาภาพกสูตรที่ ๔

๕. พรหมจริยสูตร

ว่าด้วยเหตุประพฤติพรหมจรรย์

[๒๕] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย พรหมจรรย์นี้เราประพฤติมิใช่เพื่อ
หลอกลวงคน มิใช่เพื่อเรียกร้องคน (ให้มานับถือ) มิใช่เพื่ออานิสงส์ ลาภ
สักการะ และความสรรเสริญ มิใช่เพื่ออานิสงส์เป็นเจ้าลัทธิตและแก้ลัทธิตอย่าง
นั้นอย่างนี้ มิใช่เพื่อให้คนรู้จักตัวว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ที่แท้พรหมจรรย์นี้
เราประพฤติเพื่อสังวร เพื่อปหานะ (ความละ) เพื่อวิราคะ (ความหายกำหนด
ยินดี) เพื่อนิโรธะ (ความดับทุกข์)

พระผู้มีพระภาคเจ้าฉันได้ทรงแสดง
พรหมจรรย์ อันเป็นการละเว้นถึงที่กล่าว
ตามกันมา เป็นทางหยั่งลงสู่พระนิพพาน
เพื่อสังวร เพื่อปหานะ.

ทางนั้น มหาบุรุษทั้งหลายผู้แสวง
หาคุณอันใหญ่ได้ดำเนินแล้ว ชนเหล่าใด
ดำเนินตามทางที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้
แล้วนั้น ชนเหล่านั้นชื่อว่าทำตามคำสอน
ของพระศาสดา จักกระทำที่สุดทุกข์ได้.

จบพรหมจริยสูตรที่ ๕

อรรถกถาพรหมจริยสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในพรหมจริยสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ชนกฺุหนตฺถํ** ความว่า เพื่อความหลอกลวงคน ด้วยเรื่อง กุหนวัตถุ ๓ อย่าง. บทว่า **น ชนลปนตฺถํ** ได้แก่ มิใช่เพื่อเรียกร้องคน. บทว่า **น ลภสฺสกุการสิโลกานิสฺสตฺถํ** ได้แก่ มิใช่เพื่อลาภสักการะมีจีวร เป็นต้น และคำสรรเสริญ. บทว่า **น อติวาทปฺปโมกฺขานิสฺสตฺถํ** ได้แก่ มิใช่เพื่ออานิสงค์เป็นเจ้าลัทธิ ด้วยเหตุ นั้น ๆ มิใช่เพื่ออานิสงค์จะเปลื้องลัทธิ. บทว่า **น อติ มํ ชโน ชานาคู** ได้แก่ มิใช่เพื่อให้คนรู้จักว่า ได้ยินว่า ภิกษุ นั้น เป็นอย่างนี้. บทว่า **สํวรตฺถํ** ได้แก่ เพื่อความสำรวมด้วยสังวร ๕. บทว่า **ปหานตฺถํ** ได้แก่ เพื่อละด้วยปหานะ ๓. บทว่า **วิราคตฺถํ** ได้แก่ เพื่อคลายกิเลสมีราคะ เป็นต้น. บทว่า **นิโรธตฺถํ** ได้แก่ เพื่อดับกิเลสเหล่านั้นเอง. บทว่า **อนิธิหํ** ได้แก่ งดเว้นอิติหาสที่ว่าตามกันมาตามประเพณี ไม่ดำเนินตามผู้อื่น. บทว่า **นิพฺพานคฺชคามินิ** ความว่า เป็นทางหยังลง ภายในนิพพาน. ความจริง มรรคพรหมจรรย์ ทำนิพพานให้เป็นอารมณ์ ย่อมเป็นไปคือดำเนินไปภายในนิพพานนั่นเอง. บทว่า **ปฺปฏิปชฺชนฺติ** ได้แก่ ดำเนินตามทางแม้ทั้งสองอย่าง. ในพระสูตรนี้ ตรีสทั้งวิภูฏะทั้งวิภูฏะ ในคาถาตรีสวิภูฏะอย่างเดียว.

จบอรรถกถาพรหมจริยสูตรที่ ๕

๖. กุหสูตร

ว่าด้วยภิกษุผู้นับถือและไม่นับถือตลอด

[๒๖] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่าใดหลอกลวง คือรับ ปล้ำมเพื่อไว้ตัว เย่อหยิ่ง ใจไม่มั่น ภิกษุเหล่านั้นนับว่าไม่นับถือเรา และเชื่อว่าออกไปนอกพระธรรมวินัยนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นย่อมไม่ถึงความเจริญงอกงามไปบุญล้นให้พระธรรมวินัยนี้.

ส่วนภิกษุเหล่าใดไม่หลอกลวง ไม่ปล้ำมเพื่อ ฉลาด ไม่คือรับ ใจมั่นคงดี ภิกษุเหล่านั้นนับว่านับถือเรา และไม่ออกไปนอกพระธรรมวินัยนี้ ภิกษุเหล่านั้นย่อมถึงความเจริญงอกงามไปบุญล้นในพระธรรมวินัยนี้

ภิกษุเหล่าใดหลอกลวง คือรับ

ปล้ำมเพื่อ ไว้ตัว เย่อหยิ่ง และใจไม่มั่น

ภิกษุเหล่านั้น ย่อมไม่ก งามในพระธรรม

ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าสมบัติ

ภิกษุเหล่าใดไม่หลอกลวง ไม่

ปล้ำมเพื่อ ฉลาด ไม่คึนรน ใจมั่นคงดี

ภิกษุเหล่านั้นแล ย่อนงอกงามในพระ.

ธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดง

แล้ว.

จบกุหสูตรที่ ๖

อรรถกถาอุทสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอุทสูตรที่ ๖ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า กุหา แปลว่า ผู้หลอกลวง. บทว่า ฤๅชา ได้แก่ คือร้อน ด้วยความโกรธ และมานะ. บทว่า ลปา ได้แก่ พุคพล่าม. บทว่า สิงฺคิ ความว่า ผู้ประกอบด้วยกิเลสที่ปรากฏเสมือนเขาสัตว์ ที่ท่านกล่าวอย่างนี้ว่า บรรดาภิเลสเหล่านั้น การไว้ตัวเป็นไหน ? คือ การไว้ตัว ภาวะคือการไว้ตัว ภาวะคือการไว้ในตัวในอิริยาบถ ๔ กิริยาว่างทำในอิริยาบถ ๔ ภาวะคือความ มีคนแวดล้อม กิริยาว่างทำกับคนแวดล้อม. บทว่า อุนฺนพา ความว่า เป็น คุจไม้้อที่ชูขึ้น คือยกมานะเปล่า ๆ ขึ้นตั้ง. บทว่า อสมหิตา ความว่า ไม่ได้แม้เพียงเอกัคคตาจิต. บทว่า น เม เต ภิกฺขเว ภิกฺขู มามกา ความว่า ภิกษุเหล่านั้นของเรา ไม่ใช่เป็นสมบัติของเรา. ก็บทนี้ว่า เต มยฺหิ ตริสเพราะบวชอุทิศพระศาสนา. บทว่า เต โข เม ภิกฺขเว ภิกฺขู มามกา ความว่า ก็ตริสเพราะบวชอุทิศตนในศาสนาแม้นี้ แต่ตริสว่า มามกา เพราะ เป็นผู้ปฏิบัติชอบ. บทว่า วุฑฺฒิ วิรุพฺหิ เวปฺลฺลํ อापฺชฺชนฺติ ความว่า ภิกษุเหล่านั้น ย่อมถึงความเจริญ เพราะเจริญด้วยศีลาทิคุณ ความมกงาม เพราะไม่หวั่นไหว ความไพบลฺย เพราะแผ่ไปในที่ทุกสถาน. ก็ภิกษุเหล่านั้นนั้น ย่อมมกงามจนถึงอรหัตมรรค เมื่อบรรลุพระอรหัตผลแล้ว ชื่อว่า มกงาม. ทั้งในพระสุตฺตนี้ ทั้งในคาถา ตริสทั้งวิภูฏะทั้งวิภูฏะ ด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถาอุทสูตรที่ ๖

๗. สันตฺถุจฺจิสฺสฺส

ว่าด้วยสันโดษด้วยปัจจัย ๔

[๒๗] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ปัจจัย ๔ อย่างนี้เป็นของเล็กน้อยด้วย
หาง่ายด้วย ไม่มีโทษด้วย ปัจจัย ๔ อย่างคืออะไร คือ ผ้าบังสุกุล อาหาร
ที่ได้มาโดยเที่ยวบิณฑบาต เสนาสนะโคนไม้ ยาน้ำมูตรเน่า นี้แล
ปัจจัย ๔ อย่าง เป็นของเล็กน้อยด้วย หาง่ายด้วย ไม่มีโทษด้วย เมื่อภิกษุ
เป็นผู้สันโดษด้วยปัจจัยเล็กน้อยและหาง่าย เรากล่าวความสันโดษของเธอนี้ว่า
เป็นองค์แห่งความเป็นสมณะอย่างหนึ่ง.

ภิกษุผู้สันโดษด้วยปัจจัยอันหาโทษ

มิได้ เล็กน้อยและหาง่าย ย่อมไม่มีความ

ทุกข์ใจเพราะเรื่องเสนาสนะ จีวร ข้าว น้ำ

จะไปทิศใดก็ไม่เดือดร้อน.

ธรรมเหล่านี้ที่พระผู้มีพระภาคเจ้า

ตรัสไว้สมควรแก่ความเป็นสมณะ ธรรม

เหล่านั้นเป็นอันภิกษุผู้สันโดษ ผู้ไม่ประ-

มาทนนกำหนดไว้ได้แล้ว.

จบสันตฺถุจฺจิสฺสฺสที่ ๗

๘. อริยวังสสูตร

ว่าด้วยอริยวงศ์ ๔ ประการ

[๒๘] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยวงศ์ ๔ ประการนี้ ปรากฏว่าเป็น
ธรรมอันเลิศ ยิ่งยี่นเป็นแบบแผนมาแต่เก่าก่อน ไม่ถูกทอดทิ้งแล้ว ไม่เคย
ถูกทอดทิ้งเลย (ในอดีตกาล) ไม่ถูกทอดทิ้งอยู่ (ในปัจจุบันกาล) จักไม่ถูก
ทอดทิ้ง (ในอนาคตกาล) สมณพราหมณ์ทั้งหลายที่เป็นผู้รู้ไม่คัดค้านแล้ว
อริยวงศ์ ๔ ประการ คืออะไรบ้าง คือ

ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้เป็นผู้สันโดษด้วยจิรตามมีตามได้ และ
เป็นผู้สรรเสริญความสันโดษด้วยจิรตามมีตามได้ ไม่ทำอเนสนาการแสวงหา
ไม่สมควร เพราะจิรเป็นเหตุ ไม่ได้จิรก็ไม่ทรมทรมาย ได้จิรแล้วก็ไม่
ติดใจสยบพัวพัน เห็นส่วนที่เป็นโทษ จลาคในอุบายที่จะถอนตัวออก บริโภค
(จิรนั้น) หนึ่ง ไม่ยกตนไม่ข่มผู้อื่น เพราะความสันโดษด้วยจิรตามมีตามได้
นั้น ก็ภิกษุใดเป็นผู้จลาคไม่เกียจคร้าน มีสัมปชัญญะ มีสติมั่นในความสันโดษ
ด้วยจิรตามมีตามได้นั้น ภิกษุนี้เราเรียกว่า ผู้สถิตอยู่ในอริยวงศ์ อันปรากฏ
ว่าเป็นธรรมเลิศมาเก่าก่อน.

อีกข้อหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้สันโดษด้วยบิณฑบาตตามมีตามได้ และ
เป็นผู้สรรเสริญความสันโดษด้วยบิณฑบาตตามมีตามได้ ไม่ทำอเนสนาการ
แสวงหาไม่สมควรเพราะบิณฑบาตเป็นเหตุ ไม่ได้บิณฑบาตก็ไม่ทรมทรมาย
ได้บิณฑบาตแล้วก็ไม่ติดใจสยบพัวพัน เห็นส่วนที่เป็นโทษ จลาคในอุบายที่
จะถอนตัวออก บริโภค (บิณฑบาตนั้น) หนึ่ง ไม่ยกตนไม่ข่มผู้อื่น เพราะ
ความสันโดษด้วยบิณฑบาตตามมีตามได้นั้น ก็ภิกษุใดเป็นผู้จลาคไม่เกียจคร้าน

สัมปชัญญะ มีสติมั่นในความสันโดษด้วยวิณฑาทตามมีตามได้นั้น ภิกษุนี้ เราเรียกว่า ผู้สถิตอยู่ในอริยวงศ์ อันปรากฏว่าเป็นธรรมเลิศมาแต่เก่าก่อน.

อีกข้อหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้สันโดษด้วยเสนาสนะตามมีตามได้ และ เป็นผู้สรรเสริญความสันโดษด้วยเสนาสนะตามมีตามได้ ไม่ทำอเนสนาการ แสงหาไม่สมควรเพราะเสนาสนะเป็นเหตุ ไม่ได้เสนาสนะก็ไม่ทรมทุราย ได้เสนาสนะแล้วก็ไม่ติดใจสยบพัวพัน เห็นส่วนที่เป็นโทษ ฉลาดในอุบายที่จะถอนตัวออกบริโภค (เสนาสนะนั้น) อนึ่ง ไม่ยกตนไม่ข่มผู้อื่น เพราะความสันโดษด้วยเสนาสนะตามมีตามได้นั้น ก็ภิกษุใดเป็นผู้ฉลาดไม่เกียจคร้าน มีสัมปชัญญะ มีสติมั่นในความสันโดษด้วยเสนาสนะตามมีตามได้นั้น ภิกษุนี้ เราเรียกว่าผู้สถิตอยู่ในอริยวงศ์ อันปรากฏว่าเป็นธรรมเลิศมาแต่เก่าก่อน.

อีกข้อหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้มีภavana (การบำเพ็ญกุศล) เป็นที่ยินดี ยินดีแล้วในภavana เป็นผู้มีปหานะ (การละอกุศล) เป็นที่ยินดี ยินดีแล้วในปหานะ อนึ่ง ไม่ยกตนไม่ข่มผู้อื่นเพราะความเป็นผู้มีภavana เป็นที่ยินดี เพราะความยินดีในภavana เพราะความเป็นผู้มีปหานะเป็นที่ยินดี เพราะความยินดีในปหานะนั้น ก็ภิกษุใดเป็นผู้ฉลาดไม่เกียจคร้าน มีสัมปชัญญะ มีสติมั่นในความยินดีในภavana และปหานะนั้น ภิกษุนี้เราเรียกว่าผู้สถิตอยู่ในอริยวงศ์ อันปรากฏว่าเป็นธรรมเลิศมาแต่เก่าก่อน.

ภิกษุทั้งหลาย นี้แลอริยวงศ์ ๔ ประการ ที่ปรากฏว่าเป็นธรรมเลิศ ยั่งยืน เป็นแบบแผนมาแต่เก่าก่อน ไม่ถูกทอดทิ้งแล้ว ไม่เคยถูกทอดทิ้งเลย (ในอดีตกาล) ไม่ถูกทอดทิ้งอยู่ (ในปัจจุบันกาล) จักไม่ถูกทอดทิ้ง (ในอนาคตกาล) สมณพราหมณ์ทั้งหลายที่เป็นผู้รู้ไม่คัดค้านแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย ก็แลภิกษุผู้ประกอบพร้อมด้วยอริยวงศ์ ๔ ประการนี้ แม้อากอยู่ในทิศตะวันออก...ทิศตะวันตก...ทิศเหนือ...ทิศใต้ เธอย่อม

อย่ามีความไม่ยินดีเสียได้ ความไม่ยินดีหาอย่าเสียได้ไม่ ที่เป็นเช่นนั้นเพราะเหตุ
อะไร เพราะเหตุว่าภิกษุผู้มีปัญญาย่อมเป็นผู้ขุ่นได้ทั้งความไม่ยินดีทั้งความ
ยินดี.

ความไม่ยินดีหาอย่าเสียภิกษุผู้มีปัญญา
ได้ไม่ ความไม่ยินดีหาครอบงำภิกษุผู้มี
ปัญญาได้ไม่ แต่ภิกษุผู้มีปัญญาย่ามีความ
ไม่ยินดีได้ เพราะภิกษุผู้มีปัญญาเป็นผู้ข่ม
ความไม่ยินดีได้.

ใครจะมาขัดขวางภิกษุผู้ละกรรม
ทั้งปวง ผู้ถ่ายทอดน (กิเลส) แล้วไว้ (มิให้
บรรลุมุตติ) ได้ ใครจะควรถิภิกษุ (ผู้
บริสุทธิ์) ดุจแห่งทองชมพูนุทนั้นเล่า แม้
เหล่าเทวดาก็ย่อมชมถึงพรหมก็สรรเสริญ.

จบอริยวังสสูตรที่ ๘

อรรถกถาอริยวังสสูตร

อริยวังสสูตรที่ ๘ ตั้งขึ้นมีอรรถาक्षยของพระองค์เป็นอตุปปัตติเหตุ
เกิดเรื่อง ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับนั่งเหนือบรรพพุทธานันท์ที่เขา
จัดถวาย ณ ธรรมสภา พระเชตวันมหาวิหาร ตรัสเรียกภิกษุสี่หมื่นรูป ผู้นั่ง
แวดล้อมว่า ภิกษุเว ดังนี้แล้ว จึงทรงเริ่มมหาอริยวังสสูตรนี้ว่า จตุตาโรเม
ภิกษุเว อริยวัสา เป็นต้น ด้วยอำนาจอรรถาक्षยของพระองค์บ้าง ของบุคคล

อื่นบ้าง. ในบทเหล่านั้น บทว่า อริยวสา คือ วงศ์ของพระอริยะทั้งหลาย. อริยวงศ์ที่แปดแม่นี้ เป็นสายของพระอริยะ ชื่อว่าเป็นประเพณีเชื้อสายของพระอริยะ เหมือนขัตติยวงศ์ พราหมณวงศ์ เวสสวงศ์ สุททวงศ์ สมณวงศ์ กุลวงศ์ ราชวงศ์ฉะนั้น. ก็วงศ์นี้นั้นท่านกล่าวว่าเป็นยอดของวงศ์เหล่านี้ เหมือนกลั่นกระลำพักเป็นต้น เป็นยอดของไม่มีกลั่นเกิดที่รากเป็นต้น.

ถามว่า ก็คนเหล่าไหน คืออริยะ วงศ์ของอริยะ. ตอบว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลาย พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย และสาวกของพระตถาคตทั้งหลาย ท่านเรียกว่า พระอริยะ วงศ์ของพระอริยะเหล่านั้นจึงรวมเรียกว่า อริยวงศ์. ก่อนแต่กาลนี้ไป ในที่สุดสี่อสงไขยยิ่งด้วยแสนกัป เกิดพระพุทธเจ้าขึ้น ๔ พระองค์ คือ พระตัณหังกระ ๑ พระเมธังกระ ๑ พระสรณังกระ ๑ พระทีปังกระ ๑ ดังนี้ วงศ์ของพระอริยะเหล่านั้นรวมชื่อว่า อริยวงศ์. ภายหลังแต่ปรินิพพานของพระพุทธเจ้าเหล่านั้น ล่วงไปหนึ่งอสงไขยเกิดพระพุทธเจ้าพระนามว่า โภณทัตถุญะ ฯลฯ ในกัปนี้เกิดพระพุทธเจ้าขึ้น ๔ พระองค์ คือ พระกกุสันธะ ๑ พระโกนาคมนะ ๑ พระกัสสปะ ๑ พระผู้มีพระภาคเจ้าโคตมะของเรา ๑ ดังนี้ วงศ์ของพระอริยะเหล่านั้น รวมชื่อว่า อริยวงศ์. อีกอย่างหนึ่ง วงศ์ของพระอริยะทั้งหลาย คือ พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ ปัจเจกพุทธเจ้าและพุทธสาวกทั้งอดีต อนาคต และปัจจุบันรวมชื่อว่า อริยวงศ์.

ก็แลวงศ์แห่งพระอริยะเหล่านั้นนี้ ชื่อว่า อคฺคณฺญา ได้แก่ ฟังรู้ว่า ถ้าเลิศ. ชื่อว่า รตฺตณฺญา ได้แก่ ฟังรู้ว่าประพุดติมานานแล้ว. ชื่อว่า วสฺสณฺญา ได้แก่ ฟังรู้ว่า เป็นวงศ์ คือ เชื้อสาย. ชื่อว่า โปราณา ได้แก่ มิใช่เกิดขึ้นเดี๋ยวนี้. ชื่อว่า อตฺถิณฺญา ได้แก่ มิใช่กระจัดกระจาย มิใช่ถูก

ทอดทิ้ง. บทว่า **อสังกณฺณปฺพุทฺธา** ได้แก่ ไม่เคยกระจัดกระจาย พระพุทธเจ้า
ในอดีตไม่เคยทอดทิ้งด้วยเข้าใจว่า ประโยชน์อะไรด้วยอริยวงศ์เหล่านี้. บทว่า
น สกฺขินฺนุติ ได้แก่แม้บัดนี้ ท่านเหล่านั้นก็ไม่ทอดทิ้ง. บทว่า **น สกฺขิสฺสฺสนฺนุติ**
ได้แก่ แม้พระพุทธเจ้าในอนาคต ก็จักไม่ทอดทิ้ง. สมณพราหมณ์เหล่าใด
ที่เป็นผู้รู้ในโลก อริยวงศ์เหล่านี้อันสมณพราหมณ์เหล่านั้น ไม่คัดค้านแล้ว
คือ สมณพราหมณ์ผู้รู้ไม่ตำหนิ ไม่ติเตียนแล้ว.

บทว่า **สนฺตุฏฺฐโง โหติ** ความว่า เป็นผู้สันโดษด้วยปัจจัยสันโดษ.
บทว่า **อิตริตฺเรณ** ความว่า เป็นผู้สันโดษด้วยปัจจัย หยาบ ละเอียด
เสรำหมอง ประณีต ถาวรและเก่า อย่างใดอย่างหนึ่ง. โดยที่แท้ ภิกษุย่อม
เป็นผู้สันโดษด้วยปัจจัยตามที่ได้แล้วเป็นต้น ตามมีตามได้ คืออย่างใดอย่างหนึ่ง
ก็ในจิวรสันโดษมีสามคือ ยถาลาภสันโดษ ยินดีตามที่ได้ **ยถาพลสันโดษ**
ยินดีตามกำลัง **ยถาสารูปสันโดษ** ยินดีตามสมควร. แม้ในบิณฑบาต
เป็นต้น ก็นัยนี้เหมือนกัน. เรื่องพิสดารแห่งสันโดษเหล่านั้น ฟังทราบ
โดยนัยที่ท่านกล่าวแล้วในพระสูตรนี้ว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมที่ยัง
ไม่เกิดขึ้น ย่อมเกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้สันโดษดังนี้เป็นต้น.

ดังนั้น ท่านหมายถึงสันโดษสามเหล่านี้ จึงกล่าวว่า ภิกษุเป็น
ผู้สันโดษด้วยจิวรตามมีตามได้ คือ เป็นผู้สันโดษด้วยจิวรตามที่ได้แล้วเป็นต้น
อย่างใดอย่างหนึ่งดังนี้. ก็ในจิวรสันโดษนี้ ภิกษุพึงรู้จักจิวร พึงรู้จักเขตจิวร
พึงรู้จักบังสกุลจิวร พึงรู้จักสันโดษด้วยจิวร พึงรู้จักจุดดงค์ที่เกี่ยวกับจิวร.
ในข้อเหล่านั้น ข้อว่า **พฺงฺรฺจฺกจิวร** ได้แก่ พึ่งรู้จักกับปิยจิวร ๑๒ ชนิด
เหล่านี้คือ จิวร ๖ ที่ทำด้วยเปลือกไม้เป็นต้น และจิวรอันอนุโลม ๖ ที่ทำ
ด้วยผ้าเนื้อดีเป็นต้น และพึงรู้จักกับปิยจิวรเป็นต้นอย่างนี้คือ จิวรที่ทำด้วย

เปลือกไม้กรอง จีวรทำด้วยปอ จีวรทำด้วยแผ่นไม้กรอง ผ้ากัมพลทำด้วยผมคน
ผ้าใบลาน หนั่งเสื่อ ปีกนกเค้า ผ้าทำด้วยต้นไม้ ผ้าทำด้วยเถาวัลย์ ผ้าทำ
ด้วยตะไคร่น้ำ ผ้าทำด้วยต้นกล้วย ผ้าทำด้วยไม้ไผ่.

ชื่อว่าพึงรู้จักเขตจีวร ได้แก่ พึงรู้จักเขต ๖ โดยการเกิดขึ้นอย่างนี้
คือ เกิดโดยสงฆ์บ้าง คณะบ้าง ญาติบ้าง มิตรบ้าง ทรัพย์ของตนบ้าง
บังสกุลบ้าง และพึงรู้จักเขต ๘ ด้วยมาติกา ๘.

ชื่อว่าพึงรู้จักบังสกุลจีวร ได้แก่ พึงทราบผ้าบังสกุล ๒๓ อย่างคือ

๑. ผ้าที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า
๒. ผ้าที่เขาทิ้งในตลาด
๓. ผ้าที่เขาทิ้งตามทางรถ
๔. ผ้าที่เขาทิ้งในกองขยะ
๕. ผ้าเช็ดกรรมภมลินของหญิงตลอดบุตร
๖. ผ้าอาบน้ำ
๗. ผ้าที่เขาทิ้งไว้ตามท่าอาบน้ำหรือท่าข้าม
๘. ผ้าที่เขาห่อคนตายไปป่าช้าแล้ว นำกลับมา
๙. ผ้าถูกไฟไหม้แล้วเขาทิ้ง
๑๐. ผ้าที่โคเคี้ยวแล้วเขาทิ้ง
๑๑. ผ้าปลวกกัดแล้วเขาทิ้ง
๑๒. ผ้าหนูกัดแล้วเขาทิ้ง
๑๓. ผ้าริมขาดแล้วเขาทิ้ง
๑๔. ผ้าขาดชายแล้วเขาทิ้ง
๑๕. ผ้าที่เขาทำเป็นธง
๑๖. ผ้าที่เขาบูชาไว้ที่จอมปลวก

๑๗. ผ้าของภิกษุด้วยกัน
๑๘. ผ้าที่คลื่นทะเลซัดขึ้นฝั่ง
๑๙. ผ้าที่เขาทิ้ง ๆ ไว้ในที่ราชาภิเษก
๒๐. ผ้าที่ตกอยู่ในหนทาง
๒๑. ผ้าที่ถูกลมหอบไป
๒๒. ผ้าสำเร็จด้วยฤทธิ์
๒๓. ผ้าที่เทวดาถวาย.

ก็ในเรื่องผ้านี้ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้ บทว่า โสตุลีย คือ ผ้าที่เขาห่อกรรม์มลินไปทิ้ง. บทว่า คตปจฺจาคตฺ ความว่า ผ้าที่เขาห่อคนตายนำไปป่าช้าแล้วนำกลับมา. บทว่า ธชาหฺนฺตุ คือผ้าที่เขาให้ยกเป็นธงขึ้นแล้ว นำกลับมาจากที่นั้น. บทว่า ฐปฺ คือ ผ้าที่เขาบูชาไว้ที่จอมปลวก. บทว่า สามุทฺทียฺ คือ ผ้าที่คลื่นทะเลซัดขึ้นฝั่ง. บทว่า ปลิกฺ คือ ผ้าพวกคนเดินทาง ทูบด้วยแผ่นหินห่มไปเพราะกลัวโจร. บทว่า อิทุธมฺยฺ คือ จีวรของเอหิภิกษุ. บทที่เหลือ ชัดแจ้งแล้วแล.

ชื่อว่า พึงรู้จักจีวรสันโดษ ความว่า **จีวรสันโดษในจีวรมี ๒๐** คือ

๑. สันโดษด้วยการตรึก
๒. สันโดษด้วยการเดินทาง
๓. สันโดษด้วยการแสวงหา
๔. สันโดษด้วยการได้
๕. สันโดษด้วยการรับพอประมาณ
๖. สันโดษด้วยการเว้นจากความโลเล
๗. สันโดษตามได้

๘. สันโดยตามกำลัง

๘. สันโดยตามสมควร

๑๐. สันโดยด้วยน้ำ

๑๑. สันโดยด้วยการชัก

๑๒. สันโดยด้วยการทำ

๑๓. สันโดยด้วยการกะประมาณ

๑๔. สันโดยด้วยด้าย

๑๕. สันโดยด้วยการเย็บ

๑๖. สันโดยด้วยการข้อม

๑๗. สันโดยด้วยการทำกับปะ

๑๘. สันโดยด้วยการใช้สอย

๑๙. สันโดยด้วยการเว้นจากการสะสม

๒๐. สันโดยด้วยการสละ.

ในสันโดย ๒๐ เหล่านี้ อันภิกษุผู้ยินดี อยู่จำพรรษาตลอดไตรมาสแล้ว ตรีภิกษุเพียงหนึ่งเดือนก็ควร. ด้วยว่าเธอพิจารณาแล้ว ย่อมทำจิรวรในเดือนที่เกิดจิรวร. ภิกษุผู้ถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ย่อมทำได้โดยถึงเดือนเท่านั้น. การตริภิกษุสัณกาลหนึ่งเดือนหรือถึงเดือนด้วยประการดังนี้ ชื่อว่า **วิตักกสันโดย**. ก็อันภิกษุผู้ยินดีด้วยวิตักกสันโดย พึงเป็นเช่นกับพระเถระผู้ถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ผู้อยู่ที่ป่าจินชัณฑราชีวิหาร.

ได้ยินว่า พระเถระ มาด้วยหวังว่า จักไหว้พระเจดีย์ ในเจตियบรรพต-วิหาร ไหว้พระเจดีย์แล้วคิดว่า จิรวรของเราเก่า เราจักได้ในที่อยู่ของภิกษุมารูป ท่านไปยังมหาวิหาร พบพระสังฆเถระแล้วจึงถามถึงที่พัก แล้วอยู่ในวิหารนั้น ในวันรุ่งขึ้นจึงถือเอาจิรวรมาไหว้พระเถระ พระเถระกล่าวว่า

อะไร ผู้มีอายุ. ท่านตอบว่า ท่านผู้เจริญ กระผมจักไปยังประตูบ้าน พระ-
เถระกล่าวว่ ผู้มีอายุ แม้เราก็จักไป. ท่านรับว่า ดีละขอรับ แล้วจึงเดินไป
ยืนอยู่ที่ซุ้มประตูแห่งมหาโพธิ คิดว่า เรจักได้จิ๋วที่ชอบใจ ในที่อยู่ของคน
ผู้มีบุญทั้งหลาย แล้วคิดว่า ความตริกของเราไม่บริสุทธิ์ จึงกลับเสียดจาก
ที่นั่นเอง ในวันรุ่งขึ้น ไปสู่ที่ไกล่เนิน ชื่อเปนนัมพนะ ในวันรุ่งขึ้น
กลับจากประตูด้านทิศเหนือแห่งมหาเจดีย์อย่างนั้นเหมือนกัน แม้ในวันที่ ๔
ก็ได้ไปยังสำนักพระเถระ. พระเถระคิดว่า การตริกของภิกษุนี้ จักไม่บริสุทธิ์
ดังนี้แล้ว ถือเอาจิ๋ว ถามปัญหา เข้าไปสู่บ้านกับภิกษุนั้นนั่นเอง. ก็ใน
ราตรีนั้น มนุษย์คนหนึ่ง ปวดอุจจาระแล้วถ่ายอุจจาระรดผ้าจึงผ้านั้นไว้ใน
กองขยะ พระเถระผู้ถือผ้าบังสกุลเป็นวัตร เห็นผ้านั้นที่หมู่แมลงวันหัวเขียว
ไต่ตอม จึงประกองอัญชติ. พระมหาเถระถามว่า ผู้มีอายุ ทำไมท่านจึง
ประกองอัญชติแก่กองขยะ. พระเถระนั้นตอบว่า ท่านผู้เจริญ กระผมมิได้
ประกองอัญชติแก่กองขยะ กระผมประกองแก่พระทศพล พระบิดาของกระผม
พระทศพลผู้ทรงถือเอาผ้าที่เขาคลุมร่างนางปุลณทาสีทิ้งแล้วเป็นผ้าบังสกุลทรง
สลัดสัตว์เล็ก ๆ ประมาณคุมพะหนึ่ง แล้วทรงถือเอาจากป่าช้า ทรงทำกิจที่ทำได้
ยากแล้ว. พระมหาเถระ คิดว่า ความตริกของพระเถระผู้ถือผ้าบังสกุลเป็นวัตร
บริสุทธิ์แล้ว แม้พระเถระผู้ถือบังสกุลเป็นวัตร ก็ยืนอยู่ ณ ที่นั่นนั่นเอง
เจริญวิปัสสนา บรรลุผลทั้งสามแล้ว ถือเอาผ้าผืนนั้นกระทำเป็นจิ๋วห่มแล้ว
ไปสู่ปาจิณฉนทราชีวหาร ได้บรรลุพระอรหัตอันเป็นผลเลิศแล้ว.

ก็การที่ภิกษุ เมื่อจะไปเพื่อต้องการจิ๋ว ไม่คิดว่า เรจักได้ในที่ไหน
ไปโดยมีกัมมัฏฐานเป็นใหญ่เท่านั้น ชื่อว่า **คมนสันโดษ** (สันโดษ
ด้วยการไป). ก็การที่ภิกษุเมื่อจะแสวงหาจิ๋ว ไม่แสวงหากับภิกษุธรรมดา
พาภิกษุผู้มีความละอายนารักไปแสวง ซึ่งว่า **ปริยสนสันโดษ** สันโดษด้วย

การแสวงหา. การที่ภิกษุแสวงหาอยู่อย่างนี้ เห็นจิวรที่ทายกนำมาแต่ไกล ไม่ตรึกอย่างนี้ว่า จิวรนั้นจักน่าชอบใจ จิวรนั้นจักน่าพอใจ แล้วยินดีด้วยจิวรที่หยาบหรือละเอียดเป็นต้น ตามที่ตนได้แล้วเท่านั้น ชื่อว่า **ปฏิลาภสันโดษ** สันโดษด้วยการได้. การที่ภิกษุแม้เมื่อถือเอาจิวรที่ตนได้แล้วอย่างนี้ ยินดีด้วยจิวรสักว่าเพียงพอแก่ตนเองว่า ผ้าเท่านี จักเป็นจิวร ๒ ชั้น ผ้าเท่านี จักเป็นจิวรชั้นเดียว ดังนี้เท่านั้น ชื่อว่า **มัตตปฏิภคคหณสันโดษ** สันโดษด้วยการรับเอาแต่พอดี. อนึ่ง การที่ภิกษุแสวงหาจิวรอยู่ ไม่คิดว่า เราจักได้จิวรที่น่าพอใจ ที่ประตูเรือนของคนโน้น แล้วเที่ยวไปตามลำดับประตู ชื่อว่า **โลอุป-วิวัชชนสันโดษ** สันโดษด้วยการเว้นความโลเลเสีย.

การที่ภิกษุอาจยังอัศภาพให้เป็นไป ด้วยจิวรที่เศร้าหมอง หรือประณีตอย่างใดอย่างหนึ่ง ยังอัศภาพให้เป็นไปด้วยจิวรอันตนได้แล้วอย่างนั้นแล ชื่อว่า **ยถาลาภสันโดษ** สันโดษด้วยปัจจัยตามได้. การรู้จักกำลังของตนแล้ว ยังอัศภาพให้เป็นไปด้วยจิวรที่สามารถจะให้เป็นไปได้ ชื่อว่า **ยถาพลสันโดษ** สันโดษด้วยปัจจัยตามกำลัง. การที่ภิกษุถวายจิวรที่ชอบใจแก่ภิกษุอื่นแล้ว ยังอัศภาพให้เป็นไปด้วยจิวรอย่างใดอย่างหนึ่งของตน ชื่อว่า **ยถาสารูปสันโดษ** สันโดษด้วยปัจจัยตามสมควร

การไม่เลือกว่า น้ำในที่ไหนชอบใจ ในที่ไหนไม่ชอบใจ ดังนี้แล้ว ชักจิวรด้วยน้ำที่สมควรชักได้อย่างใดอย่างหนึ่ง ชื่อว่า **อุทกสันโดษ** สันโดษด้วยน้ำ. ภิกษุควรเว้นน้ำที่ขุ่นด้วยดินเหลือง ขางไม้และใบไม้เน่า. อันการที่ภิกษุผู้จะชักจิวร ไม่ทุบด้วยไม้ก้อนเป็นต้น ขยำด้วยมือชัก ชื่อว่า **โรชน-สันโดษ** สันโดษด้วยการชัก. อนึ่ง จะชักจิวรที่ไม่สะอาด แม้ด้วยน้ำที่ใส่ใบไม้ต้มให้ร้อนก็ควร การที่ภิกษุชักทำอยู่อย่างนี้ ไม่ยังจิตให้กำเริบว่า จิวรนี้หยาบ จิวรนี้ละเอียดดังนี้แล้ว กระทำโดยวิธีที่ให้เพียงพอเท่านั้น ชื่อว่า

กรณสันโดษ สันโดษด้วยการทำ. การทำจิรวพอปีคมณฑลสามเท่านั้น **ชื่อว่า ปริมาณสันโดษ** สันโดษด้วยประมาณ. อนึ่ง การที่ไม่เที่ยวไปโดยคิดว่า เราจักแสวงหาด้วยที่พอใจ เพื่อทำจิรวแล้วถือด้วยชนิดใดชนิดหนึ่งนั้นแล ที่บุคคลนำมาวางไว้ที่ถนนเป็นต้น หรือที่เทวสถาน หรือที่เขานำมาวางไว้ แทบเท้าแล้วทำ **ชื่อว่า สุตตสันโดษ** สันโดษด้วยด้วย.

ในเวลาติดผ้ากุลี ฟังสอยเย็บ ๗ ครั้งในที่มีประมาณหนึ่งนิ้ว. ด้วยว่า เมื่อเธอทำอยู่อย่างนี้ ภิกษุใดไม่เป็นสหาย แม้ภิกษุนั้นก็ไม่เสียดรรชนีเย็บ. แต่ในที่ประมาณสามนิ้ว ก็ควรสอยเย็บ ๗ ครั้ง. เมื่อเธอทำอยู่อย่างนี้ แม้ภิกษุผู้เดินทาง ก็ฟังเป็นสหายแท้. ภิกษุใดไม่เป็นสหาย ภิกษุนั้น ก็ยอมเสียดรรชนีเย็บ **นี้ชื่อว่า สัพพสันโดษ** สันโดษด้วยการเย็บ. ก็ภิกษุผู้จะยอมจิรว ไม่ควรเที่ยวแสวงหาน้ำย้อมไทรดำเป็นต้น เธอได้นำย้อมมีน้ำย้อมไม่พะยอมขามเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ฟังยอมด้วยน้ำย้อมนั้น. เมื่อไม่ได้ อย่างนั้น ฟังถือเอาน้ำย้อมที่พวกชาวบ้านถือเอาปอแล้วทิ้งไว้ในป่า หรือถากน้ำย้อมที่พวกภิกษุต้มทิ้งไว้ แล้วจึงยอม **นี้ชื่อว่า รชนสันโดษ** สันโดษด้วยการยอม. การที่ภิกษุถือเอาสีเขียว สีเปลือกทม สีดำ สีคล้ำ อย่างใดอย่างหนึ่ง ทำกัปปะ (พินทุ) อันปรากฏชัดแก่คนผู้นั่งอยู่บนหลังช้าง **ชื่อว่า กัปปสันโดษ** สันโดษด้วยกัปปะ.

การใช้สอยพอปกปิดอวัยวะที่ทำความละเอียดให้กำเริบเท่านั้น **ชื่อว่า ปริโภคสันโดษ** สันโดษด้วยการใช้สอย. พระมหาสิวเถระกล่าวว่า ก็ภิกษุได้ผ้าแล้ว แต่ยังไม่ได้อัดหรือเจิมหรือผู้ทำ จะเก็บไว้ก็ควร แต่เมื่อได้เจิมเป็นต้น จะเก็บไว้ไม่ควร แม้จิรวที่ทำแล้ว ถ้าเธอประสงค์จะให้แก่สหธรรมิก มีอันเตวาลิกเป็นต้น แต่อันเตวาลิกเหล่านั้นยังอยู่ไม่พร้อมกัน จะเก็บไว้จนกว่าจะมาก็ควร เมื่ออันเตวาลิกเป็นต้น พอมาถึงแล้วควรให้ทีเดียว เมื่อไม่

ชื่อว่า เขตของบิณฑบาต ได้แก่ เขตของบิณฑบาต ๑๕ คือ

๑. สัมภัต
๒. อุทเทศภัต
๓. นิมันตภัต
๔. สลากภัต
๕. ปักขิกภัต
๖. อุโปสถิกภัต
๗. ปาฐิปติกภัต
๘. อาคันตุกภัต
๙. คมิกภัต
๑๐. คิลานภัต
๑๑. คิลานุปัฏฐากภัต
๑๒. ชุรภัต
๑๓. กุฎิกภัต
๑๔. วิหารภัต.

ชื่อว่าบิณฑบาตสันโดษ ได้แก่ สันโดษในบิณฑบาต ๑๕ คือ

๑. วิตักกสันโดษ
๒. คมนสันโดษ
๓. ปริเยสนสันโดษ
๔. ปฎิลาภสันโดษ
๕. ปฎิคคผลสันโดษ
๖. มัตตปฎิคคผลสันโดษ
๗. โลอุปปริวัชชนสันโดษ

๘. ยถาสถสัณโद्य

๕. ยถาพลสัณโद्य

๑๐. ยถาสารูปสัณโद्य

๑๑. อุปการสัณโद्य

๑๒. ปริมาณสัณโद्य

๑๓. ปรีภกสัณโद्य

๑๔. สันนิธิปริวัชชนสัณโद्य

๑๕. วิสัชชนสัณโद्य.

ในสันโद्यเหล่านั้น ภิภษุผู้ยินดีสร้างหน้าเสร็จแล้วจึงตริก. ส่วนปิต-
ทปาตักภิภษุไปพร้อมกัณณะในเวลาบำรุงพระเถระตอนเย็นคิดเท่านั้นว่า พรุ่งนี้
จักเที่ยวบิณฑบาตในที่ไหน ในบ้านโน้น เจ้าข้า ดังนี้แล้ว ไม่ฟังตริกต่อจากนั้น.
อัน ภิภษุผู้เที่ยวไปรูปเดียว ฟังยี่นตริกในโรงวัดก. เมื่อเชตตริกต่อจากนั้น
ย่อมชื่อว่า เคลื่อนห่างไกลจากอริยวงศ์ นี้ชื่อว่า **วิตักกสัณโद्य** สันโद्य
ด้วยการตริก.

เมื่อเข้าไปเพื่อบิณฑบาต ก็ไม่คิดว่าเราจักได้ในที่ไหน ฟังไปโดยมุ่ง
กัมมัฏฐานเป็นใหญ่ นี้ชื่อว่า **คมนสัณโद्य** สันโद्यด้วยการไป. เมื่อแสวงหา
ก็ไม่พาภิภษุธรรมคาไป ฟังพาภิภษุผู้ละอายนารักเท่านั้นไปแสวง นี้ ชื่อว่า
ปรีเยสนสัณโद्य สันโद्यด้วยการแสวงหา. เธอเห็นบิณฑบาตที่เขานำมา
แต่ไกล ไม่พึงเกิดจิตคิดว่า นั่นของชอบใจ ไม่ชอบใจดังนี้ นี้ ชื่อว่า
ปฏิสถสัณโद्य สันโद्यด้วยการได้. เธอไม่คิดว่า เราจักรับสิ่งนี้ที่ชอบใจ
จักไม่รับสิ่งนี้ที่ไม่ชอบใจดังนี้ แล้วพึงรับอย่างใดอย่างหนึ่งที่พอยังอัตภาพให้
เป็นไปเท่านั้น นี้ ชื่อว่า **ปฏิกคหลสัณโद्य** สันโद्यด้วยการรับ. ก็ใน
ปฏิกคหลสัณโद्यปัจฉิมนี้ ไทยธรรมมีมาก ทายกประสงค์จะถวายน้อย เธอ

พึงรับแต่น้อย. ไทยธรรมมีมาก ทั้งทายกประสงค์จะถวายมาก. เธอพึงรับ
แต่พอประมาณเท่านั้น. ไทยธรรมมีไม่มากทั้งทายกประสงค์จะถวายน้อย เธอ
พึงรับแต่น้อย. ไทยธรรมมีไม่มาก ส่วนทายกประสงค์จะถวายมาก เธอพึงรับ
โดยประมาณ. ด้วยว่าภิกษุผู้ไม่รู้จักประมาณในการรับ ย่อมทำลายความเสื่อมใส
ของพวกมนุษย์ยังศรัทธาไทยให้ตก ไม่ทำตามคำสอน ย่อมไม่สามารถจะ
ยึดเหนี่ยวจิตแม่ของมารดาผู้บังเกิดเกล้าไว้ได้. เธอรู้จักประมาณแล้ว พึงรับ
ด้วยอาการอย่างนี้แล นี้ ชื่อว่า **มัตตปฏิภกคหณสันโดษ** สันโดษด้วยการ
รับพอประมาณ. การที่ภิกษุไม่ไปเฉพาะตระกูลมั่งคั่งเท่านั้น เดินไปตามลำดับ
ประตุ นี้ชื่อว่า **โลลุปปริวัชชนสันโดษ** สันโดษด้วยการเว้นจากความโลเล.
ยถาลากสันโดษเป็นต้น มีนัยอันกล่าวไว้ในจิวรแล้ว.

การบริโภคนิพพานแล้วรู้อุปการะอย่างนี้ว่า เราจักรักษาสมณธรรม
ดังนี้ บริโภค ชื่อว่า **อุปการสันโดษ** สันโดษด้วยอุปการะ. เธอไม่พึงรับ
บาตรที่เขาบรรจเต็มมาถวาย เมื่อนุปลัมบันมี พึงให้นุปลัมบันนั้นรับ เมื่อ
ไม่มี เธอให้เขานำออกเสียบ้าง รับแต่พอรับได้ นี้ชื่อ **ปริมาณสันโดษ** สันโดษ
ด้วยประมาณ. การบริโภคด้วยคิดอย่างนี้ว่า เป็นการบรรเทาความหิว นี้เป็น
อุบายถ่ายถอนในความหิวนี้ นี้ชื่อว่า **ปริโภคสันโดษ** สันโดษด้วยการบริโภค.
เธอไม่พึงเก็บไว้บริโภค นี้ชื่อว่า **สันนิธิปริวัชชนสันโดษ** สันโดษด้วยการ
เว้นจากสะสม. เธอไม่เห็นแก่หน้า ตั้งอยู่ในสาราณียธรรม พึงสละ นี้ชื่อว่า
วิสัชชนสันโดษ สันโดษด้วยการสละ. ส่วนรุดงค์ ๕ ที่เกี่ยวข้องกับนิพพาน
คือ **ปีณฑปาตีกังคะ** **สพทานจาริกังคะ** **เอกาสนิกังคะ** **ปัตตปิณฑิ-**
กังคะ **ขลุปลิงฉกัตติกังคะ**. รุดงค์เหล่านั้นมีเรื่องพิสดาร อันกล่าวไว้แล้ว
ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค. ภิกษุผู้บำเพ็ญมหาจริยวงศ์เกี่ยวข้องกับนิพพานสันโดษ
ย่อมรักษา รุดงค์ ๕ เหล่านี้ เมื่อรักษา รุดงค์ ๕ เหล่านี้ ชื่อว่าเป็นผู้สันโดษ

ด้วยอริยวงศ์ เกี่ยวด้วยปิณฑบาทสันโดษ. บทเป็นต้นว่า วรรณวาที ดังนี้
พึงทราบโดยนัยที่กล่าวแล้ว.

ในบทว่า เสนาสนน นี พิงรุจักเสนาสนะ พิงรุจักเขตเสนาสนะ
พิงรุจักสันโดษด้วยเสนาสนะ พิงรุจักจุดงค์ที่เกี่ยวด้วยเสนาสนะ. ในข้อ
เหล่านั้น ข้อว่า เสนาสนะ ได้แก่ เสนาสนะ ๑๕ เหล่านี้ คือ

๑. เติง
๒. ตั้ง
๓. พุก
๔. หมอน
๕. วิหาร
๖. เรือนมุงด้านเดียว
๗. ปราสาท
๘. ปราสาทโล้น
๙. ถ้ำ
๑๐. ที่เรือน
๑๑. ป้อม
๑๒. เรือนโถง
๑๓. พุ่มไผ่
๑๔. โคนต้นไม้
๑๕. หรือที่ ๆ พวกภิกษุหลีกออกไป.

ข้อว่าเขตแห่งเสนาสนะ ได้แก่ เขต ๖ คือ โดยสงฆ์บ้าง คณะ
บ้าง ญาติบ้าง มิตรบ้าง ทรัพย์ของตนบ้าง ผ้าบังสุกุลบ้าง.

ข้อว่า เสนาสนสันโดษ ได้แก่ สันโดษในเสนาสนะ ๑๕ มีวิตก-
สันโดษเป็นต้น. สันโดษเหล่านั้น พึงทราบโดยนัยที่กล่าวแล้วในปิณฑบาท.

ส่วนชุดงค์ ๕ ที่เกี่ยวข้องกับเสนาสนะ คือ อารัญญิกังคะ รุกขมูลิกังคะ
อัปภอกาสิกังคะ โสสานิกังคะ ยถาสันถติกังคะ. เรื่องพิสดารของชุดงค์
เหล่านั้น กล่าวไว้แล้วในคัมภีร์วิสุทฺธิมรรค. ภิกษุผู้บำเพ็ญมหาอริยวงศ์เกี่ยว
ด้วยเสนาสนะสันโดษ ย่อมรักษาชุดงค์ ๕ เหล่านี้ไว้ได้ เมื่อรักษาชุดงค์เหล่านี้
ย่อมชื่อว่า เป็นผู้สันโดษด้วยมหาอริยวงศ์เกี่ยวข้องกับเสนาสนะสันโดษ
ส่วนกิลานปัจฉัยก็อยู่ในวิภวาทนนั้นเอง. ภิกษุพึงยินดีในกิลานปัจฉัยนั้นด้วย
ยถาลาภสันโดษ ยถาผลสันโดษ ยถาสารูปสันโดษเท่านั้น. เนสัชชិ-
กังคะ ย่อมจัดเข้าอริยวงศ์ข้อยินดีในภาวนา ด้วยประการฉะนี้. สมดังคำที่ท่าน
กล่าวว่า

ปญจ เสนาสนเน วุตตะตา ปญจ อาหารนิสฺสิตา

เอโก วิริยสญฺญตฺโต เทว จ จีวรนิสฺสิตา

ชุดงค์ ๕ อย่าง ท่านกล่าวไว้ใน

เสนาสนะ ๕ อย่าง อาศัยาอาหาร อย่างหนึ่ง

ประกอบด้วยความเพียร และ ๒ อย่าง

อาศัยจีวร ดังนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสอริยวงศ์คือจีวรสันโดษเป็นข้อแรก เหมือน
ทรงปลุกแผ่นดิน เหมือนทรงทำท้องทะเลให้เต็ม และเหมือนทรงขยายอากาศให้
กว้างออกแล้ว จึงตรัสพิณทปาดสันโดษเป็นข้อที่สอง เหมือนทรงให้พระจันทร์
อุทัยขึ้น และเหมือนทรงทำพระอาทิตย์ให้โลดขึ้น ตรัสอริยวงศ์คือเสนาสนะ-
สันโดษเป็นข้อที่สาม เหมือนทรงยกภูเขาสิเนรุ บัดนี้ เพื่อตรัสอริยวงศ์
คือยินดีในภาวนาเป็นข้อที่สี่ ที่ประดับด้วยนัยพินหนึ่ง ทรงเริ่มเทศนาว่า ปุณ
จ ปรี ภิกฺขเว ภิกฺขุ ภาวนารามो โหติ เป็นต้น.

ในบทว่า ภาวนารามอนั้น ความยินดี ชื่อว่าอารามะ อธิบายว่า
ความยินดียิ่ง. ชื่อว่าภาวนารามะ เพราะภิกษุนั้น ยินดีในภาวนาการเจริญ

ชื่อว่าภวานารตะ เพราะยินดีแล้วในภวานา. ชื่อว่าปหานารามะ เพราะยินดีใน
ปหานะการละ ๕ อย่าง อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่าภวานารามะ เพราะเจริญอยู่จึงยินดี
ชื่อว่าปหานารามะ เพราะละอยู่จึงยินดี. ในภวานาและปหานะนี้ ฟังทราบความ
อย่างนี้. จริงอยู่ ภิกษุนี้เจริญสติปัญญา ๔ อยู่ย่อมยินดี อธิบายว่า ย่อมได้
ความยินดี. เจริญสัมมปปธาน ๔ อยู่ก็เหมือนกัน เมื่อเจริญอิทธิบาท ๔
อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อนุปัสสนา ๗ มหาวิปัสสนา ๑๘ โพธิ-
ปักขियธรรม ๓๓ เจริญการแจกอารมณ์ ๓๘ อยู่ย่อมยินดี ย่อมได้ความยินดี.
อนึ่ง ละกิเลสมีกามฉันทะเป็นต้นอยู่ ก็ยินดีได้ความยินดี. ส่วนในอริยวงศ์
๔ เหล่านี้ วินัยปิฎกทั้งสิ้นเป็นอันตรัสด้วยขุตงก์ ๑๓ และความสันโดษด้วย
ปัจฉัย ๔ ด้วยอริยวงศ์สามข้อแรกก่อน. สองปิฎกที่เหลือ ตรัสด้วยอริยวงศ์
ข้อยินดีในภวานา. ก็ภิกษุเมื่อกล่าวอริยวงศ์ข้อยินดีในภวานานี้ ฟังกล่าวโดย
เนกขัมมบาลีในปฏิสัมภิทามรรค ฟังกล่าวโดยปริยายแห่งทศสูตรสูตรใน
ทิฆนิกาย ฟังกล่าวโดยปริยายแห่งสติปัญญาสูตรในมัชฌิมนิกาย ฟังกล่าว
โดยปริยายแห่งนิตเทสในอภิธรรม.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ปฏิสัมภิทามกุเต เนกขัมมปาเลีย
ได้แก่ ฟังกล่าวตามเนกขัมมบาลีในปฏิสัมภิทามรรคอย่างนี้ว่า เธอเมื่อเจริญ
เนกขัมมะ ก็ยินดี ละกามฉันทะ ก็ยินดี เมื่อเจริญอัพยาบาท ก็ยินดี ละพยาบาท
ก็ยินดี เมื่อเจริญอาโลกสัญญา ก็ยินดี ละถีนมิทระ ก็ยินดี เมื่อเจริญอวิกเขปะ
ความไม่ฟุ้งซ่าน ก็ยินดี ละอุทัจจะ ก็ยินดี เมื่อเจริญธัมมวิภูฐานะการกำหนด
ธรรม ก็ยินดี ละ วิจิกิจฉา ก็ยินดี เมื่อเจริญญาณ ก็ยินดี ละอวิชา ก็ยินดี
เมื่อเจริญปราโมทย์ ก็ยินดี ละอติความริษยา ก็ยินดี เมื่อเจริญปฐมฌาน
ก็ยินดี ละนิวรรณ์ ๕ ก็ยินดี เมื่อเจริญทุติยฌาน ก็ยินดี ละวิตกวิจารณ์ ก็ยินดี
เมื่อเจริญตติยฌานก็ยินดี ละปีติ ก็ยินดี เมื่อเจริญจตุตถฌานก็ยินดี ละสุข

ทุกข์ ก็ยินดี เมื่อเจริญอากาสนัญญาตนสมาบัติก็ยินดี ละรูปสัญญา ปฏิฆ-
สัญญา นานัตตสัญญา ก็ยินดี เมื่อเจริญวิญญาณัญญาตนสมาบัติ ฯลฯ
เนวสัญญานาสัญญาตนสมาบัติ ก็ยินดี ละอาภิกขัญญาตนสัญญาก็ยินดี.

เมื่อเจริญอนิจจานุปัสสนา ก็ยินดี ละนิจสัญญาภิโยจก็ยินดี เมื่อเจริญ
ทุกขานุปัสสนา ก็ยินดี ละสุขสัญญาก็ยินดี เมื่อเจริญอนัตตานุปัสสนา ก็ยินดี
ละอตตสัญญาก็ยินดี เมื่อเจริญนิพพิทานุปัสสนา ก็ยินดี ละนันทก็ยินดี
เมื่อเจริญวิราคานุปัสสนา ก็ยินดี ละราคะก็ยินดี เมื่อเจริญนิโรธานุปัสสนา
ก็ยินดี ละสมุทัยก็ยินดี เมื่อเจริญปฏิณิสสัคคานุปัสสนา ก็ยินดี ละอาทานะ
ก็ยินดี เมื่อเจริญชยานุปัสสนา ก็ยินดี ละภนสัญญาก็ยินดี เมื่อเจริญชยา-
นุปัสสนา ก็ยินดี ละอายุหนะเห็นว่าเจริญขึ้นก็ยินดี เมื่อเจริญวิปริณามาน-
นุปัสสนา ก็ยินดี ละฐวสัญญาก็ยินดี เมื่อเจริญอนิมิตตานุปัสสนา ก็ยินดี
ละนิมิตก็ยินดี เมื่อเจริญอัปปณิหิตานุปัสสนา ก็ยินดี ละปณิธิก็ยินดี เมื่อเจริญ
สุญญตานุปัสสนา ก็ยินดี ละอภินิเวสก็ยินดี เมื่อเจริญอริปัญญาธรรมวิปัสสนา
ก็ยินดี ละสाराทานาภินิเวสก็ยินดี เมื่อเจริญยถากุตญาณทัสสนะ ก็ยินดี
ละสัมโมหาภินิเวสก็ยินดี เมื่อเจริญอาทินวานุปัสสนา ก็ยินดี ละอาลยาภินิเวส
ก็ยินดี เมื่อเจริญปฏิสังขานุปัสสนา ก็ยินดี ละอัปปปฏิสังขะก็ยินดี เมื่อเจริญ
วิวัฏฏานุปัสสนา ก็ยินดี ละสังโยคาภินิเวสก็ยินดี เมื่อเจริญโสคาปัตติมรรค
ก็ยินดี ละกิเลสที่ตั้งอยู่แห่งเดียวอันมรรคเห็นแล้วก็ยินดี เมื่อเจริญสกทา
คามิมรรค ก็ยินดี ละกิเลสอย่างหยาบก็ยินดี เมื่อเจริญอนาคามิมรรค ก็ยินดี
ละกิเลสที่ร่วมด้วยอนุสัยก็ยินดี เมื่อเจริญอรหัตมรรค ก็ยินดี ละสรรพกิเลส
ก็ยินดี ดังนี้.

คำว่า **ทิมนิกาย ทสุตตรสุตตานุปัสสนา** ได้แก่ ฟังกล่าว
โดยปริยายแห่งทสุตตรสูตรในทิมนิกายอย่างนี้ว่า เมื่อเจริญธรรมอย่างหนึ่ง

ก็ยินดี ละธรรมอย่างหนึ่งก็ยินดี ฯลฯ เมื่อเจริญธรรม ๑๐ ก็ยินดี ละธรรม ๑๐ ก็ยินดี เมื่อเจริญธรรมอย่างหนึ่ง ก็ยินดีเป็นไฉน ? คือ กายคตาสติที่ประกอบด้วยความเข้มข้น ชื่อว่าเจริญธรรมอย่างหนึ่งก็ยินดี เมื่อละธรรมอย่างหนึ่งก็ยินดีเป็นไฉน ? คือ อัสมิมานะ ชื่อว่าละธรรมอย่างหนึ่งนี้ก็ยินดี เมื่อเจริญธรรม ๒ ก็ยินดีเป็นไฉน ? ฯลฯ เมื่อเจริญธรรม ๑๐ ก็ยินดีเป็นไฉน คือ กสิณยตนะ ๑๐. ชื่อว่าเจริญธรรม ๑๐ เหล่านี้ก็ยินดี. เมื่อละธรรม ๑๐ ก็ยินดีเป็นไฉน ? คือ มิจฉัตตะ ๑๐ ชื่อว่าละธรรม ๑๐ เหล่านี้ก็ยินดี ภิกษุเป็นผู้มีภavanaเป็นที่ยินดีอย่างนี้แล.

คำว่า มชฌิมนิกาย สติปัญญาฐานสุตตบุตรยาเยน ได้แก่ ฟังกล่าวโดยปริยายแห่งสติปัญญาฐานสูตร ในมชฌิมนิกายอย่างนี้ว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย หนทางนี้เป็นหนทางไปอันเอก ฯลฯ เข้าไปตั้งอยู่เฉพาะหน้าแก่เธอ แต่เพียงสักว่าญาณ แต่เพียงสักว่าความอาศัยระลึก. เธอย่อมมีสันดานอันค้นหาและทักขุไม่อาศัยอยู่ และไม่ถือนั่นอะไร ๆ ในโลก. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้มีภavanaเป็นที่ยินดี ยินดีแล้วในภavanaอย่างนี้แล. เป็นผู้มีปหานะเป็นที่ยินดี ยินดีแล้วในปหานะ. อีกข้อหนึ่ง ภิกษุเมื่อเดินก็รู้ชัดว่า เรา กำลังเดิน. ฯลฯ อีกข้อหนึ่ง เหมือนอย่างว่าภิกษุพืงเห็นสรีระที่เขาทิ้งไว้แล้ว ในป่าช้า ฯลฯ เป็นของผุ เป็นจุน. เธอก็ย่อมเข้ามาสู่กายนี้แล้ว ถึงร่างกายนี้ก็มิอย่างนี้เป็นธรรมดาเป็นอย่างนี้ ไม่ล่วงความเป็นอย่างนี้ไปได้. อย่างนี้ ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นกายในกายเป็นภายในบ้าง ฯลฯ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้มีภavanaเป็นที่ยินดีอย่างนี้แล.

คำว่า อภิธมฺเม นิทฺเทสปริยาเยน บัณฑิตฟังกล่าวโดยปริยาย แห่งนิทเทสอย่างนี้ว่า เธอเมื่อเห็นสังขตธรรมแม้ทั้งปวง โดยความเป็นของ

ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นโรค เป็นผี โดยความเป็นสังกิเลส เสร้าหมอง
ย่อมยินดี. ภิกษุเป็นผู้มีภavanaเป็นที่ยินดีอย่างนี้แล.

บทว่า **เนวตฺตานุกฺกัสมฺหิติ** ความว่า ภิกษุยอมไม่ทำการยกตนอย่าง
นี้ว่า เมื่อเราทำกรรมในวิปัสสนาว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตามาตลอด
๖๐ ปี ๗๐ ปี ถึงปัจจุบันนี้ ใครเล่าจะเป็นผู้เสมอเราดังนี้. บทว่า **โน ปริ
วมุภตฺติ** ความว่า ย่อมไม่ทำการข่มคนอื่นอย่างนี้ว่า แม้เพียงวิปัสสนาว่า
ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ดังนี้ ก็ไม่มี ทำไมพวกเหล่านี้จึงละเลยกัมมัญฐานเที่ยวไป
ดังนี้. บทที่เหลื่อมินัยอันกล่าวแล้วทั้งนั้น.

บทว่า **อิมโ ข ภิกฺขเว จตุตาโร อริยวฺสา** ความว่า พระผู้มี
พระภาคเจ้า ทรงยกย่องพระสูตรว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยวงศ์ ๔ เหล่านี้
เป็นวงศ์ของพระอริยะ เป็นเชื้อสายของพระอริยะ เป็นทางของพระอริยะ เป็น
หนทางไปของพระอริยะ ดังนี้ บัดนี้ เมื่อทรงแสดงอิสระโดยภิกษุผู้บำเพ็ญ
มหาอริยวงศ์ จึงตรัสว่า **อิมหิ จ ปน ภิกฺขเว** เป็นต้น. ในบทเหล่านั้น
บทว่า **เสว อรฺตี สหติ** ความว่า เธอเท่านั้น ย่อมขำยืครอบงำความ
ไม่ยินดี ความไม่ยินดียิ่ง ความเอือมระอาเสียได้. บทว่า **น ตํ อรฺตี สหติ**
ความว่า ชื่อว่าความไม่ยินดี ในการเจริญอุทฺทิสฺส ในเสนาสนะที่สงัดนั้นใด
ความไม่ยินดีนั้น ย่อมไม่สามารถจะขำยืครอบงำภิกษุนั้นได้. บทว่า **อรฺติ-
ติสฺโส** ความว่า ภิกษุผู้มีปัญญาข่อมขำยื สามารถครอบงำความไม่ยินดี
และความยินดีในกามคุณ ๕.

บัดนี้ เมื่อทรงถือเอาขจรธรรมด้วยคาถาทั้งหลาย จึงตรัสคำว่า **นารฺตี**
เป็นต้น. ในบทเหล่านั้น บทว่า **ธีริ** คือผู้มีความเพียร. บทว่า **นารฺตี**
ธีริสฺสหติ นี้เป็นคำกล่าวเหตุแห่งบทแรก. เพราะเหตุที่ความไม่ยินดี ไม่ขำยื
ภิกษุผู้มีปัญญา คือ ย่อมไม่สามารถจะขำยื คือ ครอบงำภิกษุผู้มีปัญญาได้

ฉะนั้น ความไม่ยินดีจึงหาย่ายักฤษผู้มีปัญญาได้ไม่. บทว่า **ธีโร หิ อรทีสโห** ความว่า เพราะเหตุที่ภิกษุเป็นผู้ข่มความไม่ยินดีได้ ชื่อว่า ผู้มีปัญญาเพราะข่มความไม่ยินดีได้ ฉะนั้น เธอจึงข่มความไม่ยินดีได้. บทว่า **สพฺพกมฺม-วิหายนฺ** ความว่า ภิกษุผู้สละกรรมเป็นไปในภูมิสามทั้งปวงแล้ว คือ ตัดขาดทางรอบด้านแล้ว. บทว่า **ปญฺญุณฺ โภ นิวารเย** ความว่า รากะก็ดี โทสะก็ดี อะไรเล่าจะมาขัดขวางผู้บรรเทากิเลสทั้งหลายได้แล้ว. บทว่า **เนกขัมภุ โปนทสฺเสว โภ นฺ นินฺนุทุมรหติ** ความว่า ใครเล่าจะติบุคคลนั้น ผู้หลุดพ้นจากโทษที่จะพึงติ คุณแห่งทองคำธรรมชาติที่เรียกว่า ชมพูนุท. บทว่า **พฺรหฺมุนาปี ปลฺลิสฺสโต** ความว่า ถึงพรหมก็สรรเสริญบุคคลนั้น. เวลาจบเทศนา ภิกษุสี่หมื่นรูปก็ดำรงอยู่ในพระอรหัต.

จบอรรถกถาริยวังสสูตรที่ ๘

๘. ัมมปทสูตร

ว่าด้วยธรรมบทที่บัณฑิตสรรเสริญ ๔

[๒๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมบท (ข้อธรรม) ๔ ข้อนี้ปรากฏว่าเป็นข้อธรรมอันเลิศ ยิ่งยืนเป็นแบบแผนมาแต่เก่าก่อน ไม่ถูกทอดทิ้งแล้ว ไม่เคยถูกทอดทิ้งเลย (ในอดีตกาล) ไม่ถูกทอดทิ้งอยู่ (ในปัจจุบันกาล) จักไม่ถูกทอดทิ้ง (ในอนาคตกาล) สมณพราหมณ์ทั้งหลายที่เป็นผู้รู้ไม่คัดค้านแล้ว ธรรมบท ๔ ข้อ คืออะไรบ้าง คือ **อนภิชฌา อพฺยาบาท สัมมาสติ สัมมาสมาธิ** นี้แลธรรมบท ๔ ข้อ ที่ปรากฏว่าเป็นข้อธรรมอันเลิศ ฯลฯ สมณพราหมณ์ทั้งหลายที่เป็นผู้รู้ไม่คัดค้านแล้ว.

พึงเป็นผู้ไม่มีอภิขมา มีใจไม่พยา
บาท มีสติ มีจิตแน่วแน่ มั่นอยู่ในภายใน.

จบธัมมปทสูตรที่ ๕

อรรถกถาธัมมปทสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในธรรมปทสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ธมฺมปทานิ คือส่วนแห่งธรรม. ในบทว่า อนภิขมา เป็นต้น พึงทราบอนภิขมา โดยเป็นข้าศึกของอภิขมา. อภัยบาทโดยเป็นข้าศึกของพยาบาท สัมมาสติโดยเป็นข้าศึกของมิจนาสติ พึงทราบสัมมาสมาธิ โดยเป็นข้าศึกของมิจนาสมาธิ.

บทว่า อนภิขมาลฺล คือไม่มีตัณหา. บทว่า อพฺยาปนฺเนน เจตสา ความว่า มีจิตไม่ละปกติภาพตลอดกาลทั้งปวง. บทว่า สโต เอกกฺคจิตฺตสุส ความว่า ผู้ประกอบด้วยสติมีจิตแน่วแน่ในอารมณ์เดียว. บทว่า อชฺฌตฺตํ สุตมาหิโต ความว่า ผู้มีจิตตั้งมั่นอยู่ด้วยดีในภายในแน่นอน. ตรีสวักฺขะ และวิวิภฺชะไว้ทั้งในพระสูตร ทั้งในคาถา.

จบอรรถกถาธัมมปทสูตรที่ ๕

๑๐. ปริพาชกสูตร

ว่าด้วยตรัสธรรม ๔ แก่ปริพาชก

[๑๐] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ภูเขาศิขณภูฏ กรุงราชคฤห์ สมัยนั้น ปริพาชกผู้มีชื่อเสียงปรากฏหลายคนอยู่ที่อารามปริพาชก แพบังแม่ น้ำสัปปีนิ คือปริพาชกชื่ออันนการะ ชื่อวธระ ชื่อสกุฑทายิและ ปริพาชกมีชื่อเสียงปรากฏอื่นอีก ครั้งนั้นเวลาเย็น พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จ ออกจากที่เรือนแล้วเสด็จไปอารามปริพาชกนั้น ครั้นเสด็จถึงแล้วประทับนั่ง ณ อาสนะที่เขาจัดไว้แล้ว จึงตรัสกะปริพาชกทั้งหลายว่า

ปริพาชกทั้งหลาย ธรรมบท ๔ ข้อนี้ ปรากฏว่าเป็นข้อธรรมอันเลิศ ฯลฯ สมณพราหมณ์ทั้งหลายที่เป็นผู้รู้ไม่คัดค้านแล้ว ธรรมบท ๔ ข้อคือ อะไรบ้าง คือ อนภิขณา อพยาบาท สัมมาสติ สัมมาสมาธิ นี้แล ธรรมบท ๔ ข้อที่ปรากฏว่าเป็นข้อธรรมอันเลิศ ฯลฯ สมณพราหมณ์ทั้งหลาย ที่เป็นผู้รู้ไม่คัดค้านแล้ว.

ปริพาชกทั้งหลาย ผู้ใดจะพึงกล่าวว่า ข้าพเจ้าจักเลิกถอนธรรมบท คืออนภิขณาเสียแล้ว บัญญัติ (แต่งตั้ง ยกย่อง) สมณะหรือพราหมณ์ผู้มี อภิขณาผู้กำหนดกล้าในกามทั้งหลาย (ว่าเป็นคนดี) ดังนี้ ในชื่อนี้เราจะว่า กะผู้ นั้นว่า จงมา จงกล่าว จงพูดเถิด เราจะคอยดูอานุภาพ ปริพาชกทั้งหลาย ข้อที่ผู้ นั้นนะ จักเลิกถอนธรรมบทคืออนภิขณาเสียแล้ว บัญญัติสมณะหรือ พราหมณ์ผู้มีอภิขณาผู้มีความกำหนดกล้าในกามทั้งหลาย (ว่าเป็นคนดี) นั้น เป็นไปไม่ได้.

ปริพาชกทั้งหลาย ผู้ใดจะฟังกล่าวว่า ข้าพเจ้าจักเลิกถอนธรรมบท คืออพยาบาลเสียแล้ว บัญญัติสมณะหรือพราหมณ์ผู้มีจิตพยาบาลมีน้ำใจดุร้าย (ว่าเป็นคนดี) ดังนี้ ในข้อนี้เราจะว่ากะผู้ นั้นว่า จงมา จงกล่าว จงสำแดง เรา จะคอยดูอนุภาพ ปริพาชกทั้งหลาย ข้อที่ผู้ นั้นนะ จักเลิกถอนธรรมบทคือ อพยาบาลเสียแล้ว บัญญัติสมณะหรือพราหมณ์ผู้มีจิตพยาบาลมีน้ำใจดุร้าย (ว่า เป็นคนดี) นั้นเป็นไปไม่ได้

ปริพาชกทั้งหลาย ผู้ใดจะฟังกล่าวว่า ข้าพเจ้าจักเลิกถอนธรรมบท คือสัมมาสติเสียแล้ว บัญญัติสมณะหรือพราหมณ์ผู้หลงลืมสติ ไม่มีสัมปชัญญะ (ว่าเป็นคนดี) ดังนี้ ในข้อนี้เราจะว่ากะผู้ นั้นว่า จงมา จงกล่าว จงพูดเถิด เราจะคอยดูอนุภาพ ปริพาชกทั้งหลาย ข้อที่ผู้ นั้นนะ จักเลิกถอนธรรมบท คือสัมมาสติเสียแล้ว บัญญัติสมณะหรือพราหมณ์ผู้หลงลืมสติไม่มีสัมปชัญญะ (ว่าเป็นคนดี) นั้นเป็นไปไม่ได้.

ปริพาชกทั้งหลาย ผู้ใดจะฟังกล่าวว่า ข้าพเจ้าจักเลิกถอนธรรมบท คือสัมมาสมาธิเสียแล้ว บัญญัติสมณะหรือพราหมณ์ผู้ไม่มีสมาธิ มีจิตหมุนไปผิด (ว่าเป็นคนดี) ดังนี้ ในข้อนี้เราจะว่ากะผู้ นั้นว่า จงมา จงกล่าว จงพูดเถิด เราจะคอยดูอนุภาพ ปริพาชกทั้งหลาย ข้อที่ผู้ นั้นนะ จักเลิกถอนธรรมบท คือสัมมาสมาธิเสียแล้ว บัญญัติสมณะหรือพราหมณ์ผู้ไม่มีสมาธิ มีจิตหมุน ไปผิด (ว่าเป็นคนดี) นั้นเป็นไปไม่ได้.

ปริพาชกทั้งหลาย ผู้ใดมาสำคัญเห็นธรรมบท ๔ ข้อนี้ว่าเป็นข้อ ควรติควรคัดค้าน ผู้ นั้นยอมได้รับคำติฉินอันสมแก่เหตุ ตกอยู่ในฐานะอันน่า ติเตียน ๔ ประการในปัจจุบันนี้ ๔ ประการคืออะไรบ้าง คือ

ถ้าผู้นั้นติเตียนคัดค้านธรรมบทคืออนภิขมาไซรี สมณะหรือพราหมณ์
เหล่าใด เป็นผู้มื่อภิขมามีความกำหนดกล้าในกามทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์
เหล่านั้นก็ต้องเป็นที่บูชา... เป็นที่ยกย่องของผู้นั้น

ถ้าผู้นั้นติเตียนคัดค้านธรรมบทคืออพยาบาลไซรี สมณะหรือพราหมณ์
เหล่าใด เป็นผู้มื่อจิตพยาบาลมีใจดุร้าย สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นก็ต้องเป็น
ที่บูชา... เป็นที่ยกย่องของผู้นั้น

ถ้าผู้นั้นติเตียนคัดค้านธรรมบทคือสัมมาสติไซรี สมณะหรือพราหมณ์
เหล่าใดเป็นผู้หลงลืมสติไม่มีสัมปชัญญะ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นก็ต้อง
เป็นที่บูชา... เป็นที่ยกย่องของผู้นั้น

ถ้าผู้นั้นติเตียนคัดค้านธรรมบทคือสัมมาสมาธิไซรี สมณะหรือ
พราหมณ์เหล่าใดเป็นผู้ไม่มีสมาธิ มีจิตหมุนไปผิด สมณะหรือพราหมณ์
เหล่านั้นก็ต้องเป็นที่บูชา... เป็นที่ยกย่องของผู้นั้น

ผู้ใดมาสำคัญเห็นธรรมบท ๔ ข้อนี้ว่าเป็นข้อควรติควรคัดค้าน ผู้นั้น
ย่อมได้รับคำติฉินอันสมแก่เหตุ ตกอยู่ในฐานะที่น่าติเตียน ๔ ประการนี้ ใน
ปัจจุบันนี้แล

ปริพาชกทั้งหลาย แม้แต่ปริพาชกชื่อวัสสะและภัญญะ ชาวชนบท
อุกกละ ผู้เป็นอเหตุกวาทะ อภิรียวาทะ นัตถิกวาทะ ยังไม่สำคัญเห็นธรรมบท
๔ ข้อนี้ว่าเป็นข้อควรติควรคัดค้าน นั้นเพราะเหตุอะไร เพราะกลัวถูกนิทา
ว่าร้ายและเกลียดชัง

ผู้ไม่พยาบาล มีสติทุกเมื่อ มีใจ
ตั้งมั่นในกายใน ศึกษาในอันกำจัดอภิขมา
เรียกว่าผู้ไม่ประมาท.

จบปริพาชกสูตรที่ ๑๐

จบอรุเวลวรรคที่ ๓

อรรถกถาปริพาชกสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปริพาชกสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อภิญญาตา ได้แก่ ผู้มีชื่อที่รู้จักกันคือปรากฏ. บทว่า
อนุณาโร เป็นต้น เป็นชื่อของปริพาชกเหล่านั้น. บทว่า ปฏิสสุลانا
วุฏฺฐิโต ได้แก่ พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จออกจากผลสมวัตติ. ก็ผลสมวัตตินั้น
ท่านประสงค์ว่าที่เร้นในที่นี้. บทว่า ปจฺจุจฺจาย คือคัดค้าน. บทว่า
อภิษณํลํ คือผู้มีตัณหา. บทว่า กามสฺส ติพฺพสสาราคํ ความว่า ผู้มีราคะ
ความกำหนัดมากในวัตถุกาม. บทว่า ตมฺหํ ตตฺถ เอวํ วเทยฺย ความว่า
เมื่อเขากล่าวคำนั้น เราจะกล่าวอย่างนี้ในเหตุนี้. บทว่า ปฏิกฺโขสตีพฺพํ
มณฺเฑยฺย ความว่า ผู้ใดมาสำคัญว่าควรคัดค้าน ก็ว่าควรห้าม. บทว่า
สทฺธมฺมิกา ได้แก่พร้อมกันกับเหตุ บทว่า วาทานุปาทา ความว่า ก็เบียดเบียน
วาทะที่ประกอบด้วยธรรม ก็ตกไปตามวาทะที่ไม่ประกอบด้วยธรรม อธิบายว่า
ประพศิตตามวาทะ. บทว่า คารยฺหฺวา จานา คือปัจจัยอันควรติเตียน. บทว่า
อาคจฺจนฺติ คือยอมเข้าถึง.

บทว่า อุกฺกฺลา คือชาวชนบทอุกกละ. บทว่า วสฺสภณฺญา คือ
ปริพาชก ๒ คน ชื่อวัสสะ และภัญญะ. บทว่า อเหตุกวาทา ความว่า
ทั้ง ๒ คนเป็นผู้มีวาทะเป็นต้นอย่างนี้ว่า เหตุไม่มี ปัจจัยไม่มี เพื่อความ
หมดจดแห่งสัตว์ทั้งหลายดังนี้. บทว่า อกิริยวาทา ความว่า ผู้มีวาทะปฏิเสธ
กิริยวาทะอย่างนี้ว่า เมื่อบุคคลทำอยู่ บาปไม่ชื่อว่าอันบุคคลทำดังนี้. บทว่า
นตฺถิกวาทา ความว่า ผู้มีวาทะเป็นต้นอย่างนี้ว่า ทานที่ทายกให้แล้วไม่มีผล
ดังนี้. คนทั้ง ๒ เหล่านี้ เป็นผู้ตั้งลงในทัศนะทั้ง ๓ เหล่านี้. ถ้ามว่า ก็ใน

คนเหล่านั้น กำหนดได้อย่างไร ? ตอบว่า ก็ผู้ใดถือลัทธิเห็นปานนี้ นั่ง
สาธยายพิจารณาอยู่ในสถานที่พักกลางคืนและที่พักกลางวัน มีจิตของผู้นั้น
ย่อมตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์นั้นว่า เหตุไม่มี ปัจจัยไม่มี เมื่อบุคคลทำอยู่ บาบ
ย่อมไม่เชื่อว่าอันบุคคลทำ ฯลฯ ทานที่ทายกให้แล้วไม่มีผล ฯลฯ เพราะกายแตก
ย่อมขาดสูญ ดังนี้ จิตย่อมแน่วแน่ ชวนจิตทั้งหลายย่อมแล่นไป ในชวนจิต
ที่หนึ่ง ผู้นั้น ยังเป็นผู้แก้ไขได้ ในชวนจิตที่สองเป็นต้น ก็อย่างนั้น ในชวนจิต
ที่เจ็ด ผู้นั้นแม้พระพุทธเจ้าทั้งหลายก็แก้ไขไม่ได้ไม่กลับมา ย่อมเป็นเช่น
เดียวกับบอริฐฐกิกษุและกัณฐกสามเณร. บรรดาทัสนะ ๓ อย่างนั้น บางคน
หยังสูทัสนะเดียว บางคน ๒ ทัสนะ บางคน ๓ ทัสนะ เขาย่อมชื่อว่า
นิยมมิจนาคิฏฐิกะทั้งนั้น เขาต้องห้ามทางสวรรค์ และต้องห้ามทางพระนิพพาน
ไม่ควรจะไปสู่วสวรรค์ ในลำดับแห่งอรรถาพจน์นั้น จะต้องกล่าวไปใย ถึงพระ-
นิพพานเล่า. อธิบายว่า สัตว์ผู้นี้เป็นผู้เฝ้าแผ่นดิน ชื่อว่าเป็นตอในวัฏฏะ.
โดยมากสัตว์เห็นปานนี้ไม่ออกจากภพ. ถึงวัสสะ และภัญญะปริพาชกก็เป็น
เช่นนี้. บทว่า นิหุทาพฺยาโรสนาอุปารมฺภภยา ความว่า เพราะตนกลัว
นินทา กลัวเกลียดชัง และกลัวเขาว่าร้ายดังนี้.

บทว่า อภิชฺฌาวิเนเย ลิกฺขํ ความว่า พระอรหันต์ เรียกว่าธรรมเครื่อง
กำจัดอภิชฌา ผู้ศึกษาในพระอรหันต์อยู่ เรียกว่าผู้ไม่ประมาทดังนี้. ตรัสทั้ง
วัฏฏะทั้งวิวัฏฏะไว้ในพระสูตรแล้ว จึงตรัสผลสมาบัติไว้ในพระคาถา ด้วย
ประการฉะนี้.

จบอรรถกถาปริพาชกสูตรที่ ๑๐

จบอรรถกถาธรรมคณาที่ ๓

รวมพระสูตรที่มีในอุรวะลวรรคนี้ คือ

๑. ปฐมอุรวะลสูตร ๒. ทุติยอุรวะลสูตร ๓. โลกสูตร ๔. กภาพก-
สูตร ๕. พรหมจริยสูตร ๖. กุหสูตร ๗. สันตภูจฺจิสฺสูตฺร ๘. อริยวํสสูตร
๙. รัมมปทสูตร ๑๐. ปริพาชกสูตร และอรรธกถา.

จักกวรรคที่ ๔

๑. จักกสูตร

ว่าด้วยจักร ๔

[๓๑] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักร (คือธรรมคุณจลลอร์ด) ๔ ประการนี้ เป็นเหตุให้เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายผู้ประกอบพร้อมแล้วได้จักร (ที่จะหมุน นำไปสู่ความเจริญ) ๔ ประการ เป็นเหตุให้เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายผู้ประกอบพร้อมแล้ว ถึงความใหญ่ความไพบูรณ์ในโภคทรัพย์ทั้งหลายไม่นานเลย จักร ๔ ประการ คืออะไร คือ ปฏิรูปเทสวาสะ (ความอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม) ๑ สัมปปริสุปัสสยะ (ความพึงพิงสัตว์บุรุษ) ๑ อตตสัมมาปณิธิ (ความตั้งตนไว้ชอบ) ๑ ปุพเพกตปุญญตา (ความเป็นผู้มีความดีอันได้ทำไว้ก่อน) ๑ นี้แลจักร ๔ ซึ่งเป็นเหตุให้เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายผู้ประกอบพร้อมแล้วได้ จักร ๔ ประการ เป็นเหตุให้เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายผู้ประกอบพร้อมแล้ว ถึงความใหญ่ความไพบูรณ์ใน โภคทรัพย์ทั้งหลายไม่นานเลย

นรชนพึงอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม พึงทำ

อารยชนให้เป็นมิตร ถึงพร้อมด้วยความ

ตั้งตนไว้ชอบ มีความดีอันได้ทำไว้ก่อน

ข้าวเปลือก ทรัพย์ ยศ เกียรติ และความ

สุข ย่อมพรั่งพรูมาสู่รชนผู้นั้น.

จบจักกสูตรที่ ๑

จักรวรรควรรณนาที่ ๔

อรรถกถาจกสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในจกสูตรที่ ๑ แห่งวรรคที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า จกฺกานิ คือ สมบัติ. บทว่า จตุจกฺกํ วัตถุประสงค์ ความว่า จกฺกคือสมบัติ ๔ ย่อมหมุนสืบต่อกัน ไป. วรรคที่ ๔ ย่อมปรากฏพร้อมในถิ่นใด ความอยู่ในถิ่นอันสมควรเห็นปานนั้น ชื่อว่า ปฏฺฐูปเทศวาสะ ความอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม. ความพึงพึงคบหาสัตว์นุชมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ชื่อว่า สปัปฺริสุ-ปัสสยะ ความพึงพึงสัตว์นุช. การตั้งตนไว้ชอบ คือ ถ้าเป็นคนประกอบด้วยความไม่มีสัทธาเป็นต้นมาก่อน การละความไม่มีสัทธาเหล่านั้นเสียแล้ว ตั้งอยู่ในสัทธาเป็นต้น ชื่อว่า อัตตสัมมาปณฺธิ ความตั้งตนไว้ชอบ. ความเป็นผู้มีกุศลอันสั่งสมไว้ในกาลก่อน ชื่อว่า ปุพฺเพ จ กตปฺญฺยตา ความเป็นผู้ทำบุญมาก่อน. ข้อนี้แหละถือเอาเป็นประมาณในจก ๔ นี้. เพราะว่า กุศลกรรมเท่านั้นอัน คนใดด้วยจิตที่สัมปยุตด้วยญาณอันใด กุศลจิตนั้นแหละย่อมนำคนนั้นเข้าไปอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม ให้เขาคบหาสัตว์นุช. ก็บุคคลนั้น ชื่อว่าตั้งตนไว้ชอบด้วยอาการอย่างนี้. บทว่า ปุญฺญกโธ แปลว่า ได้ทำบุญไว้แล้ว. บทว่า สุขญฺเจตฺติ อธิวฺตฺตติ ความว่า และความสุข ย่อมพรั่งพรู คือ แผ่ลงมาสู่บุคคลนั้นดังนี้.

อรรถกถาจกสูตรที่ ๑

๒. สังคหสูตร

ว่าด้วยสังคหัตถุ ๔ ประการ

[๑๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สังคหัตถุ (ธรรมเป็นเครื่องสงเคราะห์) ๔ ประการนี้ สังคหัตถุ ๔ ประการ คืออะไร คือ ทาน (การให้ปัน) ๑ เปยยวัชชะ (เจรจาไพเราะ) ๑ อัตถจริยา (บำเพ็ญประโยชน์ต่อกัน) ๑ สمانัตตตา (ความวางตนสม่ำเสมอ) ๑ นี้แล ภิกษุทั้งหลาย สังคหัตถุ ๔ ประการ.

การให้ปัน ๑ เจรจาไพเราะ ๑

บำเพ็ญประโยชน์ ๑ ความวางตนสม่ำเสมอ
ในธรรมนั้น ๆ ตามควร ๑ เหล่านี้แลเป็น

ธรรมเครื่องสงเคราะห์ในโลก เหมือนสลัก
(ที่หัวเพลา) คุมรถที่แล่นไปอยู่ฉะนั้น ถ้า
ธรรมเครื่องสงเคราะห์เหล่านี้ไม่มีไซ้

มารดาหรือบิดาก็จะไม่พึงได้รับความ
นับถือหรือบูชา เพราะเหตุบุตร ก็เพราะ
เหตุที่บัณฑิตทั้งหลายยังเกลียดแลธรรม-
เครื่องสงเคราะห์เหล่านี้อยู่ เพราะเหตุนั้น
บัณฑิตเหล่านั้น จึงได้ถึงความเป็นใหญ่
และเป็นที่น่าสรรเสริญ.

จบสังคหสูตรที่ ๒

อรรถกถาสังคหสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในสังคหสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **สงฺคหวัตถุ** นี้ คือเหตุแห่งการสงเคราะห์กัน. ในบทว่า **ทานญจ** เป็นอาทิ ฟังทราบวินิจฉัยดังนี้. ก็บุคคลบางคนควรรับสงเคราะห์ด้วยทานอย่างเดียว ก็ฟังให้ทานอย่างเดียวกันเขา. บทว่า **เปยฺยวชฺช** คือพูดคำน่ารัก. จริงอยู่ บุคคลบางคนพูดว่า ผู้นี้ให้สิ่งที่ควรให้ แต่ด้วยคำ ๆ เดียว เขาก็พูดลบหลู่หมัดทำให้เสียหาย เขาให้ทำไม ดังนี้. บางคนพูดว่า ผู้นี้ไม่ให้ทานก็จริง ถึงดังนั้น เขาก็พูดได้ระรื่นเหมือนเอาน้ำมันทา. ผู้เช่นนั้นจะให้ก็ตามไม่ให้ก็ตาม แต่ถ้อยคำของเขา ย่อมมีค่านับพัน. บุคคลเห็นปานนี้ ย่อมไม่หวังการให้ ย่อมหวังแต่ถ้อยคำที่น่ารักอย่างเดียว ควรกล่าวแต่คำที่น่ารักแก่เขาเท่านั้น. บทว่า **อตุลจฺริยา** คือพูดแต่เรื่องที่เป็นประโยชน์และทำความเจริญ. จริงอยู่ บางคนมิใช่หวังแต่ทานการให้ มิใช่หวังแต่ปิยวาจา ถ้อยคำที่น่ารัก หากหวังแต่การพูดที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลการพูดที่ทำความเจริญแก่ตนถ่ายเดียว. ฟังกล่าวแต่เรื่องบำเพ็ญประโยชน์แก่บุคคลผู้เห็นปานนั้น อย่างนี้ว่า ท่านควรทำกิจนี้ ไม่ควรทำกิจนี้ บุคคลเช่นนี้ควรคบ เช่นนี้ไม่ควรคบ. บทว่า **สฺมานตฺตตา** คือความเป็นผู้มีสุขมีทุกข์เสมอกัน. จริงอยู่ บุคคลบางคน ย่อมไม่หวังสังคหวัตถุมีทานเป็นต้น แม้แต่อย่างหนึ่ง หากหวังความสุขร่วมทุกข์อย่างนี้ คือนั่งบนอาสนะเดียวกัน นอนบนเตียงเดียวกัน บริโภคร่วมกัน. ถ้าเขาเป็นคฤหัสถ์ย่อมเสมอกันโดยชาติ บรรพชิตย่อมเสมอกันโดยศีล ความวางตนสม่าเสมอนี้ ควรทำแก่บุคคลนั้น.

บทว่า **ตตฺถ ตตฺถ ยถารหิ** ความว่า ความวางตนสม่ำเสมอใน
ธรรมนั้น ๆ ตามสมควร. บทว่า **รตฺถสฺสณิว ยายโต** ความว่า สังคหธรรม
เหล่านี้ ย่อมยึดเหนี่ยวโลกไว้ได้ เหมือนสลัก (ที่หัวเพลา) ย่อมยึดรถที่แล่น
ไปอยู่ คือย่อมยึดยาน (คือรถ) ไว้ได้ฉะนั้น. บทว่า **น มาตา ปุตฺตการณา**
ความว่า ถ้ามารดาไม่พึงทำการสงเคราะห์เหล่านั้นแก่บุตรไซ้ ท่านก็ไม่พึง
ได้รับความนับถือ หรือบูชา เพราะบุตรเป็นเหตุ. บทว่า **สฺกฺคา เอเต**
เป็นปฐมาวักติใช้ในอรรถกถาว่า อภิชาติ อนึ่ง ปาฐะว่า **สฺกฺคา เอเต** ก็มี.
บทว่า **สมเวกฺขนฺติ** คือ ย่อมพิจารณาเห็นโดยชอบ. บทว่า **ปาลฺสา จ**
ภวนฺติ คือ ย่อมเป็นผู้ควรสรรเสริญ.

จบอรรถกถาสังคหสูตรที่ ๒

๓. สีสสูตร

ว่าด้วยพระตถาคตเป็นผู้มีฤทธิ์มาก

[๓๓] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ราชสีห์ออกจากที่อาศัยในเวลาเย็น สลัด-
กายแล้ว มองไปรอบทั้ง ๔ ทิศ แผลดเสียงขึ้น ๓ ครั้ง แล้ว จึงออกไปหาเหยื่อ
ฝ่ายเหล่าสัตว์เดรัจฉาน ได้ยินเสียงแผลดของราชสีห์ โดยมากย่อมบังเกิดความ
กลัว สยอง หวาดสะดุ้ง จำพวก (พิลาสัย) อยู่ในปล่องในโพรง ก็เข้าปล่อง
เข้าโพรง จำพวก (อุทกาสัย) อยู่ในน้ำ ก็ลงน้ำ จำพวก (วนาสัย) อยู่ใน
ป่าในรก ก็เข้าป่าเข้ารก จำพวก (ปีภย) มีปีกก็บินขึ้นอากาศ แม้แต่
ช้างหลวงที่เขาผูกไว้ด้วยเชือกหนังอันเหนียวแน่น ในคามนิคมและราชธานี
ทั้งหลาย ก็กระซากเครื่องผูกยับเยิน กลัวจนมูตรไหล วิ่งเตลิดไปไม่รู้ว่า

ทางไหนต่อทางไหน คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ราชสีห์มีฤทธิ์มากอย่างนี้ มีอำนาจ
ยิ่งใหญ่มากกว่าบรรดาสัตว์เดียรัจฉานอย่างนี้นั้นใด

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ฉันทเดียวกันนั้นแหละ เมื่อตถาคตเกิดขึ้นในโลก
เป็นพระอรหันต์ผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ ฯลฯ แสดงธรรมว่า สักกายะเป็นอย่างนี้
สักกายสมุทัยเป็นอย่างนี้ สักกายนิโรธเป็นอย่างนี้ สักกายนิโรธคามินีปฏิปทา
เป็นอย่างนี้ แม้แต่เทวดาทั้งหลายที่อยู่ยี่น ผิวพรรณงาม มีความสุขมาก
สถิตอยู่ตลอดกาลนานในวิมานอันสูง ได้ฟังธรรมเทศนาของตถาคตแล้ว
โดยมากย่อมบังเกิดความพรั่นใจ ความสังเวชใจ ความสะอึ้ง ได้ดำนึกว่า
ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ได้ยินว่า ชาวเราไม่เที่ยงแท้หนอ อย่าได้สำคัญตัวว่าเป็น
ผู้เที่ยงแท้ พวกเราไม่คงทนหนอ อย่าได้สำคัญตนว่าเป็นผู้คงทน พวกเรา
ไม่ยั่งยืนหนอ อย่าได้สำคัญตัวว่าเป็นผู้ยั่งยืน ผู้เจริญทั้งหลาย ท่านว่าชาวเรา
นี้ไม่เที่ยงแท้ ไม่คงทน ไม่ยั่งยืน (ที่แท้ก็) นับเนื่องอยู่ในสักกายะ

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเป็นผู้มีฤทธิ์มากอย่างนี้แล เป็นผู้ม
ีอำนาจยิ่งใหญ่กว่าชาวโลกกับทั้งเทวโลก ด้วยประการอย่างนี้แล

เมื่อพระพุทธเจ้าผู้เป็นพระศาสดาหา

บุคคลเปรียบมิได้ ทรงประกาศพระธรรม

จักร คือ สักกายะ เหตุเกิดแห่งสักกายะ

สักกายนิโรธและอริยมรรคมีองค์ ๘ อันเป็น

ทางแห่งความสงบทุกข์ แก่ชาวโลกกับทั้ง

เทวโลก แม้แต่ทวยเทพผู้อายุยี่น ผิวพรรณ

งาม มียศ ไม่ฟังคำของพระองค์ผู้เป็นพระ-

อรหันต์ ผู้พ้นอย่างวิเศษแล้ว ผู้คงที่แล้ว

ก็พรันใจ บังเกิดความสะดุ้ง ว่าชาวเรา
นี้ไม่เที่ยงแท้ ไม่ก้าวล่วงสักกายะ ครอบงำ
มฤคสามัญญ์ได้ยืนเสียงแผดแห่งสี่หะแล้ว
สะดุ้งตื่นกลัว ฉะนั้น.

จบสัทสูตที่ ๓

อรรถกถาสัทสูต

พึงทราบวินิจฉัยในสัทสูตที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า สี่หะ ได้แก่ราชสี่ ๔ ประเภทคือ ตินราชสี่ ๑ กาพ-
ราชสี่ ๑ ปันฑุราชสี่ ๑ ไกรสรราชสี่ ๑. ในราชสี่เหล่านั้น
ตินราชสี่กินหญ้าเช่นกับแม่โคสินกพิราบ. กาพราชสี่กินหญ้าเช่นกับแม่โค
ดำ. ปันฑุราชสี่กินเนื้อเช่นกับแม่โคมีสีใบไม้เหลือง. ไกรสรราชสี่ประกอบ
ด้วยหน้า ปลายหาง และปลายเท้าทั้ง ๔ ที่ธรรมชาติตกแต่งด้วยครั้ง ตั้งแต่
ศีรษะของไกรสรราชสี่นั้น รอย ๓ รอยคล้ายเขาเขียนไว้ด้วยพู่กันครั้งไปตรง
กลางหลัง เป็นขวัญอยู่ในระหว่างโคนขา. ส่วนที่คอของมันมีสร้อยคอกคล้ายกับ
แหวดงไว้ด้วยผ้ากัมพลแดงมีค่านับแสน. ส่วนอวัยวะที่เหลือได้มีสีตัวดังก่อน
ข้าวสาลีล้วน หรือดังก่อนจุนแห่งหอยสังข์ ในราชสี่ ๔ เหล่านี้ ท่านประสงค์
เอาไกรสรราชสี่นี้ในที่นี้.

บทว่า มิคราชา ได้แก่ เป็นราชาแห่งฝูงเนื้อทั้งหมด. บทว่า
อาสยา ได้แก่ ออกจากสถานที่อยู่. ท่านอธิบายว่า ย่อมออกจากถ้ำทอง
หรือถ้ำเงิน ถ้ำแก้วมณี ถ้ำแก้วผลึก หรือถ้ำมโนศิลา. ก็เมื่อจะออก ย่อม

ออกด้วยเหตุ ๔ คือ ถูกความมืดบีบคั้น ออกเพื่อแสงสว่าง ๑ ปวดอุจจาระ ปัสสาวะ ออกเพื่อถ่ายอุจจาระปัสสาวะ ๑ ถูกความหิวบีบคั้น ออกเพื่อหาเหยื่อ ๑ ถูกความสับสนบีบคั้น ออกเพื่อสมสู่กัน ๑. แต่ในที่นี้ท่านหมายเอาออกเพื่อหาเหยื่อ.

บทว่า **วิฆมฺภติ** ความว่า ราชสีห์วางเท้าหลังทั้งสองให้เสมอกัน บนพื้นถ้ำทอง หรือบนพื้นถ้ำเงิน ถ้ำแก้วมณี ถ้ำแก้วผลึก หรือถ้ำมโนศิลา ใดอย่างหนึ่ง เหยียดเท้าหน้าไว้ตรงหน้า ชักส่วนหลังของตัว กระเถิบ ส่วนหน้า โน้มหลังลง ชูคอขึ้นสลัดครุฑที่ติดอยู่ที่ตัวสะบัดประหนึ่งเสียงฟ้าผ่า. ส่วนครุฑย่อมปลิววนกันอยู่บนพื้นที่สลัดเหมือนลูกโครูน ส่วนครุฑนั้นที่ปลิวอยู่ ปราภฏกล้ายถูกไฟที่หมุนอยู่ในความมืด. บทว่า **อนฺหฺวิโลเกติ** ถามว่า เพราะเหตุไร ราชสีห์จึงเหลียวดู. ตอบว่า เพราะความเอ็นดูสัตว์อื่น. ได้ยินว่า เมื่อมันแผดเสียง สัตว์ทั้งหลายมีช้าง วัว ควายเป็นต้น เทียวอยู่ใกล้เหว และบ่อ ก็ตกไปในเหวบ้าง ในบ่อบ้าง มันจึงเหลียวดูก็เพราะความเอ็นดูสัตว์เหล่านั้น. ถามว่า ก็ราชสีห์ตัวร้ายที่กินเนื้อของสัตว์อื่นนั้น ยังมีความเอ็นดูอยู่หรือ. ตอบว่า มีอยู่. จริงอย่างนั้น มันย่อมไม่จับสัตว์เล็กๆ เพื่อเป็นอาหารของตน ด้วยคิดว่า ประโยชน์อะไรของเราด้วยสัตว์เป็นอันมากที่ถูกฆ่า ดังนี้. มันทำความเอ็นดูด้วยอาการอย่างนี้. ก็ข้อนั้นสมจริงดังท่านกล่าวไว้ เราอย่าฆ่าสัตว์ตัวเล็กตัวน้อยที่อยู่ในที่ไม่เรียบเสียเลย.

บทว่า **สีหนาทํ นทติ** ความว่า ครั้งแรก แผดเสียงที่สัตว์กลัว ขึ้น ๓ ครั้ง. ก็แลเมื่อมันยืนอยู่บนพื้นที่สะบัด แผดเสียงออก เสียงย่อมกึกก้อง เป็นอย่างเดียวกันโดยรอบตลอดเนื้อที่ ๓ โยชน์ ฟุ้งสัตว์ ๒ เท้า และ ๔ เท้า ที่อยู่ภายในสามโยชน์ ได้ยินเสียงกึกก้องของมันเข้า ย่อมยืนอยู่ในที่เดิมไม่ได้. บทว่า **โคจราย ปกฺกมฺหติ** ได้แก่ ย่อมออกไปเพื่อหาเหยื่อ. ถามว่าอย่างไร ?

ตอบว่า มันขึ้นบนพื้นที่สะบัด กระจดไปข้างขวาที่ ข้างซ้ายที่ ข้างหลังที่ ย่อมวิ่งไปตลอดเนื้อที่ประมาณอุสกะหนึ่ง เมื่อกระจดสูง กระจดได้ ๔ อสกะบ้าง ๘ อสกะบ้าง เมื่อวิ่งตรงไปในที่เรียบ ก็วิ่งไปได้ตลอดเนื้อที่ ประมาณ ๑๖ อสกะบ้าง ๒๐ อสกะบ้าง. เมื่อวิ่งลงจากที่ดอนหรือภูเขา ก็วิ่ง ได้ตลอดเนื้อที่ประมาณ. ๖๐ อสกะบ้าง ๘๐ อสกะบ้าง เห็นต้นไม้หรือภูเขา ในระหว่างทาง ก็เลี้ยวต้นไม้หรือภูเขานั้น หลีกไปที่สูงประมาณหนึ่งอุสกะ ทางขวาบ้าง ทางซ้ายบ้าง. ก็ราชสีห์แผดเสียงครั้งที่ ๓ ย่อมปรากฏตัวในที่ สามโยชน์พร้อมกับเสียงนั้น มันไปได้สามโยชน์ กลับมายืนยังได้ยินเสียง กึกก้องของตนอยู่. ราชสีห์ ย่อมหลีกไปด้วยฝีเท้าอันเร็วอย่างนี้.

บทว่า **เยภุญเยน** แปลว่า โดยมาก. บทว่า **ภยั สนฺตาสั ตัเวคิ** ทุกบท เป็นชื่อของความสะดุ้งแห่งจิตเหมือนกัน แท้จริงสัตว์และคน ได้ยิน เสียงของราชสีห์ ส่วนมากกลัว ส่วนน้อยไม่กลัว ถามว่า ก็สัตว์และคน ส่วนน้อยเหล่านั้นคือใคร? ตอบว่า คือ ราชสีห์ที่เสมอกัน **ช้างอาชาไนย ม้าอาชาไนย โคอุสถอาชาไนย บุรุษอาชาไนย พระจิณาสพ.** ถามว่า ก็เพราะเหตุไร สัตว์และคนเหล่านั้นจึงไม่กลัว. ตอบว่า อันดับแรกราชสีห์ที่ เสมอกัน ย่อมไม่กลัวเพราะคิดว่า เราเสมอกันด้วยชาติ โคตรตระกูล และ ความกล้า. ช้างอาชาไนยเป็นต้น ไม่กลัวเพราะว่าตนมีสักกายทิฐิเป็นกำลัง พระจิณาสพ ไม่กลัว เพราะละสักกายทิฐิได้แล้ว บทว่า **พลาสยา** ได้แก่ สัตว์ที่นอนอยู่ในรู อยู่ในโพรง มีงู พังพอน และเหี้ยเป็นต้น. บทว่า **อุทกาสยา** ได้แก่ สัตว์อยู่ในน้ำมีปลาและเต่าเป็นต้น. บทว่า **วนาสยา** ได้แก่ สัตว์อยู่ในป่ามีช้าง ม้า วัว เนื้อเป็นต้น. บทว่า **ปวิสนฺติ** ความว่า สัตว์ทั้งหลายมองดูทางด้วยคิดว่า บัดนี้ ใครจักมาจับฉันนี้ จึงเข้าไป. บทว่า **ทพฺุเหหิ** คือ อันเหนียวแน่น. บทว่า **วรตุเทหิ** คือ ด้วยเชือกหนัง.

ในบทว่า **มหิทฺธิโก** เป็นต้น ฟังทราบว่ ความที่ราชสีห์มีฤทธิมากด้วยอำนาจ ยืนอยู่ที่พื้นที่สะบัดตัวกระโดดได้อุสกะหนึ่งทางข้างขวาเป็นต้น กระโดดตรงได้ ประมาณ ๒๐ อุสกะเป็นต้น. ฟังทราบความเป็นสัตว์มีศักดิ์ใหญ่ เพราะเป็นเจ้า เป็นใหญ่กว่ามฤคที่เหลือ. ฟังทราบความที่ราชสีห์มีอำนาจมาก ด้วยสามารถ แห่งสัตว์ทั้งหลาย ได้ยินเสียงในที่สามโยชน์โดยรอบแล้ว ต้องพากันหนีไป.

บทว่า **เอวมวโข** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสเล่าถึงพระองค์ ไว้ในพระสุตตรนั้น ๆ โดยประการนั้น ๆ ตรัสถึงพระองค์เปรียบด้วยราชสีห์ใน พระสุตตรนี้ก่อนว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็คำว่า **สีโห** นั้นเป็นชื่อของตถาคต อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าดังนี้. เปรียบด้วยนายแพทย์ ในพระสุตตรนี้ว่า คุณก่อน สุนัขขัตตะ คำว่า **ภิสกโก สลฺลกนฺโต** นั้นเป็นชื่อของตถาคต ดังนี้.

เปรียบด้วยพราหมณ์ในพระสุตตรนี้ว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บทว่า **พฺรหฺมโณ** นั้นเป็นชื่อของตถาคตดังนี้. เปรียบด้วยคนผู้นำทางในพระสุตตรนี้ว่า คุณก่อน ภิกษุทั้งหลาย ก็บทว่า **ปุริโส มคฺคกฺขโล** นั้นเป็นชื่อของตถาคตดังนี้.

เปรียบด้วยพระราชาในพระสุตตรนี้ว่า **ราชาหฺรสมฺมิ เสลา** ดังนี้. ส่วนใน พระสุตตรนี้ ตรัสพระองค์เปรียบด้วยราชสีห์ จึงตรัสอย่างนั้น.

ในข้อนี้ มีการเปรียบดังนี้ เวลาที่พระตถาคตบำเพ็ญอภินิหารใกล้ บาทมูลของพระพุทธรเจ้าที่ปึงกร ทรงบำเพ็ญบารมีทั้งหลาย ตลอดเวลากำหนด นับไม่ได้ ทำหมื่นโลกธาตุให้ห้วนไหว ด้วยการปฏิสนธิ และด้วยการประสูติ จากครรภ์ของมารดา ในภพสุดท้าย ทรงเจริญวัยแล้ว เสวยสมบัติเช่นทิพยสมบัติ ประทับอยู่ในปราสาทสามหลัง ฟังทราบเหมือนเวลาราชสีห์อยู่ในกาญจนคูหา ถ้ำทองเป็นต้น. เวลาที่ตถาคตทรงม้ากัณถกะ มีนายฉันทะเป็นสหาย เสด็จ ออกทางพระทวารเปิด ในเวลาที่มีพระชนมายุ ๒๕ พรรษา ก้าวล่วงราชสมบัติ ทั้งสาม (ราชา ราชาราช จักรพรรดิราชา) เสียแล้ว ทรงครองผ้ากาสาชะ

อันพรหมถวาย ณ ฝั่งแม่น้ำอนาโมา ทรงผนวชแล้ว ก็เสด็จไปยังกรุงราชคฤห์ ในวันที่ ๗ เทียวบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์นั้น ทรงทำภักติกิณ ณ เจริญกุเภา ปัททวะ จนทรงถวายปฏิญญาแก่พระเจ้าพิมพิสารว่า ทรงบรรลुพระสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว จะเสด็จมาแคว้นมคธก่อนแห่งอื่น พึงทราบเหมือนเวลา ราชสีห์ออกจากกาญจนคูหาเป็นต้น.

เวลาพระตถาคต ทรงถวายปฏิญญาแล้ว เสด็จเข้าไปหาอาหารคาบสกาลามโคตรเป็นต้น ไปจนเสวยก่อนข้าวปายาส ๔๘ ก่อน อันนางสุชาดาถวาย พึงทราบเหมือน. เวลาราชสีห์สะบัดตัว.

การที่พระตถาคตทรงรับหญ้า (กา) ๘ กำ ที่พรหมณ์ชื่อโสติดิยะถวาย ในเวลาเย็น เทวดาในหมื่นจักรวาลชมเชยบูชาด้วยของหอมเป็นต้น ทรงทำประทักษิณโพธิพฤกษ์ ๓ ครั้ง แล้วเสด็จขึ้นโพธิมณฑลสถาน ทรงลาดเครื่องลาดคือหญ้าคา ณ ที่สูง ๑๔ ศอก ประทับนั่งอธิษฐาน ความเพียรมีองค์ ๔ ทรงกำจัดมารและพลมารในขณะนั้นนั่นเอง ทรงชำระวิชา ๓ ในยามทั้ง ๓ ทรงกวนมหาสมุทร คือปฏิจัสมุปบาท ทั้งอนุโลมทั้งปฏิโลม ด้วยเครื่องกวนคือยมกญาน พระญาณคู่ เมื่อทรงบรรลुพระสัพพัญญุตญาณแล้ว หมื่นโลกธาตุก็ไหว ด้วยอานุภาพพระสัพพัญญุตญาณนั้น พึงทราบเหมือนการกำจัดฐลีในตัว ของราชสีห์.

การที่พระตถาคตทรงบรรลुพระสัพพัญญุตญาณ ประทับอยู่ ณ โพธิมณฑลสถาน ๗ สัปดาห์ เสวยข้าวมธุปายาสเป็นพระกระยาหาร ทรงรับอาราธนาแสดงธรรมของท้าวมหาพรหม ณ โคนอชปาลนิโครธ ประทับอยู่ ณ ที่นั้น ในวันที่ ๑ ทรงระลึกว่า พรุ้งนี้ ก็จักเป็นวันอาสาฬหปุณณมี ในเวลาใกล้รุ่ง ทรงตรวจดูว่า เราจะพึงแสดงธรรมแก่ใครก่อนหนอ ทรงทราบว่าอาหารคาบสและอุทกคาบสสิ้นชีพเสียแล้ว ก็ทรงเห็นภิกษุปัญจวัคคีย์สมควรรับพระธรรมเทศนาก่อน พึงเห็นเหมือนการเหยี่ยวดู ๔ ทิศของราชสีห์.

เวลาที่พระตถาคตทรงถือบาตรและจีวรของพระองค์ เสด็จจากต้นขอชบาลนิโครธ เสด็จไปเส้นทาง ๑๘ โยชน์ ภายหลังเสวยพระกระยาหาร ด้วยหมายพระหฤทัยจักประกาศธรรมจักรแก่ภิกษุปัญจวัคคีย์ ฟังเห็นเหมือนเวลาราชสีห์ออกหาเหยื่อไปได้สามโยชน์.

เวลาพระตถาคตเสด็จไปเส้นทาง ๑๘ โยชน์ ทรงทำภิกษุปัญจวัคคีย์ ให้เข้าใจแล้ว ประทับนั่งเหนืออจลบัลลังก์ขัดสมาธิ อันหมู่เทพได้ประชุมพร้อมกัน หมั่นจักรวาลห้อมล้อมแล้วจึงประกาศพระธรรมจักร โดยนัยเป็นอาทิว่า อันตะส่วนสุด ๒ นี้ อันนักบวชไม่ควรเสพดังนี้ ฟังทราบเหมือนเวลาราชสีห์แผดสีหนาท. ก็แลเมื่อตถาคตทรงแสดงพระธรรมจักรนี้ เสียงอุโฆษแห่งธรรมของราชสีห์คือพระตถาคต ก็ปกคลุมหมื่นโลกธาตุเบื้องต่ำถึงอเวจีเบื้องบนจงดาวกพรหม. เวลาเมื่อพระตถาคตแสดงลักษณะ ๓ ตรัสธรรมจำแนกสังขะ ๔ พร้อมด้วยอาการ ๑๖ จนถึงพันนัย พวกเทวดาที่มีอายุยืนก็เกิดสะดุ้งด้วยญาณ ฟังทราบเหมือนเวลาพวกสัตว์เล็ก ๆ สะดุ้ง เพราะเสียงของราชสีห์.

อีกนัยหนึ่ง พระตถาคตทรงบรรลุพระสัพพัญญุตญาณก็เหมือนราชสีห์เวลาที่เสด็จออกจากพระคันธกุฎี ก็เหมือนราชสีห์ออกจากถ้ำทองที่อยู่อาศัย เวลาเสด็จเข้าไปธรรมสภา ก็เหมือนราชสีห์สะบัดตัว การที่ทรงเหยี่ยวคูบริษัท ก็เหมือนการเหยี่ยวคูทิศ เวลาทรงแสดงธรรม ก็เหมือนการแผดสีหนาท การเสด็จไปบารบัทธอื่น ก็เหมือนการออกหาเหยื่อ.

อีกนัยหนึ่ง พระตถาคตก็เหมือนราชสีห์ การออกจากผลสมาบัติที่อาศัยนิพพานโดยอารมณ์ ก็เหมือนการออกจากกาญจนคูหาที่อาศัยหิมวันตบรรพต ปัจจเวกขณญาณ ก็เหมือนการสะบัดตัว การตรวจดูเวไนยสัตว์ ก็เหมือนการเหยี่ยวคูทิศ การแสดงธรรมแก่บริษัทที่มาถึงแล้ว ก็เหมือนการ

แผดสีหนาท การเสด็จเข้าไปหาเวไนยสัตว์ที่ยังมาไม่ถึง ฟังทราบเหมือนการออกไปหาเหยื่อ.

บทว่า ยथा แปลว่า ในกาลใด. บทว่า ตถาคโต ได้แก่ ชื่อว่า ตถาคต ด้วยเหตุ ๘ ที่กล่าวไว้ในหนหลัง. บทว่า โลก คือในสัตว์โลก. บทว่า อุปุพฺพชติ ความว่า ตถาคตชื่อว่ากำลังเกิดขึ้น ตั้งแต่อกินิหารบำเพ็ญพระบารมีจนถึงโพธิบัลลังก์ หรืออรหัตตมัคคญาณ แต่เมื่อบรรลอรหัตผลชื่อว่าเกิดขึ้นแล้ว. บทว่า อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ เป็นอาทิ ท่านขยายไว้พิสดารแล้ว ในนิเทศว่าด้วยพุทธานุสติ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค.

บทว่า อิติ สกฺกาโย ความว่า นี่เป็นสักกายะ คือประมาณเท่านั้น เป็นสักกายะยิ่งกว่านี้ไม่มี อุปาทานชั้น ๕ แม้ทั้งปวงเป็นอันท่านแสดงแล้วโดยสภาวะ โดยกิจ โดยที่สุด โดยกำหนด โดยรอบทาง ด้วยเหตุประมาณเท่านั้น. บทว่า อิติ สกฺกายสฺส สมุทโย ได้แก่ นี้ชื่อสักกายสมุทัย. บทเป็นอาทิว่า เพราะอาหารเกิด รูปจึงเกิดดังนี้ ก็เป็นอันท่านแสดงแล้วด้วยเหตุประมาณเท่านั้น. บทว่า อิติ สกฺกายสฺส อตฺตองฺคโม ความว่า นี่เป็นสักกายนิโรธ ดับสักกายะ. บทเป็นอาทิว่า เพราะอาหารดับ รูปจึงดับดังนี้ ทั้งหมดเป็นอันท่านแสดงแล้ว ด้วยบทแม่นี้. บทว่า วณฺณวนฺโต ได้แก่ ผู้มีวรรณะงาม ด้วยวรรณะแห่งสรีระ. บทว่า ฆมฺมเทสนํ สุตฺวา ความว่า เทวดาเหล่านั้นได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระตถาคต ที่ประดับด้วยลักษณะ ๕๐ ในเบญจชั้น. บทว่า เยภฺยูเยน ความว่า ถามว่า เว้นเทวดาเหล่าไหนในที่นี้? ตอบว่า เว้นเทวดาผู้เป็นอริยสาวก. ก็เพราะเทวดาผู้เป็นอริยสาวกเหล่านั้น ไม่เกิดแม้เพียงความกลัวด้วยความหวาดสะดุ้งแห่งจิต เพราะท่านสิ้นอาสวะแล้ว ความสังเวชด้วยญาณ ย่อมเกิดขึ้นแก่ท่านผู้สังเวชแล้ว เพราะ

ท่านบรรลุธรรมที่พึงบรรลु ด้วยความเพียรโดยแยกกายก็มี ความกลัวด้วยความหวาดสะอุ้งแห่งจิต ย่อมเกิดขึ้นแก่พวกเทวดาพวกนี้ ผู้กระทำไว้ในใจถึงความไม่เที่ยงก็มี ความกลัวด้วยญาณ ย่อมเกิดขึ้นในเวลาวิปัสสนามีกำลังก็มี. บทว่า โภ นั้นเป็นเพียงคำเรียกโดยธรรม. บทว่า สุกายปริปฐนา ได้แก่ นับเนื่องอยู่ในขั้น ๕. ดังนั้น เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงโทษในวิภูฏะแล้ว ทรงแสดงธรรมนำไตรลักษณ์มา เทวะเหล่านั้นก็เกิดหวาดกลัวด้วยญาณ ด้วยประการฉะนี้.

บทว่า อภิญญา คือทรงรู้แล้ว. บทว่า ฌมฺมจุกฺก ได้แก่ ปฏิเวธญาณบ้าง เทศนาญาณบ้าง. พระพุทธเจ้า ประทับนั่ง ณ โพธิบัลลังก์ ทรงแทงตลอดสัจจะ ๔ พร้อมด้วยอาการ ๑๖ จนถึงขั้นนี้ ด้วยพระญาณใด พระญาณนั้น ชื่อว่า ปฏิเวธญาณ. ทรงประกาศพระธรรมจักรมีปริวัฏ ๓ อาการ ๑๒ ด้วยพระญาณใด พระญาณนั้น ชื่อว่า เทศนาญาณ. ญาณทั้ง ๒ อย่างนั้น เป็นญาณที่เกิดในคราวแรกแก่พระทศพล. ในญาณ ๒ เหล่านี้ ควรถือเอาธรรมเทศนาญาณ ก็ธรรมเทศนาญาณนั้นนั้น ชื่อว่า ย่อมเป็นไปอยู่ ตราบเท่าที่โศดาปัตติผลยังไม่เกิดขึ้นแก่พระอัญญาโกณฑัญญเถระ พร้อมด้วยพรหม ๑๘ โภคิ เมื่อโศดาปัตติผลนั้นเกิดขึ้นแล้ว พึงทราบว่าเป็นไปอยู่ ชื่อว่าเป็นไปแล้ว ดังนี้. บทว่า อปฺปฏิปฺคฺคโธ คือเว้นบุคคลที่จะเทียมทัน.

บทว่า ยสฺสฺสฺสโน คือถึงพร้อมด้วยบริวาร. บทว่า ตาติโน คือผู้เป็นเสมียนหนึ่ง (คงที่) กับโลกธรรมมีลาภเป็นต้น.

๔. ปสาทสูตร

ว่าด้วยความเลื่อมใสในวัตถุเลิศ ๔ ประการ

[๑๔] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความเลื่อมใสในวัตถุอันเลิศ ๔ ประการนี้ ความเลื่อมใสในวัตถุอันเลิศ ๔ ประการเป็นไฉน คือ

๑. สัตว์ทั้งหลาย เป็นอบท (ไม่มีเท้า) กัณฐี ทวิบาท (๒ เท้า) กัณฐี จตุรบาท (เท้า) กัณฐี พหุบาท (เท้ามาก) กัณฐี เป็นผู้มิรูปรกัณฐี ไม่มีรูปรกัณฐี เป็นผู้มิสัญญากัณฐี ไม่มีสัญญากัณฐี เป็นผู้มิสัญญากัณฐีมิใช่ ไม่มีสัญญากัณฐีมิใช่กัณฐี ประมาณเท่าใด พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ปราชนูญ์กล่าวว่าเป็น ยอดแห่งสัตว์ทั้งปวงนั้น สัตว์เหล่าใดเลื่อมใสในพระพุทธรูป สัตว์เหล่านั้น จึงชื่อว่าเลื่อมใสในวัตถุอันเลิศ เมื่อเลื่อมใสในวัตถุอันเลิศ ก็ย่อมได้ผลอันเลิศ.

๒. ธรรมทั้งหลาย ที่เป็นสังขตะมีประมาณเท่าใด อริยมรรคมี องค์ ๘ ปราชนูญ์กล่าวว่าเป็นยอดแห่งธรรมทั้งปวงนั้น สัตว์เหล่าใดเลื่อมใสใน อริยมรรคมีองค์ ๘ สัตว์เหล่านั้นจึงชื่อว่าเลื่อมใสในวัตถุอันเลิศ เมื่อเลื่อมใส ในวัตถุอันเลิศ ก็ย่อมได้ผลอันเลิศ.

๓. ธรรมทั้งหลาย ทั้งที่เป็นสังขตะ ทั้งที่เป็นอสังขตะ มีประมาณ เท่าใด วิราคะ ปราชนูญ์กล่าวว่าเป็นยอดแห่งธรรมทั้งปวงนั้น วิราคะ คืออะไร คือ ธรรมเป็นที่ยังความเมาให้สร่าง เป็นที่ราบเรียบเสียด้านซึ่งความกระหาย เป็นที่ ถอนขึ้นหมดซึ่งอาลัย เป็นที่เข้าไปตัดเสียด้านซึ่งวิภูฏะ เป็นที่สิ้นตัณหา เป็นที่ ปราศจากกำหนด เป็นที่ดับทุกข์ คือ นิพพาน สัตว์เหล่าใดเลื่อมใสในวิราคะ- ธรรม สัตว์เหล่านั้น จึงชื่อว่าเลื่อมใสในวัตถุอันเลิศ เมื่อเลื่อมใสในวัตถุ อันเลิศ ก็ย่อมได้ผลอันเลิศ.

๔. สงฆ์ทั้งหลายก็ดี คณะทั้งหลายก็ดี มีประมาณเท่าใด สงฆ์สาวก
ของตลาคคต ปราชญ์กล่าวว่าเป็นยอดแห่งสงฆ์แห่งคณะทั้งปวงนั้น สงฆ์สาวก
ของตลาคคตคือใคร คือหมู่แห่งบุรุษ ๔ บุรุษบุคคล ๘ นี้สงฆ์สาวกของ
พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ควรของค่านับ ผู้ควรของต้อนรับ ผู้ควรของทำบุญ
ผู้ควรทำอัญชลี ผู้เป็นนาบุญของโลกไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า สัตว์เหล่าใดเลื่อมใส
ในพระสงฆ์ สัตว์เหล่านั้น จึ่งชื่อว่าเลื่อมใสในวัดอุอันเลิศ เมื่อเลื่อมใสใน
วัดอุอันเลิศ ก็ย่อมได้ผลอันเลิศ.

ภิกษุทั้งหลาย นี้แลความเลื่อมใสในวัดอุอันเลิศ ๔ ประการ.

เมื่อบุคคลเลื่อมใสโดยความเป็นวัตถุ

เลิศ รู้ซึ่งธรรมอันเลิศ เลื่อมใสในพระ-

พุทธเจ้าผู้เลิศ ผู้เป็นทักษิณาย ไม่มีใคร
ยิ่งกว่า เลื่อมใสในพระธรรมอันเลิศอัน

เป็นที่สิ้นราคะเป็นที่สงบเป็นสุข เลื่อมใส

ในพระสงฆ์ผู้เลิศ ผู้เป็นนาบุญไม่มีนาบุญ
อื่นยิ่งกว่า ให้ทานในท่านผู้เลิศ บุญอันเลิศ

ย่อมเจริญมาก อายุ วรรณะ ยศ เกียรติ สุข
และผลอันเลิศก็ย่อมเจริญมาก ผู้มีปัญญา

เป็นผู้ให้ของที่เลิศ มันคงอยู่ในธรรมอัน

เลิศแล้ว ผู้นั้นจะเป็นเทวดาหรือเป็น
มนุษย์ก็ย่อมได้รับฐานะอันเลิศบันเทิงใจ.

จบปสาทสูตรที่ ๔

อรรถกถาปสาทสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปสาทสูตรที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-

ชื่ออัครปสาทเพราะอรรถว่าล้อมใสในวัตถุอันเลิศ หรือความ
ล้อมใสอันเลิศ. บทว่า ยาวตา คือ ประมาณเท่าใด. บทว่า อปทา ได้แก่
พวกสัตว์ไม่มีเท้ามีงูและปลาเป็นต้น. บทว่า ทวิปทา ได้แก่ พวกสัตว์ ๒
เท้ามีมนุษย์และนกเป็นต้น. บทว่า จตุปทา ได้แก่ สัตว์ ๔ เท้ามีช้าง
และม้าเป็นต้น. บทว่า พหุปทา ได้แก่ พวกสัตว์เท้ามากมีตะขาบเป็นต้น.
บทว่า เนวสณฺณินาสณฺณินอ ได้แก่พวกสัตว์ที่เกิดในภวคคพรหม. บทว่า
อคฺคฺคฺกฺขายติ ความว่า พระตถาคตปราชญ์กล่าวว่าเป็นยอด คือประเสริฐ
สูงสุด โดยคุณทั้งหลาย. บทว่า อสงฺขตา ความว่า ท่านกล่าวถือเอา
พระนิพพานเท่านั้น. บทเป็นอาทิว่า วิราโค เป็นชื่อของพระนิพพานแท้.
เพราะว่า มาถึงพระนิพพานนั้นแล้ว กิเลสทั้งหลายก็คลายไปหมด ความเมา
ทั้งหลาย มีความเมาเพราะราคะเป็นต้น ก็หายเมาไปหมด คือ ไม่มี ความ
กระหายทั้งหลายก็หายไปหมด อาลัยทั้งหลายก็เพิกถอนไปหมด วัฏฏะทั้งหลาย
ก็ขาด ตัณหากี่สิ้น วัฏฏทุกข์ก็ดับ ความเร่าร้อนทั้งปวง ก็ดับไป เพราะ-
ฉะนั้น นิพพาน จึงได้ชื่อเหล่านั้น. บทที่เหลือในสูตรนี้ ง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาปสาทสูตรที่ ๔

๕. วัสสการสูตร

ว่าด้วยบุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ เป็นมหาบุรุษ

[๑๕] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ วิหารเวฬุวัน กลันทกนิวาปสถาน กรุงราชคฤห์ ครั้งนั้น พรหมณ์ชื่อวัสสการะ เป็นอำมาตย์ผู้ใหญ่แห่งประเทศมคธ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นไปถึงแล้ว ก็ชื่นชมกับพระผู้มีพระภาคเจ้า กล่าวถ้อยคำที่ทำให้เกิดความยินดีต่อกัน เป็นที่ระลึกรู้ถึงกันแล้ว นั่งลง ณ ที่ควรส่วนหนึ่ง จึงกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายบัญญัติบุคคลที่ประกอบพร้อมด้วยธรรม ๔ ประการ ว่าเป็นมหาปราชญ์ มหาบุรุษ ธรรม ๔ ประการ คืออะไร คือ

๑. บุคคลเป็นพหูสูต (ได้สดับมาก คือเรียนมาก)
๒. รู้ความแห่งข้อที่ได้ฟังแล้วนั้น ๆ แห่งภษิตนั้น ๆ ว่า นี่เป็นความแห่งภษิตนี้ นี่เป็นความแห่งภษิตนี้
๓. เป็นผู้มีสติ ระลึกลึบสาวการที่ทำคำที่พูดแล้วแม่นาน ๆ ได้
๔. กิจการเหล่าใดเป็นของคฤหัสถ์จะต้องจัดต้องทำ เป็นผู้ฉลาด ไม่เกียจคร้านในกิจการเหล่านั้น ประกอบด้วยปัญญาพิจารณาสอบสวน อันเป็นอุบาย (คือวิธีที่จะให้กิจการอันนั้นสำเร็จด้วยดี) สามารถที่จะทำเอง สามารถที่จะจัดการ ในกิจการเหล่านั้น

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายบัญญัติบุคคลที่ประกอบพร้อมด้วยธรรม ๔ ประการเหล่านี้แล้ว ว่าเป็นมหาปราชญ์ มหาบุรุษ ถ้าควรทรงอนุโมทนา ก็ของทรงอนุโมทนา ถ้าควรทรงคัดค้าน ก็ของทรงคัดค้านเถิด.

พ. ตรัสตอบว่า พราหมณ์ เราไม่อนุโมทนา เราไม่คัดค้าน เรา
บัญญัติบุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการว่า เป็นมหาปราชญ์ มหาบุรุษ
ธรรม ๔ ประการคืออะไร คือ

๑. บุคคลเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลแก่คนมาก เพื่อความสุขของ
คนมาก ยังประชุมชนเป็นอันมากให้ตั้งอยู่ในญายธรรมอันประเสริฐคือกัลยาณ-
ธัมมตา (ความมีธรรมอันงาม) กุศลธัมมตา (ความมีธรรมเป็นกุศล)

๒. บุคคลนั้นจำนงจะตรึกเรื่องใด ก็ตรึกเรื่องนั้นได้ ไม่จำนงจะ
ตรึกเรื่องใด ก็ไม่ตรึกเรื่องนั้นได้ จำนงจะดำริข้อใด ก็ดำรินั้นได้ ไม่จำนง
จะดำริข้อใด ก็ไม่ดำรินั้นได้ เพราะบุคคลนั้นเป็นผู้ได้เจโตวิสี (ความมี
อำนาจทางใจ) ในทางแห่งความตรึกทั้งหลาย

๓. เป็นผู้ได้ตามต้องการ ได้ไม่ยาก ได้ไม่ลำบาก ซึ่งฉาน ๔
อันเป็นธรรมเป็นไปในจิตอันยิ่ง เป็นธรรมเครื่องพักผ่อนอยู่สบายในอัทภาพ
ปัจจุบันนี้

๔. บุคคลกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะ
มิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเอง สำเร็จอยู่ใน
ปัจจุบันนี้

พราหมณ์ เราไม่อนุโมทนา เราไม่คัดค้านภษิตของท่าน เราบัญญัติ
บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการเหล่านี้แล้วว่าเป็นมหาปราชญ์ มหาบุรุษ.

ว. น้าอัสจรรย์ พระโคดมผู้เจริญ ไม่เคยมี พระโคดมผู้เจริญ ตามที่
พระองค์ตรัสนี้ ข้าพระพุทธเจ้าจะจำไว้ว่า พระองค์ประกอบด้วยธรรม
๔ ประการนี้ (๑) พระองค์เป็นผู้ทรงปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลแก่คนมาก เพื่อความสุข
ของคนมาก ยังประชุมชนเป็นอันมากให้ตั้งอยู่ในญายธรรมอันประเสริฐ คือ

กัลยาณชัมมตา (ความมีธรรมอันงาม) กุสลชัมมตา (ความมีธรรมเป็นกุศล)
(๒) พระองค์ทรงจำนงจะตรีกเรื่องใด ก็ทรงตรีกเรื่องนั้นได้ ไม่ทรงจำนง
จะตรีกเรื่องใด ก็ไม่ทรงตรีกเรื่องนั้นได้ ทรงจำนงจะดำริข้อใด ก็ทรงดำริ
ข้อนั้นได้ ไม่ทรงจำนงจะดำริข้อใด ก็ไม่ทรงดำริข้อนั้นได้ เพราะพระองค์
ทรงมีเจโตวิสัยในทางแห่งความตรีกทั้งหลาย (๓) พระองค์ทรงได้ตามต้องการ
ได้ไม่ยาก ได้ไม่ลำบาก ซึ่งฉาน ๔ อันเป็นธรรมเป็นไปในจิตอันยิ่ง เป็น
ธรรมเครื่องพักผ่อนอยู่สบายในอัทธภาพปัจจุบัน (๔) พระองค์ทรงกระทำให้
แจ้งซึ่งเจโตวิมุติปัญญาวิมุติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะสิ้นไป ด้วย
พระปัญญาอันยิ่งด้วยพระองค์เอง สำเร็จอยู่ในปัจจุบันนี้.

พ. พรหมณ์ ถ้อยคำพาดพิงถึงเรา ท่านกล่าวถูกต้องแล้ว เออ เราจัก
พยากรณ์แก่ท่านเสียทีเดียวว่า เราแหละ เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลแก่คนมาก
เพื่อความสุขของคนมาก ฯลฯ สำเร็จอยู่ในปัจจุบันนี้.

ท่านผู้ใคร่รู้ทางรอดพ้นจากบ่วงมฤตยู
แห่งสัตว์ทั้งปวง ปฏิบัติเกื้อกูลแก่เทวดา
มนุษย์ทั้งหลาย ประกาศไถยธรรม อนึ่ง
คนจำนวนมากเห็นท่านผู้ใด และได้ฟัง
ธรรมของท่านผู้ใดแล้ว เกิดความเลื่อมใส
ท่านผู้นั้นได้ชื่อว่า "มหาบุรุษ" ซึ่งเป็นผู้
ฉลาดในธรรมอันเป็นทางและธรรมที่มีไช้
ทาง เป็นผู้เสร็จกิจแล้ว ไม่มีอาสวะ เป็น
พระพุทฺธะ มีสิริระเป็นครั้งสุดท้าย.

จบวัสสการสูตรที่ ๕

อรรถกถาวัสถการสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในวัสถการสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **อนุสุตริตา** ได้แก่ ตามระลึกถึง. อธิบายว่า เป็นผู้สามารถระลึกถึงเรื่องสืบ ๆ ต่อกันมาได้. บทว่า **ทกฺโข** คือเป็นผู้ฉลาด. บทว่า **ตตฺรูปายาย** ความว่า ผู้ประกอบด้วยปัญญา อันเป็นอุบายในกิจนั้น ๆ ได้ อย่างนี้ว่า ในเวลานี้ควรทำกิจนี้ ดังนี้. บทว่า **อนุโมทิตพฺพ** ได้แก่ควรทรงยินดี. บทว่า **ปฏิกุโกสิตพฺพ** ได้แก่ ควรคัดค้าน. บทว่า **เนว โข ตฺยาคฺห** ได้แก่ เราไม่อนุโมทนาแก่ท่าน. ถามว่า เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงไม่ทรงยินดี ไม่ทรงคัดค้านข้อนั้น. ตอบว่า พระองค์ไม่ทรงยินดี เพราะเป็นโลกิยะ ไม่ทรงคัดค้าน เพราะยึดเอาแต่ประโยชน์ที่เป็นโลกิยะ. บทว่า **พหุสฺส ชนตา** ตัดบทเป็น **พหู อสฺส ชนตา** แปลว่า ประชุมชนเป็นอันมาก. กัณฑ์นี้ ฟังทราบว่าเป็นจัญญวิภักติใช้ในอรรถตติยาวิภักติ. บทว่า **อริเย ฌายเย** คือในมรรคพร้อมด้วยวิปัสสนา. บทว่า **กฺลฺยาณธมฺมตา กุสฺลธมฺมตา** เป็นชื่อของมรรคนั้นทั้งนั้น. บทว่า **ยํ วิตฺกุกํ** ความว่า ตรีภรรดาเนกขัมมวิตกเป็นต้นอย่างหนึ่ง. บทว่า **น ตํ วิตฺกุกํ วิตฺกุกเกติ** ความว่า ไม่ตรีภรรดากามวิตกเป็นต้น แม้แต่วิตกเดียว บทนอกนี้เป็นไวพจน์ของบทว่า **วิตฺกุกํ** นั้นเอง. วิตกในบทว่า **วิตฺกุกปฺเลสุ** นี้ ได้แก่ทางวิตก. ในบทเป็นอาทิว่า **อหํ หิ พุราหุมนฺ** ฟังทราบว่าเป็นโดยนัยที่หนึ่ง ท่านกล่าวถึงศีลและพหุสัจจะของพระจีณาสพ โดยนัยที่สองและที่สาม ท่านกล่าวถึงกิริยวิตก วิตกที่เป็นแต่กิริยา และกิริยฌาน ฌานที่เป็นแต่กิริยาของพระจีณาสพ โดยนัยที่สี่ ท่านกล่าวถึงความเป็นพระจีณาสพ ดังนี้.

บทว่า มจฺจุปฺลาสา ปโมจฺนํ คือทางเป็นที่รอดพ้นจากบ่วงแห่งมัจจุ.
บทว่า ฌายํ ฌมฺมํ คือมรรคพร้อมด้วยวิปัสสนา. บทว่า ทิสฺสุวา จ สุตฺตฺวา จ
ความว่า ได้เห็นและได้ฟังแล้วด้วยญาณนั่นเอง. บทที่เหลือในสูตรนี้ง่าย
ทั้งนั้น.

จบอรรถกถาวัสสการสูตรที่ ๕

๖. โทณสูตร

ว่าด้วยโทณพราหมณ์ทูลถามปัญหา

[๓๖] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จพระพุทธดำเนินทางไกล
อยู่ในระหว่างเมืองอุกกัฏฐะกับเมืองเสตัพพะ แม้โทณพราหมณ์ก็เดิน-
ทางไกล อยู่ในระหว่างเมืองอุกกัฏฐะกับเมืองเสตัพพะ โทณพราหมณ์ได้เห็น
รูปจักรในรอยพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า ประกอบด้วยซี่กำนับ ๑,๐๐๐
มีกง มีคุม บริบูรณ์ด้วยลักษณะการพร้อมสรรพ เห็นประหลาดไม่เคยมี
ชะรอยจักไม่ไช่รอยเท้ามนุษย์

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จแวะไปประทับอยู่ที่โคนไม้แห่งหนึ่ง
ทรงสูบล้างกั ตั้งพระกายตรง ดำรงพระสติไว้จำเพาะหน้า.

โทณพราหมณ์เดินตามรอยพระบาทไป พบพระองค์ คูศุดผ่อง
นำเลื่อมใส อินทรีย์สงบ มีพระทัยอันสงบ ได้รับการฝึกฝนและความสงบ
อย่างยอดเยี่ยม มีตนฝึกแล้ว คຸ້มครองแล้ว มีอินทรีย์อันรักษาแล้ว เป็นผู้
ประเสริฐ ครั้นแล้ว จึงเข้าไปใกล้แล้วทูลถามว่า ท่านผู้เจริญเป็นเทวดาหรือ.

พ. จริตตอบว่า เราไม่เป็นเทวดา พรามณ์.

โธณ. เป็นคนธรรพ์หรือ.

พ. ไม่เป็น.

โธณ. เป็นยักษ์กระมัง.

พ. ไม่เป็น.

โธณ. เป็นมนุษย์สิ.

พ. ไม่เป็น.

โธณ. ข้าพเจ้าถามว่า ท่านเป็นเทวดา...เป็นคนธรรพ์...เป็นยักษ์
เป็นมนุษย์หรือ ท่านก็ตอบว่า ไม่เป็น ๆ ถ้าเช่นนั้นท่านเป็นใครกัน.

พ. พรามณ์ เราจะพึงเป็นเทวดา...เป็นคนธรรพ์...เป็นยักษ์...
เป็นมนุษย์ เพราะอาสวะเหล่าใดที่เราละไม่ได้ อาสวะเหล่านั้นเราละได้แล้ว
มีมูลอันขาดแล้ว ทำให้เหมือนตาลยอดด้วนแล้ว ทำให้ไม่มีในภายหลังแล้ว
มีอัน ไม่เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา นี้แน่พรามณ์ ดอกอุบลก็ดี ดอก
ปทุมก็ดี ดอกบุณฑริกก็ดี เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ แต่ขึ้นมาตั้งอยู่พ้นน้ำ
น้ำไม่กำซาบเข้าไปได้ ฉนฺใด เราก็นั้นนั้น เกิดในโลก เติบใหญ่มาในโลก
แต่เราอยู่นือโลก โลกไม่เข้ามากำซาบ (ใจเรา) ได้ แน่พรามณ์ ท่าน
จงจำเราไว้ว่า เป็นพุทฺธะ

เราจะพึงได้กำเนิดเป็นเทวดา หรือ

ว่าเป็นคนธรรพ์ผู้เหาะเหินได้ เพราะ

อาสวะใด เราจะพึงได้อัฏฐกายยักษ์ และ

อัฏฐกามนุษย์ เพราะอาสวะใด อาสวะ

เหล่านั้นของเราสิ้นไปแล้ว เราทำลาย ทำ

ให้ขาดสายแล้ว.

แนะนำพราหมณ์ ดอกบัวยอมขึ้นมา

อยู่พื้นน้ำ น้ำไม่กำซาบเข้าไปได้ ฉันทิ

เราก็จันทิ โลกไม่เข้ามากำซาบใจเราได้

เพราะฉะนั้น เราจึงเป็น พุทธะ.

จบโทณสูตรที่ ๖

อรรถกถาโทณสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในโทณสูตรที่ ๖ ดังต่อไปนี้ :-

ในบทว่า อนุตฺราจ อุกฺกฏฺฐิ อนุตฺราจ เสตพฺยํ นี้ บทว่า
อุกฺกฏฺฐา ได้แก่ นครที่เรียกกันอย่างนี้ เพราะเขาตามคบเพลิงสร้างแล้ว
บทว่า เสตพฺยํ ได้แก่ นครถิ่นเกิดของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าครั้งอดีต.
ส่วนอันตราศัพทที่ใช้ในอรรถว่าเหตุ ขณะ จิต ท่ามกลาง และระหว่าง ใช้ใน
อรรถว่าเหตุ ได้ในบาลีเป็นอาทิว่า ตทนนฺตรํ โก ขาเนยฺย อญฺญตร
ตถาคตา ใครเล่าจะพึงรู้เหตุ นั้น นอกจากพระตถาคตประชุมและว่า ชนา สงฺกมฺม
มนฺเตนฺตติ มลฺลจ ตลฺลจ กิมนฺตรํ พวกชนประชุมปรึกษาเราและท่านถึง
เหตุอะไร ดังนี้. ใช้ในอรรถว่าขณะ ได้ในบาลีเป็นอาทิว่า อทฺทสา มํ ภนฺเต
อญฺญตรา อิตฺถิ วิชฺชนฺตริกาย ภาชนํ โธวฺนฺติ ท่านขอรับ หลึงคนหนึ่ง
กำลังล้างภาชนะอยู่ ขณะฟ้าแลบ ก็เห็นเรา ดังนี้. ใช้ในอรรถว่าจิต ได้ใน
บาลีเป็นอาทิว่า ยสฺสนฺตรโต น สนฺติ โกปา ความแค้นเคืองยอมไม่มี
แต่จิตของผู้ใดดังนี้. ใช้ในอรรถว่าท่ามกลาง ได้ในบาลีเป็นอาทิว่า อนุตฺรา
โวสานมาปาติ ถึงการจบลงในท่ามกลาง ดังนี้. ใช้ในอรรถว่าระหว่าง

ได้ในบาลีเป็นอาทิว่า **อปีจายั ตโปทา ทูวิญญั มหานิรยานั อนุตริกาย**
อากจุจติ อนึ่ง สระน้ำ โปทานี้ ย่อมไหลมาจากระหว่างมหานรกทั้งสอง
ดังนี้. อันตราศัพทนั้น ในที่นี้ใช้ในอรรถว่าระหว่าง เพราะฉะนั้น พึงเห็น
เนื้อความในคำนี้เป็นอย่างนี้ว่า ในระหว่างนครอุกกัฏฐะกับนครเสตัพพะ ดังนี้.
ท่านทำเป็นทศติยาริทธิ เพราะประกอบด้วยอันตราศัพท. ฝ่ายพวกอาจารย์ผู้คิด
อักษรในฐานะเช่นนี้ ย่อมประกอบอันตราศัพทอย่างหนึ่งในคำนี้เป็นอย่างนี้ว่า
อนุตรา กามญจ นทิลุจ ยาทิ บุคคลเดินไปในระหว่างบ้านและแม่น้ำ
ดังนี้. อันตราศัพทนั้น พึงประกอบแม้ด้วยบทที่สอง เมื่อไม่ประกอบก็ไม่
เป็นรูปทศติยาริทธิ แต่ในที่นี้ท่านประกอบแล้ว จึงกล่าวไว้อย่างนี้.

บทว่า **อทุชานมคฺคปฺปฏิปฺนุโน โทติ** คือ ทรงเดินทางไกล
อธิบายว่า ทางยาว. ถามว่า ทรงเดินทางไกล เพราะเหตุไร. ตอบว่า ได้ยินว่า
ในวันนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงเห็นเหตุนี้ว่า เมื่อเราเดินไปทางนั้น โทณ-
พราหมณ์เห็นเจดีย์คือรอยเท้าของเรา ก็จะเกาะรอยตามมาถึงที่เรานั่งแล้วถาม
ปัญหา เมื่อเป็นดังนั้น เราจักแสดงสังขารมแก้เขาอย่างนี้ พราหมณ์จักแทงตลอด
สามัญญผลสามได้แล้ว จักพรรณานาคูณ ชื่อโทณคัชชิตะ หนึ่งหมื่นสองพันบท
เมื่อเราปรินิพพานแล้ว จักระงับการทะเลาะอย่างใหญ่ ที่เกิดขึ้นทั่วชมพูทวีป
แล้ว จึงจักแบ่งพระธาตุทั้งหลายกัน ดังนี้ จึงทรงเดินทางด้วยเหตุนี้.

บทว่า **โทโณปิ สุตฺม พุราหุมนโณ** ความว่า แม้โทณพราหมณ์
ชำนาญไตรเพท เมื่อสอนศิลปะกะพวกมาณพ ๕๐๐ คนในวันนั้น ลูกขึ้นแต่
เข้าตรู ทำกิจส่วนตัวเสร็จแล้ว นุ่งผ้าค่านับ ๑๐๐ ใช้ของมีค่าราคา ๕๐๐ คล้อง
ค้ายัญญ สวมรองเท้าสายแดง มีमाणพ ๕๐๐ ห้อมล้อม ได้เดินไปทางนั้น
เหมือนกัน คำนี้ท่านกล่าวหมายถึงข้อนั้น. บทว่า **ปาเทสุ** ได้แก่ ในรอย

ที่ทรงเหยียบด้วยพระบาท. บทว่า **จกฺกาณิ** ได้แก่ จักกลักษณะ (รูปจักร).
ถามว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงดำเนินอยู่ รอยพระบาทปรากฏในที่ที่
ทรงเหยียบไว้หรือ. ตอบว่า ไม่ปรากฏออก. เพราะอะไร. เพราะรอยพระบาท
ละเอียด มีกำลังมาก และเพราะจะอนุเคราะห์ห่มหาชน.

จริงอยู่ เพราะพระพุทธรเจ้าทั้งหลายทรงมีพระฉวีละเอียด สถานที่
ทรงเหยียบ เป็นเหมือนสถานที่ปูนุ่นตั้งอยู่ รอยพระบาทจึงไม่ปรากฏ. รอย
ที่ตลาคตรองเหยียบ ก็เป็นสักแต่ว่าเหยียบเท่านั้น รอยพระบาทจึงไม่ปรากฏ
ในที่นั้น เพราะพระองค์เป็นผู้มีกำลังมาก เหมือนรอยเท้าของม้าสินธพมีฝีเท้า
เร็วฉูดฉาด มีกำลังเหยียบแผ่นดินของกอบประทุม ก็สักว่าเหยียบเท่านั้น ฉะนั้น.
ส่วนหมู่มหาชน เดินตามรอยพระบาทของพระพุทธรเจ้าทั้งหลายไป เมื่อมหาชน
นั้น เห็นรอยพระบาทของพระศาสดาก็ไม่อาจจะเดินเหยียบทับ ฟังเดินเลี้ยว
ไปเสีย. เพราะฉะนั้น รอยพระบาทแม้ใดพึงมีในที่ทรงเหยียบแล้ว รอยพระบาท
นั้นก็หายไปทันที. ฝ่ายโศภนพราหมณ์เห็นได้ด้วยอำนาจอริยฐานของพระตลาคตรอง
แม้พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงประสงค์จะแสดงเจตีย์คือพระบาทแก่ผู้ใด ปรารภ
ถึงผู้นั้น ทรงอริยฐานว่า คนชื่อโน้นจงเห็นดังนี้ เพราะฉะนั้น แม้พราหมณ์นี้
ได้เห็นก็ด้วยอำนาจอริยฐานของพระตลาคตรองเหมือนมากัณทียพราหมณ์.

บทว่า **ปาสาทิกิ** คือให้เกิดความเลื่อมใส. บทนอกนี้ก็เป็วไวพจน์
ของบทว่า **ปาสาทิกิ** นั้นเอง. ในบทว่า **อตุตฺตมทมถสมมณฺหุปฺปตุตฺติ** นี้
พึงทราบดังนี้ อรหันตมรรค เชื่อว่าการฝึกฝนอย่างสูงสุด อรหันตมรรคสมาธิ
เชื่อว่า ความสงบอย่างสูงสุด อธิบายว่า ทรงบรรลุทั้งสองอย่างนั้น. บทว่า
ทนฺตุ คือ หมดพยศ. บทว่า **คฺคุตฺติ** คือ กุ่มครอง. บทว่า **ยติณฺทริยิ**
คือ รักษาอินทริย์. บทว่า **นาคิ** ความว่า เชื่อว่า **นาคะ** เพราะเหตุ ๔ คือ
เพราะไม่ถึงอกติมีฉันทาคติเป็นต้น ๑ เพราะไม่กลับมาสู่กิเลสทีละได้แล้วอีก ๑

เพราะไม่ทำบาป ๑ เพราะอรรถว่ามีกำลัง ๑. ในบทว่า เทโว โน ภว ภวิสฺสตี นี้ ก็การถามพึงจบลงด้วยคำประมาณเท่านั้นว่า ท่านผู้เจริญเป็นเทวดาหรือดังนี้ แต่พราหมณ์ผู้นี้ เมื่อถามโดยอนาคตกาลว่า ท่านจักเป็นเทวราชองค์หนึ่ง ผู้มีศักดิ์ใหญ่ ในอนาคตกาลกระมังดังนี้ จึงกล่าวอย่างนั้น. แม้พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อตรัสโดยชอบด้วยคำถามของพราหมณ์นั้น จึงตรัสว่าเราไม่ใช่เป็นเทวดาดอก พราหมณ์. ในบททุกบทกัณยนี้. บทว่า อาสวานํ ได้แก่ อาสวะ ๔ มีกามาสวะเป็นต้น. บทว่า ปหีนา ความว่า อาสวะเหล่านั้นเราละได้แล้ว ด้วยการบรรลุสัพพัญญุตญาณ ณ โพธิบัลลังก์. บทว่า อนุปฺลิตฺโต โลกเก ความว่า โลกคือสังขารโลกเข้ามาทำซาบใจเราไม่ได้ เพราะเราละเครื่องอุปได้คือตัณหาและทิฏฐิเสียแล้ว. บทว่า พุฑฺโธ ความว่า ท่านจงจำเราไว้ว่า เป็นพุทธะ เพราะตรัสรู้สัจจะ ๔ ดังนี้.

บทว่า เยน คือ เพราะอาสวะใด. บทว่า เทวูปฺตยฺสฺส ความว่า เราจะพึงได้กำเนิดเป็นเทวดา. บทว่า วิหฺงฺคโม ได้แก่ เทพเจ้าพวกคนธรรพ์ผู้เหาะเหินได้. บทว่า วิทฺธฺสฺสตา แปลว่า ทำลายแล้ว. บทว่า วินพิกตา ได้แก่ทำให้ปราศจากประธานคือปราศจากเครื่องผูก. บทว่า โทเยน นฺอุปฺลปฺติ ความว่า ดอกบัวขาวที่ชูโผล่ขึ้นพ้นน้ำ ราวศอกหนึ่งซึ่งทำให้สระงาม ทำฝูงภมรให้รำเริง น้ำซึมซาบไม่ได้. บทว่า ตสฺมา พุฑฺโธสมิ พฺราหฺมณ ความว่า เวลาจบเทศนา พราหมณ์ บรรลุผลสามแล้วจึงกล่าวคุณ ชื่อว่า โทณคัชชิตะ (เสียงกระหึ่มของโทณพราหมณ์) ด้วยคาถา ๑๒,๐๐๐ บท ก็เมื่อพระตถาคต ปรีณิพพานแล้ว โทณพราหมณ์ระงับความทะเลาะอย่างใหญ่ที่เกิดขึ้นทั่วพื้นชมพูทวีปแล้ว จึงได้แบ่งซึ่งพระธาตุทั้งหลายแก่กัน ดังพรรณนามานี้.

จบอรรถกถาโทณสูตรที่ ๖

๗. อปริหานิสุตต

ว่าด้วยอปริหานิธรรม ๔

[๓๗] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ย่อมเป็นผู้ไม่พอที่จะเสื่อม เป็นผู้ปฏิบัติใกล้พระนิพพานทีเดียว ธรรม ๔ ประการคืออะไรบ้าง คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล เป็นผู้มีทวารอันคุ้มครองแล้วในอินทรีทั้งหลาย เป็นผู้รู้จักประมาณในโภชนะ เป็นผู้หมั่นประกอบความไม่เห็นแก่่อน

ก็ภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยศีลเป็นอย่างไร ? ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มศีล ดำรวมในพระปาฏิโมกข์ ถึงพร้อมด้วยมรรยาทและโคจรเห็นภัย ในโทษมาตรว่าน้อย สมทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ภิกษุผู้ถึงพร้อม ด้วยศีลเป็นอย่างนี้แล

ก็ภิกษุผู้มีทวารอันคุ้มครองแล้วในอินทรีทั้งหลายเป็นอย่างไร ? ภิกษุ ในพระธรรมวินัยนี้เห็นรูปด้วยตาแล้ว ฟังเสียงด้วยหูแล้ว ดมกลิ่นด้วยจมูก แล้ว ลิ้มรสด้วยลิ้นแล้ว ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกายแล้ว รู้ธรรมารมณด้วยใจ แล้ว เป็นผู้ไม่ถือโดยนิमित ไม่ถือโดยอนุพยัญชนะ อภิขณาโทมนัส อกุศล บาบธรรมทั้งหลายจะพึงไหลไปตามภิกษุผู้ไม่ดำรวมอินทรีก็คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เพราะเหตุความไม่ดำรวมอินทรี คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจอันใด ปฏิบัติเพื่อปิดกั้นเสียซึ่งอินทรีก็คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจอันนั้น รักษาอินทรีก็คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ถึงความดำรวมในอินทรีก็คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ภิกษุเป็นผู้มีทวารอันคุ้มครองแล้วในอินทรี ทั้งหมดเป็นอย่างนี้แล.

ก็ภิกษุเป็นผู้รู้จักประมาณในโภชนะเป็นอย่างไร ? ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้พิจารณาโดยแยกคายแล้ว จึงกลืนกินอาหาร มิใช่เพื่อเล่น มิใช่เพื่อเมา มิใช่เพื่อตกแต่ง มิใช่เพื่อประเทืองผิว เพียงเพื่อความตั้งอยู่ได้แห่งกายนี้ เพื่อยังชีวิตให้เป็นไป เพื่อหายใจ เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์ คิดว่า ด้วยการกินอาหารนี้ เราจักระงับเวทนาเก่าเสียได้ด้วย จักไม่ยังเวทนาใหม่ให้เกิดขึ้นด้วย ความเป็นไปได้ ความไม่มีโทษ และความอยู่ผาสุกจักมีแก่เรา ภิกษุเป็นผู้รู้จักประมาณในโภชนะเป็นอย่างนี้แล

ก็ภิกษุเป็นผู้หมั่นประกอบความไม่เห็นแก่นอนอย่างไร ? ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เวลากลางวัน ชำระจิตจากอวารณิยธรรม ด้วยการจงกรม ด้วยการนั่ง เวลากลางคืน ตอนยามต้น ก็ชำระจิตจากอวารณิยธรรม ด้วยการจงกรม ด้วยการนั่ง ตอนยามกลาง สำเร็จสี่หิเสยา โดยข้างเบื้องขวา ซ้อนเท้าให้เหลื่อมกัน มีสติสัมปชัญญะ ทำอุฏฐานสัญญา ไว้ในใจ ตอนยามปลาย กลับลุกขึ้นชำระจิตจากอวารณิยธรรม ด้วยการจงกรม ด้วยการนั่ง ภิกษุเป็นผู้หมั่นประกอบความไม่เห็นแก่นอนเป็นอย่างนี้แล

ภิกษุทั้งหลาย. ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ เหล่านี้แล ย่อมเป็นผู้ไม่พอที่จะเสื่อม เป็นผู้ปฏิบัติใกล้พระนิพพานทีเดียว.

ภิกษุผู้ตั้งอยู่ในศีล ดำรวมในอินทริย์

ทั้งหลาย รู้จักประมาณในโภชนะ และ

หมั่นประกอบความไม่เห็นแก่นอน เป็น

ผู้มีความเพียร ไม่เกียจคร้านทั้งวันทั้งคืน

เจริญกุศลธรรมเพื่อบรรลुकุณอันเกษมจาก

โยคะอยู่อย่างนี้ ชื่อว่าเป็นภิกษุอินทรีย์ใน
อัปมาทธรรม หรือเห็นภัยในความประ-
มาทโดยปกติ ย่อมเป็นผู้ไม่พอที่จะเสื่อม
เป็นผู้ปฏิบัติใกล้พระนิพพานทีเดียว.

จบอภิธานีสสูตรที่ ๗

อรรถกถาอภิธานีสสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอภิธานีสสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า นิพพานสุเสว สนฺตึเก ความว่า ภิกษุประพุดอยู่ใน
ที่ใกล้พระนิพพานทีเดียว. บทว่า สีเล ปติฏฺฐริโต ได้แก่ ภิกษุตั้งอยู่ใน
ปาฏิโมกขศีล. บทว่า เอวฺวิหริ แปลว่า เมื่ออยู่อย่างนี้. บทว่า อาตปิ
คือ ผู้ประกอบด้วยความเพียร. บทว่า โยคกฺเขมสุส ความว่า เพื่อบรรลु
คุณอันเกษมจากโยคะ ๔ คือพระนิพพาน. บทว่า ปมาเท ภยทสุติ วา
ได้แก่ เห็นความประมาทโดยเป็นภัย.

จบอรรถกถาอภิธานีสสูตรที่ ๗

๘. ปฏิสันสูตร

ว่าด้วยธรรมเป็นเครื่องหลีกเร้น

[๑๘] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ถ่ายถอนปัจเจกสัจจะ (ความเห็น ว่าจริงไปคนละทาง) แล้ว ผู้ละเลิกการแสวงหาสิ้นแล้ว ผู้มีกายสังขารอัน ระวังแล้ว เราเรียกว่า ผู้มีการหลีกออกแล้ว.

ก็ภิกษุผู้ถ่ายถอนปัจเจกสัจจะแล้วเป็นอย่างไร ? ปัจเจกสัจจะมาก อย่างไม่แห่งสมณพราหมณ์ทั้งหลายมาก คือเห็นว่าโลกเที่ยงบ้าง ว่าโลกไม่เที่ยง บ้าง ว่าโลกมีที่สุดบ้าง ว่าโลกไม่มีที่สุดบ้าง ว่าชีพกับสรีระเป็นอันเดียวกันบ้าง ว่าชีพกับสรีระต่างกันบ้าง ว่าสัตว์ตายแล้วเกิดอีกบ้าง ว่าสัตว์ตายแล้วไม่เกิด อีกบ้าง ว่าสัตว์ตายแล้วเกิดอีกก็มี ไม่เกิดอีกก็มีบ้าง ว่าสัตว์ตายแล้วเกิดอีกก็ มิใช่ ไม่เกิดอีกก็มิใช่บ้าง ปัจเจกสัจจะทั้งปวงนั้น อันภิกษุในพระธรรมวินัย นี้ถ่ายถอนแล้ว สละแล้ว คายแล้ว ปล่อยแล้วละแล้วทิ้งเสียแล้ว ภิกษุผู้ ถ่ายถอนปัจเจกสัจจะเป็นอย่างนี้แล

ก็ภิกษุผู้ละเลิกการแสวงหาสิ้นแล้วเป็นอย่างไร ? (กามสนา) การ แสวงหากาม ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ละได้แล้ว (ภเวสนา) การแสวงหากภ กี่ละได้แล้ว (พुरुหมจรีเยสนา) การแสวงพรหมจรรย์ร้างไปแล้ว ภิกษุผู้ละ เลิกการแสวงหาสิ้นแล้วเป็นอย่างนี้แล

ก็ภิกษุผู้มีกายสังขารอันระวังแล้วเป็นอย่างไร ? ภิกษุในพระธรรม วินัยนี้ เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อน ได้ จตุตถฌานอันไม่ทุกข์ไม่สุข มีความบริสุทธิ์ด้วยอุเบกขาและสติอยู่. ภิกษุผู้มี กายสังขารอันระวังแล้วเป็นอย่างนี้แล

ก็ภิกษุผู้หลีกออกเร้นแล้วเป็นอย่างไร ? ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ละ
อัสมิมานะได้แล้ว มีมูตรากันขาดแล้ว ถูกทำให้เหมือนตาลยอดด้วนแล้ว
ทำไมให้มีในภายหลังแล้ว มีอันไม่เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา ภิกษุผู้หลีก
ออกเร้นแล้วเป็นอย่างนี้แล

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุชื่อว่าผู้ถ่ายถอนปัจเจกสัจจะแล้ว ผู้ละเลิกการ
แสวงหาสิ้นแล้ว ผู้มีกายสังขารอันระงับแล้ว ผู้หลีกออกเร้นแล้วอย่างนี้แล.

ภิกษุผู้คลายความกำหนัดแล้ว ได้

วิมุตติเพราะสิ้นตัณหา สละการแสวงหา

คือการแสวงหากาม การแสวงหาภพ ทั้ง

การแสวงหาพรหมจรรย์ ถอนความถือว่า

จริงอย่างนั้นอย่างนี้ เพ็กร่างกายอันเป็นที่

ตั้งแห่งทัญญูเสียได้ ภิกษุนั้นเป็นผู้มีสติ

สงบระงับแล้ว อันใคร ๆ ทำให้พ่ายแพ้

ไม่ได้แล้ว ได้ตรัสรู้แล้ว เพราะละมานะ

ได้ เรียกว่าผู้หลีกออกแล้ว.

จบปฎิสนสูตรที่ ๘

อรรถกถาปฏิสัณสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฏิสัณสูตรที่ ๘ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ปญฺญอปฺเจกสจฺโจ** ได้แก่ ภิกษุชื่อว่า ผู้มีปัจเจกสัจจะ
อันถ้อยถอนได้แล้ว เพราะว่า ทิฏฐิสัจจะกล่าวคือความเห็นแต่ละอย่าง เพราะ
ยึดถือความเห็นแต่ละอย่าง อย่างนี้ว่า ความเห็นนี้เท่านั้นจริง นี้เท่านั้นจริง
เธอถ้อยถอนคือกำจัดละได้แล้ว. ในบทว่า **สมวยสฺสฺสฺสโน** นี้ บทว่า **สมวย**
แปลว่า ไม่บกพร่อง. บทว่า **สฺสฺสโน** แปลว่า สละแล้ว ชื่อว่า **สมวย-**
สฺสฺสโน เพราะละเลิกการแสวงหาโดยสิ้นเชิง อธิบายว่า ผู้ละเลิกการ
แสวงหาหมดทุกอย่างโดยชอบ. บทว่า **ปฏฺฐิโน** แปลว่า ผู้หลีกเร้น คืออยู่
ผู้เดียว. บทว่า **ปฺถุสมณพฺรหฺมณํ** ได้แก่ สมณะและพราหมณ์เป็น
อันมาก. ในคำว่า **สมณพฺรหฺมณํ** นี้ ก็คนที่เข้าไปบวช ชื่อสมณะ
คนที่กล่าวว่า โภผู้เจริญ ชื่อว่าพราหมณ์.

บทว่า **ปฺถุอปฺเจกสจฺจานิ** ได้แก่ สัจจะแต่ละอย่างเป็นอันมาก.
บทว่า **นฺนุณฺณานิ** แปลว่า นำออกแล้ว. บทว่า **ปญฺญุณฺณานิ** แปลว่า นำออก
ดีแล้ว. บทว่า **จตุตฺตานิ** แปลว่า สละแล้ว. บทว่า **วณฺฏฺตานิ** แปลว่า
คายออกแล้ว. บทว่า **มฺมุตฺตานิ** คือ ทำเครื่องผูกให้ขาดแล้ว. บทว่า **ปหฺินานิ**
แปลว่า ละได้แล้ว. บทว่า **ปฏฺฐินิสฺสฺสฺสฺจฺจานิ** แปลว่า สละทิ้งไปแล้ว โดย
ที่จะไม่งอกขึ้นที่ใจอีก. บทเหล่านี้ทุกบท เป็นคำใช้แทนความเสียดสละ ซึ่งความ
ยึดถือที่ยึดถือไว้แล้ว. บทว่า **กามสฺสนา ปหฺินา โหติ** ได้แก่ การแสวงหากาม
เป็นอันละได้แล้วด้วยอนาคามิมรรค. ส่วนการแสวงหากภพ เป็นอันกำลังละด้วย
อรัหัตมรรค แม้การแสวงหาพรหมจรรย์ คือ อชยาศัยที่เป็นไปแล้ว อย่างนี้ว่า
เราจักเสาะแสวงพรหมจรรย์ดังนี้ ก็สงบระงับไปด้วยอรัหัตมรรคนั่นเอง. ส่วน
การแสวงหาทิฏฐิพรหมจรรย์ ก็พึงพูดได้ว่า ย่อมระงับไปด้วยโศคาปัตติมรรค
อย่างเดียว. บทว่า **เอว โข ภิกฺขเว** ความว่า กายสังขารระงับแล้วด้วยจตุตถ-

ฉาน อย่างนี้ ก็ชื่อว่าลมอัสสาสะปัสสาสะสงบแล้ว. บทว่า อสุมิมาโน ได้แก่
มานะ ๘ อย่างที่เกิดขึ้นว่า เราเป็น.

กาถาทิ้งหลาย ฟังทราบวินิจฉัยดังนี้ การแสวงหานี้มี ๒ คือ การ
แสวงหากาม การแสวงหากภ. บทว่า พุรหมจรีเยสนา สห ความว่า
การแสวงหานั้นเป็น ๓ คือ การแสวงหาพรหมจรรย์ รวมทั้งการแสวงหา ๒
นั้น ฟังยืนหลักไว้ในที่นี้ แล้วประกอบความกับบทนี้ว่า เอสนา ปุณฺนิสุตฺตฺตฺตฺต
ละเลิกการแสวงหา. บทว่า อิติ สจฺจปรามาโส ทิฏฺฐิจฺ्ञานา สมุสฺสยา
ความว่า ความยึดถือว่า ดังนี้จริง ดังนี้จริง และที่ตั้งแห่งทิฏฐิ กล่าวคือ
ทิฏฐินั่นเอง ที่เรียกว่า สมุสฺสยะ เพราะกายถูกราตุ ๔ สร้างขึ้น คือยกขึ้น
ตั้งไว้ แม่หมดทุกอย่าง. ฟังยืนหลักไว้ในที่นี้แล้วประกอบความกับบทนี้ว่า
ทิฏฺฐิจฺ्ञานา สมุหตา เพิกถอนกายที่ตั้งแห่งทิฏฐิ. ถามว่า ใครละเลิกการ
แสวงหาเหล่านั้น และใครเพิกถอนที่ตั้งแห่งทิฏฐิเหล่านั้นได้แล้ว. ตอบว่า
ภิกษุผู้คลายความกำหนัด ทั้งปวงแล้ว ได้วิมุตติเพราะสิ้นตัณหา ด้วยว่า ภิกษุใด
คลายความกำหนัดแล้วจากราคะทั้งปวง เป็นผู้ประกอบด้วยอหัตผลวิมุตติที่
เป็นไปเพราะสิ้นตัณหา คือเพราะดับสนิท ภิกษุนั้นละเลิกการแสวงหาได้แล้ว
และเพิกถอนกายที่ตั้งแห่งทิฏฐิได้แล้ว. บทว่า ส เว สนฺโต ความว่า ภิกษุนั้น
คือเห็นปานนี้ ชื่อว่าสงบ เพราะกิเลสสงบ. บทว่า ปสฺสทุโธ ได้แก่
ระงับแล้ว ด้วยกายปัสสัทธิ และจิตตปัสสัทธิทั้งสอง. บทว่า
อปราชิโต ความว่า ชื่อว่าอันใคร ๆ ทำให้พ่ายแพ้ไม่ได้ เพราะชนะสรรพ
กิเลสเสร็จแล้ว. บทว่า มานาภิสมยา คือเพราะละมานะได้. บทว่า พุทฺโธ
ความว่า เป็นผู้ตรัสรู้สัจจะทั้ง ๔ ตั้งอยู่. ด้วยเหตุนี้ ทั้งในพระสุตตันนี้ ทั้ง
ในพระคาถา จึงตรัสแต่ท่านผู้สิ้นอาสวะอย่างเดียว.

จบอรรถกถาปฏิสันสูตรที่ ๘

๘. อุษยสูตร

ว่าด้วยอุชยพราหมณ์ทูลถามปัญหา

[๑๕] ครั้งนั้น พราหมณ์ชื่ออุชยยะ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ฯลฯ กราบทูลถามว่า พระโคตมผู้เจริญ สรรเสริญยัญ บ้างหรือไม่.

พ. ตรัสตอบว่า พราหมณ์ เราไม่สรรเสริญยัญไปเสียทั้งนั้น และมีโชติเตียนยัญไปทั้งหมด ในยัญอย่างใด มีโค แพะ ไก่ และสุกรทั้งหลาย ถูกฆ่า สัตว์หลายหลากชนิดถึงซึ่งความมอดม้วย เราไม่สรรเสริญยัญอย่างนั้น อันมีการที่จะต้องเป็นฐานะริเริ่มมาก เพราะเหตุอะไร เพราะเหตุว่าพระอรหันต์ทั้งหลายก็ดี ท่านผู้ดำเนินตามทางพระอรหันต์ก็ดี ไม่ข้องแวะยัญอันมีการที่จะต้องเป็นฐานะมากอย่างนี้เลย ส่วนว่าในยัญอย่างใด มีโค แพะ ไก่ และสุกรทั้งหลายไม่ถูกฆ่า สัตว์ต่าง ๆ ชนิดไม่ถึงซึ่งความมอดม้วย เราสรรเสริญยัญอย่างนั้น อันไม่มีการที่จะต้องเป็นฐานะริเริ่มมาก ยัญอย่างนั้นคืออะไร คือนิจทาน (ทานที่ให้เป็นนิตย์) อันเป็นอนุกุลยัญ (ยัญคือทานที่ให้ตามสกุล คือตามอย่างบุรพบุรุษกระทำมา) ที่เราสรรเสริญนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะเหตุว่าพระอรหันต์ทั้งหลายก็ดี ท่านผู้ดำเนินตามทางพระอรหันต์ก็ดี ย่อมเกี่ยวข้องกับยัญอันไม่มีการที่จะต้องเป็นฐานะริเริ่มมากอย่างนี้.

มหายัญทั้งหลายที่มีการจะต้องเป็น
ฐานะริเริ่มมาก คือ อัสดเมชะ ปุริสเมชะ
สัมมาปาสะ นิรัคคพะ มหายัญเหล่านั้น
หามีผลมากไม่.

ในยัญใด มีแพะ โค และสัตว์
ต่างชนิดถูกปลิดชีพ ท่านผู้ดำเนินทาง
ชอบ ท่านผู้มหาฤๅษี ไม่ข้องแหวะยัญนั้น.

ส่วนยัญเหล่าใดไม่มีการอันจะต้อง
เป็นธุระริเริ่มมาก ที่บูชาตามสกุลเป็นนิตย
ซึ่งเป็นยัญที่ แพะ โค และสัตว์ต่างชนิด

ไม่ถูกปลิดชีพ ท่านผู้ดำเนินทางชอบ
ท่านผู้เป็นมหาฤๅษีย่อมสรรเสริญยัญนั้น.

ผู้มีปัญญาพึงบูชายัญอย่างนี้ ยัญนี้มี
ผลมาก เพราะเมื่อบุคคลบูชายัญอย่างนี้
ย่อมมีแต่ความดีไม่มีบาป ยัญก็มีผล
ไพบุลย์ ทั้งเทวดาก็เลื่อมใส.

จบอุชชยสูตรที่ ๕

อรรถกถาอุชชยสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอุชชยสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า สัมมาตี อาปชฺชนุตติ ความว่า สัตว์ทั้งหลายย่อมถูกฆ่า
คือ ตาย. บทว่า นิจุจทานัน ได้แก่ สลากภัต. บทว่า อนุกุลยญญัม
ความว่า ยัญคือทานอันบุคคลพึงบูชา คือ พึงให้ ด้วยอำนาจสืบทอดกันมา
ตามตระกูลอย่างนี้ เพราะพ่อปู่บรรพบุรุษของเราทั้งหลายให้กันมาแล้ว .

ในบทว่า **อัสสเมธ** เป็นต้น ฟังทราบวินิจฉัยดังนี้ ยัญชื่อว่า **อัสสเมธ** เพราะในยัญนี้เขาม่าม้า คำนั้นเป็นชื่อของยัญ ที่จะอำนวยให้สมบัติทุกอย่างไม่เหลือ ยกเว้นแผ่นดินและคนทั้งหลาย ซึ่งมีหลักบูชา ๒๑ หลัก ที่ฟังบูชาด้วยปริยัญสอง. ยัญชื่อว่า **ปุริสเมธ** เพราะในยัญนี้เขาม่าคน คำนั้นเป็นชื่อของยัญที่จะอำนวยให้สมบัติที่กล่าวแล้ว ในอัสสเมธพร้อมด้วยแผ่นดิน ซึ่งฟังบูชาด้วยปริยัญสี่. ชื่อว่า **สัมมาปาสะ** เพราะในยัญนี้เขาโยนบ่วง แยกไป คำนั้นเป็นชื่อของยัญทั้งหมดที่เขาทำแทนบูชาโยนบ่วง ตรงโอกาสที่บ่วงแยกนั้นตก แล้วเดินถอยกลับตั้งแต่โอกาสที่ตกลงในแม่น้ำสรัสวดี ฟังบูชาด้วยหลักเป็นต้นที่ยกไปได้ทุก ๆ วัน. ชื่อว่า **วาชเปยยะ** เพราะในบัดนี้เขาคั้ววาชะ คำนั้นเป็นชื่อของยัญที่อำนวยให้สมบัติ ๑๗ หมวด ซึ่งมีหลักบูชาทำด้วยไม้มะตูม ที่ฟังบูชาด้วยสัตว์เลี้ยง ๑๗ ชนิด ด้วยปริยัญหนึ่ง. ชื่อว่า **นิรัคคพะ** เพราะในยัญนี้ไม่มีลิ้มสลัก คำนั้น เป็นชื่อของยัญอันกำหนดไว้ในอัสสเมธ เรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า **สรรพเมธ** ซึ่งอำนวยให้สมบัติที่กล่าวแล้วในอัสสเมธพร้อมด้วย แผ่นดินและด้วยคนทั้งหลาย ที่ฟังบูชาด้วยปริยัญเก้า.

บทว่า **มหารมูภา** ได้แก่ มีกิจมาก มีกรณียะมาก อนึ่ง ชื่อว่า มีการริเริ่มใหญ่ ก็เพราะการริเริ่มด้วยปาณาติบาตมาก. ในบทว่า **น เต โหนติ มหปฺผลา** นี้ ท่านสรุปผลของยัญที่มีส่วนเหลือไว้ ในความหมายว่า ไม่มีส่วนเหลือ เพราะฉะนั้น จึงมีอธิบายว่า ว่าด้วยผลที่น่าปรารถนา ก็ไม่มีผลเลย. ก็ข้อนี้ ท่านกล่าวหมายถึงการริเริ่มด้วยปาณาติบาตนั่นเอง. ส่วนทานใดที่เขาให้ในระหว่างในยัญนั้น ทานนั้น ย่อมมีผลไม่มาก เพราะถูกการริเริ่มนี้ เข้าไปกำจัดเสียแล้ว อธิบายว่า มีผลน้อย. บทว่า **หฺลฺยเร** คือ

ย่อมฆ่า. บทว่า ยชนฺติ อนุถฺลึ สทา ความว่า ชนเหล่าใดย่อมบุชชาญ์ตามตระกูล แม้พวกคนเหล่านั้นเกิดในภายหลัง ก็ยังบุชชาตาม เพราะบรรพบุรุษทั้งหลายได้บุชชากันมาแล้ว. บทว่า เสยฺโย โหติ แปลว่า ย่อมวิเศษแน่แท้. บทว่า น ปาปิโย ได้แก่ ไม่เลวทรามอะไรเลย.

จบอรรถกถาอุชชยสูตรที่ ๕

๑๐. อุทายิสฺสูตร

ว่าด้วยอุทายิปราหมันท์ทูลถามปัญหา

[๔๐] ความเหมือนสูตรก่อน ต่างแต่สูตรนี้พราหมันท์ชื่ออุทายิมาเฝ้า และมีนิคมคาถาดังนี้

พรหมจารีทั้งหลาย ผู้ตำรวนแล้ว

ย่อมสรรเสริญญ์ (คือทาน) ที่ไม่มีการ

อันจะต้องเป็นธุระริเริ่มมา จัดทำให้เป็น

กัปปิยะ (คือให้เป็นของควร ปราศจาก

การเบียดเบียนสัตว์) ตามกาล เช่นนั้น.

อนึ่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายผู้มีหลังคา

(คือกิเลส) อันเปิดแล้ว ผู้ก้าวล่วงแล้วซึ่ง

ตระกูลและคติ ผู้ฉลาดในเรื่องบุญ ทรง

สรรเสริญญ์อันนั้น

ในัญญ์ (คือการบริจาคทานปกติ)

กัถิ ในศราทระ (คือทำบุญอุทิศผู้ตาย)

กัถิ ทาผู้มีจิตเลื่อมใสจัดไทยธรรมให้
เป็นของควรวุชาตามสมควรแล้ว บริจาค
ในท่านผู้ประพฤติพรหมจรรย์ทั้งหลายซึ่ง
เป็นเนื้อนาดี การบูชา การบริจาคที่
กระทำในท่านเหล่านั้น ผู้เป็นทักษิไณย-
บุคคล ย่อมเป็นการบูชาอย่างดี เป็นการ
บริจาคอย่างดีพร้อมมูล ยัญย่อมมีผล
ไพบุลย์ และเทวดา เลื่อมใส.
ปราชญ์ผู้ศรัทธา มีใจปลอดโปร่ง
(จากความตระหนี่) ครั้นบูชายัญอย่างนี้
แล้ว ย่อมเป็นบัณฑิตเข้าถึงโลกอันไม่มี
ความเบียดเบียนเป็นสุข.

จบอุทายิสฺสูตรที่ ๑๐

จบจกัถวรรคที่ ๔

อรรถกถาอุทายิสฺสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในอุทายิสฺสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-
บทว่า อภิสฺสุขตํ คือทำให้เป็นกอง. บทว่า นิรารมฺภํ คือ
เว้นความปรารถนาคัตว์. บทว่า ยญฺญํ คือ ไทยธรรม. ที่จริงไทยธรรมนั้น
เขาเรียกว่า ยัญ เพราะเขาฟังบูชา. บทว่า กาลเณ คือ ตามกาลอันควร
คือเหมาะ. บทว่า อุปสฺสนฺนฺติ คือยอมเข้าไปถึง. บทว่า กุลฺลํ คถิ ความว่า

ผู้ก้าวล่วงแล้วซึ่งตระกูลในวัฏฏะ และคติในวัฏฏะ. บทว่า ปุณฺณสุส โภวิทา ความว่า ความฉลาดในบุญที่เป็นไปในภูมิ ๔. บทว่า ยญฺเฐ คือในทานตามปกติ. บทว่า สทฺเธ คือ ในทานอุทิศเพื่อผู้ตาย. บทว่า หุญฺญํ กตฺวา ความว่า จัดไทยธรรมให้เป็นของควรรบูชา. บทว่า สุกฺเขตฺเต พุรฺหมจาริสฺส ความว่า ในเนื้อนาที่ดี กล่าวคือผู้ประพฤติพรหมจรรย์. บทว่า สมฺปตฺตํ คือถึงดีแล้ว. บทว่า ทกฺขิณฺเญยฺสฺส ยํ กตฺมํ ความว่า ยัญที่สำเร็จในทักษิณียบุคคลผู้สมควร เป็นอันบุคคลบูชา เช่นสรวงถึงดีแล้ว. บทว่า สทฺโธ ความว่า ชื่อว่าผู้มีศรัทธา เพราะเธอในคุณของพระพุทธเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์. บทว่า มุตฺเตน เจตสา ได้แก่ มีใจสละแล้ว. ท่านแสดงการบริจาคด้วยน้ำใจเสียสละด้วยบทนี้แล.

จบอรรถกถาอุทายิสฺสูตรที่ ๑๐

จบจกักรวรรคที่ ๔

รวมพระสูตรในจกักรวรรคนี้ คือ

๑. จกักรสูตร ๒. สังคหสูตร ๓. สีหสูตร ๔. ปสาทสูตร ๕. วัสสการสูตร ๖. โทณสูตร ๗. อปริหานิสูตร ๘. ปฎิถีนสูตร ๙. อุชชยสูตร ๑๐. อุทายิสฺสูตร และอรรถกถา.

โรหิตัสสวรรคที่ ๕

๑๐. สมาธิสูตร

ว่าด้วยสมาธิภาวนา ๔

[๔๑] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมาธิภาวนา ๔ ประการนี้ สมาธิภาวนา ๔ ประการคืออะไร คือสมาธิภาวนาที่บุคคลเจริญกระทำให้มาก. แล้วยอมเป็นไปเพื่อ (ทิฏฐุธรรมสุขวิหาร) ความพักผ่อนอยู่สำราญในอรรถภาพปัจจุบันก็มี สมาธิภาวนาที่บุคคลเจริญกระทำให้มากแล้วยอมเป็นไปเพื่อ (ญาณทัสนปฎิลาภ) ความได้ญาณทัสนะก็มี สมาธิภาวนาที่บุคคลเจริญกระทำให้มากแล้วยอมเป็นไปเพื่อสติสัมปชัญญะก็มี สมาธิภาวนาที่บุคคลเจริญกระทำให้มากแล้วยอมเป็นไปเพื่อความสิ้นอาสวะก็มี

ก็สมาธิภาวนาที่เจริญกระทำให้มากแล้วเป็นไปเพื่อความพักผ่อน อยู่ สำราญในอรรถภาพปัจจุบันเป็นไฉน ? ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้สังัดจากกาม สังัดจากอกุศลธรรมทั้งหลาย ได้ปฐมฌานอันประกอบด้วยวิตก ประกอบด้วย วิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวกอยู่

เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป เธอได้ทุติยฌานอันเป็นเครื่องผ่อนคลายใน ภายใน ประกอบด้วยความที่ใจเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีปีติ และสุขอันเกิดแต่สมาธิอยู่

เพราะปีติคลายไปด้วย ภิกษุเพ่งอยู่ด้วย มีสติสัมปชัญญะด้วย เสวยสุข ทางกายด้วย ได้ตติยฌาน ซึ่งพระอรหะกล่าว (ผู้ที่ได้ตติยฌานนี้) ว่า ผู้มี สติเพ่งอยู่เป็นสุข

เพราะละสุข (กาย) และทุกข์ (กาย) ได้ เพราะโสมนัส (สุขใจ) และโทมนัส (ทุกข์ใจ) ดับไปก่อน ได้จตุตถฌานอันไม่ทุกข์ไม่สุข มีความบริสุทธิ์ด้วยอุเบกขาและสติอยู่

นี่ สมาธิภาวนาที่เจริญกระทำให้มากแล้ว เป็นไปเพื่อความพักผ่อน อยู่สำราญในอรรถภาพปัจจุบัน

ก็สมาธิภาวนาที่เจริญกระทำให้มากแล้วเป็นไปเพื่อความได้ญาณทัสนะ เป็นไฉน ? ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ทำในใจซึ่งอาโลกสัญญา (ความสำคัญใน แสงสว่าง) อธิกฐานทิวาสัญญา (ความสำคัญว่าเป็นเวลากลางวัน) ให้เหมือนกันหมดทั้งกลางวันและกลางคืน มีใจสงบสงัดไม่มีอะไรหุ้มห่อ ยังจิตอัน ประกอบด้วยความสว่างไสวให้เกิดขึ้นด้วยอาการอย่างนี้ นี่ สมาธิภาวนาที่ เจริญกระทำให้มากแล้วเป็นไปเพื่อฌานทัสนะ

ก็สมาธิภาวนาที่เจริญกระทำให้มากแล้ว เป็นไปเพื่อสติสัมปชัญญะ เป็นไฉน ? ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เวทนาเกิดขึ้นก็รู้ เวทนาตั้งอยู่ก็รู้ เวทนา ดับไปก็รู้ สัญญาเกิดขึ้นก็รู้ สัญญาตั้งอยู่ก็รู้ สัญญาดับไปก็รู้ วิตกเกิดขึ้นก็รู้ วิตกตั้งอยู่ก็รู้ วิตกดับไปก็รู้ นี่ สมาธิภาวนาที่เจริญกระทำให้มากแล้วเป็น ไปเพื่อสติสัมปชัญญะ

ก็สมาธิภาวนาที่เจริญกระทำให้มากแล้ว เป็นไปเพื่อความสิ้นอาสวะ เป็นไฉน ? ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ พิจารณาคุณเนื่อง ๆ ซึ่งความเกิดและ ความเสื่อมในอุปาทานขันธ ๕ ว่ารูปเป็นอย่างนี้ ความเกิดขึ้นแห่งรูปเป็นอย่างนี้ ความดับไปแห่งรูปเป็นอย่างนี้ เวทนา สัญญา สังขารวิญญูณเป็นอย่างนี้ ความ เกิดขึ้นแห่งเวทนา สัญญา สังขาร วิญญูณเป็นอย่างนี้ ความดับไปแห่งเวทนา สัญญา สังขาร วิญญูณเป็นอย่างนี้ นี่ สมาธิภาวนาที่เจริญกระทำให้มากแล้ว เป็นไปเพื่อความสิ้นอาสวะ

ภิกษุทั้งหลาย นี้แล สมာธิภาวนา ๔.

ก็แล คำที่เรากล่าวในปุณณกปัญหาในปารายนวรรคว่า

ความหวั่นไหวในโลกไหนๆ ของ
ผู้ใดไม่มี เพราะพิจารณารู้อารมณ์อันยิ่ง
และหย่อนในโลก ผู้นั้นเป็นคนสงบไม่มี
โทษดุจดวง ไม่มีทุกขใจ ไม่มีความหวัง
เรากล่าวว่ ข้ามชาติและชราได้แล้ว
ดังนั้น หมายเอาความที่กล่าวมานี้.

จบสมာธิสูตรที่ ๑

โรหิตัสสวรรคที่ ๕

อรรถกถาสมาธิสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสมาธิสูตรที่ ๑ วรรคที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ฌานทสุสนปฏิลาภาย** ความว่า เพื่อได้ฌานทัสนะคือ
ทิพยจักขุ. บทว่า **ทิวา สยฺม อธิฏฺฐาติ** ความว่า ย่อมตั้งความกำหนด-
หมายอย่างนี้ว่า กลางวัน ดังนี้. บทว่า **ยถา ทิวา ตถา รตุตี** ความว่า
ทำในใจถึงอาโลกัสัญญาความกำหนดหมายว่าแสงสว่างในเวลากลางวัน จันใด
ย่อมทำในใจถึงอาโลกัสัญญานั้น แม้ในกลางคืนก็จันนั้นนั่นแหละ. แม้ในบท
ที่สองก็เช่นนี้เหมือนกัน. บทว่า **สบุปฺภาสึ** ได้แก่ มีแสงสว่างคือทิพยจักขุ-
ญาณ แม้ทำจิตให้เป็นเสมือนแสงสว่างได้แล้วก็จริง ถึงกระนั้น บัณฑิตก็พึง

กำหนดเนื้อความอย่างนี้. แต่ในที่นี้ท่านประสงค์แสงสว่างคือทิพยจักขุญาณ. บทว่า วิทิตา ได้แก่ปรากฏแล้ว. ถามว่า อย่างไร เวทนาที่รู้แล้ว ชื่อว่าเกิดขึ้น ที่รู้แล้ว ชื่อว่าดับไป. ตอบว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมกำหนดควัตถุ ย่อมกำหนดอารมณ์ เพราะภิกษุนั้นกำหนดควัตถุและอารมณ์แล้ว เวทนาที่รู้ อย่างนี้ว่า เวทนาเกิดขึ้นอย่างนี้ ตั้งอยู่อย่างนี้ ดับไปอย่างนี้ ชื่อว่าเกิดขึ้น ที่รู้แล้ว ชื่อว่าตั้งอยู่ ที่รู้แล้ว ชื่อว่าดับไป. แม้ในสัญญาและวิตกกัมมัญญี เหมือนกัน. บทว่า อุตยพฺพยานุปสฺสตี แปลว่า พิจารณาเห็นความเกิดและความเสื่อม. บทว่า อิติ รูปํ ความว่า รูปเป็นอย่างนี้ รูปมีเท่านี้ รูปอื่นนอกนี้ไม่มี. บทว่า อิติ รูปสฺส สมุทโย ความว่า ความเกิดขึ้นแห่งรูป เป็นอย่างนี้. ส่วนบทว่า อตฺตจฺจโม ท่านหมายถึงความแตกดับ. แม้ในเวทนาเป็นต้น กัมมัญญีเหมือนกัน.

บทว่า อิทฺยจ ปน เม ตํ ภิกฺขเว สนฺธาย ภาสิตํ ความว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คำเป็นต้นว่า สงฺขาย โลกสฺมิ ใด เรากล่าวแล้ว ในปุณณกปัฏฐา (โสฬสปัฏฐา) คำนั้นเรากล่าวหมายถึงผลสมาบัตินี้. ในบทเหล่านั้น บทว่า สงฺขาย ได้แก่ รู้ด้วยญาณ. บทว่า โลกสฺมิ ได้แก่ ในโลกคือหมู่สัตว์. บทว่า ปโรปรานิ ได้แก่ ความยิ่งและหย่อน คือสูงและต่ำ. บทว่า อิลฺลชิตํ ได้แก่ ความห้วนไหว. บทว่า นตฺถิ กุหฺลฺลิจิ โลก ความว่า ความห้วนไหวของผู้ใด ในที่ไหน ๆ ไม่ว่าจะในชั้นหนึ่งก็ดี อายตนะหนึ่งก็ดี ธาตุหนึ่งก็ดี อารมณ์หนึ่งก็ดี ย่อมไม่มีในโลก. บทว่า สนฺโต ความว่า ผู้นั้นเป็นคนสงบ เพราะสงบกิเลสที่เป็นข้าศึก. บทว่า วิฐฺโหม ความว่า เป็นผู้ปราศจากกิเลสจุกวัน เพราะจวนคือความโกรธ. ในพระสุตตรนี้ ตรัสถึงเอกกคตาในมรรค ในคาถาตรัสผลสมาบัติอย่างเดียว ด้วยประการฉะนี้แล.

๒. ปัญหาสูตร

ว่าด้วยปัญหาพยากรณ์ ๔

[๔๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ปัญหาพยากรณ์ (การกล่าวแก่ปัญหา) ๔ อย่างนี้ ปัญหาพยากรณ์ ๔ คืออะไรบ้าง คือปัญหาเป็นเอกัณฑพยากรณ์ยะ (ต้องแก้โดยส่วนเดียว) ๑ ปัญหาเป็นวิภังชพยากรณ์ยะ (ต้องจำแนกแก้) ๑ ปัญหาเป็นปฏิปุจฉาพยากรณ์ยะ (ต้องย้อนถามแล้วจึงแก้) ๑ ปัญหาเป็นฐปนียะ (ต้องงดแก้) ๑ ภิกษุทั้งหลาย นี้แล ปัญหาพยากรณ์ ๔ อย่าง

ปัญหาพยากรณ์อย่างหนึ่งพึงแก้โดย
ส่วนเดียว อีกอย่างหนึ่งพึงจำแนกแก้
อย่างที ๓ พึงย้อนถาม ส่วนที่ ๔ พึง
งดแก้.

ก็ภิกษุใดรู้การที่จะกล่าวแก่ปัญหา
เหล่านั้นในฐานะนั้น ๆ ท่านเรียกภิกษุเช่น
นั้นว่า ผู้ฉลาดในปัญหา ๔.

บัณฑิตผู้มั่นคง ยากที่ใครจะเทียบ
ยากที่ใครจะข่มเป็นผู้ลึกซึ้ง ยากที่ใครจะ
ทำลาย อนึ่งเป็นผู้ฉลาดในทางเจริญทาง
เสื่อมและในประโยชน์ ๒ ฝ่าย เว้นทาง
เสื่อมทางที่ไม่เป็นประโยชน์ ถือเอาทาง
เจริญทางที่เป็นประโยชน์ เพราะได้
ประโยชน์ จึงได้ชื่อว่า บัณฑิต.

จบปัญหาสูตรที่ ๒

อรรถกถาปัญหาสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปัญหาสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า โย จ เนลฺลิตฺตํ ตตฺถ ชานตี อนุชฺมมตฺ ความว่า
ภิกษุใดรู้การกล่าวแก้ปัญหานั้น ในฐานนั้น ๆ. บทว่า จตุปฺลฺหสฺส
กฺขลโ อหุ ภิกขุํ ติวาวิธํ ความว่า ท่านเรียกภิกษุผู้เช่นนั้น อย่างนี้ว่า
ผู้ฉลาดในปัญหาทั้ง ๔. บทว่า ทฺวารสฺสทํ ทฺวปฺปสฺสโ ความว่า อันใคร ๆ
ไม่อาจจะกระทบหรือข่มเอาได้. บทว่า คมฺภีโร ความว่า เป็นผู้ลึกซึ้ง
เหมือนมหาสมุทรสี่พันคร ๗ สมุทร. บทว่า ทฺวปฺปชฺชิสฺสโย ได้แก่ ผู้ที่ใคร ๆ
เปลื้องได้ยาก อธิบายว่า ใคร ๆ ไม่อาจจะให้เขาปล่อยการยึดถือข้อที่เขาถือ
แล้วได้. บทว่า อตฺตเต อนตฺเต จ ได้แก่ ในความเจริญและในความเสื่อม.
บทว่า อตฺตภาสิสมยา ได้แก่ เพราะรวมเอาความเจริญไว้ได้. บทว่า
ธีโร ปญฺจทิตฺติ ปวฺจจติ ความว่า บุคคลผู้ประกอบด้วยปัญญา เขาเรียกกัน
อย่างนี้ว่า ผู้นี้ เป็นบัณฑิต ดังนี้.

จบอรรถกถาปัญหาสูตรที่ ๒

๓. ปฐมโกธสูตร

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก

[๔๑] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก
บุคคล ๔ จำพวกคือใคร คือ บุคคลหนักในความโกรธ ไม่หนักในพระ-
สัทธรรม ๑ บุคคลหนักในความลบหลู่ท่าน ไม่หนักในพระสัทธรรม ๑

บุคคลหนักในลาภ ไม่หนักในพระสัทธรรม ๑ บุคคลหนักในสักการะ ไม่หนักในพระสัทธรรม ๑ นี้แล บุคคล ๔ จำพวกมีปรากฏอยู่ในโลก

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวก มีปรากฏอยู่ในโลก บุคคล ๔ จำพวกคือใคร คือ บุคคลหนักในพระสัทธรรม ไม่หนักในความโกรธ ๑ บุคคลหนักในพระสัทธรรม ไม่หนักในความลบหลู่ท่าน ๑ บุคคลหนักในพระสัทธรรม ไม่หนักในลาภ ๑ บุคคลหนักในพระสัทธรรม ไม่หนักในสักการะ ๑

ภิกษุผู้หนักในความโกรธและความ
ลบหลู่ท่าน หนักในลาภและสักการะ
ภิกษุเหล่านั้นย่อมไม่จงงามในพระธรรม
ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงแล้ว.

ส่วนภิกษุเหล่าใดหนักในพระสัท-
ธรรมแล้ว และกำลังหนักในพระสัทธรรม
อยู่ ภิกษุเหล่านั้นย่อมจงงามในพระธรรม
ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงแล้ว.

จบปฐมโกธสูตรที่ ๓

อรรถกถาปฐมโกธสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมโกธสูตรที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า โภชครุ น สทุทมฺมครุ ความว่า บุคคลถือความโกรธ เป็นสำคัญ ไม่ถือพระสัทธรรม ย่อมถือพระสัทธรรม แต่ทำให้ไม่สำคัญ. แม้ในบทที่เหลือก็เช่นนี้เหมือนกัน. บทว่า วิรุหนติ ได้แก่ ย่อมเจริญ หรือ ย่อมตั้งมั่นไม่หวั่นไหว ด้วยศรัทธาที่เป็นมูลเกิดพร้อมแล้ว.

จบอรรถกถापฐมโกธสูตรที่ ๓

๔. ทุติยโกธสูตร

ว่าด้วยอสังฆธรรม ๔

[๔๔] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อสังฆธรรม ๔ ประเภทนี้ อสังฆธรรม ๔ ประเภทคืออะไร คือ ความเป็นผู้หนักในความโกรธ ไม่หนักในพระสัทธรรม ๑ ความเป็นผู้หนักในความลบหลู่ท่าน ไม่หนักในพระสัทธรรม ๑ ความเป็นผู้หนักในลาภ ไม่หนักในพระสัทธรรม ๑ ความเป็นผู้หนักในสักการะ ไม่หนักในพระสัทธรรม ๑. นี้แล อสังฆธรรม ๔ ประเภท

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย พระสัทธรรม ๔ ประเภทนี้ พระสัทธรรม ๔ ประเภทคืออะไร คือ ความเป็นผู้หนักในพระสัทธรรม ไม่หนักในความโกรธ ๑ ความเป็นผู้หนักในพระสัทธรรม ไม่หนักในความลบหลู่ท่าน ๑ ความเป็นผู้หนักในพระสัทธรรม ไม่หนักในลาภ ๑ ความเป็นผู้หนักในพระสัทธรรม ไม่หนักในสักการะ ๑. นี้แล พระสัทธรรม ๔ ประเภท.

ภิกษุผู้หนักในความโกรธและความ
ลบหลู่ท่าน หนักในลาภและสักการะ ย่อม
ไม่ม่งอกงามในพระสังฆธรรม ดูกพืชที่หว่าน
ในนาเลวจะนั้น.

ส่วนภิกษุเหล่าใดหนักในพระสัง-
ฆธรรมแล้ว และกำลังหนักในพระสังฆธรรม
อยู่ ภิกษุเหล่านั้นย่อมม่งอกงามในธรรม
ดุจสมุนไพรมันได้ปัญจะนั้น.

จบพุทธยโกธสูตรที่ ๔

ในพุทธยโกธสูตรที่ ๔ บทว่า โภครุตา แปลว่า ความเป็นผู้หนัก
อยู่ในความโกรธ. ในบททั้งปวงก็นัยนี้แล.

๕. ปฐมโรหิตัสตสูตร

ว่าด้วยโรหิตัสสเทวบุตรทูลถามปัญหา

[๔๕] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชต-
วัน อารามของอนาถบิณฑิกคฤหบดี กรุงสาวัตถี ครั้งนั้น เมื่อราตรีล่วง
(ปฐมยาม) แล้ว เทวบุตรชื่อโรหิตัสสะ มีฉวีวรรณงดงาม (ฉายรัศมี)
ยังพระเชตวันให้สว่างไปทั่ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นเข้าไปถึงแล้ว
ถวายอภิวัตแล้วยืนอยู่ ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง แล้วกราบทูลถามพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในที่สุดโลกใด สัตว์ไม่เกิดไม่แก่ไม่ตาย

ไม่จุติไม่อุปบัติ บุคคลอาจรู้หรือเห็นหรือไปถึงซึ่งที่สุดนั้นด้วยการเดินทางไป
ได้หรือ.

พ. ตรัสตอบว่า อาวุโส ในที่สุดโลกใดแล สัตว์ไม่เกิดไม่แก่ไม่ตาย
ไม่จุติ ไม่อุปบัติ เรากล่าวว่าที่สุดโลกนั้น บุคคลไม่พึงรู้ไม่พึงเห็นไม่พึงไป
ถึงได้ด้วยการเดินทางไป.

โร. นำอัสจรรยจริง พระพุทธเจ้าข้า ข้อนี้อันผู้มีพระภาคเจ้าตรัส
ถูกต้องตามที่ตรัส ว่า ในที่สุดโลกใดแล สัตว์ไม่เกิดไม่แก่ไม่ตายไม่จุติ
ไม่อุปบัติ เรากล่าวว่าที่สุดโลกนั้น บุคคลไม่พึงรู้ไม่พึงเห็นไม่พึงไป ถึงได้
ด้วยการเดินทางไป ดังนี้ เมื่อก่อนข้าพระพุทธเจ้าเป็นฤๅษีชื่อโรหิตัสสะ เป็น
บุตรนายบ้าน มีฤทธิ์ไปในอากาศได้ ความเร็วของข้าพระพุทธเจ้านั้นเปรียบ
ได้กับนายขมังธนูผู้กำยำ ได้ฝึกหัดธนูศิลป์แล้วอย่างฉะฉานชำนาญสำเร็จ
การยิงแล้ว และยังลูกรธนูอันเบาอันมีการปะทะน้อย ให้ผ่านเงาต้นตาลทาง
ขวางไปฉะนั้น การย่างเท้าก้าวหนึ่งของข้าพระพุทธเจ้าระยะเท่ากับจากสมุทร
เบื้องตะวันออกถึงสมุทรเบื้องตะวันตก ข้าพระพุทธเจ้าผู้มีความเร็วและก้าวเท้า
เห็นปานนี้ มีความปรารถนาเกิดขึ้นว่าจักไปให้ถึงที่สุดโลก เว้นการกิน ดื่ม
เลียว ลิ้ม ถ่ายอุจจาระปัสสาวะ นอนและหยุดพักเหนื่อย ข้าพระพุทธเจ้า
มีอายุ ๑๐๐ ปี ดำรงชีวิตอยู่ตลอด ๑๐๐ ปี เดินทางไปจนสิ้น ๑๐๐ ปี ก็หา
ถึงที่สุดโลกไม่ ตายเสียในระหว่างนั่นเอง นำอัสจรรยจริง พระพุทธเจ้าข้า
ข้อนี้อันผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสถูกต้องดังที่ตรัสว่า ในที่สุดโลกใด สัตว์ไม่เกิด
ไม่แก่ไม่ตายไม่จุติไม่อุปบัติ เรากล่าวว่าที่สุดโลกนั้น บุคคลไม่พึงรู้ไม่พึงเห็น
ไม่พึงไปถึงได้ด้วยการเดินทางไป ดังนี้.

พ. ตรัสด้วยความและไขความว่า อาวุโส ในที่สุดโลกใดแล ไม่เกิด
ไม่แก่ไม่ตายไม่จุติไม่อุปบัติ เรากล่าวว่าที่สุดโลกนั้น บุคคลไม่พึงจะไม่พึงเห็น

ไม่พึงไปถึงได้ด้วยการเดินทางไป แต่เราก็ไม่กล่าวว่า เมื่อยังไม่ถึงที่สุดโลก
แล้วจะทำที่สุดทุกข์ได้ เออ นี่เนาะอาวุโส เราบัญญัติโลก และโลกสมุทัย
โลกนิโรธ โลกนิโรธคามินีปฏิปทา ในกเลวระ (ร่างกาย) อันยาวประมาณ
๑ วา ซึ่งมีสัญญาและมีใจ.

ที่สุดโลก บุคคลไม่พึงถึงได้ด้วย
การเดินทางไป แต่ไหนๆ มา แต่ว่ายัง
ไม่ถึงที่สุดโลกแล้วจะพ้นทุกข์ได้เป็นไม่มี
เพราะเหตุนั้น ผู้มีปัญญาดีรู้จักโลก ถึงที่
สุดโลก อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว รู้ที่สุดโลก
สงบบาปแล้ว ย่อมไม่ปรารถนาทั้งโลกนี้
ทั้งโลกอื่น.

จบปฐมโรหิตัสสสูตรที่ ๕

อรรถกถापฐมโรหิตัสสสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมโรหิตัสสสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ยตถ ความว่า แผ่นดินให้โอกาสแห่งหนึ่งของโลกในจักรวาล.
บทว่า น จวติ น อุปปชฺชติ นี้ ทรงถือแล้วด้วยอำนาจจตุตติและปฏิสนธิ
สืบๆกัน ไป. บทว่า คมเนน คือด้วยการใช้เท้าเดินไป. บทว่า โลกุตฺต อนุตฺ
ความว่า พระศาสดาตรัสหมายถึงที่สุดของสังขารโลก. ในบทว่า ญาเตยฺย
เป็นต้น ความว่า อันบุคคลพึงรู้ พึงเห็น พึงถึง. ด้วยเหตุนี้ เทพบุตร

ทูลถามที่สุดของโลกในจักรวาล พระศาสดาก็คือที่สุดของสังขารโลก. ฝ่ายเทพบุตรนั้นร่าเริงในปัญหาว่า การกล่าวแก่ของพระศาสดาสมกับปัญหาของตน ดังนี้ จึงทูลว่า **อจนริยิ** ดังนี้ เป็นต้น.

บทว่า **ทพฺพหฺมโม** ได้แก่ ผู้สอดธนูไว้มัน คือประกอบด้วยธนู มีขนาดเยียม. บทว่า **ธนุคฺคโห** ได้แก่อาจารย์ผู้ฝึกหัดธนู. บทว่า **สุตฺถิโก** คือ ผู้ได้ศึกษาธนูศิลป์มา ๑๒ ปี. บทว่า **กตฺตฺโถ** ความว่า มีฝีมือชำนาญแล้ว โดยสามารถยิงปลายขนเนื้อทราย ในระยะประมาณอุสกะหนึ่งได้. บทว่า **กตฺตฺปาสน** ได้แก่ ยิงธนูชำนาญได้แสดง (ประลอง) ศิลปธนูมาแล้ว. บทว่า **อสเนน** คือถูกธนู. บทว่า **อติปาเตยฺย** คือผ่านไป. เทพบุตรแสดงสมบัติ คือความเร็วของตนว่า เราจักผ่านจักรวาลหนึ่งไปเท่ากับถูกธนูนั้น ผ่านเงาตาลไป.

บทว่า **ปรุคฺคฺติมา สมฺมุตฺทา ปจฺฉิม** ความว่า เทพบุตรกล่าวว่า การย่างเท้าก้าวหนึ่งไปได้ในที่ไกล เหมือนสมุทรเบื้องตะวันตกไกลจากสมุทรเบื้องตะวันออกฉะนั้น. ได้ยินว่า ภูมินั้น ยืนอยู่ที่ขอบปากแห่งจักรวาลเบื้องตะวันออก เขยียดเท้าผ่านขอบปากแห่งจักรวาลเบื้องตะวันตก เขยียดเท้าที่สองไปอีก ก็ผ่านขอบปากจักรวาลอื่น. บทว่า **อิจฺฉาคตฺ** แปลว่า ความปรารถนานั้นเอง. บทว่า **อญฺญตฺเรว** คือ ท่านแสดงความไม่ชักช้า. ได้ยินว่า ในเวลาภิกขาจาร ภูมินั้นสีไม้สีพินนาคลดา ล้างหน้าในสระอนาคต เมื่อได้เวลาก็เที่ยวบิณฑบาตในอุตตรกुरुทวีป นั่งที่ขอบปากจักรวาล ทำภักติกิจ. หยุดพัก ณ ที่นั้นครู่หนึ่ง ก็โลดแล่นไปอีก. บทว่า **วสุตฺตายุโ** ความว่า ยุคนั้นเป็นสมัยที่คนมีอายุยืน. ส่วนภูมินี้เริ่มเดินเมื่ออายุเหลือ ๑๐๐ ปี. บทว่า **วสุตฺตชีวิ** ความว่า เขามีชีวิตอยู่ ๑๐๐ ปี โดยไม่มีอันตราย. บทว่า

อนุตราเยว กาลกโต ความว่า ยังไม่ถึงที่สุดแห่งโลกในจักรวาล. ก็ตายเสียก่อนในระหว่าง. แต่เขาทำกาละในที่นั้นแล้ว จึงมาเกิดในจักรวาลนี้.

บทว่า **อุปฺปตฺวา** ความว่า ยังไม่ถึงที่สุดแห่งสังขารโลก. บทว่า **ทุกฺขสฺส** คือ วัฏฏทุกฺข. บทว่า **อนฺตฺกิริยํ** คือ ทำที่สุด. บทว่า **กเพฺวเร** คือในอัทธภาพ. บทว่า **สฺสณฺณมฺหิ สมนฺเก** คือ มีสัญญาผู้มีใจ. บทว่า **โลกํ** คือ ทุกฺขสัจ. บทว่า **โลกสมฺมุทํ** คือ สมุทสัจ. บทว่า **โลกนิโรธํ** คือ นิโรธสัจ. บทว่า **ปฺปฏิปทํ** คือ มรรคสัจ. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงว่า ผู้มีอายุ เราข่อมไม่บัญญัติสัจจะ ๔ เหล่านี้ลงในหญาและไม้เป็นต้น แต่เราข่อมบัญญัติลงในกายนี้ที่มีมหาภูต ๔ เท่านั้น. บทว่า **สมิตาวิ** ได้แก่ ผู้มีบาปสงบแล้ว. บทว่า **นาสิสฺสติ** คือ ข่อมไม่ปรารถนา.

จบอรรถกถาปฐมโรหิตัสสสูตรที่ ๕

๖. ทุตฺติยโรหิตัสสสูตร

ว่าด้วยโรหิตัสสเทวบุตรทูลถามปัญหา

[๔๖] สูตรนี้เนื้อความเหมือนสูตรก่อนทุกอย่าง ต่างแต่ว่าสูตรนี้เป็นคำที่พระองค์ตรัสเล่าให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า เมื่อคตินี้มีเทวบุตรชื่อนั้นมาเฝ้าแล้ว กราบทูลถามอย่างนั้น ๆ นิคมคาถาก็อย่างเดียวกัน .

จบทุตฺติยโรหิตัสสสูตรที่ ๖

ทุตฺติยโรหิตัสสสูตรที่ ๖ ง่ายทั้งนั้น.

๗. สุวิทฺฐสูตร

ว่าด้วยสิ่งที่ไกลแสนไกล ๔

[๔๗] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งไกลแสนไกล ๔ อย่างนี้ ๔ อย่าง
คืออะไร คือ

๑. ฟ้ากับดิน

๒. ฝั่งในกับฝั่งนอกแห่งสมุทร

๓. ที่ ๆ ดวงอาทิตย์อุทัยกับที่ ๆ ดวงอาทิตย์อัสดง

๔. ธรรมของสัตบุรุษกับธรรมของอสัตบุรุษ

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้แล สิ่งไกลแสนไกล ๔ อย่าง.

ฟ้ากับดิน ไกลกัน ฝั่งสมุทร ก็ว่า

ไกลกัน ที่ ๆ ดวงอาทิตย์อุทัย กับที่ ๆ

ดวงอาทิตย์อัสดง (ก็ไกลกัน) ธรรมของ

สัตบุรุษกับธรรมของอสัตบุรุษ ปราชาญ์

กล่าวว่าไกลกันยิ่งกว่านั้น

การสมาคมแต่่งสัตบุรุษย่อมไม่เสื่อม

คลาย จะนานเท่าใด ๆ ก็คงที่อยู่เช่นนั้น

ส่วนสมาคมแห่งอสัตบุรุษย่อมพลันเสื่อม

เพราะฉะนั้น ธรรมของสัตบุรุษจึงไกลจาก

อสัตบุรุษ.

จบสุวิทฺฐสูตรที่ ๗

อรรถกถาสุวิทฺฐสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสุวิทฺฐสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า สุวิทฺฐวิทฺฐานิ ความว่า ไม่ใกล้กันโดยปริยายไร ๆ คือ ไกลแสนไกลนั่นเอง. บทว่า นภยจ ภิกขเว ปจวี จ ได้แก่ อากาศกับแผ่นดินใหญ่. ในสองอย่างนั้น ชื่อว่าอากาศไม่ไกลจากแผ่นดิน แม้ประมาณ ๒ นิ้วก็จริง ถึงอย่างนั้น ท่านก็ยังกล่าวว่าไกลแสนไกลเพราะไม่ติดกันและกัน

บทว่า เวโรจโน คือดวงอาทิตย์. บทว่า สตยจ ภิกขเว ฌมโฆ ความว่า โพรชปักขิยธรรม ๓๗ อันต่างด้วยสติปัญญา ๔ เป็นต้น . บทว่า อตยจ ฌมโฆ ความว่า อสังกรรมอันต่างด้วยทิวา ๖๒. บทว่า ปภจฺจโร คือดวงอาทิตย์. บทว่า อพฺยายโก โหติ ได้แก่ ไม่จางไปเป็นสภาพ. บทว่า สติ สมาคโม ความว่า การสมาคมของบัณฑิตด้วยสามารถระชับมิตร. บทว่า ยาวมปิ ติฏฺฐเยยฺย ความว่า จะพึงตั้งอยู่นานเท่าใด. บทว่า ตเถว โหติ ความว่า ก็คงที่อยู่เช่นนั้น. ไม่ละปกติ. บทว่า จิปฺปญฺหิ เวติ คือ ย่อมจางเร็ว.

จบอรรถกถาสุวิทฺฐสูตรที่ ๗

๘. วิสาขสูตร

ว่าด้วยวิสาขาปัญญาธิบุตรแสดงธรรมมิกถา

[๔๘] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ วิหารพระเชตะวัน อารามของอนาถปิณฑิกคฤหบดี กรุงสาวัตถี คราวนั้นท่านวิสาขะ ปัญญาธิบุตร แสดงธรรมมิกถาให้ภิกษุทั้งหลายให้เห็นแจ้งให้สมาทานให้อาจหาญให้ร่าเริงอยู่ในอุปัฏฐานศาลา ด้วยถ้อยคำของชาวเมือง สละสลวยปราศจากโทษ ทำให้เข้าใจความได้ชัดเจน นับเนื่องในนิพพานไม่อิงวัฏฏะ

ครั้งนั้น เวลาเย็นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จออกจากที่ประทับหลีกเร้น ไปอุปัฏฐานศาลา ประทับนั่ง ณ อาสนะที่จัดไว้แล้ว ตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า ใครหนอแสดงธรรมมิกถาให้ภิกษุทั้งหลายให้เห็นแจ้งให้สมาทานให้อาจหาญให้ร่าเริง ด้วยถ้อยคำของชาวเมือง สละสลวย ปราศจากโทษ ทำให้เข้าใจความได้ชัดเจน นับเนื่องในนิพพานไม่อิงวัฏฏะ.

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ท่านวิสาขะ ปัญญาธิบุตร พระพุทธเจ้าข้า...

พ. จึงตรัสประทานสาธุการแก่ท่านวิสาขะว่า สาธุ สาธุ วิสาขะ เธอแสดงธรรมมิกถาให้ภิกษุทั้งหลายให้เห็นแจ้งให้สมาทานให้อาจหาญให้ร่าเริง ด้วยถ้อยคำของชาวเมือง สละสลวย ปราศจากโทษ ทำให้เข้าใจความได้ชัดเจน นับเนื่องในนิพพานไม่อิงวัฏฏะ ดิฉันกแล.

คนฉลาดปนกับหมุ่คนเขลา เมื่อไม่

พูดออกมา ก็ไม่มีใครรู้จัก ต่อเมื่อพูด

แสดงอมตบพ คนทั้งหลายจึงรู้ บุคคล

พึงส่งธรรมให้สว่าง พึงยกธงของฤๅษีไว้

ฤๅษีทั้งหลายมีสุภายิตเป็นธง แท้จริง ธรรม

เป็นธงของพวกฤๅษี.

จบวิสาขสูตรที่ ๘

อรรถกถาวิสาขสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในวิสาขสูตรที่ ๘ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ปญฺจาติปฺตุโต** คือเป็นบุตรของนางพราหมณี ชื่อปญฺจาติ.
บทว่า **โปริยา วาจา** คือ ด้วยวาจาที่บริบูรณ์. บทว่า **วิสุตฺตฺถาย** คือ
สิ้นไม่พัน. บทว่า **อนพฺคฺลา** ความว่า ไม่มีโทษ ไม่ตูกตตะกัก พญฺญชนะ
ไม่เพี้ยน. บทว่า **ปริยาปนฺนาย** คือ ที่นับเนื่องในวิวิฏฺฐะ. บทว่า **อนิสฺสิ-**
ตฺถาย คือ ไม่อาศัยวิฏฺฐะ. อธิบายว่า กล่าวถ้อยคำให้อาศัยวิฏฺฐะเท่านั้น
ไม่กล่าวถ้อยคำให้อาศัยวิฏฺฐ.

บทว่า **นาภาสฺมานํ** คือเมื่อไม่พูดก็ไม่มีใครรู้จัก บทว่า **อมตํ ปทํ**
ได้แก่ บทคือพระนิพพาน. บทว่า **ภาสเย** ได้แก่ ฟังทำให้กระจ่าง (พูด).
บทว่า **โชตเย** เป็นไวพจน์ของบทว่า **ภาสเย** นั้นเอง. บทว่า **ปกฺคณฺเห**
อิสฺสินํ ฐํ ความว่า โลกุตตรธรรม ๘ อย่าง เรียกชื่อว่า ธงของพวกฤๅษี เพราะ
อรรถว่า ฟุ้งขจรไป. อธิบายว่า ฟุ้งยกย่องโลกุตตรธรรมนั้น คือ ฟุ้งกล่าว
ยกให้สูง. พวกฤๅษี ชื่อว่ามีสุภายิตเป็นธง เพราะอรรถว่า มีสุภายิตที่แสดง
โลกุตตรธรรม ๘ เป็นธง. บทว่า **อิสฺสิโย** ได้แก่ พระอริยะทั้งหลาย มี
พระพุทฺธเจ้าเป็นต้น. บทว่า **ฐมฺโม หิ อิสฺสินํ ฐโช** ความว่า โลกุตตรธรรม
ชื่อว่า เป็นธงของพวกฤๅษี โดยนัยอันกล่าวแล้วในหนหลังแล.

จบอรรถกถาวิสาขสูตรที่ ๘

๕. วิปัสสนาสสูตร

ว่าด้วยวิปัสสนาในธรรม ๔ ประการ

[๔๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย สัญญาวิปัสสนา จิตวิปัสสนา ทิณฺณวิปัสสนา (ความสำคัญ คิด เห็นคลาดเคลื่อน) มี ๔ ประการนี้ ๔ ประการคืออะไรบ้าง คือ สัญญาวิปัสสนา จิตวิปัสสนา ทิณฺณวิปัสสนา ในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยง ๑ ในสิ่งที่เป็นทุกข์ว่าเป็นสุข ๑ ในสิ่งที่เป็นอนัตตาว่าเป็นอัตตา ๑ ในสิ่งที่ไม่งามว่างาม ๑ นี้แล สัญญาวิปัสสนา จิตวิปัสสนา ทิณฺณวิปัสสนา ๔ ประการ

ภิกษุทั้งหลาย สัญญาไม่วิปัสสนา จิตไม่วิปัสสนา ทิณฺณไม่วิปัสสนา ๔ นี้ ๔ คืออะไรบ้าง คือ สัญญาไม่วิปัสสนา จิตไม่วิปัสสนา ทิณฺณไม่วิปัสสนา ว่าไม่เที่ยง ในสิ่งที่ไม่เที่ยง... ว่าทุกข์ในสิ่งที่เป็นทุกข์... ว่าเป็นอนัตตาในสิ่งที่เป็นอนัตตา... ว่าไม่งามในสิ่งที่ไม่งาม นี้แล สัญญาไม่วิปัสสนา จิตไม่วิปัสสนา ทิณฺณไม่วิปัสสนา ๔ ประการ.

สัตว์เหล่าใดสำคัญว่าเที่ยงในสิ่งที่ไม่เที่ยง
สำคัญว่าสุขในสิ่งที่เป็นทุกข์
สำคัญว่าเป็นอัตตาในสิ่งที่เป็นอนัตตา
และสำคัญว่างามในสิ่งที่ไม่งาม ถูกความ
เป็นผิซัดชักนำไปแล้ว ความคิดซัดส่ายไป
มีความสำคัญ (คิดเห็น) วิปัสสนา สัตว์
เหล่านั้นชื่อว่า ถูกเครื่องผูกของมารผูกไว้
แล้ว เป็นคนไม่เกษมจากโยคะ ย่อม
เวียนเกิดเวียนตายไป.

เมื่อใดพระพุทธเจ้าทั้งหลายผู้ประจวบ
ดวงอาทิตย์บังเกิดขึ้นในโลก ทรงประกาศ
ธรรมอันนี้ ซึ่งเป็นทางให้ถึงความสงบ
ทุกข์ เมื่อนั้น สัตว์เหล่านั้น ผู้ที่มีปัญญา
ได้ฟังธรรมของท่านแล้ว จึงกลับได้คิด
เห็นสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา
และไม่งาม ตามความเป็นจริง เพราะมา
ถือเอาทางความเห็นชอบ ก็ล่วงพ้นทุกข์
ทั้งปวงได้.

จบวิปัสสนาสุตตที่ ๕

อรรถกถาวิปัสสนาสุตต

ฟังทราบวินิจฉัยในวิปัสสนาสุตตที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **สญญาวิปุลลาสา** ความว่า มีสัญญาความสำคัญคลาดเคลื่อน
อธิบายว่า มีสัญญา ๔ วิปริต ความสำคัญที่ตรงกันข้าม. แม้ในสองบทที่เหลือ
ก็นัยนี้เหมือนกัน. บทว่า **อนิจฺเจ ภิกฺขเว นิจฺจนฺติ สญญาวิปุลลาโส**
ความว่า เกิดความสำคัญ ยึดถืออย่างนี้ว่าเที่ยงในสิ่งที่ไม่เที่ยง ชื่อว่าสัญญา
วิปุลลาส. บัณฑิตฟังทราบความในบททุกบท โดยนัยนี้.

บทว่า **อนตฺตนิ จ อตฺตา** ความว่า ผู้มีความสำคัญอย่างนี้ว่า
เป็นอัตตาให้สิ่งที่เป็นอนัตตา. บทว่า **มิจฺฉาทิฏฺฐิหตา** ความว่า สัตว์จะ
สำคัญอย่างเดียวเท่านั้น ก็หาไม่ได้ ยังถูกแม้มิจฉาทิฏฐิความเห็นผิดที่กำลัง

เกิดขึ้นชักนำไปแล้ว เหมือนสัญญาวิปลาส. บทว่า **จิตตจิตตา** ความว่า ผู้ประกอบด้วยจิตซัดสายที่กำลังเกิดขึ้นเหมือนสัญญาวิปลาสและทัญญูวิปลาส. บทว่า **วิสณฺณิโน** นั้นเป็นเพียงเทศนา. อธิบายว่า เป็นสัญญาจิตและทัญญูอันวิปริต. บทว่า **เต โยคยตุตา มารสฺส** ความว่า สัตว์เหล่านั้นชื่อว่า ประกอบอยู่ในเครื่องผูกของมาร. บทว่า **อโยคกฺเขมิโน** ความว่า เป็นคนไม่ถึงความเกษมจากโยคะ คือพระนิพพาน. บทว่า **สตฺตา** คือบุคคลทั้งหลาย. บทว่า **พฺพุชฺชา** คือผู้ตรัสรู้สัจจะ ๔. บทว่า **อิมํ ฌมฺมํ** คือ สัจจธรรม ๔. บทว่า **สจฺจิตฺตํ ปจฺจลทฺธา** ได้แก่ กลับได้ความคิดของตนเอง. บทว่า **อนิจฺจโต ทกฺขุ** ได้แก่ ได้เห็นโดยความเป็นของไม่เที่ยงจริง. บทว่า **อสุภตทฺทถ** ได้แก่ ได้เห็นโดยความเป็นของไม่งามจริง. บทว่า **สมฺมาทิฏฺฐิสมาทานา** ได้แก่ ผู้ยึดถือสัมมาทัสสนะ. บทว่า **สพฺพํ ทกฺขุ อฺปจฺจคฺคํ** ความว่า ล่วงพ้นวิญญูทุกข์ทั้งสิ้นได้.

จบอรรถกถาวิปลาสสูตรที่ ๕

๑๐. อุปกิเลสสูตร

ว่าด้วยเครื่องเศร้าหมอง ๔ อย่าง

[๕๐] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อุปกิเลส (เครื่องมัวหมอง) แห่งดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ ๔ อย่างนี้ ซึ่งเป็นเหตุให้ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ไม่สว่างไสวไพโรจน์ อุปกิเลสแห่งดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ ๔ อย่างคืออะไรบ้าง คือ เมฆ ๑ หมอก ๑ ควันและผงคลี ๑ อสุรินทรานู ๑ นี้แล อุปกิเลส

แห่งดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ ๔ อย่าง ซึ่งเป็นเหตุให้ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ไม่สว่างไสวไฟโรจน์

ภิกษุทั้งหลาย ฉันเดียวกันนั้นแล อุปกิเลสแห่งสมณพราหมณ์ทั้งหลาย ก็มี ๔ ประการ ซึ่งเป็นเหตุให้สมณพราหมณ์ทั้งหลายไม่งามสง่า สุกใส รุ่งเรือง อุปกิเลสของสมณพราหมณ์ ๔ ประการ คืออะไรบ้าง คือ

มีอยู่ สมณพราหมณ์บางเหล่าดื่มสุรามรัย ไม่งดเว้นจากการดื่มสุรามรัย การดื่มสุรามรัยเป็นอุปกิเลสแห่งสมณพราหมณ์ข้อ ๑ ซึ่งเป็นเหตุให้สมณพราหมณ์ไม่งามสง่าสุกใส รุ่งเรือง

มีอยู่ สมณพราหมณ์บางเหล่าเสพเมถุนธรรม ไม่งดเว้นจากเมถุนธรรม การเสพเมถุนธรรมนี้เป็นอุปกิเลสแห่งสมณพราหมณ์ข้อ ๒ ซึ่งเป็นเหตุให้สมณพราหมณ์ไม่งามสง่าสุกใส รุ่งเรือง.

มีอยู่ สมณพราหมณ์บางเหล่ายินดีทองและเงิน ไม่งดเว้นจากการรับทองและเงิน ความยินดีรับทองและเงินนี้เป็นอุปกิเลสแห่งสมณพราหมณ์ข้อ ๓ ซึ่งเป็นเหตุให้สมณพราหมณ์ไม่งามสง่าสุกใส รุ่งเรือง

มีอยู่ สมณพราหมณ์บางเหล่าเลี้ยงชีวิตโดยมิจฉาอาชีวะ ไม่งดเว้นจากมิจฉาอาชีวะ การเลี้ยงชีวิตโดยมิจฉาอาชีวะนี้เป็นอุปกิเลสแห่งสมณพราหมณ์ข้อ ๔ ซึ่งเป็นเหตุให้สมณพราหมณ์ไม่งามสง่าสุกใส รุ่งเรือง

ภิกษุทั้งหลาย นี้แล อุปกิเลสแห่งสมณพราหมณ์ ๔ ประการ ซึ่งเป็นเหตุให้สมณพราหมณ์ไม่งามสง่าสุกใส รุ่งเรือง.

สมณพราหมณ์บางเหล่าผู้มีราคะโทสะปกคลุมแล้ว เป็นคนอันอวิชชาปกปิดแล้ว เพลินยินดีในปิยรูป (สิ่งน่ารัก) ดื่ม

สุราเมรัย บางเหล่าเสพเมถุน บางเหล่า
โศดเขลา ยินดีเงินและทอง บางเหล่า
เลี้ยงชีพโดยมิจนาอาชีพะ.

บาปกรรมเหล่านั้น พระพุทธเจ้า
เผ่าพันธุ์พระอาทิตย์ ตรัสว่าเป็นอุปกิเลส
ซึ่งเป็นเหตุให้สมณพราหมณ์เหล่านั้นปรา-
กฏว่าเป็นผู้ไม่บริสุทธิ์ มีราคะ ไม่งามสง่า
สุกใส.

สมณพราหมณ์เหล่านั้นอันความมืด
(คืออวิชชา) หุ้มห่อแล้ว ตกเป็นทาสค้นหา
ถูกค้นหาจนไป บำรุงเลี้ยงอัตภาพร้ายเข้า
ไว้ต้องไปเกิดอีก.

จบอุปกิเลสสูตรที่ ๑๐

จบโรหิตัสสวรรคที่ ๕

อรรถกถาอุปกิเลสสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในอุปกิเลสสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **อุปกิเลส** ความว่า ชื่อว่าอุปกิเลส (เครื่องเศร้าหมอง)
เพราะทำความมัวหมอง ไม่ให้ส่องใส. บทว่า **มหิยา** คือ หมอก. บทว่า
ฐมรโฆ ได้แก่ กวันและผงคลี. บทว่า **ราหู** ความว่า หมอก กวัน และ
ผงคลี ทั้งสามข้างต้น เป็นอุปกิเลสที่ไม่ถึงดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ ส่วนราหู
ฟังทราบว่า ท่านกล่าวด้วยสามารถอุปกิเลสที่ถึงดวงจันทร์ดวงอาทิตย์. บทว่า

สมณพราหมณา น ตปนฺติ น ภาสนฺติ น วิโรจนฺติ ความว่า
ย่อมไม่งาม ด้วยความงามโดยคุณ ไม่สุกใสด้วยความสุกใสโดยคุณ ย่อมไม่
ไพโรจน์ด้วยความไพโรจน์โดยคุณ. บทว่า สุราเมรยปानา อปฺปฏิวริตา
ความว่า ไม่เว้นจากการดื่มสุรา ๕ อย่าง และเมรัย ๔ อย่าง.

บทว่า อวิขฺขานิวฺตา ความว่า เป็นคนถูกอวิชาหุ้มห่อแล้ว คือ
ปกปิดไว้แล้ว. บทว่า ปิยฺรูปาภินนฺทิโน ความว่า เพลิดเพลิน ยินดี ปิยรูป
(สิ่งที่รัก) สิ่งเป็นที่ยินดี. บทว่า สาทิยนฺติ คือ ย่อมรับ. บทว่า อวิทฺทสุ
คือ อัมธพาล. บทว่า สเนตฺติกา ความว่า นำไปด้วยเชือกคือค้นหา.
บทว่า กฺกุสฺสี คือ อัดภาพ. บทว่า โนริ คือ ร้าย. ทั้งในพระสูตรนี้ทั้งใน
คาถา ตรัสแต่ว่าฎฐะอย่างเดียว.

จบอรรถกถาอุปกิเลสสูตรที่ ๑๐

จบโรหิตัสสวรรคาวรรณนาที่ ๕

จบปฐมปี่ณณาสกั

รวมพระสูตรในวรรคนี้ คือ

๑. สมาริสฺสูตร ๒. ปัญฺหาสุตร ๓. ปฐฺมโกธสุตร ๔. ทฺติยโกธ-
สุตร ๕. ปฐฺมโรหิตัสสสุตร ๖. ทฺติยโรหิตัสสสุตร ๗. สุวิทฺฐสุตร ๘.
วิสาขสุตร ๙. วิปัลลาสสุตร ๑๐. อุปกิเลสสุตร และอรรถกถา

ทุตยปณณาสกั

ปญญญากิสนทวรรคที่ ๑

๑. ปฐมปญญญากิสนทสูตร

ว่าด้วยทอธารบุญกุศล ๔ ประการ

[๕๑] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย (บุญญญากิสนท) ทอธารบุญ (กุศล-กิสนท) ทอธารกุศล ๔ ประการนี้ นำมาซึ่งความสุข ให้ซึ่งผลอันดีเลิศ มีความสุขเป็นวิบาก เป็นทางสวรรค์ เป็นไปเพื่อผลที่ปรารถนาที่รักใคร่ ที่ชอบใจ เพื่อประโยชน์เพื่อสุข ทอธารบุญกุศล ๔ ประการคืออะไรบ้าง คือ

ภิกษุบริโภคนิเวศของทายกใด เจ้าเจโตสมาธิอันเป็นธรรมหาประมาณมิได้ ทอธารบุญกุศลของทายกนั้นย่อมนับประมาณมิได้ นำมาซึ่งความสุข ให้ซึ่งผลอันดีเลิศ มีความสุขเป็นวิบาก เป็นทางสวรรค์ เป็นไปเพื่อผลที่ปรารถนาที่รักใคร่ที่ชอบใจ เพื่อประโยชน์ เพื่อสุข

ภิกษุบริโภคนิเวศ... เสนาสนะ... กิถานปัจฉัยของทายกใด เจ้าเจโตสมาธิอันเป็นธรรมหาประมาณมิได้ ทอธารบุญกุศลของทายกนั้น ย่อมนับประมาณมิได้ นำมาซึ่งความสุข ฯลฯ

นี้แล ทอธารบุญ ทอธารกุศล ๔ ประการ นำมาซึ่งความสุข ฯลฯ

ก็แลการที่จะนับประมาณบุญของอริยสาวก ผู้ประกอบพร้อมด้วยทอธารบุญกุศลนี้ว่า ทอธารบุญกุศลประมาณเท่านี้ ๆ นำมาซึ่งความสุข ฯลฯ ดังนี้มิใช่ง่าย อันที่แท้ทอธารบุญกุศลนั้นนับว่าเป็นอสงไขย (ไม่สิ้นสุดด้วยการนับ) เป็นอปริชโย (นับประมาณไม่ได้) เป็นมหาบุญขันธ (กองบุญใหญ่)

ที่เดียว เปรียบเหมือนจะนับประมาณน้ำในมหาสมุทร ว่ามีน้ำอยู่เท่านี้อาพหก
เท่านี้ร้อยอาพหก เท่านี้พันอาพหก หรือเท่านี้แสนอาพหก ดังนี้มิใช่ง่าย
อันที่เห็น้ำในมหาสมุทรนั้นนับว่าเป็นอสงไขย เป็นอัประไมย เป็นมหาอุทก-
จันท์ (ห้วงน้ำใหญ่) ที่เดียวฉนใด การที่จะนับประมาณบุญของอริยสาวกผู้
ประกอบพร้อมด้วยทอธารบุญกุศล ๔ ประการนี้ว่า ทอธารบุญกุศลเท่านี้ ๆ
นำมาซึ่ง ความสุข ให้ซึ่งผลอันเลิศ มีสุขเป็นวิบาก เป็นทางสวรรค์ เป็นไป
เพื่อผลที่ปรารถนา ที่รักใคร่ ที่ชอบใจ เพื่อประโยชน์ เพื่อสุข ดังนี้มิใช่ง่าย
อันที่แท้ทอธารบุญกุศลนั้นนับว่าเป็นอสงไขย เป็นอัประไมย เป็นมหาบุญ-
จันท์ทีเดียว ฉนนั่นนั่นแล

แม่น้ำมากหลาก อันเป็นที่ฝูงปลา

อาศัยอยู่ ย่อมไหลไปสู่ทะเล อันเป็นที่รับ

น้ำใหญ่ เป็นที่ขังน้ำใหญ่ สุดที่จะประมาณ

เป็นที่ประกอบด้วยสิ่งทีน่ากลัวมา เป็นที่

กำเนิดแห่งรตนะต่าง ๆ ฉนใด ทอธารบุญ

ย่อมหลังไปสู่บัณฑิต ผู้ให้ข้าว น้ำ และ

ให้ผ้า ให้เครื่องที่นอน ที่นั่ง และเครื่อง

ปลาเป็นทาน ดุจแม่น้ำทั้งหลายไหลไปสู่

ทะเลฉะนั้น.

จบปฐมปญญาภิธานสูตรที่ ๑

ทศกัณฐ์

ปุณณาสกัณฐ์ที่ ๑

อรรถกถาปฐมปุณณาสกัณฐ์

ฟังทราบวินิจฉัยในปุณณาสกัณฐ์ที่ ๑ วรรคที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-
บทว่า ปุณณาสกัณฐ์ ได้แก่ ความหลังไหลมาแห่งบุญ อธิบายว่า ความเกิดขึ้นแห่งบุญ. บทว่า กุสลาสิกขา นั้นเป็นไวพจน์ของบทว่า ปุณณาสกัณฐ์ นั้นเอง. ชื่อสุขัสถาหาร ก็เพราะว่าความหลังไหลมาแห่งบุญเหล่านี้ นำซึ่งความสุขมาให้. ชื่อโสวัคคิกา เพราะทำให้อารมณ์มีรูปเป็นต้นด้วยดี. ชื่อสุขวิปากาเพราะบุญเหล่านี้มีความสุขเป็นวิปาก. ชื่อสังกตัตถกติกานิก เพราะเป็นไปเพื่อเกิดในสวรรค์.

บทว่า จีวร ปริภุชมาโน ความว่า ภิกษุได้ผ้าเพื่อทำจีวร เพราะเข็มและด้ายเป็นต้นไม่มี จึงเก็บ ไวเองบ้าง ทำเองบ้าง ให้คนอื่นทำบ้าง ห่มเองบ้าง ซึ่งผ้านั้น ในเวลาผ้าเก่าทำเป็นผ้าปูนอนบ้าง ไม่อาจทำเป็นผ้าปูนอนได้ ก็ทำเป็นผ้าถูพื้นเสียบ้าง ฉีกผ้าที่ไม่เหมาะจะถูพื้นออกทำเป็นผ้าเช็ดเท้าบ้าง ก็เรียกว่าบริโกคอยู่. แต่เมื่อใดคิดว่า ผ้านี้ใครไม่อาจทำเป็นผ้าเช็ดเท้าได้ก็กวาดทิ้งไป เมื่อนั้น ชื่อว่า ไม่บริโกค. บทว่า อปุปมาณ เจโตสมาธิ คือ อรหัตผลสมาธิ. ด้วยบทว่า อปุปมาณ ตสฺส ปุณณาสกัณฐ์ นี้ ตรัสถึงบุญเจตนาของทายก นับประมาณมิได้ ด้วยว่าบุญเจตนาของทายกนั้น ที่เป็นไปแล้วด้วยอำนาจการระลึกถึงบ่อย ๆ ว่า ภิกษุผู้เป็นศิษยานุศิษย์ บริโกคจีวรของเราดังนี้ ชื่อนับประมาณมิได้ คำนี้ตรัส

หมายถึงข้อนี้. ส่วนในบิณฑบาตเป็นต้น ภิกษุใด บริโภคบิณฑบาต ดำรงชีพอยู่ด้วยบิณฑบาตนั้นและได้แม่ ๗ วัน ไม่บริโภคบิณฑบาตอื่น. ภิกษุนั้นชื่อว่าบริโภคอยู่ซึ่งบิณฑบาตนั้นแล อยู่ได้แม่ ๗ วัน. ถ้าในเสนาสนะแห่งหนึ่ง ภิกษุจงกรมอยู่บ้าง นั่งอยู่บ้าง ในสถานที่อยู่กลางคืนและพักกลางวันเป็นต้น ชื่อว่าบริโภคอยู่ตราบเท่าที่เธอยังไม่ละทิ้งเสนาสนะที่ได้แล้วไปถือเสนาสนะอื่น. ก็เมื่อความเจ็บไข้ สงบระงับด้วยยานานหนึ่ง เธอชื่อว่าบริโภคอยู่ตราบเท่าที่เธอยังไม่บริโภคยานานอื่น.

บทว่า พหูภะรว ได้แก่ ประกอบด้วยอารมณ์อันน่ากลัวมาก. บทว่า รตนคณาน ได้แก่ แห่งรตนะที่ประเสริฐ ๗ อย่าง. บทว่า อาลย ได้แก่ สถานที่อยู่อาศัย. บทว่า ปุณฺณ สวนฺนุติ ได้แก่ แม่น้ำเป็นอันมากไหลไป. บทที่เหลือในบททั้งปวง ง่ายทั้งนั้น .

จบอรรถกถาปฐมปุณฺณญาณิสังคหสูตรที่ ๑

๒. ทุติยปุณฺณญาณิสังคหสูตร

ว่าด้วยทอธารบุญกุศล ๔

[๕๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ทอธารบุญทอทรงกุศล ๔ ประการนี้ นำมาซึ่งความสุข ให้ซึ่งผลอันดีเลิศ มีความสุขเป็นวิบาก เป็นทางสวรรค์ เป็นไปเพื่อผลที่ปรารถนาที่รักใคร่ที่ชอบใจ เพื่อประโยชน์ เพื่อสุข ทอธารบุญกุศล ๔ ประการคืออะไรบ้าง คือ

อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้เป็นผู้ประกอบด้วยความเลื่อมใส อันไม่
หวั่นไหว ในพระพุทธเจ้าว่า อิติปิ โส ภควา ฯลฯ พุทฺโธ ภควา
ดังนี้ นี้เป็นทอธารบุญกุศลข้อ ๑ นำมาซึ่งความสุข ฯลฯ

อีกข้อหนึ่ง อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้เป็นผู้ประกอบด้วยความ
เลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระธรรมว่า สุวาทาโต ภควาตา ธมฺโม ฯลฯ
วิญญูหิ ดังนี้ นี้เป็นทอธารบุญกุศลข้อ ๒ นำมาซึ่งความสุข ฯลฯ

อีกข้อหนึ่ง อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้เป็นผู้ประกอบด้วยความ
เลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์ว่า สุปฏิปนุโน ภควโต สาวกสงฺโฆ
ฯลฯ ปุณฺณกุเขตฺตํ โลกสุตฺตํ ดังนี้ นี้เป็นทอธารบุญกุศลข้อ ๓ นำมา
ซึ่งความสุข ฯลฯ

อีกข้อหนึ่ง อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ประกอบด้วยอริย-
กัณตศีล (ศีลที่พระอริยะพอใจ) อันไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย
เป็นไท ผู้รู้สรรเสริญ ไม่ถูกค้นหาและทักท้วงถูกต้อง เป็นสมาธิ นี้เป็นทอธาร
บุญกุศลข้อ ๔ นำมาซึ่งความสุข ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย นี้แล ทอธารบุญทอธารกุศล ๔ นำมาซึ่งความสุข
ให้ซึ่งผลอันดีเลิศ มีสุขเป็นวิบาก เป็นทางสวรรค์ เป็นไปเพื่อผลที่ปรารถนา
ที่รักใคร่ที่พอใจ เพื่อประโยชน์ เพื่อสุข

ความเชื่อในพระตถาคต ของผู้ใด

ตั้งมั่นไม่หวั่นไหว ศีลของผู้ใดเป็นศีลงาม

เป็นศีลที่พระอริยะพอใจสรรเสริญ ความ

เลื่อมใสในพระสงฆ์ของผู้ใด มีอยู่และ

ความเห็นของผู้ใดเป็นความเห็นตรง บัณ-

ทิตทั้งหลายกล่าวผู้นั้นว่า ผู้ไม่ยากจน
ชีวิตของผู้นั้นไม่เป็นโมฆะ (คือไม่เปล่า

จากแก่นสาร)

เพราะเหตุนั้น ผู้มีปัญญารำลึกถึง
พระศาสนาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย พึง
ประกอบไว้เสมอซึ่งความเชื่อ (ในพระ-
ตถาคต) ซึ่งศีล ซึ่งความเลื่อมใส (ใน
พระสงฆ์) และความเห็นธรรม.

จบทุติยปุณฺณาทิสันทสูตรที่ ๒

อรรถกถาทุติยปุณฺณาทิสันทสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปุณฺณาทิสันทสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อริยกนฺตฺหิ คือด้วยศีลสัมปยุตด้วยมรรคและผล. ก็ศีล
เหล่านั้น นำใคร่ นำรัก นำพอใจ ของพระอริยะทั้งหลาย. คำที่จะพึงกล่าว
ในพระสูตรก่อน ก็กล่าวไว้แล้วในคัมภีร์วิสุทฺธิมรรค.

ในคาถาพึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้ บทว่า สทฺฐา ความว่าท่านประสงคฺ
ศรัทธาของโศคาบันบুদ্ধ. แม้ศีล ก็เป็นศีลของโศคาบันบুদ্ধนั่นเอง. บทว่า
อุชฺฐุตถฺจ ทสฺสนํ ความว่า ความเห็นของท่านผู้สิ้นอาสวะ เชื่อว่าเป็น
ความเห็นตรง เพราะท่านไม่มีคตทางกายเป็นต้น . บทว่า อาหุ แปลว่า กล่าว.
บทว่า ปสฺสํ คือซึ่งความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์
บทว่า ฆมฺมทสฺสนํ คือเห็นสังฆธรรม.

จบอรรถกถาทุติยปุณฺณาทิสันทสูตรที่ ๒

๓. ปฐมสังวาสสูตร

ว่าด้วยความอยู่ร่วมเป็นสามีภรรยา ๔

[๕๓] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จพระพุทธดำเนินทางไกล อยู่ในระหว่างเมืองมธुरากับเมืองเวรัญชา ฝ่ายคฤหบดีและคฤหปตานี จำนวนมากก็เดินทางไกลอยู่ในระหว่างนั้นด้วย ครานั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จแวะไปประทับพักอยู่ที่โคนไม้แห่งหนึ่ง คฤหบดีและคฤหปตานีเหล่านั้นได้เห็นพระองค์ประทับอยู่ ก็พากันไปเฝ้า ถวายอภิवाทแล้ว ต่างนั่งลง ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง พระองค์จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า

คฤหบดีและคฤหปตานีทั้งหลาย สังวาส (ความอยู่ร่วมเป็นสามีภรรยา) ๔ ประเภทนี้ สังวาส ๔ ประเภทคืออะไรบ้าง คือ ชายที่อยู่ร่วมกับหญิงผี ชายที่อยู่ร่วมกับหญิงเทวดา ชายเทวดาอยู่ร่วมกับหญิงผี ชายเทวดาอยู่ร่วมกับหญิงเทวดา.

ก็ชายที่อยู่ร่วมกับหญิงผีเป็นอย่างไร ? สามีเป็นคนทำปาณาติบาต อทินนาทาน กามเมสุมิฉฉาจาร พุคคมุสา ดัมสุราเมรัย เป็นคนทุศีลมีธรรมลามก มีใจกลุ่มไปด้วยมลทินคือความตระหนี่อยู่ครองเรือน มักด่าว่าสมณพราหมณ์ทั้งหลาย ฝ่ายภริยาก็เป็นอย่างนั้นเหมือนกัน อย่างนี้ชายที่อยู่ร่วมกับหญิงผี.

ก็ชายที่อยู่ร่วมกับหญิงเทวดาเป็นอย่างไร ? สามีเป็นคนทำปาณาติบาต ฯลฯ มักด่าว่าสมณพราหมณ์ทั้งหลาย ฝ่ายภริยาเป็นผู้เว้นจากปาณาติบาต เว้นจากอทินนาทาน เว้นจากกามเมสุมิฉฉาจาร เว้นจากมุสาวาท เว้นจากการดัมสุราเมรัย เป็นคนมีศีลมีธรรมงาม มีใจปราศจากมลทินคือความตระหนี่อยู่ครองเรือน ไม่ด่าว่าสมณพราหมณ์ทั้งหลาย อย่างนี้ ชายที่อยู่ร่วมกับหญิงเทวดา.

ก็ชายเทวดาอยู่ร่วมกับหญิงผีเป็นอย่างไร ? สามิเป็นผู้เว้นจากปาณาติบาต ฯลฯ ไม่ดำ่ว่าสมณพราหมณ์ทั้งหลาย ฝ่ายภริยาเป็นผู้ทำปาณาติบาต ฯลฯ คำว่าสมณพราหมณ์ทั้งหลาย อย่างนี้ ชายเทวดาอยู่ร่วมกับหญิงผี.

ก็ชายเทวดาอยู่ร่วมกับหญิงเทวดาเป็นอย่างไร ? สามิเป็นผู้เว้นจากปาณาติบาต ฯลฯ ไม่ดำ่ว่าสมณพราหมณ์ทั้งหลาย ฝ่ายภริยาก็เป็นอย่างนั้นเหมือนกัน อย่างนี้ ชายเทวดาอยู่ร่วมกับหญิงเทวดา.

กฤหบดีและกฤหปตานีทั้งหลาย นี้แล สังวาส ๔ ประเภท
ทั้งคู่เป็นคนทุศีล ตระหนี่ และดำ
ว่าสมณพราหมณ์ หญิงชายคู่นั้นเป็นภริยา
และสามิผีอยู่ร่วมกัน.

สามิเป็นคนทุศีล ตระหนี่และดำ
ว่าสมณพราหมณ์ ภริยาเป็นคนมีศีล ใจบุญ
ไม่ตระหนี่ นางนั้นเป็นหญิงเทวดา อยู่
ร่วมกับสามิผี.

สามิเป็นคนมีศีล ใจบุญ ไม่ตระหนี่
ภริยาเป็นคนทุศีล ตระหนี่และดำ
ว่าสมณพราหมณ์ นางนั้นเป็นหญิงผี อยู่ร่วมกับ
สามิเทวดา.

ทั้งคู่เป็นผู้มีศรัทธา รู้ความประสงค์
ของผู้ขอ ดำรวมในศีล เลี้ยงชีพโดยชอบ
หญิงชายคู่นั้นเป็นภริยาสามิพูดคำอ่อน
หวานต่อกัน ย่อมบังเกิดความเจริญมาก อยู่
ด้วยกันเป็นผู้มีความผาสุก พวกศัตรูของ

คู่ภริยาสามีที่มีความประพฤติดีเสมอกัน ย่อม
เสียใจ กามกามี (ผู้ยังมีความใคร่ใน
กาม) ทั้งคู่ ผู้มีศีลและพรตเสมอดัน ครั้น
ประพฤติชอบในโลกนี้แล้ว (ละโลกนี้ไป)
ย่อมยินดีบันเทิงใจในเทวโลก.

จบปฐมสังฆวาสุตฺตที่ ๓

อรรถกถาปฐมสังฆวาสุตฺต

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมสังฆวาสุตฺตที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า สมุพฺพหุลาปี โข คหปตี จ คหปตานีโย จ ความว่า
คฤหบดีและคฤหปตานีเป็นอันมาก เมื่อไปทำอาวามงคฺลหรือวิวามงคฺล
ก็ได้เดินไปทางนั้นเหมือนกัน. บทว่า สํวาสา ความว่า การอยู่ร่วมกันการ
อยู่ร่วมเป็นอันเดียวกัน. บทว่า จโว จฺวย ความว่า ชื่อว่าชายผี เพราะ
ตายด้วยความตายแห่งคุณอยู่ร่วมกับหญิงผี เพราะตายด้วยความตายแห่งคุณ
เหมือนกัน. บทว่า เทวียา สทฺธิ ความว่า ชายผีอยู่ร่วมกับหญิงเทวดา
โดยคุณทั้งหลาย. บทว่า ทฺถุสฺสึโล คือสามีเป็นคนไม่มีศีล. บทว่า ปาปชฺชโม
คือมีกรรมลามก. บทว่า อกฺโกสฺกปริภาสโก ความว่า ค่าด้วยเรื่องสำหรับ
ค่า ๑๐ ค่าว่าด้วยแสดงภัยคุกคาม. บัณฑิตพึงทราบเนื้อความในบททั้งปวง
อย่างนี้.

บพว่า ภริยา ได้แก่ ตรีหนึเหนียวแน่น. บพว่า ชานิปตโย
แปลว่า ภริยาสามี. บพว่า วทญญ ได้แก่ รู้ยู่ซึ่งความหมายคำของยาจก.
บพว่า สลุตตา ได้แก่ประกอบด้วยความสำรวมในศีล. บพว่า ฌมมีชีวิตโน
ได้แก่ ชื่อว่าธรรมชีวิต เพราะตั้งยู่ในธรรมเลี้ยงชีพ. บพว่า อตถา สมบุจรา
โหนติ ความว่า พวกคนเหล่านั้น ย่อมได้ประโยชน์กล่าวคือความเจริญเป็น
อันมาก. บพว่า ผาสุก อุปชายติ ความว่า เกิดยู่ด้วยกันอย่างผาสุก
บพว่า กามกามิโน ได้แก่ ผู้ยังมีความใคร่ในกามยู่.

จบอรรถกถาปฐมสังวาสสูตรที่ ๓

๔. ทุตยสังวาสสูตร

ว่าด้วยความยู่ร่วมเป็นสามีภรรยา ๔

[๕๔] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สังวาส ๔ ประเภทนี้ สังวาส ๔ ประเภท
คืออะไรบ้าง คือ ชายฝือยู่ร่วมกับหญิงผี ชายฝือยู่ร่วมกับหญิงเทวดา ชาย
เทวดายู่ร่วมกับหญิงผี ชายเทวดายู่ร่วมกับหญิงเทวดา

ก็ชายฝือยู่ร่วมกับหญิงผีเป็นอย่างไร ? สามีเป็นผู้ทำปาณาติบาต
อทินนาทาน กามสุมิจณาจาร พุดมสา พุดส่อเสียด พุดคำหยาบ พุดสำราก
มีความเห็นแก่ได้ มีใจพยาบาท มีความเห็นผิด เป็นคนทุศีลมีธรรมลามก
มีใจกลุ่มไปด้วยมลทินคือความตระหนือยู่ครองเรือน มักด่าว่าสมณพราหมณ์
ทั้งหลาย ภริยาเล่าก็เป็นเช่นเดียวกัน อย่างนี้ ชายฝือยู่ร่วมกับหญิงผี.

ก็ชายฝือยู่ร่วมกับหญิงเทวดาเป็นอย่างไร ? สามีเป็นผู้ทำปาณาติบาต
ฯลฯ มีความเห็นผิด เป็นคนทุศีล ฯลฯ มักด่าว่าสมณพราหมณ์ทั้งหลาย

ฝ่ายภริยาเป็นผู้เว้นจากปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิจจาจาร เว้นจาก พุคฺมุสา พุคฺส่อเสียด พุคฺค้ำหยาบ พุคฺค้ำรอก ไม่มีความเห็นแก่ได้ ไม่มี ใจพยาบาท มีความเห็นชอบ เป็นหญิงมีศีลมีธรรมงาม มีใจปราศจากมลทิน คือความตระหนี่อยู่ครองเรือน ไม่ด่าว่าสมณพราหมณ์ทั้งหลาย อย่างนี้ ชายผี อยู่ร่วมกับหญิงเทวดา.

ก็ชายเทวดาอยู่ร่วมกับหญิงผีเป็นอย่างไร ? สามิเป็นผู้เว้นจากปาณาติบาต ฯลฯ มีความเห็นชอบ เป็นคนมีศีล ฯลฯ ไม่ด่าว่าสมณพราหมณ์ทั้งหลาย ฝ่ายภริยาเป็นคนทำปาณาติบาต ฯลฯ มีความเห็นผิด เป็นคน พุคฺคิล ฯลฯ คำว่าสมณพราหมณ์ทั้งหลาย อย่างนี้ ชายเทวดาอยู่ร่วมกับหญิงผี.

ก็ชายเทวดาอยู่ร่วมกับหญิงเทวดาเป็นอย่างไร สามิเป็นผู้เว้นจากปาณาติบาต ฯลฯ มีความเห็นชอบ เป็นผู้มีศีล ฯลฯ ไม่ด่าว่าสมณพราหมณ์ทั้งหลาย แม้ภริยาก็เช่นเดียวกัน อย่างนี้ ชายเทวดาอยู่ร่วมกับหญิงเทวดา.

ภิกษุทั้งหลาย นี้แล สังวาส ๔ ประเภท.

จบทุติยสังวาสสูตรที่ ๔

อรรถกถาทุติยสังวาสสูตร

ทุติยสังวาสสูตรที่ ๔ ตรัสกำหนดเทศนาด้วยสามารถกรรมบถ. บทที่ เหลือก็เป็นเช่นนั้นเหมือนกัน. ก็ในพระสูตรแม่ทั้งสองเหล่านี้ ตรัสข้อปฏิบัติ สำหรับผู้อยู่ครองเรือน ทั้งควรแม่แก่ฤหัสถ์ผู้เป็นโสดาบันและสกทาคามี ด้วย.

จบอรรถกถาทุติยสังวาสสูตรที่ ๔

๕. ปฐมสมชีวิตสูตร

ว่าด้วยคฤหบดีและคฤหปตานีทูลเรื่องความประพฤติ

[๕๕] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่ป่าเกสกพาลมฤคทายวัน เมืองสูงสูมารคีระ ในภคคชนบท ครั้งนั้น เวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงครองสบงแล้ว ทรงถือบาตรและจีวร เสด็จพระพุทสดำเนินไปนิเวศน์ของคฤหบดีนกุลบิดา ประทับ ณ อาสนะที่เขาจัดถวาย คฤหบดีนกุลบิดาและคฤหปตานีนกุลมารดา เข้าเฝ้า ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง ครั้นแล้วคฤหบดีนกุลบิดากราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ จำเดิมแต่ข้าพระพุทธเจ้าได้กับนกุลมารดาตั้งแต่เป็นหนุ่มเป็นสาวด้วยกันมา ข้าพระพุทธเจ้าไม่รู้สึกรู้ว่าได้ประพฤตินอกใจนกุลมารดาแม้แต่นึกคิดไม่ต้องกล่าวถึงกระทำ ข้าพระพุทธเจ้าทั้ง ๒ ประรณนาจะได้พบกันทั้งในชาตินี้และชาติหน้า แม้คฤหปตานีนกุลมารดาก็กราบทูลความอย่างเดียวกัน

พ. ตรัสสั่งสอนว่า ท่านคฤหบดีและท่านคฤหปตานี ถ้าภริยาสามีหวังที่จะได้พบกันทั้งในชาตินี้และชาติหน้าไซ้ ทั้งคู่พึงเป็นผู้มีศรัทธาเสมอกัน มีศีลเสมอกัน มีจาคะเสมอกัน มีปัญญาเสมอกันเถิด ก็จะได้พบกันทั้งในชาตินี้และชาติหน้า.

(นิคมคาลาเหมือนสูตรก่อนตอนท้ายที่ขึ้นต้นว่า อุโภ สทุธา วทญญ จ ๑เปฯ โมทนติ กามกามิโน).

จบปฐมสมชีวิตสูตรที่ ๕

โปรดดูคาลาที่ ๔ ในปฐมสังวาสสูตรที่ ๓ หน้า ๑๘๕ - ๑๘๖ (ทั้งคู่เป็นผู้มีศรัทธา ๑๓๑ ย่อมยินดีบันเทิงใจในเทวโลก)

อรรถกถาปฐมสมชีวิสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมสมชีวิสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **เตนุปสงฺกมิ** ความว่า ถาพว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จเข้าไปหาเพื่ออะไร ? ตอบว่า เพื่อทรงอนุเคราะห์. แท้จริง พระตถาคตเมื่อเสด็จไปแคว้นแคว้นนั้น ย่อมเสด็จไปเพื่อทรงสงเคราะห์คนทั้งสองนี้เท่านั้น. ได้ยินว่า นกุลบิดา ได้เป็นบิดาของพระตถาคตมาแล้ว ๕๐๐ ชาติ เป็นปู่ ๕๐๐ ชาติ เป็นอา ๕๐๐ ชาติ. แม้นกุลมารดา ก็ได้เป็นมารดามา ๕๐๐ ชาติ เป็นย่า ๕๐๐ ชาติ เป็นน้า ๕๐๐ ชาติ คนเหล่านั้นได้ความรักเพียงดังบุตร จำเดิมแต่เวลาตนเห็นพระศาสดา จึงเข้าไปหาแล้วเกิดเป็นโสดาบันด้วยปฐมทัสนะ (การเห็นครั้งแรก) เหมือนแม่โคเห็นลูกโคแล้วติดในลูกโค ร้องอยู่ว่า หนุตาท หนุตาท ดังนี้. ในนิเวศน์เขาจึงได้จัดอาสนะไว้ถวาย แก่ภิกษุ ๕๐๐ รูปเป็นประจำ พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงเสด็จเข้าไปหาเพื่ออนุเคราะห์คนเหล่านั้นด้วยประการฉะนี้. บทว่า **อติจริตา** ได้แก่ พระพฤตินอกใจ. บทว่า **อภิสมุปรายญจ** ได้แก่ และในโลกหน้า. บทว่า **สมสทฺธา** ได้แก่ เป็นผู้เสมอ เป็นเช่นเดียวกันด้วยศรัทธา. แม้ในศีลเป็นต้น ก็นัยนี้เหมือนกัน.

จบอรรถกถาปฐมสมชีวิสูตรที่ ๕

๖. ทุติยสมชีวิสูตร

ว่าด้วยภริยา-สามี-หวังพบกัน

[๕๖] สูตรนี้ตรัสแก่ภิกษุ ความเหมือนสูตรก่อน ตอนที่ตรัสสอนว่า ถ้าภริยาสามีหวังที่จะได้พบกัน ฯลฯ นิคมคาถาก็เหมือนกัน

จบทุติยสมชีวิสูตรที่ ๖

ทุติยสมชีวิสูตรที่ ๖ ทรงแสดงแก่พวกภิกษุอย่างเดียว. บทที่เหลือในบททั้งปวงก็เป็นเช่นนั้น.

๗. สุปปวาสสูตร

ว่าด้วยนางสุปปวาสาอังคาสพระผู้มีพระภาคเจ้า

[๕๗] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่นิคมของชาวโกถิยะ ชื่อปัชชนลนิคม ในโกถิยชนบท ครั้งนั้น เวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงครองสบงแล้ว ทรงถือบาตรและจีวร เสด็จพระพุทธดำเนินไปนิเวศน์ของนางสุปปวาสา ธิดาของเจ้าโกถิยะ ประทับ ณ อาสนะที่เขาจัดถวาย นางสุปปวาสาอังคาสพระผู้มีพระภาคเจ้า บริบูรณ์พอเพียงด้วยขาทนียโภชนิ-
ยาหารด้วยตนเอง ครั้นพระองค์เสวยเสร็จ นำพระหัตถ์จากบาตรแล้ว นั่งเฝ้าอยู่ในที่สมควรส่วนหนึ่ง

พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ดูก่อนสุปปวาสา อริยสาวิกา เมื่อให้โภชนาหารเป็นทาน ชื่อว่าให้สถาน ๕ แก่ปฎิคาหกทั้งหลาย ให้สถาน ๔ คืออะไรบ้าง คือ ให้อายุ ให้อวรรณะ ให้อสุชะ ให้อพละ ครั้นให้อายุแล้วย่อมเป็นผู้มีส่วน (ได้รับ) อายุอันเป็นของทิพย์บ้าง ของมนุษย์บ้าง ครั้นให้อวรรณะ...สุชะ...พละแล้ว ย่อมเป็นผู้มีส่วน (ได้รับ) อวรรณะ...สุชะ...พละ อันเป็นของทิพย์บ้าง ของมนุษย์บ้าง ดูก่อนสุปปวาสา อริยสาวิกาเมื่อให้โภชนาหารเป็นทาน ชื่อว่าให้สถาน ๔ นี้ แก่ปฎิคาหกทั้งหลาย.

บุคคลให้โภชนาหารอันปรุงแต่ง
แล้วอันสะอาด ประณีต มีรส (แก่ปฏิก-
กาหก) ทักขิณาทานนั้นที่บุคคลให้ในท่าน
ผู้ดำเนินตรง ผู้ประกอบด้วยจรณะ ผู้ถึง
ความเป็นใหญ่ พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรง-
สรรเสริญว่าเป็นทักษิณาที่รวบรวมบุญด้วย
บุญ มีผลมาก.

บุคคลเหล่าใด ระลึกถึงทักษิณาทาน
เช่นนั้น เกิดความยินดี ขจัดเสียซึ่งมลทิน
คือความตระหนี่ พร้อมทั้งมูรธาภ ในโลก
ย่อมเป็นผู้ไม่ต้องตำหนิ ย่อมเข้าถึงฐานะ
อันเป็นสวรรค์.

จบสุปปาวาสสูตรที่ ๗

อรรถกถาสุปปาวาสสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสุปปาวาสสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-
คำว่า ปัชชเนละ เป็นชื่อนิคมของใคร. บทว่า โกลิยานํ ได้แก่
ของโกถราชตระกูล. บทว่า อายู โข ปน ทตฺวา ได้แก่ ครั้นให้อายุ-
ทานแล้ว. บทว่า อายุสฺส ภาคินี โหติ ได้แก่ เป็นหญิงได้ลาภคืออายุ
หรือเป็นผู้เกิดมีอายุ อธิบายว่า เป็นผู้ได้อายุ. แม้ในบทที่เหลือ ก็นัยนี้
เหมือนกัน .

บทว่า รสธา อุเปตฺติ ได้แก่ โภชนาหารประกอบด้วยรส คือ ถึงพร้อมด้วยรส. บทว่า อชฺชุตฺเตสุ ความว่า ในพระจีณาสพผู้ดำเนินตรง เพราะเว้นคคกายเป็นต้นแล้ว. บทว่า จรณฺุปปนฺุเนสุ ความว่า ผู้ประกอบด้วย จรณธรรม ๑๕. บทว่า มหคฺคตฺเตสุ คือผู้ถึงภูมิธรรมสูง. บทนั้นเป็นชื่อ ของพระจีณาสพ. บทว่า ปุณฺุณน ปุณฺุณํ สฺสนฺุทมนานา แปลว่า การสืบทอด บุญด้วยบุญ. บทว่า มหปฺุผลา โลกวิทฺุณ วณฺุณิตา ความว่า ทักษิณา กล่าวคือท่านเห็นปานนี้ พระพุทธเจ้าทั้งหลายผู้ทรงรู้แจ้งโลก ตรัสยกย่องแล้ว อธิบายว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงสรรเสริญแล้ว เพราะทรงทำโลก ๓ อย่าง ให้แจ้งแล้ว. บทว่า ยณฺุณมนฺุสฺสรนฺุตา ได้แก่ ระลึกถึงยัญญคือท่าน. บทว่า เวทชาตา แปลว่า เกิดความยินดีแล้ว.

จบอรรถกถาสุปปวาสนสูตรที่ ๗

๘. สุตตตสูตร

ว่าด้วยฐานะ ๔ ประการ

[๕๘] ครั้งนั้น อนาถบิณฑิกคฤหบดีเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสพระธรรม เทศนानीว่า คฤหบดี อริยสาวกเมื่อให้โภชนาหารเป็นทาน ชื่อว่าให้สถาน ๔ ประการ แก่ปฏิคาหกทั้งหลาย ให้สถาน ๔ ประการคืออะไรบ้าง คือ ให้อายุ ให้วรรณะ ให้สุขะ ให้พละ ครั้นให้อายุแล้วย่อมเป็นผู้มีส่วน (ได้รับ) อายุอันเป็นของทิพย์บ้าง ของมนุษย์บ้าง ครั้นให้วรรณะ สุขะ และพละแล้ว

ยอมเป็นผู้มีส่วน (ได้รับ) วรรณะ สุขะ และพละ อันเป็นของทิพย์บ้าง
ของมนุษย์บ้าง ดูก่อนคฤหบดี อริยสาวกเมื่อให้โภชนาหารเป็นทาน ชื่อว่า
ให้สถาน ๔ ประการนี้แก่ปฏิคาหกทั้งหลาย

บุคคลใดให้โภชนาหาร แก่ปฏิคาหก

ผู้มีศีล ผู้บริโภคของที่คนอื่นให้ โดย
เคารพตามกาลอันควร บุคคลนั้นชื่อว่าให้
สถาน ๔ ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ
พละ นรชนผู้ให้อายุ ให้วรรณะ ให้สุขะ
ให้พละ เกิดในภพใด ๆ ย่อมเป็นผู้อายุยืน
มียศ ในภพนั้น ๆ.

จบสุตตสูตรที่ ๘

อรรถกถาสุตตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสุตตสูตรที่ ๘ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **สยฺยตํ** ได้แก่ ปฏิคาหกผู้สำรวจทางกายและวาจา.
บทว่า **ปรทตฺตโฆณิ** ความว่า ผู้บริโภคของที่บุคคลอื่นให้แล้ว จึงยัง
อรรถภาพให้เป็นไปอยู่. บทว่า **กาเลน** ได้แก่ ตามกาลอันควร. บทว่า
สกุจฺจ ททาติ ความว่า ทำสักการะแล้วให้ด้วยมือของตน. บทว่า
จตุตริ ฆานานิ อนุปฺปเวจฺจติ ความว่า ย่อมหลัง คือให้อยู่ซึ่งเหตุ ๔.
บทว่า **ยสฺวา โหติ** ได้แก่ มีบริวารมาก.

จบอรรถกถาสุตตสูตรที่ ๘

๕. โภชนสูตร

ว่าด้วยฐานะ ๔ ประการอีก

[๕๕] สูตรนี้เหมือนสูตรก่อนทุกอย่าง แต่สูตรนี้ตรัสแก้ภิกษุ และเปลี่ยนคำว่า "อริยสาวก" เป็น "ทายก" เท่านั้น.

จบโภชนสูตรที่ ๕

โภชนสูตรที่ ๕ ตรัสแก้พวกภิกษุอย่างเดียว. บทที่เหลือในพระสูตรนี้ ก็เป็นเช่นนั้น.

๑๐. คิหิสามิจสูตร

ว่าด้วยธรรม ๔ ประการ

[๖๐] ครั้งนั้น อนาคตนิชกคฤหบดีเข้าไปเฝ้าฯลฯ ตรัสพระธรรมเทศนาว่า คฤหบดี อริยสาวกประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติปฏิบัติสมาสมากรรมแก่คฤหบดี อันเป็นทางให้ได้ยศ เป็นทางสวรรค์ ธรรม ๔ ประการคืออะไร คือ อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้บำรุงภิกษุสงฆ์ด้วยจีวร ... ด้วยบิณฑบาต ... ด้วยเสนาสนะ... ด้วยคิลานปัจจัย คู่ก่อนคฤหบดี อริยสาวกประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล ชื่อว่าปฏิบัติปฏิบัติสมาสมากรรมแก่คฤหบดี อันเป็นทางให้ได้ยศ เป็นทางสวรรค์

บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมปฏิบัติปฏิบัติ
สมาสมากรรมแก่คฤหบดี คือบำรุงภิกษุผู้มีศีล
ผู้ดำเนินชอบ ด้วยจีวร ด้วยบิณฑบาต

เสนาสนะ และคิลาณปัจฉัย บุญย่อมเจริญ

มากแก่บัณฑิตเหล่านั้นทั้งกลางวัน ทั้ง

กลางคืน บัณฑิตเหล่านั้นครั้งทำกรรม

อันเจริญแล้ว ย่อมไปสู่สถานสวรรค์.

จบคิหิสามิจิสูตรที่ ๑๐

จบปุณฺณญาภิสันทวรรคที่ ๑

อรรถกถาคิหิสามิจิสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในคิหิสามิจิสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า คิหิสามิจิปฏิบัติ ได้แก่ ซึ่งข้อปฏิบัติอันสมควรแก่คฤหัสถ์.

บทว่า ปจฺจุปฺภุจฺโติ โหติ ความว่า ตั้งสติไว้มั่น เพราะท่านประสงค์จะ
นำไปถวาย อธิบายว่า เข้าไปถวายจิวรแก่ภิกษุสงฆ์.

บทว่า อุปฺภุจฺติตา แปลว่า ผู้บำรุง. บทว่า เตถฺสึ ทิวา จ รตุโติ จ
ความว่า ก็บัณฑิตเหล่าใด ย่อมบำรุงด้วยปัจฉัย ๔ อย่างนี้ บุญย่อมเจริญ
แก่บัณฑิตเหล่านั้น ทุกเมื่อทั้งกลางวัน ทั้งกลางคืน ด้วยอำนาจการบริจาค
และด้วยการระลึกถึง. บทว่า สกฺคณฺจ กมฺติฏฺฐาณํ ความว่า บัณฑิต
ผู้เป็นเช่นนั้น ครั้งทำกรรมอันเจริญแล้ว ย่อมไปสู่สักกสถานะ ในพระสูตร
ทั้ง ๔ เหล่านี้ ตรัสข้อปฏิบัติสำหรับผู้ครองเรือน ย่อมควรแก่คฤหัสถ์ผู้เป็น
โสดาบันและสกทาคามีด้วย.

จบอรรถกถาคิหิสามิจิสูตรที่ ๑๐

จบปุณฺณญาภิสันทวรรคที่ ๑

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ปฐมปญญาภิสังขตสูตร ๒. ทุตติยปญญาภิสังขตสูตร ๓. ปฐม-
สังขตสูตร ๔. ทุตติยสังขตสูตร ๕. ปฐมสมชิวีสสูตร ๖. ทุตติยสมชิวีสสูตร
๗. สุปปวาสาสูตร ๘. สุทัตตสูตร ๙. โภชนสูตร ๑๐. คิหิสามิจิสูตร
และอรรถกถา.

ปัตตกัมมวรรคที่ ๒

๑. ปัตตกัมมสูตร

ว่าด้วยกรรม ๔ ประการ

[๖๑] ครั้งนั้นอนาถบิณฑิกคฤหบดีเข้าไปเฝ้าฯลฯ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า ดูก่อนคฤหบดี กรรม ๔ ประการนี้เป็นที่ปรารถนารักใคร่ชอบใจ หาได้โดยยากในโลก กรรม ๔ ประการคืออะไร คือ

ขอโภคสมบัติจึงเกิดขึ้นแก่เราโดยทางที่ชอบ นี่เป็นกรรมประการที่ ๑ อันเป็นที่ปรารถนารักใคร่ชอบใจ หาได้โดยยากในโลก

ครั้งได้โภคสมบัติโดยทางที่ชอบแล้ว ขอยศจะมีแก่เราพร้อมกับญาติพร้อมกับพวกพ้อง นี่เป็นกรรมประการที่ ๒ อันเป็นที่ปรารถนารักใคร่ชอบใจ หาได้โดยยากในโลก

ครั้งได้โภคสมบัติโดยทางที่ชอบแล้ว ได้ยศพร้อมกับญาติพร้อมกับพวกพ้องแล้ว ขอเราจงเป็นอยู่ยาวนาน รักษาอายุอยู่ได้ยั่งยืน นี่เป็นกรรมประการที่ ๓ อันเป็นที่ปรารถนารักใคร่ชอบใจ หาได้โดยยากในโลก

ครั้งได้โภคสมบัติโดยทางที่ชอบแล้ว ได้ยศพร้อมกับญาติพร้อมกับพวกพ้องแล้ว เป็นอยู่ยาวนาน รักษาอายุอยู่ได้ยั่งยืนแล้ว เมื่อกายแตกตายไป ขอเราจงไปสู่คติโลกสวรรค์ นี่เป็นกรรมประการที่ ๔ อันเป็นที่ปรารถนารักใคร่ชอบใจ หาได้โดยยากในโลก

ดูก่อนคฤหบดี กรรม ๔ ประการนี้แล เป็นที่ปรารถนารักใคร่ชอบใจ หาได้โดยยากในโลก

ดูก่อนคฤหบดี ธรรม ๔ อย่างเป็นทางให้ได้ธรรม ๔ ประการ อันเป็นที่ปรารถนารักใคร่ชอบใจ หาได้โดยยากในโลก (ดังกล่าวแล้ว) นี้ ธรรม ๔ อย่างคืออะไร คือ **สัทธาสัมปทา** (ความถึงพร้อมด้วยศรัทธา) **ศีลสัมปทา** (ความถึงพร้อมด้วยศีล) **จาคสัมปทา** (ความถึงพร้อมด้วยการบริจาค) **ปัญญาสัมปทา** (ความถึงพร้อมด้วยปัญญา)

ก็สัทธาสัมปทาเป็นอย่างไร อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีศรัทธา เชื่อพระโพธิญาณของพระตถาคต ฯลฯ นี้เรียกว่า **สัทธาสัมปทา**.

ก็ศีลสัมปทาเป็นอย่างไร ? อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้เป็นผู้เว้นจากปาณาติบาต เว้นจากอทินนาทาน เว้นจากกาเมสุมิจฉาจาร เว้นจากมุสาวาท เว้นจากดื่มนำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท นี้เรียกว่า **ศีลสัมปทา**.

ก็จาคสัมปทาเป็นอย่างไร ? อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ มีใจปราศจากมลทินคือความตระหนี่อยู่ครองเรือน มีการบริจาคปล่อยแล้ว มีมืออันล้างไว้ ยินดีในการสละ ควรแก่การเชอ พอใจในการให้และการแบ่งปัน นี้เรียกว่า **จาคสัมปทา**.

ก็ปัญญาสัมปทาเป็นอย่างไร ? บุคคลมีใจอันอภิขฌาวิสมโลกครอบงำแล้ว ย่อมทำการที่ไม่ควรทำ ละเลยกิจที่ควรทำ เมื่อทำการที่ไม่ควรทำ ละเลยกิจที่ควรทำเสีย ก็ย่อมเสื่อมจากยศและความสุข บุคคลมีใจอันพยายามถินมิทระ อุทัจจกุกุจจะ และวิจิกิจฉาครอบงำแล้ว ย่อมทำการที่ไม่ควรทำ ละเลยกิจที่ควรทำ เมื่อทำการที่ไม่ควรทำ ละเลยกิจที่ควรทำเสีย ก็ย่อมเสื่อมทกยศและความสุข

ดูก่อนคฤหบดี อริยสาวกทราบว่า อภิขฌาวิสมโลกเป็นอุปกิเลสแห่งจิต ดังนี้แล้ว ละอภิขฌาวิสมโลกอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตเสีย ทราบว่า

พยายาม. ถิ่นมิทระ อุทธัจจกุกุจะ วิจิกิจจา เป็นอุปกิเลสแห่งจิต ดังนี้
แล้ว ละพยายาม ถิ่นมิทระ อุทธัจจกุกุจะ วิจิกิจจา อันเป็นอุปกิเลส
แห่งจิตเสีย เมื่อโคธริยสาวกทราบว่า อภิขฌาวิสมโลก พยายาม ถิ่นมิทระ
อุทธัจจกุกุจะ วิจิกิจจาเป็นอุปกิเลสแห่งจิตแล้ว ละอภิขฌาวิสมโลก
พยายาม ถิ่นมิทระ อุทธัจจกุกุจะ วิจิกิจจาอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตเสียได้
แล้ว เมื่อนั้น อริยสาวกนี้ เราเรียกว่าผู้มีปัญญาใหญ่ ผู้มีปัญญามาก ผู้เห็น
คลอง ผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา นี้เรียกว่า **ปัญญาสัมปทา.**

ดูก่อนคฤหบดี ธรรม ๔ อย่างนี้แล เป็นทางให้ได้ธรรม ๔ ประการ
อันเป็นที่ปรารถนารักใคร่ชอบใจ หาได้โดยยากในโลกนั้น

ดูก่อนคฤหบดี อริยสาวกนั้นยอมเป็นผู้ทำกรรมที่สมควร ๔ ประการ
ด้วยโภคทรัพย์ที่ได้มาด้วยความหมั่นขยัน ที่สะสมขึ้นด้วยกำลังแขน ที่ต้อง
ทำงานจนเหงื่อไหล ที่ชอบธรรม ที่ได้มาโดยธรรม กรรมที่สมควร ๔
ประการคืออะไรบ้าง คือ

อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ เลี้ยงตน เลี้ยงมารดาบิดา บุตร ภริยา
บ่าว ไพร่ คนอาศัย เพื่อนฝูง ให้เป็นสุขเอิบอ้อมสำราญดีด้วยโภคทรัพย์ที่ได้
มาด้วยความหมั่นขยัน ที่สะสมขึ้นด้วยกำลังแขน ที่ต้องทำงานจนเหงื่อไหล
ที่ชอบธรรม ที่ได้มาโดยธรรม นี้กรรมที่สมควรข้อที่ ๑ ของอริยสาวกนั้น
เป็นการชอบแก่เหตุแล้ว เป็นการสมควรแล้ว เป็นการใช้ (โภคทรัพย์)
โดยทางที่ควรใช้แล้ว

อีกข้อหนึ่ง อริยสาวกยอมบำบัตอันตรายทั้งหลาย ที่เกิดแต่ไฟก็ดี เกิด
แต่น้ำก็ดี เกิดแต่พระราชาก็ดี เกิดแต่โจรก็ดี เกิดแต่ทายาทผู้เกลียดชังกันก็ดี
ยอมทำตนให้สวัสดิ (จากอันตรายเหล่านั้น) ด้วยโภคทรัพย์ที่ได้มาด้วยความ

หมั่นขยัน ฯลฯ ที่ได้มาโดยธรรม นี้กรรมที่สมควรข้อที่ ๒ ของอริยสาวกนั้น เป็นการชอบแก่เหตุแล้ว เป็นการสมควรแล้ว เป็นการใช้ (โภคทรัพย์) โดยทางที่ควรใช้แล้ว

อีกข้อหนึ่ง อริยสาวกยอมเป็นผู้ทำพละ ๕ คือญาติพละ (สงเคราะห์ญาติ) อดิตีพละ (ต้อนรับแขก) ปุพฺพเปตพละ (ทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย) ราชพละ (ช่วยราชการ) เทวตพละ (ทำบุญอุทิศให้เทวดา) ด้วยโภคทรัพย์ที่ได้มาด้วยความหมั่นขยัน ฯลฯ ที่ได้มาโดยธรรม นี้เป็นกรรมที่สมควรข้อที่ ๓ ของอริยสาวกนั้น เป็นการชอบแก่เหตุแล้ว เป็นการสมควรแล้ว เป็นการใช้ (โภคทรัพย์) โดยทางที่ควรใช้แล้ว

อีกข้อหนึ่ง อริยสาวกยอมตั้ง (บริจาค) ทักขิณาทานอย่างสูง ที่จะอำนวยผลดีเลิศ มีสุขเป็นวิบาก เป็นทางสวรรค์ ในสมณพราหมณ์ทั้งหลาย ผู้เว้นไกลจากความมัวเมาประมาท มั่นคงอยู่ในขันติโสรัจจะ ฝึกฝนตนอยู่ผู้เดียว รำบับตนอยู่ผู้เดียว ดับกิเลสตนอยู่ผู้เดียว ด้วยโภคทรัพย์ที่ได้มาด้วยความหมั่นขยัน ฯลฯ ที่ได้มาโดยธรรม นี้เป็นกรรมที่สมควรข้อที่ ๔ ของอริยสาวกนั้น เป็นการชอบแก่เหตุแล้ว เป็นการสมควรแล้ว เป็นการใช้ (โภคทรัพย์) โดยทางที่ควรใช้แล้ว

ดูก่อนคฤหบดี อริยสาวกนั้นยอมเป็นผู้ทำกรรมที่สมควร ๔ นี้ ด้วยโภคทรัพย์ที่ได้มาด้วยความหมั่นขยัน ที่สะสมขึ้นด้วยกำลังแขน ที่ต้องทำงานจนเหงื่อไหล ที่ชอบธรรม ที่ได้มาโดยธรรม

ดูก่อนคฤหบดี โภคทรัพย์ทั้งหลายของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ถึงความหมดเปลืองไป เว้นเสียจากกรรมที่สมควร ๔ ประการนี้ โภคทรัพย์เหล่านี้ เรียกว่าหมดไปโดยไม่ชอบแก่เหตุ หมดไปโดยไม่สมควร ใช้ไปโดยทางที่ไม่

ควรใช้ โภคทรัพย์ทั้งหลาย ของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ถึงความหมดเปลือง
ไปด้วยกรรมที่สมควร ๔ ประการนี้ โภคทรัพย์เหล่านี้เรียกว่าเปลืองไปโดย
ชอบแก่เหตุ เปลืองไปโดยสมควร ใช้ไปโดยทางที่ควรใช้

สิ่งที่ควรบริโภคว่าสอยทั้งหลาย เรา
ได้บริโภคว่าสอยแล้ว บุคคลที่ควรเลี้ยง
ทั้งหลาย เราได้เลี้ยงแล้ว อันตราย
ทั้งหลาย เราได้ข้ามพ้นแล้ว ทักษิณาทาน
อย่างสูง เราได้ให้แล้ว อนึ่ง พลี ๕ เราได้
ทำแล้ว สมณพราหมณ์ทั้งหลายผู้มีศีล
ผู้สำรวจ ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ เราได้
บำรุงแล้ว บัณฑิตผู้อยู่ครองเรือนพึง
ปรารถนาโภคทรัพย์เพื่อประโยชน์อันใด
ประโยชน์อันนั้น เราได้บรรลุโดยลำดับ
แล้ว กิจการอันจะไม่ทำให้เดือดร้อนใน
ภายหลัง เราได้ทำแล้ว นรชนผู้มีอันจะ
ต้องตายเป็นสภาพ ระลึกถึงความดีที่ตน
ได้ทำแล้วนี้ ย่อมตั้งอยู่ในอริยธรรม ใน
ปัจจุบันนี้เอง บัณฑิตทั้งหลายย่อม
สรรเสริญนรชนนั้น นรชนนั้นละโลกนี้
ไปแล้ว ยังบันเทิงใจในสวรรค์.

จบปิตตกัมมสูตรที่ ๑

ปัตตกัมมวรรคที่ ๒

อรรถกถาปัตตกัมมสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปัตตกัมมสูตรที่ ๑ แห่งวรรคที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-
ชื่อว่า **นำปรารถนา** เพราะปฏิเสธค้ำานธรรมที่ไม่นำปรารถนา.
ชื่อว่า **รักใคร่** เพราะก้าวเข้าไปอยู่ในใจ ชื่อว่า **ชอบใจ** เพราะทำใจให้
เอิบอาบซาบซ่านให้เจริญ. บทว่า **ทูลลภา** ได้แก่ ได้โดยยากอย่างยิ่ง. บทว่า
โภกา ได้แก่ อารมณ์มีรูปเป็นต้น ที่บุคคลพึงบริโภค. บทว่า **สท ฐมฺเมน**
ความว่า ขอโภกสมบัติจึงเกิดขึ้นโดยธรรม อย่าเข้าไปกำจัดธรรมแล้วเกิดขึ้น
โดยอธรรมเลย. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า **สท ฐมฺเมน** แปลว่ามีเหตุ อธิบายว่า
โภกสมบัติจึงเกิดขึ้นกับด้วยกรรม คือ ตำแหน่ง มีตำแหน่งเสนาบดีและ
เศรษฐีเป็นต้นนั้น ๆ. บทว่า **ยโส** ได้แก่ บริวารสมบัติ. บทว่า **สท ญาติฺวิ**
ได้แก่ พร้อมกับญาติ. บทว่า **สท อุปชฺฌายะหิ** ได้แก่ พร้อมกับเพื่อนเคย
เห็นและเพื่อนคบ ที่เรียกว่าอุปชฌาย์ เพื่อช่วยดูแลในเรื่องสุขและทุกข์.
บทว่า **อกิจฺจํ กโรติ** ความว่า ทำการที่ไม่ควรทำ. บทว่า **กิจฺจํ อปฺราเชติ**
ความว่า เมื่อไม่ทำกิจที่ควรทำ ชื่อว่าละเลยกิจนั้น . บทว่า **ธฺสติ** ได้แก่
ยอมตกไปคือยอมเสื่อม.

บทว่า **อภิขฺฌาวิสมโลภํ** ได้แก่ อภิขฌาวิสมโลภะ. บทว่า **ปชหติ**
ได้แก่ บรรเทาเพื่อนออกไป.

บทว่า **มหาปฺลฺโย** ได้แก่ ผู้มีปัญญามาก. บทว่า **ปฺลฺโย**
ได้แก่ ผู้มีปัญญาหนา. บทว่า **อาปาถทโส** ความว่า เขาเห็นอรรถนั้น ๆ
ตั้งอยู่ในคลองธรรม ย่อมมาสู่คลองที่เป็นอรรถอันสุขุมของธรรมนั้น. บทว่า

อุฏฐานกิริยาธิดเทหิ ได้แก่ ที่ได้มาด้วยความเพียร กล่าวคือความขยัน. **บทว่า พาทาพลปริจิตเทหิ** ได้แก่ ที่สะสมให้มากขึ้นด้วยกำลังแขน. **บทว่า เสทาวกัจจิตเทหิ** คือเหงื่อไหล. อธิบายว่า ด้วยความพยายามทำงานจนเหงื่อไหล. **บทว่า ฐมมิเกหิ** ได้แก่ ประกอบด้วยธรรม. **บทว่า ฐมม-ลทุเชหิ** คือ ไม่ละเมิดกุศลกรรมบถธรรม ๑๐ ได้แล้ว. **บทว่า ปตฺตกมฺมานิ** ได้แก่ กรรมที่เหมาะสม กรรมอันสมควร. **บทว่า สุขเขตติ** ได้แก่ ทำให้มีความสุข. **บทว่า ปิณฺเขตติ** ได้แก่ ย่อมทำให้เอิบอímสมบูรณ์ด้วยกำลัง.

บทว่า ฐานํ คตํ โหติ ได้แก่เป็นเหตุ ถามว่า เหตุนั้น เป็นอย่างไร. **ตอบว่า** การงานที่พึงทำด้วยโทษะทั้งหลาย เป็นธรรมอย่างหนึ่งในปิตตกรรม ๔ เป็นฐานที่เกิดแต่โทษะทั้งนั้นแล. **บทว่า ปตฺตคตํ** ได้แก่ เป็นฐานะที่ควรที่ถึงแล้ว. **บทว่า อายตฺนโส ปริภุจฺจติ** ได้แก่ บริโภคแล้วโดยเหตุ นั้นแล ก็เกิดแต่โทษะทั้ง. **บทว่า ปริโยชาย วตฺตติ** ได้แก่ ย่อมปิดไว้. อริยสาวกบริจจาคทรัพย์เพื่อประโยชน์แก่การดับไฟที่ไหม้ร้อนเป็นต้น ย่อมปิดกั้นทางแห่งอันตรายเหล่านั้นเหมือนอย่างเมื่อคราวอันตรายทั้งหลายเกิดขึ้น แต่ไฟเป็นต้นจะนั้น. **บทว่า โสตุลลํ อตฺตทานํ กโรติ** ความว่า ย่อมทำตน ให้ปลอดภัยไม่มีอันตราย. **บทว่า ฌาติพฺลํ** คือ สงเคราะห์ญาติ. **บทว่า อติธิพฺลํ** คือต้อนรับแขก. **บทว่า ปุพฺพเปตพฺลํ** คือทำบุญอุทิศให้ญาติผู้ตาย. **บทว่า ราชพฺลํ** คือส่วนที่ความแก่พระราชา. **บทว่า เทวตาพฺลํ** คือทำบุญอุทิศให้เทวดา. **บทว่า ฌาติพฺลํ** เป็นต้นนั้นทั้งหมด เป็นชื่อของทานที่พึงให้ตามสมควรแก่บุคคลนั้น ๆ.

บทว่า ขนฺติโสฺรจฺเจ นิวิญฺจนา ความว่า ตั้งมั่นอยู่ในอธิวาสนขันติ และในความเป็นผู้มีศีลอันดี. **บทว่า เอกมตฺตทานํ ทเมนฺตติ** ความว่า ย่อม

ฝึกอรรถภาพของตนอย่างเดียว ด้วยการฝึกอินทรีย์. บทว่า **สมนุติ** ความว่า
ย่อมสงบจิตของตนด้วยความสงบกิเลส. บทว่า **ปรินิพฺพาปนุติ** ความว่า
ย่อมดับด้วยการดับกิเลส. ในบทว่า **อุทฺทฺชคฺคิ** เป็นต้น ทักขิณาชื่อว่า
อุทฺทฺชคฺคิ เพราะมีผลในเบื้องบนด้วยสามารถให้ผลในภูมิสูง ๆ ขึ้นรูป.
ทักขิณาเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่สวรรค์ เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า โสวัคคิ
เพราะให้เกิดอุปบัติในสวรรค์นั้น ชื่อว่า สุขวิปากา เพราะมีสุขเป็นวิปากาในที่เกิด
แล้ว. ชื่อว่า สักกสังวัตตนิกา เพราะทำอารมณ์อันดีคือของวิเศษ ๑๐
มีวรรณทิพย์เป็นต้นให้เกิด อธิบายว่า ย่อมตั้งทักขิณาเช่นนั้นไว้.

บทว่า **อริยธฺมฺเม จิโต** คือตั้งอยู่ในเบญจศีลเบญจธรรม. บทว่า
เปจฺจ สกฺเข ปโมทฺติ ความว่า นรชนนั้น ไปปรโลกถือปฏิสนธิแล้ว
ย่อมบันเทิงในสวรรค์. คฤหัสถ์ไม่ว่าจะเป็น โสดาบันและสกทาคามี หรือ
อนาคามีก็ตาม ปฏิปทานี้ย่อมได้เหมือนกันทุกคนแล.

จบอรรถกถาปิดคัมภีร์สูตรที่ ๑

๒. อันนนาถสูตร

ว่าด้วยสุข ๔ ประการ

[๖๒] ครั้งนั้น อนาถบิณฑิกคฤหบดีเข้าไปเฝ้าฯ พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าได้ตรัสว่า คู่ก่อนคฤหบดี สุข ๔ ประการนี้ อันคฤหัสถ์ผู้บริโภคกาม
ควรได้รับตามกาลสมัย สุข ๔ ประการคืออะไรบ้าง คือ

อตุลิสฺสุขํ สุขเกิดแก่ความมีทรัพย์

โภคิสฺสุขํ สุขเกิดแต่การจ่ายทรัพย์บริโภค

อนนสุขํ สุขเกิดแต่ความไม่ต้องเป็นหนี้

อนวชฺชสุขํ สุขเกิดแต่ประกอบการงานที่ปราศจากโทษ

ในโลกนี้ ที่ได้มาด้วยความหมั่นขยัน ที่สะสมขึ้นด้วยกำลังแขนที่ต้องทำงาน จนเหงื่อไหล ที่ชอบธรรม ที่ได้มาโดยธรรม มีอยู่ กุลบุตรนั้นค้ำนึ่งเห็นว่า โภคทรัพย์ทั้งหลายของเราที่ได้มาด้วยความหมั่นขยัน ฯลฯ ที่ได้มาโดยธรรม มีอยู่ ดังนี้ ย่อมได้สุขโสมนัส นี้เรียกว่า **สุขเกิดแต่ความมีทรัพย์**.

ก็สุขเกิดแต่จ่ายทรัพย์บริโภคนั้นเป็นไฉน ? กุลบุตรในโลกนี้บริโภคนั้น ใช้สอยโภคทรัพย์บ้าง ทำบุญบ้าง ด้วยโภคทรัพย์ทั้งหลายที่ได้มาด้วยความหมั่นขยัน ฯลฯ ที่ได้มาโดยธรรม กุลบุตรนั้นค้ำนึ่งเห็นว่า เราได้บริโภคนั้น ใช้สอยโภคทรัพย์บ้าง ได้ทำบุญบ้าง ด้วยโภคทรัพย์ทั้งหลายที่ได้มาด้วยความหมั่นขยัน ฯลฯ ที่ได้มาโดยธรรม ดังนี้ ย่อมได้สุขโสมนัส นี้เรียกว่า **สุขเกิดแต่การจ่ายทรัพย์บริโภคนั้น**.

ก็สุขเกิดแต่ความไม่ต้องเป็นหนี้เป็นไฉน ? กุลบุตรในโลกนี้ไม่กู้ยืมทรัพย์อะไร ๆ ของใคร ๆ น้อยหรือมากก็ตาม กุลบุตรนั้นค้ำนึ่งเห็นว่า เราไม่ได้กู้ยืมทรัพย์อะไร ของใคร ๆ น้อยหรือมากก็ตาม ดังนี้ ย่อมได้สุขโสมนัส นี้เรียกว่า **สุขเกิดแต่ความไม่ต้องเป็นหนี้**.

ก็สุขเกิดแต่ประกอบการงานที่ปราศจากโทษเป็นไฉน ? อริยสาวกในศาสนานี้ เป็นผู้ประกอบด้วยกายกรรม (การงานทางกาย) ที่ไม่มีโทษ ประกอบด้วยวจีกรรม (การงานทางวาจา) ที่ไม่มีโทษ ประกอบด้วยมโนกรรม (การงานทางใจ) ที่ไม่มีโทษ อริยสาวกนั้นค้ำนึ่งเห็นว่า เราเป็นผู้ประกอบด้วยกายกรรม...วจีกรรม...มโนกรรมอันหาโทษมิได้ ดังนี้ ย่อมได้สุขโสมนัส นี้เรียกว่า **สุขเกิดแต่ประกอบการงานที่ปราศจากโทษ**.

ดูก่อนคฤหบดี สุข ๔ ประการนี้แล อันคฤหัสถ์ผู้บริโศกคามควรจะได้รับตามกาลตามสมัย

บุคคลผู้มีปัญญาดีรู้ว่าความไม่เป็น
นี้เป็นสุข และระลึกถึงความมีทรัพย์ก็
เป็นสุข เมื่อได้จ่ายทรัพย์บริโศกก็รู้ว่าการ
จ่ายทรัพย์บริโศกเป็นสุข อนึ่ง ย่อมพิ-
จารณาเห็น (สุขที่ยิ่งหย่อนกว่ากัน) ด้วย
ปัญญา เมื่อพิจารณาดู ก็ทราบ สุข ๔
นี้เป็น ๒ ภาค สุขทั้ง ๓ ประการข้างต้น
นั้นไม่ถึงส่วนที่ ๑๖ แห่งสุขเกิดแต่
ประกอบการทำงานที่ปราศจากโทษ.

จบอรรถกถาอันนนาถสูตรที่ ๒

อรรถกถาอันนนาถสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอันนนาถสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อริคมนียานิ คือ พึงถึง. บทว่า กามโภคินา คือ

ผู้บริโศกวัตตุคาม และกิเลสคาม. บรรดาสุขมีอัตติสุขเป็นต้น สุขที่เกิดขึ้นว่า
โศกทรัพย์มีอยู่ ชื่อว่าอัตติสุข สุขเกิดแต่ความมีทรัพย์. สุขที่เกิดขึ้นแก่บุคคล
ผู้ใช้จ่ายโศกทรัพย์ ชื่อว่าโศกสุข สุขเกิดแต่การจ่ายทรัพย์บริโศก. สุขที่เกิดขึ้น
ว่าเราไม่เป็นหนี้ ชื่อว่าอันนสุข สุขเกิดแต่ความไม่ต้องเป็นหนี้. สุขที่เกิดขึ้น
ว่าเราปราศจากโทษ ไม่เป็นโทษ ชื่อว่าอนวัชชสุข สุขเกิดแต่การประกอบกา
รงานที่ไม่มีโทษ.

บทว่า **ภุชฺช** แปลว่า เมื่อบริโภค. บทว่า **ปญฺญา วิปสฺสตี**
แปลว่า ย่อมพิจารณาเห็นด้วยปัญญา. บทว่า **อุโธ ภาค** แปลว่า สองส่วน
อธิบายว่า พิจารณาเห็นด้วยปัญญาอย่างนี้ว่า ความสุขสามข้างต้น จัดเป็น
ส่วนหนึ่ง. สุขเกิดแต่ประกอบกิจการงานที่ไม่มีโทษ จัดเป็นส่วนหนึ่ง ชื่อว่า
รู้สองส่วน. บทว่า **อนนฺวชฺช สุขสฺสตี** ความว่า สุขแม้สามอย่างนั้น ย่อม
ไม่ถึงเสี้ยวที่ ๑๖ แห่งสุขที่เกิดแต่ประกอบกิจการงานไม่มีโทษ ดังนี้.

จบอรรถกถาอันนนาถสูตรที่ ๒

๓. สพรหมสูตร

ว่าด้วยมารดาบิดาเป็นพรหมของบุตร

[๖๓] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มารดาบิดา อัมบุตรแห่งตระกูลทั้งหลาย
ใตฺบุชาอยู่ในเรือนของตน ตระกูลทั้งหลายนั้นชื่อว่ามีพรหม...มีบูรพาจารย์
... มีบูรพเทวดา...มีอาหุไนย ภิกษุทั้งหลาย คำว่า พรหม นี้เป็นคำเรียก
มารดาบิดาทั้งหลาย คำว่า บูรพาจารย์...บูรพเทวดา...อาหุไนย นี้ก็เป็น
คำเรียกมารดาบิดาทั้งหลาย ที่เรียกเช่นนั้นเพราะเหตุไร เพราะวามารดาบิดา
ทั้งหลายเป็นผู้มีอุปการะมาก เป็นผู้ฟุ่มเฟือยเลี้ยงดู เป็นผู้แสดงโลกนี้แก่บุตร
ทั้งหลาย

มารดาบิดาทั้งหลาย ผู้เอ็นดูประชา

ชื่อว่าเป็นพรหม เป็นบูรพาจารย์ และเป็น

อาหุไนยของบุตรทั้งหลาย เพราะเหตุ

นั้นแหละ บุตรผู้มีปัญญาพึงนอบน้อม

สักการะท่าน ด้วยข้าว ด้วยน้ำ ด้วยผ้า
ด้วยเครื่องที่นอน ด้วยเครื่องอบ ด้วย
การสنانกาย และด้วยการล้างเท้า เพราะ
การบำรุงมารดาบิดานั้น ในโลกนี้บัณฑิต
ทั้งหลายก็สรรเสริญบุตรนั้น บุตรนั้นละ
โลกนี้ไปแล้ว ยังบันเทิงใจในสวรรค์.

จบสพรหมสูตรที่ ๓

สพรหมสูตรที่ ๓ พรรณนาไว้แล้วในติกนิบาต. เพียงบทว่า สุပ္พุพ-
เทวตานิ บทเดียวที่แปลกในสูตรนี้..

๔. นiryสูตร

ว่าด้วยบุคคลผู้ประกอบด้วยกรรม ๔ ประการ

[๖๔] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยกรรม ๔ ประการ
ย่อมอุบัติในนรก เหมือนถูกนำตัวไปเก็บไว้จะนั้น กรรม ๔ ประการคืออะไร
คือ บุคคลเป็นผู้ทำปาณาติบาตโดยปกติ ทำอทินนาทานโดยปกติ ทำกาเม-
สุมิจฉาจารโดยปกติ พุคฺมุสาวาทโดยปกติ ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วย
ด้วยกรรม ๔ ประการนี้แล ย่อมอุบัติในนรก เหมือนถูกนำตัวไปเก็บไว้จะนั้น

บัณฑิตทั้งหลายไม่สรรเสริญกรรม

๔ ประการ คือ ปาณาติบาต อทินนาทาน
พุคฺมุสาวาท และประพฤติผิตในกาม.

จบนiryสูตรที่ ๓

นिरยสูตรที่ ๔ ง่ายทุกบท.

๕. รูปสูตร

ว่าด้วยบุคคลเลื่อมใส ๔ จำพวก

[๖๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก
บุคคล ๔ จำพวกคือใคร คือ

รูปบุปฺปมาโณ รูปบุปฺปสนฺโน	บุคคลถือรูปเป็นประมาณ เลื่อมใสในรูป
โณสบุปฺปมาโณ โณสบุปฺปสนฺโน	บุคคลถือเสียงกึกก้องเป็นประมาณเลื่อมใส ในเสียงกึกก้อง
ถุขบุปฺปมาโณ ถุขบุปฺปสนฺโน	บุคคลถือความเศร้าหมองเป็นประมาณ เลื่อมใสในความเศร้าหมอง
ธมฺมุบุปฺปมาโณ ธมฺมุบุปฺปสนฺโน	บุคคลถือธรรมเป็นประมาณ เลื่อมใสใน ธรรม

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้แลบุคคล ๔ จำพวกมีปรากฏอยู่ ในโลก.

บุคคลเหล่านี้ถือรูปเป็นประมาณก็ดี

บุคคลเหล่านี้ไคค้อยไปตามเสียงกึกก้องก็ดี

บุคคลเหล่านั้น อยู่ในอำนาจความพอใจ

รักใคร่แล้ว ย่อมไม่รู้จักชนผู้นั้น.

คนโง่ย่อมไม่รู้ (คุณธรรม) ภายใน

ทั้งไม่เห็น (ข้อปฏิบัติ) ภายนอก (ของ

ชนผู้นั้น) ถูกรูปและเสียงปิดบัง (ปัญญา)

เสียงนรอบ คนโง่นั้นจึงถูกเสียงกึกก้อง
พัดพาไปได้.

บุคคลใดไม่รู้ภายใน แต่เห็นภายนอก
เห็นแต่ผล (คือลาภสักการะที่ผู้อื่นได้)
ในภายนอก แม้บุคคลนั้นก็ยังจะถูกเสียง
กึกก้องพัดพาไปได้.

บุคคลใดทั้งรู้ภายในทั้งเห็นภายนอก
เห็นแจ้งไม่มีอะไรเป็นเครื่องปิดบัง บุคคล
นั้นย่อมไม่ถูกเสียงกึกก้องพัดพาไป.

จบรูปสูตรที่ ๕

อรรถกถารูปสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในรูปสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บุคคลถือประมาณในรูปแล้วเลื่อมใส ชื่อรูปุปปมาณ. บทว่ารูปุป-
ตโน เป็นไวยากรณ์ความของบท รูปุปปมาณ นั้น. บุคคลถือประมาณ
ในเสียงกึกก้องแล้วเลื่อมใส ชื่อโสมสัปปมาณ. บุคคลถือประมาณในความ
ปรากฏของจิวรและบาตรแล้วเลื่อมใส ชื่อลูขุปปมาณ. บุคคลถือประมาณ
ในธรรมแล้ว เลื่อมใส ชื่อชัมมุปปมาณ. บทนอกจากนี้ เป็นไวยากรณ์ความ
ของบทเหล่านั้นนั่นแล เพราะแบ่งสรรพสัตว์ออกเป็นสามส่วน สองส่วน
ถือรูปเป็นประมาณ. ส่วนหนึ่ง ไม่ถือรูปเป็นประมาณ. เพราะแบ่งสรรพสัตว์
ออกเป็นห้าส่วน สี่ส่วน ถือเสียงกึกก้องเป็นประมาณ ส่วนหนึ่งไม่ถือเสียง

กึ่งกึ่งเป็นประมาณ. เพราะแบ่งสรรพสัตว์ออกเป็น ๑๐ ส่วน เก้าส่วน ถือความปอนเป็นประมาณ ส่วนหนึ่งไม่ถือความปอนเป็นประมาณ. แต่เมื่อแบ่งสรรพสัตว์ออกเป็นแสนส่วน ส่วนเดียวเท่านั้น ถือธรรมเป็นประมาณ ที่เหลือพึงทราบว่า ไม่ถือธรรมเป็นประมาณ ดังนี้.

บทว่า **รูปเน ปามิสฺสุ** ความว่า บุคคลเหล่าใดเห็นรูปแล้วเลื่อมใส บุคคลเหล่านั้น ชื่อว่าถือรูปเป็นประมาณ อธิบายว่า นับถือแล้ว. บทว่า **โฆเสน อนหฺวคฺช** ความว่า บุคคลเหล่าใดไหลไปตามเสียงกึ่งกึ่ง อธิบายว่า บุคคลเหล่านั้นถือเสียงกึ่งกึ่งเป็นประมาณแล้วจึงเลื่อมใส. บทว่า **ฉนฺทราควสุเปตา** ได้แก่ ตกอยู่ในอำนาจความพอใจ และรักใคร่เสียแล้ว. บทว่า **อหฺมตฺตตฺถจ น ชานาติ** ความว่า คนโง่ ย่อมไม่รู้จักคุณข้างในของเขา. บทว่า **พหิทฺธา จ น ปสฺสตี** ความว่า ย่อมไม่เห็นข้อปฏิบัติข้างนอกของเขา. บทว่า **สมนฺตาวรโณ** ได้แก่ ถูกเสียงปิดบังเสียงรอบ. อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า สมันตาวรณะ เพราะเสียงกั้นไว้รอบ. บทว่า **โฆเสน วุยฺหตี** ความว่า คนโง่นั้น จึงถูกเสียงกึ่งกึ่งชักนำไป หาใช่ถูกคุณนำไปไม่. บทว่า **อหฺมตฺตตฺถจ น ชานาติ พหิทฺธา จ วิปสฺสตี** ความว่า บุคคลไม่รู้คุณข้างใน แต่เห็นการปฏิบัติข้างนอกของเขา. บทว่า **พหิทฺธา ผลทสฺสาวิ** ความว่า เห็นผลสักการะข้างนอกที่บุคคลอื่นทำแก่เขา. บทว่า **วินีวรมทสฺสาวิ** ความว่า เห็นอย่างไม่มีอะไรปิดบัง. บทว่า **น โส โฆเสน วุยฺหตี** ความว่า บุคคลนั้นจึงไม่ถูกเสียงกึ่งกึ่งชักนำไป.

จบอรรถกถารูปสูตรที่ ๕

๖. สราคสูตร

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก

[๖๖] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้มีปรากฏอยู่ในโลก
บุคคล ๔ จำพวกคือใคร คือ

สราโค   บุคคลมีราคะ

สโทโส   บุคคลมีโทสะ

สโมโห   บุคคลมีโมหะ

สมาโน   บุคคลมีมาน

ภิกษุทั้งหลาย นี้แลบุคคล ๔ จำพวก มีปรากฏอยู่ในโลก

บุคคลผู้กำหนดเหล่าในอารมณ์ที่ชวน
กำหนดทั้งหลาย เพลิดเพลินยินดีในปิยรูป
(สิ่งที่น่ารักใคร่) เป็นคนทราม ลูกโมหะ
ผูกไว้แล้ว ยิ่งเพิ่มเครื่องผูกพัน (อื่น ๆ)
ขึ้น.

คนเขลาทำอกุศลกรรมที่เกิดเพราะ
ราคะบ้าง เกิดเพราะโทสะบ้าง เกิดเพราะ
โมหะบ้าง อันเป็นกรรม มีความคับแค้น
มีผลเป็นทุกข์ คนเขลาเหล่านั้นเป็นคน
อันอวิชาปิดบังแล้ว เป็นคนบอดมือ
ไม่มีจักขุ (คือปัญญา) ธรรม ๓ มีอยู่
อย่างไร เขาก็เป็นอยู่เหมือนอย่างนั้น ไม่
รู้สึกตัวว่าเป็นอย่างนั้นเสียด้วย.

จบสราคสูตรที่ ๖

อรรถกถาสรรคสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสรรคสูตรที่ ๖ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า โมหหฺว วาปี อวิทฺตฺส ความว่า คนเขลาคือมิใช่บัณฑิต
ทำอกุศลกรรมที่เกิดเพราะโมหะบ้าง. บทว่า สวิฆาตํ คือเป็นไปกับทุกข์.
บทว่า ทฺกฺขุทฺทํ คือเพิ่มทุกข์ให้ต่อไป. บทว่า อจฺจฺจกา คือเว้นจาก
ปัญญาจักขุ. บทว่า ยถา ชฺมฺมา ตถา สนฺตฺตา ความว่า ธรรมมีรากะ
เป็นต้น ตั้งอยู่อย่างใด คนเขลาเหล่านั้น ก็มีสภาพเป็นอย่างนั้น . บทว่า น
ตฺสฺสฺสวณฺติ มณฺญเร ความว่า เขาย่อมไม่สำคัญ ย่อมไม่รู้สึกรู้ว่าเป็น
อย่างนั้น มีสภาพอย่างนั้นเสียด้วย. ทั้งในพระสูตรนี้ ทั้งในพระคาถา ตรัส
วิภูฏะอย่างเดียว.

จบอรรถกถาสรรคสูตรที่ ๖

๗. อหิสฺสูตร

ว่าด้วยแม่เมตตาคิดไปถึงตระกูลพระยา

[๖๗] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ วิหารพระเชตะวัน
อารามของอนาถปิณฑิกคฤหบดี กรุงสาวัตถี ก็แลสมัยนั้น ภิกษุรูปหนึ่ง
ถูกงัดตายในกรุงสาวัตถี ลำดับนั้นแล ภิกษุหลายรูปเข้าไปเฝ้าพระผู้มี
พระภาคเจ้า ครั้นเข้าไปถึงแล้ว ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่งลงใน
ที่สมควรส่วนหนึ่ง ภิกษุเหล่านั้นนั่งในที่สมควรส่วนหนึ่งแล้ว กราบทูลพระ-

ผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุรูปหนึ่งถูกงูกัดทำกาละ
แล้วในกรุงสาวัตถี พระองค์ตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุรูปนั้น ไม่ได้
แผ่เมตตาจิตไปถึงตระกูลพระยางูทั้ง ๔ เป็นแน่ เพราะถ้าภิกษุนั้น พึงแผ่เมตตา
ถึงตระกูลพระยางูทั้ง ๔ ไชรี ภิกษุนั้นก็ไม่พึงถูกงูกัดตายเลย ตระกูลพระยางู
ทั้ง ๔ คืออะไรบ้าง คือ ตระกูลพระยางูชื่อวิรูปักขะ ตระกูลพระยางูชื่อ
เอราปละ ตระกูลพระยางูชื่อฉัพยาปุตตะ ตระกูลพระยางูชื่อกัณหา
โคตมกะ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้น ไม่ได้แผ่เมตตาจิตไปถึงตระกูลพระยางูทั้ง ๔
นี้เป็นแน่ เพราะถ้าภิกษุนั้นพึงแผ่เมตตาจิตไปถึงตระกูลพระยางูทั้ง ๔ นี้ ไชรี
ภิกษุนั้น ก็ไม่พึงถูกงูกัดตายเลย ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุแผ่เมตตาจิต
ไปถึงตระกูลพระยางูทั้ง ๔ นี้ เพื่อคุ้มครอง เพื่อรักษาตน เพื่อป้องกันตน

ความเป็นมิตรของเรา จงมีกับงู

ตระกูลวิรูปักขะทั้งหลาย ความเป็นมิตร
ของเรา จงมีกับงูตระกูลเอราปละทั้งหลาย

ความเป็นมิตรของเรา จงมีกับงูตระกูล
ฉัพยาปุตตะทั้งหลาย ความเป็นมิตรของ
เรา จงมีกับงูตระกูลกัณหาโคตมกะทั้งหลาย

ความเป็นมิตรของเรา จงมีกับสัตว์ไม่มี

เท้าทั้งหลาย ความเป็นมิตรของเรา จงมี

กับสัตว์ ๒ เท้าทั้งหลาย ความเป็นมิตร
ของเรา จงมีกับสัตว์ ๔ เท้าทั้งหลาย

ความเป็นมิตรของเรา จงมีกับสัตว์มีเท้า
มากทั้งหลาย ขอสัตว์ไม่มีเท้าอย่าเบียด-
เบียนเรา สัตว์ ๒ เท้าก็อย่าเบียดเบียนเรา

สัตว์ ๔ เท้าก็อย่าเบียดเบียนเรา สัตว์มีเท้า
มากก็อย่าเบียดเบียนเรา ขอสัตว์ทั้งปวง
ผู้มีลมหายใจทั้งสิ้น และผู้เกิดแล้วทั้งหมด
สิ้นเชิง จงประสบแต่ความเจริญทุกผู้เถิด
อย่าได้รับโทษลามกอะไร ๆ เลย.

พระพุทธเจ้าทรงพระคุณสุดที่จะประมาณ พระธรรมทรงพระคุณสุด
ที่จะประมาณ พระสงฆ์ทรงพระคุณสุดที่จะประมาณ สัตว์สี่กกลานทั้งหลาย
มีประมาณ คือ งู แมลงป่อง ตะขาบ แมลงมุม ตั๊กแตน หนู การรักษาเรา
ได้ทำแล้ว การป้องกันเราได้ทำแล้ว ขอสัตว์ทั้งหลายจงหลีกไป ข้า ๆ
นอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า นอบน้อมแด่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๗ พระองค์.

จบอหิสูตที่ ๗

อรรถกถาอหิสูต

พึงทราบวินิจฉัยในอหิสูตที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อิมานิ จตุตารี อหิราชกุลานิ นี้ ตรีสหมายถึงพิษที่ถูก
งูกัด พิษที่ถูกงูกัดเหล่านี้ใดเหล่านี้ พิษเหล่านั้นทั้งหมด อยู่ในตระกูล
พระยางูทั้ง ๔ เหล่านี้. บทว่า อตุตคตุตติยา คือเพื่อคุ้มครองตน. บทว่า อตุต-
รกุขาย คือเพื่อรักษาตน. บทว่า อตุตปริตตตาย คือเพื่อป้องกันตน.
อธิบายว่า เราจึงอนุญาตปริตไว้ดังนี้.

บัดนี้ ภิกษุพึงทำปริตนั้นโดยวิธีใด เมื่อทรงแสดงวิธีนั้น จึงตรัสว่า
วิรูปกุเขหิ เม เป็นต้น. ในบทเหล่านั้น บทว่า วิรูปกุเขหิ ได้แก่มิ

เมตตาคิดกับงูตระกูลวิรูปักชะ. แม้ในตระกูลงูที่เหลือก็คล้ายนี้เหมือนกัน. บทว่า **อปาทเกหิ** ได้แก่ มีเมตตาคิดกับสัตว์ไม่มีเท้าทั้งหลาย. แม้ในสัตว์ที่เหลือก็มีคล้ายนี้เหมือนกัน. บทว่า **สพฺเพ สตฺตา** ความว่า ก่อนแต่นี้ ภิกษुक่กล่าวเมตตาคะจะงด้วยฐานะประมาณเท่านั้นแล้ว บัดนี้ จึงเริ่มคำนี้ เพื่อก่กล่าวเมตตาไม่จะง. ในบทเหล่านั้น ก่ว่า **สัตว์ ปาณะ ภูต** เหล่านี้ทั้งหมดเป็นคำกล่าวถึงบุคคลเท่านั้น. บทว่า **ภทรานิ ปสฺสนฺตุ** ความว่า จะเห็นแต่อารมณ์ที่เจริญใจเกิด. บทว่า **มา กญฺจิ ปาปนาคมา** ความว่า สัตว์อะไร ๆ อย่าประสพสิ่งอันเป็นบาปลามกเลย. ในบทว่า **อปฺปมาโณ พุทฺโธ** นี้พึงทราบพุทฺธคุณว่า **พุทฺโธ** แท้จริง พุทฺธคุณเหล่านั้น ชื่อว่า สุตที่จะประมาณได้. แม้ในสองบทที่เหลือก็คล้ายนี้แล. บทว่า **ปมาณ-วนฺตานิ** ได้แก่ ประกอบแล้วด้วยประมาณแห่งพระคุณ. บทว่า **อญฺญานาภิ** ได้แก่ แผลงมุมมีขนที่ห้อง. บทว่า **สรพฺพ** ได้แก่ ต่อกแในเรือ. บทว่า **กตา เม รกฺขา กตา เม ปรีตฺตา** ความว่า การรักษา และการป้องกัน ข้าพเจ้าได้ทำแล้ว แก่ชนประมาณเท่านั้น. บทว่า **ปฏิกฺกมฺนฺตุ ภูตานิ** ความว่า สัตว์ทั้งหลายแม้ทั้งหมด อันข้าพเจ้าทำการป้องกันแล้ว จะหลีกไปเสีย อธิบายว่า อย่าเบียดเบียนข้าพเจ้าเลย ดังนี้.

จบอรรถกถาอหิสฺตฺรที่ ๗

๘. เทวทัตตสูตร

ว่าด้วยเรื่องพระเทวทัต

[๖๘] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่ภูเขากิษฌกุฎ พระนครราชคฤห์ เมื่อพระเทวทัตหนีไปแล้วไม่ช้า ก็ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลาย ในที่นั้นมา มีพระพุทธดำรัสถึงพระเทวทัตว่า ภิกษุทั้งหลาย ลากสักการะ และความสรรเสริญเกิดมีแก่เทวทัต เพื่อทำลายล้างตน ลากสักการะและความสรรเสริญเกิดมีแก่เทวทัต เพื่อความพินาศของตนเอง เปรียบเหมือนต้นกล้วย ออกผลมากสำหรับฆ่าตัวเอง ออกผลมากก็เพื่อความพินาศของตัวเองฉันใด ลากสักการะและความสรรเสริญเกิดมีแก่เทวทัตก็เพื่อทำลายล้างตน ลากสักการะ และความสรรเสริญเกิดมีแก่เทวทัตก็เพื่อความพินาศ (ของตัวเอง) ฉันนั้น เหมือนกัน เปรียบเหมือนต้นไผ่ออกขุมมากสำหรับฆ่าตัวเอง ออกขุมมากก็เพื่อความพินาศของตัวเองฉันใด... ต้นอ้อออกขุมมากสำหรับฆ่าตัวเอง ออกขุมมากก็เพื่อความพินาศของตัวเองฉันใด... แม่ม้าอัสดรตั้งครรภ์ก็สำหรับฆ่าตัวเอง ตั้งครรภ์ก็เพื่อความพินาศ (ของตัวเอง) ฉันใด ลากสักการะและความสรรเสริญเกิดมีแก่เทวทัตก็เพื่อทำลายล้างตน ลากสักการะและความสรรเสริญเกิดมีแก่เทวทัตแก่เพื่อความพินาศ (ของตัวเอง) ฉันนั้นเหมือนกัน

ผลกล้วยฆ่าต้นกล้วย ขุยไผ่ฆ่าต้น

ไผ่ ขุยอ้อฆ่าต้นอ้อ ลูกม้าอัสดรฆ่าแม่น้า

อัสดรฉันใด สักการะก็ทำลายล้างคนชั่ว

เสียฉันนั้น.

จบเทวทัตตสูตรที่ ๘

อรรถกถาทเวทตสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในทเวทตสูตรที่ ๘ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อจิรปกฺกนฺเต ทเวทตฺเต ความว่า เมื่อทเวทตทำสังฆเภทแล้ว หลีกไปไม่นาน. บทว่า ปราภวาย ได้แก่ เพื่อความเสื่อม เพื่อความพินาศ. บทว่า อสุสฺสรี ความว่า ม้าอัสสร เกิดในท้องของแม่พา. บทว่า อตุตฺวธาย คพฺภํ คณฺหาติ ความว่า คนทั้งหลายผสมแม่พานั้นกับพ่อม้าแม่ม้าอัสสรนั้น ตั้งท้องแล้ว เมื่อถึงเวลาก็ออกลูกไม่ได้ ยืนเอาเท้าทั้ง ๒ ตะกุกแผ่นดิน เมื่อเป็นเช่นนั้น เขาจึงผูกเท้าทั้ง ๔ ของมันไว้ที่หลัก ๔ หลัก ผ่าท้องนำลูกออก มันจึงตาย ณ ที่นั่นเอง ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสถึงแม่ม้าอัสสรนั้น.

จบอรรถกถาทเวทตสูตรที่ ๘

๘. ปธานสูตร

ว่าด้วยความเพียร ๔

[๖๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ปธาน (ความเพียร) ๔ ประการนี้ ปธาน ๔ คืออะไรบ้าง คือ สัจฺจวปฺปธาน (เพียรระวัง) ปหานปธาน (เพียรละ) ภาวนาปธาน (เพียรบำเพ็ญ) อนุรักษนาปธาน (เพียรตามรักษาไว้)

ก็สัจจวปธานเป็นไฉน ? ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ย่อมยังฉันทะให้เกิด พยายาม ทำความเพียร ประคองจิต ตั้งใจไว้ เพื่อยังอุศลบาปธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น นี้เรียกว่า สัจจวปธาน.

ปหานปธานเป็นไฉน ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ย่อมยังฉันทะให้
เกิด พยายาม ทำความเพียร ประคองจิต ตั้งใจไว้ เพื่อละอกุศลบาปธรรม
ที่เกิดขึ้น นี้เรียกว่า ปหานปธาน.

ภาวนापธานเป็นไฉน. ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ย่อมยังฉันทะให้
เกิด พยายาม ทำความเพียร ประคองจิต ตั้งใจไว้ เพื่อยังกุศลธรรมที่ยัง
ไม่เกิดให้เกิดขึ้น นี้เรียกว่า ภาวนापธาน.

อนุรักษนาปธานเป็นไฉน ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ย่อมยังฉันทะ
ให้เกิด พยายาม ทำความเพียร ประคองจิต ตั้งใจไว้ เพื่อให้กุศลธรรมที่
เกิดแล้วคงอยู่ ไม่เลือนหายไป ให้ภิกษุโยภาฟโพนุลย์เจริญเต็มที่ นี้เรียกว่า
อนุรักษนาปธาน.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้แล ปธาน ๔ ประการ

เพียรระวัง ๑ เพียรละ ๑ เพียรบำเพ็ญ

๑ เพียรตามรักษาไว้ ๑ ปธาน ๔ ประการ

นี้ พระพุทธเจ้าผู้เฝ้าพันธุแห่งพระอาทิตย์

ทรงแสดงไว้ เป็นเครื่องให้ภิกษุผู้มีความ

เพียร ในพระศาสนานี้บรรลุถึงความสิ้น

ทุกข์.

จบปธานสูตรที่ ๕

อรรถกถาปธานสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปธานสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

ความเพียร เพื่อระวังกิเลส คือ เพื่อปิดทางเข้าของกิเลสชื่อสังวรปธาน (เพียรระวัง) เพียรเพื่อละชื่อปหานปธาน (เพียรละ) เพียรเพื่อเจริญกุศลธรรม ชื่อภาวนापธาน (เพียรบำเพ็ญ) เพียรเพื่อตามรักษากุศลธรรมเหล่านั้น ชื่ออนุรักษนปธาน (เพียรตามรักษาไว้).

จบอรรถกถापธานสูตรที่ ๕

๑๐. ชัมมิกสูตร

ว่าด้วยพระราชาประพฤตินี้ไม่เป็นธรรมและเป็นธรรม

[๗๐] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในสมัยใด พระราชาทั้งหลายประพฤตินี้ไม่เป็นธรรม ในสมัยนั้น แม้ข้าราชการทั้งหลาย ก็พลอยประพฤตินี้ไม่เป็นธรรม เมื่อข้าราชการประพฤตินี้ไม่เป็นธรรม พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลายก็ประพฤตินี้ไม่เป็นธรรมบ้าง เมื่อพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลายประพฤตินี้ไม่เป็นธรรม ชาวบ้านชาวเมืองก็ประพฤตินี้ไม่เป็นธรรมไปตามกัน ครั้นชาวบ้านชาวเมืองประพฤตินี้ไม่เป็นธรรม ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ก็โคจรไม่สม่ำเสมอ ครั้นดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ โคจรไม่สม่ำเสมอ ดาวนักษัตรทั้งหลายก็เดินไม่เที่ยงตรง ครั้นดาวนักษัตรทั้งหลายเดินไม่เที่ยงตรง คีรีและวันก็เคลื่อนไป ครั้นคีรีและวันเคลื่อนไป เดือนและปีก็คลาดไป ครั้นเดือนและปีก็คลาดไป ฤดูและปีก็เคลื่อนไป ครั้นฤดูและปีเคลื่อนไป ลมก็พัดผันแปรไป ครั้นลมพัด

ผันแปรไป ถนนอกทางก็พัดผิดทาง ครั้นลมนอกทางพัดผิดทาง เทวดา
ทั้งหลายก็ปั่นป่วน ครั้นเทวดาทั้งหลายปั่นป่วน ฝนก็ไม่ตกตามฤดูกาล ครั้น
ฝนไม่ตกตามฤดูกาล ข้าวกล้าทั้งหลายก็สุกไม่ดี คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มนุษย์
ทั้งหลายบริโภคน้ำที่สุกไม่ดี ย่อมอายุสั้น ผิวพรรณก็ไม่งาม กำลังก็ลดถอย
และมีอาพาธมาก

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ในสมัยใด พระราชาทั้งหลายประพฤติเป็นธรรม
ในสมัยนั้น แม้ข้าราชการทั้งหลายก็ประพฤติเป็นธรรมไปด้วย เนื้อข้าราชการ
ทั้งหลายประพฤติเป็นธรรม พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลายก็ประพฤติเป็นธรรม
บ้าง เมื่อพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลายประพฤติเป็นธรรม ชาวบ้านชาวเมือง
ก็ประพฤติเป็นธรรมไปตามกัน ครั้นชาวบ้านชาวเมืองประพฤติเป็นธรรม
ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ก็โดยจรสม่าเสมอ ครั้นดวงจันทร์ดวงอาทิตย์โคจรสม่าเสมอ
ดาวนักษัตรทั้งหลายก็เดินสม่าเสมอ ครั้นดาวนักษัตรทั้งหลายเดินสม่าเสมอ
คืนและวันก็ตรง ครั้นคืนและวันตรง เดือนและปีก็ตรง ครั้นเดือนและ
ปีก็ตรง ฤดูและปีก็สม่าเสมอ ครั้นฤดูและปีสม่าเสมอ ลมก็พัดเป็นปกติ
ครั้นลมพัดเป็นปกติ ลมในทางก็พัดไปถูกทาง ครั้นลมในทางพัดไปถูกทาง
เทวดาทั้งหลายก็ไม่ปั่นป่วน ครั้นเทวดาทั้งหลายไม่ปั่นป่วน ฝนก็ตกตาม
ฤดูกาล ครั้นฝนตกตามฤดูกาล ข้าวกล้าทั้งหลายก็สุกได้ที่ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
มนุษย์ทั้งหลายได้บริโภคน้ำที่สุกได้ที่ ย่อมมีอายุยืน ผิวพรรณงาม มีกำลัง
และมีอาพาธน้อย

เมื่อฝูงโคข้ามฟากอยู่ ถ้าโคจอกตัว
นำฝูงไปคด โคนอกนั้นไปคดตามกัน
ในหมู่มนุษย์เหมือนกัน ถ้าท่านผู้ได้รับ
สมมติให้เป็นใหญ่ ประพฤติไม่เป็นธรรม

ไชรี ประชาชนนอกนี้ ก็จะประพฤติไม่
เป็นธรรมด้วย ถ้าพระราชาไม่ตั้งอยู่ใน
ธรรม รัฐทั้งปวงก็ยากเจริญ.

เนื้อฝูงโคข้ามฟากอยู่ ถ้าโคจอกตัว
นำฝูงไปตรง โคนอกนั้นก็ไปตรงตามกัน
ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ถ้าท่านผู้ได้รับ
สมมติให้เป็นใหญ่ ประพฤติเป็นธรรมไชรี
ประชาชนนอกนี้ ย่อมประพฤติเป็นธรรม
ด้วย ถ้าพระราชาเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม รัฐ
ทั้งปวงก็อยู่เป็นสุข.

จบธัมมิกสูตรที่ ๑๐

จบปัตตกัมมวรรคที่ ๒

อรรถกถาธัมมิกสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในธัมมิกสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อชฺหมิกา โหนฺติ ความว่า พระราชาทั้งหลายประพฤติ
ไม่เป็นธรรมโดยไม่เก็บส่วย ๑๐ ส่วน และไม่ลงโทษ ตามสมควรแก่ความผิด
ซึ่งพระราชาเก่าก่อนทรงตั้งไว้แล้ว เก็บส่วยเกินพิกัด และลงโทษเกินกำหนด

บทว่า **ราชยตุตา** ได้แก่ พนักงานเจ้าหน้าที่ ผู้ทำราชการอยู่ในชนบทของ พระราชา. บทว่า **พฺรหฺมณคหปติกา** ได้แก่ พรหมณ์และคฤหบดี ทั้งหลายผู้อยู่ภายในเมือง. บทว่า **เนคมชานปทา** ได้แก่ ชวานิคม และ ชาวชนบท. บทว่า **วิสมํ** ความว่า ลมก็ผันแปรไป ไม่ถูกตามฤดู. บทว่า **วิสมา** ความว่า ลมพัดไม่สม่ำเสมอ พัดแรงเกินไปบ้าง พัดอ่อนเกินไปบ้าง. บทว่า **อปฺลฺชฺสา** ได้แก่ ลมนอกทาง พัดออกนอกทางไป. บทว่า **เทวดา ปฺริกฺขฺปิตา ภวนฺติ** ความว่า ด้วยว่าเมื่อลมนอกทางพัดไม่สม่ำเสมอ ต้นไม้ ทั้งหลายก็หัก วิมานก็พังทะลาย เพราะฉะนั้น พวกเทวดาก็ปั่นป่วน. เทวดา เหล่านั้นจึงไม่ยอมให้ฝนตกตามฤดูกาล. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า ฝนก็ไม่ตก ตามฤดูกาล. บทว่า **วิสมปํกิณี สฺสฺสาณี ภวนฺติ** ความว่า ข้าวกล้า ทั้งหลายก็สุกไม่เสมอกันอย่างนี้คือ ในที่แห่งหนึ่งตั้งท้อง ในที่แห่งหนึ่ง เกิดน้ำนม แต่ที่แห่งหนึ่งแก่ ดังนี้.

บทว่า **สมํ นกฺขตฺตานิ ตารกฺรฺพานิ ปฺริวตฺตฺนฺติ** ความว่า คาวนักษัตรทั้งหลายย่อมหมุนเวียนสม่ำเสมอเหมือนวันเพ็ญนั้น ได้นักษัตร นั้น ๆ ในเดือนนั้นอย่างนี้ว่า วันเพ็ญเดือน ๑๒ ได้นักษัตรในเดือน ๑๒ เท่านั้น วันเพ็ญเดือนอ้าย ได้นักษัตรในเดือนอ้ายเท่านั้นจะนั้น. บทว่า **สมํ วาตา วายนฺติ** ความว่า ลมทั้งหลายมิใช่พัดไม่สม่ำเสมอพัดในฤดูกาลเท่านั้น ย่อม พัดในฤดูอันเหมาะแก่ชนบทเหล่านั้น ๆ อย่างนี้ คือ ลมเหนือพัด ๖ เดือน ลมใต้พัด ๖ เดือน. บทว่า **สมา** ความว่า ลมพัดสม่ำเสมอ ไม่แรงเกินไป ไม่อ่อนเกินไป. บทว่า **ปฺลฺชฺสา** ได้แก่ ลมที่พัดในทาง ย่อมพัดตามทาง นั้นเอง หาใช่พัดโดยมิใช่ทางไม่.

บพว่า **ชิมุหิ คจฺจติ** แปลว่า เดินไปคค คือ ย่อมถือเอาแต่ที่มี
มิใช่ทำ. บพว่า **เนตฺเต ชิมุหิ คเต สติ** ได้แก่ โคชื่อว่าเนตตา เพราะ
นำไป. อธิบายว่า เมื่อโคตัวนำเดินไปคค ถือเอาแต่ที่มีมิใช่ทำ โคแม่นอกนี้
ย่อมถือเอาแต่ที่มีมิใช่ทำตามกัน ไป. ปาฐะว่า **เนนฺเต** คังนี้ก็มี. บพว่า **ทุกฺขํ**
เสติ แปลว่า ย่อมนอนเป็นทุกฺขํ อธิบายว่า ประสบทุกฺขํแล้ว.

จบอรรถกถาฉัมมิกสูตรที่ ๑๐

จบปิตตกัมมวรรคกรรมนาที่ ๒

พระสูตรปนกับคาถา จบบริบูรณ์

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ปิตตกัมมสูตร ๒. อันนนาถสูตร ๓. สพรหมสูตร ๔. นิริย-
สูตร ๕. รูปสูตร ๖. สราคสูตร ๗. อหิสสูตร ๘. เทวทัตตสูตร ๙.
ปธานสูตร ๑๐. ฉัมมิกสูตร และอรรถกถา.

อปัณณกวรรคที่ ๓

๑๐. ปธานสูตร

ว่าด้วยธรรมเป็นเหตุสิ้นอาสวะ ๔ ประการ

[๗๑] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ
ชื่อว่า อปัณณกปฏิปทา (ข้อปฏิบัติไม่ผิด) และ เหตุแห่งความสิ้นอาสวะ
ชื่อว่าภิกษุนั้นได้เริ่มแล้ว ธรรม ๔ ประการคืออะไร คือภิกษุในพระธรรม-
วินัยนี้ เป็นผู้มีสีล ๑ เป็นพหูสูต ๑ เป็นผู้มีความเพียรอันปรารถแล้ว
๑ เป็นผู้มปัญญา ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล ชื่อว่า
อปัณณกปฏิปทา และ เหตุแห่งความสิ้นอาสวะ ชื่อว่าภิกษุนั้นได้เริ่มแล้ว.

จบปธานสูตรที่ ๑

อปัณณกวรรคที่ ๓

อรรถกถาปธานสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปธานสูตรที่ ๑ แห่งวรรคที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **อปณณกปฏิปท** คือข้อปฏิบัติไม่ผิด. บทว่า **โยนิ จสฺส** อารทฺธา โหติ ความว่า ก็เหตุแห่งความสิ้นอาสวะของภิกษุ นั้นเป็นอันบริบูรณ์แล้ว. บทว่า **อาสวาน** ขยาย ได้แก่ เพื่อพระอรหันต์.

จบอรรถกถาปธานสูตรที่ ๑

๒. ทิฏฐิสสูตร

ว่าด้วยธรรมเป็นเหตุสิ้นอาสวะ ๔ ประการ

[๗๒] ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ชื่อว่า อปณณกปฏิปทา และเหตุแห่งความสิ้นอาสวะ ชื่อว่าเป็นอันภิกษุ นั้นได้เริ่มแล้ว ธรรม ๔ ประการคืออะไร คือ **เนกขัมมวิตก** (ความตริกในอันออกจากกาม) **อพยบาทวิตก** (ความตริกในอันไม่พยาบาท) **อวิหิงสวิตก** (ความตริกในอันไม่เบียดเบียน) **สัมมาทิฏฐิ** (ความเห็นชอบ) ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล ชื่อว่า อปณณกปฏิปทา และเหตุแห่งความสิ้นอาสวะ ชื่อว่าภิกษุ นั้นได้เริ่มแล้ว.

จบทิฏฐิสสูตรที่ ๒

ทิฏฐิสสูตรที่ ๒ ง่ายทั้งนั้น.

๓. สัปปริสสูตร

ว่าด้วยธรรม ๔ ประการของอสังตบุรุษและสังตบุรุษ

[๗๓] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ พึงทราบว่าเป็นอสังตบุรุษ ธรรม ๔ ประการคืออะไร คือ

อสังตบุรุษในโลกนี้ เรื่องใดเป็นข้อเสียหายของผู้อื่น แม้ไม่มีใครถาม ก็เผยแพร่เรื่องนั้น จะกล่าวอะไรถึงถูกถาม มีใครซักถามเข้าก็เล่าเรื่องอันเป็นข้อเสียหายของผู้อื่นเสียหายอย่างพิสดารเต็มที่ ไม่ให้บกพร่อง ไม่หวังเหนียวทีเดียว นี่พึงทราบเถิดว่า ผู้นี้เป็นอสังตบุรุษ

อีกประการหนึ่ง อสังตบุรุษ เรื่องใดเป็นเกียรติคุณของผู้อื่น แม้ถูกถาม ก็ไม่เผยแพร่เรื่องนั้น จะกล่าวอะไรถึงไม่ถูกถาม ถูกซักถามจึงหน้าเข้า (ไม่มีทางหลีก) ก็เล่าเกียรติคุณของผู้อื่นอย่างอ้อมอ้อมไม่เต็มปาก อ้อมค้อม ห่วงเหนียว นี่พึงทราบเถิดว่า ผู้นี้เป็นอสังตบุรุษ

อีกประการหนึ่ง อสังตบุรุษ เรื่องใดเป็นข้อเสียหายของตน แม้ถูกถาม ก็ไม่เผยแพร่เรื่องนั้น จะกล่าวอะไรถึงไม่ถูกถาม ถูกซักถามจึงหน้าเข้า ก็เล่าข้อเสียหายของตน อย่างอ้อมอ้อมไม่เต็มปาก อ้อมค้อม ห่วงเหนียว นี่พึงทราบเถิดว่า ผู้นี้เป็นอสังตบุรุษ

อีกประการหนึ่ง อสังตบุรุษ เรื่องใดเป็นเกียรติคุณของตน แม้ไม่มีใครถามก็เผยแพร่เรื่องนั้นขึ้นเอง จะกล่าวอะไรถึงมีคนถาม มีใครซักถามเข้าก็เล่าเรื่องที่เป็นเกียรติคุณของตนอย่างพิสดารเต็มที่ ไม่ให้บกพร่อง ไม่หวังเหนียวทีเดียว นี่พึงทราบเถิดว่า ผู้นี้เป็นอสังตบุรุษ

บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล พึงทราบว่าเป็นอสังตบุรุษ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ พึงทราบว่าเป็นสัตบุรุษ ธรรม ๔ ประการ คือ

สัตบุรุษในโลกนี้ เรื่องใดเป็นข้อเสียหายของผู้อื่น แม้ถูกถามก็ไม่เผยเรื่องนั้น จะกล่าวอะไรถึงไม่ถูกถาม ถูกซักถามจ้งหน้าเข้าก็เล่าเรื่องอันเป็นข้อเสียหายของผู้อื่นอย่างลัดไม่เต็มที นี่พึงทราบเถิดว่า ผู้นี้เป็นสัตบุรุษ

อีกประการหนึ่ง สัตบุรุษ เรื่องใดเป็นเกียรติคุณของผู้อื่น แม้ไม่มีใครถามก็เผยเรื่องนั้น จะกล่าวอะไรถึงมีใครถาม มีใครซักถามเข้าก็เล่าเรื่องเกียรติคุณของผู้อื่นอย่างถ้วนเต็มที่ไม่มีห่วงเหนียว นี่พึงทราบเถิดว่า ผู้นี้เป็นสัตบุรุษ

อีกประการหนึ่ง สัตบุรุษ เรื่องใดเป็นข้อเสียหายของตน แม้ไม่มีใครถามก็เผยเรื่องนั้น จะกล่าวอะไรถึงมีใครถาม มีใครซักถามเข้าย่อมเล่าเรื่องเสียหายของตนอย่างถ้วนเต็มที่ไม่มีห่วงเหนียว นี่พึงทราบเถิดว่า ผู้นี้เป็นสัตบุรุษ

อีกประการหนึ่ง สัตบุรุษ เรื่องใดเป็นเกียรติคุณของตน แม้มีใครถามก็ไม่เผยเรื่องนั้น แต่เมื่อถูกซักถามจ้งหน้าเข้าก็เล่าเรื่องเกียรติคุณของตนอย่างลัดไม่เต็มปาก นี่พึงทราบเถิดว่า ผู้นี้เป็นสัตบุรุษ

ภิกษุทั้งหลาย หญิงสาว ในคืนหรือวันที่เขารับตัวมาอยู่. (เป็นสะใภ้) ย่อมมีความละอายกลัวเกรงมาก ทั้งในแม่ฟัวทั้งในพ่อฟัวทั้งในฟัว โดยที่สุด ในบ่าวและคนงานคนอาศัย ต่อมาพอคุ้นกันเข้า หญิงนั้นตะเพิดเอาแม่ฟัวบ้าง พ่อฟัวบ้าง ฟัวบ้างก็ได้ว่า ไป รู้จักอะไร ดังนี้ฉันใด ภิกษุบางรูปในพระธรรมวินัยนี้ ในคืนหรือวันที่ออกจากเรือนมาบวช ย่อมมีหิริโอตตปปะมาก ในภิกษุทั้งหลาย ในภิกษุณีทั้งหลาย ในอุบาสกทั้งหลาย ในอุบาสิกาทั้งหลาย

โดยที่สูดในอารามิกะและสมณฑุเทศ ต่อมาพอคุ้นกันเข้า ภิกษุนั้นตะเปิดเอา
อาจารย์บ้าง อุปัชฌาย์บ้างก็ได้ว่า ไป รู้จักอะไร ดังนี้ฉันนั้นเหมือนกัน

เพราะเหตุนี้ ท่านทั้งหลายพึงสำเหนียกว่า เราทั้งหลายจักมีใจเสมอ
ด้วยสะเกีใหม่ ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้แล.

จบสัปปริสสูตรที่ ๑

อรรถกถาสัปปริสสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในสัปปริสสูตรที่ ๑ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อวณฺโณ ได้แก่ มิใช่คุณ. บทว่า ปาตุกโรติ ได้แก่
บอกทำให้ปรากฏ. บทว่า ปญฺหาภินีโต ได้แก่ ถูกลำมาชักถาม. บทว่า
อหาเปตฺวา อลมฺเพตฺวา ได้แก่ ทำไม่ให้ลด ไม่ให้หย่อนทีเดียว. อนึ่ง
ในข้อนี้ อัสตบฺรุษ ย่อมปกปิดความเสียหายของตน เพราะเป็นผู้ปรารถนา
ลามก สัตบฺรุษ ย่อมปกปิดเกียรติคุณของตน เพราะเป็นผู้ละอาย. เพราะเหตุที่
อัสตบฺรุษขาดหิริโอตฺปปะ อยู่ร่วมกันก็คูหมิ่น ส่วนสัตบฺรุษประกอบด้วย
หิริโอตฺปปะ อยู่ร่วมกันก็ไม่คูหมิ่น ฉะนั้น บัดนี้ เพื่อทรงแสดงสาธก
ความเป็นสัตบฺรุษ เปรียบด้วยสะเกีใหม่ จึงตรัสว่า เสยฺยถาปี ภิกฺขเว
วฐฺกา เป็นต้น . ในบทเหล่านั้น บทว่า วฐฺกา ได้แก่ สะเกี. บทว่า
ติพฺพํ คือมาก. บทที่เหลือในสูตรนี้ ง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาสัปปริสสูตรที่ ๑

๔. ปฐมอัครสูตร

ว่าด้วยวัตถุเลิศ ๔ ประการ

[๗๔] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย วัตถุอันเลิศ ๔ อย่างนี้ วัตถุอันเลิศ ๔ อย่างคืออะไร คือ ศิลเลิศ สมาธิเลิศ ปัญญาเลิศ วิมุตติเลิศ นี้แลวัตถุอันเลิศ ๔ อย่าง.

จบปฐมอัครสูตรที่ ๔

อรรถกถาปฐมอัครสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมอัครสูตรที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ศิลคุณ** คือ ศิลเลิศคือสูงสุด. ในบททั้งปวงก็นัยนี้.

จบอรรถกถापฐมอัครสูตรที่ ๔

๕. ทุตติยอัครสูตร

ว่าด้วยวัตถุเลิศ ๔ อย่าง

[๗๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย วัตถุอันเลิศ ๔ อย่างนี้ วัตถุอันเลิศ ๔ อย่างคืออะไร คือ รูปเลิศ เวทนาเลิศ สัญญาเลิศ ภาพลเลิศ นี้แลวัตถุอันเลิศ ๔ อย่าง.

จบทุตติยอัครสูตรที่ ๕

อรรถกถาทุติยอัคคสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในตุติยอัคคสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **รูปคัค** ความว่า บุคคลพิจารณารูปใดแล้ว ย่อมบรรลुพระอรหัต รูปนี้ชื่อว่า รูปอันเลิศ แม้ในบทที่เหลือก็เช่นนี้แล. ส่วนในบทว่า **ภวกัค** นี้ บุคคลดำรงอยู่ในอัททภาพใด ย่อมบรรลुพระอรหัตในอัททภาพนั้น ชื่อว่า ภพอันเลิศและ

จบอรรถกถาทุติยอัคคสูตรที่ ๕

๖. กุสินาราสูตร

ว่าด้วยความสงสัยในพระรัตนตรัย

[๗๖] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับในระหว่างต้นสาละคู่ตรงท่ามกลางวงโค้งแห่งแถวต้นสาละ ในป่าไม้สาละของคณะเจ้ามัลละ กรุงกุสินารา คราวจะเสด็จปรินิพพาน พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายในที่นั้น ภิกษุทั้งหลายรับสนองพระพุทธดำรัสแล้วตรัสว่า คุณอนภิกษุทั้งหลาย ความสงสัยหรือความเคลือบแคลงในพระพุทธเจ้าก็ดี ในพระธรรมก็ดี ในพระสงฆ์ก็ดี ในมรรคก็ดี ในปฏิบัติก็ดี จะพึงมีแก่ภิกษุสักรูปหนึ่ง ท่านทั้งหลายจงถามเถิด อย่าต้องมีความเสียใจในภายหลังว่า พระศาสดาเสด็จอยู่ต่อหน้าเรา เราไม่อาจกราบทูลถามในที่เฉพาะพระพักตร์ได้ ดังนี้เลย เมื่อตรัสอย่างนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นก็นิ่งอยู่ ตรัสอย่างนั้นอีก ๒ ครั้ง ภิกษุทั้งหลาย

ก็คงนั่งอยู่ จึงตรัสเตือนอีกว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายไม่ถาม เพราะความเคารพในพระศาสดาก็เป็นได้ แม้ภิกษุที่เป็นสหายก็จงบอกแก่สหาย ต่อ ๆ ไปเถิด ตรัสอย่างนี้แล้ว ภิกษุทั้งหลายก็คงนั่งอยู่

ลำดับนั้น ท่านพระอานนท์จึงกราบทูลว่า น้าอัศจรรย์จริง พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้าเลื่อมใสในหมู่ภิกษุนี้ว่า ความสงสัยหรือความเคลือบแคลงในพระพุทธเจ้าก็ดี ในพระธรรมก็ดี ในพระสงฆ์ก็ดี ในมรรคก็ดี ในปฏิบัติก็ดี ไม่มีแก่ภิกษุแม้รูปเดียวในหมู่ภิกษุนี้.

พ. ตรัสว่า คุณก่อนอานนท์ เธอกล่าวตามความเลื่อมใส ตถาคตหยั่งรู้ ที่เดียวในข้อนี้ว่า ความสงสัยหรือความเคลือบแคลงในพระพุทธเจ้าก็ดี ในพระธรรมก็ดี ในพระสงฆ์ก็ดี ในมรรคก็ดี ในปฏิบัติก็ดี ไม่มีแก่ภิกษุแม้รูปเดียวในหมู่ภิกษุนี้ เพราะบรรดาภิกษุประมาณ ๕๐๐ นี้ ภิกษุผู้มีคุณธรรม ที่สุดก็เป็นพระโสดาบันมีอันไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงแท้ที่จะได้ ตรัสรู้ในข้างหน้า.

จบกุสินาราสูตที่ ๖

อรรถกถากุสินาราสูต

พึงทราบวินิจฉัยในกุสินาราสูตที่ ๖ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **อุปวัตตเน** ได้แก่ ในที่ท่ามกลางแถวต้นสาละที่อยู่ทิศ ตะวันออก ยืนต้นเรียงเลี้ยวโค้งไปทางทิศเหนือ. บทว่า **อนุตเร ยมกสถาน** ได้แก่ ในระหว่างต้นสาละสองต้น. บทว่า **กงฺขา** ได้แก่ ความเคลือบแคลง. บทว่า **วิมติ** คือ ไม่สามารถจะตัดสินได้. ความย่อในข้อนี้มีดังนี้ว่า ภิกษุรูปใด

พึงเกิดความสงสัยว่า พระพุทธเจ้าหรือมิใช่พระพุทธเจ้า พระธรรมหรือมิใช่พระธรรม พระสงฆ์หรือมิใช่พระสงฆ์ มรรคหรือมิใช่มรรค ปฏิปทาหรือมิใช่ปฏิปทา ดังนี้ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงถามเถิด เราจะบอกความซื่อนั้น แก่ภิกษुरुูปนั้น ดังนี้

บทว่า **สตถุคารเวณปิ น ปุจฺเจยฺยาถ** ความว่า ถ้าพวกเธอไม่ถามเพราะความเคารพในพระศาสดาอย่างนี้ว่า พวกเราบวชในสำนักของพระศาสดา แม้ปัจฉัย ๔ เป็นของพระศาสดาของพวกเรา พวกเราเหล่านั้นไม่สงสัยมาตลอดกาลเท่านี้แล้ว ก็ไม่ควรจะทำความสงสัยในวันนี้ ซึ่งเป็นปัจฉิมกาล. ด้วยบทว่า **สหายโกปิ ภิกฺขเว สหายกสฺส อโรเจตุ** ทรงแสดงว่า บรรดาพวกเธอ ภิกษุใดเป็นเพื่อนเห็นเพื่อนคบของภิกษุใด ภิกษุนั้นจงบอกแก่ภิกษุนั้น เราจักบอกแก่ภิกษुरुูปหนึ่ง พวกเธอฟังคำของภิกษุนั้นแล้ว ก็จักพากันหายสงสัยไปสิ้น. บทว่า **เอวํ ปสนฺโน** ความว่า ข้าพระองค์เธออย่างนี้. บทว่า **ณฺณเมว** ความว่า ฉญาณที่ทำให้ประจักษ์ถึงภาวะที่ภิกษุไม่มีความสงสัยมิใช่เพียงความเชื่อของตถาคตในข้อนี้. บทว่า **อิเมสฺส หิ อานนฺท** ความว่า บรรดาภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูปเหล่านี้ ที่นั่งอยู่ภายในม่าน. บทว่า **โย ปจฺฉิมโก** ความว่า ตรัสถึงพระอานนทเถระ ซึ่งเป็นภิกษุผู้มีคุณต่ำที่สุด.

จบอรรถกถากุสินาราสูตที่ ๖

๗. อจินติตสูตร

ว่าด้วยอจินไตย ๔

[๗๗] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อจินไตย ๔ อย่างนี้ไม่ควรคิด ผู้ที่คิด ก็จะมีส่วนแห่งความเป็นบ้า ได้รับความลำบากเปล่า อจินไตย ๔ คือ อะไรบ้าง คือ

๑. พุทธวิสัยแห่งพระพุทธรูปทั้งหลาย เป็นอจินไตยไม่ควรคิด ผู้ที่คิด ก็จะมีส่วนแห่งความเป็นบ้า ได้รับความลำบากเปล่า

๒. ฌานวิสัยแห่งผู้ได้ฌาน เป็นอจินไตยไม่ควรคิด ผู้ที่คิด ก็จะมีส่วนแห่งความเป็นบ้า ได้รับความลำบากเปล่า

๓. วิบากแห่งกรรม เป็นอจินไตยไม่ควรคิด ผู้ที่คิด ก็จะมีส่วนแห่งความเป็นบ้า ได้รับความลำบากเปล่า

๔. โลกจินดา (ความคิดในเรื่องของโลก) เป็นอจินไตยไม่ควรคิด ผู้ที่คิด ก็จะมีส่วนแห่งความเป็นบ้า ได้รับความลำบากเปล่า

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้แล อจินไตย ๔ ไม่ควรคิด ผู้ที่คิด ก็จะมีส่วนแห่งความเป็นบ้า ได้รับความลำบากเปล่า.

จบอจินติตสูตรที่ ๗

อรรถกถาอจินตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอจินตสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อจินฺเตยฺยานิ ได้แก่ไม่ควรคิด. บทว่า น จินฺเตตฺตพฺพานิ ความว่า บุคคลไม่ควรคิด เพราะเป็นอจินไตยนั่นเอง. บทว่า ยานิ จินฺเตนฺโต คือ คิดสิ่งที่ไม่มีความเหตุเหล่าใด. บทว่า อุมฺมาตฺตส ได้แก่ความเป็นคนบ้า. บทว่า วิฆาตฺตส คือ เป็นทุกข์. บทว่า พุทฺธวีสโย แปลว่า วิสัยของพระพุทธรเจ้าทั้งหลาย คือ ความเป็นไปและอำนาจของพระพุทธรคุณมีพระ-สัพพัญญุตญาณเป็นต้น. บทว่า ฉานวีสโย ได้แก่ ฉานวิสัยในอภิญญา. บทว่า กมฺมวิปาโก ได้แก่ วิชาของกรรมมีกรรมที่จะพึงเสวยผลในปัจจุบันเป็นต้น. บทว่า โลกจินฺตา ความว่า โลกจินดา ความคิดเรื่องโลกเช่นว่า ใครหนอสร้างดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ ใครสร้างแผ่นดินใหญ่ ใครสร้างมหาสมุทร ใครสร้างสัตว์ให้เกิด ใครสร้างภูเขา ใครสร้างต้นมะม่วงต้นตาล และต้นมะพร้าวเป็นต้น ดังนี้.

จบอรรถกถาอจินตสูตรที่ ๗

๘. ทักขินาสสูตร

ว่าด้วยทักขินาวิสุทธิ ๔ ประการ

[๗๘] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ทักขินาวิสุทธิ (ความบริสุทธิ์แห่งทักขินา) ๔ ประการนี้ ทักขินาวิสุทธิ ๔ ประการคืออะไร คือ ทักขินาบริสุทธิ์ฝ่ายทายก ไม่บริสุทธิ์ฝ่ายปฎิคาหกก็มี ทักขินาบริสุทธิ์ฝ่ายปฎิคาหก ไม่บริสุทธิ์ฝ่ายทายกก็มี ทักขินาไม่บริสุทธิ์ทั้งฝ่ายทายกทั้งฝ่ายปฎิคาหกก็มี ทักขินาบริสุทธิ์ทั้งฝ่ายทายก ทั้งฝ่ายปฎิคาหกก็มี

ก็ทักษิณาวริสุทธิฝ่ายทายก ไม่บริสุทธิฝ่ายปฏิคาหกเป็นอย่างไร ?
ทายกเป็นผู้มีศีลมีกัลยาณธรรม ปฏิคาหกเป็นผู้มีศีลมีปาปกรรม อย่างนี้
ทักษิณาวริสุทธิฝ่ายทายก ไม่บริสุทธิฝ่ายปฏิคาหก

ทักษิณาวริสุทธิฝ่ายปฏิคาหก ไม่บริสุทธิฝ่ายทายก เป็นอย่างไร ?
ทายกเป็นผู้มีศีลมีปาปกรรม ปฏิคาหกเป็นผู้มีศีลมีกัลยาณธรรม อย่างนี้ทักษิณา
บริสุทธิฝ่ายปฏิคาหก ไม่บริสุทธิฝ่ายทายก

ทักษิณาไม่บริสุทธิ ทั้งฝ่ายทายกทั้งฝ่ายปฏิคาหก เป็นอย่างไร ?
ทายกเป็นผู้มีศีลมีปาปกรรม ปฏิคาหกเล่าก็เป็นผู้ที่มีศีลมีปาปกรรม อย่างนี้
ทักษิณาวริสุทธิทั้งฝ่ายทายกทั้งฝ่ายปฏิคาหก

ทักษิณาวริสุทธิ ทั้งฝ่ายทายก ทั้งฝ่ายปฏิคาหก เป็นอย่างไร ?
ทายกเป็นผู้มีศีลมีกัลยาณธรรม แม้ปฏิคาหกก็เป็นผู้ที่มีศีลมีกัลยาณธรรมอย่างนี้
ทักษิณาไม่บริสุทธิทั้งฝ่ายทายกทั้งฝ่ายปฏิคาหก

ภิกษุทั้งหลาย นี้แล ทักษิณาวริสุทธิ ๔.

จบทักษิณาสูตที่ ๘

อรรถกถาทักษิณาสูต

พึงทราบวินิจฉัยในทักษิณาสูตที่ ๘ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ทกุจฉินาวริสุทธิโย** ได้แก่ เหตุทั้งหลายแห่งความบริสุทธิ
ของทักษิณา คือ ทาน. บทว่า **ทายกโต วิสุชฺฐติ** ความว่า ย่อมบริสุทธิ
โดยความมีผลมาก. บทว่า **กุลยาณชฺมุโม** คือ เป็นผู้มึนธรรมอันสะอาด.
บทว่า **ปาปชฺมุโม** คือ เป็นผู้มึนธรรมลามก. ในบทว่า **ทายกโต วิสุชฺฐติ**
นี้ ควรกล่าวถึงเวสสันดรมหाराช. ได้ยินว่า เวสสันดรมหाराชนั้น ให้ทารก

แก่พราหมณ์ชื่อชุก ท่านหาปฏิภาหโกให้ไหวแล้ว. ในบทว่า ปฏิภาหโก วิสุขมฺติ นี้ ควรกล่าวถึงชาวประมง ผู้อยู่ที่ประตูปากแม่น้ำกัลยาณี. ได้ยินว่า ชาวประมงนั้น ได้ถวายบิณฑบาตสามครั้งแก่พระที่มธุมนเถระ นอนบทเพียง มธนะกล่าววว่า บิณฑบาตที่ได้ถวายแก่พระเป็นเจ้าที่มธุมนเถระยกเราขึ้นได้. ในบทว่า เหนว ทายโกโต นี้ ควรกล่าวถึงนายพรานผู้อยู่บ้านวิมมานะ ได้ยินว่า นายพรานนั้นเมื่อทำบุญอุทิศเพื่อคนที่ตายแล้ว จึงได้ให้แก่ปฏิภาหโกผู้ทูลคนเดียวสามครั้ง. ในครั้งที่สาม อมนุษย์ (ผู้ตายไปเกิดเป็นเปรต) ร้องว่า ปฏิภาหโกผู้ทูลเปลี่ยนเราดังนี้. ทักขิณาดังผู้ตายนั้นในเวลาที่ยกขิณาอันเขา ถวายแก่ภิกษุผู้มีศีลรูปหนึ่งแล้ว. ในบทว่า ทายโกโต เจว ปฏิภาหโกโต จ วิสุขมฺติ นี้ บัณฑิตควรกล่าวอภิสทานแล.

จบอรรถกถาทักขิณาสูตที่ ๘

๕. วิณิชชสูตร

ว่าด้วยการค้าขาย

[๗๕] ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตรเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ฯลฯ ได้ทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัย ให้การค้าขาย อย่างเดียวกัน พ่อค้าบางคนประกอบแล้วขาดทุน ...บางคนประกอบแล้วได้กำไรไม่เท่าที่ประสงค์ ...บางคนประกอบแล้วได้กำไรตามที่ประสงค์ ... บางคนประกอบแล้วได้กำไรยิ่งกว่าที่ประสงค์

พ. ตรัสตอบว่า คู่ก่อนสารีบุตร บุคคลบางคนในโลกนี้เข้าไปหา สมณะก็ดี พราหมณ์ก็ดี ปวารณาสมณะหรือพราหมณ์นั้นให้บอกขอปัจจัยได้

บุคคลนั้นปวารณาด้วยปัจจัยใด ไม่ให้ปัจจัยนั้น (แก่สมณพราหมณ์นั้น)
บุคคลนั้นถ้าตายจากอัฐภาพนั้นมาสู่อัฐภาพนี้ หากประกอบการค้าขายอันใด
การค้าขายอันนั้นย่อมขาดทุน

ส่วนบุคคลบางคน เข้าไปหาสมณะก็ดี พราหมณ์ก็ดี ปวารณาสมณะ
หรือพราหมณ์นั้นให้บอกขอปัจจัยได้ บุคคลนั้นปวารณาด้วยปัจจัยใด ให้ปัจจัย
นั้นไม่เท่าที่ (สมณพราหมณ์นั้น) ประสงค์ บุคคลนั้นถ้าตายจากอัฐภาพนั้น
มาสู่อัฐภาพนี้ หากประกอบการค้าขายอันใด การค้าขายนั้นย่อมได้กำไรไม่
เท่าที่ประสงค์

ส่วนบุคคลบางคน เข้าไปหาสมณะก็ดี พราหมณ์ก็ดี ปวารณาสมณะ
หรือพราหมณ์นั้นให้บอกขอปัจจัยได้ บุคคลนั้นปวารณาด้วยปัจจัยใด ให้
ปัจจัยนั้นตามที่ (สมณพราหมณ์นั้น) ประสงค์ บุคคลนั้นถ้าตายจากอัฐภาพ
นั้นมาสู่อัฐภาพนี้ หากประกอบการค้าขายอันใด การค้าขายอันนั้นย่อมได้
กำไรตามที่ประสงค์.

ส่วนบุคคลบางคน เข้าไปหาสมณะก็ดี พราหมณ์ก็ดี ปวารณาสมณะ
หรือพราหมณ์นั้นให้บอกขอปัจจัยได้ บุคคลนั้นปวารณาด้วยปัจจัยใด ให้ปัจจัย
นั้นยิ่งกว่าที่ (สมณพราหมณ์นั้น) ประสงค์ บุคคลนั้นถ้าตายจากอัฐภาพนั้น
มาสู่อัฐภาพนี้ หากประกอบการค้าขายอันใด การค้าขายอันนั้นย่อมได้กำไร
ยิ่งกว่าที่ประสงค์

ดูก่อนสารีบุตร นี้แล เป็นเหตุเป็นปัจจัย ให้การค้าขายอันเดียวกัน
พ่อค้าบางคนประกอบแล้วขาดทุน ...บางคนประกอบแล้วไม่ได้กำไรเท่าที่
ประสงค์ ...บางคนประกอบแล้วได้กำไรตามที่ประสงค์ ... บางคนประกอบ
แล้วได้กำไรยิ่งกว่าที่ประสงค์.

จบวิชชสูตรที่ ๕

อรรถกถาวณิชชสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในวณิชชสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ตาทิสาว** ความว่า การค้าขายเช่นเดียวกันนั้น คือ คล้ายกันนั้น. บทว่า **เนทคามินี โหติ** คือขาดทุน. อธิบายว่า ผลกำไรที่ปรารถนาสูญเสียหมด. บทว่า **น ยถาธิปฺปายา โหติ** ความว่า ได้ผลกำไรไม่เท่าที่มุ่งหมาย. บทว่า **ปราชิปฺปายา โหติ** ความว่า ได้ผลกำไรเกินคือ เกินกว่าที่ตนประสงค์. ในบทว่า **สมณํ วา พุราหฺมณํ วา** นี้ ฟังทราบว่าเป็นสมณะหรือพราหมณ์เพราะมีบาปสงบแล้ว มีบาปอันลอยแล้ว. บทว่า **วท ภนฺเต ปจฺจเยน** ความว่า ย่อมปวารณา คือนิมนต์อย่างนี้ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ท่านพึงขอปัจจัย ๔ อย่างมีจิวรเป็นต้นได้. บทว่า **เยน ปวาเรติ** ความว่า เขาย่อมปวารณากำหนดไว้ด้วยปัจจัยใด. บทว่า **ตํ น เทติ** ความว่า เขาไม่ถวายปัจจัยนั้นทุกประการ. บทว่า **ตํ น ยถาธิปฺปายํ เทติ** ความว่า เขาย่อมไม่สามารถจะถวายปัจจัยนั้นตามที่สมณพราหมณ์นั้นประสงค์ คือ ถวายลดน้อยลง. บทว่า **ยถาธิปฺปายํ เทติ** ความว่า สมณพราหมณ์นั้น ย่อมปรารถนาปัจจัยเท่าใด เขาก็ถวายปัจจัยเท่านั้น. บทว่า **ปราชิปฺปายํ เทติ** ความว่า เขาปวารณาปัจจัยไว้น้อยแต่ถวายมากกว่า.

จบอรรถกถาวณิชชสูตรที่ ๕

๑๐. กัมโมชสูตร

ว่าด้วยมาตุคาม

[๘๐] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ โขสิตาราม กรุงโกสัมพี ครั้งนั้นท่านพระอานนท์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ฯลฯ ได้ทูลถามว่า อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัย พระพุทธเจ้าข้า มาตุคามจึงไม่นั่งในสภา ไม่ประกอบภาระงานใหญ่ ไม่ได้ไปนอกเมือง

พ. ตรัสตอบว่า อานนท์ มาตุคามเป็นผู้มักโกรธ มาตุคามเป็นผู้มักริษยา มาตุคามเป็นผู้มักตระหนี่ มาตุคามเป็นผู้ทรามปัญญา อานนท์ นี้แล เป็นเหตุ เป็นปัจจัย ให้มาตุคามไม่นั่งในสภา ไม่ประกอบภาระงานใหญ่ ไม่ได้ไปนอกเมือง.

จบกัมโมชสูตรที่ ๑๐

จบอภิญญกวรรคที่ ๓

อรรถกถากัมโมชสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในกัมโมชสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า เหนว สภาย นิสิตติ ความว่า มาตุคามยอมไม่นั่งในสภา-
วินิจฉัย เพื่อทำการวินิจฉัย. บทว่า น กมฺมนุตฺตํ ปโยเชติ ความว่า ไม่
ประกอบภาระงานใหญ่มีกสิกรรมและพาณิชย์กรรมเป็นต้น . บทว่า น กมฺโพช
คจฺจติ ความว่า ไม่ไปสู่แคว้นกัมโพชเพื่อรวบรวมโภคทรัพย์. ก็คํานั้น

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกนิบาต เล่ม ๒ - หน้าที่ 242

เป็นเพียงหัวข้อเท่านั้น. อธิบายว่า ไม่ไปภายนอกแคว้นแคว้นแห่งใดแห่งหนึ่ง.
ในบทเป็นต้นว่า โกรธโน ความว่า มาตุคามถูกความโกรธคลุ้มรุมแล้ว ชื่อว่า
ไม่รู้จักประโยชน์มิใช่ประโยชน์ เพราะความโกรธ. ชื่อว่า ไม่อดทนสมบัติ
คนอื่น เพราะมักริษยา. ชื่อว่า ไม่สามารถจะให้ทรัพย์ไปทำกิจที่ควรทำได้
เพราะมักตระหนี่. ชื่อว่า ไม่สามารถจะจัดทำกิจที่ควรทำได้ เพราะไม่มีปัญญา.
เพราะฉะนั้น มาตุคาม จึงไม่ทำการนั่งในสภาเป็นต้นเหล่านี้แล.

จบอรรถกถากัมโมชสูตรที่ ๑๐

จบอรรถกถารรควรรณนาที่ ๓

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ปธานสูตร ๒. ทิฏฐิสูตร ๓. สัมปปริสสูตร ๔. ปฐมอัครสูตร
๕. ทุตติยอัครสูตร ๖. กุสินาราสูตร ๗. อจินติตสูตร ๘. ทักขิณาสูตร
๙. วณิชชสูตร ๑๐. กัมโมชสูตร และอรรถกถา.

มจลวรรคที่ ๔

๑. ปาณาติปาตสูตร

ว่าด้วยกรรมให้เกิดในนรก - สวรรค์

[๘๑] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการ ย่อมอุบัติในนรก เหมือนถูกนำตัวไปโยนทิ้งฉะนั้น กรรม ๔ ประการคืออะไร คือ บุคคลเป็นผู้ทำปาณาติบาตโดยปกติ ทำอทินนาทานโดยปกติ ทำกามะสุมิจจารโดยปกติ พุตมูสาวาทโดยปกติ บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการนี้แล ย่อมอุบัติในนรก เหมือนถูกนำตัวไปโยนทิ้งฉะนั้น

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการ ย่อมอุบัติในสวรรค์ เหมือนเขาเชิญตัวไปประดิษฐานไว้ฉะนั้น กรรม ๔ ประการคืออะไร คือ บุคคลเป็นผู้เว้นจากปาณาติบาต เป็นผู้เว้นจากอทินนาทาน เป็นผู้เว้นจากกามะสุมิจจาร เป็นผู้เว้นจากมูสาวาท บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการนี้แล ย่อมอุบัติในสวรรค์ เหมือนเขาเชิญตัวไปประดิษฐานไว้ฉะนั้น.

จบปาณาติปาตสูตรที่ ๑

สูตรที่ ๑ - ๔ แห่งวรรคที่ ๔ มีเนื้อความง่ายทั้งนั้น.

๒. มุสาสูตร

ว่าด้วยกรรมทำให้เกิดในนรก - สวรรค์

[๘๒] ดูก่อนนิกขุทั้งหลาย บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการ ย่อมอุบัติในนรก ฯลฯ กรรม ประการคืออะไร คือบุคคลเป็นผู้พูดมุสาวาท โดยปกติ พูดส่อเสียดโดยปกติ พูดคำหยาบโดยปกติ พูดสํารากโดยปกติ บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการนี้แล ย่อมอุบัติในนรก ฯลฯ

ดูก่อนนิกขุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยกรรม ๔ ประการ ย่อมอุบัติในสวรรค์ ฯลฯ กรรม ๔ ประการคืออะไร คือบุคคลเป็นผู้เว้นจากมุสาวาท เป็นผู้เว้นจากพูดส่อเสียด เป็นผู้เว้นจากพูดคำหยาบ เป็นผู้เว้นจากพูดสําราก บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการนี้แล ย่อมอุบัติในสวรรค์ เหมือนเขาเชิญตัวไปประดิษฐานไว้ฉะนั้น.

จบมุสาสูตรที่ ๒

๓. วัณณสูตร

ว่าด้วยกรรมทำให้เกิดในนรก - สวรรค์

[๘๐] ดูก่อนนิกขุทั้งหลาย บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการ ย่อมอุบัติในนรก ฯลฯ กรรม ๔ ประการคืออะไร คือ บุคคลไม่ใคร่ครวญ ไม่สอบสวนแล้ว ชมคนที่ควรติ ๑ ติคนที่ควรชม ๑ ปลุกความเลื่อมใสในฐานะอันไม่ควรเลื่อมใส ๑ แสดงความไม่เลื่อมใสในฐานะอันควรเลื่อมใส ๑ บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการนี้แล ย่อมอุบัติในนรก ฯลฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลประกอบด้วยกรรม ประการ ย่อมอุบัติ
ในสวรรค์ ฯลฯ กรรม ประการคืออะไร คือบุคคลใคร่ครวญสอบสวนแล้ว
คิดคนที่ควรดี ๑ ชมคนที่ควรชม ๑ แสดงความไม่เลื่อมใสในฐานะอันไม่ควร
เลื่อมใส ๑ ปลุกความเลื่อมใสในฐานะอันควรเลื่อมใส ๑ บุคคลประกอบด้วย
กรรม ๔ ประการนี้แล ย่อมอุบัติในสวรรค์ เหมือนเขาเชิญตัวไปประดิษฐาน
ไว้ฉะนั้น.

จบวัณณสูตรที่ ๓

๔. โภชสูตร

ว่าด้วยกรรมทำให้เกิดในนรก - สวรรค์

[๘๔] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการ
ย่อมอุบัติในนรก ฯลฯ กรรม ๔ ประการคืออะไร คือบุคคลเป็นผู้หนักใน
ความโกรธ ไม่หนักในพระสัทธรรม ๑ เป็นผู้หนักในความลบหลู่ท่าน ไม่
หนักให้พระสัทธรรม ๑ เป็นผู้หนักในลาภ ไม่หนักในพระสัทธรรม ๑ เป็น
ผู้หนักในสักการะ ไม่หนักในพระสัทธรรม ๑ บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔
ประการนี้แล ย่อมอุบัติในนรก ฯลฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการ ย่อม
อุบัติในสวรรค์ ฯลฯ กรรม ๔ ประการคืออะไร คือ บุคคลเป็นผู้หนักใน
พระสัทธรรม ไม่หนักในความโกรธ ๑ เป็นหนักในพระสัทธรรม ไม่หนัก
ในความลบหลู่ท่าน ๑ เป็นผู้หนักในพระสัทธรรม ไม่หนักในลาภ ๑ เป็นผู้
หนักในพระสัทธรรม ไม่หนักในสักการะ ๑ บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔
ประการนี้แล ย่อมอุบัติในสวรรค์ เหมือนเขาเชิญตัวไปประดิษฐานไว้ฉะนั้น.

จบโภชสูตรที่ ๔

๕. ตมสูตร

ว่าด้วยบุคคลในโลก ๔ จำพวก

[๘๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้มีปรากฏอยู่ในโลก บุคคล ๔ จำพวกคือใคร คือ

ตม ตมปรายโน บุคคลมืดมาแล้ว มีมืดไปภายใน

ตม โขติปรายโน บุคคลมืดมาแล้ว มีสว่างไปภายใน

โขติ ตมปรายโน บุคคลสว่างมาแล้ว มีมืดไปภายใน

โขติ โขติปรายโน บุคคลสว่างมาแล้ว มีสว่างไปภายใน

ก็บุคคลมืดมาแล้ว มีมืดไปภายในเป็นไหน? บุคคลบางคนในโลกนี้ เกิดในตระกูลต่ำ คือ ตระกูลจัณฑาลก็ดี ตระกูลช่างสานก็ดี ตระกูลพรานก็ดี ตระกูลช่างหนังก็ดี ตระกูลคนรับจ้างเทษยะก็ดี ทั้งยากจนขัดสน ข้าวน้ำของกิน เป็นอยู่อย่างแร้นแค้น หาอาหารและเครื่องนุ่งห่มได้โดยฝืดเคือง เข้าเป็นคนจู้จี้ขี้เหร่ เตี้ยแคระ มากไปด้วยโรค ตาบอดบ้าง เป็นง่อยบ้าง กระจอกบ้าง เปลี้ยบ้าง ไม่มีใครได้ ข้าว น้ำ ผ้า ยวดยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่อยู่ และเครื่องประทีป บุคคลนั้นยังประพฤตिसุจริตด้วยกาย วาจา ใจ ครั้นประพฤตिसุจริตด้วยกาย วาจา ใจ แล้ว ภายแตกตายไปย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก อย่างนี้แล บุคคลมืดมาแล้ว มีมืดไปภายใน

บุคคลมืดแล้ว มีสว่างไปภายในเป็นไหน? บุคคลบางคนในโลกนี้ เกิดในตระกูลต่ำ คือตระกูลจัณฑาลก็ดี ฯลฯ ที่นอน ที่อยู่ และเครื่องประทีป บุคคลนั้นประพฤตिसุจริตด้วยกาย วาจา ใจ ครั้นประพฤตिसุจริตด้วยกาย วาจา

ใจแล้ว ภายแตกตายไปย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ อย่างนี้แล บุคคลมีดีมา
แล้ว มีสว่างไปภายหลัง

บุคคลสว่างมาแล้ว มีมืดไปภายหลังเป็นไฉน ? บุคคลบางคนใน
โลกนี้เกิดในตระกูลสูง คือตระกูลกษัตริยมหาศาลก็ดี ตระกูลพราหมณ์มหาศาล
ก็ดี ตระกูลคฤหบดีมหาศาลก็ดี มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก มีเงินทอง
มีข้าวของเครื่องใช้ มีทรัพย์รักษาดีเป็นอันมาก ทั้งมีรูปร่างสะสวยเจริญตา
เจริญใจ ประกอบด้วยผิวพรรณงดงามยิ่งนัก เป็นผู้มีปกติได้ขำน้ำ ฝ้าย ขวดยาน
ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่อยู่ และเครื่องประทีป บุคคลนั้น
ประพาสสุจริตด้วยกาย วาจา ใจ ครั้นประพาสสุจริตด้วยกาย วาจา ใจแล้ว
ภายแตกตายไปย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก อย่างนี้แล บุคคล
สว่างมาแล้ว มีมืดไปภายหลัง

บุคคลสว่างมาแล้ว มีสว่างไปภายหลังเป็นไฉน ? บุคคลบางคนใน
โลกนี้เกิดในตระกูลสูง คือตระกูลกษัตริยมหาศาล ฯลฯ บุคคลนั้นประพาส
สุจริตด้วยกาย วาจา ใจ ครั้นประพาสสุจริตด้วยกาย วาจา ใจแล้ว ภาย
แตกตายไปย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ อย่างนี้แล บุคคลสว่างมาแล้วมีสว่าง
ไปภายหลัง

ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้แล มีปรากฏอยู่ในโลก.

จบตมสูตรที่ ๕

อรรถกถาตมสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในตมสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บุคคลผู้ประกอบด้วยความมืดมีคำเป็นต้นว่า **นิจกุล ปจจาชาโต** เกิดในตระกูลต่ำ ดังนี้ ชื่อว่าตมะ มืดมา. บุคคลซึ่งว่ามีมืดไปภายนอก เพราะเข้าถึงความมืดคืออนรกอีก ด้วยกายทุจริตเป็นต้น แม้ด้วยบททั้งสองดังกล่าว เป็นอันตรัสถึงความมืดแห่งชั้นที่เท่านั้น. บุคคลซึ่งสว่างมา เพราะประกอบด้วยความสว่างมีคำเป็นต้นว่า **อทุฏกุล ปจจาชาโต** (เกิดในตระกูลมั่งคั่ง) ท่านอธิบายว่า เป็นผู้สว่างใสวดังนี้. บุคคลซึ่งว่ามีสว่างไปภายนอก เพราะเข้าถึงความสว่างด้วยการเข้าถึงสวรรค์อีก ด้วยกายสุจริตเป็นต้น ฟังทราบสองบทภายนอกนี้ โดยนัยนี้.

บทว่า **เวนกุล** ได้แก่ ในตระกูลช่างสาน. บทว่า **เนสาทกุล** ได้แก่ในตระกูลพรานล่าเนื้อเป็นต้น. บทว่า **รถการกุล** ได้แก่ ในตระกูลช่างหนัง. บทว่า **ปุกกุสกุล** ได้แก่ ในตระกูลคนรับจ้างเทขยะ. พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงแสดงตระกูลวิบัติ ด้วยเหตุประมาณเท่านี้แล้ว เพราะเหตุที่บุคคลบางคนถึงจะเกิดในตระกูลคนรับจ้างเทขยะ ก็มั่งคั่งมีทรัพย์มากได้ แต่บุคคลผู้นี้หาได้เป็นเช่นนั้นไม่ ฉะนั้น บัดนี้ เพื่อทรงแสดงโทษวิบัติของบุคคลนั้น จึงตรัสว่า **ทลิตุเท** เป็นต้น. ในบทเหล่านั้น บทว่า **ทลิตุเท** ได้แก่ ประกอบด้วยความจน มีข้าวน้ำและของกินน้อย. บทว่า **กสิรุกุติเก** ได้แก่ เป็นอยู่ด้วยความทุกข์. อธิบายว่า ให้เขาถึงตระกูลที่คนทั้งหลายให้เขายินดีด้วยความพยาม. บทว่า **ยตุถ กสิเรน ฆาตจฺฉาโท ลพฺภติ** ความว่า เขาได้ข้าวต้มข้าวสวยและอาหาร หรือเครื่องนุ่งห่มพอบิดอวัยวะ ด้วยความลำบากในตระกูลใด.

เพราะเหตุที่บุคคลแม่เกิดในตระกูลนี้ เป็นผู้พร้อมด้วยอุปนิสัยที่ดี อยู่ในความสำเร็จแห่งอรรถภาพ แต่บุคคลผู้นี้ได้เป็นเช่นนั้นไม่ ฉะนั้น บัดนี้ เพื่อทรงแสดงวิบัติทางร่างกายของเขา จึงตรัสว่า โส จ โหติ **ทพฺพณฺโณ** เป็นต้น. ในบทเหล่านั้น บทว่า **ทพฺพณฺโณ** ความว่า เป็นคนมีผิวจุดด่างไฟไหม้ เหมือนปีศาจคลุกฝุ่น. บทว่า **ทพฺพทฺธิโก** ความว่า แม้มารดาผู้บังเกิดเกล้าเห็นเข้าก็ไม่พอใจ. บทว่า **โองโกฏฺฐิมโก** ได้แก่ เป็นคนเตี้ย. บทว่า **กาโณ** ได้แก่ ตาบอดข้างเดียวบ้าง ตาบอดสองข้างบ้าง. บทว่า **กฺุณฺธิ** ได้แก่ มีมือพิการข้างเดียวบ้าง มีมือพิการทั้งสองข้างบ้าง. บทว่า **ขณฺุชฺ** ได้แก่ มีขาเขย่งข้างเดียวบ้าง มีขาเขย่งทั้งสองข้างบ้าง บทว่า **ปฺกฺุขฺหโต** ได้แก่ เป็นอัมพาตไปแถบหนึ่ง.

บทว่า **ปฺทฺธิเปยฺยสฺส** ได้แก่ เครื่องอุปกรณ์ของประทีปมีน้ำมัน และตัวภาชนะ เป็นต้น. ในบทว่า **เอวฺ โข ภิกฺุขฺเว** นี้ บุคคลคนหนึ่ง ยังไม่ทันเห็นแสงสว่างในภายนอก ตายในครรภ์ของมารดาแล้ว บังเกิดในอบาย เวียนว่ายอยู่สิ้นทั้งกัป แมื่บุคคลนั้น ก็ชื่อว่ามืดมาแล้วมืดไปภายใน. ก็เขาพึงเป็นบุคคลหลงกลวง. ท่านอธิบายว่า ด้วยว่าคนหลงกลวงได้รับผลสำเร็จเห็นปานนี้ดังนี้. ในบทเหล่านี้ ทรงแสดงถึงการมาวิบัติ และปัจจัยในปัจจุบัน วิบัติ ด้วยบทว่า **นิเจ กฺุเล** เป็นต้น. ทรงแสดงปัจจัยที่เป็นไปแล้ววิบัติ ด้วยบทว่า **ทลฺิทฺเท** เป็นต้น. ทรงแสดงอุปายเลี้ยงชีพวิบัติ ด้วยบทว่า **กฺุทฺริวฺตุตฺติเก** เป็นต้น. ทรงแสดงอรรถภาพวิบัติ ด้วยบทว่า **ทพฺพณฺโณ** เป็นต้น. ทรงแสดงเหตุแห่งทุกข์ที่มาประจวบเข้า ด้วยบทว่า **พหฺวพาโธ** เป็นต้น. ทรงแสดงเหตุแห่งสุขวิบัติ และเครื่องอุปโภควิบัติ ด้วยบทว่า **น ลภฺทิ** เป็นต้น. ทรงแสดงเหตุแห่งความเป็นผู้มืดไปภายในมาประจวบเข้า ด้วย

บทว่า กายน ทูจจริตํ เป็นต้น. ทรงแสดงการเข้าถึงความมีดีในสัมปรายภพ ด้วยบทว่า กายสุส เกทา เป็นต้น. สุกกปิกข์ (ฝ่ายดี) พึงทราบโดยนัย ตรงกัน ข้ามกับที่กล่าวมาแล้ว.

จบอรรถกถาตามสูตรที่ ๕

๖. โฉนตสูตร

ว่าด้วยบุคคลในโลก ๔ จำพวก

[๘๖] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้ ฯลฯ คือ

โฉนโต โฉนโต บุคคลต่ำมาแล้ว ต่ำไป

โฉนตุนุโฉนโต บุคคลต่ำมาแล้ว สูงไป

อุณฺณโต โฉนโต บุคคลสูงมาแล้ว ต่ำไป

อุณฺณตุนุโฉนโต บุคคลสูงมาแล้ว สูงไป

ก็บุคคลต่ำมาแล้ว ต่ำไปเป็นไหน ? บุคคลบางคนในโลกนี้เกิดใน ตระกูลต่ำ คือตระกูลจันฑาล ฯลฯ บุคคลนั้นยังประพฤติกุศลด้วยกาย วาจา ใจ ฯลฯ กายแตกตายเป็นข้อมเข้าถึงอบาย ทุกติ วินิบาต นรก อย่างนี้แล บุคคลต่ำมาแล้ว ต่ำไป

บุคคลต่ำมาแล้ว สูงไปเป็นไหน ? บุคคลบางคนในโลกนี้เกิดใน ตระกูลต่ำ คือตระกูลจันฑาล ฯลฯ บุคคลนั้นประพฤติกุศลด้วยกาย วาจา ใจ ฯลฯ กายแตกตายเป็นข้อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ อย่างนี้แล บุคคลต่ำมา แล้ว สูงไป

บุคคลสูงมาแล้ว ต่ำไปเป็นไหน? บุคคลบางคนในโลกนี้เกิดใน
ตระกูลสูงคือ ตระกูลกษัตริยมหาศาล ฯลฯ บุคคลนั้นประพตฺติทุจฺจิตด้วยกาย
วาจา ใจ ฯลฯ กายแตกตายไปย่อมเข้าถึงอบาย ทุกฺติ วิเนยฺยต นรก อย่างนี้แล
บุคคลสูงมาแล้ว ต่ำไป

บุคคลสูงมาแล้ว สูงไปเป็นไหน บุคคลบางคนในโลกนี้เกิดใน
ตระกูลสูง คือตระกูลกษัตริยมหาศาล ฯลฯ บุคคลนั้นประพตฺติสุจฺจิตด้วยกาย
วาจา ใจ ฯลฯ กายแตกตายไปย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ อย่างนี้แล บุคคล
สูงมาแล้ว สูงไป

ภิกษุทั้งหลาย นี้แล บุคคล ๔ จำพวก มีปรากฏอยู่ในโลก.

จบโอฆตสูตรที่ ๖

อรรถกถาโอฆตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในโอฆตสูตรที่ ๖ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า โอณโตณโต ความว่า บุคคลต่ำมาในปัจจุบัน ก็จักต่ำไป
ในอนาคต. บทว่า โอณตุณฺณโต ความว่า บุคคลต่ำมาปัจจุบัน จักสูงไป
ในอนาคต. บทว่า อุณฺณโตณโต ความว่า บุคคลสูงมาในปัจจุบัน ก็จัก
ต่ำไปในอนาคต. บทว่า อุณฺณตุณฺณโต ความว่า บุคคลสูงมาในปัจจุบัน
ก็จักสูงไปในอนาคต. ก็ความพิสดารแห่งความเหล่านั้น พึงทราบโดยนัยอัน
กล่าวไว้ก่อนแล้ว.

จบอรรถกถาโอฆตสูตรที่ ๖

๗. ปุตตสูตร

ว่าด้วยสมณะ ๔ จำพวก

[๘๗] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวก ฯลฯ คือ

สมณมจโล   สมณะผู้ไม่หวั่นไหว

สมณปุณฺฑริก   สมณะบุณฺฑริก

สมณปทุโม   สมณะปทุม

สมณสุ สมณสุขุมมาโล   สมณะสุขุมมาลในหมู่สมณะ

ก็สมณะผู้ไม่หวั่นไหวเป็นอย่างไร ? ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้เป็นพระเสาะ เป็นผู้ยังต้องปฏิบัติ ปรารถนาอยู่ซึ่งธรรมอันเกษมจากโยคะอย่างเยี่ยมยอด เปรียบเหมือนพระโอรสองค์ใหญ่ของพระราช ผู้เป็นกษัตริย์มูรธาภิเษก เป็นผู้ควรแก่การอภิเษก แต่ยังมีได้รับอภิเษก ดำรงอยู่ในตำแหน่งพระยุพราช นั่นใด ภิกษุเป็นพระเสาะเป็นผู้ยังต้องปฏิบัติอยู่ ปรารถนาอยู่ซึ่งธรรมอันเกษมจากโยคะอย่างเยี่ยมยอดฉนั้นนั่นเหมือนกัน อย่างนี้แล บุคคลเป็นสมณะผู้ไม่หวั่นไหว

บุคคลเป็นสมณะบุณฺฑริกเป็นอย่างไร ? ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เพราะสิ้นอาสวะทั้งหลาย ทำให้แจ้วซึ่งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเอง สำเร็จอยู่ในปัจจุบันนี้ แต่ไม่ได้ถูกต้องวิโมกข์ ๘ ด้วย (นาม) ภาย อย่างนี้แล บุคคลเป็นสมณะบุณฺฑริก

บุคคลเป็นสมณะปทุมเป็นอย่างไร ? ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เพราะสิ้นอาสวะทั้งหลาย ทำให้แจ้วซึ่งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเอง สำเร็จอยู่ในปัจจุบันนี้ ทั้งได้ถูกต้องวิโมกข์ ๘ ด้วย (นาม) ภายด้วย อย่างนี้แล บุคคลเป็นสมณะปทุม

บุคคลเป็นสมณะสุขุมาลในหมู่สมณะเป็นอย่างไร ? ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ บริโภคจีวร โดยมากมีผู้วิงวอน (ให้บริโภค) ที่บริโภคโดยไม่มีใครวิงวอน (ให้บริโภค) มีน้อย บริโภคบิณฑบาต เสนาสนะ คิลานปัจจัย โดยมากมีผู้วิงวอน (ให้บริโภค) ที่บริโภคโดยไม่มีใครวิงวอน (ให้บริโภค) มีน้อย อนึ่ง ภิกษุนั้น อยู่กับ เพื่อนสหพรหมจารีเหล่าใด เพื่อนสหพรหมจารีเหล่านั้น ย่อมประพฤติดต่อกับภิกษุนั้นด้วยกายกรรมที่น่าเจริญใจเป็นส่วนมาก ที่ไม่น่าเจริญใจเป็นส่วนน้อย ประพฤติดต่อกับภิกษุนั้นด้วยวจีกรรม ...มโนกรรมที่น่าเจริญใจเป็นส่วนมาก ที่ไม่น่าเจริญใจเป็นส่วนน้อย เพื่อนสหพรหมจารีทั้งหลายย่อมแสดงความยกย่องนับถืออย่างน่าเจริญใจทั้งนั้น ที่ทำอย่างไม่น่าเจริญใจมีเป็นส่วนน้อย อนึ่ง ทุกขเวทนาทั้งหลาย ที่มีน้ำดีเป็นสมุฏฐานก็ดี มีเสมหะเป็นสมุฏฐานก็ดี มีลมเป็นสมุฏฐานก็ดี ที่มีน้ำดีเป็นสันนิปาตกะ (คือเกิดแต่ดี เสมหะ และลมรวมกันเป็นสมุฏฐาน ซึ่งเรียกว่าสันนิบาต) ก็ดี ที่เกิดแต่ความเปลี่ยนแปลงแห่งธาตุก็ดี เกิดแต่การบริหาร (ร่างกาย) ไม่สมมาเสมอ (คือเปลี่ยนอิริยาบถไม่เสมอ) ก็ดี เกิดเพราะถูกทำร้าย (เช่นถูกตี) ก็ดี เกิดด้วยอำนาจวิบากของกรรมก็ดี ทุกขเวทนาเหล่านั้นไม่เกิดมีแก่ภิกษุนั้นมากเลย เธอเป็นผู้มีอาหารน้อย เธอได้ตามต้องการ ได้ไม่ยาก ได้ไม่ลำบาก ซึ่งฉาน ๔ อันเป็นธรรมเป็นไปในจิตอันยัง เป็นธรรมเครื่องพักผ่อนอยู่สบายในอัทภาพปัจจุบัน เพราะสิ้นอาสวะทั้งหลาย เธอกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติอันหาอาสวะมิได้ ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเอง สำเร็จอยู่ในปัจจุบันนี้ อย่างนี้แล บุคคลเป็นสมณะสุขุมาลในหมู่สมณะ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อจะเรียกโดยชอบ จะพึงเรียกบุคคลใดว่าเป็นสมณะสุขุมาลในหมู่สมณะ ก็พึงเรียกเรานี้แหละว่าเป็นสมณะสุขุมาลในหมู่สมณะแท้จริง เราบริโภคจีวร โดยมากมีผู้วิงวอน (ให้บริโภค) ที่บริโภคโดย

ไม่มีใครวิงวอน (ให้บริโศก) มีน้อย เราบริโศกบิณฑบาตเสนาสนะคิลาณปัจฉัย
โดยมากมีผู้วิงวอน (ให้บริโศก) ที่บริโศกโดยไม่มีใครวิงวอน (ให้บริโศก)
มีน้อย อนึ่ง เราอยู่กับภิกษุเหล่าใด ภิกษุเหล่านั้นย่อมประพฤติต่อเราด้วย
กายกรรม วาจกรรม มโนกรรมที่น่าเจริญใจเป็นส่วนมาก ที่ไม่น่าเจริญใจ
เป็นส่วนน้อย ภิกษุทั้งหลายย่อมแสดงความยกย่องนับถือเราอย่างน่าเจริญใจ
ทั้งนั้น ที่ทำอย่างไม่น่าเจริญใจมีเป็นส่วนน้อย อนึ่ง ทุกขเวทนาทั้งหลาย
ที่มีน้ำดีเป็นสมุฏฐานก็ดี มีเสมหะเป็นสมุฏฐานก็ดี มีลมเป็นสมุฏฐานก็ดี
ที่เป็นสันนิปาตีกะก็ดี ที่เกิดแต่ความเปลี่ยนแปลงแห่งอตุลล์ก็ดี เกิดแต่การบริหาร
(ร่างกาย) ไม่สม่าเสมอก็ดี เกิดเพราะถูกทำร้ายก็ดี เกิดด้วยอำนาจวิบากของ
กรรมก็ดี ทุกขเวทนาเหล่านั้นไม่เกิดมีแก่เราหลายเลย เราเป็นผู้มีอาพาธน้อย
อนึ่ง เราได้ตามต้องการ ได้ไม่ยาก ได้ไม่ลำบาก ซึ่งฉาน ๔ อัน เป็นธรรม
เป็นไปในจิตอันยัง เป็นธรรมเครื่องพักผ่อนอยู่สบายในอัทภาพปัจจุบัน เพราะ
สิ้นอาสวะทั้งหลาย เราทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะ
มิได้ ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองสำเร็จอยู่ในปัจจุบันนี้ ภิกษุทั้งหลาย เมื่อ
จะเรียกโดยชอบ จะพึงเรียกบุคคลใดว่าเป็นสมณะสุขุมาลในหมู่สมณะ ก็พึง
เรียกเรานี้แหละโดยชอบว่าเป็นสมณะสุขุมาลในหมู่สมณะ

นี้แล ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวก มีปรากฏอยู่ในโลก.

จบปุตตสูตรที่ ๗

อรรถกถาปุตตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปุตตสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **สมณมจโล** ได้แก่ สมณะไม่ห้วนไหว. **ม** อักษรทำบทสนธิต่อบท. อธิบายว่า นิจจลสมณะ. ทรงแสดงพระเสขะแม่ ๗ จำพวกด้วยบทนี้. พระเสขะนั้น ชื่อว่าไม่ห้วนไหว เพราะท่านตั้งมั่นด้วยศรัทธาอันเป็นมูลในพระศาสนา. บทว่า **สมณปุณฺฑริโก** ได้แก่ สมณะดั่งบัวขาว. ธรรมคาบัวขาวเกิดในสระมีใบ ๕๕ ใบ. ทรงแสดงพระจินาสพสุกวิปีสสกผู้บำเพ็ญวิปีสสนาล้วนด้วยบทนี้. ด้วยว่าพระจินาสพสุกวิปีสสกนั้น ชื่อว่าสมณะดั่งบัวขาว เพราะท่านมีคุณยังไม่บริบูรณ์ โดยที่มานและอภิญญาไม่มี. บทว่า **สมณปทุโม** ได้แก่ สมณะดั่งบัวหลวง. ธรรมคาบัวหลวง เกิดในสระมีใบครบร้อยใบ. ทรงแสดงพระจินาสพผู้เป็นอุกโตภาควิมุตด้วยบทนี้. ด้วยว่าพระจินาสพอุกโตภาควิมุตนั้น ชื่อว่าสมณะดั่งบัวหลวง เพราะท่านมีคุณบริบูรณ์โดยที่มีมานและอภิญญา. บทว่า **สมณสุ สุขุมมาโล** ความว่า บรรดาสมณะเหล่านั้นแม้ทั้งหมด สมณะสุขุมมาลเป็นผู้มีกายและจิตอ่อนโยนเว้นความทุกข์ทั้งกายและทางจิต เป็นผู้มีสุขโดยส่วนเดียว. ทรงแสดงพระองค์และสมณะสุขุมมาลเช่นกับพระองค์ ด้วยบทว่า **สุขุมมาลสมโณ** นั้น.

ครั้นทรงตั้งมาติกาหัวข้ออย่างนี้แล้ว บัดนี้ เมื่อจะทรงจำแนกไปตามลำดับ จึงตรัสว่า **กถญจ ภิกฺขเว** เป็นต้น. ในบทเหล่านั้น บทว่า **เสกฺโก** ได้แก่ พระเสขะ ๗ จำพวก. บทว่า **ปฏฺธิปโท** ได้แก่ เป็นผู้ยังต้องปฏิบัติ. บทว่า **อนฺุตฺตรํ โยคฺกฺเขมํ ปฏฺฐยมาโน วิหฺรติ** ความว่า กำลังปรารธนาพระอรหัต. บทว่า **มฺหุชาภิสิตฺตฺส** ความว่า เป็นผู้ได้รับน้ำรดบนพระ-

เศียรคือกษัตริย์มูรธาภิเษกอธิบายว่าได้ทรงมูรธาภิเษกแล้ว. บทว่า **อาภิสโก** ได้แก่ เป็นผู้ควรทำการอภิเษก. บทว่า **อนภิสตุโต** ได้แก่ เป็นผู้ยังไม่ได้ อภิเษกก่อน. บทว่า **มจลปฺปตุโต** ได้แก่ ถึงภาวะจุจดำแหน่งพระยุพราช มีความปรารถนามั่นคง (ไม่คลอนแคลน) เพื่อประโยชน์แก่การอภิเษกเพราะ เป็นพระโอรสของพระราชา ผู้เป็นกษัตริย์มูรธาภิเษก เพราะเป็นเชษฐโอรส บรรดาพระโอรสทั้งหลาย และเพราะยังไม่ได้อภิเษกก่อน. **ม** อักษรเป็นเพียง นิบาต.

บทว่า **กาเยน ผุสฺสิตฺวา** ความว่า ถูกต้องแล้วด้วยนามกาย. บทว่า **ยาจิโตว พหุลฺลํ จีวรํ ปริภุชฺชติ** ความว่า สมณสุขุมาลโดยมากบริโภค จีวรที่ทายกน้อมเข้าไปถวายด้วยร้องขออย่างนี้ว่าท่านเจ้าข้า โปรดบริโภคจีวรนี้ ดังนี้แล้ว เฉพาะจีวรที่เขาไม่ร้องขอก็น้อยเหมือนท่านพระพักกุลเถระ เฉพาะ บิณฑบาต (อาหาร) ก็เหมือนท่านพระสิวลีเถระในทางไปป่าไม้ตะเคียน. เฉพาะเสนาสนะก็เหมือนท่านพระอนนทเถระในอัฐกนาครสูตร เฉพาะกิลาน- บัจจัย ก็เหมือนท่านพระปิตินทวัจจเถระ. บทว่า **ตฺยสฺส ตฺตบฺทเป็นฺ เต อสฺส**. บทว่า **มฺนาเปเนว** ได้แก่อัน เป็นที่พึงใจ. บทว่า **สมฺมทาจรนฺติ** ความว่า ทำหรือประพฤติกิจที่ควรทำ. บทว่า **อุปหาริ อุปฺพรนฺติ** ความว่า เพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ย่อมนำเข้าไป คือน้อมเข้าไปซึ่งสิ่งที่พอใจทั้งทางกาย และทางจิต. บทว่า **สนฺนฺนิปาติกานิ** ความว่า อันเกิดเพราะการประชุมกัน แห่งสมณภูฐานทั้งสาม. บทว่า **อุตฺตฺปริณามขานิ** ความว่า เกิดแต่ความ เปลี่ยนแปลงแห่งฤดูคือแต่ฤดูที่หนาวเกินไปหรือร้อนเกินไป. บทว่า **วิสมฺปฺริหารขานิ** ความว่า เกิดแต่การบริหารไม่สม่ำเสมอ โดยมีนั่งนานหรือ ยืนนานเป็นต้น. บทว่า **โอบฺกฺกมิกานิ** ความว่า เกิดเพราะถูกทำร้าย มีการฆ่าและการจองจำเป็นต้น. บทว่า **กมฺมฺวิปากขานิ** ความว่า เกิดด้วย

สามารถแห่งวิบากของกรรมที่ทำแล้วในกาลก่อนอย่างเดียว แม้เว้นจากเหตุเหล่านี้. ในบทว่า จตฺตุนฺนิ ฌานานฺนิ นี้ท่านประสงค์กิริยาฌานเท่านั้น ทั้งของพระจีณาสพทั้งของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย. บทที่เหลือมีเนื้อความง่ายทั้งนั้น.

จบอรรถกถาปุตตสูตรที่ ๗

๘. สังโยชนสูตร

ว่าด้วยสมณะ ๔ จำพวก

[๘๘] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้ ๆ๑๑ คือ

สมณมจโล   สมณะผู้ไม่หวั่นไหว

สมณปุณฺฑริโก   สมณะบุณฺฑริก

สมณปทุโม   สมณะปทุม

สมณสุ สมณสุขุมมาโล   สมณะสุขุมมาลในหมู่สมณะ

บุคคลเป็นสมณะผู้ไม่หวั่นไหวเป็นอย่างไร ? ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เพราะสิ้นสังโยชน์ ๓ เป็นพระโสดาบันมีอันไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงแท้ที่จะได้ตรัสรู้ในข้างหน้า อย่างนี้แล บุคคลเป็นสมณะผู้ไม่หวั่นไหว

บุคคลเป็นสมณะบุณฺฑริกเป็นอย่างไร ? ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เพราะสิ้นสังโยชน์ ๓ เพราะระคะโทสะโมหะเบาบาง เป็นพระสกทาคามี มาสู่โลกนี้อีกคราวเดียว จักทำที่สุดทุกข์ได้ อย่างนี้แล บุคคลเป็นสมณะบุณฺฑริก

บุคคลเป็นสมณะปทุมเป็นอย่างไร ? ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เพราะสิ้นสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ เป็นโอบปาติกะ ปรินิพพานในโลกที่เกิดนั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา อย่างนี้แล บุคคลเป็นสมณะปทุม

บุคคลเป็นสมณะสุขุมาลในหมู่สมณะเป็นอย่างไร ? ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เพราะสิ้นอาสวะทั้งหลาย การทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติอันหาอาสวะมิได้ ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเอง สำเร็จอยู่ในปัจจุบันนี้ อย่างนี้แล
บุคคลเป็นสมณะสุขุมาลในหมู่สมณะ

ภิกษุทั้งหลาย นี้แล บุคคล ๔ จำพวก มีปรากฏอยู่ในโลก.

จบสังโยชนสูตรที่ ๘

อรรถกถาสังโยชนสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในสังโยชนสูตรที่ ๘ ดังต่อไปนี้ :-

พระโศคาบัน เรียกว่า สมณะผู้ไม่หวั่นไหว เพราะท่านได้ศรัทธาตั้งมั่นแล้วในพระศาสนา. พระสกทาคามี เรียกว่า สมณะดั่งบัวขาว ดอกบัวขาวเกิดในสระมิไใไม่มาก เพราะท่านเป็นผู้มีคุณยังไม่มากนัก. พระอนาคามี เรียกว่า สมณะดั่งบัวหลวง ดอกบัวหลวงมีรอยใใเกิดในสระ เพราะท่านมีคุณมากกว่านั้น. พระชีณาสพผู้ถึงความอ่อนโยน เรียกว่า สมณะสุขุมาล เพราะกิเลสที่ทำความกระด้างท่านถอนได้แล้วโดยประการทั้งปวง.

จบอรรถกถาสังโยชนสูตรที่ ๘

๕. ทิณฐิสสูตร

ว่าด้วยสมณะ ๔ จำพวก

[๘๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้ ๗๗๗ คือ
สมณมจโธ   สมณะผู้ไม่หวั่นไหว

สมณปุณฺฑริโก   สมณะบุณฺฑริก

สมณปทุโม   สมณะปทุม

สมณเสตุ สมณสุขุมาลโ   สมณะสุขุมาลในหมู่สมณะ

ก็บุคคลเป็นสมณะผู้ไม่หวั่นไหวเป็นอย่างไร ? ภิคุษุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีความเห็นชอบ มีความดำริชอบ มีวาจาชอบ มีการทำงานชอบ มีอาชีพชอบ มีความพยายามชอบ มีสติชอบ มีสมาธิชอบ อย่างนี้แล บุคคลเป็นสมณะผู้ไม่หวั่นไหว

บุคคลเป็นสมณะบุณฺฑริกเป็นอย่างไร ภิคุษุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีความเห็นชอบ ฯลฯ มีสมาธิชอบ มีญาณชอบ มีวิมุตติชอบ แต่ไม่ได้ถูกต้องวิโมกข์ ๘ ด้วย (นาม) กาย อย่างนี้แล บุคคลเป็นสมณะบุณฺฑริก

บุคคลเป็นสมณะปทุมเป็นอย่างไร ? ภิคุษุในพระธรรมวินัยนี้เป็นผู้มี ความเห็นชอบ ฯลฯ มีวิมุตติชอบ ทั้งได้ถูกต้องวิโมกข์ ๘ ด้วย (นาม) กายด้วย อย่างนี้แล บุคคลเป็นสมณะปทุม

บุคคลเป็นสมณะสุขุมาลในหมู่สมณะเป็นอย่างไร ? ภิคุษุในพระธรรมวินัยนี้ บริโภคจีวร โดยมากมีผู้วิงวอน (ให้บริโภค) ที่บริโภคโดยไม่มีผู้วิงวอน (ให้บริโภค) มีน้อย ฯลฯ อย่างนี้แล บุคคลเป็นสมณะสุขุมาลในหมู่สมณะ

ภิคุษุทั้งหลาย นี้แล บุคคล ๔ จำพวกมีปรากฏอยู่ในโลก.

จบทักขิวิสุตฺตที่ ๕

อรรถกถาทิฏฐิสสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในทิฏฐิสสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

ด้วยบทเป็นต้นว่า **สมมาทิฏฐิโก** ทรงหมายถึงพระเสขะ ๘ จำพวก เหมือนในสูตรแรก ด้วยอำนาจมรรคมือองค์ ๘. วาระที่สอง ตรัสพระ-
ชีณาสพสุกขวิปัสสกะผู้บำเพ็ญวิปัสสนาล้วน พร้อมด้วยอรหัตผลญาณ และ
อรหัตผลวิมุตติ ด้วยอำนาจแห่งมรรคมือองค์ ๑๐ หรือด้วยอำนาจแห่งมรรค
มือองค์ ๘. ในวาระที่สาม ตรัสพระชีณาสพผู้เป็นอุกโตภาควิมุต. วาระที่สี่
ตรัสถึงพระตถาคต และพระชีณาสพเช่นกับพระตถาคตอย่างนี้. ดังนั้น
พระสูตรนี้ ตรัสด้วยอำนาจบุคคลที่กล่าวในสูตรแรก แต่ในพระสูตรนี้ต่างกัน
เพียงเทศนาเท่านั้น.

อรรถกถาทิฏฐิสสูตรที่ ๕

๑๐. ชั้นขสูตร

ว่าด้วยสมณะ ๔ จำพวก

[๕๐] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้ ฯลฯ คือ
สมณมจโล   สมณะผู้ไม่หวั่นไหว
สมณปุณฺฑริโก   สมณะบุณฑริก
สมณปทุมโ   สมณะปทุม
สมณสุ สมณสุขุมโ   สมณะสุขุมลในหมู่สมณะ

ก็บุคคลเป็นสมณะผู้ไม่หวั่นไหวเป็นอย่างไร ? ภิคุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นพระเสาะ ยังไม่สำเร็จมโนรถ ยังปรารถนาธรรมอันเกษมจากโยคะอย่าง ขอดเยี่ยมอยู่ อย่างนี้แล บุคคลเป็นสมณะผู้ไม่หวั่นไหว

บุคคลเป็นสมณะบุณฑริกเป็นอย่างไร ภิคุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้เล็งเห็นความเกิดขึ้น และความดับไปในอุปาทานขันธ ๕ ว่าอย่างนี้รูป อย่างนี้ความเกิดขึ้นแห่งรูป อย่างนี้ความดับไปแห่งรูป อย่างนี้เวทนา... สัตถุญา...สังขาร...วิญญาณ ฯลฯ อย่างนี้ ความดับไปแห่งเวทนา... สัตถุญา...สังขาร...วิญญาณ แต่ไม่ได้ถูกต้องวิโมกข์ ๘ ด้วย (นาม) ภายอย่างนี้แล บุคคลเป็นสมณะบุณฑริก

บุคคลเป็นสมณะปทุมเป็นอย่างไร ? ภิคุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้เล็งเห็นความเกิดขึ้นและความดับไปในอุปาทานขันธ ๕ ว่า อย่างนี้รูป ฯลฯ อย่างนี้ความดับไปแห่งเวทนา... สัตถุญา...สังขาร...วิญญาณ ทั้งได้ถูกต้อง วิโมกข์ ๘ ด้วย (นาม) ภายด้วย อย่างนี้แล บุคคลเป็นสมณะปทุม

บุคคลเป็นสมณะสุขุมาลในหมู่สมณะเป็นอย่างไร ? ภิคุในพระธรรมวินัยนี้ บริโภคจิวร โดยมากมีผู้วิงวอน (ให้บริโภค) ที่บริโภคโดยไม่มี ผู้วิงวอน (ให้บริโภค) มีน้อย ฯลฯ อย่างนี้แล บุคคลเป็นสมณะสุขุมาล

ในหมู่สมณะ

ภิคุทั้งหลาย นี้แล บุคคล ๔ จำพวก มีปรากฏอยู่ในโลก.

จบขันธสูตรที่ ๑๐

จบมจลวรรคที่ ๔

อรรถกถาขันธสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในขันธสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

วาระที่ ๑ ตรัสพระเสขบุคคล ผู้ยังไม่เริ่มความเพียรเพื่อพระอรหันต์
ยังดำรงอยู่ด้วยความประมาท. วาระที่ ๒ ตรัสพระเสขบุคคล ผู้ยังไม่ได้ฉาน
แต่เริ่มวิปัสสนาอยู่ด้วยความไม่ประมาท. วาระที่ ๓ ตรัสพระเสขบุคคล ผู้เริ่ม
วิปัสสนาอยู่ด้วยความไม่ประมาท ได้วิโมกข์ ๘. วาระที่ ๔ ตรัสพระจีณาสพ
ผู้เป็นสุขุมมาลเป็นอย่างยิ่งแล.

จบอรรถกถาขันธสูตรที่ ๑๐

จบมจลวรรคกรรมนาที่ ๔

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ปาณาติปาตสูตร ๒. มุสาสูตร ๓. วัณณสูตร ๔. โภชสูตร
๕. ตมสูตร ๖. โอณฑสูตร ๗. ปุตตสูตร ๘. สังกโยชนสูตร ๙. ทิฏฐิสูตร
๑๐. ขันธสูตร และอรรถกถา.

อสุรวรรคที่ ๕

๑. อสุรสุตต

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก

[๕๑] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล จำพวกนี้ ๗๗ คือ

อสุโร อสุรปริวารो   คนอสุร มีอสุรเป็นบริวาร

อสุโร เทวปริวารो   คนอสุร มีเทวดาเป็นบริวาร

เทโว อสุรปริวารो   คนเทวดา มีอสุรเป็นบริวาร

เทโว เทวปริวารो   คนเทวดา มีเทวดาเป็นบริวาร

ก็บุคคลเป็นอสุร มีอสุรเป็นบริวารเป็นอย่างไร บุคคลบางคน
ในโลกนี้เป็นคนทุศีลมีกรรมอันลามก แม้บริษัทของเขาก็เป็นคนทุศีล มีกรรม
อันลามกเหมือนกัน อย่างนี้แล บุคคลเป็นอสุร มีอสุรเป็นบริวาร

บุคคลเป็นอสุร มีเทวดาเป็นบริวารเป็นอย่างไร ? บุคคลบางคน
ในโลกนี้เป็นคนทุศีลมีกรรมอันลามก แต่บริษัทของเขาคือคนมีศีล มีกรรม
อันงาม อย่างนี้แล บุคคลเป็นอสุร มีเทวดาเป็นบริวาร

บุคคลเป็นเทวดา มีอสุรเป็นบริวารเป็นอย่างไร ? บุคคลบางคน
ในโลกนี้เป็นคนมีศีลมีกรรมอันงาม แต่บริษัทของเขาคือคนทุศีล มีกรรม
อันลามก อย่างนี้แล บุคคลเป็นเทวดา มีอสุรเป็นบริวาร

บุคคลเป็นเทวดา มีเทวดาเป็นบริวารเป็นอย่างไร ? บุคคลบางคน
ในโลกนี้เป็นคนมีศีลมีกรรมอันงาม แม้บริษัทของเขาก็เป็นคนมีศีล มีกรรม
อันงามด้วย อย่างนี้แล บุคคลเป็นเทวดา มีเทวดาเป็นบริวาร

ภิกษุทั้งหลาย นี้แลบุคคล ๔ จำพวก มีปรากฏอยู่ในโลก.

จบอสุรสุตตที่ ๑

อสุรวรรคพรรณนาที่ ๕

อรรถกถาสุสุตร

พึงทราบวินิจฉัยในอสุรสุตฺตที่ ๑ แห่งวรรคที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-
บทว่า อสุโร ได้แก่คนน่าเกลียด เช่นเดียวกับอสุร. บทว่า เทโว
ได้แก่ คนงามโดยคุณ กับที่ทำให้เกิดความพอใจ เช่นเดียวกับเทวดา.

จบอรรถกถาสุสุตรที่ ๑

๒. ปฐมสมาธิสูตร

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก ที่ ๑

[๕๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้ ฯลฯ คือบุคคล
บางคนในโลกนี้เป็นผู้ได้รับความสงบใจในภายใน แต่ไม่ได้ธัมมวิปัสสนา
และธัมมวิปัสสนาพวก ๑ บางคนได้ธัมมวิปัสสนา แต่ไม่ได้ความสงบใจ
ในภายในพวก ๑ บางคนไม่ได้ทั้งความสงบใจในภายใน ทั้งไม่ได้ธัมมวิปัสสนา
และธัมมวิปัสสนาพวก ๑ บางคนได้ทั้งความสงบใจในภายใน ทั้งธัมมวิปัสสนา
และธัมมวิปัสสนาพวก ๑ ภิกษุทั้งหลาย นี้แล บุคคล ๔ จำพวก มีปรากฏอยู่ในโลก.

จบปฐมสมาธิสูตรที่ ๒

อรรถกถาปฐมสมาธิสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมสมาธิสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **อชฺมตฺตํ เจโตสมมตฺส** ได้แก่ อัปนาจิตตสมาธิในภายใน
ของตน. บทว่า **อธิปฺลฺยาธมฺมุวิปฺสฺสนาย** ความว่า วิปัสสนาญาณที่
กำหนดสังขารเป็นอารมณ์. ที่แท้วิปัสสนาญาณนั้น นับว่าเป็นอธิปัญญาและ
เป็นวิปัสสนาในธรรมทั้งหลายกล่าวคือปัญญาชั้น เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า
อธิปัญญาชั้นวิปัสสนา.

จบอรรถกถาปฐมสมาธิสูตรที่ ๒

๓. ทุติยสมาธิสูตร

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก ที่ ๒

[๕๑] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้ ฯลฯ คือบุคคล
บางคนในโลกนี้เป็นผู้ได้รับความสงบใจในภายใน แต่ไม่ได้อธิปัญญาและชั้นม-
วิปัสสนา ฯลฯ บางคนได้ทั้งความสงบใจในภายใน ทั้งอธิปัญญาและชั้นม-
วิปัสสนา

ในบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลใดที่ได้รับความสงบใจในภายใน แต่
ไม่ได้อธิปัญญาและชั้นมวิปัสสนา บุคคลนั้นควรตั้งอยู่ในความสงบใจในภายใน
แล้วทำการประกอบความเพียรในอธิปัญญาและชั้นมวิปัสสนาต่อไป บุคคลนั้น
ก็ย่อมจะได้ทั้งความสงบใจในภายใน ทั้งอธิปัญญาและชั้นมวิปัสสนา

บุคคลใดที่ได้อธิปัญญาและธัมมวิปัสสนา แต่ไม่ได้ความสงบใจใน
ภายใน บุคคลนั้นควรตั้งอยู่ในอธิปัญญาและธัมมวิปัสสนาแล้วทำการประกอบ
ความเพียรในความสงบใจในภายใน ต่อไป บุคคลนั้นก็ย่อมจะได้ทั้งอธิปัญญา
และธัมมวิปัสสนา ทั้งความสงบใจในภายใน

บุคคลใดที่ไม่ได้ทั้งความสงบใจในภายใน ทั้งอธิปัญญาและธัมม-
วิปัสสนา บุคคลนั้นควรกระทำฉันทะ พยายาม อุตสาหะ พากเพียรอย่าง
แข็งขัน ไม่ท้อถอย และทำสติสัมปชัญญะอันยิ่ง เพื่อให้ได้กุศลธรรมทั้ง ๒
นั้นจึงได้ เปรียบเหมือนคนที่ไฟไหม้ผ้าก็ดี ไหม้ศีรษะก็ดี ฟิงกระทำฉันทะ
พยายาม อุตสาหะ พากเพียร ไม่เฉื่อยเฉย และตั้งสติสัมปชัญญะอันยิ่ง
เพื่อจะดับเสียซึ่งผ้าหรือศีรษะ (ที่ไหม้อยู่) ฉันทะ บุคคลนั้นก็ควรกระทำ
ฉันทะ พยายาม อุตสาหะ พากเพียร อย่างแข็งขัน ไม่ท้อถอย และทำสติ
สัมปชัญญะอันยิ่ง เพื่อให้ได้กุศลธรรมทั้ง ๒ นั้นจึงได้ฉันทะ ต่อไป บุคคล
นั้นก็ย่อมจะได้ทั้งความสงบใจในภายใน ทั้งอธิปัญญาและธัมมวิปัสสนา

บุคคลใดที่ได้ทั้งความสงบใจในภายในทั้งอธิปัญญาและธัมมวิปัสสนา
บุคคลนั้นควรตั้งอยู่ในกุศลธรรมทั้ง ๒ นั้น แล้วทำการประกอบความเพียร
เพื่อความสิ้นอาสวะยิ่งขึ้นไป

ภิกษุทั้งหลาย นี้แล บุคคล ๔ จำพวก มีปรากฏอยู่ในโลก.

จบทุติยสมาธิสูตรที่ ๓

อรรถกถาทุติยสมาธิสูตร

พึงทราบ วินิจฉัยในทุติยสมาธิสูตรที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า โยโค ภรณโย ความว่า พึงทำความประกอบขวนขวาย.

บทว่า ฉนุโท คือกัตตุกัมมตาฉันทะ ความพอใจใคร่จะทำ. บทว่า วายาโม

คือความเพียร. บทว่า อุตสาโท คือความเพียรยิ่งกว่าวามะนั้น บทว่า อุตฺโตสุทฺธิ ความว่า ความเพียรมาก เสมือนยกเกวียนที่ติดหล่ม. บทว่า อปฺปฏิวานิ ได้แก่ ไม่ถอยกลับ.

จบอรรถกถาทุคฺยสมาธิสูตรที่ ๓

๔. ตติยสมาธิสูตร

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก ที่ ๓

[๕๔] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้ ฯลฯ คือบุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ได้รับความสงบใจในภายใน แต่ไม่ได้อธิปัญญาและธัมมวิปัสสนา ฯลฯ บางคนได้ทั้งความสงบใจในภายใน ทั้งอธิปัญญาและธัมมวิปัสสนา

ในบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลใดที่ได้รับความสงบใจในภายใน แต่ไม่ได้อธิปัญญาและธัมมวิปัสสนา บุคคลนั้นควรเข้าไปหาบุคคลผู้ได้อธิปัญญาและธัมมวิปัสสนาแล้วได้ถามว่า สังขารทั้งหลาย จะพึงเห็นอย่างไร จะพึงกำหนดอย่างไร จะพึงเห็นแจ้งอย่างไร บุคคลผู้ได้อธิปัญญาและธัมมวิปัสสนา ย่อมจะกล่าวแก่แก่บุคคลนั้นตามที่ตนเห็นตามที่ตนรู้ว่า สังขารทั้งหลายพึงเห็นอย่างนี้ พึงกำหนดเอาอย่างนี้ พึงเห็นแจ้งอย่างนี้ ต่อไปบุคคลนั้น ก็ย่อมจะได้ทั้งความสงบใจในภายใน ทั้งอธิปัญญาและธัมมวิปัสสนา

บุคคลใดที่ได้อธิปัญญาและธัมมวิปัสสนา แต่ไม่ได้ความสงบใจในภายใน บุคคลนั้นควรเข้าไปหาบุคคลผู้ได้รับความสงบใจในภายใน แล้วได้ถามว่าจิตจะพึงดำรงไว้อย่างไร พึงน้อมไปอย่างไร พึงทำให้เป็นอารมณ์เดียวอย่างไร

พึงทำให้เป็นสมาธิอย่างไร บุคคลผู้ได้รับความสงบใจภายใน ย่อมจะกล่าวแก่
แก่บุคคลนั้นตามที่คนเห็นตามที่ตนรู้ว่า จิตพึงดำรงไว้อย่างนี้ พึงน้อมไปอย่างนี้
พึงทำให้เป็นอารมณ์เดียวอย่างนี้ พึงทำให้เป็นสมาธิอย่างนี้ ต่อไป บุคคลนั้น
ก็ย่อมจะได้ทั้งอธิปัญญาและธัมมวิปัสสนา ทั้งความสงบใจภายใน

บุคคลใดที่ไม่ได้ทั้งความสงบใจภายใน ทั้งอธิปัญญาและธัมม-
วิปัสสนา บุคคลนั้นควรเข้าไปหาบุคคลผู้ได้ธรรมทั้ง ๒ อย่างนั้น แล้วไต่ถาม
ว่าจิตจะพึงดำรงไว้อย่างไร พึงน้อมไปอย่างไร พึงทำให้เป็นอารมณ์เดียว
อย่างไร พึงทำให้เป็นสมาธิอย่างไร สังขารทั้งหลายจะพึงเห็นอย่างไร พึง
กำหนดเอาอย่างไร พึงเห็นแจ้งอย่างไร บุคคลผู้ได้ธรรมทั้ง ๒ อย่างนั้น
ย่อมจะกล่าวแก่แก่บุคคลนั้นตามที่คนเห็นตามที่ตนรู้ว่า จิตพึงดำรงไว้อย่างนี้
พึงน้อมไปอย่างนี้ พึงทำให้เป็นอารมณ์เดียวอย่างนี้ พึงทำให้เป็นสมาธิอย่างนี้
สังขารทั้งหลายพึงเห็นอย่างนี้ พึงกำหนดอย่างนี้ พึงเห็นแจ้งอย่างนี้ ต่อไป
บุคคลนั้น ก็ย่อมจะได้ความสงบใจภายในทั้งอธิปัญญาและธัมมวิปัสสนา

บุคคลใดที่ได้ทั้งความสงบใจภายใน ทั้งอธิปัญญาและธัมมวิปัสสนา
บุคคลนั้นควรตั้งอยู่ในกุศลธรรมทั้ง ๒ นั้น แล้วทำการประกอบความเพียร
เพื่อความสิ้นอาสวะยิ่งขึ้นไป

ภิกษุทั้งหลาย นี้แล บุคคล ๔ จำพวก มีปรากฏอยู่ในโลก.

จบตติยสมาธิสูตรที่ ๔

อรรถกถาศตติยสมาธิสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในศตติยสมาธิสูตรที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-

ในบทว่า เอว โข อาวุโส สงฺขารา ทฏฺฐพฺพา เป็นต้น
พึงเห็นเนื้อความอย่างนี้ว่า คู่ก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ธรรมดว่าสังขารทั้งหลาย
พึงพิจารณาโดยความเป็นของไม่เที่ยง พึงกำหนดโดยความไม่เที่ยง พึงเห็น
แจ้งโดยความไม่เที่ยง โดยความเป็นทุกข์ โดยความเป็นอนัตตาก็อย่างนั้น
ดังนี้. แม้ในบทว่า เอว โข อาวุโส จิตฺตํ สณฺฑเปตพฺพํ เป็นต้น
พึงเห็นเนื้อความอย่างนี้ว่า คู่ก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย จิตจะพึงดำรงอยู่ได้ด้วย
อำนาจปฐมฌาน พึงน้อมใจไปด้วยอำนาจปฐมฌาน พึงทำอารมณ์ให้เป็นหนึ่งด้วย
อำนาจปฐมฌาน พึงให้เป็นสมาธิด้วยปฐมฌาน จิตจะพึงดำรงอยู่ได้ด้วยอำนาจ
ทุติยฌาน เป็นต้น ก็อย่างนั้นดังนี้. ในพระสูตร ๓ สูตรเหล่านี้ ตรีสสมณะ
และวิปัสสนาเป็นโลกิยะและโลกุตระอย่างเดียว.

จบอรรถกถาศตติยสมาธิสูตรที่ ๔

๕. ฉวาลาตสูตร

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก ที่ ๔

[๕๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้ ฯลฯ ก็บุคคล
ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนและไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่นพวก ๑ บุคคลปฏิบัติ
เพื่อประโยชน์ผู้อื่น แต่ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์คนพวก ๑ บุคคลปฏิบัติเพื่อ

ประโยชน์ตน แต่ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่นพวก ๑ บุคคลปฏิบัติทั้งเพื่อ
ประโยชน์ตน ทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่นพวก ๑

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ค้อนฟันเศษศพ ที่ไฟไหม้ปลาย ๒ ข้าง ตรงกลาง
ก็เปื้อนคูด ย่อมไม่สำเร็จประโยชน์ที่จะใช้เป็นเครื่องมือในบ้านในป่า ฉะนั้น
เรากล่าวบุคคลผู้ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่นนี้ว่า
มีอุปมาฉนั้น

ในบุคคล ๒ พวก (ข้างต้น) บุคคล (ที่ ๒) ผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์
ผู้อื่น แต่ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน ดิกว่าประณีตกว่า

ในบุคคล ๓ พวก (ข้างต้น) บุคคล (ที่ ๓) ผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน
แต่ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ดิกว่าประณีตกว่า

ในบุคคลทั้ง ๔ พวก บุคคล (ที่ ๔) ผู้ปฏิบัติทั้งเพื่อประโยชน์ตน
ทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่น เป็นผู้เลิศ เป็นผู้ประเสริฐสุด เป็นประธาน เป็นผู้
อุดม เป็นผู้สูงสุด

เปรียบเหมือนน้ำมันโค นมสัมผิกว่าน้ำมัน เนยข้น ดิกว่านมสัม
เนยใส ดิกว่าเนยข้น ยอดเนยใส (สัปปีมัทตะ) ดิกว่า เนยใส ทั้งหมดนั้น
ยอดเนยใส (สัปปีมัทตะ) นับว่าเป็นเลิศฉนั้น ในบุคคลทั้ง ๔ จำพวก
บุคคลจำพวกที่ ผู้ปฏิบัติทั้งเพื่อประโยชน์ตน ทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่น
เป็นผู้เลิศ เป็นประธาน เป็นผู้อุดม เป็นผู้สูงสุด ฉนั้นเหมือนกัน

ภิกษุทั้งหลาย นี้แล บุคคล ๔ จำพวก มีปรากฏอยู่ในโลก.

จบเวลาตสูตรที่ ๕

อรรถกถาฉวาตสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในฉวาตสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ฉวาตตี ได้แก่ คู้่นพินเผาศพในป่าช้า. บทว่า มชฺเฌ
กฺกุกคฺติ ได้แก่ ตรงกลางก็เปื้อนกูก. บทว่า เนว คามเฌ กฏฐตฺถํ ผรติ
ความว่า ไม่สำเร็จประโยชน์ที่จะใช้เป็นเครื่องไม้ในบ้าน เพราะไม่ควรนำ
เข้าไปเพื่อประโยชน์แก่ทัฬหกรรมมี ออกไก่ ไม้กลอนหลังคา เสา และบันได
เป็นต้น ไม่สำเร็จประโยชน์ที่จะใช้เป็นเครื่องไม้ในป่า เพราะไม่ควรนำเข้าไป
ทำขาค้ำกระท่อมในนา หรือขาค้าง เมื่อจับที่ปลายทั้งสองก็ยอมไหม้มือ
เมื่อจับที่ตรงกลาง ก็เปื้อนกูก. บทว่า ตถูปมํ ความว่า บุคคลนั้นก็
เหมาะสมกัน. บทว่า อภิกฺกนฺตโร คือดีกว่า. บทว่า ปณฺธิตโร คือ
สูงที่สุดกว่า. บทว่า ควา จิริ ได้แก่ น้ำมันแต่แม่โค. ในบทว่า จิรมฺหา
ทริ เป็นต้น ความว่า แต่ละอย่างเป็นของเลิศกว่าก่อน ๆ. ส่วนสัปปิมฺณทะ
หวัณยโสเป็นยอดเยี่ยมในน้ำมันเป็นต้นเหล่านั้น แม่ทั้งปวง. ในบทว่า อคฺโค
เป็นต้น ฟังทราบว่าเป็นผู้เลิศประเสริฐเป็นประมุขสูงสุดและดำเลิศ ด้วยคุณ
ทั้งหลาย. บุคคลผู้ทุศีลตรัสเปรียบด้วยคู้่นพินเผาศพ แต่ฟังทราบว่าตรัสบุคคล
ผู้มีสุตะน้อย ผู้ละเลยการงานเปรียบด้วยโคดังนี้.

จบอรรถกถาฉวาตสูตรที่ ๕

๖. รากสูตร

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวกที่ ๕

[๕๖] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้ ฯลฯ คือบุคคลปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่นพวก ๑ บุคคลปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนพวก ๑ บุคคลไม่ปฏิบัติทั้งเพื่อประโยชน์ตนทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่นพวก ๑ บุคคลปฏิบัติทั้งเพื่อประโยชน์ตนทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่นพวก ๑

ก็บุคคลปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น เป็นอย่างไร ? บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อกำจัดราคะ โทสะ โมหะด้วยตนเอง แต่ไม่ชักชวนผู้อื่นเพื่อกำจัดราคะ โทสะ โมหะ อย่างนี้แล บุคคลปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น

บุคคลปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน เป็นอย่างไร บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ไม่ปฏิบัติเพื่อกำจัดราคะ โทสะ โมหะด้วยตนเอง แต่ชักชวนผู้อื่นเพื่อกำจัดราคะ โทสะ โมหะ อย่างนี้แล บุคคลปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน

บุคคลไม่ปฏิบัติทั้งเพื่อประโยชน์ตน ทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่น เป็นอย่างไร ? บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ไม่ปฏิบัติเพื่อกำจัดราคะ โทสะ โมหะด้วยตนเอง ทั้งไม่ชักชวนผู้อื่นเพื่อกำจัดราคะ โทสะ โมหะ อย่างนี้แล บุคคลไม่ปฏิบัติทั้งเพื่อประโยชน์ตน ทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่น

บุคคลปฏิบัติทั้งเพื่อประโยชน์ตน ทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่น เป็นอย่างไร ? บุคคลบางคนในโลกนี้ปฏิบัติเพื่อกำจัดราคะ โทสะ โมหะด้วยตนเองด้วย ชักชวนผู้อื่นเพื่อกำจัดราคะ โทสะ โมหะด้วย อย่างนี้แล บุคคลปฏิบัติทั้งเพื่อประโยชน์ตน ทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้แล บุคคล ๔ จำพวก มีปรากฏอยู่ในโลก.

จบรากสูตรที่ ๖

บททั้งปวงในราคะสูตรที่ ๖ มีเนื้อความง่ายทั้งนั้น.

๗. นิสันติสูตร

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก ที่ ๖

[๕๗] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้ ฯลฯ คือ บุคคลปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่นจำพวก ๑ บุคคลปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนจำพวก ๑ บุคคลไม่ปฏิบัติทั้งเพื่อประโยชน์ตน ทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่นจำพวก ๑ บุคคลปฏิบัติทั้งเพื่อประโยชน์ตนทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่นจำพวก ๑

ก็แลบุคคลปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่นเป็นอย่างไร? บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้รู้ได้เร็วในกุศลธรรมทั้งหลาย ทั้งเป็นผู้มีอุปนิสัย ทรงจำธรรมที่ฟังแล้วไว้ได้ เป็นผู้ไตร่ตรองเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงจำไว้ เป็นผู้รู้orroธทั่วถึงแล้ว รู้ธรรมทั่วถึงแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม แต่ไม่เป็นผู้มีวาจาไพเราะ ไม่เป็นผู้มีถ้อยคำอ่อนหวาน ไม่ประกอบด้วยถ้อยคำของชาวเมือง ถ้อยคำที่สละสลวย ไม่มีโทษ ทำให้รู้เนื้อความง่าย และไม่แสดง (ธรรม) ให้เพื่อนพรหมจารีเห็นชัด ให้สมาทานให้อาจหาญร่าเริง อย่างนี้แล บุคคลเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น

บุคคลปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน เป็นอย่างไร? บุคคลบางคนในโลกนี้ไม่เป็นผู้รู้ได้เร็วในกุศลธรรมทั้งหลาย ทั้งไม่เป็นผู้มีอุปนิสัยทรงจำธรรมที่ได้ฟังแล้ว ไม่เป็นผู้ไตร่ตรองเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงจำไว้ได้ และหารู้orroธรู้ธรรมทั่วถึงแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่

ธรรมดา แต่เป็นผู้มีวาจาไพเราะ มีถ้อยคำอ่อนหวาน ประกอบด้วยถ้อยคำ
ของชาวเมือง ถ้อยคำที่สละสลวย ไม่มีโทษ ทำให้รู้เนื้อความง่ายและแสดง
(ธรรม) ให้เพื่อนพรหมจารีเห็นชัด ให้สมาทาน ให้อาจารย์ร่าเริง อย่างนี้แล
บุคคลปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน

บุคคลไม่ปฏิบัติทั้งเพื่อประโยชน์ตน ทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่น เป็น
อย่างไร ? บุคคลบางคนในโลกนี้ไม่เป็นผู้รู้ได้เร็วในกุศลธรรมทั้งหลาย ทั้ง
ไม่เป็นผู้มีอุปนิสัยทรงจำธรรมที่ฟังแล้ว ไม่เป็นผู้ไตร่ตรองเนื้อความแห่งธรรม
ที่ทรงจำไว้ได้ และหารู้ธรรมดาธรรมทั่วถึงแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมไม่
เข้าไม่เป็นผู้มีวาจาไพเราะ ไม่เป็นผู้มีถ้อยคำอ่อนหวานไม่ประกอบด้วย
ถ้อยคำของชาวเมือง ถ้อยคำที่สละสลวย หาโทษมิได้ ทำให้รู้เนื้อความง่าย
และไม่แสดง (ธรรม) ให้เพื่อนพรหมจารีเห็นชัด ให้สมาทาน ให้อาจารย์
ร่าเริง อย่างนี้แล บุคคลไม่ปฏิบัติทั้งเพื่อประโยชน์ตน ทั้งเพื่อ
ประโยชน์ผู้อื่น

บุคคลปฏิบัติทั้งเพื่อประโยชน์ตน ทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่น เป็นอย่างไร?
บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้รู้ได้เร็วในกุศลธรรมทั้งหลาย ทั้งเป็นผู้มีอุปนิสัย
ทรงจำธรรมที่ฟังแล้วไว้ได้ เป็นผู้ไตร่ตรองเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงจำไว้
แล้ว เป็นผู้รู้ธรรมดาธรรมทั่วถึงแล้ว รู้ธรรมทั่วถึงแล้ว ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม
เป็นผู้มีวาจาไพเราะ มีถ้อยคำอ่อนหวาน ประกอบด้วยถ้อยคำของชาวเมือง
ถ้อยคำสละสลวย ปราศจากโทษ ทำให้รู้เนื้อความง่าย และเป็นผู้แสดง
(ธรรม) ให้เพื่อนพรหมจารีเห็นชัด ให้สมาทาน ให้อาจารย์ร่าเริงด้วย
อย่างนี้แล บุคคลปฏิบัติทั้งเพื่อประโยชน์ตน ทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้แล บุคคล ๔ จำพวก มีปรากฏอยู่ในโลก.

จบนิสสันตีสสูตรที่ ๗

อรรถกถานิสังหิตสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในนิสังหิตสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า จิปฺปนิสฺสฺสตี ความว่า บุคคลตั้งใจฟังสามารถรู้ได้เร็ว.
บทว่า ธตฺตานญฺจ ธมฺมานํ ความว่า ธรรมที่เป็นบาลีแบบอย่าง ทรงจำ
ได้คล่องแคล่ว. บทว่า อตุลฺลปฺปรักขิ ความว่า เป็นผู้ไต่ตรงเนื้อความ
บทว่า อตุลฺลมญฺญาเย ธมฺมมญฺญาเย ความว่า รู้ถึงอรรถกถาและบาลี.
บทว่า ธมฺมานุสฺสมปฺปฺปโน โหติ ความว่า เป็นผู้ปฏิบัติปฏิบัติ
อันเป็นส่วนเบื้องต้น พร้อมทั้งศีล. เป็นธรรมอันสมควรแก่โลกุตตรธรรม ๕.
บทว่า โน จ กลฺยาณวาโจ โหติ ความว่า แต่เป็นคนพุดไม่ดี. บทว่า
น กลฺยาณวาการโณ ความว่า เป็นคนมีเสียงไม่ไพเราะ. โน อักษร
ควรประกอบกับบทว่า โปริยา เป็นต้น . ความว่า ไม่เป็นผู้ประกอบด้วยวาจา
ซึ่งสามารถชี้แจงให้เขาเข้าใจเนื้อความด้วยบทและพยัญชนะอันมิได้อยู่ในคอ
เต็มด้วยคุณ ไม่ตะกุกตะกัก ไม่มีโทษ. ในบททั้งปวง ก็ฟังทราบเนื้อความ
โดยอุบายนี้.

จบอรรถกถานิสังหิตสูตรที่ ๗

๘. อัคตहितสูตร

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก ที่ ๗

[๕๘] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล จำพวกนี้ ฯลฯ คือ บุคคล
ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่นจำพวก ๑ บุคคลปฏิบัติ

เพื่อประโยชน์ผู้อื่น ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนจำพวก ๑ บุคคลไม่ปฏิบัติ
ทั้งเพื่อประโยชน์ตน ทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่นจำพวก ๑ บุคคลปฏิบัติทั้งเพื่อ
ประโยชน์ตน ทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่นจำพวก ๑

ภิกษุทั้งหลาย นี่แล บุคคล ๔ จำพวก มีปรากฏอยู่ในโลก.

จบอัตตहितสูตรที่ ๘

อัตตहितสูตรที่ ๘ ตรัสด้วยอำนาจอรรถาธิบายแห่งบุคคลบ้าง ด้วยความ
งามแห่งเทศนาญาณของพระทศพลบ้าง.

๘. ลิกขาสูตร

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวกที่ ๘

[๘๘] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้ ฯลฯ คือ บุคคล
ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่นจำพวก ๑ บุคคลปฏิบัติ
เพื่อประโยชน์ผู้อื่น ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนจำพวก ๑ บุคคลไม่ปฏิบัติ
ทั้งเพื่อประโยชน์ตน ทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่นจำพวก ๑ บุคคลปฏิบัติทั้งเพื่อ
ประโยชน์ตน ทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่นจำพวก ๑

ก็บุคคลปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น เป็น
อย่างไร ? บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ละเว้นจากปาณาติบาตด้วยตนเอง แต่
ไม่ชักชวนผู้อื่น เพื่อละเว้นจากปาณาติบาต เป็นผู้ละเว้นจากอทินนาทาน
กาเมสุมิฉฉาจาร มุสาวาท สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานด้วยตนเอง แต่ไม่ชักชวน
ผู้อื่นเพื่อละเว้นจากอทินนาทาน กาเมสุมิฉฉาจาร มุสาวาท สุราเมรยมัชช-
ปมาทัฏฐาน อย่างนี้แล บุคคลปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน แต่ไม่ปฏิบัติ
เพื่อประโยชน์ผู้อื่น

บุคคลปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น แต่ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน เป็นอย่างไร ? บุคคลบางคนในโลกนี้ ตนเองไม่ละเว้นจากปาณาติบาต ฯลฯ สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐาน แต่ชักชวนผู้อื่นเพื่อละเว้น จากปาณาติบาต ฯลฯ สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐาน อย่างนี้แล บุคคลปฏิบัติเพราะประโยชน์ผู้อื่น แต่ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน

บุคคลไม่ปฏิบัติทั้งเพื่อประโยชน์ตน ทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่น เป็นอย่างไร ? บุคคลบางคนในโลกนี้ ตนเองก็ไม่ละเว้นจากปาณาติบาต ฯลฯ สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐาน ทั้งไม่ชักชวนผู้อื่นเพื่อละเว้น จากปาณาติบาต ฯลฯ สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐาน อย่างนี้แล บุคคลไม่ปฏิบัติทั้งเพื่อประโยชน์ตน ทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่น

บุคคลปฏิบัติทั้งเพื่อประโยชน์ตนทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่น เป็นอย่างไร ? บุคคลบางคนในโลกนี้ทั้งเว้นจากปาณาติบาต ฯลฯ สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐาน ด้วยตนเอง ทั้งชักชวนผู้อื่นเพื่อละเว้นจากปาณาติบาต ฯลฯ สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐาน อย่างนี้แล บุคคลปฏิบัติทั้งเพื่อประโยชน์ตน ทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้แล บุคคล ๔ จำพวก มีปรากฏอยู่ในโลก.

จบสิกขาสูตรที่ ๘

สิกขาสูตรที่ ๘ ตรัสด้วยอำนาจแห่งเวร ๕

๑๐. โปตลียสูตร

ว่าด้วยโปตลียปริพาชก

[๑๐๐] ครั้งนั้น ปริพาชกชื่อโปตลียะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ฯลฯ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า โปตลียะ บุคคล จำพวกนี้ ฯลฯ

คือบุคคลจำพวกหนึ่งกล่าวติคนที่ควรติ ตามเรื่องที่จริงที่แท้ตามกาลอันควร แต่ไม่กล่าวชมคนที่ควรชม ตามเรื่องที่จริงที่แท้ตามกาลอันควรจำพวก ๑ บุคคลจำพวกหนึ่งกล่าวชมคนที่ควรชม ตามเรื่องที่จริงที่แท้ตามกาลอันควร แต่ไม่กล่าวที่คนที่ควรติ ตามเรื่องที่จริงที่แท้ตามกาลอันควรจำพวก ๑ บุคคลจำพวกหนึ่ง ทั้งไม่กล่าวติคนที่ควรติ ทั้งไม่กล่าวชมคนที่ควรชม ตามเรื่องที่จริงที่แท้ตามกาลอันควรจำพวก ๑ บุคคลจำพวกหนึ่งกล่าวติคนที่ควรติบ้าง กล่าวชมคนที่ควรชมบ้าง ตามเรื่องที่จริงที่แท้ตามกาลอันควรจำพวก ๑ นี้แล บุคคล จำพวก มีปรากฏอยู่ในโลก โปตลียะ บรรดาบุคคล ๔ จำพวกนี้ บุคคลจำพวกไหนชอบใจท่านว่าดีกว่าประณีตกว่า

โปตลียปริพาชกกราบทูลว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ บุคคล ๔ จำพวกนี้ ฯลฯ บรรดาบุคคล ๔ จำพวกนี้ บุคคลจำพวกที่ทั้งไม่กล่าวติคนที่ควรติ ทั้งไม่กล่าวชมคนที่ควรชม นี้ชอบใจข้าพระพุทธเจ้าว่าดีกว่าสูงกว่า เพราะเหตุไร เพราะเหตุว่าอุเบกขา (ความวางเฉย) นั้นเป็นการดี

พ. ตรัสค้ำว่า โปตลียะ บุคคล ๔ จำพวกนี้ ฯลฯ บรรดาบุคคล ๔ จำพวกนี้ บุคคลจำพวกที่กล่าวติคนที่ควรติบ้าง กล่าวชมคนที่ควรชมบ้าง ตามเรื่องที่จริงที่แท้ตามกาลอันควร นี้ชอบใจเราว่าดีกว่า ประณีตกว่า เพราะเหตุอะไร เพราะความเป็นผู้รู้จักกาลในสถานนั้น ๆ นั้น เป็นการดี

โปตลียปริพาชกกราบทูลเห็นด้วยตามพระพุทธดำรัส และประกาศ คนเป็นอุบาสกว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ บุคคล ๔ จำพวกนี้ ฯลฯ บรรดา บุคคล ๔ จำพวกนี้ บุคคลจำพวกที่กล่าวติคนที่ควรติบ้าง กล่าวชมคนที่ควรชมบ้าง ตามเรื่องที่จริงที่แท้ตามกาลอันควร นี้ชอบใจข้าพระพุทธเจ้าว่า ดีกว่าประณีตกว่า นั้นเพราะเหตุอะไร เพราะเหตุว่า ความเป็นผู้รู้จักกาล ในสถานนั้น ๆ นั้นเป็นการดี ดีจริง ๆ พระโคตมผู้เจริญ พระโคตมผู้เจริญ

ประกาศธรรมหลายปริยาย เหมือนหงายของที่คว่ำ เปิดเผยของที่ปิด บอกลทาง
แก่คนหลงทางหรือส่องตะเกียงในเวลามืดให้คนมีตาดีได้เห็นรูปต่าง ๆ ฉะนั้น
ข้าพระพุทธเจ้าขอถึงพระโคตมผู้เจริญกับพระธรรมและพระภิกษุสงฆ์เป็นสรณะ
ขอพระโคตมผู้เจริญทรงจำข้าพระพุทธเจ้าไว้ว่าเป็นอุบาสกถึงสรณะตลอดชีวิต
ตั้งแต่วันนี้ไป.

จบโปตลียสูตรที่ ๑๐

จบอสุรวรรคที่ ๕

จบทุกติยปิณณาสกั

อรรถกถาโปตลียสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในโปตลียสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า กาลเณ ความว่า ตามกาลอันควรอันเหมาะ. บทว่า ขมติ
คือชอบใจ บทว่า ยทิทํ ตตฺร ตตฺร กาลญฺญตา ความว่า การรู้จัก
กาลในสถานที่นั้น ๆ ท่านแสดงว่า การรู้จักกาลนั้น ๆ แล้วกล่าวติคนที่ควรติ
และกล่าวชมคนที่ควรชม เป็นปกติของบัณฑิตทั้งหลาย.

จบอรรถกถาโปตลียสูตรที่ ๑๐

จบอสุรวรรคที่ ๕

จบทุกติยปิณณาสกั

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. อสุรัสสูตร ๒. ปฐมสมาธิสูตร ๓. ทุกติยสมาธิสูตร ๔. ตติย-
สมาธิสูตร ๕. นวาลาตสูตร ๖. รากสูตร ๗. นิสันตีสสูตร ๘. อัตตหิต-
สูตร ๙. ลิกขาสูตร ๑๐. โปตลียสูตร และอรรถกถา.

ตติยปัณณาสก์

วลาหกวรรคที่ ๑

๑๐. ปฐมวลาหสูตร

ว่าด้วยบุคคลเปรียบด้วยวลาห ๔

[๑๐๑] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้น ทูลรับคำสั่งพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทพจน์ นี้ว่า คุก่อนภิกษุทั้งหลาย วลาห (คือเมฆฝน) ๔ ประเภทนี้ วลาห ๔ ประเภทคืออะไร คือ

- คชชิตา โน วสุธิตา   วลาหคำราม แต่ไม่ตก
- วสุธิตา โน คชชิตา   วลาหตก แต่ไม่คำราม
- เนว คชชิตา โน วสุธิตา   วลาหไม่คำราม ไม่ตก
- คชชิตา จ วสุธิตา จ   วลาหทั้งคำราม ทั้งตก

นี้แล วลาห ๔ ประเภท

นั้นเดียวกันนั้นแล ภิกษุทั้งหลาย บุคคลเปรียบด้วยวลาห ๔ จำพวก นี้มีปรากฏอยู่ในโลก บุคคลเปรียบด้วยวลาห ๔ จำพวก คืออะไร คือ บุคคลดูจวลาหคำราม แต่ไม่ตก ๑ บุคคลดูจวลาหตก แต่ไม่คำราม ๑ บุคคลดูจวลาหไม่คำราม ไม่ตก ๑ บุคคลดูจวลาหทั้งคำรามทั้งตก ๑

ก็บุคคลดูจวลาหคําราม แต่ไม่ตกเป็นอย่างไร ? บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นคนชอบพูด แต่ไม่ทำ อย่างนี้แล บุคคลดูจวลาหคําราม แต่ไม่ตก คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย วลาหคําราม แต่ไม่ตกนั้นฉันใด เรากล่าวบุคคลนี้ว่ามีอุปมาฉันนั้น

บุคคลดูจวลาหคตก แต่ไม่คําราม เป็นอย่างไร ? บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นคนชอบทำ ไม่ชอบพูด อย่างนี้แล บุคคลดูจวลาหค แต่ไม่คําราม คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย วลาหคตก แต่ไม่คําราม นั้นฉันใด เรากล่าวบุคคลนี้ว่ามีอุปมาฉันนั้น

บุคคลดูจวลาหคไม่คําราม ไม่ตก เป็นอย่างไร ? บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นคนไม่พูด ไม่ทำเสียเลย อย่างนี้แล บุคคลดูจวลาหคไม่คําราม ไม่ตก คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย วลาหคไม่คําราม ไม่ตก นั้นฉันใด เรากล่าวบุคคลนี้ว่า มีอุปมาฉันนั้น

บุคคลดูจวลาหคทั้งคํารามทั้งตก เป็นอย่างไร ? บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นคนชอบพูดด้วยชอบทำด้วย อย่างนี้แล บุคคลดูจวลาหคทั้งคําราม ทั้งตก คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย วลาหคคํารามด้วย ตกด้วยนั้นฉันใด เรากล่าวบุคคลนี้ว่ามีอุปมาฉันนั้น

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้แล บุคคลเปรียบด้วยวลาหค ๔ จำพวก มีปรากฏอยู่ในโลก.

จบปฐมวลาหคสูตรที่ ๑

ตติยปัณณาสกั

วลาหกวรรคพรรณนาที่ ๑

อรรถกถาปฐมวลาหกสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในปฐมวลาหกสูตรที่ ๑ แห่งตติยปัณณาสกัดังต่อไปนี้ :-
บทว่า วลาหกา คือ เมฆ. บทว่า ภาสิตา โหติ โน กตุตา
ความว่า บุคคลบางคนพูดอย่างเดียวว่า เราจักทำสิ่งนี้ ๆ แต่ไม่ทำ. บทว่า
กตุตา โหติ โน ภาสิตา ความว่า บุคคลบางคนไม่พูด แต่ทำด้วยคิดว่า
ควรที่เราจะทำสิ่งนี้ ๆ ดังนี้. ฟังทราบเนื้อความในบททั้งปวงอย่างนี้

จบอรรถกถาปฐมวลาหกสูตรที่ ๑

๒. ทุตยวลาหกสูตร

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก

[๑๐๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย วลาหก ๔ ประเภทนี้ ๆลๆ คือ
คชชิตา โน วสุสิตา   วลาหกคำราม แต่ไม่ตก
วสุสิตา โน คชชิตา   วลาหกตก แต่ไม่คำราม
เนว คชชิตา โน วสุสิตา   วลาหกไม่คำราม ไม่ตก
คชชิตา จ วสุสิตา จ   วลาหกทั้งคำราม ทั้งไม่ตก
นี้แล วลาหก ๔ ประเภท

นั้นเดียวกันนั่นแล บุคคลเปรียบด้วยวลาห ๔ จำพวกนี้มีปรากฏอยู่
๗๗ คือบุคคลจวลาหคำราม แต่ไม่ตก ๑ บุคคลจวลาหตก แต่ไม่คำราม ๑
บุคคลจวลาหไม่คำราม ไม่ตก ๑ บุคคลจวลาหทั้งคำราม ทั้งตก ๑

บุคคลจวลาหคำราม แต่ไม่ตก เป็นอย่างไร ? บุคคลบางคนใน
โลกนี้ได้เล่าเรียนธรรม คือ สุตตะ เคยยะ เวชยาภรณ์ะ คาถา อุทาน อิติ-
วุตตะกะ ชาตกะ อัပ္พุตตัมมะ เวทลละ แต่เขาไม่รู้ตามความเป็นจริงว่า
นี่ทุกข์ นี่ทุกข์สมุทัย นี่ทุกข์นิโรธ นี่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา อย่างนี้แล
บุคคลจวลาหคำราม แต่ไม่ตก คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย วลาหคำราม
แต่ไม่ตกนั้นฉันใด เรากล่าวบุคคลนี้ว่ามีอุปมาฉันนั้น

บุคคลจวลาหตก แต่ไม่คำราม เป็นอย่างไร ? บุคคลบางคนใน
โลกนี้ได้เล่าเรียนธรรม คือ สุตตะ ๗๗ เวทลละ ไม่เลย แต่เขารู้ตาม
ความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ ๗๗ นี่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา อย่างนี้แล บุคคล
จวลาหตก แต่ไม่คำราม คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย วลาหตกแต่ไม่คำรามนั้น
ฉันใด เรากล่าวบุคคลนี้ว่ามีอุปมาฉันนั้น

บุคคลจวลาหไม่คำราม ไม่ตก เป็นอย่างไร ? บุคคลบางคนใน
โลกนี้ ไม่ได้เรียนธรรม คือ สุตตะ ๗๗ เวทลละ ทั้งไม่รู้ตามความเป็นจริง
ว่า นี่ทุกข์ ๗๗ ที่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา อย่างนี้แล บุคคลจวลาห
ไม่คำราม ไม่ตก คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย วลาหไม่คำราม ไม่ตกนั้นฉันใด
เรากล่าวบุคคลนี้ว่ามีอุปมาฉันนั้น

บุคคลจวลาหทั้งคำราม ทั้งตก เป็นอย่างไร ? บุคคลบางคนใน
โลกนี้ได้เล่าเรียนธรรม คือ สุตตะ ๗๗ เวทลละ ทั้งรู้ตามความเป็นจริงว่า
นี่ทุกข์ ๗๗ นี่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา อย่างนี้แล บุคคลจวลาหทั้งคำราม

ทั้งตก ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย วลาหคํารามด้วยตกด้วยนั้นฉันใด เรากล่าว
บุคคลนี้ว่ามีอุปมานั้น

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้แลบุคคลเปรียบด้วยวลาห ๔ จำพวก มี
ปรากฏอยู่ในโลก.

จบทิวลาหสูตรที่ ๒

ทิวลาหสูตรที่ ๒ มีความง่ายทั้งนั้น.

๓. กุมภสูตร

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก

[๑๐๓] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย หม้อ ๔ ประเภทนี้ หม้อ ๔ ประเภท
เป็นไฉน คือ

ตุจฺโณ ปิหิโต หม้อเปล่า ปิด

ปุโร วิวฺโณ หม้อเต็ม เปิด

ตุจฺโณ วิวฺโณ หม้อเปล่า เปิด

ปุโร ปิหิโต หม้อเต็ม ปิด

นี้แล หม้อ ๔ ประเภท

ฉันเดียวกันนั้นแล บุคคลเปรียบด้วยหม้อ ๔ จำพวกนี้มีปรากฏอยู่ ฯลฯ
คือ บุคคลจุจหม้อเปล่า ปิด ๑ บุคคลจุจหม้อเต็ม เปิด ๑ บุคคลจุจหม้อเปล่า
เปิด ๑ บุคคลจุจหม้อเต็ม ปิด ๑

บุคคลจุจหม้อเปล่า ปิด เป็นอย่างไร ? บุคคลบางคนในโลกนี้ (มี
กิริยาอาการ) ก้าว ถอย แล เหลียว คุ้ม เหยียด ทรงสังฆาฏิและบาตรจีวร

เป็นที่น่าเลื่อมใส แต่บุคคลนั้นไม่รู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ ฯลฯ นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา อย่างนี้แล บุคคลจุมมือเปล่าปิด คุก่อนภิกษุทั้งหลาย มมือเปล่า เขาเปิดไฉนฉันใด เรากล่าวบุคคลนี้ว่ามีอุปมาฉันนั้น

บุคคลจุมมือเต็ม เปิด เป็นอย่างไร ? บุคคลบางคนในโลกนี้ (มีกิริยาอาการ) ก้าว ถอย แล เหลียว คว้า เขี่ยค ทรงสังฆาฏิและบาตรจีวร ไม่เป็นที่น่าเลื่อมใส แต่บุคคลนั้นรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ ฯลฯ นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา อย่างนี้แล บุคคลจุมมือเต็ม เปิด คุก่อนภิกษุทั้งหลาย มมือเต็ม เขาเปิดไฉนฉันใด เรากล่าวบุคคลนี้ว่ามีอุปมาฉันนั้น

บุคคลจุมมือเปล่า เปิด เป็นอย่างไร บุคคลบางคนในโลกนี้ (มีกิริยาอาการ) ก้าว ถอย แล เหลียว คว้า เขี่ยค ทรงสังฆาฏิและบาตรจีวร ไม่เป็นที่น่าเลื่อมใส ทั้งไม่รู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ ฯลฯ นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา อย่างนี้แล บุคคลจุมมือเปล่าเปิด คุก่อนภิกษุทั้งหลาย มมือเปล่าเขาเปิดไฉนฉันใด เรากล่าวบุคคลนี้ว่ามีอุปมาฉันนั้น

บุคคลจุมมือเต็ม ปิด เป็นอย่างไร ? บุคคลบางคนในโลกนี้ (มีกิริยาอาการ) ก้าว ถอย แล เหลียว คว้า เขี่ยค ทรงสังฆาฏิและบาตรจีวร เป็นที่น่าเลื่อมใส ทั้งรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ ฯลฯ นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา อย่างนี้แล บุคคลจุมมือเต็ม ปิด คุก่อนภิกษุทั้งหลาย มมือเต็ม ทั้งเขาปิดไฉนฉันใด เรากล่าวบุคคลนี้ว่ามีอุปมาฉันนั้น

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้แลบุคคลเปรียบด้วยมมือ ๔ จำพวก มีปรากฏอยู่ในโลก.

อรรถกถากุมภสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในกุมภสูตรที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า กุมภภา คือหม้อ. บทว่า ตุจฺโจ ปิหิตो ได้แก่หม้อเปล่า
ปิดปาก. บทว่า ปุโร วิวโณ ได้แก่ หม้อเติมน้ำ เปิดปาก. แม้ในสองบท
ที่เหลือ ก็นัยนี้เหมือนกัน.

จบอรรถกถากุมภสูตรที่ ๓

๔. อุทกรหสูตร

ว่าด้วยบุคคลเปรียบด้วยห้วงน้ำ ๔ จำพวก

[๑๐๔] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ห้วงน้ำ ๔ อย่างนี้ ๔ อย่างเป็นไฉน
คือ ห้วงน้ำตื้นเงาลึกอย่าง ๑ ห้วงน้ำลึกเงตื้นอย่าง ๑ ห้วงน้ำตื้นเงตื้น
อย่าง ๑ ห้วงน้ำลึกเงาลึกอย่าง ๑.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ห้วงน้ำ ๔ อย่างนี้แล.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นเหมือนกัน บุคคลเปรียบด้วยห้วงน้ำ ๔
จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก ๔ จำพวกเป็นไฉน คือ บุคคลดุจห้วงน้ำตื้นเง
ลึกจำพวก ๑ บุคคลดุจห้วงน้ำลึกเงตื้นจำพวก ๑ บุคคลดุจห้วงน้ำตื้นเงตื้น
จำพวก ๑ บุคคลดุจห้วงน้ำลึกเงาลึกจำพวก ๑.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นดุจห้วงน้ำตื้นเงาลึกอย่างไร การก้าว
การถอย การเหลียว การแล การคู่ การเหยียด การทรงสังฆาภิบาตร
และจีวร ของบุคคลบางคนในโลกนี้ ล้วนน่าเลื่อมใส แต่เขาไม่ทราบชัด
ตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินี-
ปฏิบัติ อย่างนี้แล บุคคลเป็นดุจห้วงน้ำตื้นเงาลึก คุก่อนภิกษุทั้งหลาย
ห้วงน้ำตื้นเงาลึก แม้ฉันใด เรากล่าวบุคคลนี้เปรียบฉะนั้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นดุจหวังน้ำลึกเงาตื้นอย่างไร การก้าว
 ฯลฯ การทรงสังฆาฏี บาตรและจีวร ของบุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่น่าเลื่อมใส
 แต่เขาทราบชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกข์สมุทัย นี้ทุกข์นิโรธ นี้ทุกข์-
 นิโรธคามินีปฏิปทา อย่างนี้แล บุคคลเป็นดุจหวังน้ำลึกเงาตื้น ดูก่อนภิกษุ-
 ทั้งหลาย หวังน้ำลึกเงาตื้นแม้ฉันใด เรากล่าวบุคคลนี้เปรียบฉันนั้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นดุจหวังน้ำตื้นเงาตื้นอย่างไร การก้าว
 ฯลฯ การทรงสังฆาฏี บาตรและจีวรของบุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่น่าเลื่อมใส
 ทั้งเขาไม่ทราบชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกข์สมุทัย นี้ทุกข์นิโรธ
 นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทาอย่างนี้แล บุคคลเป็นดุจหวังน้ำตื้นเงาตื้น ดูก่อน
 ภิกษุทั้งหลาย หวังน้ำตื้นเงาตื้นแม้ฉันใด เรากล่าวบุคคลนี้เปรียบฉันนั้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นดุจหวังน้ำลึกเงาลึกอย่างไร การก้าว
 ฯลฯ การทรงสังฆาฏี บาตรและจีวร ของบุคคลบางคนในโลกนี้ ล้วนน่าเลื่อมใส
 ทั้งเขาทราบชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกข์สมุทัย นี้ทุกข์นิโรธ นี้ทุกข์ -
 นิโรธคามินีปฏิปทา อย่างนี้แล บุคคลเป็นดุจหวังน้ำลึกเงาลึก ดูก่อนภิกษุ
 ทั้งหลาย หวังน้ำลึกเงาลึกแม้ฉันใด เรากล่าวบุคคลนี้เปรียบฉันนั้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลเปรียบด้วยหวังน้ำ ๔ จำพวกนี้แล มี
 ปรากฏอยู่ในโลก.

จบอุทกรหตฺสูตฺรที่ ๔

อรรถกถาอุทกรหตฺสูตฺร

พึงทราบวินิจฉัยในอุทกรหตฺสูตฺรที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-

ในบทว่า อุตฺตานิ คมฺภีโรภาโส เป็นต้น ความว่า หวังน้ำดำ
 มีสีเจือด้วยน้ำใบไม้เก่า ๆ ชื่อว่ามีเงาลึก. หวังน้ำมีสีใสสะอาดดั่งแก้วมณี
 ชื่อว่ามีเงาตื้น.

จบอรรถกถาอุทกรหตฺสูตฺรที่ ๔

๕. อัมพสูตร

ว่าด้วยบุคคลเปรียบด้วยมะม่วง ๔ จำพวก

[๑๐๕] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย มะม่วง ๔ อย่าง ๔ อย่างเป็นไฉน
คือ มะม่วงดิบผิวสุกอย่าง ๑ มะม่วงสุกผิวดิบอย่าง ๑ มะม่วงดิบผิวดิบอย่าง ๑
มะม่วงสุกผิวสุกอย่าง ๑.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย มะม่วง อย่างนี้แล.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นเหมือนกัน บุคคลเปรียบด้วยมะม่วง ๔
จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก ๔ จำพวกเป็นไฉน คือ บุคคลจุมมะม่วงดิบผิว
สุกจำพวก ๑ บุคคลจุมมะม่วงสุกผิวดิบจำพวก ๑ บุคคลจุมมะม่วงดิบผิวดิบ
อย่าง ๑ บุคคลจุมมะม่วงสุกผิวสุกจำพวก ๑.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นจุมมะม่วงดิบผิวสุกอย่างไร การก้าว
การถอย การเหลียว การแล การรู้ การเหยียด การทรงสังฆาฏิบาตรและ
จีวร ของบุคคลบางคนในโลกนี้ ล้วนน่าเลื่อมใส แต่เขาไม่ทราบซัดตาม
ความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกข์สมุทัย นี้ทุกข์นิโรธ นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา
อย่างนี้แล บุคคลเป็นจุมมะม่วงดิบผิวสุก คุก่อนภิกษุทั้งหลาย มะม่วงดิบ
ผิวสุก แม้นั้นใด เรากล่าวบุคคลนี้เปรียบฉนั้น.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นจุมมะม่วงสุกผิวดิบอย่างไร การก้าว
ฯลฯ การทรงสังฆาฏิ บาตรและจีวร ของบุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่น่าเลื่อมใส
แต่เขาทราบซัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกข์สมุทัย นี้ทุกข์นิโรธ นี้ทุกข์-
นิโรธคามินีปฏิปทา อย่างนี้แล บุคคลเป็นจุมมะม่วงสุกผิวดิบ คุก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย มะม่วงสุกผิวดิบ แม้นั้นใด เรากล่าวบุคคลนี้เปรียบฉนั้น.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นจุมมะม่วงดิบผิวดิบอย่างไร การก้าว
ฯลฯ การทรงสังฆาฏิ บาตรและจีวรของบุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่น่าเลื่อมใส
ทั้งเขาไม่ทราบซัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกข์สมุทัย นี้ทุกข์นิโรธ

นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา อย่างนี้แล บุคคลเป็นดุจมะม่วงดิบผิวดิบ
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มะม่วงดิบผิวดิบ แม้นั้นใด เรากล่าวบุคคลนี้เปรียบฉันนั้น.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นดุจมะม่วงสุกผิวสุกอย่างไร การก้าว
 ฯลฯ การทรงสังฆาฏิ บาตรและจีวร ของบุคคลบางคนในโลกนี้ นำเลื่อมใส
 ทั้งเขาทราบชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุก ๆ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกข-
 นิโรธคามินีปฏิปทา อย่างนี้แล บุคคลเป็นดุจมะม่วงสุกผิวสุก คู่ก่อนภิกษุ
 ทั้งหลาย มะม่วงสุกผิวสุก แม้นั้นใด เรากล่าวบุคคลนี้เปรียบฉันนั้น.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลเปรียบด้วยมะม่วง ๔ จำพวกนี้แล มี
ปรากฏอยู่ในโลกนี้.

จบอัมพสูตรที่ ๕

อรรถกถาอัมพสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอัมพสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อามิ ปกฺกวนฺถึ ความว่า เมื่อตรวจดู เป็นมะม่วงดิบ
แต่ปรากฏเหมือนสุก. บททั้งปวงพึงเห็นอย่างนี้.

จบอรรถกถาอัมพสูตรที่ ๕

๗. มุติกาสูตร

ว่าด้วยบุคคลเปรียบด้วยหนู ๔ จำพวก

[๑๐๖]* [๑๐๗] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย หนู ๔ จำพวกนี้ ๔ จำพวก เป็นไฉน คือ หนูขุดรูแต่ไม่อยู่จำพวก ๑ หนูอยู่แต่ไม่ขุดรูจำพวก ๑ หนูไม่ขุดรู ไม่อยู่จำพวก ๑ หนูขุดรูด้วยอยู่ด้วยจำพวก ๑

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย หนู ๔ จำพวกนี้แล.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นเหมือนกัน บุคคลเปรียบด้วยหนู ๔ จำพวก นี้ มีปรากฏอยู่ในโลก ๔ จำพวกเป็นไฉน คือ บุคคลจงดุขหนูขุดรูแต่ไม่อยู่ จำพวก ๑ บุคคลจงดุขหนูอยู่แต่ไม่ขุดรูจำพวก ๑. บุคคลจงดุขหนูไม่ขุดรูไม่อยู่ จำพวก ๑ บุคคลจงดุขหนูขุดรูด้วยอยู่ด้วยจำพวก ๑.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นจงดุขหนูขุดรูแต่ไม่อยู่อย่างไร บุคคล บางคนในโลกนี้ ย่อมเล่าเรียนธรรม คือ สุตตะ เถยยะ ไวยากรณ์ คาทา อุทาน อิติวุตตะกะ ชาดก อัปภูตธรรม เวทลละ แต่เขาไม่ทราบซัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา อย่างนี้แล บุคคลเป็นจงดุขหนูขุดรูแต่ไม่อยู่ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย หนูขุดรูแต่ไม่อยู่ แม้ ฉันทใด เรากล่าวบุคคลนี้เปรียบฉันทนั้น.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นจงดุขหนูอยู่แต่ไม่ขุดรูอย่างไร บุคคล บางคนในโลกนี้ ไม่เล่าเรียนธรรม คือ สุตตะ ฯลฯ เวทลละ แต่เขาทราบซัด ตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ ฯลฯ อย่างนี้แล บุคคลเป็นจงดุขหนูอยู่แต่ไม่ขุดรู คุก่อนภิกษุทั้งหลาย หนูอยู่แต่ไม่ขุดรู แม้ฉันทใด เรากล่าวบุคคลนี้เปรียบฉันทนั้น.

* สูตรนี้ปรากฏว่าขาดหายไป ในอรรถกถาแก่สูตรที่ ๕ (คือเรื่องมะม่วง) แล้วกล่าวว่า สูตร ทั้ง ๖ เนื้อความสั้น แล้วก็แก่สูตรที่ ๗ (คือเรื่องหนู) ต่อไป ท่านผู้ชำระพระบาลีฉบับนี้ทำ เจริงอรรถบอกไว้ว่า สูตรที่ ๖ นี้ แม้ในพระไตรปิฎกฉบับประเทศอื่น ๆ ก็ปรากฏว่าขาดหาย ไปเหมือนกัน

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นจุหนุไม่จุครูไม่อยู่อย่างไร บุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่เล่าเรียนธรรม คือ สุตตะ ฯลฯ เวทลละ เขาไม่ทราบซัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ ฯลฯ อย่างนี้แล บุคคลเป็นจุหนุไม่จุครูไม่อยู่ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย หนุไม่จุครูไม่อยู่ แม้ฉันใด เรากล่าวบุคคลนี้เปรียบฉันนั้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นจุหนุจุครูด้วยอยู่ด้วยอย่างไร บุคคลบางคนในโลกนี้ เล่าเรียนธรรม คือ สุตตะ ฯลฯ เวทลละ ทั้งทราบซัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่ทุกข์สมุทัย นี่ทุกข์นิโรธ นี่ทุกข์นิโรธคามินี-ปฏิบัติ อย่างนี้แล บุคคลเป็นจุหนุจุครูด้วยอยู่ด้วย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย หนุจุครูด้วยอยู่ด้วย แม้ฉันใด เรากล่าวบุคคลนี้เปรียบฉันนั้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลเปรียบด้วยหนุ ๔ จำพวกนี้แล มีปรากฏอยู่ในโลก.

จบมุสิกาสูตที่ ๗

อรรถกถามุสิกาสูต

พึงทราบวินิจฉัยในมุสิกาสูตที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

ที่อยู่เรียกว่า ฐ หนุจำพวกใด ย่อมจุครู แต่ไม่อยู่ในฐนั้น หนุจำพวกนั้นเรียกกันว่า จุครู แต่ไม่อยู่. บาลีว่า ขนฺตา ดังนี้ก็มี. บททั้งปวงพึงทราบโดยนัยนี้.

จบอรรถกถามุสิกาสูตที่ ๗

๘. พลิตัทสูตร

ว่าด้วยบุคคลเปรียบด้วยโคพลิตัท ๔ จำพวก

[๑๐๘] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โคพลิตัท ๔ จำพวกนี้ ๔ จำพวก เป็นไฉน คือ โคพลิตัทข่มเหงโคฝูงตน ไม่ข่มเหงโคฝูงอื่นจำพวก ๑ โคพลิตัท ข่มเหงโคฝูงอื่น ไม่ข่มเหงโคฝูงตนจำพวก ๑ โคพลิตัทข่มเหงโคฝูงตนด้วย ข่มเหงโคฝูงอื่นด้วยจำพวก ๑ โคพลิตัทไม่ข่มเหงโคฝูงตนด้วย ไม่ข่มเหงโค ฝูงอื่นด้วยจำพวก ๑.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โคพลิตัท ๔ จำพวกนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นเหมือนกัน บุคคลเปรียบด้วยโคพลิตัท ๔ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก ๔ จำพวกเป็นไฉน คือ บุคคลดูโคพลิตัท ข่มเหงโคฝูงตน ไม่ข่มเหงโคฝูงอื่นจำพวก ๑ บุคคลดูโคพลิตัทข่มเหงโคฝูง อื่น ไม่ข่มเหงโคฝูงตนจำพวก ๑ บุคคลดูโคพลิตัทข่มเหงโคฝูงตนด้วย ข่ม เหงโคฝูงอื่นด้วยจำพวก ๑ บุคคลดูโคพลิตัทไม่ข่มเหงโคฝูงตนด้วย ไม่ข่มเหง โคฝูงอื่นด้วยจำพวก ๑.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นดูโคพลิตัทข่มเหงโคฝูงตน ไม่ข่ม เหงโคฝูงอื่นอย่างไรบุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ยังบริษัทของตนให้หวาดเสียว ไม่ยังบริษัทของบุคคลคนอื่นให้หวาดเสียว อย่างนี้แล บุคคลเป็นดูโคพลิตัทข่มเหงโคฝูงตน ไม่ข่มเหงโคฝูงอื่น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โคพลิตัท ข่มเหงโคฝูงตน ไม่ข่มเหงโคฝูงอื่น แม้ฉันใด เรากล่าวบุคคลนี้เปรียบฉันนั้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นดูโคพลิตัทข่มเหงโคฝูงอื่น ไม่ข่ม เหงโคฝูงตนอย่างไร บุคคลบางคนในโลกนี้ ยังบริษัทอื่นให้หวาดเสียว ไม่ยัง บริษัทของตนให้หวาดเสียว อย่างนี้แล บุคคลเป็นดูโคพลิตัทข่มเหงโค ฝูงอื่น ไม่ข่มเหงโคฝูงตน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โคพลิตัทข่มเหงโคฝูงอื่น

ไม่ข่มเหงโคฝูงตน แม้นั้นใด เรากล่าวบุคคลนี้เปรียบฉนั้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นดุจโคพลิพัท ข่มเหงโคฝูงตนด้วย ข่มเหงโคฝูงอื่นด้วยอย่างไร บุคคลบางคนในโลกนี้ ยังบริษัทของตนและบริษัทของบุคคลอื่นให้หวาดเสียว อย่างนี้แล บุคคลเป็นดุจโคพลิพัท ข่มเหงโคฝูงตนด้วย ข่มเหงโคฝูงอื่นด้วย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โคพลิพัท ข่มเหงโคฝูงตนด้วย ข่มเหงโคฝูงอื่นด้วย แม้นั้นใด เรากล่าวบุคคลนี้เปรียบฉนั้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นดุจโคพลิพัทไม่ข่มเหงโคฝูงตน ไม่ข่มเหงโคฝูงอื่นอย่างไร บุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่ยังบริษัทของตนและบริษัทของบุคคลอื่นให้หวาดเสียว อย่างนี้แล บุคคลเป็นดุจโคพลิพัทไม่ข่มเหงโคฝูงตน ไม่ข่มเหงโคฝูงอื่น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โคพลิพัทไม่ข่มเหงโคฝูงตน ไม่ข่มเหงโคฝูงอื่น แม้นั้นใด เรากล่าวบุคคลนี้เปรียบฉนั้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลเปรียบด้วยโคพลิพัท ๔ จำพวกนี้แล มีปรากฏอยู่ในโลก.

จบพลิพัททสูตรที่ ๘

อรรถกถาพลิพัททสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในพลิพัททสูตรที่ ๘ ดังต่อไปนี้ :-

โคพลิพัทใด ย่อมย้ายฝูงโคของตน ไม่ย้ายฝูงโคของฝูงอื่น โคพลิพัทนี้ชื่อว่า ดูแต่ในโคฝูงของตน ไม่ดูในโคฝูงอื่น. บททั้งปวงพึงทราบอย่างนี้. บทว่า อพฺเพเขตตา โหติ ได้แก่ กระทบ คือ เสียดแทงทำให้เกิดความหวาดหวั่น.

จบอรรถกถาพลิพัททสูตรที่ ๘

๕. รุกขสูตร

ว่าด้วยบุคคลเปรียบด้วยต้นไม้ ๔ จำพวก

[๑๐๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ต้นไม้ ๔ ชนิดนี้ ๔ ชนิดเป็นไฉน คือ ต้นไม้กะพี้มีไม้กะพี้เป็นบริวารชนิด ๑ ต้นไม้กะพี้มีไม้แก่นเป็นบริวารชนิด ๑ ต้นไม้แก่นมีไม้กะพี้เป็นบริวารชนิด ๑ ต้นไม้แก่นมีไม้แก่นเป็นบริวารชนิด ๑

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ต้นไม้ ๔ ชนิดนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นเหมือนกัน บุคคลเปรียบด้วยต้นไม้ ๔ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก ๔ จำพวกเป็นไฉน คือ บุคคลจูงไม้กะพี้มีไม้กะพี้เป็นบริวารจำพวก ๑ บุคคลจูงไม้กะพี้มีไม้แก่นเป็นบริวารจำพวก ๑ บุคคลจูงไม้แก่นมีไม้กะพี้เป็นบริวารจำพวก ๑ บุคคลจูงไม้แก่นมีไม้แก่นเป็นบริวารจำพวก ๑.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นจูงไม้กะพี้มีไม้กะพี้เป็นบริวารอย่างไร บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นคนทุศีล มีบาปกรรม แม้บริษัทของเขาก็เป็นคนทุศีล มีบาปกรรม อย่างนี้แล บุคคลเป็นจูงไม้กะพี้มีไม้กะพี้เป็นบริวาร

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ต้นไม้กะพี้มีไม้กะพี้เป็นบริวาร แม้ฉันใด เรากล่าวบุคคลนี้เปรียบฉนั้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลายก็บุคคลเป็นจูงไม้กะพี้มีไม้แก่นเป็นบริวารอย่างไร บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นคนทุศีล มีบาปกรรม แต่บริษัทของเขาเป็นคนมีศีล มีกัลยาณธรรม อย่างนี้แล บุคคลเป็นจูงไม้กะพี้มีไม้แก่นเป็นบริวาร

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ต้นไม้กะพี้มีไม้แก่นเป็นบริวาร แม้ฉันใด เรากล่าวบุคคลนี้เปรียบฉนั้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นจูงไม้แก่นมีไม้กะพี้เป็นบริวารอย่างไร บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มึศีล มีกัลยาณธรรม แต่บริวารของเขาเป็นคนทุศีล มีบาปกรรม อย่างนี้แล บุคคลเป็นจูงไม้แก่นมีไม้กะพี้เป็นบริวาร

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ต้นไม้แก่นมีไม้กะพี้เป็นบริวาร แม้นั้นใด เรากล่าวบุคคลนี้เปรียบกันนั้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นต้นไม้แก่นมีไม้แก่นเป็นบริวารอย่างไร บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มึนศีล มีกัลยาณธรรม แม้บริษัทของเขาก็เป็นคนมึนศีล มีกัลยาณธรรม อย่างนี้แล บุคคลเป็นต้นไม้แก่นมีไม้แก่นเป็นบริวาร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ต้นไม้แก่นมีไม้แก่นเป็นบริวาร แม้นั้นใด เรากล่าวบุคคลนี้เปรียบกันนั้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลเปรียบด้วยต้นไม้ ๔ จำพวกนี้แล มีปรากฏอยู่ในโลก.

จบรูกขสูตรที่ ๕

อรรถกถารูกขสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในรูกขสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **เผกฺขุ เผกฺขุปริวาโร** ความว่า ต้นไม้กะพี้ไม่มีแก่นมีต้นไม้กะพี้ด้วยกันหอมล้อม. บทว่า **สารปริวาโร** ความว่า ต้นไม้มีแก่นมีไม้ตะเคียนเป็นต้นหอมล้อม. ในบททั้งปวงก็นัยนี้.

จบอรรถกถารูกขสูตรที่ ๕

๑๐. อาสิวิสูตร

ว่าด้วยบุคคลเปรียบด้วยอสรพิษ ๔ จำพวก

[๑๑๐] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อสรพิษ ๔ จำพวกนี้ ๔ จำพวก เป็นไฉน คือ อสรพิษมีพิษเล่นพิษไม่ร้ายจำพวก ๑ อสรพิษมีพิษร้ายพิษไม่เล่นจำพวก ๑ อสรพิษมีพิษเล่นด้วยพิษร้ายด้วยจำพวก ๑ อสรพิษมีพิษไม่เล่นพิษไม่ร้ายจำพวก ๑

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อสรพิษ ๔ จำพวกนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นเหมือนกัน บุคคลเปรียบด้วยอสรพิษ
จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก ๔ จำพวกเป็นไฉน คือ บุคคลดุจอสรพิษมีพิษ
เล่นพิษไม่ร้ายจำพวก ๔ บุคคลดุจอสรพิษมีพิษร้ายพิษไม่เล่นจำพวก ๑ บุคคล
ดุจอสรพิษมีพิษเล่นด้วยพิษร้ายด้วยจำพวก ๑ บุคคลดุจอสรพิษมีพิษไม่เล่น
พิษไม่ร้ายจำพวก ๑.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นดุจอสรพิษมีพิษเล่นพิษไม่ร้าย
อย่างไร บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมโกรธเนื่อง ๆ แต่ความโกรธของเขานั้น
ไม่นานเนื่องอยู่นาน อย่างนี้แล บุคคลเป็นดุจอสรพิษ มีพิษเล่นพิษไม่
ร้าย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อสรพิษมีพิษเล่นพิษไม่ร้าย แม้ฉันใด เรากล่าว
บุคคลนี้เปรียบฉนั้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นดุจอสรพิษมีพิษร้ายพิษไม่เล่นอย่างไร
บุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่โกรธเนื่อง ๆ ที่เดียว แต่ความโกรธของเขานั้นนอน
เนื่องอยู่นาน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้แล บุคคลเป็นดุจอสรพิษมีพิษ
ร้ายพิษไม่เล่น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อสรพิษมีพิษร้ายพิษไม่เล่น แม้ฉันใด
เรากล่าวบุคคลนี้เปรียบฉนั้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นดุจอสรพิษมีพิษเล่นด้วยมีพิษร้าย
ด้วยอย่างไร บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมโกรธเนื่อง ๆ และความโกรธของเขา
นั้นนอนเนื่องอยู่นาน อย่างนี้แล บุคคลเป็นดุจอสรพิษมีพิษเล่นด้วยพิษ
ร้าย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อสรพิษมีพิษเล่นด้วยพิษร้ายด้วย แม้ฉันใด เรา
กล่าวบุคคลนี้เปรียบฉนั้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นดุจอสรพิษมีพิษไม่เล่นพิษไม่ร้าย
อย่างไร บุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่โกรธเนื่อง ๆ ทั้งความโกรธของเขานั้นก็ไม่

นอนเนื่องอยู่นาน อย่างนี้แล บุคคลเป็นดุจอสรพิษไม่เล่นพิษไม่ร้าย
ดุ๊ก่อนภิกษุทั้งหลาย อสรพิษมีพิษไม่เล่นพิษไม่ร้าย แม้นั้นใด เรากล่าว
บุคคลนี้เปรียบกันนั้น.

ดุ๊ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลเปรียบด้วยอสรพิษ ๔ จำพวกนี้แล มี
ปรากฏอยู่ในโลก.

จบอาสีวิสสูตรที่ ๑๐

จบวลาหวรรคที่ ๑

อรรถกถาอาสีวิสสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอาสีวิสสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อาคตวิโส น โฆรววิโส ความว่า พิษของอสรพิษเล่น
แต่ไม่ร้าย ไม่เบียดเบียนตลอดกาลนาน. แม้นในบทที่เหลือก็เช่นนี้แล.

จบอรรถกถาอาสีวิสสูตรที่ ๑๐

จบวลาหวรรคธรรมนาที่ ๑

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ปฐมวลาหกสูตร ๒. ทุตติยวลาหกสูตร ๓. กุมภกสูตร ๔. อุทก-
รหตสูตร ๕. อัมพสูตร (สูตรที่ ๖ ขาดไป) ๖. มุติกาสูตร ๗. พลิปัทท-
สูตร ๘. รุกขสูตร ๑๐. อาสีวิสสูตร และอรรถกถา.

เกสীবรรคที่ ๒

๑. เกสีสสูตร

ว่าด้วยเรื่องนายเกสียผู้ฝึกม้า

[๑๑๑] ครั้งนั้นแล สารถิผู้ฝึกม้าชื่อเกสีย เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสถามว่า คุณก่อนเกสีย ท่านอันใคร ๆ ก็รู้ กันดีแล้วว่าเป็นสารถิผู้ฝึกม้า ก็ท่านฝึกหัดม้าที่ควรฝึกอย่างไร สารถิผู้ฝึกม้า ชื่อเกสียกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ฝึกหัดม้าที่ควรฝึกด้วย วิธีละม่อมบ้าง รุนแรงบ้าง ทั้งละม่อมทั้งรุนแรงบ้าง.

พ. คุณก่อนเกสีย ถ้าม้าที่ควรฝึกของท่านไม่เข้าถึงการฝึกหัดด้วยวิธี ละม่อม ด้วยวิธีรุนแรง ด้วยวิธีทั้งละม่อมทั้งรุนแรง ท่านจะอย่างไรกะมัน ?

เกสีย. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าม้าที่ควรฝึกของข้าพระองค์ ไม่เข้าถึง การฝึกหัดด้วยวิธีละม่อม ด้วยวิธีรุนแรง ด้วยวิธีทั้งละม่อมทั้งรุนแรง ก็ฆ่า มันเสียเลย ซ้อนั้นเพราะเหตุไร ? เพราะคิดว่าโทษมิใช่คุณอย่าได้มีแก่สกุล อาจารย์ของเราเลย ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นสารถิฝึก บุรุษชั้นเยี่ยม ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงฝึกบุรุษที่ควรฝึกอย่างไร.

พ. คุณก่อนเกสีย เราแล ย่อมฝึกบุรุษที่ควรฝึกด้วยวิธีละม่อมบ้าง รุนแรงบ้าง ทั้งละม่อมทั้งรุนแรงบ้าง คุณก่อนเกสีย ในวิธีทั้ง ๓ นั้น การฝึก ดังต่อไปนี้ เป็นวิธีละม่อม คือ กายสุจริตเป็นดังนี้ วิบากแห่งกายสุจริตเป็น ดังนี้ วิจิตสุจริตเป็นดังนี้ วิบากแห่งวิจิตสุจริตเป็นดังนี้ มโนสุจริตเป็นดังนี้

วิปากแห่งมโนสุจริตเป็นดังนี้ เทวดาเป็นดังนี้ มนุษย์เป็นดังนี้ การฝึกดังต่อไปนี้ เป็นวิธีรุนแรง คือกายทุจริตเป็นดังนี้ วิปากแห่งกายทุจริตเป็นดังนี้ วชิทุจริตเป็นดังนี้ วิปากแห่งวชิทุจริตเป็นดังนี้ มโนทุจริตเป็นดังนี้ วิปากแห่งมโนทุจริตเป็นดังนี้ นรกเป็นดังนี้ กำเนิดสัตว์ดิรัจฉานเป็นดังนี้ ปิดติวิสัยเป็นดังนี้ การฝึกดังต่อไปนี้ เป็นวิธีทั้งละม่อมทั้งรุนแรง คือ กายสุจริตเป็นดังนี้ วิปากแห่งกายสุจริตเป็นดังนี้ กายทุจริตเป็นดังนี้ วิปากแห่งกายทุจริตเป็นดังนี้ วชิสุจริตเป็นดังนี้ วิปากแห่งวชิสุจริตเป็นดังนี้ วชิทุจริตเป็นดังนี้ วิปากแห่งวชิทุจริตเป็นดังนี้ มโนสุจริตเป็นดังนี้ วิปากแห่งมโนสุจริตเป็นดังนี้ มโนทุจริตเป็นดังนี้ วิปากแห่งมโนทุจริตเป็นดังนี้ เทวดาเป็นดังนี้ มนุษย์เป็นดังนี้ นรกเป็นดังนี้ กำเนิดสัตว์ดิรัจฉานเป็นดังนี้ ปิดติวิสัยเป็นดังนี้.

เกสี. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าบุรุษที่ควรฝึกของพระองค์ไม่เข้าถึงการฝึกด้วยวิธีละม่อม ด้วยวิธีรุนแรง ด้วยวิธีทั้งละม่อมทั้งรุนแรง พระผู้มีพระภาคเจ้าจะทำอย่างไรกะเขา ?

พ. คุณก่อนเกสี ถ้าบุรุษที่ควรฝึกของเราไม่เข้าถึงการฝึกด้วยวิธีละม่อม ด้วยวิธีรุนแรง ด้วยวิธีทั้งละม่อมทั้งรุนแรง เขาก็ฆ่าเขาเสียเลย

เกสี. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ปาณาติบาตไม่สมควรแก่พระผู้มีพระภาคเจ้าเลย ก็เมื่อเป็นเช่นนั้น โฉนพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสอย่างนี้ว่า ฆ่าเขาเสีย ?

พ. จริง เกสี ปาณาติบาตไม่สมควรแก่ตถาคต ก็แต่ว่าบุรุษที่ควรฝึกใด ย่อมไม่เข้าถึงการฝึกด้วยวิธีละม่อม ด้วยวิธีรุนแรง ด้วยวิธีทั้งละม่อมทั้งรุนแรง ตถาคตไม่สำคัญบุรุษที่ควรฝึกนั้นว่า ควรว่ากล่าว ควรสั่งสอน

แม้สหพรหมจารีผู้เป็นวิญญูชนก็ย่อมไม่สำคัญว่า ควรว่ากล่าว ควรสั่งสอน
ดูก่อนเกสี ชื่อที่ตถาคต ไม่สำคัญบุรุษที่ควรฝึกว่า ควรว่ากล่าว ควรสั่งสอน
แม้สหพรหมจารีผู้เป็นวิญญูชนทั้งหลายก็ไม่สำคัญว่า ควรว่ากล่าว ควรสั่งสอน
นี่เป็นการฆ่าอย่างดี ในวินัยของพระอรหันต์.

เกสี. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชื่อที่พระตถาคตไม่สำคัญบุรุษที่ควรฝึกว่า
ควรว่ากล่าว ควรสั่งสอน แม้สหพรหมจารีผู้วิญญูชนก็ไม่สำคัญว่า ควรว่ากล่าว
ควรสั่งสอน นั่นเป็นการฆ่าอย่างดีแน่นอน ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภายตของ
พระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภายตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก
พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงประกาศธรรมโดยอนกปริยาย เปรียบเหมือนหงาย
ของทีลว่า เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือส่องประทีปในที่มืด
ด้วยหวังว่า คนมีจักขุจักเห็นรูปฉะนั้น ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์นี้
ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้ากับทั้งพระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอ
พระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดทรงจำข้าพระองค์ว่า เป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต
ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

จบเกสีสูตรที่ ๑

เกสัีวรรควรรณนาที่ ๒

อรรธกถาเกสัีสูตร

พืงทราบวืนิจฉััยในเกสัีสูตรที่ ๑ แห่งวรรคที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-
บทว่า เกสัี เป็นชื่อของนายสารถัีสัีสัีกม้า. ชื่อว่า สารถัีสัีสัีกม้า เพราะทำม้าที่ควรฝัีกให้เข้าใจจึงฝัีก. ในบทว่า สณฺเฬนปี ทมติ เป็นต้น นายสารถัีทำสัักการะพอสสมควรแก่ม้านัั้น คือ ให้กินโภชนะอย่างดี ให้คั้มน้ำ อร่อย พุดด้วยถั้อยค่านั้มนวลแล้วจึงฝัีก ชื่อว่าฝัีกด้วยวิธีละมุนละม่อม. เมื่อฝัีกด้วยผุกเข้าผุกปากเป็นต้น และแทางด้วยปลั๊ก เฝัียนด้วยเส้ พุดคำหาบาย ชื่อว่าฝัีกด้วยวิธีรุนแรง. ต้องทำทั้งสองวิธีนัั้น ตามกาลอันควร ชื่อว่าฝัีกทั้งวิธีละมุนละม่อมทั้งวิธีรุนแรง.

จบอรรธกถาเกสัีสูตรที่ ๑

๒. ขวสูตร

ว่าด้วยสมบัติ ๔ ของม้าอาษาไนยกับของภิกษุสงฆ์

[๑๐๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ม้าอาษาไนยตัวเจริญของพระราชา ประกอบด้วยองค์ ๔ ประการ ย่อมเป็นม้าควรแก่พระราชา เป็นม้าดีนั้ ย่อมถึงการนับว่าเป็นราชพาหนะ องค์ ๔ ประการเป็นไฉน คือ ชื่อตรงประการ ๑ ว่องไวประการ ๑ อุดทนประการ ๑ สงบเสงี่ยมประการ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ม้าอาษาไนยตัวเจริญของพระราชาประกอบด้วยองค์ ๕ ประการนี้แล

ย่อมเป็นม้าควรรแก่พระราช เป็นม้าต้น ย่อมถึงการนับว่าเป็นราชพาหนะ
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ย่อมเป็นผู้ควร
ของค่านับ ควรของต้อนรับ ควรแก้ทักษิณา ควรทำอัญชลี เป็นนาบุญ
ของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งไปกว่า ฉะนั้นเหมือนกันแล ธรรม ๔ ประการ
เป็นไฉน คือ ชื่อตรงประการ ๑ ว่องไวประการ ๑ อุดทนประการ ๑
สงบเสงี่ยมประการ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๔
ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ควรของค่านับ ควรของต้อนรับ ควรแก้ทักษิณา
ควรทำอัญชลี เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งไปกว่า.

จบชาตสูตรที่ ๒

อรรถกถาชาตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในชาตสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **อาหุชเวน** คือชื่อตรง. บทว่า **ชเวน** คือฝีเท้าเร็ว. บทว่า
ขนุตिया ได้แก่มีความอดทน คือ ออกกลั้น. บทว่า **โสจรุเจน** คือมีความ
เข้มแข็งเป็นปกติ. ในองค์แห่งคุณของบุคคล บทว่า **ชเวน** ได้แก่ด้วยกำลัง
เร็วแห่งญาณ. บทที่เหลือในสูตรนี้ มีเนื้อความง่ายทั้งนั้น.

จบอรรถกถาชาตสูตรที่ ๒

๓. ปโตทสูตร

ม้าอาชาไนยและบุรุษอาชาไนย ๔ จำพวก

[๑๑๓] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ม้าอาชาไนยตัวเจริญ ๔ จำพวกนี้มีปรากฏอยู่ในโลก ๔ จำพวกเป็นไฉน คือ ม้าอาชาไนยตัวเจริญบางตัวในโลกนี้ พอเห็นเงาปลุกเข้าก็ยอมสลด ถึงความสังเวชว่า วันนี้นายสารถิผู้ฝึกม้าจักให้เราทำเหตุอะไรหนอ เราจักตอบแทนแก่เขาอย่างไร คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ม้าอาชาไนยตัวเจริญบางตัวในโลกนี้ แม้เห็นปานนี้ก็มี นี่เป็นม้าอาชาไนยตัวเจริญที่ ๑ มีปรากฏอยู่ในโลกนี้.

อีกประการหนึ่ง ม้าอาชาไนยตัวเจริญบางตัวในโลกนี้ เห็นเงาปลุกแล้ว ย่อมไม่สลด ไม่ถึงความสังเวชเลยทีเดียว แต่เมื่อถูกแทงด้วยปลุกที่ขุมขนจึงสลด ถึงความสังเวชว่า วันนี้นายสารถิผู้ฝึกม้าจักให้เราทำเหตุอะไรหนอ เราจักตอบแทนแก่เขาอย่างไร คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ม้าอาชาไนยตัวเจริญบางตัวในโลกนี้ แม้เห็นปานนี้ก็มี นี่เป็นม้าอาชาไนยตัวเจริญที่ ๒ มีปรากฏอยู่ในโลก.

อีกประการหนึ่ง ม้าอาชาไนยตัวเจริญบางตัวในโลกนี้ เห็นเงาปลุกแล้วยอมไม่สลด ไม่ถึงความสังเวช แม้ถูกแทงด้วยปลุกที่ขุมขนก็ไม่สลด ไม่ถึงความสังเวช แต่เมื่อถูกแทงด้วยปลุกถึงผิวหนังจึงสลด ถึงความสังเวชว่าวันนี้นายสารถิผู้ฝึกม้าจักให้เราทำเหตุอะไรหนอ เราจักตอบแทนแก่เขาอย่างไร คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ม้าอาชาไนยตัวเจริญบางตัวในโลกนี้ แม้เห็นปานนี้ก็มี นี่เป็นม้าอาชาไนยตัวเจริญที่ ๓ มีปรากฏอยู่ในโลก.

อีกประการหนึ่ง ม้าอาชาไนยตัวเจริญบางตัวในโลกนี้ เห็นเงาปลั๊กก็ไม่วอด ไม่ถึงความสังเวช แม้ถูกแทงด้วยปลั๊กที่ขุมขนกัไม่วอด ไม่ถึงความสังเวช แม้ถูกแทงด้วยปลั๊กถึงผิวหนังก็ไม่วอด ไม่ถึงความสังเวช แต่เมื่อถูกแทงด้วยปลั๊กถึงกระดูก จึงสังเวช ถึงความสลดว่า วันนี้นายสารถิผู้ฝึกม้าจักให้เราเหตุอะไรหนอ เราจักตอบแทนแก่เขาอย่างไร คุณ่อนภิกษุทั้งหลาย ม้าอาชาไนยตัวเจริญบางตัวในโลกนี้ แม้เห็นปานนี้ก็มิ นีเป็นม้าอาชาไนยตัวเจริญที่ ๔ มีปรากฏอยู่ในโลก คุณ่อนภิกษุทั้งหลาย ม้าอาชาไนยตัวเจริญ ๔ จำพวกนี้แล มีปรากฏอยู่ในโลก.

คุณ่อนภิกษุทั้งหลาย บรุษอาชาไนยผู้เจริญ ๔ จำพวก มีปรากฏอยู่ในโลก ฉันทันเหมือนกัน ๔ จำพวกเป็นไหน? คือ บรุษอาชาไนยผู้เจริญบางคนในโลกนี้ได้ฟังว่า ในบ้านหรือในนิคมโน้นมีหญิงหรือชายถึงความทุกข์หรือทำกาลกิริยา เขาย่อมสลด ถึงความสังเวชเพราะเหตุนั้น เป็นผู้สลดแล้วเริ่มตั้งความเพียรไว้โดยแยบคาย มีใจเด็ดเดี่ยว ย่อมกระทำให้แจ้วซึ่งปรมสัจจะด้วยนามกาย และเห็นแจ้งแทงตลอดด้วยปัญญา ม้าอาชาไนยตัวเจริญพอเห็นเงาปลั๊กยอมสลดถึงความสังเวช แม้ฉันทัน เรากล่าวบรุษอาชาไนยผู้เจริญนี้เปรียบฉันทัน คุณ่อนภิกษุทั้งหลาย บรุษอาชาไนยผู้เจริญบางคนในโลกนี้ แม้เห็นปานนั้นก็มิ นีเป็นบรุษอาชาไนยผู้เจริญที่ ๑ มีปรากฏอยู่ในโลก.

อีกประการหนึ่ง บรุษอาชาไนยผู้เจริญบางคนในโลกนี้ ไม่ได้ฟังว่า ในบ้านหรือในนิคมโน้น มีหญิงหรือชายถึงความทุกข์ หรือทำกาลกิริยา แต่เขาเห็นหญิงหรือชายผู้ถึงความทุกข์ หรือทำกาลกิริยาเอง เขาจึงสลด ถึงความสังเวช เพราะเหตุนั้น เป็นผู้สลดแล้ว เริ่มตั้งความเพียรไว้โดยแยบคาย มีใจเด็ดเดี่ยว ย่อมกระทำให้แจ้วซึ่งปรมสัจจะด้วยนามกาย และเห็นแจ้งแทงตลอดด้วยปัญญา ม้าอาชาไนยตัวเจริญถูกแทงด้วยปลั๊กที่ขุมขนกัยอมสลด

ถึงความสังเวช แม้นั้นใด เรากล่าวบุรุษอาชาไนยผู้เจริญนี้เปรียบกันนั้น
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุรุษอาชาไนยผู้เจริญบางคนในโลกนี้ แม้เห็นปานนี้ก็มิ
นี้เป็นบุรุษอาชาไนยผู้เจริญที่ ๒ มีปรากฏอยู่ในโลก.

อีกประการหนึ่ง บุรุษอาชาไนยผู้เจริญบางคนในโลกนี้ ไม่ได้ฟังว่า
ในบ้านหรือในนิคมโน้น มีหญิงหรือชายถึงความทุกข์ หรือทำกาลกิริยา และ
ไม่ได้เห็นหญิงหรือชายผู้ถึงความทุกข์ หรือทำกาลกิริยาเอง แต่ญาติหรือ
สาโลหิตของเขาถึงความทุกข์ หรือทำกาลกิริยา เขาจึงสลด ถึงความสังเวช
เพราะเหตุนั้น เป็นผู้สลดแล้ว เริ่มตั้งความเพียรไว้โดยแยบคาย มีใจเด็ดเดี่ยว
ย่อมกระทำให้แจ้งซึ่งปรมัตถจะด้วยนามกาย และเห็นแจ้งแทงตลอดด้วยปัญญา
ม้าอาชาไนยตัวเจริญถูกแทงผิวหนังจึงสลด ถึงความสังเวช แม้นั้นใด เรา
กล่าวบุรุษอาชาไนยผู้เจริญนี้เปรียบกันนั้น คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุรุษอาชาไนย
ผู้เจริญบางคนในโลกนี้ แม้เห็นปานนี้ก็มิ นี้เป็นบุรุษอาชาไนยผู้เจริญที่ ๓
มีปรากฏอยู่ในโลก.

อีกประการหนึ่ง บุรุษอาชาไนยผู้เจริญบางคนในโลกนี้ ไม่ได้ฟังว่า
ในบ้านหรือในนิคมโน้น. มีหญิงหรือชายถึงความทุกข์ หรือทำกาลกิริยา และ
ไม่ได้เห็นหญิงหรือชายผู้ถึงความทุกข์ หรือทำกาลกิริยาเอง ทั้งญาติหรือ
สาโลหิตของเขาก็ไม่ถึงทุกข์ หรือทำกาลกิริยา แต่เขาเองทีเดียว อันทุกข-
เวทนาเป็นไปทางสรีระ กล้าแข็ง เผ็ดร้อน ไม่น่ายินดี ไม่น่าพอใจ แทบ
จะนำชีวิตไปเสีย ถูกต้องแล้ว เขาจึงสลด ถึงความสังเวชเพราะเหตุนี้ เป็น
ผู้สลดแล้วเริ่มตั้งความเพียรไว้โดยแยบคาย มีใจเด็ดเดี่ยว ย่อมกระทำให้แจ้ง
ซึ่งปรมัตถจะด้วยนามกาย และเห็นแจ้งแทงตลอดด้วยปัญญา ม้าอาชาไนย
ตัวเจริญถูกแทงด้วยปฏักถึงกระดูก จึงสลด ถึงความสังเวช แม้นั้นใด เรา
กล่าวบุรุษอาชาไนยผู้เจริญนี้เปรียบกันนั้น คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุรุษอาชาไนย

ผู้เจริญบางคนในโลกนี้ แม้เห็นปานนี้ก็มี นี่เป็นบุรุษอาชาไนยผู้เจริญที่ ๔ มีปรากฏอยู่ในโลก.

คู่อ่อนภิกษุทั้งหลาย บุรุษอาชาไนยผู้เจริญ ๔ จำพวกนี้แล มีปรากฏอยู่ในโลก.

จบปโตทสูตรที่ ๓

อรรถกถापโตทสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปโตทสูตรที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ปโตทจฉายิ** ความว่า เงามแห่งปลักที่ยกขึ้นเพื่อจะแทง.
บทว่า **สัวิชติ** ความว่า สะดุ้งด้วยกำหนดว่าเราต้องเร่งฝีเท้า. บทว่า **สัเวคิ**
อาปชชติ ความว่า แทะให้สะดุ้ง. บทว่า **โลมเวธวิทุโ** ความว่า พอ
ถูกปลักแทงจ่อที่ขุมขน. บทว่า **จมุมเวธวิทุโ** ความว่า เอาปลักแทง
ตัดผิวหนัง. บทว่า **อฏฺฐิเวธวิทุโ** ความว่า เอาปลักแทงทะลุถึงกระดูก.
บทว่า **กายน** คือด้วยนามกาย. บทว่า **ปรมสจฺจ** คือนิพพาน. บทว่า
สจฺจสิโรติ คือถูกต้อง. บทว่า **ปลฺลณาย** คือมรรคปัญญาพร้อมด้วยวิปัสสนา.

จบอรรถกถापโตทสูตรที่ ๓

๔. นาคสูตร

ว่าด้วยคุณสมบัติ ๔ ของช้างต้นกับของภิกษุสงฆ์

[๑๑๔] คู่อ่อนภิกษุทั้งหลาย ช้างตัวประเสริฐของพระราชา ประกอบด้วย
ด้วยองค์ ๔ ย่อมเป็นช้างควรแก่พระราชา เป็นช้างต้น ย่อมถึงการนับว่าเป็น
ราชพาหนะ องค์ ๔ เป็นไฉน คือ ช้างตัวประเสริฐของพระราชา ในโลกนี้

เป็นสัตว์สำเนียง (การเอาใจใส่) ๑ กำจัด ๑ อดทน ไปได้เร็ว ๑

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ช้างตัวประเสริฐของพระราชาเป็นสัตว์สำเนียงอย่างไร
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ช้างตัวประเสริฐของพระราชา ในโลกนี้ ย่อมเอาใจใส่
มนสิการถึงเหตุการณ์ที่นายควาญช้างจะให้กระทำ ที่ตนเคยทำก็ตาม ไม่เคยทำ
ก็ตาม ประมวลเหตุการณ์ทั้งหมดไว้ด้วยใจ คอยเงี่ยโสตสดับอยู่ คุณก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ช้างตัวประเสริฐของพระราชา เป็นสัตว์สำเนียงอย่างนี้แล.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ช้างตัวประเสริฐของพระราชา เป็นสัตว์กำจัด
อย่างไร คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ช้างตัวประเสริฐของพระราชา ในโลกนี้ เข้าสู่
สงครามแล้ว ย่อมกำจัดช้างบ้าง พลช้างบ้าง ม้าบ้าง พลม้าบ้าง รถบ้าง
พลรถบ้าง พลเดินเท้าบ้าง คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ช้างตัวประเสริฐของพระราชา
เป็นสัตว์กำจัดอย่างนี้แล.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ช้างตัวประเสริฐของพระราชาเป็นสัตว์อดทน
อย่างไร คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ช้างตัวประเสริฐของพระราชา ในโลกนี้ เข้าสู่
สงครามแล้ว เป็นสัตว์อดทนต่อการประหารด้วยหอก ต่อการประหารด้วยดาบ
ต่อการประหารด้วยหาว ต่อเสียงระเบงซึ่งแซ่แห่งกลองบัณเฑาะว์สังข์และ
มโหระทึก คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ช้างตัวประเสริฐของพระราชาเป็นสัตว์อดทน
อย่างนี้แล.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ช้างตัวประเสริฐของพระราชา เป็นสัตว์ไปได้
เร็วอย่างไร คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ช้างตัวประเสริฐของพระราชาในโลกนี้
นายควาญช้างจะใช้ไปสู่ทิศใด ตนจะเคยไปหรือไม่เคยไปก็ตาม ย่อมเป็นสัตว์
ไปสู่ทิศนั้นเร็วพลันทีเดียว คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ช้างตัวประเสริฐของพระราชา
เป็นสัตว์ไปได้เร็วอย่างนี้แล.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ช้างตัวประเสริฐของพระราชาประกอบด้วยองค์ ๔
นี้แล ย่อมเป็นสัตว์ควรแก่พระราชา เป็นช้างต้น ถึงการนับว่าเป็นราชพาหนะ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ก็ฉันนั้น เหมือนกันแล ย่อมเป็นผู้ควรของค่านับ เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรแก่ทักษิณา เป็นผู้ควรทำอัญชลี เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งไปกว่า ธรรม ๔ ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้สำเหนียก ๑ กำจัด ๑ อดทน ๑ ไปได้เร็ว ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุ เป็นผู้สำเหนียกอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ จดจำ กระทำธรรมวินัยนี้อัน พระตถาคตประกาศแล้ว ทรงแสดงอยู่ไว้ในใจ ประมวลธรรมวินัยทั้งปวงไว้ ด้วยใจ เย็นโศดลงสดับธรรม ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้สำเหนียก อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเป็นผู้กำจัดอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมให้ตั้งอยู่ไม่ได้ ย่อมละ ย่อมบรรเทา กระทำให้พินาศ ให้ถึงความไม่มี ซึ่งกามวิตกอันบังเกิดขึ้นแล้ว ย่อมให้ตั้งอยู่ไม่ได้ ย่อมละ ย่อมบรรเทา ย่อม กระทำให้พินาศ ให้ถึงความไม่มี ซึ่งพยาบาทวิตกอันบังเกิดขึ้นแล้ว ย่อมให้ ตั้งอยู่ไม่ได้ ย่อมละ. ย่อมบรรเทา ย่อมกระทำให้พินาศ ให้ถึงความไม่มี ซึ่ง วิหิงสาวิตกอันบังเกิดขึ้นแล้ว ย่อมให้ตั้งอยู่ไม่ได้ ย่อมละ ย่อมบรรเทา ย่อม กระทำให้พินาศ ให้ถึงความไม่มี ซึ่งธรรมอันเป็นบาปอกุศล อันบังเกิดขึ้นแล้ว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้กำจัดอย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเป็นผู้อดทนอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้อดทนต่อความหนาว ความร้อน ความหิว ความระหาย สัมผัสแห่ง เหลือบ ขุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลาน เป็นผู้มิปกตอดทนต่อคำกล่าว อันหยาบคาย ร้ายกาจ ที่บังเกิดขึ้นแล้ว ต่อทุกขเวทนาเป็นไปทางสี่ระ กளைแข็ง เผ็ดร้อน ไม่น่ายินดี ไม่น่าพอใจ แทบจะนำชีวิตไปเสีย ดูก่อน-

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้อดทนอย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเป็นผู้ไปได้เร็วอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ทิศใดที่ตนไม่เคยไป โดยกาลนานนี้ คือ ความระงับสังขารทั้งปวง ความสละคืนอุปธิทั้งปวง ความสิ้นตัณหา ความคลายกำหนด ความดับนิพพาน เป็นผู้ไปสู่ทิศนั้นได้เร็ว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้ไปได้เร็วอย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ควรของค่านับ เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรแก้ทักขิณา เป็นผู้ควรทำอัญชลี เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งไปกว่า.

จบภาคสูตรที่ ๔

อรรถกถานาคสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในนาคสูตรที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อฏฺฐจิกฺควา คือ เป็นประโยชน์. มโหระทิก ชื่อว่า ตินวะ ในคำนี้ว่า ตินวนินฺนาทสทุทานํ. บทว่า นินฺนาทสทุโท ได้แก่ เสียงดังผสมผสานเป็นอันเดียวกัน แม้ของเครื่องตีเป่าทุกอย่าง. ในบทว่า ทํสา เป็นต้น บทว่า ทํสา ได้แก่ เหลือบ. บทว่า มกฺสา ได้แก่ ยุง. บทว่า จิปฺปฺพลฺลเวว คนฺตา โหติ ความว่า ภิกษุบำเพ็ญศีล สมาธิปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะแล้วไปเร็วพลัน.

จบอรรถกถานาคสูตรที่ ๔

๕. ฐานสูตร

เหตุแห่งความเสื่อมและความเจริญ ๔ ประการ

[๑๑๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เหตุ ๔ ประการนี้ ประการเป็นไฉน ? คือ เหตุเพื่อ ทำสิ่งที่ไม่พอใจ และเหตุนั้นเมื่อทำเข้า ย่อมเป็นไปเพื่อความฉิบหาย ๑ เหตุเพื่อทำสิ่งที่ไม่พอใจ และเหตุนั้นเมื่อทำเข้า ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ ๑ เหตุเพื่อทำสิ่งที่พอใจ และเหตุนั้นเมื่อทำเข้า ย่อมเป็นไปเพื่อความฉิบหาย ๑ เหตุเพื่อทำสิ่งที่พอใจ และเหตุนั้นเมื่อทำเข้า ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ในเหตุ ๔ ประการนั้น เหตุเพื่อทำสิ่งที่ไม่พอใจ และเหตุนั้นเมื่อทำเข้าย่อมเป็นไปเพื่อความฉิบหายนี้ บัณฑิตย่อมสำคัญว่าไม่ควรทำโดยส่วนทั้งสองทีเดียว คือ บัณฑิตย่อมสำคัญว่า ไม่ควรทำแม้โดยเหตุเพื่อทำสิ่งที่ไม่พอใจ ย่อมสำคัญว่า ไม่ควรทำแม้โดยเหตุที่เมื่อทำเข้าย่อมเป็นไปเพื่อความฉิบหาย คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เหตุนี้ บัณฑิตย่อมสำคัญว่าไม่ควรทำโดยส่วนทั้งสองทีเดียว.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ในเหตุเพื่อทำสิ่งที่ไม่พอใจ และเหตุนั้นเมื่อทำเข้า ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ พึงทราบคนพาลและบัณฑิตได้ ในเพราะกำลังของบุรุษ ในเพราะความเพียรของบุรุษ ในเพราะความบากบั่นของบุรุษ คนพาลย่อมไม่สำเหนียกดังนี้ว่า เหตุนี้เพื่อทำสิ่งที่ไม่พอใจก็จริง ถึงอย่างนั้น เหตุนี้เมื่อทำเข้าย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ ดังนี้ เขาย่อมไม่กระทำเหตุนั้น เหตุนั้นอันเขาไม่กระทำอยู่ ย่อมเป็นไปเพื่อความฉิบหาย ส่วนบัณฑิตย่อมสำเหนียกดังนี้ว่า เหตุนี้เพื่อทำสิ่งที่ไม่พอใจก็จริง ถึงอย่างนั้น เหตุนี้เมื่อทำเข้าย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ดังนี้ เขาย่อมกระทำเหตุนั้น เหตุนั้นอันเขากระทำอยู่ ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้ในเหตุเพื่อทำสิ่งที่พอใจ และเหตุนั้นเมื่อทำเข้าย่อมเป็นไป เพื่อความฉิบหาย ฟังทราบคนพาลและบัณฑิต ในเพราะกำลังของบุรุษ ในเพราะความเพียรของบุรุษ ในเพราะความบากบั่นของบุรุษ คน พาลย่อมไม่สำเหนียกดังนี้ว่า เหตุนี้เพื่อทำสิ่งที่พอใจก็จริง ถึงอย่างนั้น เหตุนี้เมื่อทำเข้าย่อมเป็นไปเพื่อความฉิบหาย ดังนี้ เขาย่อมกระทำเหตุนี้ เหตุนี้อันเขากระทำอยู่ ย่อมเป็นไปเพื่อความฉิบหาย ส่วนบัณฑิตย่อมสำเหนียก ดังนี้ว่า เหตุนี้เพื่อทำสิ่งที่พอใจก็จริง ถึงอย่างนั้น เหตุนี้เมื่อทำเข้า ย่อมเป็นไปเพื่อความฉิบหาย ดังนี้ เขาย่อมไม่กระทำเหตุนี้ เหตุนี้อันเขาไม่กระทำอยู่ ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เหตุเพื่อทำสิ่งที่พอใจ และเหตุนั้นเมื่อทำเข้า ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ บัณฑิตย่อมสำคัญว่า ควรทำโดยส่วนทั้ง ๒ ทิเตยว คือ ย่อมสำคัญว่า ควรทำโดยเหตุเพื่อทำสิ่งที่พอใจ และโดยเหตุที่เมื่อทำเข้า ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ เหตุนี้ บัณฑิตย่อมสำคัญว่า ควรทำโดยส่วนทั้ง ๒ ทิเตยว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เหตุ ๔ ประการนี้แล.

จบฐานสูตรที่ ๕

อรรถกถาฐานสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในฐานสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ฐานานิ ได้แก่เหตุ. บทว่า อนตฺถาย สิวตฺตติ ความว่า ย่อมเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์ เพื่อมิใช่ความเจริญ. ก็ในคำนี้ ฟังทราบ กุศลกรรมที่สัมปยุตด้วยโสมนัส ในบทเป็นต้นอย่างนี้ว่า บาปกรรมมีทุกซ์

มีความคับแค้นซึ่งต่างโดยชุดบ่อจับปลาตัดช่องของเขาเป็นต้น ฟังทราบว่าเป็นฐานะที่ ๑ การงานมีการทิ้งขยะดอกไม้เป็นต้น และการงานมีการโบกปูนขาว มุงเรือนและกวาดสถานที่ไม่สะอาดเป็นต้น สำหรับคฤหัสถ์ผู้เลี้ยงชีพโดยชอบ ฟังทราบว่าเป็นฐานะที่ ๒ กรรมมีการดื่มสุราลูปไล้ของหอมและการประดับดอกไม้เป็นต้น และกรรมมีปาณาติบาตเป็นต้น ที่เป็นไปแล้วด้วยอำนาจความยินดี ฟังทราบว่าเป็นฐานะที่ ๓ กุศลกรรมที่ประกอบด้วย โสมนัสในกิจกรรมเป็นต้นอย่างนี้ คือ การนุ่งห่มผ้าสะอาด ถือเอาดอกไม้ และของหอมเป็นต้นไปในเวลาไปฟังธรรม การไหว้พระเจดีย์ การไหว้ต้นโพธิ์ การฟังธรรมกถาอันไพเราะ การสมาทานศีล ๕ ฟังทราบว่าเป็นฐานะที่ ๔. บทว่า ปุริสธามะ ความว่า ในเรี่ยวแรงคือญาณของบุรุษ. แม้ในบทที่เหลือก็เช่นนี้แล.

จบอรรถกถาฐานสูตรที่ ๕

๖. อัปมาทสูตร

ว่าด้วยความไม่ประมาทโดยฐานะ ๔ ประการ

[๑๑๖] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ควรทำความไม่ประมาทโดยฐานะ ๔ ประการ ๔ ประการเป็นไหน? คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงละกาย-ทุจจริต จงเจริญกายสุจริต และอย่าประมาทในการละกายตุจจริตและการเจริญกายสุจริตนั้น จงละวจีตุจจริต จงเจริญวจีสุจริต และอย่าประมาทในการละวจีตุจจริตและการเจริญวจีสุจริตนั้น จงละมโนตุจจริต จงเจริญมโนสุจริต และอย่าประมาทในการละมโนตุจจริตและการเจริญมโนสุจริตนั้น จงละมิจฉาทิฎฐิ

จงเจริญสัมมาทิฏฐิ และอย่าประมาทในการละมิจฉาทิฏฐิ และการเจริญสัมมาทิฏฐินั้น คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ในกาลใดแล ภิกษุละกายทุจริต เจริญกายสุจริต ละวจีทุจริต เจริญวจีสุจริต ละมโนทุจริต เจริญมโนสุจริต ละมิจฉาทิฏฐิ เจริญสัมมาทิฏฐิได้แล้ว ในกาลนั้น เขาย่อมไม่กลัวต่อความตาย อันจะมีในภายหน้า.

จบอัปมาทสูตรที่ ๖

อรรถกถาอัปมาทสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอัปมาทสูตรที่ ๖ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ยโต โข คือ เมื่อใดแล. บทว่า สมุปรายิกสุต นั้น

เป็นเพียงเทศนา. แต่พระจิณาสพไม่กลัวต่อความตายอันจะมีมาในกาลภายหน้า ทั้งไม่กลัวต่อความตายอันจะมีในปัจจุบัน. ก็พระจิณาสพนั้นท่านประสงค์ในที่นี้ แต่อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ท่านประสงค์เอาพระอริยะทั้งหลายแม้ทั้งปวงตั้งต้น แต่พระโสคาบัน เพราะพระบาลีว่า สมุมาทิฏฐิ ภาวิตา เจริญสัมมาทิฏฐิ แล้ว.

จบอรรถกถาอัปมาทสูตรที่ ๖

๗. อารักขสูตร

ว่าด้วยความไม่ประมาทในฐานะ ๔ ประการ

[๑๑๗] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงกระทำความไม่ประมาท คือ มีสติเครื่องรักษาใจโดยสมควรแก่ตน ในฐานะ ๔ ประการ ๔ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุพึงกระทำความไม่ประมาท คือ มีสติเครื่องรักษาใจโดยสมควรแก่ตนว่า จิตของเราอยู่กำหนดในธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด ๑ จิตของเราอย่าซัดเคืองในธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความซัดเคือง ๑ จิตของเราอย่าหลงในธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความหลง ๑ จิตของเราอย่ามัวเมาในธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมา ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ในกาลใดแล จิตของภิกษุไม่กำหนดในธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด เพราะปราศจากความกำหนด จิตของภิกษุไม่ซัดเคืองในธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความซัดเคือง เพราะปราศจากความซัดเคือง จิตของภิกษุไม่หลงในธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความหลง เพราะปราศจากความหลง จิตของภิกษุไม่มัวเมาในธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมา เพราะปราศจากความมัวเมา ในกาลนั้น เธอย่อมไม่หวาดเสียว ไม่หวั่น ไม่ไหว ไม่ถึงความสะดุ้ง และย่อมไม่ไปแม้เพราะเหตุแห่งถ้อยคำของสมณะ.

จบอารักขสูตรที่ ๗

อรรถกถาอารักขสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอารักขสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **อตุตฺรฺเปณ** ได้แก่ ตามอนุรูปคือตามควรแก่ตน อธิบายว่า ตามความใคร่ประโยชน์เกื้อกูล. บทว่า **รชฺนีเยสุ** ความว่า ในธรรมเป็น ปัจจัยแห่งราคะ. บทว่า **ชฺมฺเมสุ** ความว่า ในสภาวะ คือ อารมณ์ที่น่าปรารถนา. นัยในบททั้งปวง พึงทราบอย่างนี้. บทว่า **นจฺฉมฺภติ** ความว่า ย่อมไม่หวาดเสียวด้วยอำนาจทิวฐิ. แม้ในบทที่เหลือก็นัยนี้. บทว่า **น จ ปน สมณฺวจนเหตุปี คจฺฉติ** ความว่า ย่อมไม่เขวไปแม้เพราะเหตุแห่งถ้อยคำของสมณะผู้กล่าววาทะที่เป็นปรปักษ์ คือไม่ละทิวฐิของตนเขวไปด้วยอำนาจทิวฐิของสมณะเหล่านั้น. แม้ในที่นี้ก็ประสงค์เอาพระจินาสพเท่านั้น.

จบอรรถกถาอารักขสูตรที่ ๗

๘. สังเขวนียสูตร

ว่าด้วยสังเขวนียสถาน ๔ แห่ง

[๑๑๘] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย สถานที่ควรเห็น ควรให้เกิดความสังเวชแห่งกุลบุตรผู้มีศรัทธา ๔ แห่งนี้ ๔ แห่งเป็นไฉน? คือ สถานที่ควรเห็น ควรให้เกิดความสังเวชแห่งกุลบุตรผู้มีศรัทธาว่า พระตถาคตประสูติ ณ ที่นี้ ๑ พระตถาคตตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ณ ที่นี้ ๑ พระตถาคตทรงประกาศธรรมจักรอันยอดเยี่ยม ณ ที่นี้ ๑ พระตถาคตปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ ณ ที่นี้ ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย สถานที่ควรเห็น ควรให้เกิดความสังเวชแห่งกุลบุตรผู้มีศรัทธา ๔ แห่งนี้แล.

จบสังเขวนียสูตรที่ ๘

อรรถกถาสังเวชนียสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในสังเวชนียสูตรที่ ๘ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ทสฺสนีนยานิ** แปลว่า ที่ควรเห็น. บทว่า **สังเวชนีนยานิ** ได้แก่ สถานที่ให้เกิดความสังเวช.

จบอรรถกถาสังเวชนียสูตรที่ ๘

๕. ปฐมภยสูตร

ว่าด้วยภัย ๔ ประการ

[๑๑๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภัย (สิ่งที่น่ากลัว) ๔ ประการนี้ ภัย ๔ ประการเป็นไฉน คือ **ชาติภัย ๑ ชราภัย ๑ พยาธิภัย ๑ มรณภัย ๑** คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้แล ภัย ๔ ประการ.

จบปฐมภยสูตรที่ ๕

อรรถกถापฐมภยสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในปฐมภยสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

ภัยที่ปรารถนาชาติเกิดขึ้น ชื่อว่า **ชาติภัย**. แม้ในบทที่เหลือก็มีนัยนี้แล.

จบอรรถกถापฐมภยสูตรที่ ๕

๑๐. ทุติยภยสูตร

ว่าด้วยภัย ๔ ประการ

[๑๒๐] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภัย ๔ ประการนี้ ภัย ๔ ประการ เป็นไฉน คือ อัคคีภัย ๑ อุทกภัย ๑ ราชภัย ๑ โจรภัย ๑ นี้แลภัย ๔ ประการ.

จบทุติยภยสูตรที่ ๑๐

จบเกสัีวรรคที่ ๒

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. เกสัีสสูตร ๒. ขวสูตร ๓. ปโตทสูตร ๔. นาคสูตร ๕. ฐานสูตร ๖. อัปปมาทสูตร ๗. อารักขสูตร ๘. สัังเวชนัียสูตร ๙. ปฐมภยสูตร ๑๐. ทุติยภยสูตร และอรรธกถา.

ภยวรรคที่ ๓

๑. ปฐมภยสูตร

ว่าด้วยภย ๔ ประการ

[๑๒๑] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภย ๔ ประการนี้ ๔ ประการ เป็นไฉน? คือ **อัตตานุวาทภย** ภยเกิดแต่การติเตียนตนเอง ๑ **ปรานูวาทภย** ภยเกิดแต่ผู้อื่นติเตียน ๑ **ทัณฑภย** ภยเกิดแต่อาญา ๑ **ทุกติภย** ภยเกิดแต่ทุกติ ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อัตตานุวาทภย เป็นไฉน คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ก็เราแล ฟังประพติตุจจริต ด้วยกาย ฟังประพติตุจจริตด้วยวาจา ฟังประพติตุจจริตด้วยใจ ไฉนตัวเรา จะไม่ฟังติเตียนเราโดยศีลได้เล่าดังนี้ เขากลับต่อภยเกิดแต่การติเตียนตัวเรา จึงละกายทุจจริต บำเพ็ญกายสุจจริต ละวจิตุจจริต บำเพ็ญวจิตุจจริต ละมโนทุจจริต บำเพ็ญมโนสุจจริต ย่อมรักษาคณให้บริสุทธฺิ์ นี้เรียกว่าอัตตานุวาทภย.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ปรานูวาทภยเป็นไฉน คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ก็เราแล ฟังประพติตุจจริต ด้วยกาย ฟังประพติตุจจริตด้วยวาจา ฟังประพติตุจจริตด้วยใจ ไฉนคนอื่น จะไม่ฟังติเตียนเราโดยศีลได้เล่า ดังนี้ เขากลับต่อภยเกิดแต่คนอื่นติเตียน จึงละกายทุจจริต บำเพ็ญกายสุจจริต ละวจิตุจจริต บำเพ็ญวจิตุจจริต ละมโนทุจจริต บำเพ็ญมโนสุจจริต ย่อมรักษาคณให้บริสุทธฺิ์ นี้เรียกว่าปรานูวาทภย.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทัณฑภยเป็นไฉน คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ เห็นเจ้านายจับโจรผู้ประพติจำจมาลงกรรมกรณ์ต่าง ๆ คือโบยด้วยแส้บ้าง ฆ้อนด้วยหวายบ้าง ตีด้วยตะบองสั้นบ้าง ตัดมือบ้าง

ตัดเท้าบ้าง ตัดทั้งมือทั้งเท้าบ้าง ตัดหูบ้าง ตัดจมูกบ้าง ตัดทั้งหูทั้งจมูกบ้าง
ลงกรรมกรรมวิธีห้อมเคี้ยวน้ำส้มบ้าง ลงกรรมกรรมวิธีขอดสังข์ บ้างลงกรรมกรรม
วิธีปากราหูบ้าง ลงกรรมกรรมวิธีมาลัยไฟบ้าง ลงกรรมกรรมวิธีคบมือบ้าง
ลงกรรมกรรมวิธีรื้อสายบ้าง ลงกรรมกรรมวิธีนุ่งเปลือกไม้บ้าง ลงกรรมกรรม
วิธียื่นกวางบ้าง ลงกรรมกรรมวิธีเหยื่อเกี่ยวเบ็ดบ้าง ลงกรรมกรรมวิธีเหรียญ-
กษาปณ์บ้าง ลงกรรมกรรมวิธีแปรงแสบบ้าง ลงกรรมกรรมวิธีกางเกวียนบ้าง
ลงกรรมกรรมวิธีตั้งฟางบ้าง ราคด้วยน้ำมันกำลังเดือดบ้างให้สุนัขกัดบ้างให้นอน
หงายบนหลาวทั้งเป็นบ้าง ตัดศีรษะด้วยดาบบ้าง บุคคลนั้นจึงมีความปริวิตก
อย่างนี้ว่า เจ้านายจับโจรผู้ประพฤติชั่วช้ามาลงกรรมกรรมต่าง ๆ คือ โขยด้วย
แส้บ้าง ฯลฯ ตัดศีรษะด้วยดาบบ้าง เพราะเหตุแห่งกรรมอันลามกเห็นปานใด
ถ้าเราพึงจะทำกรรมอันลามกเห็นปานนั้นบ้าง เจ้านายจะพึงจับเราไปลงกรรม
กรรมต่าง ๆ เห็นปานนั้น คือ โขยด้วยแส้บ้าง ฯลฯ ตัดศีรษะด้วยดาบบ้าง
เขากลัวต่อภัยคืออาญา ไม่กล้าชกชิงทรัพย์ของผู้อื่น นี้เรียกว่าทัณฑภัย.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทุกคติภัยเป็นโจน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล
บางคนในโลกนี้ ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า วิกากของกายทุจริต ในภพหน้า
ชั่วร้าย วิกากของวจีทุจริตในภพหน้า ชั่วร้าย วิกากของมโนทุจริตในภพหน้า
ชั่วร้าย ก็เราแล พึงประพฤติทุจริตด้วยกาย พึงประพฤติทุจริตด้วยวาจา พึง
ประพฤติทุจริตด้วยใจ ข้อนั้นจะมีอะไรเล่า เมื่อกายแตกตายไป เราจะพึง
เข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เขากลัวต่อทุกคติภัย ย่อมละกายทุจริต
บำเพ็ญกายสุจริต ย่อมละวจีทุจริต บำเพ็ญวจีสุจริต ย่อมละมโนทุจริต
บำเพ็ญมโนสุจริต ย่อมบริหารคนให้หมดจดได้ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า
ทุกคติภัย. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภัย ๔ ประการนี้แล.

จบปฐมภยสูตรที่ ๓

ภยวรรควรรณนาที่ ๓

อรรถกถาปฐมภยสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมภยสูตรที่ ๑ แห่งวรรคที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อุตตานุวาทภย ได้แก่ ภัยเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ติดैनตน.

บทว่า ปราณูวาทภย ได้แก่ ภัยเกิดจากการติของผู้อื่น. บทว่า ทณฺฑภย ได้แก่ ภัยเกิดเพราะอาศัยกรรมกรรม ๓๒. บทว่า ทุกฺคติภย ได้แก่ ภัยเกิดเพราะอาศัยขอบาย ๔. ในคำเป็นต้นว่า อิํ วุจฺจติ ภิกฺขเว อุตตานุวาทภย ก่อนอื่นหิริภายในย่อมเกิดขึ้นแก่ผู้พิจารณาเห็นอุตตานุวาทภย หิริ นั้นย่อมยังความสำรวมให้เกิดในไตรทวารของเขา ความสำรวมในไตรทวาร จัดเป็นจตุปาริสุทธิศีล เธอตั้งอยู่ในจตุปาริสุทธิศีลนั้นแล้ว เจริญวิปัสสนาย่อมตั้งอยู่ในผลอันเลิศ. ส่วนโธตตปปะภายนอก ย่อมเกิดขึ้นแก่ผู้พิจารณาเห็น ปราณูวาทภย และทณฺฑภย โธตตปปะนั้น ย่อมยังความสำรวมให้เกิดใน ไตรทวารของเขา. ความสำรวมในไตรทวาร จัดเป็นจตุปาริสุทธิศีล. เธอ ตั้งอยู่ในจตุปาริสุทธิศีลนั้นแล้ว เจริญวิปัสสนาย่อมตั้งอยู่ในผลอันเลิศ. หิริ ภายในย่อมเกิดขึ้นแก่ผู้พิจารณาเห็นทุกฺคติภย หิริ นั้นย่อมยังความสำรวมให้เกิด ในไตรทวารของเขา. ความสำรวมในไตรทวาร จัดเป็นจตุปาริสุทธิศีล. เธอตั้งอยู่ในจตุปาริสุทธิศีลนั้นแล้ว เจริญวิปัสสนาย่อมตั้งอยู่ในผลอันเลิศ.

จบอรรถกถาปฐมภยสูตรที่ ๑

๒. ทุตติยกยสูตร

ว่าด้วยภัย ๔ ประการ

[๑๒๒] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภัย ๔ ประการนี้ คนผู้ลงน้ำจะพึงหวังได้ ๔ ประการเป็นไฉน? คือ ภัยคือคลื่น ๑ ภัยคือจระเข้ ๑ ภัยคือน้ำวน ๑ ภัยคือปลาฉลาม ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภัย ๔ ประการนี้แล คนผู้ลงน้ำพึงหวังได้ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภัย ๔ ประการนี้ กุลบุตรบางคนในโลกนี้ ผู้ออกบวชเป็นบรรพชิตด้วยศรัทธา ในธรรมวินัยนี้พึงหวังได้ ฉะนั้น เหมือนกันแล ประการเป็นไฉน คือ ภัยคือคลื่น ๑ ภัยคือจระเข้ ๑ ภัยคือน้ำวน ๑ ภัยคือปลาฉลาม ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภัยคือคลื่นเป็นไฉน กุลบุตรบางคนในโลกนี้ ออกบวชเป็นบรรพชิตด้วยศรัทธา ด้วยคิดว่า เราถูกชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปรีทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส ครอบงำ ชื่อว่าตนอยู่ในกองทุกข์ มีทุกข์เป็นเบื้องหน้า แม้ไฉนการกระทำที่สุดแห่งกองทุกข์ทั้งหมดนี้ จะพึงปรากฏ เธอบวชอย่างนั้นแล้ว เพื่อนสพรหมจารี ตักเตือน สั่งสอนว่า ท่านพึงก้าวไปอย่างนี้ พึงถอยกลับอย่างนี้ พึงแลดูอย่างนี้ พึงเหลียวดูอย่างนี้ พึงรู้เข้าอย่างนี้ พึงเหยียดออกอย่างนี้ พึงทรงสังฆาภิบาตรและจีวรอย่างนี้ เธอยอมคิดอย่างนี้ว่า เมื่อก่อนเราเป็นคฤหัสถ์มีแต่จะควรตัดเตือนสั่งสอนผู้อื่น ก็ภิกษุเหล่านี้ครวญครวญครวญของเรา สำคัญเราว่าควรตัดเตือนสั่งสอน เธอโกรธเคืองแค้นใจ บอกคณิสสิกขาลาเพศ ภิกษุนี้เรียกว่าเป็นผู้กลัวต่อภัยคือคลื่น บอกคณิสสิกขาลาเพศ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย คำว่า ภัยคือคลื่นนี้ เป็นชื่อแต่ความโกรธและความแค้นใจ นี้เรียกว่า ภัยคือคลื่น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุคือพระเจ้าเป็นไฉน กุลบุตรบางคนในโลกนี้ ออกบวชเป็นบรรพชิตด้วยศรัทธา ด้วยคิดว่า เราถูกชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส ครอบงำ ชื่อว่าตกอยู่ในกองทุกข์ มีทุกข์ เป็นเบื้องหน้า แม้ไฉน การกระทำที่สุดแห่งกองทุกข์ทั้งหมดนี้ จะพึงปรากฏ เรอบวชอย่างนั้นแล้ว เพื่อนสหพรหมจารีตักเตือนสั่งสอนว่า สิ่งนี้เธอควรเคี้ยว สิ่งนี้ไม่ควรเคี้ยว สิ่งนี้ควรบริโภคน้ำ สิ่งนี้ไม่ควรบริโภคน้ำ สิ่งนี้ควรดื่ม สิ่งนี้ไม่ควรดื่ม สิ่งนี้ควรดื่ม สิ่งนี้ไม่ควรดื่ม ของเป็นกัมปปิยะเธอควรเคี้ยว ของเป็นอกัมปปิยะเธอไม่ควรเคี้ยว ของเป็นกัมปปิยะเธอควรบริโภคน้ำ ของเป็นอกัมปปิยะเธอไม่ควรบริโภคน้ำ ของเป็นกัมปปิยะเธอควรดื่ม ของเป็นอกัมปปิยะเธอไม่ควรดื่ม เธอควรเคี้ยวในกาล เธอไม่ควรเคี้ยวในวิกาล เธอควรบริโภคน้ำในกาล เธอไม่ควรบริโภคน้ำในวิกาล เธอควรดื่มในกาล เธอไม่ควรดื่มในวิกาล เธอควรดื่มในกาล เธอไม่ควรดื่มในวิกาล เธอยอมเคี้ยวอย่างนี้ว่า เมื่อก่อนเราเป็น คฤหัสถ์ ปรรณาสังใดก็เคี้ยวสิ่งนั้น ไม่ปรรณาสังใดก็ไม่เคี้ยวสิ่งนั้น ปรรณาสังใดก็บริโภคน้ำสิ่งนั้น ไม่ปรรณาสังใดก็ไม่บริโภคน้ำสิ่งนั้น ปรรณาสังใดก็ดื่มสิ่งนั้น ไม่ปรรณาสังใดก็ไม่ดื่มสิ่งนั้น ปรรณาสังใดก็ดื่มสิ่งนั้น ไม่ปรรณาสังใดก็ไม่ดื่มสิ่งนั้น ย่อมเคี้ยวสิ่งที่ เป็นกัมปปิยะบ้าง สิ่งที่ เป็นอกัมปปิยะบ้าง ย่อมบริโภคน้ำสิ่งที่ เป็นกัมปปิยะบ้าง สิ่งที่ ไม่เป็นอกัมปปิยะบ้าง ย่อมดื่มสิ่งที่ เป็นกัมปปิยะบ้าง สิ่งที่ เป็นอกัมปปิยะบ้าง ย่อมดื่มสิ่งที่ เป็นกัมปปิยะบ้าง สิ่งที่ เป็นอกัมปปิยะบ้าง ย่อมเคี้ยวในกา ในวิกาลบ้าง ย่อมดื่มในกาลบ้าง ในวิกาลบ้าง คฤหบดีผู้มีศรัทธาบ้าง ในวิกาลบ้าง ย่อมบริโภคน้ำในกาล บ้าง ในวิกาลบ้าง ย่อมดื่มในกาลบ้าง ย่อมถวายของควรเคี้ยว หรือของควรบริโภคน้ำ แม้ใด อันประณีต ในกลางวัน ในเวลาวิกาลแก่เราทั้งหลาย ภิกษุเหล่านี้

ย่อมกระทำเสมือนหนึ่งปิดปากแม่ในของเหล่านั้น เธอโกรธเคืองแค้นใจ
บอกคืนสิกขาลาเพศ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย คำว่า ภัยคือจระเข้แน่ เป็น
ชื่อแห่งความเป็นผู้เห็นแก่ท้อง นี้เรียกว่า ภัยคือจระเข้.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภัยคือน้ำวนเป็นไฉน? กุลบุตรบางคนใน
โลกนี้ ออกบวชเป็นบรรพชิตด้วยศรัทธา ด้วยคิดว่า เราถูกชาติ ชรา มรณะ
โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส ครอบงำ เชื่อว่าตกอยู่ในกองทุกข์
มีทุกข์เป็นเบื้องหน้า แม่ไฉน การกระทำที่สุดแห่งกองทุกข์ทั้งหมดนี้ จะพึง
ปรากฏ เธอบวชแล้วอย่างนี้ เวลาเข้านุ่งแล้ว ถี้อบาตรและจีวรเข้าไปบิณฑบาต
ยังบ้านหรือนิคม ไม่รักษากาย วาจา ใจ ไม่ตั้งสติ ไม่สำรวมอินทรีย์
เธอเห็นคฤหบดีในบ้านหรือนิคมนั้น เพียบพร้อมบำเรอคนอยู่ด้วยกามคุณ
๕ เธอคิดอย่างนี้ว่า เมื่อก่อนเราเป็นคฤหัสถ์เพียบพร้อม บำเรอคนอยู่ด้วย
กามคุณ ๕ ก็ โภคสมบัติในสกุลของเรามีพร้อม เราอาจเพื่อจะบริโภคนิโค
ทั้งหลายและทำบุญได้ ถ้ากระไร เราพึงบอกคืนสิกขาลาเพศ แล้วบริโภคนิ
โคทั้งหลายและทำบุญเถิด เธอย่อมบอกคืนสิกขาลาเพศ ภิกษุนี้เรียกว่า
กลัวต่อภัยคือน้ำวน บอกคืนสิกขาลาเพศ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย คำว่า ภัยคือ
น้ำวนนี้ เป็นชื่อของกามคุณ ๕ นี้เรียกว่า ภัยคือน้ำวน.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภัยคือปลาฉลามเป็นไฉน? กุลบุตรบางคน
ในโลกนี้ ออกบวชเป็นบรรพชิตด้วยศรัทธา ด้วยคิดว่า เราถูกชาติ ชรา
มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส ครอบงำ เชื่อว่าตกอยู่ใน
กองทุกข์ มีทุกข์เป็นเบื้องหน้า แม่ไฉน การกระทำที่สุดแห่งกองทุกข์ทั้งหมดนี้
จะพึงปรากฏ เธอบวชแล้วอย่างนี้ เวลาเข้านุ่งแล้ว ถี้อบาตรและจีวร เข้าไป
บิณฑบาตยังบ้านหรือนิคม ไม่รักษากาย วาจา ใจ ไม่ตั้งสติ ไม่สำรวม
อินทรีย์ เธอเห็นมาตุคามในบ้านหรือนิคมนั้น นุ่งไม่เรียบร้อย หรือห่ม

ไม่เรียบริ้อย รากะย่อมรวบกวณจิตของเธอ เพราะเห็นมาตุคามนุ่งไม่เรียบริ้อย หรือห่มไม่เรียบริ้อย เธอมีจิตอันรากะรวบกวณ ย่อมบอกคีนสิกขาลาเพศ ภิกษุนี้เรียกว่า กั้วต่อภัยคือปลาฉลาม บอกคีนสิกขาลาเพศ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คำว่า ภัยคือปลาฉลามนี้เป็นชื่อของมาตุคาม นี้เรียกว่า ภัยคือปลาฉลาม.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภัย ๔ ประการนี้แล กุลบุตรบางคนในโลกนี้ ออกบวชเป็นบรรพชิตด้วยศรัทธา ในธรรมวินัยนี้ จะพึงหวังได้.

จบทุติยภยสูตรที่ ๒

อรรถกถาทุติยภยสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในทุติยภยสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อุทโกโรหตตสฺส คือคนผู้ลงสู่่น้ำ. บทว่า ปาฏิกงฺขิตพฺพานิ ได้แก่ พึ่งปรารถนา. บทว่า สุตฺตกาภยํ ได้แก่ภัยคือปลาร้าย. บทว่า มุขาวรณํ มณฺเฑ กโรนฺตุติ ความว่า ภิกษุเหล่านั้น ย่อมทำเหมือนปิดปาก. บทว่า โอทริกตฺตสฺส แปลว่า ของคนกินจุ เพราะมีท้องใหญ่. ในบทว่า อรฺกฺขิตฺเตเนว กายเณ เป็นต้น พึ่งทราบความดังนี้ เธอมีกายไม่รักษาแล้ว เพราะไม่มีการสำรวม ๓ อย่างในกายทวาร มีวาจาไม่รักษาแล้ว เพราะไม่มีการสำรวม อย่างในวจีทวาร.

จบอรรถกถาทุติยสูตรที่ ๒

๓. ปฐมฌานสูตร

ว่าด้วยบุคคลผู้เจริญฌาน ๔ จำพวก

[๑๒๓] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก ๔ จำพวกเป็นไฉน? คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ สงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ บุคคลนั้นพอใจ ชอบใจปฐมฌานนั้น และถึงความปลื้มใจด้วยปฐมฌานนั้น ตั้งอยู่ในปฐมฌานนั้น น้อมใจไปในปฐมฌานนั้น อยู่จนคั่นด้วยปฐมฌานนั้น ไม่เสื่อม เมื่อกระทำกาละ ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของเทวดาเหล่าพรหมกายิกา คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็หนึ่งเป็นประมาณอายุของเทวดาเหล่าพรหมกายิกา ปุถุชนดำรงอยู่ในชั้นพรหมกายิกานั้น ตราบเท่าตลอดอายุ ยังประมาณอายุทั้งหมดของเทวดาเหล่านั้นให้สิ้นไปแล้ว ย่อมเข้าถึงนรกบ้าง กำเนิดเดรัจฉานบ้าง เปรตวิสัยบ้าง ส่วนสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ดำรงอยู่ในชั้นพรหมนั้น ตราบเท่าสิ้นอายุ ยังประมาณอายุของเทวดาเหล่านั้นทั้งหมดให้สิ้นไปแล้ว ย่อมปรินิพพานในภพนั้นเอง คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นความผิดแผกแตกต่างกัน ระหว่างอริยสาวกผู้ได้ระดับกับปุถุชนผู้ไม่ได้ระดับ คือ ในเมื่อคติ อุบัติ มีอยู่.

อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ บรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดาขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ บุคคลนั้นพอใจ ชอบใจทุติยฌานนั้น และถึงความปลื้มใจด้วยทุติยฌานนั้น ตั้งอยู่ในทุติยฌานนั้น น้อมใจไปในทุติยฌานนั้น อยู่จนคั่นด้วยทุติยฌานนั้น ไม่เสื่อม เมื่อกระทำ

กาละ ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของเทวดาพวกอภัสสระ ๒ ก่อนภิกษุทั้งหลาย ๒ ก็ป็นประมาณอายุของเทวดาเหล่าอภัสสระ ปุณฺชนดำรงอยู่ในชั้นอภัสสระ ๒ ทราบเท่าตลอดอายุ ยังประมาณอายุทั้งหมดของเทวดาเหล่านั้นให้สิ้นไปแล้ว ย่อมเข้าถึงนรกบ้าง กำเนิดคิริจฉานบ้าง เปตวิสัยบ้าง ส่วนสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ดำรงอยู่ในชั้นอภัสสระนั้น ทราบเท่าตลอดอายุ ยังประมาณอายุทั้งหมดของเทวดาเหล่านั้นให้สิ้นไปแล้ว ย่อมปรินิพพานในภพนั้นเอง ๒ ก่อนภิกษุทั้งหลาย ๒ นี้แล เป็นความพิเศษผิดแผกแตกต่างกัน ระหว่าง อริยสาวกผู้ได้สดับกับปุณฺชนผู้ไม่ได้สดับ คือ ในเมื่อคติ อุบัติ มีอยู่.

อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุตติยฌาน ที่พระอริยทั้งหลาย สรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้ เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข บุคคลนั้นพอใจ ชอบใจตติยฌานนั้น และถึงความปลื้มใจด้วยตติยฌานนั้น ตั้งอยู่ในตติยฌานนั้น น้อมใจไปในตติยฌานนั้น อยู่จนคั่นด้วยตติยฌานนั้น ไม่เสื่อม เมื่อกระทำกาละ ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของเทวดาเหล่าสุภกิณหะ ๒ ก่อนภิกษุทั้งหลาย ๔ ก็ป็นประมาณอายุของเทวดาเหล่าสุภกิณหะ ปุณฺชนดำรงอยู่ในชั้นสุภกิณหะนั้น ๒ ทราบเท่าตลอดอายุ ยังประมาณอายุทั้งหมดของเทวดาเหล่านั้นให้สิ้นไปแล้ว ย่อมเข้าถึงนรกบ้าง กำเนิดคิริจฉานบ้าง เปตวิสัยบ้าง ส่วนสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ดำรงอยู่ในชั้นสุภกิณหะนั้น ๒ ทราบเท่าตลอดอายุ ยังประมาณอายุทั้งหมดของเทวดาเหล่านั้นให้สิ้นไปแล้ว ย่อมปรินิพพานในภพนั้นเอง ๒ ก่อนภิกษุทั้งหลาย ๒ นี้แลเป็นความพิเศษ ผิดแผกแตกต่างกัน ระหว่าง อริยสาวกผู้ได้สดับกับปุณฺชนผู้ไม่ได้สดับ คือ ในเมื่อคติ อุบัติ มีอยู่.

อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ บรรลุจตุตถฌานไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์และดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขา

เป็นเหตุ ให้สติบริสุทธิ์อยู่ บุคคลนั้นพอใจ ชอบใจจตุตถฌานนั้น และถึงความปลื้มใจด้วยจตุตถฌานนั้น ตั้งอยู่ในจตุตถฌานนั้น น้อมใจไปในจตุตถฌานนั้น อยู่จนคุ้นด้วยจตุตถฌานนั้น ไม่เสื่อม เมื่อกระทำกาละ ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของเทวดาเหล่าเวหฬผละ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ๕๐๐ กัป เป็นประมาณอายุของเทวดาเหล่าเวหฬผละ ปุถุชนดำรงอยู่ในชั้นเวหฬผละนั้น トラบเท่าตลอดอายุ ยังประมาณอายุทั้งหมดของเทวดาเหล่านั้นให้สิ้นไปแล้ว ย่อมเข้าถึงนรกบ้าง กำเนิดดิรัจฉานบ้าง เปเรตวิสัยบ้าง ส่วนสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ดำรงอยู่ในชั้นเวหฬผละนั้น トラบเท่าตลอดอายุ ยังประมาณอายุทั้งหมดของเทวดาเหล่านั้นให้สิ้นไปแล้ว ย่อมปรินิพพานในภพนั้นเอง คุก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้แลเป็นความพิเศษผิดแผกแตกต่างกัน ระหว่างอริยสาวกผู้ได้สดับกับปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ คือ ในเมื่อคติ อุบัติมีอยู่.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวก นี้แล มีปรากฏอยู่ในโลก.

จบปฐมฌานสูตรที่ ๑

อรรถกถापฐมฌานสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมฌานสูตรที่ ๑ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ตทสุสาเทติ** ความว่า ย่อมติดใจฌานนั้นด้วยติดใจสุข.
บทว่า **นิกามเมติ** แปลว่า ยังปรารถนา. บทว่า **วิตฺตี อาปชฺชติ** คือถึงความยินดี. บทว่า **ตทธีมุตฺโต** คือ ปักใจในฌานนั้น หรือน้อมใจไปสู่ฌานนั้น. บทว่า **ตพฺพหุลวิหารี** ได้แก่ อยู่มากด้วยฌานนั้น. บทว่า **สหพฺยตฺติ อุปชฺชติ** ความว่า ย่อมไปอยู่ร่วมกัน คือ ย่อมเกิดในในเทวดาเหล่าเวหฬผละนั้น.

ในบทว่า กปโป อายุุปฺปมาณํ นี้ ปฐมฌานมีอย่างต่ำ มีปานกลาง และประณีต. ในปฐมฌานนั้น ส่วนที่สามแห่งกัปเป็นประมาณอายุของเทวดา ผู้เกิดขึ้นด้วยปฐมฌานอย่างต่ำ ครึ่งกัปของเทวดาผู้เกิดขึ้นด้วยปฐมฌาน ปานกลาง หนึ่งกัปของเทวดาผู้เกิดขึ้นด้วยปฐมฌานประณีต. ท่านกล่าวคำนี้ หมายถึงข้อนั้น. บทว่า นิริยปี กจฺจติ ความว่า ผู้ที่ยังเป็นปุถุชน ย่อม วนเวียนอยู่ เพราะกรรมที่จะต้องไปนรกเขายังละไม่ได้ แต่จะไม่ใช่ต่อเนื่องกัน. บทว่า ตสฺมีเยว ภเว ปรีนิพฺพายติ ความว่า สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า อยู่ในรูปภพนั้นแล้ว ย่อมปรีนิพพาน จะไม่ลงไปเบื้องต่ำ บทว่า ยทิทํ คติยา อุปฺปตฺติยา สติ ความว่า เมื่อคติอุปฺปติมีอยู่. อธิบายว่า อริยสาวก ผู้เป็นพระเสขะไม่ตกต่ำด้วยอำนาจปฏิสนธิ ปรีนิพพานในรูปภพนั้นนั่นแหละ คือในพรหมโลกชั้นสูงขึ้นไป เพราะเหตุที่ฌานเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่ง ส่วน ปุถุชนย่อมไปนรกเป็นต้นได้ นี่เป็นเหตุต่างกัน.

แม้ในบทว่า เทว กปฺปา นี้ ทุติยฌานก็มีสามอย่าง โดยนัยที่ กล่าวแล้วนั่นเอง. ในตุติยฌานนั้น ๘ กัปเป็นประมาณอายุของเทวดาผู้บังเกิด ด้วยตุติยฌานประณีต ๔ กัปด้วยตุติยฌานปานกลาง ๒ กัปด้วยตุติยฌาน อย่างต่ำ ท่านกล่าวคำนี้หมายถึงข้อนั้น. ในบทว่า จตฺตาริ กปฺปา นี้ ฟังนำคำที่กล่าวไว้ในหนหลังว่า กปโป เทว กปฺปา ดังนี้ มาอธิบายก็จะ ทราบได้. บทว่า กปโป เป็นชื่อแม่ของการคูณ ๔ ครั้ง เพราะฉะนั้น ฟังเห็นเนื้อความในข้อนี้ดังนี้ว่า หนึ่งกัป สองกัป สี่กัป. ท่านอธิบายว่า กัปใดที่ท่านกล่าวแล้วเป็นครั้งแรก นับกัปนั้น ๒ ครั้ง เอาหนึ่งคูณเป็น ๒ กัป เอาสองคูณเป็นสี่กัป. อีกสี่กัปเหล่านั้นคูณ ๒ คูณเป็น ๘ คูณกัปเหล่านั้น เพราะฉะนั้น เอา ๘ คูณเป็นแปดกัป เอาสองคูณเป็น ๑๖ เป็น ๓๒ เป็น ๖๔

พึงทราบว่า ๖๔ กัป ท่านถือเอาด้วยอำนาจประณีตมานในที่นี้
บพนี้ว่า **ปญจ กปฺปสตานิ** ท่านกล่าวด้วยอำนาจแห่งอุปปีตติมานที่ประณีต
เท่านั้น อนึ่ง ประมาณอายุเท่านี้ในเวหัพพะละ เพราะพรหมโลกชั้นละสาม
ไม่มีเหมือนในปฐมมานภูมิเป็นต้น เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวอย่างนี้.

จบอรรถกถापฐมมานสูตรที่ ๓

๔. ทุตติยมานสูตร

ว่าด้วยบุคคลผู้เจริญมาน ๔ จำพวก

[๑๒๔] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก
๔ จำพวกเป็นไฉน คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ สงัดจากกาม สงัดจากอกุศล
ธรรม บรรลุปฐมมาน มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่เวกอยู่ รูป เวทนา
สัญญา สังขาร วิญญาณอันใด มีอยู่ในปฐมมานนั้น บุคคลนั้นพิจารณา
เห็นธรรมเหล่านั้นโดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นดังโรค เป็นดัง
หัวฝี เป็นดังลูกศร เป็นของทนได้ยาก เป็นของเบียดเบียน เป็นของไม่เชื่อฟัง
เป็นของต้องทำลายไป เป็นของว่างเปล่า เป็นของไม่ใช่ตน บุคคลนั้นเมื่อ
ตายไป ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของเทวดาเหล่าสุทธาวาส คุก่อนภิกษุทั้งหลาย
ความอุบัตินี้แลไม่ทั่วไปถึงปุถุชน.

อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ บรรลุทุตติยมาน ฯลฯ บรรลุ
ตติยมาน ฯลฯ บรรลุจตุตถมาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์และ
ดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธอยู่ รูป เวทนา
สัญญา สังขาร วิญญาณอันใด มีอยู่ในจตุตถมานนั้น บุคคลนั้นย่อมพิจารณา

เห็นธรรมเหล่านั้น โดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นดังโรค เป็นดัง
หัวฝี เป็นดังลูกศร เป็นของทนได้ยาก เป็นของเบียดเบียน เป็นของไม่
เชื่อฟัง เป็นของต้องทำลายไป เป็นของว่างเปล่า เป็นของไม่ใช่ตน บุคคล
นั้นเมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของเทวดาเหล่าสุทธาวาส คู่ก่อนภิกษุ-
ทั้งหลาย ความอุบัตินี้แลไม่ทั่วไปถึงปุถุชน.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก

จบทุติยฆานสูตรที่ ๔

อรรถกถาทุติยฆานสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในทุติยฆานสูตรที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-

รูปนั้นแหละ ชื่อว่า รูป. แม้ในบทที่เหลือ ก็นัยนี้แล ในบท
เป็นต้นว่า อนิจฺจโต มีวินิจฉัยว่า บุคคลนั้นพิจารณาเห็นธรรมเหล่านั้น
โดยความเป็นของไม่เที่ยง ด้วยอรรถว่ามีแล้วไม่มี. เป็นดังโรคด้วยอรรถว่า
ป่วยไข้ เป็นดังหัวฝีด้วยอรรถว่าประทุษร้ายภายใน เป็นดังลูกศรด้วยอรรถว่า
แทงเข้าไป เป็นความลามก ด้วยอรรถว่ามีความทนทุกข์ เป็นอาพาธด้วยอรรถว่า
บิบบั่น เป็นอื่นด้วยอรรถว่า ไม่เชื่อฟัง เป็นของต้องทำลายไปด้วยอรรถว่า
ย่อยยับ เป็นของว่างเปล่าด้วยอรรถว่า มิใช่สัตว์ เป็นของมิใช่ตนด้วยอรรถว่า
ไม่อยู่ในอำนาจ. ก็ในข้อนี้พึงทราบวาท่านกล่าวอนิจจลักษณะด้วยสองบทว่า
อนิจฺจโต ปโลกโต. ท่านกล่าวอนัตตลักษณะด้วยสอง บทว่า สุนฺณโต
อนตฺถโต. ท่านกล่าวทุกขลักษณะด้วยบทที่เหลือ. บทว่า สมฺนุปลสฺสตี คือ
พิจารณาเห็นด้วยฆาน. บุคคลเมื่อยกเบญจขันธ์ขึ้นสู่ไตรลักษณ์ พิจารณาเห็นอยู่

ย่อมทำให้แจ้งซึ่งมรรคสาม ผลสาม. บทว่า สุทธาวาสานํ เทวานํ สหยุตํ
อุปปชฺชติ ความว่า บุคคลผู้ดำรงอยู่ในชั้นสุทธาวาสนั้น ต้องเจริญจตุตถฌาน
แล้ว จึงจะเกิดขึ้น.

จบอรรถกถาทุติยฌานสูตรที่ ๔

๕. ปฐมเมตตาสูต

ว่าด้วยผู้เจริญอัปปมัญญา ๔ จำพวก

[๑๒๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก
๔ จำพวกเป็นไฉน? คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ มีใจ
ประกอบด้วยเมตตาแผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่สอง ที่สาม ที่สี่ก็เหมือนกัน
ตามนัยนี้ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลก ทั่วสัตว์
ทุกเหล่า ในที่ทุกสถาน ด้วยใจประกอบด้วยเมตตาอันไพบูรณ์ ถึงความเป็นใหญ่
หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่ บุคคลนั้นพอใจ ชอบใจ
เมตตาฌานและถึงความปลื้มใจด้วยเมตตาฌานนั้น ยับยั้งอยู่ในเมตตาฌานนั้น
น้อมใจไปในเมตตาฌานนั้น อยู่จนค้ำด้วยเมตตาฌานนั้น ไม่เสื่อม เมื่อ
กระทำกาละ ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของเทวดาเหล่าพรหมกายิกา คู่ก่อน-
ภิกษุทั้งหลาย กัปหนึ่งเป็นประมาณอายุของเทวดาเหล่าพรหมกายิกา ปุณฺณ
ดำรงอยู่ในชั้นพรหมกายิกานั้น ทราบเท่าตลอดอายุ ยังประมาณอายุทั้งหมด
ของเทวดาเหล่านั้นให้สิ้นไปแล้ว ย่อมเข้าถึงนรกบ้าง กำเนิดดิรัจฉานบ้าง
เปรตวิสัยบ้าง ส่วนสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ดำรงอยู่ในชั้นพรหมกายิกา
นั้น ทราบเท่าตลอดอายุ ยังประมาณอายุทั้งหมดของเทวดาเหล่านั้นให้สิ้นไปแล้ว

ย่อมปรินิพพานในภพนั้นเอง คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นความพิเศษผิดแผกแตกต่างกัน ระหว่างอริยสาวกผู้ได้ระดับกับปุถุชนผู้ไม่ได้ระดับ คือ ในเมื่อคติอุบัติมีอยู่.

อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ มีใจประกอบด้วยกรุณาแผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่สอง ที่สาม ที่สี่ก็เหมือนกัน ตามนัยนี้ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลกทั่วสัตว์ทุกเหล่า ในที่ทุกสถาน ด้วยใจประกอบด้วยกรุณาอันไพบุลย์ ถึงความเป็นใหญ่ หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่ บุคคลนั้นพอใจ ชอบใจกรุณาตามนั้น และถึงความปลื้มใจด้วยกรุณาตามนั้น ยับยั้งอยู่ในกรุณาตามนั้น น้อมใจไปในกรุณาตามนั้น อยู่จนคุ่นด้วยกรุณาตามนั้น ไม่เสื่อม เมื่อการทำกาละ ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของเทวดาเหล่าอภิสสระ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ๒ ก็เป็นประมาณอายุของเทวดาเหล่าอภิสสระ ปุถุชนดำรงอยู่ในชั้นอภิสสระนั้น ทราบเท่าตลอดอายุ ยังประมาณอายุทั้งหมดของเทวดาเหล่านั้นให้สิ้นไปแล้ว ย่อมเข้าถึงนรกบ้าง กำเนิดดิรัจฉานบ้าง เปรตวิสัยบ้าง ส่วนสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ดำรงอยู่ในชั้นอภิสสระนั้น ทราบเท่าตลอดอายุ ยังประมาณอายุทั้งหมดของเทวดาเหล่านั้นให้สิ้นไปแล้ว ย่อมปรินิพพานในภพนั้นเอง คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นความพิเศษผิดแผกแตกต่างกัน ระหว่างอริยสาวกผู้ได้ระดับกับปุถุชนผู้ไม่ได้ระดับ คือ ในเมื่อคติ อุบัติมีอยู่.

อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ มีใจประกอบด้วยมูทิตาแผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่สอง ที่สาม ที่สี่ก็เหมือนกัน ตามนัยนี้ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลก ทั่วสัตว์ทุกเหล่า ในที่ทุกสถาน ด้วยใจประกอบด้วยมูทิตาอันไพบุลย์ ถึงความเป็นใหญ่ หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่ บุคคลนั้นพอใจ ชอบใจมูทิตาตาม

นั้น และถึงความปลื้มใจด้วยมุทิตาตามานั้น ยับยั้งอยู่ในมุทิตาตามานั้น น้อมใจ
ไปในมุทิตาตามานั้นอยู่จนคั่นด้วยมุทิตาตามานั้น ไม่เสื่อม เมื่อกระทำกาละ
ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของเทวดาเหล่าสุกทินะหะ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ๔ กัป
เป็นประมาณอายุของเทวดาเหล่าสุกทินะหะ ปุณฺชนดำรงอยู่ในชั้นสุกทินะหะนั้น
ตราบเท่าตลอดอายุ ยังประมาณอายุทั้งหมดของเทวดาเหล่านั้นให้สิ้นไปแล้ว
ย่อมเข้าถึงนรกบ้าง กำเนิดดิรัจฉานบ้าง เปเรตวิสัยบ้าง ส่วนสาวกของพระ-
ผู้มีพระภาคเจ้า ดำรงอยู่ในชั้นสุกทินะหะนั้น ตราบเท่าตลอดอายุ ยังประมาณ
อายุทั้งหมดของเทวดาเหล่านั้นให้สิ้นไปแล้ว ย่อมปรินิพพานในภพนั้นเอง
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นความพิเศษผิดแผกแตกต่างกัน ระหว่างอริยสาวก
ผู้ได้ระดับกับปุณฺชนผู้ไม่ได้ระดับ คือ ในเมื่อคติ อุบัติมีอยู่.

อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ มีใจประกอบด้วยอุเบกขา
แผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่สอง ที่สาม ที่สี่ก็เหมือนกัน ตามนัยนี้ ทั้งเบื้องบน
เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลก ทั่วสัตว์ทุกเหล่า ในที่ทุกสถาน
ด้วยใจประกอบด้วยอุเบกขาอัน ไพบุลย์ ถึงความเป็นใหญ่ หาประมาณมิได้
ไม่มีเวร ไม่มีคามเบียดเบียนอยู่ บุคคลนั้นพอใจ ชอบใจอุเบกขานั้น
และถึงความปลื้มใจด้วยอุเบกขานั้น ยับยั้งอยู่ในอุเบกขานั้น น้อมใจ
ไปในอุเบกขานั้น อยู่จนคั่นด้วยอุเบกขานั้น ไม่เสื่อม เมื่อกระทำ
กาละ ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของเทวดาชั้นเวหัพพะละ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
๕๐๐ กัปเป็นประมาณอายุของเทวดาเหล่าเวหัพพะละ ปุณฺชนดำรงอยู่ในเวหัพพะละ
นั้นตราบเท่าตลอดอายุ ยังประมาณอายุทั้งหมดของเทวดาเหล่านั้นให้สิ้นไปแล้ว
ย่อมเข้าถึงนรกบ้าง กำเนิดดิรัจฉานบ้าง เปเรตวิสัยบ้าง ส่วนสาวกของพระ-
ผู้มีพระภาคเจ้า ดำรงอยู่ในชั้นเวหัพพะละนั้นตราบเท่าตลอดอายุ ยังประมาณ

อายุทั้งหมดของเทวดาเหล่านั้นให้สิ้นไปแล้ว ย่อมปรินิพพานในภพนั้นเอง
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นความพิเศษผิดแผกแตกต่างกันระหว่างอริยสาวกผู้
ได้สดับกับปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ คือ ในเมื่อคติ อุบัติมีอยู่.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลายบุคคล ๔ จำพวกนี้แล มีปรากฏในโลก.

จบปฐมเมตตาสูตที่ ๕

อรรถกถापฐมเมตตาสูต

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมเมตตาสูตที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

เมตตาทรงแสดงด้วยอำนาจปฐมฌาน กรุณาเป็นต้น ทรงแสดงด้วย
อำนาจทุติยฌานเป็นต้น.

จบอรรถกถापฐมเมตตาสูตที่ ๕

๖. ทุติยเมตตาสูต

ว่าด้วยผู้เจริญอัปปมัญญา ๔ จำพวก

[๑๒๖] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก
๔ จำพวกเป็นไฉน? คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ มีใจ
ประกอบด้วยเมตตาแผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่สอง ที่สาม ที่สี่ก็เหมือนกัน
ตามนัยนี้ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลก ทั่วสัตว์ทุกเหล่า
ในที่ทุกสถาน ด้วยใจประกอบด้วยเมตตาอันไพบุลย์ ถึงความเป็นใหญ่ หา
ประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีคามเบียดเบียนอยู่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร
วิญญาณ อันใด มีอยู่ในเมตตานั้น บุคคลนั้นพิจารณาเห็นธรรมเหล่านั้น
โดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นดังโรค เป็นดังหัวฝี เป็นดังลูกศร

เป็นของทนไฉ่ยาก เป็นของเบียดเบียน เป็นของไม่เชื่อฟัง เป็นของต้อง
ทำลายไป เป็นของว่างเปล่า เป็นของไม่ใช่ตน บุคคลนั้น เมื่อตายไป
ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของเทวดาเหล่าสุทธาวาส คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
ความอุบัตินี้แลไม่ทั่วไปด้วยปุลุชน.

อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ มีใจประกอบด้วยกรุณา...

อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ มีใจประกอบด้วยมุทิตา...

อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ มีใจประกอบด้วยอุเบกขา
แผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่สอง ที่สาม ที่สี่ก็เหมือนกัน ตามนัยนี้ ทั้ง
เบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลก ทั่วสัตว์ทุกเหล่า ในที่
ทุกสถาน ด้วยใจประกอบด้วยอุเบกขาอันไพบุลย์ ถึงความเป็นใหญ่ หา
ประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีกรรมเบียดเบียนอยู่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร
วิญญาณ อันใด มีอยู่ในอุเบกขานั้น บุคคลนั้น พิจารณาเห็นธรรมเหล่านั้น
โดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นดังโรค เป็นดังหัวฝี เป็นดังลูกศร
เป็นของทนไฉ่ยาก เป็นของเบียดเบียน เป็นของไม่เชื่อฟัง เป็นของต้อง
ทำลายไป เป็นของว่างเปล่า เป็นของไม่ใช่ตน บุคคลนั้นเมื่อตายไป ย่อม
เข้าถึงความเป็นสหายของเทวดาเหล่าสุทธาวาส คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ความ
อุบัตินี้แลไม่ทั่วไปด้วยปุลุชน.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้แล มีปรากฏอยู่ในโลก.

จบทุติยเมตตาสูตฺรที่ ๖

ทุติยเมตตาสูตฺรที่ ๖ ฟังทราบโดยนัยอันกล่าวแล้วในสุตฺรที่ ๔.

๗. ปฐมอัจฉริยสูตร

ว่าด้วยความอัจฉरย์ ๔ ในพระตถาคตเจ้า

[๑๒๗] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ความอัจฉरย์ไม่เคยมี ๔ ประการย่อมปรากฏ เพราะความปรากฏแห่งพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ๔ ประการเป็นไฉน? คุก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อใด พระโพธิสัตว์จุติจากชั้นดุสิต มีสติสัมปชัญญะ เสด็จลงสู่ภรรณีพระมารดา เมื่อนั้น แสงสว่างอันโอฬารหาประมาณมิได้ ย่อมปรากฏในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์เทวดาและมนุษย์ ล่วงเทวานุภาพของเทวดาทั้งหลาย แม้ในโลกันตริกนรกอันโล่งโลง ไม่มีอะไรปิดบัง มีดมิดมองไม่เห็นอะไร ซึ่งแสงสว่างแห่งพระจันทร์และพระอาทิตย์ที่มีฤทธิ์มีอำนาจมากอย่างนั้นส่องไม่ถึง แต่แสงสว่างอันยิ่ง หาประมาณมิได้ ย่อมปรากฏแม้ในโลกันตริกนรกนั้น ล่วงเทวานุภาพของเทวดาทั้งหลาย แม้พวกสัตว์ที่เกิดในนรกนั้น ย่อมจำกันและกันได้ด้วยแสงสว่างนั้นว่า ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า แม้สัตว์เหล่าอื่นผู้เกิดในที่นี้ก็มี (ไม่ใช่มีแต่เรา) คุก่อนภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นความอัจฉरย์ไม่เคยมีข้อที่ ๑ ย่อมปรากฏ เพราะความปรากฏแห่งพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า.

อีกประการหนึ่ง เมื่อใด พระโพธิสัตว์มีสติสัมปชัญญะ ประสูติจากภรรณีพระมารดา ฯลฯ คุก่อนพระภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นความอัจฉरย์ไม่เคยมีข้อที่ ๒ ย่อมปรากฏ เพราะความปรากฏแห่งพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า.

อีกประการหนึ่ง เมื่อใด พระตถาคตตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ฯลฯ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นความอัศจรรย์ไม่เคยมีข้อที่ ๓ ย่อมปรากฏ เพราะความปรากฏแห่งพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า.

อีกประการหนึ่ง เมื่อใด พระตถาคตประกาศอนุตรธรรมจักร เมื่อนั้น แสงสว่างอย่างยิ่ง หาประมาณมิได้ ย่อมปรากฏในโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ล่วงเทวานุภาพของเทวดาทั้งหลาย แม้ในโลกันตริกนรกอันโล่งโลง ไม่มีอะไรปิดบัง มีดมิดมองไม่เห็นอะไร ซึ่งแสงสว่างแห่งพระจันทร์และพระอาทิตย์ที่มีฤทธิ์มีอานุภาพมากอย่างนั้นส่องไม่ถึง แต่แสงสว่างอย่างยิ่ง หาประมาณมิได้ ย่อมปรากฏแม้ในโลกันตริกนรกนั้น ล่วงเทวานุภาพของเทวดาทั้งหลาย แม้พวกสัตว์ที่เกิดในนรกนั้น ย่อมจำกันและกันได้ด้วยแสงสว่าง นั้นว่า ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า แม้สัตว์เหล่าอื่นผู้เกิดในที่นี้ก็มี (ไม่ใช่มีแต่เรา) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นความอัศจรรย์ไม่เคยมีข้อที่ ๔ ย่อมปรากฏ เพราะ ความปรากฏแห่งพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ความอัศจรรย์ไม่เคยมี ๔ ประการนี้ ย่อม ปรากฏ เพราะความปรากฏแห่งพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า.

จบปฐมอัจฉริยสูตรที่ ๗

อรรถกถापฐมอัจฉริยสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมอัจฉริยสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ปาตุภาวา คือเพราะปรากฏขึ้น. ในบทว่า กุจฺฉิ โอกุจฺฉิตี นี้ ความว่า เป็นผู้ลงสู่ครรภ์แล้ว. ความจริง เมื่อพระโพธิสัตว์นั้นลงแล้ว แสงสว่างก็เป็นอย่างนั้น เมื่อกำลังหยั่งลง แสงสว่างก็เป็นอย่างนั้น. บทว่า

อปุปมาโณ ได้แก่ มีประมาณเพิ่มขึ้น คือไฟบุลย์กว้างขวาง. บทว่า **อุพาโร** เป็นไวยพจน์ของบทว่า **อปุปมาโณ** นั้นเอง ในบทว่า **เทวานํ เทวานุ** **ภาวํ** นี้ ได้แก่ อานุภาพอันหาประมาณมิได้ของเหล่าเทวดา รัศมีของฟ้าที่พุ่งแผ่ไปได้ตลอด ๑๒ โยชน์ ของสรีระก็อย่างนั้น ของวิมานก็อย่างนั้น อธิบายว่า ล่วงเทวานุภาพแห่งเทวดานั้น. บทว่า **โลกนุตริกา** ความว่า ที่ว่างในระหว่างสามจักรวาล จะมีโลกันตริกนรกอยู่แห่งหนึ่ง เหมือนระหว่างล้อเกวียนทั้งสามล้อ ที่ถึงกันแล้วหรือตั้งจดติดกันและกัน ก็มีที่ว่างตรงกลาง. ก็โลกันตริกนรกนั้น ว่าโดยประมาณได้แปดพันโยชน์. บทว่า **อฆา** คือเปิดเป็นนิตย์. บทว่า **อสูวตา** คือไม่มีฐานที่ตั้งแม้ภายใต้. บทว่า **อนุชการา** คือมีด. บทว่า **อนุชการตมิสา** ความว่า ประกอบด้วย ความมีด ทำให้เป็นเหมือนดาบอดเพราะห้ามการเกิดขึ้นแห่งจักขุวิญญูณ ได้ยินว่า จักขุวิญญูณไม่เกิดในโลกันตริกนรกนั้น. บทว่า **เอวมหิทุธิกาณํ** ความว่า ได้ยินว่า ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ปรากฏในทวีปทั้งสาม พร้อมคราวเดียวกัน จึงมีฤทธิมากอย่างนี้ ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ส่องแสงสว่าง กำจัดมีดได้เก้าแสนโยชน์ ในทิศแต่ละทิศจึงมีอานุภาพมากอย่างนี้. บทว่า **อาภา นานุโณนุติ** คือแสงสว่างไม่พอ. ได้ยินว่า ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์เหล่านั้น โคจรไปท่ามกลางจักรวาลบรรพต ล่วงเลยจักรวาลบรรพตไปก็เป็นโลกันตริกนรก เพราะฉะนั้นแสงสว่างแห่งดวงจันทร์และดวงอาทิตย์เหล่านั้น จึงส่องไปไม่ถึงในที่นั้น.

บทว่า **เยปี ตตุถ สตุตา** ความว่า สัตว์แม่เหล่าใดเกิดแล้วในโลกันตรมหานรกนั้น ถ้ามว่า สัตว์เหล่านั้น ทำกรรมอะไร จึงเกิดในโลกันตริกนรกนั้น. ตอบว่า สัตว์ผู้ทำกรรมหนัก ทารุณต่อมารดาบิดาและความผิดร้ายแรงต่อสมณพราหมณ์ผู้ทรงธรรม และทำกรรมสาหัสอื่นมีมาสัตว์ทุก ๆ วัน เป็นต้น จึงไปเกิดดุจจอกัยโจรและนาคโจร เป็นต้น ในตามพินณิทวีป (ลังกา)

สัตว์เหล่านั้นมีอัตราขนาด ๓ คาวุต มีเล็บยาวเหมือนค่างควา เอาเล็บเกาะ
ห้อยอยู่ที่เชิงเขาจักรวาล คล้ายค่างควาเกาะห้อยอยู่ที่ต้นไม้ฉะนั้น เมื่อมือ
เปะปะไปถูกันและกันเข้า ต่างก็สำคัญว่าเราได้เหยื่อแล้ว คังนี้ แล่นไล่
หมุนไปรอบ ๆ ก็พลัดตกไปในน้ำรองโลก คล้ายผลมะขางเมื่อถูกลมประหาร
อยู่ที่ขาดตกไปในน้ำ พอตกลงไปถึงก็เปื่อยย่อยไปในน้ำกรด รวากะ
เป็งตกน้ำละลายไปฉะนั้น . บทว่า อญฺเณปิ กิร โภ สนฺหิติ สตุตา
ความว่า สัตว์เหล่านั้นเห็นกันในวันนั้น จึงได้รู้ว่า ได้ยินว่า สัตว์เหล่านี้
มาเกิดในที่นี้ เพื่อเสวยทุกข์นี้ เหมือนเราทั้งหลายเสวยทุกข์ใหญ่อยู่ฉะนั้น.
แต่แสงสว่างนี้จะสว่างอยู่แม้เพียงคี่มยาคูอีกหนึ่งก็หามิได้ สว่างอยู่ชั่วเวลาที่สัตว์
หลับแล้วตื่นขึ้นอารมณ์แจ่มใสฉะนั้น . ส่วนพระทีฆภาคทศกัณฐ์ กล่าวว่า
แสงสว่างนั้น ส่องเพียงพอสัตว์พูดว่านี่อะไร ก็หายไป คล้ายแสงสว่างฟ้าแลบ
ชั่วลัดนิ้วมือเท่านั้น.

จบอรรถกถาปฐมอังกรนิยสูตรที่ ๗

๘. ทุคฺคิยอํจฺกรนิยสูตร

ว่าด้วยความอัศจรรย์ ๔ ในพระตถาคตเจ้า

[๑๒๘] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ความอัศจรรย์ไม่เคยมี ๔ ประการ
ย่อมปรากฏ เพราะความปรากฏแห่งพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ๔
ประการเป็นไฉน? คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย หมู่สัตว์ผู้มีอาลัย (คือกามคุณ)
เป็นที่รื่นรมย์ ยินดีในอาลัย บันเทิงในอาลัย เมื่อพระตถาคตแสดงธรรมอัน
หาความอาลัยมิได้อยู่ หมู่สัตว์นั้นย่อมฟังด้วยดี เฝยโสตสดับ ตั้งจิตเพ็ญรู้ทั่วถึง

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นความอัศจรรย์ไม่เคยมีข้อที่ ๑ ย่อมปรากฏ เพราะความปรากฏแห่งพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย หมูสัตว์ผู้มีมานะ (ความถือตัว) เป็นที่รุกรมย์ ยินดีในมานะ บันเทิงในมานะ เมื่อพระตถาคตแสดงธรรมอันเป็นเครื่องปราบปรามมานะอยู่ หมูสัตว์นั้นย่อมฟังด้วยดี เจียโสตสดับ ตั้งจิตเพื่อรู้ทั่วถึง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นความอัศจรรย์ไม่เคยมีข้อที่ ๒ ย่อมปรากฏ เพราะความปรากฏแห่งพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย หมูสัตว์ผู้มีความไม่สงบเป็นที่รุกรมย์ ยินดีแล้วในความไม่สงบ บันเทิงในความไม่สงบ เมื่อพระตถาคตแสดงธรรมอันกระทำ ความสงบอยู่. หมูสัตว์นั้นย่อมฟังด้วยดี เจียโสตสดับ ตั้งจิตเพื่อรู้ทั่วถึง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นความอัศจรรย์ไม่เคยมีข้อที่ ๓ ย่อมปรากฏ เพราะความปรากฏแห่งพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย หมูสัตว์ผู้ตกอยู่ในอวิชา เป็นผู้มืด ฤกอวิชา รักริ่งไว้ เมื่อพระตถาคตแสดงธรรมอัน เป็นเครื่องปราบปรามอวิชาอยู่ หมู สัตว์นั้นย่อมฟังด้วยดี เจียโสตสดับ ตั้งจิตเพื่อรู้ทั่วถึง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นความอัศจรรย์ไม่เคยมีข้อที่ ๔ ย่อมปรากฏ เพราะความปรากฏแห่งพระ ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความอัศจรรย์ไม่เคยมี ๔ ประการนี้ ย่อมปรากฏ เพราะความปรากฏแห่งพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า.

จบพุทธยัจฉริยสูตรที่ ๘

อรรถกถาทุติยอรรถปริยสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในตุติยอรรถปริยสูตรที่ ๘ ดังต่อไปนี้ :-

เบญจกามคุณหรือวิภูฏะทั้งสี่ ชื่อว่า อาลัย เพราะอรรถว่า
พึงถูกค้นหาและทักขิยิตไว้. ชื่อว่า อารามะ เพราะเป็นที่ยินดี. อาลัยเป็นที่
ยินดีของหมู่สัตว์นี้ เหตุนี้ หมู่สัตว์นี้จึงชื่ออารามะมีอาลัยเป็นที่ยินดี. ชื่อว่า
อालยระเพราะยินดีแล้วในอาลัย. ชื่อว่าออลยสัมมุทิตะ เพราะบันเทิงแล้วใน
อาลัย. บทว่า อนาลเย รมเม ความว่า อริยธรรมอาศัยวิภูฏานิพพานที่ตรงกัน
ข้ามกับอาลัย. บทว่า สุตสูตติ คือเป็นผู้ใคร่จะฟัง. บทว่า โสโต โอทหติ
แปลว่า เฝ้ายโส. บทว่า อญญาจิตตํ อปฺภุจเปติ ความว่า เข้าไปตั้งจิต
เพื่อจะรู้ทั่วถึงธรรม. บทว่า มาโน คือ ความสำคัญ หรือวิภูฏะทั้งสี่นั้นแล
ชื่อว่ามีมานะ เพราะอรรถว่าหมู่สัตว์พึงสำคัญ. บทว่า มานวินเย รมเม คือ
ธรรมที่เป็นเครื่องกำจัดเสียซึ่งมานะ. ธรรมที่ตรงกันข้ามกับความสงบ ชื่อว่า
อนุปสมณะหรือวิภูฏะนั้นเอง ชื่อว่าอนุปสมะ เพราะอรรถว่าไม่สงบแล้ว. บทว่า
โอปสมิกะ ได้แก่ ธรรมที่ทำให้ความสงบคืออาศัยวิภูฏะคือนิพพาน. ชื่อว่า
อวิชาคตะ เพราะไปคือประกอบด้วยอวิชา. ชื่อว่าอันธภูตะ เพราะเป็น
ดุจคนตาบอด เพราะถูกกบมืดคืออวิชาปกคลุมไว้. ชื่อว่าปรโยนัทธา เพราะ
หุ้มไว้รอบด้าน. ในบทว่า อวิชาวินเย พระอรหันต์เรียกว่าธรรมเป็นเครื่อง
กำจัดอวิชา เมื่อธรรมที่อาศัยธรรมเป็นเครื่องกำจัดอวิชานั้น อันพระตถาคต
แสดงอยู่. ในสูตรนี้ตรัสวิภูฏะไว้ ๔ ฐานะ ตรัสวิภูฏะไว้ ๔ ฐานะ ด้วย
ประการเช่นนี้.

จบอรรถกถาทุติยอรรถปริยสูตรที่ ๘

๕. ตติยอัจฉริยสูตร

ว่าด้วยความอศจรรย ๔ ในพระอานนท์

[๑๒๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ความอศจรรยไม่เคยมี ๔ ประการนี้ ในพระอานนท์ ๔ ประการเป็นไฉน? คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุบริษัทเข้าไปเพื่อเห็นอานนท์ ภิกษุบริษัทนั้นย่อมมีใจยินดีแม้ด้วยการเห็น ถ้าอานนท์กล่าวธรรมในบริษัทนั้น ภิกษุบริษัทนั้น ย่อมมีใจยินดีแม้ด้วยคำที่กล่าวนั้น ภิกษุบริษัทนั้นเป็นผู้ไม่อึมเลย ถ้าอานนท์เป็นผู้นิ่ง.

ถ้าภิกษุณีบริษัทเข้าไปเพื่อเห็นอานนท์...

ถ้าอุบาสกบริษัทเข้าไปเพื่อเห็นอานนท์...

ถ้าอุบาสิกาบริษัทเข้าไปเพื่อเห็นอานนท์ อุบาสิกาบริษัทนั้นย่อมมีใจยินดี แม้ด้วยการเห็น ถ้าอานนท์กล่าวธรรมในบริษัทนั้น อุบาสิกาบริษัทนั้น ย่อมมีใจยินดีแม้ด้วยคำที่กล่าวนั้น อุบาสิกาบริษัทนั้นเป็นผู้ไม่อึมเลย ถ้าอานนท์เป็นผู้นิ่ง.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ความอศจรรยไม่เคยมี ๔ ประการนี้แล ในพระอานนท์.

จบตติยอัจฉริยสูตรที่ ๕

อรรถกถาตติยอัจฉริยสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในตติยอัจฉริยสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ภิกษุปริสา อานนท์ ทสฺสนาย ความว่า ภิกษุเหล่าใด ประสงค์จะเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็เข้าไปหาพระเถระ หรือภิกษุเหล่าใด ได้ฟังคุณความดีของพระเถระว่า ได้ยินว่า ท่านพระอานนท์นำเลื่อมใสรอบด้าน

งานนำชม เป็นพหูสูต เป็นธรรมกถึก ผู้ทำหมู่ให้งามดังนี้ จึงพากันมา ทรง-
หมายถึงภิกษุเหล่านั้น จึงตรัสว่า ภิกษุบริษัทไปเยี่ยมอาณนทฺ์ ดังนี้ . ในบท
ทุกบทกัณนี้. บทว่า อุตมณา ความว่า ภิกษุบริษัทนั้นมีใจชื่นชม คือ
มีจิตยินดีว่า การเห็นของเราสมกับการฟังมา. บทว่า ชมฺมิ ความว่า ท่าน
กล่าวธรรมต้อนรับเห็นปานนี้ว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย สบายดีหรือ พอยังชีพ
เป็นไปได้อยู่หรือ ท่านทั้งหลาย ยังทำกิจกรรมในโยนิโสมนสิการอยู่หรือ
ท่านยังบำเพ็ญอาจริยวัตรและอุปัชฌายวัตรอยู่หรือดังนี้. บรรดาบุคคลเหล่านั้น
ในภิกษุณีก็จะกล่าวปฏิสันถารต่างกันดังนี้ว่า น้องหญิงทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย
ยังสมาทานครุธรรม ๘ ประพาศอยู่หรือดังนี้. ในอุบาสกทั้งหลาย ท่านจะไม่
ทำปฏิสันถารอย่างนี้ ด้วยคำว่า อุบาสกมาดีแล้ว ท่านไม่ปวดศีรษะ หรือ
อวัยวะข้างหรือ บุตรพี่น้องชายของท่านไม่มีโรครภัยหรือดังนี้ แต่ท่านจะทำ
ปฏิสันถารอย่างนี้ว่า อุบาสกเป็นอย่างไร จงรักษาสรณะ ๓ ศีล ๕ จงทำ
อุโบสถเดือนละ ๘ ครั้งไว้เถิด จงเลี้ยง कुमारดาบิดา จงบำรุงสมณพราหมณ์
ผู้ทรงธรรมเถิดดังนี้. แม้ในอุบาสิกาทั้งหลายกัณนี้แล.

จบอรรถกถาตติยอัศจรรย์สูตรที่ ๕

๑๐. จตุตถอัศจรรย์สูตร

ว่าด้วยความอัศจรรย์ ๔ ในพระเจ้าจักรพรรดิ

[๑๓๐] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความอัศจรรย์ไม่เคยมี ๔ ประการนี้
ในพระเจ้าจักรพรรดิ ๔ ประการเป็นไฉน? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
ถ้าขัตติยบริษัทเข้าไปเฝ้าเยี่ยมพระเจ้าจักรพรรดิ ขัตติยบริษัทนั้นย่อมมีพระทัย

ยินดีแม้ด้วยการเฝ้าเยี่ยมนั้น ถ้าพระเจ้าจักรพรรดิคำรัสในที่ประชุมนั้น ชัตติยบริษัทนั้นยอมมีพระทัยยินดี แม้ด้วยพระคำรัส ชัตติยบริษัทยอมเป็นผู้ไม่อิ่มเลย ถ้าพระเจ้าจักรพรรดิทรงนิ่งเสีย.

ถ้าพราหมณ์บริษัทเข้าไปเฝ้าเยี่ยมพระเจ้าจักรพรรดิ...

ถ้าคฤหบดีบริษัทเข้าไปเฝ้าเยี่ยมพระเจ้าจักรพรรดิ...

ถ้าสมณบริษัทเข้าไปเยี่ยมพระเจ้าจักรพรรดิ สมณบริษัทนั้นยอมมีใจยินดีแม้ด้วยการเฝ้าเยี่ยมนั้น ถ้าพระเจ้าจักรพรรดิคำรัสในที่ประชุมนั้น สมณบริษัทนั้นยอมมีใจยินดีแม้ด้วยพระคำรัส สมณบริษัทนั้นยอมเป็นผู้ไม่อิ่มเลย ถ้าพระเจ้าจักรพรรดิทรงนิ่งเสีย คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ความอัศจรรย์ไม่เคยมี ๔ ประการนี้แล ในพระเจ้าจักรพรรดิ.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ความอัศจรรย์ไม่เคยมี ๔ ประการ ในพระอานนท์จันนั้นเหมือนกันแล ๔ ประการเป็นไฉน คือ ถ้าภิกษุบริษัทเข้าไปเพื่อเห็นอานนท์ ภิกษุบริษัทนั้น ย่อมมีใจยินดีแม้ด้วยการเห็น ถ้าอานนท์กล่าวธรรมในที่ประชุมนั้น ภิกษุบริษัทยอมมีใจยินดีแม้ด้วยคำที่กล่าว ภิกษุบริษัทยอมเป็นผู้ไม่อิ่มเลย ถ้าอานนท์นั่งอยู่.

ถ้าภิกษุณีบริษัทเข้าไปเพื่อเห็นอานนท์...

ถ้าอุบาสกบริษัทเข้าไปเพื่อเห็นอานนท์...

ถ้าอุบาสิกาบริษัทเข้าไปเพื่อเห็นอานนท์ อุบาสิกาบริษัทนั้นยอมมีใจยินดี ยินดีแม้ด้วยคำที่กล่าว อุบาสิกาบริษัทยอมเป็นผู้ไม่อิ่มเลย ถ้าอานนท์นั่งอยู่. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ความอัศจรรย์ไม่เคยมี ๔ ประการนี้ ในพระอานนท์.

จบจตุตถอัจนริยสูตรที่ ๑๐

จบภยวรรคที่ ๓

อรรถกถาจตุตถอัจนริยสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในจตุตถอัจนริยสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ขตติยปริสา ได้แก่เหล่าขัตติยะ ที่อภิเษกและที่ยังไม่อภิเษก. ได้ยินว่า ขัตติยะเหล่านั้น ได้ฟังคำกล่าวพระคุณของพระเจ้าจักรพรรดินั้นว่า ธรรมดาว่าพระเจ้าจักรพรรดิ งามน่าเลื่อมใส เทียวไปทางอากาศได้ปกครองราชสมบัติ ทรงธรรมเป็นธรรมราชาดังนี้ เมื่อเห็นสมกับที่ได้ฟังมาก็ชื่นชม. บทว่า ภาสติ ความว่า พระเจ้าจักรพรรดิได้ทำปฏิสันถารว่า พ่อคุณแม่คุณทั้งหลาย ท่านทั้งหลายยังบำเพ็ญราชธรรม รักษาประเพณีอยู่หรือ. ส่วนในพราหมณ์ทั้งหลายก็จะทรงทำปฏิสันถารอย่างนี้ว่า ท่านอาจารย์ทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย สอนมนต์อยู่หรือ ศิษย์ทั้งหลายยังเรียนมนต์อยู่หรือ ท่านยอมได้ ทักขินบ้าง ผ้าบ้าง โคนแดงบ้างหรือ. ในคฤหบดีทั้งหลาย จะทรงทำปฏิสันถารอย่างนี้ว่า พ่อเอ๋ย ท่าน ไม่ถูกเบียดเบียน ด้วยค่าปรับสินไหม หรือด้วยเครื่องจองจำจากราษฎรบ้างหรือ ฝนยังตกต้องตามฤดูกาลอยู่หรือ ข้าวกล้าทั้งหลายได้ผลสมบูรณ์หรือ. ในสมณะทั้งหลาย จะทรงทำปฏิสันถารอย่างนี้ว่า อย่างไร ท่านผู้เจริญ บริหารของบรรพชิตหาได้ง่ายหรือ ขอท่านทั้งหลายอย่าละเลยสมณธรรมนี้แล.

จบอรรถกถาจตุตถอัจนริยสูตรที่ ๑๐

จบภยวรรคพรรณนาที่ ๓

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ปฐมภยสูตร ๒. ทุตติภยสูตร ๓. ปฐมฉานสูตร ๔. ทุตติฉานสูตร ๕. ปฐมเมตตาสสูตร ๖. ทุตติเมตตาสสูตร ๗. ปฐมอัจนริยสูตร ๘. ทุตติอัจนริยสูตร ๙. ตติยอัจนริยสูตร ๑๐. จตุตถอัจนริยสูตร และอรรถกถา.

บุคคลวรรคที่ ๔

๑๐. สังโยชนสูตร

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก

[๑๓๑] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก ๔ จำพวกเป็นไหน? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ยังละโอรัมภาคิยสังโยชนไม่ได้ ยังละสังโยชนอันเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้อุบัติไม่ได้ ยังละสังโยชนอันเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้ภพไม่ได้.

อนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ ละโอรัมภาคิยสังโยชนได้ แต่ยังละสังโยชนอันเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้อุบัติไม่ได้ ยังละสังโยชนอันเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้ภพไม่ได้.

อนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ ละโอรัมภาคิยสังโยชนได้ ละสังโยชนอันเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้อุบัติได้ แต่ยังละสังโยชนอันเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้ภพไม่ได้.

อนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ ละโอรัมภาคิยสังโยชนได้ ละสังโยชนอันเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้อุบัติได้ ละสังโยชนอันเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้ภพได้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลจำพวกไหน ยังละโอรัมภาคิยสังโยชนไม่ได้ ยังละสังโยชนอันเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้อุบัติไม่ได้ ยังละสังโยชนอันเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้ภพไม่ได้ คือ พระสกทาคามี ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลนี้แล ยังละโอรัมภาคิยสังโยชนไม่ได้ ยังละสังโยชนอันเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้อุบัติไม่ได้ ยังละสังโยชนอันเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้ภพไม่ได้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลจำพวกไหน ละโอรัมภาคิยสังโยชน์ได้ แต่
ยังละสังโยชน์อื่น เป็นปัจจัยเพื่อให้ได้อุบัติไม่ได้ ยังละสังโยชน์อื่นเป็นปัจจัย เพื่อ
ให้ได้ภพไม่ได้ คือ พระอนาคามีผู้มีกระแสในเบื้องบน ไปสู่อกนิมิตตภพ
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลนี้แล ละโอรัมภาคิยสังโยชน์ได้ แต่ยังละสังโยชน์
อื่นเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้อุบัติไม่ได้ ยังละสังโยชน์อื่นเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้ภพ
ไม่ได้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลจำพวกไหน ละโอรัมภาคิยสังโยชน์ได้
ละสังโยชน์อื่นเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้อุบัติได้ แต่ยังละสังโยชน์อื่นเป็นปัจจัยเพื่อ
ให้ได้ภพไม่ได้ คือ พระอนาคามีผู้อันตราปรินิพพายี ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
บุคคลนี้แล ละโอรัมภาคิยสังโยชน์ได้ ละสังโยชน์อื่นเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้อุบัติ
ได้ แต่ยังละสังโยชน์อื่นเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้ภพไม่ได้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลจำพวกไหน ละโอรัมภาคิยสังโยชน์ได้
ละสังโยชน์อื่นเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้อุบัติได้ ละสังโยชน์อื่นเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้
ภพได้ คือ พระอรหันตชินาสพ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลนี้แล ละโอรัม-
ภาคิยสังโยชน์ได้ ละสังโยชน์อื่นเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้อุบัติได้ ละสังโยชน์อื่นเป็น
ปัจจัยเพื่อให้ได้ภพได้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้แล มีปรากฏอยู่ในโลก

จบสังโยชนสูตรที่ ๑

บุคคลวรรควรรณนาที่ ๔

อรรถกถาสังโยชนสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสังโยชนสูตรที่ ๑ แห่งวรรคที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-
บุคคลบางคนได้อุปบัติได้ภพ ในระหว่างด้วยสังโยชน์เหล่าใด
สังโยชน์เหล่านั้น ชื่อว่าเป็นปัจจัยให้ได้อุปบัติ. บทว่า ภวปฏิลาภิยานิ
ได้แก่ เป็นปัจจัยแก่การได้อุปบัติภพ. บทว่า สกทาคามิสฺส นี้ ท่านถือ
โดยส่วนสูงสุดในพระอริยะทั้งหลาย ที่ยังละสังโยชน์ไม่ได้ ก็เพราะเหตุนี้
อันตราอุปบัติ (การเกิดในระหว่าง) ของพระอริยะบุคคลผู้เป็นอันตรา-
ปรินิพพานไม่มี แต่ท่านเข้าฌานใดในที่นั้น ฌานนั้นนับว่าเป็นปัจจัยแก่
อุปบัติภพ เพราะฌานเป็นฝ่ายกุศลธรรม ฉะนั้น จึงตรัสสำหรับพระอริยะบุคคล
ผู้เป็นอันตราปรินิพพานั้นว่า ละอุปบัติปฏิลาภิสังโยชน์ได้ (สังโยชน์ที่เป็น
เหตุให้มีความเกิด) แต่ละภวปฏิลาภิสังโยชน์ (สังโยชน์ที่เป็นเหตุให้มีภพ)
ไม่ได้. หมายถึงสังโยชน์ส่วนที่ยังละไม่ได้ในโอรัมภาคิสังโยชน์ทั้งหลาย จึง
ตรัสว่า ละโอรัมภาคิสังโยชน์ไม่ได้ดังนี้ โดยความไม่ต่างกันแห่งสกทาคามิ
บุคคล. บทที่เหลือในสูตรนี้ง่ายทั้งนั้น.

จบอรรถกถาสังโยชนสูตรที่ ๑

๒. ปฏิภาณสูตร

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก

[๑๓๒] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้มีปรากฏอยู่ในโลก ๔ จำพวก เป็นไฉน คือ

ยุตุตปฏิภาโณ น มุตุตปฏิภาโณ	บุคคลฉลาดผู้ ไม่ฉลาดแก่
มุตุตปฏิภาโณ น ยุตุตปฏิภาโณ	บุคคลฉลาดแก่ ไม่ฉลาดผู้
ยุตุตปฏิภาโณ จ มุตุตปฏิภาโณ จ	บุคคลฉลาดทั้งผู้ทั้งแก่
เนว ยุตุตปฏิภาโณ น มุตุตปฏิภาโณ	บุคคลไม่ฉลาดทั้งผู้ทั้งแก่

นี้แล บุคคล ๔ จำพวก มีปรากฏอยู่ในโลก.

จบปฏิภาณสูตรที่ ๒

อรรถกถาปฏิภาณสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฏิภาณสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ยุตุตปฏิภาโณ โน มุตุตปฏิภาโณ ความว่า บุคคล เมื่อแก้ปัญหาก็แก้แต่ปัญหาที่ผู้กเท่านั้น แต่แก้ได้ไม่เร็ว คือค่อย ๆ แก้. บท ทั้งปวง พึงทราบโดยนัยนี้.

จบอรรถกถาปฏิภาณสูตรที่ ๒

๓. อุกมภูติสัญญาสูตร

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก

[๑๓๓] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้มีปรากฏอยู่ในโลก
๔ จำพวกเป็นไหน คือ

อุคมปฏิสัญญาบุคคล

วิปจิตสัญญาบุคคล

เนยบุคคล

ปทปรมบุคคล

นี้แล บุคคล ๔ จำพวก มีปรากฏอยู่ในโลก.

จบอุคมภูติสัญญาสูตรที่ ๓

อรรถกถาอุคมภูติสัญญาสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอุคมภูติสัญญาสูตรที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

พึงทราบความต่างกันแห่งบุคคลแม้ ๔ จำพวก ด้วยสูตรนี้ ดังนี้
อุคมภูติสัญญาบุคคลเป็นไหน ? บุคคลตรัสรู้ธรรมขณะที่ท่านยกหัวขึ้นแสดง
เรียกว่า **อุคมภูติสัญญาบุคคล**. วิปจิตสัญญาบุคคลเป็นไหน ? บุคคลตรัสรู้ธรรม
ต่อเมื่อท่านแจกแจงความโดยพิสดาร เรียกว่า **วิปจิตสัญญาบุคคล**. เนยบุคคล
เป็นไหน ? บุคคลต้องเรียน ต้องสอบถาม ต้องใส่ใจโดยแยบคาย ต้องคบหา
อยู่ใกล้กัลยาณมิตร จึงตรัสรู้ธรรมตามลำดับขั้นตอน เรียกว่า **เนยบุคคล**.
ปทปรมบุคคลเป็นไหน ? บุคคลฟังมากก็ดี พุคมากก็ดี ทรงจำมากก็ดี
สอนมากก็ดี ยังไม่ตรัสรู้ธรรมในชาตินั้น เรียกว่า **ปทปรมบุคคล**.

จบอรรถกถาอุคมภูติสัญญาสูตรที่ ๓

๔. อุฏฐานสูตร

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก

[๑๓๔] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้มีปรากฏอยู่ในโลก
๔ จำพวกเป็นไฉน คือ

อุฏฐานผลุปชีวี น กมฺมผลุปชีวี   บุคคลจำพวกหนึ่งดำรงชีพอยู่ด้วย
ผลของความหมั่น มิใช่ดำรงชีพอยู่
ด้วยผลของกรรม

กมฺมผลุปชีวี น อุฏฐานผลุปชีวี   บุคคลจำพวกหนึ่งดำรงชีพอยู่ด้วยผล
ของกรรม มิใช่ดำรงชีพอยู่ด้วยผล
ของความหมั่น

อุฏฐานผลุปชีวี เจว กมฺมผลุปชีวี   จ บุคคลจำพวกหนึ่งดำรงชีพอยู่ด้วยผล
ของความหมั่นบ้าง ด้วยผลของ
กรรมบ้าง

เนว อุฏฐานผลุปชีวี น กมฺมผลุปชีวี   บุคคลจำพวกหนึ่งดำรงชีพอยู่ด้วยผล
ของความหมั่นก็มีมิใช่ ด้วยผลของ
กรรมก็มีมิใช่.

นี้แล บุคคล ๔ จำพวก มีปรากฏอยู่ในโลก.

จบอุฏฐานสูตรที่ ๔

อรรถกถาอุฏฐานสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอุฏฐานสูตรที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-

บุคคลจำพวกหนึ่ง ใช้วันเวลาให้ล่วงไป ด้วยความเพียรคือความหมั่นเท่านั้น ได้อะไรมาเพียงเป็นผลของความเพียรนั้น ที่หลังออกมาเลี้ยงชีวิต เขาอาศัยแต่ความหมั่นนั้น ไม่ได้ผลบุญอะไร บุคคลจำพวกนี้ ชื่อว่าดำรงชีพอยู่ด้วยผลของความหมั่น มิใช่ดำรงชีพอยู่ด้วยผลของกรรม. ส่วนเหล่าเทวดา แม้ทั้งหมด ตั้งแต่เทวดาชั้นจาตุมมหาราชเป็นต้นไป เพราะเข้าไปอาศัยผลบุญดำรงชีพ เว้นความเพียรคือความหมั่น ชื่อว่าดำรงชีพอยู่ด้วยผลของกรรม มิใช่ดำรงชีพอยู่ด้วยผลของความหมั่น. อิศระชนมีพระราชามหาอำมาตย์ของพระราชาเป็นต้น ชื่อว่าดำรงชีพอยู่ด้วยผลของความหมั่น และดำรงชีพอยู่ด้วยผลของกรรม. พวกสัตว์นรกดำรงชีพอยู่ด้วยผลของความหมั่น ก็มีใช่ ด้วยผลของกรรมก็มีใช่. ผลบุญนั้นแล ท่านประสงค์ว่าผลของกรรมในสูตรนี้ ผลบุญนั้นไม่มีแก่พวกสัตว์นรกเหล่านั้น.

จบอรรถกถาอุฏฐานสูตรที่ ๔

๕. สāvāḥḥสูตร

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก

[๑๓๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้มีปรากฏอยู่ในโลก ๔ จำพวกเป็นไฉน คือ

สาวชโฆ	บุคคลมีโทษ
วชชพหุโโล	บุคคลมีโทษมาก
อปปวชโฆ	บุคคลมีโทษน้อย
อนวชโฆ	บุคคลไม่มีโทษ

บุคคลมีโทษเป็นอย่างไร ? บุคคลบางคนในโลกนี้ประกอบด้วยกายกรรมอันมีโทษ วาจกรรมอันมีโทษ มโนกรรมอันมีโทษ อย่างนี้แล บุคคลมีโทษ

บุคคลมีโทษมากเป็นอย่างไร ? บุคคลบางคนในโลกนี้ประกอบด้วยกายกรรม วาจกรรม มโนกรรม อันมีโทษเป็นส่วนมาก ที่ไม่มีโทษเป็นส่วนน้อย อย่างนี้แล บุคคลมีโทษมาก

บุคคลมีโทษน้อยเป็นอย่างไร ? บุคคลบางคนในโลกนี้ประกอบด้วยกายกรรม วาจกรรม มโนกรรม อันไม่มีโทษเป็นส่วนมาก ที่มีโทษเป็นส่วนน้อย อย่างนี้แล บุคคลมีโทษน้อย

บุคคลไม่มีโทษเป็นอย่างไร ? บุคคลบางคนในโลกนี้ประกอบด้วยกายกรรมอันไม่มีโทษ วาจกรรมอันไม่มีโทษ มโนกรรมอันไม่มีโทษ อย่างนี้แล บุคคลไม่มีโทษ.

ภิกษุทั้งหลาย นี้แลบุคคล ๔ จำพวก มีปรากฏอยู่ในโลก.

จบสาวัชชสูตรที่ ๕

อรรถกถาสาวัชชสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสาวัชชสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

คนจำพวกที่หนึ่ง ได้แก่ ปุถุชนคนโง่เขลา จำพวกที่สอง ได้แก่ โลกียปุถุชนผู้บำเพ็ญกุศลในระหว่าง ๆ จำพวกที่สาม ได้แก่ พระโศดาบัน ถึงพระสกทาคามีและอนาคามี ก็รวมกับคนจำพวกที่สามนั้นเหมือนกัน จำพวกที่สี่ ได้แก่พระจิณาสพ จริงอยู่ พระจิณาสพนั้น หาโทษมิได้โดยส่วนเดียว.

จบอรรถกถาสาวัชชสูตรที่ ๕

๖. ปฐมสี่สูตร

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก

[๑๓๖] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก ๔ จำพวกเป็นไหน คือ

บุคคลบางคนเป็นผู้ไม่ทำให้บริบูรณ์ในศีล ไม่ทำให้บริบูรณ์ในสมาธิ ไม่ทำให้บริบูรณ์ในปัญญา ๑

บุคคลบางคนเป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล แต่ไม่ทำให้บริบูรณ์ในสมาธิ ไม่ทำให้บริบูรณ์ในปัญญา ๑

บุคคลบางคนเป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล ทำให้บริบูรณ์ในสมาธิ แต่ไม่ทำให้บริบูรณ์ในปัญญา ๑

บุคคลบางคนเป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล ทำให้บริบูรณ์ในสมาธิ ทำให้บริบูรณ์ในปัญญา ๑

นี้แล บุคคล ๑ จำพวก มีปรากฏอยู่ในโลก.

จบปฐมสี่สูตรที่ ๖

อรรถกถापฐมสี่สูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมสี่สูตรที่ ๖ ดังต่อไปนี้ :-

คนจำพวกที่หนึ่ง ได้แก่โลกิยมหาชน จำพวกที่สอง ได้แก่พระ-
โสดาบันและพระสกทาคามี ผู้บำเพ็ญวิปัสสนาล้วน จำพวกที่สาม ได้แก่
พระอนาคามี จริงอยู่ พระอนาคามีนั้น เพราะเหตุที่ได้ฉานที่ทำอุปบัติให้เกิด

แม้ขณะนั้น ฉะนั้น ท่านแม่บ่าเพ็ญวิปีสสนาล้วน ก็ทำให้บริบูรณ์ในสมาธิ โดยแท้ จำพวกที่สี่ ได้แก่พระจิณาสพเท่านั้น จริงอยู่ พระจิณาสพนั้น เชื่อว่าทำให้บริบูรณ์ในศีลสมาธิและปัญญาทั้งหมด เพราะท่านละกรรมที่เป็น ข้ำศึกต่อศีลเป็นต้นทั้งหมดได้แล้ว.

จบอรรถกถาปฐมสี่สูตรที่ ๗

๗. ทุตยสี่สูตร

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก

[๑๓๗] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก ๔ จำพวกเป็นไฉน คือ

บุคคลบางคนเป็นผู้ไม่หนักในศีล สมาธิ ปัญญา ไม่มีศีล สมาธิ ปัญญาเป็นอธิปไตย ๑

บุคคลบางคนเป็นผู้หนักในศีล มีศีลเป็นอธิปไตย แต่ไม่หนักในสมาธิ ปัญญา ไม่มีสมาธิ ปัญญาเป็นอธิปไตย ๑

บุคคลบางคนเป็นผู้หนักในศีล สมาธิ มีศีล สมาธิ เป็นอธิปไตย แต่ไม่หนักในปัญญา ไม่มีปัญญาเป็นอธิปไตย ๑

บุคคลบางคนเป็นผู้หนักในศีล สมาธิ ปัญญา มีศีล สมาธิ ปัญญา เป็นอธิปไตย ๑

นี้แลบุคคล ๔ จำพวก มีปรากฏอยู่ในโลก.

จบทุตยสี่สูตรที่ ๗

แม้ในทุตยสี่สูตรที่ ๗ พึงทราบการกำหนดบุคคล โดยนัยอันกล่าวแล้วในปฐมสี่สูตรที่ ๖.

๘. นิกัณฐสูตร

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก

[๑๓๘] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก
๔ จำพวกเป็นไฉน คือ

นิกุกกุฎการโก โอนิกุกกุฎจิตโต	บุคคลมีกายออก แต่จิตไม่ออก
อนิกุกกุฎการโก นิกุกกุฎจิตโต	บุคคลมีกายไม่ออก แต่จิตออก
อนิกุกกุฎการโก จ อนิกุกกุฎจิตโต จ	บุคคลมีกายก็ไม่ออก จิตก็ไม่ออก
นิกุกกุฎการโก จ นิกุกกุฎจิตโต จ	บุคคลมีกายก็ออก จิตก็ออก

บุคคลมีกายออก แต่จิตไม่ออกเป็นอย่างไร ? บุคคลบางคนเสพ
เสนาสนะป่าเจียบสด แต่บุคคลนั้นตรีกามตบ้าง พยาบาทวิตกบ้าง
วิหิงสาวิตกบ้าง ในเสนาสนะนั้น อย่างนี้แล บุคคลมีกายออก
แต่จิตไม่ออก

บุคคลมีกายไม่ออก แต่จิตออกเป็นอย่างไร ? บุคคลบางคนมิได้
เสพเสนาสนะป่าเจียบสดเลย แต่บุคคลนั้นตรีกเนกขัมมวิตกบ้าง อพยาบาท-
วิตกบ้าง อวิหิงสาวิตกบ้าง ในเสนาสนะนั้น อย่างนี้แล บุคคลมีกายไม่ออก
แต่จิตออก

บุคคลมีกายก็ไม่ออก จิตก็ไม่ออกเป็นอย่างไร ? บุคคลบางคนมิได้
เสพเสนาสนะป่าเจียบสด ทั้งตรีกามวิตกบ้าง พยาบาทวิตกบ้าง วิหิงสา-
วิตกบ้าง ในเสนาสนะนั้น อย่างนี้แล บุคคลมีกายก็ไม่ออก จิตก็ไม่ออก

บุคคลมีกายก็ออก จิตก็ออกเป็นอย่างไร ? บุคคลบางคนเสพ
เสนาสนะป่าเจียบสด ทั้งตรีกเนกขัมมวิตกบ้าง ตรีกอพยาบาทวิตกบ้าง ตรีก
อวิหิงสาวิตกบ้าง ในเสนาสนะนั้น อย่างนี้แล บุคคลมีกายก็ออก จิตก็ออก

ภิกษุทั้งหลาย นี้แลบุคคล ๔ จำพวก มีปรากฏอยู่ในโลก.

จบ นิกัณฐสูตรที่ ๘

อรรถกถานิกัฏฐสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในนิกัฏฐสูตรที่ ๘ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า นิกุกกุฏกาโย แปลว่า มีกายออกไป. บทว่า อนิกุกกุฏจิตโต แปลว่า มีจิตไม่ออก. ท่านอธิบายว่า คนมีกายเท่านั้นออกจากบ้าน แม้อยู่ในป่า ก็ยังเอาจิตเข้าบ้านอยู่นั่นเอง. เนื้อความในบททุกบท ฟังทราบโดยนัยนี้.

จบอรรถกถานิกัฏฐสูตรที่ ๘

๕. ชัมมกถิกสูตร

ว่าด้วยธรรมกถิก ๔ จำพวก

[๑๓๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมกถิก ๔ จำพวกนี้ ๔ จำพวก เป็นไฉน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมกถิกบางคนในโลกนี้ กล่าวธรรมน้อย และไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ทั้งบริษัทก็เป็นผู้ไม่ฉลาดต่อประโยชน์และมีใช้ประโยชน์ ธรรมกถิกเห็นปานนี้ ย่อมถึงการนับว่า เป็นธรรมกถิกสำหรับบริษัทเห็นปานนั้น ๑ อนึ่ง ธรรมกถิกบางคนในโลกนี้ ย่อมกล่าวธรรมน้อย และประกอบด้วยประโยชน์ ทั้งบริษัทก็เป็นผู้ฉลาดต่อประโยชน์และมีใช้ประโยชน์ ธรรมกถิกเห็นปานนี้ ย่อมถึงการนับว่า เป็นธรรมกถิกสำหรับบริษัทเห็นปานนั้น ๑ อนึ่ง ธรรมกถิกบางคนในโลกนี้ ย่อมกล่าวธรรมมาก แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ทั้งบริษัทก็เป็นผู้ไม่ฉลาดต่อประโยชน์และมีใช้ประโยชน์ ธรรมกถิกเห็นปานนี้ ย่อมถึงการนับว่า เป็นธรรมกถิกสำหรับบริษัทเห็นปานนั้น ๑ อนึ่ง ธรรมกถิกบางคนในโลกนี้ ย่อมกล่าวธรรมมาก และประกอบด้วยประโยชน์ ทั้งบริษัทก็เป็นผู้ฉลาดต่อประโยชน์และมีใช้ประโยชน์ ธรรมกถิกเห็นปานนี้ ย่อมถึงการนับว่า เป็นธรรมกถิกสำหรับบริษัทเห็นปานนั้น ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมกถิก ๔ จำพวกนี้แล.

จบชัมมกถิกสูตรที่ ๕

อรรถกถาฉัมมกถิกสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในฉัมมกถิกสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อสहित คือ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์. บทว่า น กุสลา โหติ คือ เป็นผู้ฉลาด. บทว่า สหิตาสहितสุ ความว่า ต่อสิ่งที่ประกอบด้วยประโยชน์ หรือไม่ประกอบด้วยประโยชน์. เนื้อความในบททั้งปวงพึงทราบอย่างนี้.

จบอรรถกถาฉัมมกถิกสูตรที่ ๕

๑๐. วาทีสูตร

ว่าด้วยนักพูด ๔ จำพวก

[๑๔๐] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย นักพูด ๔ จำพวกนี้ ๔ จำพวกเป็นไหน ? นักพูดยอมจำนนโดยอรรถ แต่ไม่จำนนโดยพยัญชนะก็มี นักพูดจำนนโดยพยัญชนะแต่ไม่จำนนโดยอรรถก็มี นักพูดจำนนทั้งโดยอรรถทั้งโดยพยัญชนะก็มี นักพูดไม่จำนนทั้งโดยอรรถทั้งโดยพยัญชนะก็มี คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย นักพูด ๔ จำพวกนี้แล คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ภิกษุผู้ประกอบด้วยปฏิสัมภิตา ๔ พึงถึงความจำนนโดยอรรถหรือโดยพยัญชนะ นี้ไม่ใช่ฐานะ ไม่ใช่โอกาส.

จบวาทีสูตรที่ ๑๐

จบปุคคลวรรคที่ ๔

อรรถกถาวาทีสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในวาทีสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อตุลโต ปริยาทานํ คจฺจติ ความว่า นักพูดถูกถามถึงคำอรรถกถาย่อมจำนนสิ้นท่าไม่สามารถจะตอบได้. บทว่า โน พุยฺยชนโต ความว่า แต่พญัณชนะของเขาจะไปได้ ก็ไม่ยอมจำนน. ในบททุกบทก็นัยนี้แล.

จบอรรถกถาวาทีสูตรที่ ๑๐

จบปกคตวรรคกรรมนาที่ ๔

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. สังโยชนสูตร ๒. ปฏิภาณสูตร ๓. อุคฆฏิตัญญสูตร ๔. อุฏ-
ฐานสูตร ๕. สาทวีชสูตร ๖. ปฐมสีลสูตร ๗. ทุตยสีลสูตร ๘. นิกกัฏฐ-
สูตร ๙. ทัมมกถิกสูตร ๑๐. วาทีสูตร และอรรถกถา.

อภาวรรคที่ ๕

๑. อภาสูต

ว่าด้วยแสงสว่าง ๔

[๑๔๑] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย แสงสว่าง ๔ นี้ ฯลฯ คือ

จันทภา   แสงสว่างแห่งดวงจันทร์

สุริยาภา   แสงสว่างแห่งดวงอาทิตย์

อคฺคาภา   แสงสว่างแห่งไฟ

ปญฺญาภา   แสงสว่างแห่งปัญญา

นี้แล แสงสว่าง ๔ ภิกษุทั้งหลาย บรรดาแสงสว่าง ๔ นี้ แสงสว่าง
แห่งปัญญาเป็นเลิศ.

จบอภาสูตที่ ๑

อภาวรรคพรรณนาที่ ๕

อรรถกถาอภาสูต

ฟังทราบวินิจฉัยในอภาสูตที่ ๑ พรรคที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

ดวงจันทร์นั้นแล ชื่อว่าจันทภา ด้วยอำนาจส่องรัศมี. แม้ในบท
ที่เหลือก็เช่นนี้แล.

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกนิบาต เล่ม ๒ - หน้าที่ 361

แม้ในสูตรที่สองเป็นต้น ดวงจันทร์ ชื่อว่าจันทภา ด้วยอำนาจ
ส่องแสง. ดวงจันทร์ ชื่อว่าจันทาโลก ด้วยอำนาจส่องสว่าง. ดวงจันทร์
ชื่อว่าจันโทภาส ด้วยอำนาจเปล่งแสง. ดวงจันทร์ ชื่อว่าจันทัปปัชโชต ด้วย
อำนาจส่องโชติช่วง. เนื้อความในบททั้งปวงพึงทราบอย่างนี้.

จบอรรถกถาอาภาสูตรที่ ๑

๒. ปภาสูตร

ว่าด้วยแสง ๔ ประการ

[๑๔๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย แสง ๔ นี้ ๗๗ คือ

จนฺทปฺปภา   แสงดวงจันทร์

สุริยปฺปภา   แสงดวงอาทิตย์

อคุติปฺปภา   แสงไฟ

ปญฺญาปภา   แสงปัญญา

นี้แล แสง ๔ ประการ ภิกษุทั้งหลาย บรรดาแสง ๔ นี้ แสงปัญญา
เป็นเลิศ.

จบปภาสูตรที่ ๒

๓. อาโลกสูตร

ว่าด้วยความสว่าง ๔

[๑๔๓] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ความสว่าง ๔ นี้ ๗๗ คือ

จันทาโลโก	ความสว่างแห่งดวงจันทร์
สุรียาโลโก	ความสว่างแห่งดวงอาทิตย์
อคุคาโลโก	ความสว่างแห่งไฟ
ปญญาโลโก	ความสว่างแห่งปัญญา

นี้แล ความสว่าง ๔ ภิกษุทั้งหลาย บรรดาความสว่าง ๔ นี้
ความสว่างแห่งปัญญาเป็นเลิศ.

จบอาโลกสูตรที่ ๓

๔. โภภาสสูตร

ว่าด้วยโอภาส ๔

[๑๔๔] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย โอภาส ๔ นี้ ๗๗ คือ

จनुโทภาโส	โอภาสแห่งดวงจันทร์
สุริโยภาโส	โอภาสแห่งดวงอาทิตย์
อคุกภาโส	โอภาสแห่งไฟ
ปญโญภาโส	โอภาสแห่งปัญญา

นี้แล โอภาส ๔ ภิกษุทั้งหลาย บรรดาโอภาส ๔ นี้ โอภาสแห่งปัญญา
เป็นเลิศ.

จบโอภาสสูตรที่ ๔

๕. ปัชโชตสูตร

ว่าด้วยความโพลง ๔

[๑๔๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ความโพลง ๔ นี้ ๗๗ คือ

จนทบุปฺปชฺโชโต	ความโพลงแห่งดวงจันทร์
สุริยบุปฺปชฺโชโต	ความโพลงแห่งดวงอาทิตย์
อคุติบุปฺปชฺโชโต	ความโพลงแห่งไฟ
ปญฺญาบุปฺปชฺโชโต	ความโพลงแห่งปัญญา

นี้แล ความโพลง ๔ ภิกษุทั้งหลาย บรรดาความโพลง ๔ นี้
ความโพลงแห่งปัญญาเป็นเลิศ.

จบปัชโชตสูตรที่ ๕

๖. ปฐมกาลสูตร

ว่าด้วยกาล ๔

[๑๔๖] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย กาล ๔ นี้ ๗๗ คือ

กาเลน ฌมฺมสุตฺตวนํ	การฟังธรรมตามกาล
กาเลน ฌมฺมสากฺขณา	การสนทนาธรรมตามกาล
กาเลน สมฺโถ	การทำสมณะตามกาล
กาเลน วิปฺสฺสนา	การทำวิปัสสนาตามกาล

ภิกษุทั้งหลาย นี้แล กาล ๔.

จบปฐมกาลสูตรที่ ๖

อรรถกถาปฐมกาลสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมกาลสูตรที่ ๖ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า กาลา คือกาลที่เหมาะสมที่ควร. บทว่า กาลน ฌมมสุตวัน
ได้แก่ การฟังธรรมในเวลาที่เหมาะสมที่ควร. บทว่า ฌมมสากัจฉา ความว่า
การสนทนาที่เป็นไปด้วยอำนาจการถามและการตอบปัญหา.

จบอรรถกถापฐมกาลสูตรที่ ๖

๗. ทุติยกาลสูตร

ว่าด้วยกาล ๔

[๑๔๗] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย กาล ๔ นี้ อันบุคคลบำเพ็ญโดยชอบ
เปลี่ยนแปลงโดยชอบอยู่ ย่อมจะยังบุคคลให้ถึงความสิ้นอาสวะโดยลำดับ กาล
๔ คืออะไร คือ ฟังธรรมตามกาล ๑ สนทนาธรรมตามกาล ๑ ทำ
สมณะตามกาล ๑ ทำวิปัสสนาตามกาล ๑ นี้แลกาล ๔ บุคคลบำเพ็ญ
โดยชอบ เปลี่ยนแปลงโดยชอบอยู่ ย่อมจะยังบุคคลให้ถึงความสิ้นอาสวะโดย
ลำดับ

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนเมื่อฝนเม็ดขนาดกบนภูเขา น้ำไหลไป
ตามทีลุ่ม ยังชอกเขาและลำรางทางน้ำให้เต็ม ชอกเขาและลำรางทางน้ำเต็ม
แล้ว ย่อมยังหนองให้เต็ม หนองเต็มแล้ว ย่อมยังบึงให้เต็ม บึงเต็มแล้ว
ย่อมยังคลองให้เต็ม คลองเต็มแล้ว ย่อมยังแม่น้ำให้เต็ม แม่น้ำเต็มแล้ว
ย่อมยังทะเลให้เต็ม ฉนใด กาล ๔ นี้ เมื่อบุคคลบำเพ็ญโดยชอบ เปลี่ยนแปลง
โดยชอบอยู่ ย่อมยังบุคคลให้ถึงความสิ้นอาสวะโดยลำดับฉนนันแล.

จบตุติยกาลสูตรที่ ๗

อรรถกถาทุติยกาลสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในตุติยกาลสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า กาลา นั้นเป็นชื่อแห่งกุศลธรรมที่เป็นไปด้วยอำนาจการฟัง
ธรรมเป็นต้นในกาลนั้น ๆ กาลเหล่านั้น จักแจ่มชัด และจักเป็นไป. บทว่า
อาสวานํ ขยฺ ได้แก่ พระอรหันต์.

จบอรรถกถาทุติยกาลสูตรที่ ๗

๘. ปฐมจริตสูตร

ว่าด้วยวจีหุจริต ๔

[๑๔๘] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย วจีหุจริต ๔ นี้ ๑๗๗ คือ

มุสาวาทो	พูดเท็จ
ปิสุณา วาจา	พูดต่อเสียด
ผรุสา วาจา	พูดคำหยาบ
สมุผปฺปลาโป	พูดเหลวไหล

ภิกษุทั้งหลาย นี้แล วจีหุจริต ๔.

จบปฐมจริตสูตรที่ ๘

ปฐมจริตสูตรที่ ๘ ง่ายทั้งนั้น.

๕. ทุติยจริตสูตร

ว่าด้วยวชิสุจริต ๔

[๑๔๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย วชิสุจริต ๔ นี้ ฯลฯ คือ

สจฺจวจา   พุคฺจริง

อปีสุณวจา   ไม่พุดส่อเสียด

สณฺหวจา   พุดสุภาพ

มนฺตาภาสา   พุดด้วยปัญญา

ภิกษุทั้งหลาย นี้แล วชิสุจริต ๔.

จบทุติยจริตสูตรที่ ๕

อรรถกถาทุติยจริตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในทุติยจริตสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า สณฺหวจา ได้แก่ วจาอ่อนโยน. บทว่า มนฺตาภาสา
ได้แก่ เรื่องที่กำหนดด้วยปัญญา ที่เรียกว่ามันตาแล้ว จึงกล่าว.

จบอรรถกถาทุติยจริตสูตรที่ ๕

๑๐. สารสูตร

ว่าด้วยสาระ ๔ ประการ

[๑๕๐] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สาระ ๔ นี้ ฯลฯ คือ สีสสาระ
สมาธิสาระ ปัญญาสาระ วิมุตติสาระ นี้แล สาระ ๔ ประการ.

จบสารสูตรที่ ๑๐

จบอภาวรรคที่ ๕

จบตติยปัณณาสกั

อรรถกถาสารสูตร

สารสูตรที่ ๑๐ บทว่า สีสสารโ คือศีลที่ให้ถึงสาระ. แม้นในบทที่เหลือ
ก็นัยนี้แล.

จบอรรถกถาสารสูตรที่ ๑๐

จบอภาวรรควรรณนาที่ ๕

จบตติยปัณณาสกั

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ตาภาสูตร ๒. ปภาสูตร ๓. อาโลกสูตร ๔. โภภาสูตร
๕. ปัชโชตสูตร ๖. ปฐมกาลสูตร ๗. ทุตติยกาลสูตร ๘. ปฐมจริตสูตร
๙. ทุตติยจริตสูตร ๑๐. สารสูตร และอรรถกถา.

จตุตถปณณาสกั

อินทริยวรรคที่ ๑

๑. อินทริยสูตร

ว่าด้วยอินทริย์ ๔ ประการ

[๑๕๑] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อินทริย์ ๔ ประการนี้ ๆ๗ คือ

สัทธินทริย์	อินทริย์คือศรัทธา
วิริยินทริย์	อินทริย์คือวิริยะ
สมาธินทริย์	อินทริย์คือสมาธิ
ปัญญาอินทริย์	อินทริย์คือปัญญา

ภิกษุทั้งหลาย นี้แล อินทริย์ ๔.

จบอินทริยสูตรที่ ๑

จตุตถปณณาสกั

อินทริยวรรควรรณนาที่ ๑

อรรถกถาอินทริยสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอินทริยสูตรที่ ๑ แห่งปณณาสกัที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-
ชื่อว่า สัทธินทริย์ เพราะทำความเป็นใหญ่ในสัทธาฐานะ. แม้
ในบทที่เหลือก็เช่นนี้แล.

จบอรรถกถาอินทริยสูตรที่ ๑

๒. ปฐมผลสูตร

ว่าด้วยผละ ๔

[๑๕๒] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ผละ ๔ นี้ ๗๗ คือ

สทฐาพละ   ผละคือศรัทธา

วิริยพละ   ผละคือวิริยะ

สมาธิพละ   ผละคือสมาธิ

ปัญญาพละ   ผละคือปัญญา

ภิกษุทั้งหลาย นี้แล ผละ ๔.

จบปฐมผลสูตรที่ ๒

ปฐมผลสูตรที่ ๒ ชื่อว่า สทฐาพละ เพราะอรรถว่าไม่หวั่นไหวใน
อัสสัทธิยะ (ความไม่เชื่อ). แม้ในบพที่เหลือก็นัยนี้แล.

๓. ทุตติยผลสูตร

ว่าด้วยผละ ๔

[๑๕๓] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ผละ ๔ นี้ ๗๗ คือ

ปัญญาพละ   ผละคือปัญญา

วิริยพละ   ผละคือวิริยะ

อนวชฺชพละ   ผละคือกรรมอันไม่มีโทษ

สงฺคาหพละ   ผละคือการสงเคราะห์คนที่ควร

สงเคราะห์

ภิกษุทั้งหลาย นี้แล ผละ ๔.

จบทุตติยผลสูตรที่ ๓

อรรถกถาทุติยพลสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในตุติยพลสูตรที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **อนวชฺชพล** คือ ผลคือกรรมที่ไม่มีโทษ. บทว่า **สงฺคา-**
หคพล ได้แก่ ผลคือการสงเคราะห์คนที่ควรสงเคราะห์.

จบอรรถกถาทุติยพลสูตรที่ ๓

๔. ตติยพลสูตร

ว่าด้วยผล ๔

[๑๕๔] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ผล ๔ นี้ ฯลฯ คือ

สติพล	ผลคือสติ
สมาธิพล	ผลคือสมาธิ
อนวชฺชพล	ผลคือกรรมไม่มีโทษ
สงฺคาหคพล	ผลคือการสงเคราะห์คนที่ควร สงเคราะห์

ภิกษุทั้งหลาย นี้แล ผล ๔.

จบตติยพลสูตรที่ ๔

ตติยพลสูตรที่ ๔ มีเนื้อความง่ายทั้งนั้น.

๕. จตุตถผลสูตร

ว่าด้วยผล ๔

[๑๕๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ผล ๔ นี้ ฯลฯ คือ

ปฏิบัติสงฆานพละ   ผลคือการพิจารณา

ภาวนาพละ   ผลคือการทำกุศล

อนวัชพละ   ผลคือกรรมไม่มีโทษ

สงคาหพละ   ผลคือการสงเคราะห์คนที่ควร
สงเคราะห์

ภิกษุทั้งหลาย นี้แล ผล ๔.

จบจตุตถผลสูตรที่ ๕

จตุตถผลสูตรที่ ๕ มีเนื้อความง่ายทั้งนั้น.

๖. กัปสูตร

ว่าด้วยอสงไขย ๔ แห่งกัป

[๑๕๖] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อสงไขย (คือระยะเวลาที่นานนับไม่ได้)
แห่งกัป ๔ นี้ อสงไขย ๔ เป็นไฉน คือ

๑. สัตว์กัป คือระยะเวลาเมื่อกัปเสื่อม ยากที่จะนับว่าเท่านั้นปี
เท่านั้นร้อยปี เท่านั้นพันปี หรือเท่านั้นแสนปี

๒. **สังกัญญัญญายีกับ** คือระยะเวลาเมื่อกัปปอยู่ในระหว่างพินาศ ก็ยากที่จะนับว่าเท่านั้นปี เท่านั้นร้อยปี เท่านั้นพันปี หรือเท่านั้นแสนปี

๓. **วิวัฏฏกัปป** คือระยะเวลาเมื่อกัปปกลับเจริญ ก็ยากที่จะนับว่าเท่านั้นปี เท่านั้นร้อยปี เท่านั้นพันปี หรือเท่านั้นแสนปี

๔. **วิวัฏฏัญญายีกับ** คือระยะเวลาเมื่อกัปปอยู่ในระหว่างเจริญ ก็ยากที่จะนับว่าเท่านั้นปี เท่านั้นร้อยปี เท่านั้นพันปี หรือเท่านั้นแสนปี

ภิกษุทั้งหลาย นี้แล อสงไขย ๔ แห่งกัปป.

จบกัปปสูตรที่ ๖

อรรถกถากัปปสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในกัปปสูตรที่ ๖ ดังต่อไปนี้ :-

ในบทว่า **สัฏฺฐัญญ** นี้ ความเสื่อม ๓ คือ **ความเสื่อมด้วยน้ำ ๑ ความเสื่อมด้วยไฟ ๑ ความเสื่อมด้วยลม ๑**. เขตความเสื่อมมี ๓ คือ **อภัสสรพรหม สุกกิมพรหม เวหัพผลพรหม**. ในคราวที่กัปปเสื่อมด้วยไฟ ไฟย่อมไหม้ภายใต้แต่อภัสสรพรหม. ในคราวที่เสื่อมด้วยน้ำ น้ำย่อมละลายแต่ภายใต้สุกกิมพรหม. ในคราวที่เสื่อมด้วยลม ลมย่อมทำลายภายใต้แต่เวหัพผลพรหม. แต่เมื่อกถาวโดยพิสดาร พุทธเขตแห่งหนึ่งย่อมพินาศได้ทุกเมื่อ. นี้เป็นความสังเขปในที่นี้. ส่วนเรื่องพิสดาร ผู้ศึกษาพึงทราบได้โดยนัยอันกล่าวไว้แล้ว ในคัมภีร์วิสุทฺธิมรรค.

จบอรรถกถากัปปสูตรที่ ๖

๗. โรคสูตร

ว่าด้วยโรค ๒ อย่าง

[๑๕๗] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โรค ๒ อย่างนี้ โรค ๒ อย่างเป็นไฉน คือ โรคกาย ๑ โรคใจ ๑ ปรากฏอยู่ว่าสัตว์ทั้งหลายผู้ยืนยันว่าไม่มีโรค ทางกายตลอดเวลา ๑ ปีก็มี ยืนยันว่าไม่มีโรคทางกายตลอดเวลา ๒ ปีก็มี ๓ ปีก็มี ๔ ปีก็มี ๕ ปีก็มี ๑๐ ปีก็มี ๒๐ ปีก็มี ๓๐ ปีก็มี ๔๐ ปีก็มี ๕๐ ปีก็มี ๑๐๐ ปีก็มี ยิ่งกว่า ๑๐๐ ปีก็มี แต่ว่าผู้ที่ยืนยันว่าไม่มีโรคทางใจแม้เพียง เวลาครู่เดียวนั้นหาได้ยากในโลก เว้นแต่พระชินาสพ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โรคของบรรพชิต ๔ อย่างนี้ โรคของบรรพชิต ๔ อย่างเป็นไฉน คือ

๑. ภิกษุเป็นผู้มักมาก มีความร้อนใจอยู่เสมอ ไม่สันโดษด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานปัจฉัยตามมีตามได้

๒. ภิกษุนั้นเมื่อเป็นผู้มักมาก มีความร้อนใจอยู่เสมอ ไม่สันโดษ ด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานปัจฉัยตามมีตามได้แล้ว ย่อมตั้งความปรารถนาลามก เพื่อจะได้ความยกย่องเพื่อจะได้ลาภสักการะและความสรรเสริญ

๓. ภิกษุนั้นวิ่งเต้นชวนขวยพยายาม เพื่อจะได้ความยกย่องเพื่อจะได้ลาภสักการะและความสรรเสริญ

๔. ภิกษุนั้น เข้าสู่ตระกูลเพื่อให้เขานับถือ นั่งอยู่ (ในตระกูล) เพื่อให้เขานับถือ กล่าวธรรม (ในตระกูล) เพื่อให้เขานับถือ กลั่นอุจจาระ ปัสสาวะอยู่ (ในตระกูล) ก็เพื่อให้เขานับถือ

ภิกษุทั้งหลาย นี้แล โรคของบรรพชิต ๔ อย่าง.

เพราะเหตุนี้ ท่านทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า เราทั้งหลายจัก
ไม่เป็นผู้มักมาก มีความร้อนใจ ไม่สันโดษด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ
คิลานปัจจัยตามมีตามได้ จักไม่ตั้งความปรารถนาลามกเพื่อจะได้ความยกย่อง
เพื่อจะได้ลาภสักการะและความสรรเสริญ จักไม่วิ่งเต้นชวนขวยพยายามเพื่อ
ให้ได้ความยกย่อง เพื่อให้ได้ลาภสักการะและความสรรเสริญ จักเป็นผู้อดทน
ต่อ หนาว ร้อน หิว ระบาย ต่อสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และ
สัตว์เสือกกลานทั้งหลาย ต่อถ้อยคำอันหยาบคายร้ายแรงต่าง ๆ เป็นผู้อดกลั้น
ต่อเวทนาที่เกิดในกาย อันเป็นทุกขกัณฑ์แห่งเผ็ดร้อนขมจืด ไม่เจริญใจพอจะ
ปลิ้นชีวิตเสียได้ ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้แล.

จบโรคสูตรที่ ๗

อรรถกถาโรคสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในโรคสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า วิฆาตวา ได้แก่ ประกอบด้วยความร้อนใจคือทุกข์ มีความ
มักมากเป็นปัจจัย. บทว่า อสนุตฺตฺวจฺ ได้แก่ เป็นผู้ไม่สันโดษ ด้วยสันโดษ
๓ ในปัจจัย ๔. บทว่า อนวณฺณปฏฺฐิตาย ได้แก่ เพื่อได้ความยกย่อง
จากผู้อื่น. บทว่า ลาภสกุการสิโลกปฏฺฐิตาย ได้แก่ เพื่อได้ลาภสักการะ
อันได้แก่ปัจจัย ๔ ที่เขาจัดไว้เป็นอย่างดี และความสรรเสริญ อันได้แก่การ
กล่าวยกย่อง. บทว่า สงฺขาย กุลานิ อุปสงฺกมตี ได้แก่ เข้าไปสู่ตระกูล
เพื่อรู้ว่า ชนเหล่านี้รู้จักเราไหม. แม้ในบทที่เหลือก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

จบอรรถกถาโรคสูตรที่ ๗

๘. ปริหานิสุตต

ว่าด้วยพิจารณาเห็นธรรม ๔

[๑๕๘] พระสารีบุตรเรียกภิกษุทั้งหลายมา ฯลฯ แสดงธรรมว่า
อาวุโสทั้งหลาย ผู้ใดผู้หนึ่ง เป็นภิกษุก็ตาม ภิกษุณีก็ตาม พิจารณาเห็น
ธรรม ๔ ประการมีอยู่ในตน ผู้นั้นพึงสันนิษฐานได้ว่าตนเสื่อมจากกุศลธรรม
ทั้งหลาย เพราะการที่มีธรรม ๔ ประการอยู่ในคนนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสว่าเป็นความเสื่อม ธรรม ๔ ประการเป็นไฉน คือ ความมีราคะ
หนาแน่น ๑ ความมีโทสะหนาแน่น ๑ ความมีโมหะหนาแน่น ๑
ไม่มีปัญญาจักยก้าวไปในฐานะและฐานะอันลึกลับ ๑ ผู้ใดผู้หนึ่ง เป็น
ภิกษุก็ตาม ภิกษุณีก็ตาม พิจารณาเห็นธรรม ๔ ประการนี้มีอยู่ในตน พึง
สันนิษฐานได้ว่าตนเสื่อมจากกุศลธรรมทั้งหลาย เพราะการที่มีธรรม ๔ ประการ
นี้อยู่ในตนนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าเป็นความเสื่อม

อาวุโสทั้งหลาย ผู้ใดผู้หนึ่ง เป็นภิกษุก็ตาม ภิกษุณีก็ตาม พิจารณา
เห็นธรรม ๔ ประการนี้มีอยู่ในตน พึงสันนิษฐานได้ว่าคนไม่เสื่อมจากกุศล-
ธรรมทั้งหลาย เพราะการที่มีธรรม ๔ ประการนั้นอยู่ในตนนั้น พระผู้มี-
พระภาคเจ้าตรัสว่าเป็นความไม่เสื่อม ธรรม ๔ ประการเป็นไฉน คือ ความ
มีราคะเบาบาง ๑ ความมีโทสะเบาบาง ๑ ความมีโมหะเบาบาง ๑
มีปัญญาจักยก้าวไปในฐานะและฐานะอันลึกลับ ๑ ผู้ใดผู้หนึ่ง เป็นภิกษุ
ก็ตาม ภิกษุณีก็ตาม พิจารณาเห็นธรรม ๔ ประการที่มีอยู่ในตน พึงสัน-
นิษฐานได้ว่าตนไม่เสื่อมจากกุศลธรรมทั้งหลาย เพราะการที่มีธรรม ๔ ประการ
นี้อยู่ในตนนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าเป็นความไม่เสื่อม.

จบปริหานิสุตตที่ ๘

อรรถกถาปริหานีสูต

ฟังทราบวินิจฉัยในปริหานีสูตที่ ๘ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **คมฺภีเรสุ** ได้แก่ ลีลโดยอรรถ. บทว่า **จนาจนาเนสุ** ได้แก่ ในเหตุและมีใช่เหตุ. บทว่า **น กมติ** ได้แก่ ไม่นำไปคือไม่เป็นไป. ในบทว่า **ปญฺญาจกฺขุ** นี้ แม้ปัญญาเกิดจากการเรียน การสอบถามก็ควร แม้ปัญญาเกิดจากการพิจารณา การแทงตลอดก็ควร.

จบอรรถกถาปริหานีสูตที่ ๘

๕. ภิกขุณีสูต

ว่าด้วยภิกษุณีส่งบุรุษไปหาพระอานนท์

[๑๕๕] สมัยหนึ่ง พระอานนท์อยู่ ณ โฉมิตาราม กรุงโกสัมพี ครั้งนั้น ภิกษุณีรูปหนึ่งเรียกบุรุษผู้หนึ่งมาสั่งว่า มานีแน่ท่าน ขอท่านจงไปหาพระผู้เป็นเจ้าอานนท์ ไปถึงแล้วจงกราบเท้าพระผู้เป็นเจ้าอานนท์ตามคำของข้าพเจ้าว่า ภิกษุณีชื่อนี้อาพาธเสวยทุกขเวทนาเป็นไข้หนัก เธอกราบเท้าพระผู้เป็นเจ้าอานนท์ ดังนี้แล้วจงกราบเรียนว่า สาธุ ขอพระผู้เป็นเจ้าอานนท์ จงได้กรุณาไปเยี่ยมภิกษุณีนั้น ณ สำนักภิกษุณีด้วยเถิด

บุรุษนั้นรับคำแล้ว ไปหาพระอานนท์ ไปถึง อภิวัตแล้วนั่งลงข้างหนึ่ง จึงกราบเรียนตามที่ภิกษุณีนั้นสั่งมา พระอานนท์รับโดยคฺษุณีภาพ

ครั้งนั้น เวลาเช้า พระอานนท์ครองสบงแล้วถือบาตรและจีวรไป สำนักภิกษุณี ภิกษุณีรูปนั้นเห็นท่านแต่ไกล (แสรัง) นอนคลุมโปงอยู่บนเตียง

ท่านเข้าไปถึงที่ภิกษุณีนั่นแล้ว นั่ง ณ อาสนะที่เขาจัดไว้ ครั้นนั่งแล้วจึงกล่าว
กะภิกษุณีนั่นว่า

ดูก่อนน้องหญิง ร่างกายนี้เกิดเป็นมาด้วยอาหาร เธอพึงอาศัยอาหาร
ละอาหารเสีย

ร่างกายนี้เกิดเป็นมาด้วยตัณหา เธอพึงอาศัยตัณหาละตัณหาเสีย

ร่างกายนี้เกิดเป็นมาด้วยมานะ เธอพึงอาศัยมานะละมานะเสีย

ร่างกายนี้เกิดเป็นมาด้วยเมถุน ควรละเมถุนนั้นเสีย เมถุนนั้น พระ-
ผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสอนให้ชักสะพานเสีย

ดูก่อนน้องหญิง ก็ข้อที่เรากล่าวว่า ร่างกายนี้เกิดเป็นมาด้วยอาหาร
เธอพึงอาศัยอาหารละอาหารเสีย ดังนี้ เราอาศัยอะไรกล่าวแล้วน้องหญิง
ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้พิจารณาโดยแยบคายแล้วจึงกลืนกินอาหาร มิใช่
บริโภคเพื่อเล่น มิใช่เพื่อเมา มิใช่เพื่อประดับ มิใช่เพื่อประเทืองผิว เพียง
เพื่อความตั้งอยู่ได้แห่งกายนี้ เพื่อยังชีวิตให้เป็นไป เพื่อระงับความกระหายหิว
เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์ ด้วยคิดว่า ด้วยการกินอาหารนี้ เราจักระงับ
เวทนาเก่าด้วย จักไม่ยังเวทนาใหม่ให้เกิดขึ้นด้วย ความเป็นไปได้ ความ
ไม่มีโทษ และความอยู่ผาสุกจักมีแก่เรา ต่อมา ภิกษุนั้นก็อาศัยอาหารละอาหาร
เสีย ดูก่อนน้องหญิง ข้อที่เรากล่าวว่า ร่างกายนี้เกิดเป็นมาด้วยอาหาร
เธอพึงอาศัยอาหารละอาหารเสีย ดังนี้ เราอาศัยข้อนี้แลกล่าวแล้ว

ก็ข้อที่ว่า ร่างกายนี้เกิดเป็นมาด้วยตัณหา เธอพึงอาศัยตัณหาละตัณหา
เสีย นี้ เราอาศัยอะไรกล่าวแล้ว? ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ได้ยินข่าวว่า
ภิกษุชื่อนั้น เพราะสิ้นอาสวะทั้งหลาย ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติ
อันหาอาสวะมิได้ ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองสำเร็จอยู่ในปัจจุบันนี้ เขามี
ความปรารถนาว่า เมื่อไรนะ เราจักทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติ ฯลฯ

สำเร็จอยู่ในปัจจุบันบ้าง ต่อมาเธอก็อาศัยตัณหาละตัณหาเสีย น้องหญิง
ข้อที่ว่า ร่างกายนี้เกิดเป็นมาด้วยตัณหา เธอพึ่งอาศัยตัณหาละตัณหาเสีย นี้
เราอาศัยข้อนี้แลกล่าวแล้ว

ข้อที่ว่า ร่างกายนี้เกิดเป็นมาด้วยมานะ บุคคลพึ่งอาศัยมานะละมานะ
เสีย นั้น เราอาศัยอะไรกล่าวแล้ว ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ได้ยินข่าวว่า
ภิกษุข้อนั้น เพราะสิ้นอาสวะทั้งหลาย ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ
 ฯลฯ สำเร็จอยู่ในปัจจุบันนี้ เธอคิด (เปรียบเทียบ) ว่า ที่ท่านผู้นั้นยังทำให้
แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ ฯลฯ สำเร็จอยู่ในปัจจุบันนี้ได้ ก็เราเป็น
ไรเล่า ต่อมา เธอก็อาศัยมานะละมานะได้ น้องหญิง ข้อที่ว่า ร่างกายนี้เกิด
เป็นมาด้วยมานะ บุคคลพึ่งอาศัยมานะละมานะเสีย นั้น เราอาศัยข้อนี้แล
กล่าวแล้ว

ดูก่อนน้องหญิง ร่างกายนี้เกิดเป็นมาด้วยเมถุน ต้องละเมถุนนั้น
เมถุนนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสอนให้ชักสะพานเสีย

พอพระอานนท์กล่าวจบความนี้ลง ภิกษุณิรูปนั้นลุกขึ้นลงจากเตียง
ห่มผ้าเฉวียงบ่า หมอบลงแทบเท้าพระอานนท์ กล่าวคำขอขมาว่า ข้าแต่พระ
ผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ความผิด (ฐานอการวะ) ได้เกิดแก่ข้าพเจ้าแล้ว โดยที่เขลา
โดยที่หลง โดยที่ไม่ฉลาด ซึ่งข้าพเจ้าได้การทำอย่างนี้ ขอพระผู้เป็นเจ้า
อานนท์จงยกโทษ เพื่อข้าพเจ้าจะสังวรต่อไป

พระอานนท์กล่าวว่า เอาเถอะ น้องหญิง ความผิดเกิดแก่เธอแล้ว
โดยที่เขลา โดยที่หลง โดยที่ไม่ฉลาด ซึ่งเธอได้กระทำอย่างนี้ เมื่อเธอเห็น
ความผิดแล้วทำคืนตามวิธีที่ชอบ เราย่อมยกโทษให้ อันการที่เห็นความ
ผิดแล้วทำคืนตามวิธีที่ชอบ ถึงความสังวรต่อไป นั้นเป็นความเจริญในวินัย
ของพระอริยะ.

จบภิกษุนี้สูตรที่ ๘

อรรถกถาภิกขุณีสสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในภิกขุณีสสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **เอहि ตู** ได้แก่ ภิกษุณีสมีจิตปฏิบัติในพระเถระ จึงกล่าว
อย่างนี้ เพื่อส่งบุรุษนั้นไป. บทว่า **สสีล ปารูปิตวา** ได้แก่ ควบคุมกาย
ตลอดศีรณะ. บทว่า **มลฺลเจก นิปชฺช** ได้แก่ ภิกษุณีสรับลาดเตียงแล้วนอน
บนเตียงนั้น. บทว่า **เอตทโวจ** ความว่า พระอานนท์สังเกตอาการของ
ภิกษุณีสนั้น. จึงได้กล่าวกะภิกษุณีสนั้น เพื่อแสดงอสุกฤตาโดยนึมนวล เพื่อให้
ภิกษุณีสละความโลภ.

บทว่า **อาหารสมฺภูโต** ได้แก่ ร่างกายนี้เกิดเป็นมาเพราะอาหาร
คือเจริญขึ้นเพราะอาศัยอาหาร. บทว่า **อาหาร นิสฺสาย** **อาหาร ปชฺหตี**
ความว่า บุคคลอาศัยกวีฬการาหารอันเป็นปัจจุบัน เสพอาหารนั้นโดยแยกคาย
อย่างนี้ ย่อมละอาหารกล่าวคือกรรมเก่า พึงละตัณหา อันเป็นความใคร่ใน
กวีฬการาหารแม้อันเป็นปัจจุบัน. บทว่า **ตณฺหํ ปชฺหตี** ความว่า บุคคล
อาศัยตัณหาอันเป็นปัจจุบันที่เป็นไปแล้วอย่างนี้ ในบัดนี้ ย่อมละบุพตัณหา
อันมีวิภวฺจะเป็นมูล. ถามว่า ก็ตัณหาอันเป็นปัจจุบันนี้เป็นกุศลหรืออกุศล.
ตอบว่า เป็นอกุศล. ถามว่า ควรเสพหรือไม่ควรเสพ. ตอบว่า ควรเสพ.
ถามว่า จะชักปฏิสนธิมาหรือไม่ชักมา. ตอบว่า ไม่ชักมา. แต่ควรละความใคร่
ในตัณหาที่ควรเสพ อันเป็นปัจจุบันแม้เสียทีเดียว. บทว่า **กิมงฺคํ ปน**
ในบทว่า **โส หิ นาม อายสฺมา อาสวานํ ขยา ๆเปฯ อุปสมฺปชฺช**
วิหริสฺสตี **กิมงฺคํ ปนาหํ** นี้ นั้นเป็นความปริวิตกถึงเหตุ. ท่าน
อธิบายข้อนี้ไว้ว่า ภิกษุณีสจักทำอรรถผลให้แจ้งอยู่ ด้วยเหตุไรเราจึงจักไม่

ทำให้แจ้งอยู่เล่า แม้ภิกษุนั้น ก็เป็นบุตรของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แม้เราก็คือเป็นบุตรของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเหมือนกัน อรหัตผลนั้น จักเกิดแก่เราบ้าง.

บทว่า มานั นิสุตสาย ได้แก่อาศัยมานะที่ควรเสพอันเกิดขึ้นแล้วอย่างนี้. บทว่า มานั ปชหติ ได้แก่อุคคละบุพมานะอันมีวิภูฏะเป็นมูล. อธิบายว่า ก็บุคคลนั้น อาศัยมานะใดละมานะนั้นได้ แม้มานะนั้นก็เป็น อุกุศล ควรเสพและไม่ชักปฏิสนธิมาจุตัตถหา แต่ควรละความใคร่แม้ในมานะนั้นเสีย. บทว่า เสตุมมาโต วุตโต ภควตา ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพุทธะ ตรัสสอนให้ทำลายทาง คือ ทำลายปัจจัยเสีย. เมื่อพระเถระยกเรื่องเทศนาด้วยองค์ ๔ เหล่านี้แล้ว ฉันทราคะ อันปรารถนาพระเถระเกิดขึ้นแก่ภิกษุณินั้นได้หมดไปแล้ว. แม้ภิกษุณินั้นก็ขอโทษที่ล่วงเกิน เพื่อให้พระเถระยกโทษให้. แม้พระเถระก็รู้โทษที่ล่วงเกินของภิกษุณินั้น. เพื่อแสดงถึงข้อนั้นท่านจึงกล่าวคำเป็นอาทิว่า อถโข สทา ภิกษุณี ดังนี้.

จบอรรถกถาภิกษุณีสูตรที่ ๕

๑๐. สุกตสูตร

ว่าด้วยแบบแผนคำสั่งสอนของพระสุกต

[๑๖๐] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระสุกตก็ดี วินัยพระสุกตก็ดี ยังประดิษฐานอยู่ในโลก อันนั้นเป็นไปเพื่อเกื้อกูลแก่คนมาก เพื่อความสุขของคนมาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เป็นความเจริญ เป็นผลดี เป็นความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

ก็พระสุตเป็นไฉน? คือ ตถาคตเกิดขึ้นในโลกนี้ (อรห) เป็นพระอรหันต์ (สมุมาสมพุทฺโธ) เป็นผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ (วิชชาจรณสมุปนฺโน) เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ (สุคโต) เป็นผู้ไปดี (โลกวิทู) เป็นผู้รู้แจ้งโลก (อนุตฺตโร ปุริสทมมสารถิ) เป็นสารถิฝึกคนไม่มีใครยิ่งกว่า (สตุถา เทวมนุสฺसानํ) เป็นผู้สอนเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย (พุทฺโธ) เป็นผู้ตื่นแล้ว เป็นผู้เบิกบานแล้ว (ภควา) เป็นผู้จำแนกธรรม นี่คือ พระสุต

วินัยพระสุตเป็นไฉน? คือพระสุตนั้นแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถพร้อมทั้งพยัญชนะ บริบูรณ์บริสุทธิสิ้นเชิง (ธรรมที่พระสุตแสดง พรหมจรรย์ที่พระสุตประกาศ) นี่คือ วินัยพระสุต

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระสุตก็ดี วินัยพระสุตก็ดี นี้ยังประดิษฐานอยู่ในโลก อันนั้นเป็นไปเพื่อเกื้อกูลแก่คนมาก เพื่อความสุขของคนมาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เป็นความเจริญ เป็นผลดี เป็นความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการนี้เป็นเหตุให้พระสังฆกรรมเลอะเลือนอันตรธานไป ธรรม ๔ ประการเป็นไฉน คือ

ภิกษุทั้งหลายในพระวินัยนี้ เล่าเรียนสูตรอันถือกันมาผิดด้วยบทพยัญชนะที่ใช้ผิด เนื้อความแห่งบทพยัญชนะที่ใช้ผิด ย่อมมีนัยอันผิดไปด้วยนี้ธรรมประการที่ ๑ เป็นเหตุให้พระสังฆกรรมเลอะเลือนอันตรธานไป

อีกประการหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายเป็นผู้ว่ายาก ประกอบด้วยธรรมอันทำความว่ายาก ไม่อดทน ไม่รับคำสั่งสอนโดยเบื้องขวา นี้ธรรมประการที่ ๒ เป็นเหตุให้พระสังฆกรรมเลอะเลือนอันตรธานไป

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเหล่านี้เป็นพหูสูต เล่าเรียนนิกาย ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา ภิกษุเหล่านั้นไม่เอาใจใส่บอกสอนแก่ผู้อื่น เมื่อภิกษุเหล่านั้นล่วงไป สูตรก็ขาดผู้เป็นมูล (อาจารย์) ไม่มีที่อาศัยสืบไป นี้ธรรมประการที่ ๓ เป็นเหตุให้พระสังฆกรรมเลอะเลือนอันตรธานไป

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้ใหญ่ ๆ เป็นผู้สะสมบริวาร ปฏิบัติย่อหย่อน มุ่งไปทางจะลาสิกขา ทอดธุระในปวิเวก ไม่ทำความเพียร เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งซึ่งธรรมที่ยังมิได้ทำให้แจ้ง ปัจจุบันชนตา (ประชุมชนผู้เกิดภายหลัง คือสังฆวิหาริกและอันเตวาสิกเป็นต้น) ได้เยี่ยงอย่างภิกษุผู้ใหญ่นั้น ก็พลอยเป็นผู้สะสมบริวาร ปฏิบัติย่อหย่อน มุ่งไปทางจะลาสิกขา ทอดธุระในปวิเวก ไม่ทำความเพียรเพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งซึ่งธรรมที่ยังมิได้ทำให้แจ้ง ไปตามกัน นี้ธรรมประการที่ ๔ เป็นเหตุให้พระสังฆกรรมเลอะเลือนอันตรธานไป

ภิกษุทั้งหลาย นี้แลธรรม ๔ ประการ เป็นเหตุให้พระสังฆกรรม เลอะเลือนอันตรธาน

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการนี้เป็นเหตุให้พระสังฆกรรม ตั้งอยู่ ไม่เลอะเลือนอันตรธานไป ธรรม ๔ ประการเป็นไฉน คือ

ภิกษุทั้งหลายในพระวินัยนี้เล่าเรียนสูตรอันถือกันมาด้วยบทพยัญชนะ ที่ใช้ถูกต้อง เนื้อความแห่งบทพยัญชนะที่ใช้ถูกต้องย่อมมีนัยอันถูกต้องเช่นกัน นี้ธรรมประการที่ ๑ เป็นเหตุให้พระสังฆกรรมตั้งอยู่ ไม่เลอะเลือนอันตรธานไป

อีกประการหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายเป็นผู้ว่าง่าย ประกอบด้วยธรรมอัน ทำความว่าง่าย เป็นผู้อดทน รับคำสั่งสอนโดยเบื่องขวา นี้ธรรมประการที่ ๒ เป็นเหตุให้พระสังฆกรรมตั้งอยู่ไม่เลอะเลือนอันตรธานไป

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเหล่านี้เป็นพหูสูต เล่าเรียนนิกาย ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา ภิกษุเหล่านั้นเลาใจใส่บอกสอนสูตรแก่ผู้อื่น เมื่อภิกษุเหล่านั้นล่วงไป สูตรก็ไม่ขาดมูล (อาจารย์) มีที่อาศัยสืบกันไป นี่ธรรมประการที่ ๓ เป็นเหตุให้พระสังฆกรรมตั้งอยู่ไม่เลอะเลือนอันตรธานไป

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้ใหญ่ ๆ ไม่เป็นผู้สะสมบริวาร ไม่ปฏิบัติย่อหย่อน เป็นผู้ทอดธุระในการลาสิกขา มุ่งหน้าไปทางปวิเวก ทำความเพียรเพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลुธรรมที่ยังไม่บรรลु เพื่อให้แจ้งซึ่งธรรมที่ยังมิได้ทำให้แจ้ง หมู่ชนผู้เกิดมาภายหลัง ได้เยี่ยงอย่างภิกษุผู้ใหญ่เหล่านั้น ก็พากันเป็นผู้ไม่สะสมบริวาร ไม่ปฏิบัติย่อหย่อน เป็นผู้ทอดธุระในการลาสิกขา มุ่งหน้าไปทางปวิเวก ทำความเพียรเพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลु เพื่อให้แจ้งซึ่งธรรมที่ยังมิได้ทำให้แจ้งไปตามกัน นี่ธรรมประการที่ ๔ เป็นเหตุให้พระสังฆกรรมตั้งอยู่ไม่เลอะเลือนอันตรธานไป

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้แลธรรม ๔ ประการ เป็นเหตุให้พระสังฆกรรมตั้งอยู่ ไม่เลอะเลือนอันตรธาน.

จบสุกตสูตรที่ ๑๐

จบอินทริยวรรคที่ ๑

อรรถกถาสुकตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสุกตสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ทุกคหิต** ได้แก่ ถือกันมานอกลำดับ. บทว่า **ปรียาปุณนุติ** ได้แก่ ถ้ายทอดมาคือกล่าว. ก็ในบทว่า **ปทพยุถุขเนหิ** นี้ ท่านกล่าวว่า

บทของความนั้นแหละเป็นพยัญชนะโดยพยัญชนะ. บทว่า **ทูนุญจิตตส** ได้แก่ใช้ผิด คือตั้งไว้ในนอกลำดับ. บทว่า **อตุโถปี ทูนุโย โหติ** ได้แก่ ไม่อาจจะนำอรรถถาออกมากล่าวได้. บทว่า **นิหฺนฺมฺลโก** ได้แก่ ชื่อว่า **นิหฺนฺมฺลก** เพราะขาดภิกษุผู้เป็นมฺล (อาจารย์). บทว่า **อปฺปฏิสฺรโณ** คือ ไม่มีที่พึง. บทว่า **พาทุลลิกา** ได้แก่ ปฏิบัติเพื่อสะสมปัจจัย. บทว่า **สาถลิกา** ได้แก่ ถือไตรสิกขาอย่างอ่อน. บทว่า **โอกกมเน ปุพฺพงฺคมา** ได้แก่ **นิวรณํ ๕** ท่านเรียกว่า **โอกกมเน** เพราะเดินลงต่ำ (เสื่อม) อธิบายว่า มุ่งไปในโอกกมเนนั้น (มุ่งไปในทางจะลาสิกขา). บทว่า **ปวิเวเก** ได้แก่ **วิเวก ๓**. บทว่า **นิกฺขิตฺตชฺรธา** ได้แก่ ไม่มีความเพียร. พึงทราบความในที่ทั้งปวงในสูตรนี้.

จบอรรถถาสุคตสูตรที่ ๑๐

จบอินทริยวรรคพรรณนาที่ ๑

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. อินทริยสูตร ๒. ปฐมพลสูตร ๓. ทุตติยพลสูตร ๔. ตติยพลสูตร ๕. จตุตถพลสูตร ๖. กัมปสูตร ๗. โรคสูตร ๘. ปริหานิสูตร ๙. ภิกขุณีสูตร ๑๐. สุคตสูตร และอรรถถา.

ปฏิบัติทวารรคที่ ๒

๑. สังฆิตตสูตร

ว่าด้วยปฏิบัติ ๔

[๑๖๑] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ปฏิบัติ ๔ นี้ ปฏิบัติ ๔ เป็นไหน
คือ

ทุกขา ปฏิบัติ ทนุชาภิญญา	ปฏิบัติลำบาก ทั้งรู้ได้ช้า
ทุกขา ปฏิบัติ จิบุปาภิญญา	ปฏิบัติลำบาก แต่รู้ได้เร็ว
สุขา ปฏิบัติ ทนุชาภิญญา	ปฏิบัติสะดวก แต่รู้ได้ช้า
สุขา ปฏิบัติ จิบุปาภิญญา	ปฏิบัติสะดวก ทั้งรู้ได้เร็ว

ภิกษุทั้งหลาย นี้แล ปฏิบัติ ๔.

จบสังฆิตตสูตรที่ ๑

อรรถกถาสังฆิตตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสังฆิตตสูตรที่ ๑ แห่งวรรคที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-
ชื่อว่า ปฏิบัติลำบาก เพราะปฏิเสธการปฏิบัติสะดวก ชื่อว่าปฏิบัติ
เพราะควรปฏิบัติ. ชื่อว่า ทนุชาภิญญา เพราะมีความรู้ได้ช้า โดยความเป็น
ของหนัก เพราะปฏิบัติได้ไม่เร็ว. พึงทราบความแม่นยำในบททั้งปวงโดยนัยนี้.

จบอรรถกถาสังฆิตตสูตรที่ ๑

๒. วิตถารสูตร

ว่าด้วยปฏิปทา ๔

[๑๖๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ปฏิปทา ๔ นี้ ฯลฯ คือ

ทุกขา ปฏิปทา ทนุชาภิญญา ปฏิบัติลำบาก ทั้งรู้ได้ช้า

ทุกขา ปฏิปทา จิปปาภิญญา ปฏิบัติลำบาก แต่รู้ได้เร็ว

สุขา ปฏิปทา ทนุชาภิญญา ปฏิบัติสะดวก แต่รู้ได้ช้า

สุขา ปฏิปทา จิปปาภิญญา ปฏิบัติสะดวก ทั้งรู้ได้เร็ว

ปฏิบัติลำบาก ทั้งรู้ได้ช้าเป็นไฉน ? บุคคลบางคนโดยปกติเป็นคนมีราคะกล้า ได้รับทุกขโทมนัสที่เกิดเพราะราคะเนื่อง ๆ บ้าง โดยปกติเป็นคนมีโทสะกล้า ได้รับทุกขโทมนัสที่เกิดเพราะโทสะเนื่อง ๆ บ้าง โดยปกติเป็นคนมีโมหะกล้า ได้รับทุกขโทมนัสที่เกิด เพราะโมหะเนื่อง ๆ บ้าง อินทรีย์ ๕ คือ สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ของเขาก็อ่อน เพราะอินทรีย์ ๕ นี้อ่อน เขาย่อมบรรลุนันตริยคุณเพื่อความสิ้นอาสวะได้ช้า นี้เรียกว่า ปฏิบัติลำบาก ทั้งรู้ได้ช้า

ปฏิบัติลำบาก แต่รู้ได้เร็วเป็นไฉน บุคคลบางคนโดยปกติเป็นคนมีราคะกล้า ได้รับทุกขโทมนัสที่เกิดเพราะราคะเนื่อง ๆ บ้าง โดยปกติเป็นคนมีโทสะกล้า ได้รับทุกขโทมนัสที่เกิดเพราะโทสะเนื่อง ๆ บ้าง โดยปกติเป็นคนมีโมหะกล้า ได้รับทุกขโทมนัสที่เกิดเพราะโมหะเนื่อง ๆ บ้าง แต่อินทรีย์ ๕ คือ สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ของเขาแก่กล้า เพราะอินทรีย์ ๕ นี้แก่กล้า เขาย่อมบรรลุนันตริยคุณเพื่อความสิ้นอาสวะได้เร็ว นี้เรียกว่า ปฏิบัติลำบาก แต่รู้ได้เร็ว

ปฏิบัติสะดวก แต่รู้ได้ช้าเป็นไหน? บุคคลบางคนโดยปกติ มิใช่เป็นคนมีราคะกล้า มิใคร่ได้รับทุกข์โทมนัสที่เกิดเพราะราคะ มิใช่เป็นคนมีโทสะกล้า มิใคร่ได้รับทุกข์โทมนัสที่เกิดเพราะโทสะ อนึ่ง โดยปกติมิใช่เป็นคนมีโมหะกล้า มิใคร่ได้รับทุกข์โทมนัสที่เกิดเพราะโมหะ แต่อินทรีย์ ๕ คือ สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ของเขาอ่อน เพราะอินทรีย์ ๕ นี้อ่อน เขาย่อมบรรลุนันตริยคุณ เพื่อความสิ้นอาสวะได้ช้า นี้เรียกว่า **ปฏิบัติสะดวก แต่รู้ได้ช้า**

ปฏิบัติสะดวก ทั้งรู้ได้เร็วเป็นไหน ๆ บุคคลบางคนโดยปกติ มิใช่เป็นคนมีราคะกล้า มิใคร่ได้รับทุกข์โทมนัสที่เกิดเพราะราคะ โดยปกติมิใช่เป็นคนมีโทสะกล้า มิใคร่ได้รับทุกข์โทมนัสที่เกิดเพราะโทสะ อนึ่ง โดยปกติมิใช่เป็นคนมีโมหะกล้า มิใคร่ได้รับทุกข์โทมนัสที่เกิดเพราะโมหะ ทั้งอินทรีย์ ๕ คือ สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ของเขาก็แก่กล้า เพราะอินทรีย์ ๕ นี้แก่กล้า เขาย่อมบรรลุนันตริยคุณเพื่อความสิ้นอาสวะได้เร็ว นี้เรียกว่า **ปฏิบัติสะดวก ทั้งรู้เร็ว**

ภิกษุทั้งหลาย นี้แลปฏิบัติ ๔.

จบวิตถารสูตรที่ ๒

อรรถกถาวิตถารสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในวิตถารสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **อภิกขณ** แปลว่าเนื่อง ๆ. บทว่า **อนนตริย** ได้แก่ มรรคสมาธิอันให้ผลเป็นอนันตริยคุณ. บทว่า **อาสวาน** ขยา ได้แก่

เพื่ออรหัตผล. บทว่า **ปญฺจินฺทฺริยานิ** ได้แก่ อินทรี ๕ อันมีวิปัสสนาเป็นที่ ๕. ก็ในบทว่า **ปญฺจินฺทฺริย** นี้ ท่านประสงค์เอาวิปัสสนาปัญญาเท่านั้นว่า **ปญฺจินฺทฺริย**. คำที่เหลือในสูตรนี้ทั้งนั้นโดยอำนาจ ที่ตรัสไว้แล้ว ในบาลี.

ก็ถาจำแนกปฏิบัติพาเหล่านี้มีดังนี้. ภิภุในธรรมวินัยนี้ ไม่เคยทำการยึดถือมาเบื้องต้น ย่อมลำบากในการกำหนดรูป ย่อมลำบากในการกำหนดอรูป ย่อมลำบากในการกำหนดปัจจัย ย่อมลำบากในกาลทั้งสาม ย่อมลำบากในมคคามคคะทางและมิใช่ทาง เมื่อลำบากในฐานะ ๕ อย่างนี้ ย่อมบรรลुวิปัสสนาครั้งบรรลุวิปัสสนาแล้ว ก็ลำบากในวิปัสสนาญาณ ๘ เหล่านี้คือ ในอุทฺทพฺพยานุปัสสนาญาณ (ปริชาคํนิงเห็นทั้งความเกิดและความดับ) ๑ ในภังคานุปัสสนาญาณ (ปริชาคํนิงเห็นความดับ) ๑ ในภยคุปฺปฐฺฐานญาณ (ปริชาคํนิงเห็นสังขารปรากฏเป็นของน่ากลัว) ๑ ในอาทินวานุปัสสนาญาณ (ปริชาคํนิงเห็นโทษ) ๑ ในนิพพิทานุปัสสนาญาณ (ปริชาคํนิงถึงความเบื่อหน่าย) ๑ ในมฺมุจฺจิตุกามยตาญาณ (ปริชาคํนิงด้วยใคร่จะพ้นไป) ๑ ในสังขารุเบกขาญาณ (ปริชาคํนิงด้วยความเฉยในสังขาร) ๑ ในอนุโลมญาณ (ปริชาคํนิงโดยสมควรแก่กำหนดรู้หรือริสัจ) ๑ ในโคตรญาณ (ปริชาคํนิงญาณอันเป็นลำดับอริยมรรค) ๑ แล้วจึงบรรลุโลกุตรมรรค โลกุตรมรรคนี้ของภิกษุนี้ ชื่อว่า**ปฏิบัติลำบาก ทั้งรู้ลำบาก** เพราะทำให้แจ้งโดยความหนักไปด้วยทุกข์อย่างนี้ ก็ภิกษุใดเบื้องต้นลำบากในญาณ ๕ แต่เบื้องปลายไม่ลำบากในวิปัสสนาญาณ ๘ ย่อมทำให้แจ้งซึ่งมรรค มรรคนี้ของภิกษุนี้ชื่อว่า**ปฏิบัติลำบาก แต่รู้ได้เร็ว** เพราะทำให้แจ้งโดยไม่หนักด้วยทุกข์อย่างนี้. อีกสองปฏิบัติพาที่พึงทราบโดยอุบายนี้.

อนึ่ง ปฏิปทาเหล่านี้จะพึงแจ่มแจ้งก็ด้วยข้ออุปมาเปรียบด้วยคนหาโค.
โค ๔ ตัวของชายคนหนึ่งหนีเข้าไปในคง. เขาหาโคเหล่านั้นในป่าซึ่งมีหนาม
หนาทึบ ทางที่ไปก็ไปด้วยความยากลำบาก โคซ่อนอยู่ในที่อันหนาทึบเช่นนั้น
ก็เห็นด้วยความยากลำบาก. ชายคนหนึ่งไปด้วยความลำบาก โคยืนอยู่ในที่แจ้ง
ก็เห็นได้จับพลันทันที. อีกคนหนึ่งไปทางโล่งไม่หนาทึบ โคซ่อนอยู่เสียในที่
หนาทึบก็เห็นด้วยความยากลำบาก. อีกคนหนึ่งไปสะดวกตามทางโล่ง โคยืนอยู่
ในที่โล่งก็เห็นได้จับพลัน. ในข้ออุปมานั้น อริยมรรค ๔ พึงเห็นดุจโค ๔ ตัว
พระโยคาวจรคูดุชชาหาโค การปฏิบัติลำบากในเบื้องต้นของภิกษุผู้ลำบากในญาณ
๕ คูดุชชาไปทางหนาทึบด้วยความยากลำบาก การเห็นอริยมรรคในเบื้องปลาย
ของผู้เหนื่อยหน่ายในญาณ ๕ คูดุชชาเห็นโคที่ซ่อนอยู่ในที่หนาทึบด้วยความยาก.
พึงประกอบแม้ข้ออุปมาที่เหลือโดยอุบายนี้.

จบอรรถกถาวิถวารสูตรที่ ๒

๓. อสุกสูตร

ว่าด้วยปฏิปทา ๔

[๑๖๓] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ปฏิปทา ๔ นี้ ฯลฯ คือ

ทุกขา ปฏิปทา ทนุธาภิญญา	ปฏิบัติลำบาก ทั้งรู้ได้ช้า
ทุกขา ปฏิปทา จิปฺปาภิญญา	ปฏิบัติลำบาก แต่รู้ได้เร็ว
สุขา ปฏิปทา ทนุธาภิญญา	ปฏิบัติสะดวก แต่รู้ได้ช้า
สุขา ปฏิปทา จิปฺปาภิญญา	ปฏิบัติสะดวก ทั้งรู้ได้เร็ว

ปฏิบัติลำบาก ทั้งรู้ได้ช้าเป็นไหน ? ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้
พิจารณาเห็นความไม่งาม ในร่างกาย มีความสำคัญความปฏิคุณ ในอาหาร
มีความสำคัญไม่น่าเพลิดเพลินยินดี ในโลกทั้งปวง พิจารณาเห็นความไม่เที่ยง
ในสังขารทั้งปวง อนึ่ง ตั้งมรณสัญญา (กำหนดความตาย) ไว้อย่างดีในภายใน
ภิกษุนั้นอาศัยเสขพละ (ธรรมอันเป็นกำลังของพระเสขะ) ๕ ประการนี้ คือ
สัทธา หิริ โอตตปปะ วิริยะ ปัญญา อยู่ อินทรีย์ ๕ คือ สัทธา วิริยะ
สติ สมาธิ ปัญญา ของเธออ่อน เพราะอินทรีย์ ๕ นี้อ่อน เธอย่อมบรรลุนันตริยคุณเพื่อความสิ้นอาสวะได้ช้า นี้เรียกว่า ปฏิบัติลำบาก ทั้งรู้ได้ช้า.

ปฏิบัติลำบาก แต่รู้ได้เร็วเป็นไหน ? ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้
พิจารณาเห็นความไม่งาม ในร่างกาย มีความสำคัญความปฏิคุณ ในอาหาร
มีความสำคัญ ความไม่น่าเพลิดเพลินยินดี ในโลกทั้งปวง พิจารณาเห็นความ
ไม่เที่ยง ในสังขารทั้งปวง อนึ่ง ตั้งมรณสัญญา (กำหนดความตาย) ไว้อย่างดี
ในภายใน ภิกษุอันอาศัยเสขพละ ๕ ประการ คือ สัทธา หิริ โอตตปปะ
วิริยะ ปัญญา อยู่ อินทรีย์ ๕ คือ สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา
ของเธอแก่กล้าเพราะอินทรีย์ ๕ นี้แก่กล้า เธอย่อมบรรลุนันตริยคุณเพื่อ
ความสิ้นอาสวะได้เร็ว นี้เรียกว่า ปฏิบัติลำบาก แต่รู้ได้เร็ว.

ปฏิบัติสะดวก แต่รู้ได้ช้าเป็นไหน ? ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้
สังคจากาม สังคจากอกุศลธรรมทั้งหลาย ได้ปฐมฌาน ฯลฯ ได้ทุติยฌาน
ฯลฯ ได้ตติยฌาน ฯลฯ ได้จตุตถฌาน ฯลฯ ภิกษุนั้นอาศัยเสขพละ ๕
ประการคือ สัทธา หิริ โอตตปปะ วิริยะ ปัญญา นี้อยู่ แต่อินทรีย์ ๕ คือ
สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ของเธออ่อน เพราะอินทรีย์ ๕ นี้อ่อน
เธอย่อมบรรลุนันตริยคุณ เพื่อความสิ้นอาสวะได้ช้า นี้เรียกว่า ปฏิบัติ
สะดวก แต่รู้ได้ช้า.

ปฏิบัติสะดวก ทั้งรู้ได้เร็วเป็นไหน ? ภิภษุในพระธรรมวินัยนี้
สังัดจากกาม สังัดจากอกุศลธรรมทั้งหลาย ได้ปฐมฌาน ฯลฯ ได้ทุติยฌาน
ฯลฯ ได้ตติยฌาน ฯลฯ ได้จตุตถฌาน ฯลฯ ภิภษุนี้้อาศัยเสขพละ ๕
ประการ คือ สัทธา หิริ โอตตปปะ วิริยะ ปัญญา นี้อยู่ ทั้งอินทรีย์ ๕
คือ สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ของเธอกี้แก่กล้า เพราะอินทรีย์ ๕
นี้แก่กล้า เธอย่อมบรรลุนันตริยคุณเพื่อความสิ้นอาสวะได้เร็ว นี้เรียกว่า
ปฏิบัติสะดวก ทั้งรู้ได้เร็ว.

ภิภษุทั้งหลาย นี้แลปฏิบัติทา ๔.

จบอสุกสูตฺรที่ ๓

อรรถถาอสุกสูตฺร

พิงทราบวินิจฉัยในอสุกสูตฺร ๓ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อสุภานุปลสุตี กายะ วิหฺรติ ความว่า ภิภษุพิจารณาเห็น
ในกรชกายของตนว่าไม่งาม ด้วยการเข้าไปเปรียบเทียบกับอสุภะ ๑๐ ที่ตน
เห็นแล้วในภายนอกโดยนัยนี้ว่า นั่นฉันใด นี้ก็ฉันนั้น อธิบายว่า เห็นกาย
ของตนด้วยญาณ โดยเป็นสิ่งไม่งาม โดยเป็นสิ่งปฏิกูล. บทว่า อาหาร
ปฏิกูลตฺสญฺตี ความว่า มีความสำคัญในกวพิการาหาร ว่าเป็นปฏิกูลด้วย
อำนาจปฏิกูล ๕. บทว่า สพฺพโลเก อนภิรตฺสญฺตี ความว่า ประกอบ
ด้วยความไม่น่ายินดี คือด้วยสัจญฺญาณ่าเอือมระอา ในโลกสันนิวาสนันเป็น
ไตรชาตุ แม้ทั้งหมด. บทว่า สพฺพลัขารesu อนิจฺจานุปลสุตี ความว่า
พิจารณาเห็นสังขารอันเป็นไปในภูมิ ๓ แม้ทั้งหมด โดยความเป็นของไม่เที่ยง.

บทว่า มรณสญญา ได้แก่ สัญญาอันเกิดขึ้นเพราะปรารถนาความตาย. บทว่า อชฺมตฺตํ สุปฺภูจिता โหติ ได้แก่ เข้าไปตั้งไว้ด้วยดีในภายในกายของตน. ท่านกล่าววิปัสสนาอันมีกำลังด้วยเหตุเพียงเท่านี้. บทว่า เสกฺขพฺลานิ ได้แก่ กำลังของพระผู้ยังต้องศึกษา. คำที่เหลือในบทนี้ทั้งนี้โดยอำนาจบาลี. ก็บทว่า อสุภานุปฺปตฺติ เป็นต้น ท่านกล่าวเพื่อแสดงถึงปฏิปทาลำบาก ปฐมฌาน เป็นต้น ท่านกล่าวเพื่อแสดงปฏิปทาสะดวก. ด้วยว่าอสุภะเป็นต้น มีปฏิกุศลเป็นอารมณ์. ก็ตามปกติจิตที่ใฝ่รักย่อมติดอยู่ในอารมณ์เหล่านั้น เพราะฉะนั้น เมื่อจะเจริญอสุภะเป็นต้นเหล่านั้น ชื่อว่า ปฏิบัติปฏิปทาลำบาก. ปฐมฌาน เป็นต้น เป็นสุขประณีต เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติปฐมฌานเป็นต้น เหล่านั้นชื่อว่า ปฏิบัติปฏิปทาสะดวก.

ในข้อนี้มีอุปมาอันเป็นสาธารณะดังต่อไปนี้ จริงอยู่ บุรุษผู้เข้าสงคราม ทำชุ่มแผ่นกระดานแล้วสอดอาวุธ ๕ เข้าสู่สงคราม เขาประสงค์จะพักในระหว่าง จึงเข้าไปยังชุ่มแผ่นกระดานพักผ่อน และดื่มน้ำบริโภคอาหารเป็นต้น จากนั้น เขาก็เข้าสู่สงครามทำการรบต่อไป. ในข้ออุปมานั้นพึงเห็นว่า การสงคราม กับกิเลสคุณเข้าสู่สงคราม กำลังเป็นที่อาศัย ๕ คุณชุ่มแผ่นกระดาน พระโยคาวจร คุณบุรุษเข้าสู่สงคราม อินทรีย์ มีวิปัสสนาเป็นที่ ๕ คุณเครื่องสอดอาวุธ ๕ เวลาเจริญวิปัสสนาคงเวลาเข้าสู่สงคราม เวลาที่พระโยคาวจรเจริญวิปัสสนา ขณะจิตตูปบาทไม่มีความยินดี ก็อาศัยพละ ๕ ปล่อยจิตให้ร่าเริง คุณเวลาที่ นักรบประสงค์จะพัก ก็เข้าไปชุ่มแผ่นกระดาน เวลาที่พระโยคาวจรปล่อย จิตให้ร่าเริงด้วยพละ ๕ แล้วเจริญวิปัสสนาอีก ก็หันกลับมายึดพระอรหัตไว้ได้ พึงทราบเหมือนเวลาที่นักรบพักผ่อนกินดื่มแล้ว กลับเข้าสู่สงครามต่อไป. ก็ ในสูตรนี้ตรัสพละ และอินทรีย์คละกัน

จบอรรถกถาสุภสูตรที่ ๓

๔. ปฐมขมสูตร

ว่าด้วยปฏิปทา ๔

[๑๖๔] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ปฏิปทา ๔ นี้ ปฏิปทา ๔ เป็นไฉน คือ
อกุขมา ปฏิปทา ปฏิบัติไม่อดทน

ขมา ปฏิปทา ปฏิบัติอดทน

ทมา ปฏิปทา ปฏิบัติข่มใจ

สมา ปฏิปทา ปฏิบัติรับ

ปฏิบัติไม่อดทนเป็นไฉน ? บุคคลบางคนเขาคำ ย่อมคำตอบ เขา
โกรธ ย่อมโกรธตอบ เขาวิวาท ย่อมวิวาทตอบ นี้เรียกว่า ปฏิบัติไม่อดทน.

ปฏิบัติอดทนเป็นไฉน ? บุคคลบางคน เขาคำ ไม่คำตอบ เขาโกรธ
ไม่โกรธตอบ เขาวิวาท ไม่วิวาทตอบ นี้เรียกว่า ปฏิบัติอดทน.

ปฏิบัติข่มเป็นไฉน ? ภิกษุในพระธรรมวินัย เห็นรูปด้วยตาแล้ว
เป็นผู้ไม่ถือโดยนิमित ไม่ถือโดยอนุพยัญชนะ อภิขมา โทมนัส อกุศลบาป-
กรรมทั้งหลาย จะพึงไหลไปตามภิกษุผู้ไม่สำรวมอินทรีย์คือตา เพราะเหตุ
ความไม่สำรวมอินทรีย์คือตาอันใด ปฏิบัติเพื่อปิดกั้นเสียซึ่งอินทรีย์คือตา
อันนั้น รักษาอินทรีย์คือตา ถึงความสำรวมในอินทรีย์คือตา ฟังเสียงด้วยหู
แล้ว ดมกลิ่นด้วยจมูกแล้ว ลิ้มรสด้วยลิ้นแล้ว ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกายแล้ว
รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจแล้ว เป็นผู้ไม่ถือโดยนิमित ไม่ถือโดยอนุพยัญชนะ.
อภิขมาโทมนัสอกุศลบาปกรรมทั้งหลายจะพึงไหลไปตามภิกษุ ผู้ไม่สำรวม
อินทรีย์ คือ หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เพราะเหตุความไม่สำรวมอินทรีย์ คือ
หู จมูก ลิ้น กาย ใจอันใด ปฏิบัติเพื่อปิดกั้นเสียซึ่งอินทรีย์ คือ หู จมูก

ลึ้น ภาย ใจอันนั้น รักษาอินทรีย์ คือ หู จมูก ลิ้น ภาย ใจ นี้เรียกว่า

ปฏิบัติข่มใจ

ปฏิบัติรำงับเป็นไหน ? ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ไม่รับเอาภว-
วิตกที่เกิดขึ้น ย่อมละเสีย ถ้ายอนเสีย รำงับเสีย ทำให้หายสิ้นไปเสีย
ทำให้ไม่มีในภายหลังอีก ไม่รับเอาพยาบาทวิตกที่เกิดขึ้นแล้ว ...วิหิงสา-
วิตก ที่เกิดขึ้นแล้ว ...อกุศลบาปกรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้น ๆ ขึ้นแล้วไว้ ละเสีย
ถ้ายอนเสีย รำงับเสีย ทำให้หายสิ้นไปเสีย ทำให้ไม่มีในภายหลังอีก นี้เรียก
ว่า ปฏิบัติรำงับ.

ภิกษุทั้งหลาย นี้แล ปฏิปทา ๔.

จบปฐมขมสูตรที่ ๔

อรรถกถาปฐมขมสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมขมสูตรที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อุกขมา ได้แก่ ปฏิปทาของผู้ไม่อดทน. บทว่า ขมา ได้แก่
ปฏิปทาของผู้อดทน. บทว่า ทมา ได้แก่ ปฏิปทาของผู้ฝึกอินทรีย์. บทว่า
ตมา ได้แก่ ปฏิปทาของผู้สงบอกุศลวิตก. บทว่า โรสนุต ปฏิโรสติ
ได้แก่ เขากระทบ ย่อมกระทบตอบ. บทว่า ภณฺฑนฺตฺ ปฏิภณฺฑติ ได้แก่
เขาประหาร ย่อมประหารตอบ.

จบอรรถกถาปฐมขมสูตรที่ ๔

๕. ทุติยขมสูตร

ว่าด้วยปฏิปทา ๔

[๑๖๕] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ปฏิปทา ๔ นี้ ปฏิปทา ๔ เป็นไฉน คือ
อกุขมา ปฏิปทา   ปฏิบัติไม่อดทน

ขมา ปฏิปทา   ปฏิบัติอดทน

ทมา ปฏิปทา   ปฏิบัติข่มใจ

สมา ปฏิปทา   ปฏิบัติรับ

ปฏิบัติไม่อดทนเป็นไฉน ? บุคคลบางคนเป็นผู้ไม่ทนทานต่อ
หนาว ร้อน หิว ระบาย ต่อสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์
เลื้อยคลานทั้งหลาย ต่อถ้อยคำหยาบคายร้ายแรง ไม่อดกลั้นต่อเวทนาที่เกิด
ในร่างกาย อันเป็นทุกข์กล้าแข็งเผ็ดร้อนขมขื่นไม่ชื่นใจ พอที่จะปล้นชีวิต
เสียได้ นี้เรียกว่า ปฏิบัติไม่อดทน.

ปฏิบัติอดทนเป็นไฉน ? บุคคลบางคนเป็นผู้ทนทานต่อหนาว ร้อน
ฯลฯ ต่อถ้อยคำอันหยาบคายร้ายแรง อดกลั้นต่อเวทนาที่เกิดในร่างกาย ฯลฯ
พอที่จะปล้นชีวิตเสียได้ นี้เรียกว่า ปฏิบัติอดทน

ปฏิบัติข่มใจเป็นไฉน ? ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เห็นรูปด้วยตาแล้ว
ฟังเสียงด้วยหูแล้ว ดมกลิ่นด้วยจมูกแล้ว ลิ้มรสด้วยลิ้นแล้ว ถูกต้องโผฏฐัพพะ
ด้วยกายแล้ว รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจแล้ว ฯลฯ ถึงความสำรวมในอินทรีย์คือตา
หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้เรียกว่า ปฏิบัติข่มใจ

ปฏิบัติรับเป็นไฉน   ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ไม่รับเอาภาม-
วิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตก อกุศลบาปธรรมที่เกิด ๆ ขึ้นไว้ ฯลฯ ทำให้
ไม่มีในภายหลังอีก นี้เรียกว่า ปฏิบัติรับ.

ภิกษุทั้งหลาย นี้แลปฏิปทา ๔.

จบทุกขมสูตรที่ ๕

ทุกขมสูตรที่ ๕ มีเนื้อความง่ายทั้งนั้น.

๖. อุกยสูตร

ว่าด้วยปฏิปทา ๔

[๑๖๖] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ปฏิปทา ๔ นี้ ปฏิปทา ๔ เป็นไฉน คือ

ทุกขา ปฏิปทา ทนุชาภิญญา ปฏิบัติลำบาก ทั้งรู้ได้ช้า

ทุกขา ปฏิปทา จิบุปาภิญญา ปฏิบัติลำบาก แต่รู้ได้เร็ว

สุขา ปฏิปทา ทนุชาภิญญา ปฏิบัติสะดวก แต่รู้ได้ช้า

สุขา ปฏิปทา จิบุปาภิญญา ปฏิบัติสะดวก ทั้งรู้ได้เร็ว

ในปฏิปทา ๔ นั้น ปฏิปทาที่ลำบากทั้งรู้ได้ช้า จัดว่าเลวทั้งสองสถาน คือเลวทั้งโดยที่ลำบาก ทั้งโดยที่ช้า ปฏิปทาที่ลำบากแต่รู้ได้เร็ว จัดว่าเลว โดยที่ลำบาก ปฏิปทาที่สะดวกแต่รู้ได้ช้า จัดว่าเลวโดยที่ช้า ปฏิปทาที่สะดวก ทั้งรู้ได้เร็ว จัดว่าดีทั้งสองสถาน คือ ดีทั้งโดยที่สะดวก ทั้งโดยที่เร็ว.

ภิกษุทั้งหลาย นี้แลปฏิปทา ๔.

จบอุกยสูตรที่ ๖

อุกยสูตรที่ ๖ มีเนื้อความง่ายทั้งนั้น.

๗. โมคคัลลานสูตร

ว่าด้วยพระสารีบุตรไปหาพระมหาโมคคัลลานะ

[๑๖๗] ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตรไปหาท่านพระมหาโมคคัลลานะถึงที่อยู่ ได้ปราศรัยชื่นชมกับพระมหาโมคคัลลานะ ครั้นกล่าวถ้อยคำที่ทำให้เกิดความยินดีต่อกันเป็นที่ระลึกถึงกันแล้ว นั่งลง ณ ที่ควรข้างหนึ่ง ได้ถามพระมหาโมคคัลลานะว่า อาวุโส โมคคัลลานะ ปฏิปทา ๔ นี้ คือ ทุกขาปฏิปทา ทนุชาภิญญา ฯลฯ สุขาปฏิปทา จิปปาภิญญา จิตของท่านสิ้นความยึดถือ หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะอาศัยปฏิปทาอย่างไรในปฏิปทา ๔ นี้

พระมหาโมคคัลลานะตอบว่า อาวุโสสารีบุตร ปฏิปทา ๔ นี้ คือ ทุกขาปฏิปทา ทนุชาภิญญา ฯลฯ สุขาปฏิปทา จิปปาภิญญา จิตของท่านสิ้นความยึดถือ หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะอาศัย ทุกขาปฏิปทา จิปปาภิญญา

จบโมคคัลลานสูตรที่ ๗

อรรถกถาโมคคัลลานสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในโมคคัลลานสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

มรรค ๓ เบื้องต่ำ ของพระมหาโมคคัลลานะจะได้เป็น สุขาปฏิปทา ทนุชาภิญญา (ปฏิบัติได้ง่ายรู้ได้ช้า) อรหัตมรรค เป็นทุกขาปฏิปทา

จิปฺปาภิญญา (ปฏิบัติยากรู้ได้เร็ว). เพราะฉะนั้น ท่านมหาโมคคัลลานะ จึงกล่าวอย่างนี้ว่า ยายฺม ปฏิปทา ทุกฺขา จิปฺปาภิญญา อิมํ เม ปฏิปทํ อากมฺม อนฺุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุตฺตํ (จิตของผมหลุดพ้นแล้ว จากอาสวะทั้งหลาย ไม่ถือนั่นด้วยอุปาทาน เพราะอาศัย ทุกฺขาปฏิปทา จิปฺปาภิญญา (ปฏิบัติลำบาก รู้ได้เร็ว) ดังนี้.

จบอรรถกถาหาโมคคัลลานสูตรที่ ๗

๘. สาริปุตตสูตร

ว่าด้วยพระมหาโมคคัลลานะไปหาพระสารีบุตร

[๑๖๘] ครั้งนั้น พระมหาโมคคัลลานะ ไปหาพระสารีบุตร ได้ปราศรัยชื่นชมกับพระสารีบุตร ฯลฯ ได้ถามพระสารีบุตรว่า อาวุโส สารีบุตรรูปปฏิปทา ๔ นี้ คือ ทุกฺขาปฏิปทา ทนฺธาภิญญา ฯลฯ สุขาปฏิปทา จิปฺปาภิญญา จิตของท่านสิ้นความยึดถือ หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะอาศัยปฏิปทาอย่างไหนในปฏิปทา ๔ นี้

พระสารีบุตรตอบว่า อาวุโสโมคคัลลานะ ปฏิปทา ๔ นี้ คือ ทุกฺขาปฏิปทา ทนฺธาภิญญา ฯลฯ สุขาปฏิปทา จิปฺปาภิญญา จิตของข้าพเจ้าสิ้นความยึดถือ หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะอาศัย สุขาปฏิปทา จิปฺปาภิญญา.

จบสาริปุตตสูตรที่ ๘

อรรถกถาสารีปุตตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสารีปุตตสูตรที่ ๘ ดังต่อไปนี้ :-

มรรค ๓ เบื้องต่ำ ของพระธรรมเสนาบดีเถระได้เป็น สุขาปฏิบัติทา
ทนุชาภิณฺดา (ปฏิบัติง่าย รู้ช้า) อรหัตมรรคเป็น สุขาปฏิบัติทา
จิบุปาภิณฺดา (ปฏิบัติง่าย รู้เร็ว) เพราะฉะนั้น ท่านพระสารีบุตรเถระ
จึงกล่าวว่ายาย ปฏิบัติทา สุขา จิบุปาภิณฺดา ดังนี้ เป็นอาทิ. ก็ในสองสูตร
เหล่านี้ พึงทราบว่าท่านกล่าวปฏิบัติทาละกัน .

จบอรรถกถาสารีปุตตสูตรที่ ๘

๕. สสังขารสูตร

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก

[๑๖๕] ผู้ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก
๔ จำพวกเป็นไหน บุคคลบางคนเป็นสังขารปรินิพพายีในภพปัจจุบัน ๑
บุคคลบางคนเป็นสังขารปรินิพพายีเพราะกายแตกไป ๑ บุคคลบางคนเป็นอสัง-
ขารปรินิพพายีในภพปัจจุบัน ๑ บุคคลบางคนเป็นอสังขารปรินิพพายีเพราะกาย
แตกไป ๑

บุคคลเป็นสังขารปรินิพพายีในภพปัจจุบันเป็นอย่างไร ? ภิกษุใน
พระธรรมวินัยนี้พิจารณาเป็นความไม่งามในร่างกาย มีความสำคัญปฏิภูมิติน
อาหาร มีความสำคัญไม่น่าเพลิดเพลินดีในโลกทั้งปวง พิจารณาเห็นความ

ไม่เที่ยงในสังขารทั้งหมด อนึ่ง ตั้งความกำหนดความตายไว้อย่างดีในภายใน
ภิกษุ นั้นอาศัยเสขพละ ๕ นี้ คือ สัทธา หิริ โอตตปปะ วิริยะ ปัญญา อยู่
อินทรีย์ ๕ คือ สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ของเธอแก่กล้า เพราะ
อินทรีย์ ๕ นี้แก่กล้า เธอย่อมเป็นสสังขารปรินิพพานในภพปัจจุบันนี้เอง
อย่างนี้แล บุคคลเป็นสสังขารปรินิพพานในภพปัจจุบัน

บุคคลเป็นสสังขารปรินิพพานเพราะกายแตกไปเป็นอย่างไร ? ภิกษุใน
พระธรรมวินัยนี้พิจารณาเห็นความไม่งามในร่างกาย มีความสำคัญปฏิภูลใน
อาหาร มีความสำคัญไม่น่าเพลิดเพลินยินดีในโลกทั้งปวง พิจารณาเห็นความไม่
เที่ยงในสังขารทั้งหมด อนึ่ง ตั้งความกำหนดความตายไว้อย่างดีในภายใน
ภิกษุ นั้นอาศัยเสขพละ ๕ นี้คือ สัทธา หิริ โอตตปปะ วิริยะ ปัญญา อยู่
แต่อินทรีย์ ๕ คือ สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ของเธออ่อน เพราะ
อินทรีย์ ๕ นี้อ่อน เธอย่อมเป็นสสังขารปรินิพพานเพราะกายแตกไป อย่างนี้แล
บุคคลเป็นสสังขารปรินิพพานเพราะกายแตกไป

บุคคลเป็นอสังขารปรินิพพานในภพปัจจุบันเป็นอย่างไร ? ภิกษุใน
พระธรรมวินัยนี้ สงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรมทั้งหลาย ได้ปฐมฌาน ฯลฯ
ได้ทุติยฌาน ฯลฯ ได้ตติยฌาน ฯลฯ ได้จตุตถฌาน ฯลฯ ภิกษุ นั้นอาศัย
เสขพละ ๕ นี้คือ สัทธา หิริ โอตตปปะ วิริยะ ปัญญา อยู่ ทั้งอินทรีย์
๕ คือ สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ของเธอก็แก่กล้า เพราะอินทรีย์
๕ นี้แก่กล้า เธอย่อมเป็นอสังขารปรินิพพานในภพปัจจุบัน อย่างนี้แล บุคคล
เป็นอสังขารปรินิพพานในภพปัจจุบัน

บุคคลเป็นอสังขารปรินิพพานเพราะกายแตกไปเป็นอย่างไร ? ภิกษุใน
พระธรรมวินัยนี้ สงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรมทั้งหลาย ได้ปฐมฌาน ฯลฯ
ได้ทุติยฌาน ฯลฯ ได้ตติยฌาน ฯลฯ ได้จตุตถฌาน ฯลฯ ภิกษุ นั้นอาศัย

เสขพละ ๕ นี้คือ สัทธา หิริ โอตตปปะ วิริยะ ปัญญา อยู่ แต่อินทรีย์ ๕ คือ สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ของเธออ่อน เพราะอินทรีย์ ๕ นี้อ่อน เธอยอมเป็นอสังขารปรินิพพายีเพราะกายแตกไป อย่างนี้แล บุคคล เป็นอสังขารปรินิพพายีเพราะกายแตกไป

ภิกษุทั้งหลาย นี้แลบุคคล ๔ จำพวกมีอยู่ในโลก.

จบสังขารสูตรที่ ๕

อรรถกถาสังขารสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในสังขารสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บุคคลที่ ๑ ที่ ๒ เป็นสุขขวิปัสสกะ ยังสังขารนิมิตให้ปรากฏด้วยความเพียรเร็วแรง. ในบุคคลเหล่านั้น คนหนึ่ง ย่อมปรินิพพานด้วยกิเลสปรินิพพานในอัทธภาพนี้ เพราะอินทรีย์คือวิปัสสนามีกำลัง คนหนึ่งปรินิพพานไม่ได้ในอัทธภาพนี้ เพราะอินทรีย์ไม่มีกำลัง ต่อได้มูลกรรมฐานนั้นเท่านั้นในอัทธภาพลำดับไป ยังสังขารนิมิตให้ปรากฏด้วยความเพียรเร็วแรงแล้วจึงปรินิพพานด้วยกิเลสปรินิพพาน บุคคลที่ ๓ ที่ ๔ เป็นสมถยานิก (สมถะนำไป). บรรดาบุคคลเหล่านั้น ฟังทราบว่า คนหนึ่งทำกิเลสให้สิ้นไปในอัทธภาพนี้ เพราะอินทรีย์มีกำลังด้วยไม่ต้องใช้ความเพียรเร็วแรง คนหนึ่งทำกิเลสให้สิ้นไปไม่ได้ในอัทธภาพในโลกนี้ เพราะอินทรีย์ไม่มีกำลัง ต่อได้มูลกรรมฐานนั้นเท่านั้น ในอัทธภาพลำดับไปทำกิเลสให้สิ้นไปด้วยไม่ต้องใช้ความเพียรเร็วแรง ดังนี้.

จบอรรถกถาสังขารสูตรที่ ๕

๑๐. ยুক্তยัตถสูตร

ว่าด้วยมรรค ๔ ประการ

[๑๓๐] สมัยหนึ่ง พระอานนทอยู่ ณ โขลิตาราม กรุงโกสัมพี ท่านเรียกภิกษุทั้งหลายในที่นั้นมา ฯลฯ แสดงธรรมว่า อาวุโสทั้งหลาย สหธรรมิกผู้ใดผู้หนึ่ง เป็นภิกษุก็ตาม ภิกษุณีก็ตาม พยากรณ์ การบรรลु พระอรหัตในสำนักของเรา ด้วยมรรค ๔ โดยประการทั้งปวง หรือว่าด้วย มรรคใดมรรคหนึ่งในมรรค ๔ นั้น มรรค ๘ เป็นไฉน

ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้บำเพ็ญวิปัสสนามีสมณะเป็นเบื้องหน้าเมื่อเธอ บำเพ็ญวิปัสสนามีสมณะเป็นเบื้องหน้าอยู่ มรรคย่อมบังเกิดขึ้น เธอต้องเสพ เจริญกระทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเธอต้องเสพเจริญกระทำให้มากซึ่งมรรค นั้นอยู่ ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยก็ย่อมสิ้นไป

อีกอย่างหนึ่ง ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้บำเพ็ญสมณะมีวิปัสสนาเป็น เบื้องหน้า เมื่อเธอบำเพ็ญสมณะมีวิปัสสนาเป็นเบื้องหน้าอยู่ มรรคย่อมบังเกิด ขึ้น เธอต้องเสพเจริญกระทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเธอต้องเสพเจริญกระทำ ให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยก็ย่อมสิ้นไป

อีกอย่างหนึ่ง ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้บำเพ็ญสมณะและวิปัสสนาเป็นคู่ กันไป เมื่อเธอบำเพ็ญสมณะและวิปัสสนาเป็นคู่กันไปอยู่ มรรคย่อมบังเกิดขึ้น เธอต้องเสพเจริญกระทำให้มากซึ่งมรรคนั้นเมื่อเธอต้องเสพเจริญกระทำให้มาก ซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยก็ย่อมสิ้นไป

อีกอย่างหนึ่ง ใจของภิกษุปราศจากอุทธัจจะในธรรมแล้ว สมัยนั้น จิตนั้นย่อมตั้งมั่น หยุดหนึ่งอยู่ภายในเป็นหนึ่งแนวแน่เป็นสมาธิ มรรคย่อมเกิดแก่

ภิกษุหนึ่ง เธอต้องเสพเจริญกระทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเธอต้องเสพเจริญ
กระทำให้มากซึ่งมรรคนั้น ย่อมละสังโยชนได้ อนุสัยก็ย่อมสิ้นไป

อาวุโสทั้งหลาย ผู้ใดผู้หนึ่ง เป็นภิกษุก็ตาม ภิกษุณีก็ตาม มา
พยากรณ์การบรรลุพระอรหัตในสำนักของเรา ด้วยมรรค ๔ นี้ โดยประการ
ทั้งปวง หรือด้วยมรรคใดมรรคหนึ่งใน ๔ มรรคนั้น.

จบยุกนันทสูตรที่ ๑๐

จบปฏิบัติทวารรคที่ ๒

อรรถกถายุกนันทสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในยุกนันทสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า สมถปุพฺพวงฺคฺม ได้แก่ ทำสมถะไปเบื้องหน้า คือ ให้เป็น
ปุเรจาริก. บทว่า มคฺโค สณฺขายติ ได้แก่ โลกุตระมรรคที่ ๑ ย่อมเกิดขึ้น.
บทว่า โส ตํ มคฺคํ. ความว่า ชื่อว่าอาเสวนะเป็นต้น ไม่มีแก่มรรคอัน
เป็นไปในขณะจิตเดียว. แต่เมื่อยังมรรคที่ ๒ ให้เกิดขึ้น ท่านกล่าวว่า เธอ
ต้องเสพเจริญกระทำให้มากซึ่งมรรคนั้นนั่นแล. บทว่า วิปสฺสนา ปุพฺพวงฺคฺม
ได้แก่ทำวิปัสสนาไปเบื้องหน้า คือ ให้เป็นปุเรจาริก. บทว่า สมถํ ภเวติ
ความว่า โดยปกติผู้ได้วิปัสสนาตั้งอยู่ในวิปัสสนา ย่อมยังสมาธิให้เกิดขึ้น.

บทว่า ยุกนทฺธํ ภเวติ ได้แก่ เจริญทำให้เป็นคู่ติดกันไป. ใน
ข้อนั้น ภิกษุไม่สามารถจะใช้จิตดวงนั้นเข้าสมาบัติ แล้วใช้จิตดวงนั้นนั่นแล
พิจารณาสังขารได้. แต่ภิกษุนี้เข้าสมาบัติเพียงใด ย่อมพิจารณาสังขาร
เพียงนั้น พิจารณาสังขารเพียงใด ย่อมเข้าสมาบัติเพียงนั้น. ถ้ามว่า อย่างไร.

ตอบว่า ภิกษุเข้าปฐมฌาน ครั้นออกจากปฐมฌานแล้ว พิจารณาสังขารทั้งหลาย
ครั้น พิจารณาสังขารทั้งหลายแล้ว เข้าทุติยฌาน ฯลฯ เนวสัญญานาสัญญายตน-
สมาบัติ ครั้นออกจากเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติแล้ว พิจารณาสังขาร-
ทั้งหลาย ด้วยอาการอย่างนี้ ภิกษุนี้ชื่อว่าเจริญปฐมวิปัสสนาให้เป็นคู่ติดกันไป.
บทว่า **ธมฺมุทฺตจฺจวิคฺคหิตํ** ความว่า อันอุทธัจจะ ได้แก่ วิปัสสนูปกิเลส ๑๐
ในธรรมคือสมณะและวิปัสสนาจับแล้ว คือ จับดีแล้ว. ด้วยบทว่า **โหติ โส**
อาวุโส สมโย นี้ท่านกล่าวถึงกาลที่ได้สัปปายะ ๗. บทว่า **ยฺนตํ จิตฺตํ**
ได้แก่ จิตที่ก้าวลงสู่วิถีแห่งวิปัสสนาในสมัยใดเป็นไปแล้ว. บทว่า **อชฺฌตฺต-**
เยว สฺนฺตฺติฎฺฐติ ความว่า จิตก้าวลงสู่วิถีแห่งวิปัสสนาแล้วหยุดอยู่ในอารมณ์
อันได้แก่ อารมณ์ภายในนั้นนั่นเอง. บทว่า **สฺนฺนีสีทฺติ** ได้แก่ นิ่งโดยชอบ
ด้วยอำนาจของอารมณ์. บทว่า **เอโกทฺติ โหติ** ได้แก่ จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง.
บทว่า **สฺมาธิยฺติ** ได้แก่ จิตตั้งไว้โดยชอบ คือตั้งไว้ดีแล้ว. คำที่เหลือในสูตรนี้
มีเนื้อความง่ายทั้งนั้น.

จบอรรถกถายุคินัทรสูตรที่ ๑๐

จบปฏิบัติทวารรควรรณนาที่ ๒

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. สังฆิตตสูตร ๒. วิตถารสูตร ๓. อสุภสูตร ๔. ปฐมขมสูตร
๕. ทุติยขมสูตร ๖. อุภยสูตร ๗. โมคคัลลานสูตร ๘. สาริปุตตสูตร
๙. สสังขารสูตร ๑๐. ยุคินัทรสูตร และอรรถกถา.

สัจเจตนียวรรคที่ ๓

๑๐. เจตนาสูตร

ว่าด้วยความได้อัตภาพ ๔ ประการ

[๑๓๑] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อกายมีอยู่ สุขทุกข์ที่เป็นภายใน (เกิดขึ้นแก่ตน) ย่อมเกิดขึ้นเพราะกายสัจเจตนา (ความจงใจทำทางกาย) เป็นเหตุ หรือเมื่อวาจามีอยู่ สุขทุกข์ที่เป็นภายในย่อมเกิดขึ้น เพราะวีสัจเจตนา (ความจงใจทำทางวาจา) เป็นเหตุ หรือเมื่อใจมีอยู่ สุขทุกข์ที่เป็นภายในก็ย่อมเกิดขึ้น เพราะมโนสัจเจตนา (ความจงใจทำทางใจ) เป็นเหตุ อีกอย่างหนึ่ง เพราะอวิชาเป็นปัจจัย บุคคลย่อมปรุงแต่งกายสังขาร วจีสังขาร มโนสังขาร อันเป็นปัจจัยให้สุขทุกข์ภายในนั้นเกิดขึ้นด้วยตนเอง บ้าง คนอื่นปรุงแต่งกายสังขาร วจีสังขาร มโนสังขารของบุคคลนั้น อันเป็นปัจจัยให้สุขทุกข์ภายในเกิดขึ้นแก่บุคคลนั้นบ้าง บุคคลนั้นรู้อยู่ ปรุงแต่งกายสังขาร วจีสังขาร มโนสังขารนั้น อันเป็นปัจจัยให้สุขทุกข์ภายในเกิดขึ้นบ้าง บุคคลนั้นไม่รู้ ปรุงแต่งกายสังขาร วจีสังขาร มโนสังขาร นั้นอันเป็นปัจจัยให้สุขทุกข์ภายในเกิดขึ้นบ้าง คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อวิชา ย่อมติดตามไปในธรรมเหล่านี้

เพราะอวิชาดับสิ้นไปไม่เหลือ กาย วาจา ใจ ย่อมไม่เป็นปัจจัย ให้สุขทุกข์ภายในนั้นเกิดขึ้นแก่บุคคลนั้น เขตอันเป็นปัจจัยให้สุขทุกข์ภายใน นั้นเกิดขึ้นย่อมไม่มี วัตถุ อายตนะ อธิกรณะ อันเป็นปัจจัยให้สุขทุกข์ ภายในนั้นเกิดขึ้น ก็ย่อมไม่มี

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความได้อัตภาพ ๔ นี้ ความได้อัตภาพ ๔ คืออะไรบ้าง คือ ความได้อัตภาพที่สัตถเจตนาของตนนำไป มิใช่สัตถเจตนาของผู้อื่นนำไปก็มี ความได้อัตภาพที่สัตถเจตนาของผู้อื่นนำไป มิใช่สัตถเจตนาของตนนำไปก็มี ความได้อัตภาพที่สัตถเจตนาของคนนำไปบ้าง สัตถเจตนาของผู้อื่นนำไปบ้างก็มี ความได้อัตภาพที่สัตถเจตนาของตนนำไปก็มี มิใช่ สัตถเจตนาของผู้อื่นนำไปก็มี มิใช่ก็มี ภิกษุทั้งหลาย นี้แลความได้อัตภาพ ๔

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว พระสารีบุตรกราบทูลขึ้นว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสโดยย่อนี้ ข้าพระพุทธเจ้าทราบเนื้อความกว้างออกไปอย่างนี้คือ ในความได้อัตภาพ ๔ นั้น ความได้อัตภาพที่สัตถเจตนาของตนนำไป มิใช่สัตถเจตนาของผู้อื่นนำไปนี้ การจุติจากอภัพนั้นแห่งเหล่าสัตว์ (ผู้ได้อัตภาพนั้น) ย่อมมีเพราะสัตถเจตนาของตนเป็นเหตุ ความได้อัตภาพที่สัตถเจตนาของผู้อื่นนำไป มิใช่สัตถเจตนาของตนนำไปนี้ การจุติจากอภัพนั้นแห่งเหล่าสัตว์ (ผู้ได้อัตภาพนั้น) ย่อมมีเพราะสัตถเจตนาของผู้อื่นเป็นเหตุ ความได้อัตภาพที่สัตถเจตนาของตนนำไปบ้าง สัตถเจตนาของผู้อื่นนำไปบ้างนี้ การจุติจากอภัพนั้นแห่งเหล่าสัตว์ (ผู้ได้อัตภาพนั้น) ย่อมมีเพราะสัตถเจตนาของตนบ้าง สัตถเจตนาของผู้อื่นบ้างเป็นเหตุ ส่วนความได้อัตภาพที่สัตถเจตนาของตนนำไปก็มี มิใช่ สัตถเจตนาของผู้อื่นนำไปก็มี มิใช่ นี้ เหล่าสัตว์ (ผู้ได้อัตภาพนั้น) ได้แก่เทวดาจำพวกไหน.

พ. ตรัสตอบว่า ได้แก่เทวดาเหล่าเนวสทานาสัตถญายตนะ.

พระสารีบุตรกราบทูลถามต่อไปว่า อะไรหนอเป็นเหตุ เป็นปัจจัย พระพุทธเจ้าข้า ที่ทำให้เหล่าสัตว์บางพวกผู้จุติจากอภัพ (เนวสัตถญานาสัตถญายตนะ) นั้นแล้ว เป็นอนาคามี มาสู่อัตภาพอย่างนี้อีก อนึ่ง อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัย ที่ทำให้เหล่าสัตว์บางพวกผู้จุติจากอภัพนั้นแล้ว เป็นอนาคามี ไม่มาสู่อัตภาพอย่างนี้อีก.

พ. ตรัสตอบว่า บุคคลละสังโยชน์เบื้องต้นไม่ได้ แต่ได้เนว-
สัจญานาสัจญายตนะในปัจจุบันนี้ บุคคลนั้นตั้งใจยินดีปลื้มเปรมด้วย
เนวสัจญานาสัจญายตนะนั้น ยับยั้งอยู่ในเนวสัจญานาสัจญายตนะนั้น ปักใจ
ในเนวสัจญานาสัจญายตนะนั้น ซ้ำอยู่ด้วยเนวสัจญานาสัจญายตนะนั้น
ไม่เสื่อม จนทำกาลกิริยา ย่อมไปเกิดอยู่ร่วมกับเทวดาเหล่าเนวสัจญานาสัจญ-
ายตนะ บุคคลนั้นจตุจากอัทธานั้นย่อมเป็นอนาคามี มาสู่อัทธาพอย่างนี้อีก
ส่วนบุคคลบางคนละสังโยชน์เบื้องต้นได้แล้ว ได้เนวสัจญานาสัจญายตนะใน
ปัจจุบันนี้ บุคคลนั้นตั้งใจยินดีปลื้มใจด้วยเนวสัจญานาสัจญายตนะนั้น ฯลฯ
ไม่เสื่อม จนทำกาลกิริยา ย่อมไปบังเกิดอยู่ร่วมกับเทวดาเหล่าเนวสัจญานา
สัจญายตนะ บุคคลนั้นจตุจากอัทธานั้นย่อมเป็น อนาคามี ไม่มาสู่อัทธา
อย่างนี้อีก คู่ก่อนสารีบุตร นี้แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยที่ทำให้เหล่าสัตว์บางพวก
จตุจากอัทธานั้นแล้วเป็นอนาคามี มาสู่อัทธาพอย่างนี้อีก บางพวกจตุจาก
อัทธานั้นแล้วเป็นอนาคามี ไม่มาสู่อัทธาพอย่างนี้อีก.

จบเจตนาสูตรที่ ๑

สัจเจตนิยวรรคธรรมนาที่ ๓

อรรถกถาเจตนาสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในเจตนาสูตรที่ ๑ แห่งวรรคที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-
บทว่า กาย ได้แก่ เมื่อกายทวาร อธิบายว่า เมื่อความเคลื่อนไหว
ทางกายมีอยู่. ในบทว่า กายสญเจตนาเหตุ เป็นต้น ความสำเร็จแห่งเจตนา

ในกายทวารชื่อว่า กายสัญญาเจตนา (ความจงใจทำทางกาย) กายสัญญาเจตนา นั้น มี ๒๐ อย่าง คือ กามาวจรกุศล ๘ อย่าง อกุศล ๑๒ อย่าง. วจิตสัญญาเจตนา (ความจงใจทำทางวาจา) ก็เหมือนกัน มโนสัญญาเจตนา (ความจงใจทำทางใจ) ก็เหมือนกัน. อนึ่ง แม้มหัคคตเจตนา ๕ ก็ได้ในบทนี้. บทว่า กายสญเจตนาเหตุ ได้แก่ เพราะกายสัญญาเจตนาเป็นปัจจัย. บทว่า อุปุชชติ อหุตตํ สุขทุกขํ ได้แก่ สุขเกิดขึ้นภายในตนเพราะกุศลกรรม ๘ เป็นปัจจัย ทุกข์เกิดขึ้นเพราะอกุศลกรรม ๑๒ เป็นปัจจัย. แม้ในทวารที่เหลือก็มี นัยนี้เหมือนกัน. บทว่า อวิชชาปจฺจยา วา ได้แก่ เพราะอวิชชาเป็นเหตุ. จริงอยู่ ถ้าอวิชชาที่ถูกปกปิดไว้เป็นปัจจัย เมื่อเป็นเช่นนั้น เจตนาอันเป็นปัจจัยแห่งสุขและทุกข์ในทวาร ๓ ย่อมเกิดขึ้น. นี้ท่านกล่าวด้วยอำนาจปัจจัยอันเป็นมูล ด้วยประการฉะนี้.

ในบทว่า อวิชชาปจฺจยา วา สามี วา เป็นต้น บุคคลอันคนอื่น ไม่ได้ใช้ เมื่อปรุงแต่งด้วยตนเอง ชื่อว่า ปรุงแต่งกายสังขารเอง. ชักชวนคนอื่นให้ปรุงกายสังขารใด คนอื่น ชื่อว่า ปรุงกายสังขารนั้นของเขา. ก็บุคคลใดรู้กุศลว่าเป็นกุศล รู้อกุศลว่าเป็นอกุศล รู้กุศลวิบากว่าเป็นกุศลวิบาก รู้อกุศลวิบากว่าเป็นอกุศลวิบาก ย่อมปรุงสังขาร ๒๐ อย่างในกายทวารบุคคลนี้ ชื่อว่า ู้ปรุงสังขาร บุคคลใดไม่รู้อย่างนี้ปรุงสังขาร บุคคลนี้ ชื่อว่า ไม่รู้ ปรุงสังขาร. แม้ในทวารที่เหลือก็นัยนี้เหมือนกัน.

ในข้อนี้พึงทราบการการทำโดยไม่รู้ตัวดังนี้. พวกเต็กรุ่น คิดว่า เราจะทำกิจที่มารดาบิดาทำไว้ จึงไหว้เจดีย์ บูชาด้วยดอกไม้ ไหว้หมูกิษุสงฆ์ แม้ทั้งที่เขาไม่รู้ว่า เป็นกุศล การกระทำนั้นก็เป็นกุศลทั้งนั้น. สัตว์เดียรัจฉาน มีเนื้อและนกเป็นต้นก็เหมือนกัน ฟังธรรม ไหว้สงฆ์ ไหว้เจดีย์ ทั้งที่มันรู้อ่าง ไม่รู้อ่าง กระทำนั้นก็เป็นกุศลเหมือนกัน. แต่พวกเต็กรุ่น เอามือและเท้า

ตะตีมารดาบิดา ยกมือชูตะคอกขว้างก้อนดินดำ. แม่โคไล่ตามหมู่กิกขุ. เหล่าสุนัขไล่ตามกัถ. ลีหะและพยัคฆ์เป็นต้น ไ้ไล่ตามฆ่า. ทั้งที่มันรู้บ้างไม่รู้บ้าง ฟังทราบว่าเป็นอกุศลกรรม.

บัดนี้ ฟังรวบรวมเจตนาอันประมวลลงในทวารแม่ทั้ง ๓. ถามว่าอย่างไร. ตอบว่า ในกายทวาร เจตนาที่ทำด้วยตนเองเป็นมูล ๒๐ ที่คนอื่นใช้เป็นมูล ๒๐ ที่รู้ตัวเป็นมูล ๒๐ ที่ไม่รู้ตัวอยู่เป็นมูล ๒๐ รวมเป็นเจตนา ๘๐. ในวจีทวารก็เหมือนกัน. แต่ในมโนทวาร วิกัปหนึ่ง ๆ วิกัปละ ๒๕ (๔ วิกัป) รวมเป็น ๑๑๖. ดังนั้น เจตนาแม่ทั้งหมดในทวาร ๓ มีสองร้อยเจ็ดสิบหก (๒๗๖) เจตนาแม่ทั้งหมดนั้น ย่อมนับได้ว่า เป็นสังขารชั้นที่ทั้งนั้น การเสวยอารมณ์สัมปยุตด้วยสังขารนั้นเป็นเวทนาชั้น อาการรู้จำเป็นสัญญา จิต เป็นวิญญาณชั้น กายเป็นอุปาทารูป ธาตุ ๔ ที่เป็นปัจจัยแห่งอุปาทารมณ์ เป็นภูตรูป ๔ ชั้น ๕ ดังกล่าวมาแล้วนี้ ชื่อว่าทุกขสัจ. บทว่า อิมสุ ภิกขเว **ธมฺเมสุ อวิชฺขานุปตฺติตา** ความว่า อวิชชาตกไปแล้วในเจตนา-ธรรมมีประเภทดังกล่าวแล้วเหล่านี้ ด้วยอำนาจสหชาติปัจจัย และอุปนิสสข-ปัจจัย. เป็นอันท่านแสดงถึงวิภูฏะและอวิชา ที่เป็นมูลแห่งวิภูฏะ ด้วยอาการอย่างนี้.

บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงสรรเสริญพระชินาสพผู้เจริญวิปัสสนาด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล้วบรรลุพระอรหัต จึงตรัสว่า **อวิชฺขายเตว อเสตฺวิราคฺคินิโรธา** ดังนี้เป็นอาทิ. ในบทเหล่านั้น บทว่า **อเสตฺวิราค-คินิโรธา** ได้แก่ สำรอกโดยไม่เหลือ และดับโดยไม่เหลือ. บทว่า **โส กาโย น โหติ** ความว่า การกระทำทางกายของพระชินาสพ ย่อมปรากฏเป็นต้นอย่างนี้ คือ การกวาดลานเจดีย์ การกวาดลานโพธิ์ การก้าวไปและการถอยกลับ การทำวัตรปฏิบัติ. แต่ในกายทวาร เจตนา ๒๐ ของพระชินาสพนั้น

ย่อมถึงความเป็นกิจไม่มีวิบากเป็นธรรมดา. ด้วยเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า โส
กาโย น โหติ ยมฺปจฺจยาสุส ตํ อุปฺปชฺชติ อชฺฌตฺตํ สุขทุกฺขํ
(กายอันเป็นปัจจัยให้สุขทุกข์ภายในของพระชีณาสพนั้นเกิดไม่มี) เจตนาอัน
เป็นไปในกายทวาร ท่านประสงค์ว่า กายในที่นี้. แม้ในสองบทที่เหลือก็เช่น
เหมือนกัน. แม้บทมีอาทิว่า เขตฺตํ ดังนี้ ก็เป็นชื่อของกรรมทั้งที่เป็นกุศล
และอกุศลนั้นแล. จริงอยู่ สุขและทุกข์นั้นท่านกล่าวว่าชื่อว่าเขต เพราะ
อรรถกถาว่า เป็นที่ออกแห่งวิบาก ชื่อว่าวัตถุ เพราะอรรถกถาว่า เป็นพื้นที่ตั้ง
ชื่อว่า आयตนะ เพราะอรรถกถาว่าเหตุ ชื่อว่า อธิกรรมะ เพราะอรรถกถาว่า
เป็นเรื่องราว.

พระศาสดา ครั้นทรงแสดงกรรมอันประมวลลงด้วยทวาร ๓ โดยฐานะ
ประมาณเท่านี้แล้ว บัดนี้ เพื่อจะทรงแสดงถึงฐานะอันเป็นผลของกรรมนั้น
จึงตรัสว่า จตุตาโรเม ภิกฺขเว ดังนี้ เป็นอาทิ. ในบทนั้น บทว่า อุตฺตภาว-
ปฏฺฐิตาภา ได้แก่ อรรถภาพที่ทนได้แล้ว. บทว่า อุตฺตสฺสยเจตนา กมฺติ
ได้แก่ เจตนาที่ตนดำริไว้ย่อมนำไป คือ ย่อมเป็นไป. ในบทมีอาทิว่า
อุตฺตสฺสยเจตนาเหตุ เตสํ สตุตฺตานํ ตมฺหา กายา จูติ โหติ (การจูติ
จากกายนั้นของสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นย่อมมี เพราะสัตถุเจตนาของคนเป็นเหตุ)
ได้แก่ พวกเทพผู้เป็นจิตทาปโทสิกะ (มุ่งแต่จะเล่น.) ย่อมจูติเพราะสัตถุเจตนา
ของตนเป็นเหตุ. ด้วยว่า เมื่อทวยเทพเหล่านั้นคืบค้ำอยู่ในความพอใจของทิพย์
ในสวนนันทวัน จิตรลดาวันและปารุสกวันเป็นต้น เหนื่อยอ่อน ลืมคืบและ
บริโภค. เขาย่อมแหยงไปเพราะขาดอาหาร เหมือนดอกไม้ที่เหวียงไปในแดด.

มโนปโทสิกา (ทวยเทพผู้ทำร้ายทางใจ) ย่อมจูติเพราะสัตถุเจตนา
ของผู้อื่นเป็นเหตุ ได้แก่ ทวยเทพชั้นจาตุम्मหาราชิกา ได้ยินว่า บรรดา
ทวยเทพเหล่านั้น เทพบุตรองค์หนึ่ง หมายจักเล่นนักขัตฤกษ์ จึงพร้อมด้วย

บริวาร ขึ้นรถไปตามทาง ที่นั่นเทพบุตรอีกองค์หนึ่ง ออกไปเห็นเทพบุตรนั้น กำลังไปข้างหน้า จึงโกรธว่า อะไรกันพ่อเอ๋ย คนขอทานผู้เห็นเทพบุตร องค์หนึ่งทำเหมือนไม่เคยเห็นแล้วเห่อผยองราวกระบวนแห่ไปตามถนน. เทพบุตรผู้เดินไปข้างหน้าเหลียวดูเห็นเทพบุตรนั้นโกรธ คิดว่า ขึ้นชื่อว่า คนโกรธ รู้ได้ง่าย ครั้นรู้ว่าเทพบุตรนั้นโกรธจริง จึงโกรธตอบว่าท่านโกรธจักทำอะไร เราได้ เราได้สมบัตินี้มาด้วยอำนาจทานและศีลเป็นต้น ไม่ใช่ได้มาด้วยอำนาจของท่าน ก็เมื่อเทพบุตรองค์หนึ่งโกรธ อีกองค์หนึ่งไม่โกรธยังรักษาไว้ได้ แต่เมื่อทั้งสองโกรธ ความโกรธของเทพบุตรองค์หนึ่งเป็นปัจจัยของอีกองค์หนึ่ง ความโกรธของเทพบุตรองค์นั้นก็ปัจจัยของเทพบุตรอีกองค์หนึ่ง เพราะ ฉะนั้น เทพบุตรทั้งสองย่อมจติทั้งที่สนมเทพอัปสรคร่ำครวญอยู่.

มนุษย์ทั้งหลายย่อมจติเพราะสัญเจตนาของตนและสัญเจตนาของผู้อื่น เป็นเหตุ อธิบายว่า มนุษย์ทั้งหลายย่อมจติ เพราะเหตุแห่งสัญเจตนาของตน และแห่งสัญเจตนาของผู้อื่น. จริงอยู่ มนุษย์ทั้งหลายครั้งโกรธแล้วก็เอามือบ้าง ทำบ้าง ทบตีตนด้วยตนเอง ผูกด้วยเครื่องผูกคือเชือกเป็นต้นบ้าง ตัดศีรษะ ด้วยดาบบ้าง กินยาพิษบ้าง ย่อมกระโดดเหวบ้าง กระโดดน้ำบ้าง เข้ากองไฟ บ้าง เอาท่อนไม้ศัสตราประหาร แม้อันอื่นให้ตายบ้าง. สัญเจตนาของตนก็ดี สัญเจตนาของผู้อื่นก็ดี ย่อมเป็นไปในมนุษย์เหล่านั้น ด้วยอาการอย่างนี้.

บทว่า กตเม เตน เทวา ทฎฐพฺพา ความว่า จะพึงเห็นทวยเทพ เหล่านั้นเป็นโฉน หรือความว่าจะพึงเห็นทวยเทพด้วยอตภาพนั้นเป็นโฉน ดังนี้บ้าง. ถามว่า เพราะเหตุไร พระเถระจึงถามปัญหานี้ การกล่าวด้วยตนเอง ยังไม่พอหรือ. ตอบว่า ยังไม่พอ. ก็บทนี้เป็นปัญหาพุทธวิสัยโดยสภาวะของ ปัญหา เพราะเหตุนั้น พระเถระจึงไม่กล่าว. บทว่า เตน ทฎฐพฺพา ได้แก่ พึงเห็นด้วยอตภาพนั้น. ก็ปัญหานี้ย่อมได้ในกามาวจรบ้าง รูปาวจรบ้าง

ในเบื้องต้น แต่ตรัสกำหนดด้วยภวักคพรหม เป็นอันตรัสโดยสิ้นเชิง เพราะเหตุ นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสอย่างนี้. บทว่า อากนุตาโร อิตถุตตฺ ได้แก่ เป็นผู้กลับมาสู่ความเป็นอย่างนี้ คือ สู่ความเป็นกามาวจรและเบญจ-
ชั้นชั้นนั้นเอง หาได้เกิดในภพนั้นไม่ มิได้เกิดในภพเบื้องบน. บทว่า อากนุ-
ตาโร อิตถุตตฺ ได้แก่ เป็นผู้ไม่กลับมาสู่ชั้นภวัญจนีคือเป็นผู้ไม่เกิดใน
เบื้องต้น อธิบายว่า เป็นผู้เกิดในภพนั้นบ้าง เป็นผู้เกิดในเบื้องบนบ้าง เป็นผู้
ปรินิพพานในภพนั้นนั่นเองบ้าง. ในบทนี้พึงทราบสัตว์ผู้เกิดในเบื้องบน แม้
ด้วยอำนาจสัตว์ทั้งหลายผู้เกิดแล้วในภพชั้นต่ำ. ก็ชั้นภวัญจนีไม่มีในภวักค-
พรหม. คำที่เหลือในบททั้งปวงง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาเจตนาสูตรที่ ๑

๒. วิภัตติสูตร

ว่าด้วยพระสารีบุตรปฏิญาณว่าได้ปฏิสัมภิตา ๔

[๑๗๒] พระสารีบุตร เรียกภิกษุทั้งหลายมา ฯลฯ กล่าวว่า อากุโส
ทั้งหลาย ข้าพเจ้าอุปสมบทได้ถึงเดือนก็ได้ทำให้แจ้งอถลปฏิสัมภิตา ๔ มหมปฏิ-
สัมภิตา นิรุตติปฏิสัมภิตา ปฏิภาณปฏิสัมภิตา โดยเป็นส่วน โดยพยัญชนะ
ข้าพเจ้าบอก แสดง แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนกทำให้ตื่น ซึ่งอถลปฏิสัมภิตา
มหมปฏิสัมภิตา นิรุตติปฏิสัมภิตา ปฏิภาณปฏิสัมภิตานั้นได้โดยอเนกปริยาย
ผู้ใดมีความสงสัยหรือเคลือบแคลง เชิญถามข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจักกล่าวแก่
พระศาสดาผู้ทรงฉลาดเลิศในธรรมทั้งหลาย ก็ประทับอยู่ต่อหน้าเราทั้งหลาย.

จบวิภัตติสูตรที่ ๒

อรรถกถาวิภัตติสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในวิภัตติสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **อตฺถปฏิสํภิตา** ได้แก่ ญาณอันถึงความแตกฉานในอรรถทั้งหลาย ๕. บทว่า **โธโส** คือ โดยเหตุ. บทว่า **พยุชนโส** คือ โดยอักษร. บทว่า **อเนกปริยาเยน** คือ โดยเหตุหลายอย่าง. บทว่า **อาจุขามิ** แปลว่า บอกร. บทว่า **เทเสมิ** คือ บอกรกล่าวทำให้ปรากฏ. บทว่า **ปญฺญาเปมิ** คือ ให้เขารู้. บทว่า **ปญฺจเปมิ** คือ กล่าวยกขึ้นให้เป็นไปแล้ว. บทว่า **วิวรามิ** คือ บอกรแบบเปิดเผย. บทว่า **วิขามิ** คือ บอกรแบบจำแนก. บทว่า **อตุตฺตานิกโรมิ** คือ บอกรทำข้อที่ลึกซึ้งให้ตื้น. บทว่า **โส มํ ปญฺเหน** ได้แก่ ผู้นั้นจงเข้าไปถามปัญหาเรา. บทว่า **อหํ เวยฺยากรเณน** ความว่า ข้าพเจ้าจักยังจิตของผู้นั้นให้ยินดีด้วยการแก้ปัญหา. บทว่า **โย โน ฌมฺมานํ สุกฺกุโส** ความว่า พระศาสดาผู้ทรงฉลาดเลิศในธรรมที่เราบรรลุแล้ว พระองค์ประทับอยู่ต่อหน้าเรา ตรัสว่า ฝ่า อตฺถปฏิสํภิตา เรายังไม่ทำให้เจ้าคูก่อนสารีบุตร เธอจงทำให้แจ้งก่อนแล้ว จักทรงห้ามเสีย. เพราะเหตุนี้ พระสารีบุตรชื่อนั่งต่อพระพักตร์พระศาสดา บันลือสีหนาท. ฟังทราบความในบททั้งหมดด้วยอุบายนี้. ก็และในปฏิสํภิตาเหล่านี้ ปฏิสํภิตา ๓ เป็นโลกิยะ อตฺถปฏิสํภิตา เป็นทั้งโลกิยะและโลกุตระ ด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถาวิภัตติสูตรที่ ๒

๓. โภจวิตสูตร

ว่าด้วยผัสสาชยตนะ ๖ ดับไม่เหลือ

[๑๗๓] ครั้งนั้นพระมหาโภจวิตะไปหาพระสารีบุตร ฯลฯ ถาม
พระสารีบุตรว่า อวูโส เพราะผัสสาชยตนะ ๖ ดับไปไม่เหลือแล้ว อะไร ๆ อื่น
ยังมีหรือ.

พระสารีบุตรตอบว่า ไม่ใช่อย่างนั้น อวูโส.

มหา. เพราะผัสสาชยตนะ ๖ ดับไปไม่เหลือแล้ว อะไร ๆ อื่นไม่มีหรือ.

สา. ไม่ใช่อย่างนั้น.

มหา. เพราะผัสสาชยตนะ ๖ ดับไปไม่เหลือแล้ว อะไร ๆ อื่นยังมีก็มีใช่
ไม่มีบ้างหรือ.

สา. ไม่ใช่อย่างนั้น.

มหา. เพราะผัสสาชยตนะ ๖ ดับไปไม่เหลือแล้ว อะไร ๆ อื่นยังมีก็มีใช่
ไม่มีก็มีใช่หรือ.

สา. ไม่ใช่อย่างนั้น.

มหา. เมื่อข้าพเจ้าถามว่า เพราะผัสสาชยตนะ ๖ ดับไปไม่เหลือแล้ว
อะไรอื่นยังมีหรือ ท่านก็ตอบว่าไม่ใช่อย่างนั้น...ไม่มีหรือ ก็ว่าไม่ใช่...
มีบ้างไม่มีบ้างหรือ ก็ว่าไม่ใช่...มีก็มีใช่ไม่มีก็มีใช่หรือ ก็ว่าไม่ใช่ ก็ความ
แห่งคำที่กล่าวนี้จะพึงเข้าใจได้อย่างไร.

สา. ดูก่อนอวูโส เมื่อกล่าวว่า เพราะผัสสาชยตนะ ๖ ดับไปไม่เหลือ
แล้ว อะไรอื่นยังมีอีก คังนี้ ชื่อว่าทำเรื่องไม่เป็นไม่เน้นซ้ำให้เน้นซ้ำ เมื่อกล่าวว่า
เพราะผัสสาชยตนะ ๖ ดับไปไม่เหลือแล้ว อะไร ๆ อื่นไม่มี ... มีบ้างไม่มีบ้าง

... มีกิมิไซไม่มีกิมิไซ ดังนี้ ๆ ก็ชื่อว่าทำเรื่องที่ไม่เน้นซ้ำให้เน้นซ้ำ นี่แน่ะ อาวุโส ผัสสายตนะ ๖ ยังเป็นไปอยู่เพียงใด ปปัญจธรรม (ธรรมอันทำให้เน้นซ้ำ) ก็ยังเป็นไปอยู่เพียงนั้น ปปัญจธรรมยังเป็นไปอยู่เพียงใด ผัสสายตนะ ๖ ก็ยังเป็นไปอยู่อย่างนั้น ผัสสายตนะ ๖ ดับไปไม่เหลือแล้ว ปปัญจธรรมก็ดับร้างไป.

จบ โกฎฐิตสูตรที่ ๓

อรรถกถาโกฏฐิตสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในโกฏฐิตสูตรที่ ๓ ดังต่อไปนี้:-

บทว่า ผัสสายตนานัน ได้แก่ บ่อเกิดแห่งผัสสะ. อธิบายว่า ที่ที่เกิดแห่งผัสสะ. บทว่า อตุลลญญํ กิณฺจิ ความว่า ท่านมหาโกฏฐิตะถามว่า เมื่อผัสสายตนะเหล่านั้นดับ โดยไม่เหลือ กิเลสใดๆ นอกจากนั้นแม้จำนวนน้อยยังมีอยู่หรือ. แม้ในบทว่า นตุลลญญํ กิณฺจิ ท่านมหาโกฏฐิตะก็ถามว่า กิเลสแม้จำนวนน้อยก็ไม่มีหรือ. แม้ในสองบทที่เหลือก็เช่นนี้เหมือนกัน. ท่านมหาโกฏฐิตะถามปัญหาแม่ ๔ ข้อเหล่านี้ด้วยอำนาจสัตตตทิกฺขุ อัจเฉททิกฺขุ เอกัจจตตทิกฺขุ (ความเห็นว่าเป็นบางอย่าง) และอมราวิกเขปทิกฺขุ (ความเห็นคืนได้ไม่ตายตัว). ด้วยเหตุนี้ พระเถระ (พระสารีบุตร) เมื่อจะคัดค้านปัญหาที่ท่านมหาโกฏฐิตะถามแล้วถามอีก จึงกล่าววว่า มาเหวฺ ดังนี้. คำว่า หิ ในคำนี้ (มาเหว) เป็นเพียงนิบาต. อธิบายว่า ท่านอย่าพูดอย่างนี้. ท่านมหาโกฏฐิตะถามโดยอาการมีสัตตตทิกฺขุเป็นต้นว่า สิ่งใด ๆ อื่นด้วยอำนาจการเข้าไปถือว่ามีอิตตามีอยู่หรือ คือชื่อว่า อิตตาไร ๆ อื่นมีอยู่หรือ. ถามว่า ก็พระเถระ (พระมหาโกฏฐิตะ) นี่เป็นอิตตูปัททธิถือลัททิวามีอิตตา หรือ.

ตอบว่า ไม่ใช่อัตตอุปัทวทัตติ แต่ภิกษุรูปหนึ่งซึ่งนั่งอยู่ในที่นั้นมีลัทธินี้ ภิกษุนั้นไม่อาจถามได้. ท่านมหาโกณฑัญญะถามอย่างนี้เพื่อให้พระสารีบุตรแก้ ลัทธินั้น. พระมหาโกณฑัญญะ คิดว่า พระมหาสาวกทั้งหลายแก้ปัญหานี้ แม้ในพุทธกาลแก่ผู้ที่จักมีลัทธินี้ในอนาคตกาล จึงถามเพื่อตัดโอกาสที่จะพูดกัน .

บทว่า **อปฺปมณฺจํ ปฺปณฺเจติ** ได้แก่ ไม่ทำความเนิ่นช้าในที่อื่น ควรทำให้เนิ่นช้า คือหน่วงทางอื่นไม่ควรหน่วง. บทว่า **ดาวตฺตา ปฺปณฺเจตฺตคฺคิ** ความว่า คติแห่งผัสสาชยตนะ ๖ ยังมีอยู่เพียงใด คติแห่งปัญจธรรม (ธรรมอันทำให้เนิ่นช้า) อันต่างด้วย ตัณหา ทิฏฐิ มานะก็ยังมีอยู่เพียงนั้น บทว่า **ฉนฺนํ อวฺวโส ผสฺสาชยตฺตนาณํ อเสสฺวิราคฺคินิโรธา ปฺปณฺจนิโรธา ปฺปณฺจวฺปสฺสโม** (ดูก่อนผู้อาวุโส เพราะผัสสาชยตนะ ๖ ดับด้วยสำรอกโดยไม่เหลือ ปัญจธรรมก็ดับ ปัญจธรรมก็ระงับไป) ความว่า เมื่ออายตนะ ๖ เหล่านี้ ดับโดยประการทั้งปวง แม้ปัญจธรรมก็เป็นอันดับไป เป็นอันระงับไป แต่ในอรูปภพ ผัสสาชยตนะ ๕ ของเทวดาผู้เป็นปุถุชนดับไปก็จริงถึงคั้งนั้น เพราะผัสสาชยตนะที่ ๖ ยังไม่ดับ ปัญจธรรมแม้ ๓ ก็ชื่อว่า ยังละไม่ได้. ก็และท่านกล่าวปัญหานี้ ด้วยสามารถปัญจโวหารภพ ของสัตว์ที่มีชั้น ๕ เท่านั้น.

จบอรรถกถาโกณฑัญญิตสูตฺรที่ ๓

๔. อานนทสูตร

ว่าด้วยอายตนะดับไม่เหลือ

[๑๗๔] ครั้งนั้นแล ท่านพระอานนท์เข้าไปหาท่านพระมหาโกณฑัญญะ ถึงที่อยู่ ได้ปราศรัยกับท่านพระมหาโกณฑัญญะ ครั้น ผ่านการปราศรัยพอให้ ระลึกถึงกันไปแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ถามท่านพระมหาโกณฑัญญะว่า คุณก่อนอาวุโส เพราะผัสสสายตนะ ๖ ดับสนิทโดยสำรอก ไม่เหลือ อะไร ๆ อื่นมีอยู่หรือ ? ท่านพระมหาโกณฑัญญะกล่าวว่า คุณก่อนอาวุโส อย่าได้กล่าวอย่างนั้น.

อา. คุณก่อนอาวุโส เพราะผัสสสายตนะ ๖ ดับสนิทโดยสำรอกไม่เหลือ อะไร ๆ อื่นไม่มีอยู่หรือ

มหา. คุณก่อนอาวุโส อย่าได้กล่าวอย่างนั้น.

อา. คุณก่อนอาวุโส เพราะผัสสสายตนะ ๖ ดับสนิทโดยสำรอกไม่เหลือ อะไรอื่น ๆ มีอยู่ด้วย ไม่มีอยู่ด้วยหรือ ?

มหา. คุณก่อนอาวุโส อย่าได้กล่าวอย่างนั้น.

อา. คุณก่อนอาวุโส เพราะผัสสสายตนะ ๖ ดับสนิทโดยสำรอกไม่เหลือ อะไร ๆ อื่นมีอยู่ก็มีใช่ ไม่มีอยู่ก็มีใช่หรือ ?

มหา. คุณก่อนอาวุโส อย่าได้กล่าวอย่างนั้น.

อา. ผมถามว่า เพราะผัสสสายตนะ ๖ ดับสนิทโดยสำรอกไม่เหลือ อะไร ๆ อื่นมีอยู่หรือ ท่านกล่าวว่า คุณก่อนอาวุโส อย่าได้กล่าวอย่างนั้น ผมถามว่า คุณก่อนอาวุโส เพราะผัสสสายตนะ ๖ ดับสนิทโดยสำรอกไม่เหลือ อะไร ๆ อื่นไม่มีหรือ ท่านก็กล่าวว่า คุณก่อนอาวุโส อย่าได้กล่าวอย่างนั้น ผมถามว่า คุณก่อนอาวุโส เพราะผัสสสายตนะ ๖ ดับสนิทโดยสำรอกไม่เหลือ

อะไร ๆ อื่นมีอยู่ด้วย ไม่มีอยู่ด้วยหรือ ท่านก็กล่าวว่า คุณก่อนอาวุโส อย่าได้กล่าวอย่างนั้น ผมถามว่า คุณก่อนอาวุโส เพราะผัสสาชยตนะ ๖ ดับสนิทโดยสำรอกไม่เหลือ อะไร ๆ อื่นมีอยู่ก็มีใช่ ไม่มีอยู่ก็มีใช่หรือ ท่านก็กล่าวว่า คุณก่อนอาวุโส อย่าได้กล่าวอย่างนั้น คุณก่อนอาวุโส ก็เนื้อความแห่งคำตามที่ท่านกล่าวแล้วนี้ จะพึงเห็นได้อย่างไร ?

มหา. ออาวุโส เมื่อกกล่าวว่า เพราะผัสสาชยตนะ ๖ ดับสนิทโดยสำรอกไม่เหลือ อะไร ๆ อื่นมีอยู่หรือ...ไม่มีอยู่หรือ...มีอยู่ด้วย ไม่มีอยู่ด้วยหรือ ... มีอยู่ก็มีใช่ ไม่มีอยู่ก็มีใช่หรือ ดังนี้ ชื่อว่าทำความไม่เนิ่นช้าให้เนิ่นช้า ผัสสาชยตนะ ๖ ยังดำเนินไปเพียงใด ปัญจธรรมก็ดำเนินไปเพียงนั้น ปัญจธรรมยังดำเนินไปเพียงใด ผัสสาชยตนะ ๖ ก็ดำเนินไปเพียงนั้น คุณก่อนอาวุโส เพราะผัสสาชยตนะ ๖ ดับสนิทโดยสำรอกไม่เหลือ ปัญจธรรมก็ดับสนิทสงบระงับ.

จบอนนทสูตรที่ ๔'

๕. อุปวานสูตร

ว่าด้วยการกระทำที่สุดทุกข์

[๑๗๕] ครั้งนั้นแล ท่านพระอุปวานเข้าไปหาท่านพระสารีบุตรถึงที่อยู่ ได้ปราศรัยกับท่านพระสารีบุตร ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ถามท่านพระสารีบุตรว่า คุณก่อนอาวุโส บุคคลกระทำที่สุดแห่งทุกข์ด้วยวิชาหรือหนอ ? ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า คุณก่อนอาวุโส ไม่ใช่อย่างนั้น.

* สูตรที่ไม่มีอรรถกถา

อุ. คุณก่อนอาวุโส บุคคลกระทำที่สุดแห่งทุกข์ด้วยจรณะหรือ ?

สา. คุณก่อนอาวุโส ไม่ใช่อย่างนั้น.

อุ. คุณก่อนอาวุโส บุคคลกระทำที่สุดแห่งทุกข์ด้วยวิชาและจรณะหรือ ?

สา. คุณก่อนอาวุโส ไม่ใช่อย่างนั้น.

อุ. คุณก่อนอาวุโส บุคคลกระทำที่สุดแห่งทุกข์อื่นจากวิชาและจรณะหรือ ?

สา. คุณก่อนอาวุโส ไม่ใช่อย่างนั้น.

ผมถามว่า คุณก่อนอาวุโส บุคคลกระทำที่สุดแห่งทุกข์ ด้วยวิชาหรือ ท่านกล่าวว่า คุณก่อนอาวุโส ไม่ใช่อย่างนั้น ผมถามว่า คุณก่อนอาวุโส บุคคลกระทำที่สุดแห่งทุกข์ด้วยจรณะหรือ... ด้วยวิชาและจรณะหรือ... อื่นจากวิชาและจรณะหรือ ท่านก็กล่าวว่า คุณก่อนอาวุโส ไม่ใช่อย่างนั้น คุณก่อนอาวุโส ก็บุคคลกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้อย่างไรเล่า ?

สา. คุณก่อนอาวุโส ถ้าบุคคลจักกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ด้วยวิชาแล้วไซ้ ก็จักเป็นผู้มีอุปาทานเทียวกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ ถ้าบุคคลจักกระทำที่สุดได้ด้วยจรณะแล้วไซ้ ก็จักเป็นผู้มีอุปาทานเทียวกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ ถ้าบุคคลจักกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ด้วยวิชาและจรณะไซ้ ก็จักเป็นผู้มีอุปาทานเทียวกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ ถ้าบุคคลจักการกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ นอกจากวิชาและจรณะไซ้ บุณชนก็จักกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ เพราะบุณชนเว้น จากวิชาและจรณะ คุณก่อนอาวุโส บุคคลผู้มีจรณะสมบูรณ์จึงรู้จึงเห็นตามความเป็นจริง ย่อมกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้.

จบอุปทานสูตรที่ ๕

อรรถกถาอุปวาณสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอุปวาณสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **วิชชายนุตกโร โหติ** ความว่า บุคคลทำที่สุดวัฏทุกข์ได้ด้วยวิชา คือทำทางวัฏทุกข์ทั้งสิ้นให้ขาดเสียสิ้นตั้งอยู่. แม้ในบทที่เหลือก็นัยนี้เหมือนกัน. บทว่า **สตูปาทาโน** แปลว่า เป็นผู้ยังมีความยึดถืออยู่. บทว่า **อนุตกโร อภวิสุต** คือบุคคลจักทำที่สุดแห่งวัฏทุกข์อยู่ได้. บทว่า **จรณสมฺปนฺโน** คือถึงพร้อมแล้วด้วยจรณธรรม ๑๕ ประเภท. บทว่า **ยถาภูตฺตานํ ปสฺสํ อนุตกโร โหติ** ความว่า บุคคลรู้เห็นด้วยมรรคปัญญาตามความเป็นจริงแล้ว ชื่อว่า เป็นผู้ทำที่สุดแห่งวัฏทุกข์ตั้งอยู่ เพราะฉะนั้นพระสารีบุตรเถระ จึงให้ปัญหาจบลงด้วยอรรถธรรมคือพระอรหัต.

จบอรรถกถาอุปวาณสูตรที่ ๕

๖. อายาจนสูตร

ว่าด้วยบริษัท ๔ ประรณนา

[๑๗๖] **คูก่อนภิกษุทั้งหลาย** ภิกษุผู้มีศรัทธาเมื่อปรารณนาโดยชอบ พึงปรารณนาอย่างนี้ว่า ขอเราจงเป็นเช่นพระสารีบุตร และพระโมคคัลลานะเถิด **คูก่อนภิกษุทั้งหลาย** สารีบุตรและโมคคัลลานะนี้เป็นตราฐ เป็นประมาณแห่งภิกษุทั้งหลายผู้สาวกของเรา **คูก่อนภิกษุทั้งหลาย** ภิกษุผู้มีศรัทธา เมื่อปรารณนาโดยชอบ พึงปรารณนาอย่างนี้ว่า ขอเราจงเป็นเช่นพระเขมาภิกษุณี

และพระอุบลวรรณาภิกษุณีเถิด คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เขมาภิกษุณีและอุบลวรรณาภิกษุณีนี้เป็นตราฐ เป็นประมาณแห่งภิกษุณีทั้งหลายผู้สาวิกาของเรา คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสกผู้มีศรัทธา เมื่อปรารธนาโดยชอบ พึงปรารธนาอย่างนี้ว่า ขอเราจงเป็นเช่นจิตตคฤหบดีและหัตถกอุบาสกชาวเมืองอาฬวีเถิด คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย จิตตคฤหบดีและหัตถกอุบาสกชาวเมืองอาฬวีนี้เป็นตราฐ เป็นประมาณแห่งอุบาสกทั้งหลายผู้เป็นสาวกของเรา คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสิกาผู้มีศรัทธาเมื่อปรารธนาโดยชอบ พึงปรารธนาอย่างนี้ว่า ขอเราจงเป็นเช่นนางขุชชุตราอุบาสิกา และนางเวพุกัณฐิกีนันทมารดาเถิด คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นางขุชชุตราอุบาสิกา และนางเวพุกัณฐิกีนันทมารดาเป็นตราฐ เป็นประมาณของอุบาสิกาทั้งหลายผู้สาวิกาของเรา.

จบอายาจนสูตรที่ ๖

อายาจนสูตรที่ ๖ พึงทราบโดยนัยที่กล่าวแล้วในอรรถกถาเอกนิบาต ในหนหลัง.

๗. ราหุลสูตร

ว่าด้วยตรัสสอนพระราหุลให้มนสิการชาตุกรรมฐาน

[๑๓๗] ครั้งนั้นแล ท่านพระราหุลเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะท่านพระราหุลว่า คู่ก่อนราหุล ปฐวีธาตุที่เป็นภายในก็ดี เป็นภายนอกก็ดี ปฐวีธาตุนั้นก็เป็นแต่สักว่าปฐวีธาตุเท่านั้น พึงเห็นปฐวีธาตุนั้นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า

นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่เป็นเรา นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา เพราะเห็นด้วย ปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนั้น จิตย่อมเบื่อหน่ายในปฐวีธาตุ ย่อมคลายกำหนดในปฐวีธาตุ คู่ก่อนราหูล อาโปธาตุที่เป็นภายในก็ดี เป็นภายนอกก็ดี อาโปธาตุนั้นก็เป็นแต่สักว่าอาโปธาตุเท่านั้น พึงเห็นอาโปธาตุนั้น ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่เป็นเรา นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา เพราะเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนั้น จิตย่อมเบื่อหน่ายในอาโปธาตุ ย่อมคลายกำหนดในอาโปธาตุ คู่ก่อนราหูล เตโชธาตุที่เป็นภายในก็ดี เป็นภายนอกก็ดี เตโชธาตุนั้นก็เป็นแต่สักว่าเตโชธาตุเท่านั้น พึงเห็นเตโชธาตุนั้นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่เป็นเรา นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา เพราะเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนั้น จิตย่อมเบื่อหน่ายในเตโชธาตุ ย่อมคลายกำหนดในเตโชธาตุ คู่ก่อนราหูล วาโยธาตุที่เป็นภายในก็ดี เป็นภายนอกก็ดี วาโยธาตุนั้นก็เป็นแต่สักว่าวาโยธาตุเท่านั้น พึงเห็นวาโยธาตุนั้นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่เป็นเรา นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา เพราะเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนั้น จิตย่อมเบื่อหน่ายในวาโยธาตุ ย่อมคลายกำหนดในวาโยธาตุ คู่ก่อนราหูล เพราะเหตุที่ภิกษุพิจารณาเห็นว่ามิใช่ตัวตน "ไม่เนื่องในตน ในธาตุ ๔ นี้ ภิกษุนี้เรากล่าวว่า ตัดค้นหาได้แล้ว รื้อถอนสังโยชน์เสียได้ กระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้แล้วเพราะละมานะได้โดยชอบ.

จบราหูลสูตรที่ ๗

อรรถกถาราहुลสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในราहुลสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อชฺมตฺติกา ได้แก่ ปฐวีธาตุใน ๒๐ ส่วน มีผมเป็นต้น มีลักษณะแข็ง. บทว่า พาหิรา ได้แก่ ฟังทราบปฐวีธาตุในแผ่นดินและภูเขาเป็นต้น อันไม่เนื่องด้วยอินทรีย์ เป็นภายนอกมีลักษณะแข็ง. ฟังทราบธาตุแม่ที่เหลือโดยนัยนี้. บทว่า เนตฺติ มม เนโสหฺมสมฺมิ น เม โส อตฺตา (นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่ใช่เป็นเรา นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา) นี้ ท่านกล่าวด้วยอำนาจการปฏิเสธความยึดถือ. ด้วยคัมภีระมานะและทิฏฐิ. บทว่า สมฺมปฺปยุถาย ทฏฺฐพฺพ ได้แก่ ฟังเห็นด้วยมรรคปัญญาโดยเหตุโดยการณ.

บทว่า ทิสฺวา ได้แก่ เห็นด้วยมรรคปัญญา พร้อมด้วยวิปัสสนา. บทว่า อจฺเจชฺชิตฺตมฺหิ ได้แก่ ตัดคัมภีระที่ฟังมาด้วยมรรคพร้อมด้วยมูล. บทว่า วิวฏฺฐยฺยิ สลฺโยชนํ ได้แก่ รื้อ คือเพิกถอนละสังโยชน์ ๑๐ อย่าง. บทว่า สมฺมามานาภิสฺมยา ได้แก่ เพราะละมานะ ๘ อย่าง โดยเหตุโดยการณ. บทว่า อนุตฺตมกาสิ ทฺวขฺสฺส ได้แก่ กระทำวัฏฏทุกข์ให้ขาดทาง อธิบายว่า กระทำแล้วยังตั้งอยู่ พระศาสดาตรัสวิปัสสนาไว้ในราहुลวาทสูตรในสังยุตตนิกาย ด้วยประการฉะนี้. แม้ในจุฬาราहुโลวาทสูตรก็ตรัสวิปัสสนาไว้. ตรัสการเว้นจากมูสาวาทของภิกษุหนุ่มไว้ในราहुโลวาทสูตร ณ อัมพลัฏฐิการาม. ตรัสวิปัสสนาเท่านั้นในมหาราहुโลวาทสูตร. ตรัสจตุโกฏฐิกสุญญตาไว้ในอังคุตตรนิกายนี้.

จบอรรถกถาราहुลสูตรที่ ๗

๘. ชัมพาลีสูตร

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก

[๑๗๘] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก ๔ จำพวกเป็นไฉน ? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ บรรลุเจโตวิมุตติอันสงบอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ ภิกษุนั้นมณสิการสักกายนิโรธ (ความดับสักกายะ คือ วัฏฏะอัน เป็นไปในภูมิ ๓) เมื่อเธอมนสิการสักกายนิโรธอยู่ จิตของเธอย่อมไม่แล่นไป ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งอยู่ ไม่น้อมไปในสักกายนิโรธ เมื่อเป็นเช่นนี้ ภิกษุนั้นแลไม่พึงหวังได้สักกายนิโรธ บุรุษมีมือเปื้อนยางเหนียวจับกิ่งไม้ มือของเขานั้นพึงจับติดกิ่งไม้อยู่ แม้นินใด ภิกษุบรรลุเจโตวิมุตติอันสงบอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ ก็ฉนั้นเหมือนกันแล เธอย่อมมนสิการสักกายนิโรธ เมื่อเธอมนสิการสักกายนิโรธอยู่ จิตย่อมไม่แล่นไป ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งอยู่ ไม่น้อมไปในสักกายนิโรธอยู่ เมื่อเป็นเช่นนี้ ภิกษุนั้นแลไม่พึงหวังได้สักกายนิโรธ.

อนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ บรรลุเจโตวิมุตติอันสงบอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ ภิกษุนั้นย่อมมนสิการสักกายนิโรธ เมื่อเธอมนสิการสักกายนิโรธอยู่ จิตย่อมแล่นไป ย่อมเลื่อมใส ย่อมตั้งอยู่ ย่อมน้อมไปในสักกายนิโรธ เมื่อเป็นเช่นนี้ ภิกษุนั้นแลพึงหวังได้สักกายนิโรธ บุรุษมีมือหมดจดจับกิ่งไม้ มือของเขานั้นไม่พึงจับติดอยู่ที่กิ่งไม้ แม้นินใด ภิกษุบรรลุเจโตวิมุตติอันสงบอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ ก็ฉนั้นเหมือนกันแล เธอย่อมมนสิการสักกายนิโรธ เมื่อเธอมนสิการสักกายนิโรธ จิตย่อมแล่นไปย่อมเลื่อมใส ย่อมตั้งอยู่ ย่อมน้อมไปในสักกายนิโรธ เมื่อเป็นเช่นนี้ ภิกษุนั้นแลพึงหวังได้สักกายนิโรธ.

อนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ บรรลุเจโตวิมุตติอันสงบอย่างใดอย่างหนึ่ง อยู่ ภิกษุนั้นย่อมมณสิการถึงการทำลายอวิชชา เมื่อเธอมนสิการถึงการทำลาย อวิชชาอยู่ จิตย่อมไม่แล่นไป ไม่เสื่อมใส ไม่ตั้งอยู่ ไม่น้อมไปในการทำลาย อวิชชา เมื่อเป็นเช่นนี้ ภิกษุนั้นแลไม่พึงหวังได้การทำลายอวิชชา บ่อน้ำใหญ่ นับได้หลายปี คนพึงปิดทางไหลเข้าของบ่อน้ำนั้นเสีย และเปิดทางไหลออกไว้ ทั้งฝนก็ไม่ตกเพิ่มเติมตามฤดูกาล เมื่อเป็นอย่างนี้ บ่อน้ำใหญ่นั้นก็ไม่พึงหวัง ที่จะมือน้ำล้นขอบออกไปได้ แม้ฉันใด ภิกษุบรรลุเจโตวิมุตติอันสงบอย่างใด อย่างหนึ่งอยู่ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เธอย่อมมณสิการถึงการทำลายอวิชชา เมื่อ เธอมนสิการถึงการทำลายอวิชชาอยู่ จิตย่อมไม่แล่นไป ไม่เสื่อมใส ไม่ตั้งอยู่ ไม่น้อมไปในการทำลายอวิชชา เมื่อเป็นเช่นนี้ ภิกษุนั้นแลไม่พึงหวังได้ การ ทำลายอวิชชา อนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ บรรลุเจโตวิมุตติอันสงบอย่างใด อย่างหนึ่งอยู่ ภิกษุนั้นมณสิการถึงการทำลายอวิชชา เมื่อเธอมนสิการถึงการ ทำลายอวิชชาอยู่ จิตย่อมแล่นไป ย่อมเสื่อมใส ย่อมตั้งอยู่ ย่อมน้อมไปในการ ทำลายอวิชชา เมื่อเป็นเช่นนี้ ภิกษุนั้นพึงหวังได้การทำลายอวิชชา บ่อน้ำใหญ่ นับได้หลายปี คนพึงเปิดทางไหลเข้าของบ่อน้ำนั้นไว้ และปิดทางไหลออกเสีย ทั้งฝนก็ตกเพิ่มเติมตามฤดูกาล เมื่อเป็นอย่างนี้ บ่อน้ำใหญ่นั้นก็พึงหวังที่จะมี น้ำล้นขอบออกไปได้ แม้ฉันใด ภิกษุบรรลุเจโตวิมุตติอันสงบอย่างใดอย่างหนึ่ง อยู่ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ภิกษุนั้นย่อมมณสิการถึงการทำลายอวิชชา เมื่อเธอ มณสิการถึงการทำลายอวิชชาอยู่ จิตย่อมแล่นไป ย่อมเสื่อมใส ย่อมตั้งอยู่ ย่อม น้อมไปในการทำลายอวิชชา เมื่อเป็นเช่นนี้ ภิกษุนั้นแลพึงหวังได้การทำลาย อวิชชา.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกเหล่านี้ มีปรากฏอยู่ในโลก.

จบสัมพาสีสูตรที่ ๘

อรรถกถาขัมพาลีสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในขัมพาลีสูตรที่ ๘ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **สนฺตฺ เจโตวิมุตฺตี** ได้แก่ สมบัติ ๘ อย่างใดอย่างหนึ่ง
บทว่า **สกุทายนิโรธ** ได้แก่ ดับสัทธิกายะอันได้แก่วัฏฏะที่เป็นไปในภูมิ ๓
อธิบายว่า นิพพาน. บทว่า **น ปกฺขนฺนฺตฺตี** ได้แก่ ไม่เล่นไปด้วยอำนาจ
อารมณ์. แม้นในบทที่เหลือก็เช่นนี้เหมือนกัน บทว่า **น ปาฏิกฺกฺโข** ได้แก่
ไม่พึงหวังได้. บทว่า **ลปคเตน** ได้แก่ เป็นองยางเหนียว.

ก็และในความเห็นนี้ ควรนำมาเปรียบด้วยนุรุษผู้ประสงค์จะข้ามไปฝั่งโน้น.
เขาวานุรุษผู้หนึ่งประสงค์จะข้ามไปฝั่งโน้นของแม่น้ำ ซึ่งมีกระแสเชี่ยวจัดมาก
เต็มไปด้วยปลาร้าย คิดว่า ฝั่งในนารังเกียจ มีภัยเฉพาะหน้า ฝั่งนอกเป็นที่เกษม
ปลอดภัย เราจะทำอย่างไรดีหนอ จึงจักข้ามไปฝั่งโน้นได้ เห็นต้นกุ่ม ๘ ต้น
ตั้งอยู่เรียงกัน จึงแน่ใจว่าเราน่าจะไปตามลำค้ำของต้นไม้นี้ได้ ขึ้นชื่อว่า
ต้นกุ่มมีกิ่งเกลี้ยง มือจะจับกิ่งยึดไว้ไม่ได้ จึงเอายางของต้นไทรและต้นเลียบ
เป็นต้น ต้นใดต้นหนึ่งทามือและเท้า เอามือขวาจับกิ่งหนึ่งไว้. มือก็ติดที่กิ่ง
นั่นเอง. เอามือซ้าย เท้าขวา เท้าซ้าย จับเกาะก็ติดอีก เพราะเหตุนั้น มือ
และเท้าแม่ทั้ง ๔ ก็ติดอยู่ที่กิ่งนั้นนั่นเอง. เขาห้อยหัวลง เมื่อฝนตกลงบน
แม่น้ำ เขาก็จมลงในกระแสแม่น้ำที่เต็ม กลายเป็นเหยื่อจระเข้เป็นต้น . ในข้อ
นั้น กระแสแห่งสงสารพึงเห็นดุจกระแสน้ำ. พระโยคาวจรคจุนุรุษประสงค์จะ
ข้ามฝั่งกระแสน้ำ สัทธิกายะคจุนุรุษใน นิพพานคจุนุรุษนอก สมบัติ ๘ คจุนุรุษ
๘ ต้นที่ตั้งเรียงอยู่ การไม่ชำระธรรมที่เป็นอันตรายต่อฉนวนและวิปัสสนาให้
หมดจดแล้ว เข้าสมบัติคจุนุรุษเอามือที่เป็นองยางเหนียวจับกิ่งไม้ เวลาที่ถูกความ

ติดใจกลิ้งไว้ในปฐมฌาน คุจเอามือและเท้าเกี่ยวติดไว้ที่กิ่งไม้ห้อยหัวลง เวลาที่กิเลสเกิดในทวาร ๖ คุจฝนตกระแสน้ำ เวลาที่ผู้จมอยู่ในกระแส สงสาร เสวยทุกข์ในอบาย ๔ คุจเวลาที่ผู้จมลงในกระแสแม่น้ำที่เต็ม เป็นเหยื่อของจระเข้เป็นต้น.

บทว่า **สุทุเชน หตุเถน** ได้แก่ ด้วยมือที่ล้างสะอาดดีแล้ว. แม้ในความข้อนี้อีกพึงเปรียบเทียบเช่นนั้นเหมือนกัน. บุรุษผู้ประสพจะข้ามฝั่ง คิดว่า ขึ้นชื่อว่าต้นกุ่มกิ่งเกลี้ยง ผู้ที่จับ ด้วยมือที่สกปรกมือก็พึงคิด จึงล้างมือและเท้า ให้สะอาด แล้วจับกิ่งหนึ่งขึ้นต้นที่ ๑ ลงจากต้นที่ ๑ ขึ้นต้นที่ ๒ ฯลฯ ลงจากต้นที่ ๓ ขึ้นต้นที่ ๔ ลงจากต้นที่ ๔ แล้วก็ถึงพื้นที่ปลอดภัย ณ ฝั่งโน้น . ในข้อนั้น เวลาที่พระโยคีคิดว่า เราจักเข้าสมาบัติ ๘ ครั้งออกจากสมาบัติแล้ว จักยึดเอาพระอรหัตให้ได้ดังนี้ พึงทราบคุจเวลาที่บุรุษนั้นคิดว่า เราจักข้ามไป ฝั่งโน้นด้วยต้นไม้เหล่านี้ การชำระธรรมอันเป็นอันตรายต่อฌานและวิปัสสนา แล้วเข้าสมาบัติ คุจการยึดกิ่งไม้ด้วยมือสะอาด เวลาเข้าปฐมฌาน คุจเวลา ขึ้นต้นไม้ต้นที่ ๑ ในต้นไม้เหล่านั้น เวลาที่ไม่ถูกความติดใจผูกไว้ในปฐมฌาน ออกจากปฐมฌานนั้นแล้วเข้าทุติยฌาน ฯลฯ คุจเวลาลงจากต้นไม้ต้นที่ ๑ แล้ว ขึ้นต้นที่ ๒ ฯลฯ เวลาที่ไม่ถูกความติดใจผูกไว้ในอาภิญญาญาณตนสมสมาบัติ ออกจากอาภิญญาญาณตนสมาบัตินั้นแล้ว เข้าเนวสัญญานาสัญญาตนสมาบัติ คุจลงจากต้นไม้ต้นที่ ๓ แล้วขึ้นต้นที่ ๔ เวลาที่ไม่ถูกความติดใจผูกไว้ใน เนวสัญญานาสัญญาตนนะ ออกจากสมาบัติแล้ว พิจารณาสังขารบรรลุประ- อรหัต คุจเวลาที่บุรุษลงจากต้นไม้ต้นที่ ๔ แล้วก็ไปถึงฝั่งโน้นอันเป็นพื้นที่ มีความปลอดภัย.

บทว่า **อวิชชาอุปเภท มนสิการโรติ** ได้แก่ภิกขุมนสิการพระอรหัต กล่าวคือธรรมเครื่องทำลายอวิชชาใหญ่หนาที่บ อันเป็นความไม่รู้ในฐานะ ๘

อวิชา ๘. บทว่า น ปกฺขนฺนุทฺติ ได้แก่ ไม่เล่นไปโดยอารมณ์. บทว่า
ขมฺพาลี ได้แก่ บ่อน้ำขนาดใหญ่เป็นที่ขังน้ำซึ่งไหลออกจากหมู่บ้าน. บทว่า
อนกฺวสุสคณิกา ได้แก่ บ่อน้ำชื่อว่า อนกฺวสุสคณิกา เพราะมีบ่อน้ำ
เกิดขึ้นนับได้หลายปี เพราะบ่อน้ำนั้นเกิดขึ้นในเวลาที่บ้านหรือนครเกิดขึ้น.
บทว่า อายมุขานิ ได้แก่ ลำรางไหลเข้า ๔ แห่ง. บทว่า อปายมุขานิ
ได้แก่ ช่องไหลออก.

บทว่า น ปาลิปปฺเภท ปาฏิกฺโข ได้แก่ ไม่พึงหวังที่จะมีน้ำ
ล้นขอบออกไปได้ เพราะว่า น้ำที่เอ่อขึ้นจากนั้น หากทำลายขอบแล้วพัดเอา
หยากเยื่อไปลงสู่มหาสมุทรได้ไม่ เพื่อไขความนี้ให้แจ่มแจ้ง ควรนำเรื่องคน
แสวงหาสวนมาเปรียบ. มีเรื่องเล่าว่า กุลบุตรชาวเมืองคนหนึ่ง แสวงหาสวน
ได้เห็นบ่อใหญ่ไม่ไกลไม่ใกล้จากเมืองนัก. เขาเข้าใจว่า ณ ที่นี้จักเป็นสวน
น่านรมย์ จึงถือเอาจอบปิดทาง ๔ ด้านแล้ว เปิดช่องให้น้ำไหล. ฝนไม่
ตกเพิ่ม. น้ำที่เหลือก็ไหลไปตามช่องน้ำไหล ชื้นหนั่งและผ้าจีวรเป็นต้น ก็
เกิดเน่าในที่นั่นเอง. ชนทั้งหลายก็หยุดอยู่รอบๆ ไม่ยอมเข้าไป. แม้ที่
เข้าไปก็ต้องปิดจุมกเดินหลีกไป. ล่วงไป ๒-๓ วัน เขามาถอยไปฝืนแลดู
ไม่อาจเข้าไปได้แล้ว ก็หลีกไป. ในข้ออุปมานั้น โยคาวจรพึงเห็นคูกุลบุตร
ชาวเมือง. ภายคือมหาภูตรูป ๔ คูกเวลาที่กุลบุตรผู้แสวงหาสวนเห็นบ่อน้ำใหญ่
ใกล้ประตูบ้าน เวลาที่ตนไม่ได้น้ำคือการฟังธรรม คูกเวลาที่ปิดทางน้ำไหลเข้า
เวลาที่สละความสำรวมในทวาร ๖ คูกเวลาที่เปิดทางน้ำไหลออก เวลาที่ไม่ได้
กรรมฐานเป็นที่สบาย คูกเวลาที่ฝนไม่ตกถูกต้องตามฤดูกาล เวลาที่คูกภายใน
เสื่อม คูกเวลาที่น้ำที่เหลือไหลไปทางน้ำไหลออก เวลาที่ไม่สามารถทำลายขอบ
คันคืออวิชาได้ด้วยอรหัตมรรคแล้ว กำจัดกองกิเลสเสียทำพระนิพพานให้แจ้ง

ดูเวลาที่น้ำเอ่อ แล้วไม่สามารถทำลายขอบคันพัดพาหยากเข็ลงไปมหาสมุทร
ได้ เวลาที่เต็มไปด้วยกิเลสมีรากะเป็นต้นในภายใน ดูชิ้นหนังและผ้าจีวร
เป็นต้น เน่าอยู่ในบ่อน้ำนั่นเอง เวลาที่บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงในวัฏฏะ
ผลิตผลิตในวัฏฏะ ดูเวลาที่เขามาเห็น (บ่อน้ำ) แล้วมีความร้อนใจกลับไป.

บทว่า ปาลิปฺปเกท ปาฏิกงฺโข ได้แก่ พึงหวังน้ำล้นขอบบ่อ
ไปได้. อธิบายว่า จริงอยู่ น้ำที่เอ่อจากนั้นจักสามารถทำลายขอบบ่อแล้วพัด
หยากเข็ลงไปสู่มหาสมุทรได้. แม้ในข้อนี้ก็พึงนำข้อเปรียบเทียบนั้นมาได้.
เวลาที่ได้พึงธรรมเป็นที่สบาย พึงทราบดูเวลาที่เปิดทางน้ำไหลออกในบ่อน้ำ
นั้น เวลาสำรวจในทวาร ๖ ตั้งมั่นแล้ว ดูเวลาที่ปิดทางไหลออก เวลาที่คน
ได้กรรมฐานเป็นที่สบาย ดูเวลาที่ฝนตกต้องตามฤดูกาล เวลาคนทำลาย
อวิชาเสียได้ด้วยอรหัตมรรคแล้วกำจัดกองกิเลส ทำนิพพานให้แจ้ง ดูเวลา
น้ำไหลเอ่อขึ้นทำลายขอบคันพัดพาหยากเข็ลงไปสู่มหาสมุทร เวลาที่เต็มเปี่ยม
ด้วยโลกุตรธรรมในภายใน ดูเวลาที่สระเต็มเปี่ยมด้วยน้ำที่เข้าไปทางน้ำ
ไหลเข้า เวลาที่ขึ้นสู่ธรรมปราสาท นั่งเอบอิมผลสมาบัติมีนิพพานเป็นอารมณ์
ดูการที่บุคคลสร้างรั้วไว้โดยรอบ แล้วปลูกต้นไม้ สร้างปราสาทในท่ามกลาง
สวน หานักเพื่อนมาบำรุงบำเรอแล้วนั่งบริโภคอาหารที่ดี. คำที่เหลือในบทนี้
มีเนื้อความง่ายทั้งนั้น. ก็เทศนาตรัสคละกันทั้งโลกิยะและโลกุตระ.

จบอรรถกถาخمพาลีสูตรที่ ๘

๕. นิพพานสูตร

ว่าด้วยสัญญา ๔

[๑๗๕] ครั้งนั้นแล ท่านพระอานนท์เข้าไปหาท่านพระสารีบุตรถึงที่อยู่ ได้ปราศรัยกับท่านพระสารีบุตร ครั้งผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ถามท่านพระสารีบุตรว่า คุณก่อนอาวุโสสารีบุตร อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้สัตว์บางพวกในโลกนี้ ไม่ปรินิพพานในปัจจุบัน ? ท่านพระสารีบุตรตอบว่า คุณก่อนอาวุโสอานนท์ สัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ ไม่ทราบชัดตามความเป็นจริงว่า นี่หानภาคิยสัญญา (สัญญาฝ่ายเสื่อม) นีฐิตภาคิยสัญญา (สัญญาฝ่ายดำรงอยู่) นีวิเสสภาคิยสัญญา (สัญญาฝ่ายวิเศษ) นีนีพเพธภาคิยสัญญา (สัญญาฝ่ายชำแรกกิเลส) คุณก่อนอาวุโสอานนท์ นี้แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้สัตว์บางพวกในโลกนี้ ไม่ปรินิพพานในปัจจุบัน

อา. คุณก่อนอาวุโสสารีบุตร ก็อะไรเล่าเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้สัตว์บางพวกในโลกนี้ ปรินิพพานในปัจจุบัน ?

สา. คุณก่อนอาวุโสอานนท์ สัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ ย่อมทราบชัดตามความเป็นจริงว่า นี่หานภาคิยสัญญา นีฐิตภาคิยสัญญา นีวิเสสภาคิยสัญญา. นีนีพเพธภาคิยสัญญา คุณก่อนอาวุโสอานนท์ นี้แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้สัตว์บางพวกในโลกนี้ ปรินิพพานในปัจจุบัน.

จบนิพพานสูตรที่ ๕

อรรถกถานิพพานสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในนิพพานสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

ในบททั้งหลายมีอาทิว่า หานภาคิยา สญญา พึงทราบความโดยนัย ที่ท่านกล่าวไว้แล้วในอภิธรรมนั้นแล อย่างนี้ว่า การมณสิการด้วยสัญญาอัน สหระคด้วยกาม ย่อมทำให้ผู้ได้ปฐมฌานให้ฟุ้งซ่าน สัญญาที่ชื่อ หานภาคินิ (สัญญาฝ่ายเสื่อม). บทว่า ยถาภูติ นปฺปชานาติ ได้แก่ ไม่รู้ด้วยมรรค- ญาณตามความเป็นจริง.

จบอรรถกถานิพพานสูตรที่ ๕

๑๐. มหาปเทศสูตร

ว่าด้วยมหาประเทศ ๔

[๑๘๐] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ อานันทเจดีย์ ใกล้โกถนคร ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า พวกคุณ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสว่า พวกคุณภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงมหาประเทศ ๔ นี้ เธอทั้งหลาย จงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า พวกคุณภิกษุทั้งหลาย ก็มหาประเทศ ๔ เป็น ไร ? ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พึงกล่าวอย่างนี้ว่า พวกคุณอาวุโส ข้อนี้ข้าพเจ้าได้ สดับมาได้รับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า นี้เป็นธรรม นี้เป็นวินัย

นี่เป็นคำสั่งสอนของพระศาสดา คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายไม่พึงยินดี ไม่พึงคัดค้านคำกล่าวของภิกษุนั้น ครั้นแล้วพึงเรียนบทและพยัญชนะเหล่านั้น ให้ดี แล้วพึงเทียบเคียงในพระสูตร พึงสอบสวนในพระวินัย ถ้าเมื่อเทียบเคียง ในพระสูตร สอบสวนในพระวินัย บทและพยัญชนะเหล่านั้น เทียบเคียงกัน ไม่ได้ในพระสูตร สอบสวนกันไม่ได้ในพระวินัย ในข้อนี้พึงลงสันนิษฐาน ได้ว่า นี่มิใช่คำของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าแน่แท้ ภิกษุ นี้รับมาผิดแล้ว เธอทั้งหลายพึงทิ้งคำนี้เสียทีเดียว อนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พึงกล่าวอย่างนี้ว่า คุณก่อนอาวุโส ข้อนี้ข้าพเจ้าได้สดับมา ได้รับมาเฉพาะ พระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นคำสั่งสอน ของพระศาสดา คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายไม่พึงยินดี ไม่พึงคัดค้าน คำกล่าวของภิกษุนั้น ครั้นแล้วพึงเรียนบทและพยัญชนะเหล่านั้นให้ดี แล้ว เทียบเคียงในพระสูตร สอบสวนในพระวินัย ถ้าเมื่อเทียบเคียงในพระสูตร สอบสวนในพระวินัย บทและพยัญชนะเหล่านั้น เทียบเคียงกันได้ ในพระสูตร สอบสวนกันได้ ในพระวินัย ในข้อนี้พึงลงสันนิษฐานได้ว่า นี่เป็นคำของพระ- ผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าแน่แท้ และภิกษุนี้รับมาผิดแล้ว คุณก่อน ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นมหาประเทศข้อที่ ๑ เธอทั้งหลายพึงทรงจำไว้.

อนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พึงกล่าวอย่างนี้ว่า สงฆ์อยู่ในอาราธ ษาชื่อโน้น พร้อมทั้งพระเถระพร้อมทั้งท่านที่เป็นประธาน ข้าพเจ้าได้สดับมา ได้รับมาเฉพาะหน้าสงฆ์นั้นว่า นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นคำสั่งสอนของ พระศาสดา คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายไม่พึงยินดี ไม่พึงคัดค้านคำกล่าว ของภิกษุนั้น ครั้นแล้วพึงเรียนบทและพยัญชนะเหล่านั้นให้ดี แล้วเทียบเคียง ในพระสูตร สอบสวนในพระวินัย ถ้าเมื่อเทียบเคียงในพระสูตร สอบสวนใน พระวินัย บทและพยัญชนะเหล่านั้น เทียบเคียงกันไม่ได้ในพระสูตร สอบสวน

กันไม่ได้ในพระวินัย ในข้อนี้พึงลงสันนิษฐานได้ว่า นี่มิใช่คำของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าแน่แท้ และสงฆ์นั้นรับมาผิดแล้ว เธอทั้งหลายพึงทิ้งคำนี้เสียทีเดียว อนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พึงกล่าวอย่างนี้ว่า สงฆ์อยู่ในอवासชื่อโน้น พร้อมทั้งพระเถระพร้อมทั้งท่านที่เป็นประธาน ข้าพเจ้าได้สดับมา ได้รับมาเฉพาะหน้าสงฆ์นั้นว่า นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นคำสั่งสอนของพระศาสดา คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายไม่พึงยินดี ไม่พึงคัดค้านคำกล่าวของภิกษุนั้น ครั้นแล้วพึงเรียนบทและพยัญชนะเหล่านั้นให้ดี แล้วเทียบเคียงในพระสูตร สอบสวนในพระวินัย ถ้าเมื่อเทียบเคียงในพระสูตร สอบสวนในพระวินัย บทและพยัญชนะเหล่านั้นเทียบเคียงกันได้ ในพระสูตร สอบสวนกันได้ ในพระวินัย ข้อนี้พึงลงสันนิษฐานได้ว่า นี่เป็นคำของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าแน่แท้ และสงฆ์นั้นรับมาผิดแล้ว คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นมหาประเทศข้อที่ ๒ เธอทั้งหลายพึงทรงจำไว้.

อนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พึงกล่าวอย่างนี้ว่า ภิกษุผู้เป็นพระเถระมากด้วยกันอยู่ในอवासชื่อโน้น เป็นพหูสูต ชำนาญในนิกาย ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา ข้าพเจ้าได้สดับมา รับมาเฉพาะหน้าพระเถระเหล่านั้น ... ข้าพเจ้าได้สดับมารับมาเฉพาะหน้าพระเถระเหล่านั้นว่า นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นคำสั่งสอนของพระศาสดา คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายไม่พึงยินดี ไม่พึงคัดค้านคำกล่าวของภิกษุนั้น ครั้นแล้ว พึงเรียนบทและพยัญชนะเหล่านั้นให้ดี แล้วพึงเทียบเคียงในพระสูตร สอบสวนในพระวินัย ถ้าเมื่อเทียบเคียงในพระสูตร สอบสวนในพระวินัย บทและพยัญชนะเหล่านั้นเทียบเคียงกันได้ ในพระสูตร สอบสวนกันได้ ในพระวินัย ในข้อนี้พึงลงสันนิษฐานได้ว่า นี่เป็นคำของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นแน่แท้

และพระเถระเหล่านั้นรับมาดีแล้ว คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นมหาประเทศข้อที่ ๓ เธอทั้งหลายพึงทรงจำไว้.

อนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พึงกล่าวอย่างนี้ว่า ภิกษุผู้เป็นเถระรูปหนึ่ง อยู่ในอवासชื่อโน้น เป็นพหูสูต ชำนาญในนิกาย ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมคคา ข้าพเจ้าได้สดับมา ได้รับมาเฉพาะหน้าพระเถระรูปนั้น... ข้าพเจ้าได้สดับมา ได้รับมาเฉพาะหน้าพระเถระรูปนั้นว่า นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นคำสั่งสอนของพระศาสดา คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายไม่พึงยินดี ไม่พึงคัดค้านคำกล่าวของภิกษุนั้น ครั้นแล้ว พึงเรียนบทและพยัญชนะเหล่านั้น ให้ดี แล้วพึงเทียบเคียงในพระสูตร สอบสวนในพระวินัยถ้าเมื่อเทียบเคียง ในพระสูตร สอบสวนในพระวินัย บทและพยัญชนะเหล่านั้นเทียบเคียงกันได้ ในพระสูตร สอบสวนกันได้ ในพระวินัย ในข้อนี้พึงลงสันนิษฐานได้ว่า นี่เป็นคำของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นแน่แท้ และพระเถระรูปนั้นรับมาดีแล้ว คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นมหาประเทศข้อที่ ๔ เธอทั้งหลายพึงทรงจำไว้.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย มหาประเทศ ๔ นี้แล.

จบมหาประเทศสูตรที่ ๑๐

จบสัตตเจตนียวรรคที่ ๓

อรรถกถามหาประเทศสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในมหาประเทศสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า โภคนคร วิหริ ได้แก่ ในปรินิพพานสมัย พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริกไปนครนั้นแล้ว ประทับอยู่. บทว่า อานนุทเจติย

ได้แก่ ในวิหารอันตั้งอยู่ตรงสถานที่เป็นภพของอนันตยักษ. บทว่า มหาป-
เทศ แปลว่า โอกาสใหญ่หรือข้ออ้างใหญ่ อธิบายว่า เหตุใหญ่ ที่กล่าวอ้าง
คนใหญ่ ๆ มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น . บทว่า เนว อภินนุทิตัพพ ความว่า
ภยิตันนั้น อันเชอทั้งหลายผู้ร่ำเรียงยินดี ให้สาธุการแล้วไม่ฟังฟังก่อนอย่าเพิ่ง
เชื่อ เพราะเมื่อมีผู้กระทำอย่างนี้ ภิกษุเหล่านั้นแม้จะถูกต่อว่าในภายหลังว่า คำนี้
ไม่สม ก็ยังกล่าวว่า เมื่อก่อนนี้เป็นธรรม บัดนี้ ไม่ใช่ธรรมเสียแล้วหรือ ดังนี้
แล้วไม่ยอมสละลัทธิ. บทว่า นปฺปฏิกโกสิตัพพ ได้แก่ไม่ฟังกล่าวก่อนว่า
คนโง่นี้พูดอะไร. เพราะเมื่อกกล่าวอย่างนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นจักไม่กล่าวถึงแม้ข้อที่
ถูกและไม่ถูก. ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า อนภินนุทิตวา
อปฺปฏิกโกสิตวา ดังนี้.

บทว่า ปทพฺพญชฺชานี ได้แก่ พญชฺชณะกล่าวคือบท. บทว่า
สาธุกํ อุกฺกเหตุวา ได้แก่ เรียนด้วยดีว่า ท่านกล่าวบาติไว้ในที่นี้ กล่าว
ความไว้ในที่นี้ กล่าวอนุสนธิไว้ในที่นี้ กล่าวคำต้นคำปลายไว้ในที่นี้ ดังนี้.

บทว่า สุตฺเต โอตารตพฺพานี ได้แก่ ฟังเทียบเคียงกันใน
พระสูตร. บทว่า วินยฺเย สนฺทสฺเสตพฺพานี ได้แก่ ฟังสอบสวนในพระวินัย.
ในที่นี้ท่านกล่าววินัยว่าเป็นสูตร ดังที่ท่านกล่าวไว้ในสูตรวิภังค์ว่า คัดค้านไว้
ในที่ไหน คัดค้านไว้ในกรุงสาวัตถี. ชั้นชกาท่านเรียกว่าวินัย ดังที่ท่านกล่าว
ไว้ว่า โกสมฺพิยฺ วิญยาคิสฺสเร ดังนี้. ไม่ยึดถือเอาแม้วินัยปิฎกอย่างนี้ แต่
ถือเอาวินัยปิฎกอย่างนี้ว่า อุภโตวิภังค์เป็นพระสูตร ชั้นชกาท่านเรียกว่าวินัยเป็น
พระวินัยดังนี้. อีกอย่างหนึ่ง ถือเอาปิฎกสองอย่างนี้คือ สุตตันตปิฎกเป็น
พระสูตร วินัยปิฎกเป็นพระวินัย. หรือว่าไม่ถือเอาปิฎกสามอย่างนี้ก่อน คือ
สุตตันตปิฎก และอภิธัมมปิฎกเป็นพระสูตร วินัยปิฎกเป็นพระวินัย จริงอยู่

ชื่อว่า พุทธพจน์ที่ไม่มีชื่อว่าสูตรมีอยู่ คือ ชาดก ปฏิสัมภिता นิเทศ
สุตตันนิบาต ธรรมบท อุทาน อิติวุตตกะ วิมานวัตถุ เปตวัตถุ เถรคาถา
เถรีคาถา อปทาน แต่พระสุทินนเถระคัดค้านพุทธพจน์นั้นทั้งหมดว่า
พุทธพจน์ที่ไม่มีชื่อว่าสูตรนั้นไม่มีดังนี้ แล้วกล่าวว่าปิฎก ๓ เป็นพระสูตร
แต่วินัยเป็นการณะ. เมื่อจะแสดงถึงการณะต่อจากนั้น จึงกล่าวสูตรนี้ว่า
ดูก่อนโคตมิ ท่านพึงรู้ธรรมเหล่าใด ธรรมเหล่านี้ย่อมเป็นไปเพื่อประกอบ
ด้วยราคะ ไม่เป็นไปเพื่อปราศจากราคะ ย่อมเป็นไปเพื่อสังโยชน์ ไม่เป็นไป
เพื่อปราศจากสังโยชน์ ย่อมเป็นไปเพื่อความยึดมั่น ไม่เป็นไปเพื่อความไม่
ยึดมั่น ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มักมาก ไม่เป็นไปเพื่อความเป็นผู้มักน้อย
ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่สันโดษ ไม่เป็นไปเพื่อความสันโดษ ย่อมเป็นไป
เพื่อความเกียจคร้าน ไม่เป็นไปเพื่อปรารภความเพียร ย่อมเป็นไปเพื่อความ
คลุกคลี ไม่เป็นไปเพื่อความวิเวก ย่อมเป็นไปเพื่อความสะสม ไม่เป็นไป
เพื่อความไม่สะสม ดูก่อนโคตมิ ท่านพึงรู้โดยส่วนเดียวว่า นี้ไม่ใช่ธรรม
นี้ไม่ใช่วินัย นี้ไม่ใช่คำสอนของพระศาสดา ดังนี้ ดูก่อนโคตมิ ท่านพึงรู้
ธรรมเหล่าใด ธรรมเหล่านี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความปราศจากราคะ ไม่เป็นไป
เพื่อความมีราคะ ย่อมเป็นไปเพื่อปราศจากสังโยชน์ ไม่เป็นไปเพื่อสังโยชน์
ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่ยึดมั่น ไม่เป็นไปเพื่อความยึดมั่น ย่อมเป็นไปเพื่อ
ความมักน้อย ไม่เป็นไปเพื่อความมักมาก ย่อมเป็นไปเพื่อความสันโดษ ไม่
เป็นไปเพื่อความไม่สันโดษ ย่อมเป็นไปเพื่อความปรารภความเพียร ไม่เป็น
ไปเพื่อความเกียจคร้าน ย่อมเป็นไปเพื่อวิเวก ไม่เป็นไปเพื่อความคลุกคลี
ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่สะสม ไม่เป็นไปเพื่อความสะสม ดูก่อนโคตมิ ท่าน
พึงรู้โดยส่วนเดียวว่า นี้เป็นธรรม นี้เป็นวินัย นี้เป็นคำสั่งสอนของพระศาสดา.
เพราะฉะนั้น ความในข้อนี้จึงมีดังนี้ว่า บทว่า สุตเต ได้แก่ พึงเทียบเคียง

ในพุทธพจน์คือปิฎก ๓. บทว่า วินยเ นี้ ได้แก่ ฟังสอบสวนในเหตุแห่งการ
กำจัดกิเลส มีรากะเป็นต้น อย่างหนึ่ง.

บทว่า น เจว สุตเต โอตฺรนฺติ ความว่า บทพยัญชนะทั้งหลาย
ไม่มาในที่ไหน ๆ ตามลำดับ ในพระสูตร ยกเปลือกขึ้นแล้ว ปรากฏชัดว่ามา
จากคัมภีร์ กุพหเวสสันตระ กุพหอุมมັกคะ กุพหวินัยและเวทลปิฎกอย่างไร
อย่างหนึ่ง (เป็นคัมภีร์ปายมหายาน). ก็บทพยัญชนะที่มาแล้วอย่างนี้ และไม่
ปรากฏในการนำกิเลสมีรากะเป็นต้นออกไป ก็ฟังถึงเสีย. ด้วยเหตุนี้ พระ-
ผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า อิติ หิ กิฏฺขเว นทฺเทยฺยถา คังนึ. ฟังทราบ
ความในบททุกบท โดยอุบายนี้. บทว่า อิทํ กิฏฺขเว จตุตฺถํ มหาปเทสฺ
ธาเรยฺยถา ความว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายฟังทรงจำไว้ ซึ่ง
โอกาสเป็นที่ประดิษฐานธรรมข้อที่ ๔ นี้ไว้.

จบอรรถกถา महाปเทสสูตรที่ ๑๐

จบสังเขปนียวรรคพรรณนาที่ ๓

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. เจตนาสูตร ๒. วิภัตติสูตร ๓. โภจฺจิตฺตสูตร ๔. อานนทสูตร
๕. อุปวานสูตร ๖. อายจนสูตร ๗. ราหุลสูตร ๘. ชัมพาลีสูตร ๙.
นิพพานสูตร ๑๐. มหาปเทสสูตร และอรรถกถา.

โยธาชีววรรคที่ ๔

๑. โยธสูตร

ว่าด้วยองค์ ๔ ของนักรบและของพระภิกษุ

[๑๘๐] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย นักรบประกอบด้วยองค์ ๔ จึงเป็นผู้ควรแก่พระราชา เป็นผู้ควรที่พระราชายใช้สอย ย่อมถึงซึ่งการนับว่าเป็นองคาวุธของพระราชาก็เดียว องค์ ๔ เป็นไฉน ? คือ นักรบในโลกนี้เป็นผู้ฉลาด ในฐานะ ๑ เป็นผู้ยิงได้ไกล ๑ เป็นผู้ยิงได้เร็ว ๑ ทำลายข้าศึกหมู่ใหญ่ได้ ๑

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย นักรบประกอบด้วยองค์ ๔ เหล่านี้แล ย่อมเป็นผู้ควรแก่พระราชา เป็นผู้ควรที่พระราชายใช้สอย ย่อมถึงการนับว่าเป็นองคาวุธของพระราชาก็เดียว คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการก็ฉนั้นเหมือนกันแล ย่อมเป็นผู้ควรของค่านับ เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรแก่ทักษิณา เป็นผู้ควรทำอัญชลี เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่าธรรม ๔ ประการเป็นไฉน ? คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ฉลาด ในฐานะ ๑ เป็นผู้ยิงได้ไกล ๑ เป็นผู้ยิงได้เร็ว ๑ ทำลายข้าศึกหมู่ใหญ่ได้ ๑

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเป็นผู้ฉลาดในฐานะอย่างไร ? ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีศีล ฯลฯ สมာทานศึกษาในสิกขาบททั้งหลาย คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้ฉลาดในฐานะอย่างนี้แล.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเป็นผู้ยิงได้ไกลอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า รูปอย่างใดอย่างหนึ่งทั้งที่เป็นอดีต อนาคตและปัจจุบันเป็นภายในหรือภายนอก หยาบ

หรือละเอียด เลวหรือประณีต ทั้งไกลและใกล้ รูปทั้งหมดนั้นไม่ใช่ของเรา
ไม่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา ย่อมเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็น
จริงอย่างนี้ว่า เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง.. สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง.. สังขาร
เหล่าใดเหล่าหนึ่ง... วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต
และปัจจุบัน เป็นภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต
ทั้งไกลและใกล้ วิญญาณทั้งหมดนั้นไม่ใช่ของเรา ไม่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตน
ของเรา คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้ยิ่งได้ไกล อย่างนี้แล.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเป็นผู้ยิ่งได้เร็วอย่างไร ภิกษุในธรรม
วินัยนี้ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้เหตุให้เกิดทุกข์ นี้ความดับทุกข์
นี้ปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้ยิ่งได้เร็ว
อย่างนี้แล.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเป็นผู้ทำลายข้าศึกหมูใหญ่ได้ อย่างไร ?
ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมทำลายกองอวิชาใหญ่เสียได้ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
ภิกษุเป็นผู้ทำลายข้าศึกหมูใหญ่ได้ อย่างนี้แล.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล ย่อม
เป็นผู้ควรของค่านับ เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรแก้ทักขิณา เป็นผู้
ควรทำอัญชลี เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า.

จบโยธสูตรที่ ๑

โยชชีวรรคพรรณนาที่ ๔

อรรถกถาโยชสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในโยชสูตรที่ ๑ แห่งวรรคที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-
บทว่า จานกุลโล ได้แก่ เป็นผู้ฉลาดในฐานะที่ตนยืนอยู่สามารถ
ยังไม่ผิด. บทที่เหลือพึงทราบโดยนัยที่กล่าวแล้วในหนหลังนั้นแล

จบอรรถกถาโยชสูตรที่ ๑

๒. ปาฏิโกชสูตร

ว่าด้วยธรรมที่ไม่มีใครรับประกันได้ ๔

[๑๘๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ใคร ๆ ซึ่งจะเป็นผู้รับประกันธรรม ๔
อย่างได้ ไม่มี จะเป็นสมณะ หรือพราหมณ์ หรือเทวดา หรือมาร หรือ
พรหม หรือใคร ๆ ก็ตามในโลก ธรรม ๔ อย่างเป็นไหน คือ

๑. ใคร ๆ ซึ่งจะเป็นผู้รับประกันว่า สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา
อย่าแก่ ดังนี้ไม่มีเลย จะเป็นสมณะ หรือพราหมณ์ หรือเทวดา หรือมาร
หรือพรหม หรือใคร ๆ ก็ตามในโลก

๒. ใคร ๆ ซึ่งจะเป็นผู้รับประกันว่า สิ่งที่มีความเจ็บไข้เป็น
ธรรมดา อย่าเจ็บไข้ ดังนี้ไม่มีเลย จะเป็นสมณะ หรือพราหมณ์ หรือเทวดา
หรือมาร หรือพรหม หรือใคร ๆ ก็ตามในโลก

๓. ใครๆ ซึ่งจะเป็นผู้รับประกันว่าสิ่งที่มีความตายเป็นธรรมดา
อย่าตาย ดังนี้ไม่มีเลย จะเป็นสมณะ หรือพราหมณ์ หรือเทวดา หรือมาร
หรือพรหม หรือใคร ๆ ก็ตามในโลก

๔. ใคร ๆ ซึ่งจะเป็นผู้รับประกันว่าบาปกรรมเหล่าใดอันประกอบ
ด้วยสังกิลส ทำให้มีภพใหม่ เป็นไปกับด้วยความเร่าร้อน มีทุกข์เป็นวิบาก
อำนวยให้มีชาติขรามรณะต่อไป วิบากของกรรมเหล่านั้นอย่าเกิดขึ้นดังนี้
ไม่มีเลย จะเป็นสมณะ หรือพราหมณ์ หรือเทวดา หรือมาร หรือพรหม
หรือใคร ๆ ก็ตามในโลก

ภิกษุทั้งหลาย ใครๆ ซึ่งจะเป็นผู้รับประกันกรรม ๔ อย่างนี้แล ไม่มี
จะเป็นสมณะ หรือพราหมณ์ หรือเทวดา หรือมาร หรือพรหม หรือใครๆ
ก็ตามในโลก.

จบปาฏิโกคสูตรที่ ๒

อรรถกถาปาฏิโกคสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปาฏิโกคสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า นตฺถิ โภจิ ปาฏิโกโค ความว่า ชื่อว่าผู้สามารถจะเป็น
ผู้รับประกันอย่างนี้ว่า เราเป็นผู้รับประกันในธรรมนี้ดังนี้ ย่อมไม่มี. บทว่า
ชราธมฺมํ ได้แก่ ภาวะที่มีความแก่. ในบททั้งหมดก็เช่นนี้เหมือนกัน .

จบอรรถกถาปาฏิโกคสูตรที่ ๒

๓. สุตสูตร

ว่าด้วยสิ่งไม่ควรกล่าวและไม่ควรกล่าว

[๑๘๓] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวัน กลันทกนิวาปสถาน ใกล้พระนครราชคฤห์ ครั้งนั้นแล วัสสการพราหมณ์ผู้เป็นมหาอำมาตย์ในแคว้นมคธ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระโคดมผู้เจริญ ข้าพเจ้ามีวาทะอย่างนี้ มีทิวฏฐิอย่างนี้ว่า ผู้ใดผู้หนึ่งยอมกล่าวสิ่งที่ตนเห็นว่า เราเห็นอย่างนี้ โทษแต่การพูดนั้นไม่มี ผู้ใดผู้หนึ่งยอมกล่าวสิ่งที่ตนได้ฟังมาว่า เราได้ฟังมาอย่างนี้ โทษแต่การพูดนั้นไม่มี ผู้ใดผู้หนึ่งยอมกล่าวสิ่งที่ตนทราบ (ทางจุมูก ลิ่น กาย) ว่า เราทราบอย่างนี้ โทษแต่การพูดนั้นไม่มี ผู้ใดผู้หนึ่งยอมกล่าวสิ่งที่ตนรู้แจ้ง (ทางใจ) ว่า เรารู้แจ้งอย่างนี้ โทษแต่การพูดนั้นไม่มี.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนพราหมณ์ เราไม่กล่าวสิ่งที่เห็นทั้งหมดว่า ควรกล่าว และไม่กล่าวสิ่งที่เห็นทั้งหมดว่า ไม่ควรกล่าว เราไม่กล่าวสิ่งที่ได้ฟังทั้งหมดว่า ควรกล่าว และไม่กล่าวสิ่งที่ได้ฟังทั้งหมดว่า ไม่ควรกล่าว เราไม่กล่าวสิ่งที่ทราบทั้งหมดว่า ควรกล่าว และไม่กล่าวสิ่งที่ทราบทั้งหมดว่า ไม่ควรกล่าว เราไม่กล่าวสิ่งที่รู้แจ้งทั้งหมดว่า ควรกล่าว และไม่กล่าวสิ่งที่รู้แจ้งทั้งหมดว่า ไม่ควรกล่าว คุณก่อนพราหมณ์ แท้จริงเมื่อบุคคลกล่าวสิ่งที่ได้เห็นอันใด ทำให้อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมไป เรากล่าวสิ่งที่ได้เห็น เห็นปานนั้นว่า ไม่ควรกล่าว แต่เมื่อบุคคล

กล่าวสิ่งที่ได้เห็นอันใด ทำให้กุศลธรรมเสื่อมไป กุศลธรรมเจริญขึ้น เรา
กล่าวสิ่งที่ได้เห็น เห็นปานนั้นว่า ควรกล่าว ดูก่อนพราหมณ์ เมื่อบุคคลกล่าว
สิ่งที่ได้ฟังมาอันใด... สิ่งที่ได้ทราบอันใด ... สิ่งที่รู้แจ้งมาอันใดทำให้กุศล
ธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมไป เรากล่าวสิ่งที่ได้ฟังมาเห็นปานนั้น ...
สิ่งที่ได้ทราบมาเห็นปานนั้น ... สิ่งที่รู้แจ้งเห็นปานนั้นว่า ไม่ควรกล่าว แต่
เมื่อบุคคลกล่าวสิ่งที่ได้ฟังมาอันใด... สิ่งที่ได้ทราบมาอันใด... สิ่งที่รู้แจ้ง
อันใด ทำให้กุศลธรรมเสื่อมไป กุศลธรรมเจริญขึ้น เรากล่าวสิ่งที่ได้ฟังมา
เห็นปานนั้น ... สิ่งที่ได้ทราบมาเห็นปานนั้น ... สิ่งที่รู้แจ้งเห็นปานนั้นว่า
ควรกล่าว. ครั้งนั้นแล วัสสการพราหมณ์ มหาอำมาตย์ในแคว้นมคธ ชื่นชม
อนุโมทนาภายิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า ลุกจากอาสนะแล้วหลีกไป.

จบสุตสูตรที่ ๓

อรรถกถาสุตสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในสุตสูตรที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-
บทว่า นตฺถิ ตโต โทโส ความว่า ชื่อว่า โทษในการพูดนั้น
ไม่มี.

จบอรรถกถาสุตสูตรที่ ๓

๔. อภยสูตร

ว่าด้วยบุคคลที่กลัวและไม่กลัวตาย ๔ จำพวก

[๑๘๔] ครั้งนั้นแล พราหมณ์ชื่อชานุโสณิเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพเจ้ามีวาทะอย่างนี้ มีทิวฏฐิ อย่างนี้ว่า สัตว์ผู้มีความตายเป็นธรรมดา ย่อมไม่กลัว ไม่ถึงความสะดุ้งต่อความตาย ไม่มี.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์ สัตว์ผู้มีความตายเป็นธรรมดา ย่อมกลัว ถึงความสะดุ้งต่อความตาย มีอยู่ สัตว์ผู้มีความตายเป็นธรรมดา ไม่กลัว ไม่ถึงความสะดุ้งต่อความตาย มีอยู่ ดูก่อนพราหมณ์ ก็ สัตว์ผู้มีความตายเป็นธรรมดา ย่อมกลัว ถึงความสะดุ้งต่อความตายเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ยังไม่ปราศจากความกำหนัด ยังไม่ปราศจากความพอใจ ยังไม่ปราศจากความรัก ยังไม่ปราศจากความกระหาย ยังไม่ปราศจากความเร่าร้อน ยังไม่ปราศจากความทะยานอยากในกามทั้งหลาย มีโรคหนักอย่างใดอย่างหนึ่งถูกต้องเขา เมื่อเขามีโรคหนักอย่างใดอย่างหนึ่งถูกต้องแล้ว ย่อมมีความปริวิตกอย่างนี้ว่า กามอันเป็นที่รักจักละเราไปเสียละหนอ และเราก็จะต้องละกามอันเป็นที่รักไป เขาย่อมเศร้าโศก ย่อมลำบากใจ ย่อมรำไร ทูบอกร่ำครวญถึงความหลงใหล ดูก่อนพราหมณ์ บุคคลนี้แล ผู้มีความตายเป็นธรรมดา ย่อมกลัว ย่อมถึงความสะดุ้งต่อความตาย.

อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ยังไม่ปราศจากความกำหนัด ยังไม่ปราศจากความพอใจ ยังไม่ปราศจากความรัก ยังไม่ปราศจากความกระหาย ยังไม่ปราศจากความเร่าร้อน ยังไม่ปราศจากความทะยานอยากในกาย มีโรคหนักอย่างใดอย่างหนึ่งถูกต้องเขา เมื่อเขามีโรคหนักอย่างใดอย่างหนึ่งถูกต้องแล้ว ย่อมมีความปริวิตกอย่างนี้ว่า กายอันเป็นที่รักอย่างใดไปละหนอ และเราก็จักละกายอันเป็นที่รักไป เขาย่อมเสรำโศก... คู่ก่อนพราหมณ์ แม้บุคคลนี้แล ผู้มีความตายเป็นธรรมดา ย่อมกลัว ย่อมถึงความสละคืนต่อความตาย.

อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่ได้ทำความดีไว้ ไม่ได้ทำกุศลไว้ ไม่ได้ทำความป้องกันความกลัวไว้ ทำแต่บาป ทำแต่กรรมที่หยาบช้า ทำแต่กรรมที่เสรำหมอง มีโรคหนักอย่างใดอย่างหนึ่งถูกต้องเขา เมื่อเขามีโรคหนักอย่างใดอย่างหนึ่งถูกต้องแล้ว ย่อมมีความปริวิตกอย่างนี้ว่า เราไม่ได้ทำความดีไว้ ไม่ได้ทำกุศลไว้ ไม่ได้ทำความป้องกัน ความกลัวไว้ ทำแต่บาป ทำแต่กรรมที่หยาบช้า ทำแต่กรรมที่เสรำหมอง คู่ก่อนพราหมณ์ คติของคนไม่ได้ทำความดี ไม่ได้ทำกุศล ไม่ได้ทำความป้องกันความกลัว ทำแต่บาป ทำแต่กรรมที่หยาบช้า ทำแต่กรรมที่เสรำหมอง มีประมาณเท่าใด เราละไปแล้วยอมไปสู่คตินั้น เขาย่อมเสรำโศก...คู่ก่อนพราหมณ์ แม้บุคคลนี้แล ผู้มีความตายเป็นธรรมดา ย่อมกลัว ย่อมถึงความสละคืนต่อความตาย.

อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มีความสงสัยเคลือบแคลง ไม่ถึงความตกลงใจในพระสัทธรรม มีโรคหนักอย่างใดอย่างหนึ่งถูกต้องเขา เมื่อเขามีโรคหนักอย่างใดอย่างหนึ่งถูกต้องแล้ว ย่อมมีความปริวิตกอย่างนี้ว่า เรามีความสงสัยเคลือบแคลง ไม่ถึงความตกลงใจในพระสัทธรรม เขาย่อมเสรำโศก...คู่ก่อนพราหมณ์ แม้บุคคลนี้แล มีความเป็นธรรมดา

ยอมกลัว ย่อมถึงความสะดุ้งต่อความตาย คุณก่อนพราหมณ์ บุคคล ๔ จำพวกนี้ มีความตายเป็นธรรมดา ย่อมกลัว ถึงความสะดุ้งต่อความตาย.

คุณก่อนพราหมณ์ บุคคลมีความตายเป็นธรรมดา ย่อมไม่กลัว ไม่ถึงความสะดุ้งต่อความตาย เป็นไหน ? บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ปราศจากความกำหนัด ปราศจากความพอใจ ปราศจากความรัก ปราศจากความกระหาย ปราศจากความเร่าร้อน ปราศจากความทะยานอยากในกามทั้งหลาย มีโรคหนักอย่างใดอย่างหนึ่งถูกต้องเขา เมื่อเขามีโรคหนักอย่างใดอย่างหนึ่งถูกต้องแล้ว ย่อมไม่มีความปริวิตกอย่างนี้ว่า กามทั้งหลายอันเป็นที่รักจักละเราไปเสียละหนอ และเราก็จักละกามอันเป็นที่รักไป เขาย่อมไม่เสรำโศก ไม่ลำบาก ไม่รำไร ไม่ทูลบอกร่ำครวญ ไม่ถึงความหลงใหล คุณก่อนพราหมณ์ บุคคลนี้แล ผู้มีความตายเป็นธรรมดา ย่อมไม่กลัว ไม่ถึงความสะดุ้งต่อความตาย.

อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ปราศจากความกำหนัด ปราศจากความพอใจ ปราศจากความรัก ปราศจากความกระหาย ปราศจากความเร่าร้อน ปราศจากความทะยานอยากในกาย มีโรคหนักอย่างหนึ่งถูกต้องเขา เมื่อเขามีโรคหนักอย่างใดอย่างหนึ่งถูกต้องแล้ว ย่อมไม่ปริวิตกอย่างนี้ว่า กายอันเป็นที่รักจักละเราไปละหนอ และเราก็จักละกายอันเป็นที่รักนี้ไป เขาย่อมไม่เสรำโศก...คุณก่อนพราหมณ์ บุคคลนี้แล มีความตายเป็นธรรมดา ย่อมไม่กลัว ย่อมไม่ถึงความสะดุ้งต่อความตาย.

อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่ได้กระทำบาป ไม่ได้ทำกรรมที่หยาบช้า ไม่ได้ทำกรรมที่เสรำหมอง เป็นผู้ทำความดีไว้ ทำกุศลไว้ ทำกรรมเครื่องป้องกันความกลัวไว้ มีโรคอย่างใดอย่างหนึ่งถูกต้องเขา เมื่อเขามีโรคหนักอย่างใดอย่างหนึ่งถูกต้องแล้ว ย่อมมีความปริวิตก

อย่างนี้ว่า เราไม่ได้ทำกรรมอันเป็นบาป ไม่ได้ทำกรรมหยาบช้า ไม่ได้ทำกรรมที่เศร้าหมอง เป็นผู้ทำกรรมดีไว้ ทำกุศลไว้ ทำกรรมเครื่องป้องกันความกลัวไว้ คดีของบุคคลผู้ไม่ได้ทำบาปไว้ ไม่ได้ทำกรรมหยาบช้า ไม่ได้ทำกรรมที่เศร้าหมอง ทำกรรมดีไว้ ทำกุศลไว้ ทำกรรมเครื่องป้องกันความกลัวไว้เพียงใด เราละไปแล้ว จักไปสู่คตินั้น เขาย่อมไม่เศร้าโศก...ดูก่อนพราหมณ์ แม้บุคคลนั้นแล มีความตายเป็นธรรมดา ย่อมไม่กลัว ย่อมไม่ถึงความสะดุ้งต่อความตาย.

อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่มีความสงสัย ไม่มีความเคลือบแคลง ถึงความตกลงใจในพระสัทธรรม มีโรคหนักอย่างใดอย่างหนึ่งถูกต้องเขา เมื่อเขามีโรคหนักอย่างใดอย่างหนึ่งถูกต้องแล้ว ย่อมมีความปริวิตกอย่างนี้ว่า เราไม่มีความสงสัย ไม่มีความเคลือบแคลง ถึงความตกลงใจในพระสัทธรรม เขาย่อมไม่เศร้าโศก ไม่ลำบากใจ ไม่รำไร ไม่ทุบอกร่ำครวญ ไม่ถึงความหลงใหล ดูก่อนพราหมณ์ แม้บุคคลนี้แล มีความตายเป็นธรรมดา ย่อมไม่กลัว ย่อมไม่ถึงความสะดุ้งต่อความตาย ดูก่อนพราหมณ์ บุคคล ๔ จำพวกนี้แล มีความตายเป็นธรรมดา ย่อมไม่กลัว ย่อมไม่ถึงความสะดุ้งต่อความตาย.

พราหมณ์ชานูโสณิได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภาชิต-ของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ฯลฯ ขอท่านพระโคตมโปรดทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

จบอภยสูตรที่ ๔

อรรถกถาอภยสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอภยสูตรที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-

โรคนั้นแหละ ชื่อว่า โรคาตัวกะ เพราะอรรถว่า เป็นเหตุทำให้
ลำบาก. บทว่า **ผุฏฐสฺส** ได้แก่ประกอบด้วยโรคดังกล่าวนั้น . บทว่า **อฺรุตฺตาทิ**
กนฺทติ ได้แก่ ทุบตีอกคำให้. บุญกรรมท่านเรียกว่า กัลยาณะ ในบทมี
อาทิว่า **อกตกลฺยาโณ** ดังนี้. ชื่อว่า **อกตกลฺยาโณ** เพราะเขาไม่ได้ทำ
บุญกรรมนั้นไว้. แม้ในบทที่เหลือก็เช่นเดียวกัน. จริงอยู่ บุญกรรมนั้นแล
ชื่อว่า กุศล เพราะเกิดจากความฉลาด. กุศลท่านเรียกว่า **ภีรุตฺตาณะ** เพราะ
เป็นเครื่องป้องกันสำหรับคนกลัว. อกุศลกรรมอันลามก ท่านเรียกว่า **บาป**
ในบทมีอาทิว่า **กตปาโป** ดังนี้. บทว่า **ลฺลฺลฺล** ได้แก่ กรรมหยาบช้า. บทว่า
กิพฺพิสฺส ได้แก่ กรรมไม่บริสุทธรมีมลทิน. บทว่า **กฺงฺขิ โหติ** ได้แก่
เป็นผู้ประกอบด้วยความสงสัยในฐานะทั้ง ๘ คือ ในพุทฺธคุณ ธรรมคุณ และ
สังฆคุณ ในสิกขา ในอดีต ในอนาคต ทั้งในอดีตและอนาคต และใน
ปฏิบัติสมุพบาท. บทว่า **วิจิจฺจฺฉิ** ได้แก่ เป็นผู้ประกอบด้วยความลังเลใจ
คือไม่ถึงความตกลงใจในพระสัทธรรมคำสั่งสอน ไม่สามารถตกลงใจด้วยการ
เรียนและการสอบถาม. พึงทราบความในบททั้งหมดโดยนัยนี้ .

จบอรรถกถาอภยสูตรที่ ๔

๕. พราหมณ์สี่จสูตร

ว่าด้วยสี่จจะของพราหมณ์ในธรรมวินัย ๔ อย่าง

[๑๘๕] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ภูเขาอิชฌณภูฏ ไกลัพระนครราชคฤห์ สมัยนั้นแล ปริพาชกผู้มีชื่อเสียงมากด้วยกัน คือ ปริพาชกชื่ออันนภาระ ชื่อวระระ ชื่อสกุฑุทายี และปริพาชกผู้มีชื่อเสียงเหล่านี้ อาศัยอยู่ในปริพาชการามฝั่งแม่น้ำสัปปินี ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จออกจากที่เรือนในเวลาเย็น แล้วเสด็จเข้าไปทางปริพาชการามริมฝั่งแม่น้ำ สัปปินี สมัยนั้นแล ปริพาชกอัญญเดียรถีย์เหล่านั้น กำลังประชุมสนทนากันอยู่ว่า สี่จจะของพราหมณ์แม้อย่างนี้ ๆ ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปหาปริพาชกเหล่านั้น ประทับนั่งบนอาสนะที่เขาปูลาดไว้ ครั้นแล้วได้ ตรัสถามปริพาชกเหล่านั้นว่า คุณก่อนปริพาชกทั้งหลาย บัดนี้ท่านทั้งหลายนั่งประชุมสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ และท่านทั้งหลายกำลังนั่งสนทนาอะไรกันค้ำอยู่ ? ปริพาชกเหล่านั้นกราบทูลว่า พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายกำลังนั่งประชุมสนทนากันอยู่ว่า สี่จจะของพราหมณ์ แม้อย่างนี้ ๆ.

ว่าด้วยสี่จจะของพราหมณ์ ๔ ประการ

พ. คุณก่อนปริพาชกทั้งหลาย สี่จจะของพราหมณ์ ๔ ประการนี้ อันเรากระทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ประกาศแล้ว ๔ ประการเป็นไหน ? คือ พราหมณ์บางคนในโลกนี้ กล่าวอย่างนี้ว่า สัตว์ทั้งปวงไม่ควรฆ่า เมื่อพราหมณ์กล่าวคังนี้ ชื่อว่ากล่าวจริง มิใช่กล่าวเท็จ และด้วยการกล่าวจริงนั้น เขาไม่สำคัญคำว่า เราเป็นสมณะ เราเป็นพราหมณ์ เราเป็นผู้ประเสริฐกว่าเขา

เราเป็นผู้สมอกับเขา เราเป็นผู้เลวกว่าเขา อนึ่ง เขารู้ยังสังจะในความปฏิบัติ นั้นแล้วเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อเอ็นดูอนุเคราะห์เหล่าสัตว์นั้นแหละ.

อีกประการหนึ่ง พรหมณ์กล่าวอย่างนี้ว่า กามทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา เมื่อพรหมณ์กล่าวดังนี้ ชื่อว่า กล่าวจริง มิใช่กล่าวเท็จ และด้วยการกล่าวจริงนั้น เขาย่อมไม่สำคัญตัวว่า เราเป็นสมณะ... อนึ่ง เขารู้ยังสังจะในความปฏิบัตินั้นแล้ว เป็นผู้ปฏิบัติ เพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับกามทั้งหลายนั้นแหละ.

อีกประการหนึ่ง พรหมณ์กล่าวอย่างนี้ว่า ภพทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา เมื่อพรหมณ์กล่าวดังนี้ ชื่อว่า กล่าวจริง มิใช่กล่าวเท็จ และด้วยการกล่าวจริงนั้น เขาย่อมไม่สำคัญตัวว่า เราเป็นสมณะ... อนึ่ง เขารู้ยังสังจะในความปฏิบัตินั้นแล้ว เป็นผู้ปฏิบัติ เพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับภพทั้งหลายนั้นแหละ...

อีกประการหนึ่ง พรหมณ์กล่าวอย่างนี้ว่า เราย่อมไม่มีในอะไร ๆ เราย่อมไม่มีในความเป็นอะไร ๆ ของใคร ๆ อนึ่ง ใคร ๆ ย่อมไม่มีในอะไร ๆ ความเป็นอะไร ๆ ของใคร ๆ ย่อมไม่มีในความเป็นอะไร ๆ ของเรา เมื่อ เขากล่าวดังนี้ ชื่อว่ากล่าวจริง มิใช่กล่าวเท็จ และด้วยการกล่าวจริงนั้น เขาย่อมไม่สำคัญตัวว่า เราเป็นสมณะ เราเป็นพรหมณ์ เราเป็นผู้ประเสริฐ กว่าเขา เราเป็นผู้สมอกเขา เราเป็นผู้เลวกว่าเขา อนึ่ง เขารู้ยังสังจะในความ ปฏิบัตินั้นแล้ว ย่อมเป็นผู้ดำเนินปฏิบัติพาอันหาความกังวลมิได้ทีเดียว คู่ก่อน ปริพาชกทั้งหลาย สังจะของพรหมณ์ ๔ ประการนี้แล อันเราทำให้แจ้งด้วย ปัญญาอันยิ่งเอง ประกาศแล้ว.

จบพรหมณสังจสูตรที่ ๕

อรรถกถาพราหมณสังจสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในพราหมณสังจสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า พุราหุมนสจฺจานิ แปลว่า สังฆะของพราหมณ์ทั้งหลาย.

บทว่า โส เตน น สมโณติ มลฺลยติ ความว่า โดยสังฆะนั้น พระ-
ชีนาสนั้น ย่อมไม่สำคัญด้วยค้นหา มานะ ทิฏฐิ ว่าเราเป็นสมณะ ดังนี้
แม้ในบทที่เหลื่อก็นัยนี้เหมือนกัน . บทว่า ยเทว ตตฺถ สจฺจํ ตทภิญฺญา
ความว่า สังฆะใดเป็นความจริงแท้ ไม่แปรผันในการปฏิบัตินั้นว่า สัตว์ทั้งปวง
ไม่ควรฆ่า ดังนี้. ด้วยบทนี้ ทรงทำวิสัจไว้ภายใน แสดงนิพพานเป็น
ปรมัตตสัง. บทว่า ตทภิญฺญา ได้แก่ รู้สังฆะทั้งสองนั้น ด้วยปัญญาอัน
วิเศษยิ่ง. บทว่า อนุทยาย อนุภุญาย ปฏิปนฺโน โหติ ความว่า เป็นผู้
ปฏิบัติปฏิบัติเพื่อความเอ็นดู และเพื่อความอนุเคราะห์ อธิบายว่า เป็นผู้
บำเพ็ญเต็มที. บทว่า สพุเพ กามา ได้แก่ วัตถุทั้งหมดยกเว้นกิเลสทั้ง
ทั้งหมด. แม้ในปฏิบัติที่เหลื่อก็นัยนี้เหมือนกัน. บทว่า อิติ วทํ พุราหุโม
สจฺจํ อาห ได้แก่ พราหมณ์ผู้เป็นชีนาสพ แม้กล่าวอยู่อย่างนี้ ก็ชื่อว่า
กล่าวจริงทั้งนั้น. บทว่า สพุเพ ภวา ได้แก่ ภพ ๓ มีกามภพเป็นต้น.

ก็ในบทว่า นาหํ กวจฺฉิ นี้ ตรีสสุญฺญตาความสูญไว้ ๔ เงื่อน
จริงอยู่ พระชีนาสนี้ไม่เห็นตนในที่ไหน ๆ ว่าเราย่อมไม่มีในอะไร ๆ. บทว่า
กสฺสจฺฉิ กิญฺจนตฺสฺมิ ความว่าไม่เห็นตนของตน ที่พึ่งนำเข้าไปในความกังวล
สำหรับใครอื่น อธิบายว่าไม่เห็นว่ามีชายควรสำคัญนำเข้าไปในฐานะพี่ชายสหาย
ในฐานะสหายหรือบริวารในฐานะบริวาร ดังนี้. ในบทว่า น จ มม กวจฺฉิ นี้
เว้นมมศัพท์ไว้ก่อน มีความดังนี้ว่า พระชีนาสพไม่เห็นตนว่ามีกังวลอยู่ในสิ่ง

ไหน ๆ ของใคร และความกังวลในสิ่งไหน ๆ ในใคร บัดนี้ นามมศัพท์มา มีความว่า ความกังวลในสิ่งไร ๆ ไม่มีแก่เรา เพราะเหตุนั้น ผู้ใดไม่เห็นว่าคุณของคนอื่นย่อมมีแก่เราในความกังวลในสิ่งไหน ๆ ผู้นั้นชื่อว่า ไม่เห็นคุณของคนอื่นควรนำเข้ามาด้วยความกังวลนี้ ไม่ว่าในฐานะไร ๆ คือ พี่ชายในฐานะเป็นพี่ชายของตน สหายในฐานะเป็นสหาย บริหารในฐานะเป็นบริหาร ดังนี้. เพราะเหตุที่พราหมณ์นี้เป็นอย่างนี้ ฉะนั้นจึงไม่เห็นตนในที่ไหน ๆ ไม่เห็นตน ที่ควรนำเข้าไปในความกังวลของคนอื่น ไม่เห็นตนของคนอื่นที่ควรนำเข้าไปในความกังวลของตน. บทว่า อิติ วทํ พุรหุโณ พิง ทราบความว่า พราหมณ์ผู้เป็นชีนาสพ แม้กล่าวสุญญตาความสูญทั้ง ๔ เงื่อน ชื่อว่ากล่าวความจริงทั้งนั้น เพราะรู้แจ้งโดยชอบปฏิบัติทานั้นแล้ว มิได้กล่าวเท็จเลย ทั้งไม่สำคัญ เพราะตนละความสำคัญทั้งหลายในทุกวาระได้แล้ว.

บทว่า อากิญจัญญเยว ปฏิปatti ได้แก่ ปฏิปทาอันเว้นจากความกังวล ไม่มีห่วงใย ไม่ยึดถือตนเอง. บทว่า ปฏิปนุโน โหติ ได้แก่ บำเพ็ญเต็มที่. บทว่า อิมานิ โจ ปริพุพชกา ฯเปฯ ปเวทิตานิ ความว่า เรา รู้สัจจะ ๔ เหล่านี้ของพราหมณ์ผู้มีบาปอันลอยแล้ว นอกไปจาก สัจจะของท่านพราหมณ์ ที่ท่านกล่าวด้วยมรรค ๔ กิจ ๑๖ อย่าง แล้วจึง ประกาศแสดงอย่างชัดเจน ในสูตรนี้ตรัสวจีสัจอย่างเดียวสำหรับพระชีนาสพ ในฐานะแม่ ๔ แล.

จบอรรถกถาพราหมณสังขสูตรที่ ๕

๖. อุมมังคสูตร

พระพุทธองค์ทรงตอบปัญหาของพระภิกษุ

[๑๘๖] ครั้งนั้นแล ภิกษุรูปหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โลกอันอะไรหนอแลนำไป โลกอันอะไรชักมา และบุคคลย่อมลู่อำนาจของอะไรที่บังเกิดขึ้นแล้ว? พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คีละ คีละ ภิกษุ ปัญญาของเธอหลักแหลม ปฏิภาณของเธอดีจริง ปริปัญญาของเธอเข้าที่ เธอถามอย่างนี้ว่า โลกอันอะไรหนอแลนำไป โลกอันอะไรชักมา และบุคคลย่อมลู่อำนาจของอะไรที่บังเกิดขึ้นแล้ว ดังนี้หรือ?

ภิก. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนภิกษุ โลกอันจิตแลนำไป อันจิตชักมา และบุคคลย่อมลู่อำนาจของจิตที่บังเกิดขึ้นแล้ว.

ภิกษุนั้นชื่นชมอนุโมทนาภายิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ดีแล้ว พระเจ้าข้า แล้วได้ทูลถามปัญหายิ่งขึ้นไปว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่เรียกว่า บุคคลเป็นพหูสูต เป็นผู้ทรงธรรม เป็นพหูสูต เป็นผู้ทรงธรรม ดังนี้? ด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอแล บุคคลจึงเป็นพหูสูต เป็นผู้ทรงธรรม?

พ. คีละ คีละ ภิกษุ ปัญญาของเธอหลักแหลม ปฏิภาณของเธอดีจริง ปริปัญญาของเธอเข้าที่ เธอถามอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่เรียกว่า บุคคลเป็นพหูสูต เป็นผู้ทรงธรรม เป็นพหูสูต เป็นผู้ทรงธรรม ดังนี้ ด้วยเหตุเพียงไรหนอแล บุคคลจึงเป็นพหูสูต เป็นผู้ทรงธรรม ดังนี้หรือ?

ภิก. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนภิกษุ เราแสดงธรรมเป็นอันมาก คือ สุตตะ..เวทลละ
ถ้าแม่ภิกษุรู้ทั่วถึงอรรถ รู้ทั่วถึงธรรมแห่งคาถา ๔ บาทแล้ว เป็นผู้ปฏิบัติ
ธรรมสมควรแก่ธรรมไซ้ ก็ควรเรียกว่า เป็นพหูสูต เป็นผู้ทรงธรรม.

ภิกษุนั้นซึ่งขมอนุโมทนาภาษิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ดีแล้ว
พระเจ้าข้า แล้วได้ทูลถามปัญหายิ่งขึ้นไปว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่เรียกว่า
บุคคลผู้ลำดับมีปัญญาชำแรกกิเลส ผู้ลำดับมีปัญญาชำแรกกิเลส ดังนี้ ด้วยเหตุ
เพียงเท่าไรหนอแลบุคคลจึงเป็นผู้ลำดับมีปัญญาชำแรกกิเลส

พ. คีละ คีละ ภิกษุ ปัญญาของเธอหลักแหลม ปฏิภาณของเธอ
ดีจริง ปริพุจฉาของเธอเข้าที่ เธอถามอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
ที่เรียกว่า บุคคลผู้ลำดับมีปัญญาชำแรกกิเลส ผู้ลำดับมีปัญญาชำแรกกิเลส ดังนี้
ด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอแล บุคคลจึงเป็นผู้ลำดับมีปัญญาชำแรกกิเลส ดังนี้
หรือ?

ภิก. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนภิกษุ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ได้ลำดับว่า นี้ทุกข์ และเห็นแจ้ง
แทงตลอดเนื้อความ. แห่งคำที่ลำดับนั้นด้วยปัญญา ได้ลำดับว่า นี้ทุกข์สมุทัย
และได้เห็นแจ้งแทงตลอดเนื้อความแห่งคำที่ลำดับนั้นด้วยปัญญา ได้ลำดับว่า
นี้ทุกข์นิโรธ และเห็นแจ้งแทงตลอดเนื้อความแห่งคำที่ลำดับนั้นด้วยปัญญา
ได้ลำดับว่า นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา และเห็นแจ้งแทงตลอดเนื้อความแห่งคำ
ที่ลำดับนั้นด้วยปัญญา คุณก่อนภิกษุ บุคคลเป็นผู้ลำดับมีปัญญาชำแรกกิเลสอย่าง
นี้แล.

ภิกษุนั้นซึ่งขมอนุโมทนาภาษิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ดีแล้ว
พระเจ้าข้า แล้วได้ทูลถามปัญหายิ่งขึ้นไปว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่เรียกว่า

บุคคลผู้เป็นบัณฑิตมีปัญญามาก ผู้เป็นบัณฑิตมีปัญญามาก ดังนี้ ด้วยเหตุ
เพียงเท่าไรหนอแล บุคคลจึงเป็นบัณฑิตมีปัญญามาก ?

พ. ดีละ ดีละ ภิกษุ ปัญญาของเธอหลักแหลม ปฏิภาณของเธอ
ดีจริง ปริพุจฉาของเธอเข้าที่ เธอถามอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
ที่เรียกว่าบุคคลผู้เป็นบัณฑิตมีปัญญามาก บุคคลผู้เป็นบัณฑิตมีปัญญามาก
ดังนี้ ด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอแล บุคคลจึงเป็นบัณฑิตมีปัญญามาก ดังนี้หรือ ?
ภิก. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. คู่ก่อนภิกษุ บุคคลผู้เป็นบัณฑิตมีปัญญามากในธรรมวินัยนี้
ย่อมไม่คิดเพื่อเบียดเบียนตน ย่อมไม่คิดเพื่อเบียดเบียนผู้อื่น ย่อมไม่คิดเพื่อ
เบียดเบียนคนและผู้อื่น เมื่อคิด ย่อมคิดเพื่อเกื้อกูลแก่ตน เกื้อกูลแก่ผู้อื่น
เกื้อกูลแก่ตนและผู้อื่น และเกื้อกูลแก่โลกทั้งหมดทีเดียว คู่ก่อนภิกษุ บุคคล
เป็นบัณฑิตมีปัญญามากอย่างนี้แล.

จบอุมมังคสูตรที่ ๖

อรรถกถาอุมมังคสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอุมมังคสูตรที่ ๖ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ปริกขุสตี** ได้แก่ อันสิ่งอะไรครามา. บทว่า **อุมมุงโค**
ได้แก่ ผุดขึ้น อธิบายว่า ไปด้วยปัญญา. อีกอย่างหนึ่ง ปัญญานั้นเอง
เรียกว่า**อุมมังคะ** เพราะอรรถกถาว่า ผุดขึ้น อุมมังคปัญญานั้น ชื่อว่าปฏิภาณ
เพราะอรรถว่า แจ่มแจ้งทันที. บทว่า **จิตตสฺส อุปฺปนฺนสฺส วลฺล คจฺจติ**
ความว่า บุคคลเหล่าใด ย่อมตกอยู่ในอำนาจจิต พึงทราบการยึดถือของบุคคล

เหล่านั้นในเพราะอำนาจจิตนี้. บทว่า **อตถมมญฺญา ชมฺมมญฺญา** ได้แก่ รู้ธรรมดาและบาลี. บทว่า **ชฺมฺมานุชฺชมฺมปฏิปฺนฺโน โหติ** ความว่า เป็นผู้ปฏิบัติธรรม คือ ปฏิบัติทำอันเป็นส่วนเบื้องต้น พร้อมด้วยศีลที่สมควรแก่โลกุตระธรรม. บทว่า **นิพฺเพธิกปฺลฺโย** ได้แก่ ปัญญาเป็นเครื่องชำระแค้น. บทว่า **อิทฺ ทุกฺขํ** ท่านอธิบายว่า ชนฺธํห้าเป็นไปในภุมิสสามที่เหลือ เว้นค้นหาเป็นทุกข์. บทว่า **ปฺลฺญา** คือด้วยมรรคปัญญา. บทว่า **อฺย ทุกฺข-สมฺภโย** ท่านอธิบายว่า ค้นหาเป็นมูลของวิภูฏะ เป็นเหตุเกิดทุกข์นั้น. แม้ในสองบทที่เหลือ พึงทราบเนื้อความโดยอุบายนี้. อรหัตผล พึงทราบว่า ตรัสด้วยการตอบปัญหาข้อที่ ๔.

จบอรรถกถาอมมังคสูตรที่ ๖

๗. วัสสการสูตร

พระพุทธองค์ทรงตอบปัญหาวัสสการพราหมณ์

[๑๘๗] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวัน กลันทกนิวาปสถาน ใกล้พระนครราชคฤห์ ครั้งนั้น แล วัสสการพราหมณ์มหาอำมาตย์ของแคว้นมคธ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ อสัตบุรุษจะพึงรู้สัตบุรุษด้วยกันได้หรือหนอว่า ท่านผู้นี้เป็นอสัตบุรุษ? พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า คู่ก่อนพราหมณ์

ข้อที่อัสตบรูษจะพึงรู้อัสตบรูษด้วยกันว่า ท่านผู้นี้เป็นอัสตบรูษ ดังนี้ ไม่ใช่ฐานะ ไม่ใช่โอกาสที่จะเป็นไปได้เลย.

วัต. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ อัสตบรูษจะพึงรู้อัสตบรูษได้หรือหนอว่า ท่านผู้นี้เป็นอัสตบรูษ.

พ. คุณก่อนพราหมณ์ แม้ข้อที่อัสตบรูษจะพึงรู้อัสตบรูษว่า ท่านผู้นี้เป็นอัสตบรูษ ดังนี้ ก็ไม่ใช่ฐานะ ไม่ใช่โอกาสจะพึงเป็นไปได้.

วัต. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ อัสตบรูษพึงรู้อัสตบรูษด้วยกันได้หรือหนอแล้ว ว่า ท่านผู้นี้เป็นอัสตบรูษ.

พ. คุณก่อนพราหมณ์ ข้อที่อัสตบรูษพึงรู้อัสตบรูษด้วยกันว่า ท่านผู้นี้เป็นอัสตบรูษ ดังนี้ เป็นฐานะเป็นโอกาสที่มีได้.

วัต. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ อัสตบรูษพึงรู้อัสตบรูษได้หรือหนอว่า ท่านผู้นี้เป็นอัสตบรูษ.

พ. คุณก่อนพราหมณ์ แม้ข้อที่อัสตบรูษพึงรู้อัสตบรูษว่า ท่านผู้นี้เป็นอัสตบรูษ ดังนี้ ก็เป็นฐานะเป็นโอกาสที่มีได้.

วัต. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นำอัสตบรูษ ไม่เคยมีมาแล้ว ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้อที่พระโคตมตรัส ชอบแล้วว่า ข้อที่อัสตบรูษจะพึงรู้อัสตบรูษด้วยกันว่า ท่านผู้นี้เป็นอัสตบรูษ ดังนี้ ไม่ใช่ฐานะไม่ใช่โอกาสที่จะเป็นไปได้ ข้อที่อัสตบรูษจะพึงรู้อัสตบรูษว่า ท่านผู้นี้เป็นอัสตบรูษ ดังนี้ ก็ไม่ใช่ฐานะไม่ใช่โอกาสที่จะเป็นไปได้ ข้อที่อัสตบรูษจะพึงรู้อัสตบรูษด้วยกันว่า ท่านผู้นี้เป็นอัสตบรูษ ดังนี้ เป็นฐานะเป็นโอกาสที่มีได้ และข้อที่อัสตบรูษจะพึงรู้อัสตบรูษว่า ท่านผู้นี้เป็นอัสตบรูษ ดังนี้ ก็เป็นฐานะเป็นโอกาสที่มีได้ ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ สมัยหนึ่ง ในบริษัทของโตเทยพราหมณ์ พวกบริษัทกล่าวติเตียนผู้อื่นว่า พระเจ้าเอเพายยะผู้ทรงเลื่อมใสยิ่งนักในสมณรามบุตร

เป็นพาล ทรงการทำความเคารพอย่างยิ่งเห็นปานนี้ คือ ทรงอภิวัต ทรง
ลูกรับ ทรงกระทำอัญชลีกรรม และสามิจิกรรมในสมณรามบุตร แม้ข้าราชการ
บริพารของพระเจ้าเอเพยยะเหล่านี้ คือ ยมกะ โมคคัลลสะ อุกกะ นาวินาที
คันธัพพะ และอัคคิเวสสะ ผู้เลื่อมใสยิ่งนักในสมณรามบุตร ก็เป็นพาล และ
ทรงกระทำความเคารพอย่างยิ่งเห็นปานนี้ คือ อภิวัต ลูกรับ อัญชลีกรรม
และสามิจิกรรม ในสมณรามบุตร ส่วนโตเทยยพราหมณ์แนะนำบริษัทเหล่านั้น
โดยนัยนี้ว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย จะสำคัญความข้อนั้น เป็นไฉน พระเจ้า
เอเพยยะเป็นบัณฑิต ทรงสามารถเล็งเห็นประโยชน์ยิ่งกว่าผู้สามารถเล็งเห็น
ประโยชน์ ในกิจที่ควรทำและกิจที่ควรทำอันยิ่ง ในคำที่ควรพูดและคำที่
ควรพูดอันยิ่ง ? พวกบริวารรับว่า เป็นอย่างนั้น ท่านผู้เจริญ โตเทยย-
พราหมณ์กล่าวต่อไปว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย เพราะเหตุที่สมณรามบุตรเป็น
ผู้ฉลาดกว่าพระเจ้าเอเพยยะ เป็นผู้สามารถเล็งเห็นประโยชน์ยิ่งกว่า ฉะนั้น
พระเจ้าเอเพยยะจึงทรงเลื่อมใสยิ่งนักในสมณรามบุตร และทรงกระทำความ
เคารพอย่างยิ่งเห็นปานนี้ คือ ทรงอภิวัต ทรงลูกรับ ทรงทำอัญชลีกรรม
และสามิจิกรรมในสมณรามบุตร ท่านผู้เจริญทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้น
เป็นไฉน ข้าราชการบริพารของพระเจ้าเอเพยยะ คือ ยมกะ โมคคัลลสะ อุกกะ
นาวินาที คันธัพพะ อัคคิเวสสะ เป็นผู้ฉลาดสามารถเล็งเห็นประโยชน์ยิ่งกว่า
ผู้สามารถเล็งเห็นประโยชน์ ในกิจที่ควรทำและกิจที่ควรทำอันยิ่ง ในคำที่
ควรพูดและคำที่ควรพูดอันยิ่ง ? พวกบริวารรับว่าเป็นอย่างนั้นท่านผู้เจริญ
โตเทยยพราหมณ์กล่าวต่อไปว่า เพราะเหตุที่สมณรามบุตร เป็นบัณฑิตยิ่งกว่า
ข้าราชการบริพารผู้เป็นบัณฑิตของพระเจ้าเอเพยยะ เป็นผู้สามารถเล็งเห็นประโยชน์
ยิ่งกว่าผู้สามารถเล็งเห็นประโยชน์ ในกิจที่ควรทำและกิจที่ควรทำอันยิ่ง ในคำ
ที่ควรพูดและคำพูดที่ควรพูดอันยิ่ง ฉะนั้น พวกข้าราชการบริพารของพระเจ้า-

เอเพยยะ จึงเลื่อมใสยิ่งนักในสมณรามบุตร และกระทำความเคารพ อย่างยิ่ง เห็นปานนี้ คือ อภิวัต ลุกรับ อัญชลีกรรม และสามิจกรรม ในสมณรามบุตร ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ น้าอัสจรรย ไม่เคยมีมาแล้ว ข้อที่พระโคตมผู้เจริญตรัสนั้นชอบแล้ว...ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ บัดนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายขอทูลลาไป ข้าพระองค์ทั้งหลายมีกิจมาก มีกรณีะมาก

พ. คุณ่อนพราหมณ์ ท่านจงรู้กาลอันควรในบัดนี้เถิด.

ครั้งนั้นแล วัสสการพราหมณ์มหาอำมาตย์ของแคว้นมคธ ชื่นชมอนุโมทนาภายิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า ลุกจากอาสนะแล้วหลีกไป.

จบวัสสการสูตรที่ ๗

อรรถกถาวัสสการสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในวัสสการสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า โททยยุสฺส คือพราหมณ์ชาวตูกิคาม. บทว่า ปริสฺติ ได้แก่ ในบริษัทผู้ประชุมพร้อมกันแล้ว. บทว่า ปฐฺปารมฺภํ วัตถุประสงค์ ความว่า ประพฤติแล้วดีเตียนผู้อื่น. บทว่า พาโล อัย ราชฯ เป็นอาทิ ท่านกล่าวเพื่อแสดงคำดีเตียน ซึ่งชนเหล่านั้นประพฤติกัน. บทว่า สมนฺณรามปฺตฺเต ได้แก่ อุททกดาบสรามบุตร. บทว่า อภิปฺปสนฺโน ได้แก่ เลื่อมใสเหลือเกิน. บทว่า ปรมฺนิปฺจฺจการํ ได้แก่ กิริยาที่อ่อนน้อมอย่างยิ่งขาด คือประพฤติก่อมนตน. บทว่า ปรีหารกา ได้แก่ บริวาร. บท เป็นต้น ว่า ยมโก เป็นชื่อของบริวารชนเหล่านั้น จริงอยู่ บรรดาบริวารชนเหล่านั้น คนหนึ่งชื่อยมกะ คนหนึ่งชื่อโมคคัลลสะ คนหนึ่งชื่ออุคคะ คนหนึ่ง

ชื่อนาวินากิ คนหนึ่งชื่อคันธัพพะ คนหนึ่งชื่ออัคคิเวสสะ. บทว่า **อสุสุทฺถิ** ในบทว่า **ตุยาสุสุทฺถิ** นี้ เป็นเพียงนิบาต. อธิบายว่า ซึ่งบริวารชนเหล่านั้น ผู้นั่งในบริษัทของตน. บทว่า **อิมิณา นเยน เหนติ** ความว่า โทเทยยพราหมณ์กลับแนะนำ คือ ให้เขารู้ด้วยเหตุนี้.

บทว่า **กรณียาธิกรณียเยสุ** ความว่า ในกิจอันบัณฑิตควรทำ และ กิจที่ควรทำอันยิ่ง. บทว่า **วจนียาธิวจนียเยสุ** ความว่า ในถ้อยคำ ควรกล่าว และถ้อยคำควรกล่าวอันยิ่ง. ในบทว่า **อลมตฺถสตรเห** นี้ ความว่า ผู้สามารถเห็นประโยชน์ทั้งหลาย ชื่อว่าอลมตฺถวาส ผู้สามารถเห็นประโยชน์เกินบริวารชนเหล่านั้น ชื่อว่าอลมตฺถทสฺสตระกว่าชนเหล่านั้น ผู้สามารถเห็นประโยชน์. บทว่า **อลมตฺถสตรโ** ความว่า พระเจ้าเอเพยยะ เป็นผู้ยิ่งกว่า เพราะสามารถเห็นประโยชน์. โทเทยยพราหมณ์ เมื่อถามว่า สมณรามบุตรเป็นผู้ฉลาดกว่าผู้ฉลาดทั้งหลาย เป็นบัณฑิตกว่าบัณฑิตทั้งหลาย จึงกล่าวอย่างนี้. เมื่อเป็นเช่นนั้น บริวารเหล่านั้น เมื่อจะย้อนถาม จึงกล่าว คำเป็นต้นว่า **เอว โภ** แต่โทเทยยพราหมณ์นั้น. ดังนั้น พราหมณ์สรรเสริญ พระเจ้าเอเพยยะบ้าง บริวารของพระเจ้าเอเพยยะนั้นบ้าง อุททกคาบสรามบุตร บ้าง เพราะคนเป็นสัตบุรุษ. อสัตบุรุษเป็นเหมือนคนบอด สัตบุรุษเป็นเหมือน คนมีจักขุ. คนบอดย่อมมองไม่เห็นทั้งคนไม่บอด ทั้งคนบอดด้วยกัน ฉะนั้น อสัตบุรุษย่อมไม่รู้จักทั้งสัตบุรุษ ทั้งอสัตบุรุษฉนั้น. คนมีจักขุ ย่อมเห็น ทั้งคนบอด ทั้งคนไม่บอดฉนั้น. สัตบุรุษ ย่อมรู้จักทั้งสัตบุรุษ ทั้งอสัตบุรุษ ฉนั้น. พราหมณ์ได้อาศัยอำนาจประโยชน์นี้ว่า แม้โทเทยยพราหมณ์ ได้รู้แล้วซึ่งอสัตบุรุษทั้งหลาย เพราะเป็นสัตบุรุษ ดังนี้ จึงมีใจยินดีกล่าวคำ เป็นอาทิว่า **อจฺจิริย โภ โคตม** ดังนี้ อนุโมทนาภายิตของพระตถาคตแล้ว ทำสักการะก็กลับไป.

๘. อุปกสูตร

พระพุทธองค์ทรงโต้วาทีกับอุปกมัณฑิกายบุตร

[๑๘๘] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ภูเขาอิสิมณฑุ ใกล้กรุงราชคฤห์ ครั้งนั้นแล อุปกมัณฑิกายบุตรเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้ามีวาทีอย่างนี้ มีทิวฏฐิอย่างนี้ว่า ผู้ใดผู้หนึ่งกล่าวติเตียนผู้อื่น ผู้นั้นทั้งหมดย่อมไม่อาจให้กุศลกรรมเกิดขึ้นได้ เมื่อไม่อาจให้กุศลกรรมเกิดขึ้นได้ ย่อมเป็นผู้ถูกรหาติเตียน พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนอุปกะ ถ้านุคคล กล่าวติเตียนผู้อื่น เมื่อเขากล่าวติเตียนผู้อื่นอยู่ ย่อมไม่อาจให้กุศลกรรมเกิดขึ้นได้ เมื่อไม่อาจให้กุศลกรรมเกิดขึ้นได้ ย่อมเป็นผู้ถูกรหาติเตียนไซ้ร้ คุณก่อนอุปกะ ท่านนั่นแหละกล่าวติเตียนผู้อื่นย่อมไม่อาจให้กุศลกรรมเกิดขึ้นได้ เมื่อไม่อาจให้กุศลกรรมเกิดขึ้นได้ ย่อมเป็นผู้ถูกรหาติเตียน.

อุป. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุคคลพึงจับปลาที่พอหุดขึ้นเท่านั้น ด้วยแหใหญ่ แม้ฉันใด ข้าพระองค์ก็ฉันนั้น เหมือนกัน พอเอ่ยขึ้นเท่านั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงจับด้วยบ่วงคือวาทีอันใหญ่.

พ. คุณก่อนอุปกะ เราบัญญัติแล้วว่า นี่เป็นอกุศลแล บท พยัญชนะ ธรรมเทศนาของตถาคตในข้อนั้น หาประมาณมิได้ว่า นี่เป็นอกุศลแม้เพราะเหตุนี้ อนึ่ง เราบัญญัติว่า อกุศลนี้ นั่นแล ควรละเสีย บท พยัญชนะ ธรรมเทศนา ของตถาคตในข้อนี้ หาประมาณมิได้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ อกุศลนี้ควรละเสีย อนึ่ง เราบัญญัติไว้แล้วว่า นี่เป็นกุศลแล บทพยัญชนะ

ธรรมเทศนาของตถาคตในข้อนั้น หาประมาณมิได้ว่า นี่เป็นกุศลแม้เพราะเหตุนี้ อนึ่ง เราบัญญัติว่า กุศลนี้นั้นแลควรบำเพ็ญ บท พัยัญชนะ ธรรมเทศนาของตถาคตในข้อนั้น หาประมาณมิได้ว่า กุศลนี้ควรบำเพ็ญแม้เพราะเหตุนี้.

ลำดับนั้นแล อุปกัมมชกิกาบุตรขึ้นชมอนุโมทนาภายิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า ลุกจากอาสนะ ถวายอภิวัต การทำประทักษิณแล้ว เข้าไปเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินมคธพระนามว่าอชาตศัตรูเวเทหิบุตร ครั้นแล้วได้กราบทูลการสนทนาปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งหมดนั้น แก่พระเจ้าแผ่นดินมคธพระนามว่าอชาตศัตรูเวเทหิบุตร เมื่ออุปกัมมชกิกาบุตรกราบทูลอย่างนี้แล้ว พระเจ้าแผ่นดินมคธพระนามว่า อชาตศัตรูเวเทหิบุตรทรงกริ้ว ไม่ทรงพอพระทัย ได้ตรัสกะอุปกัมมชกิกาบุตรว่า เจ้าเด็กลูกชวานาเกลือนี้เอวดี ปากกล้า บังอาจ จักสำคัญพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์นั้นว่าควรรุกราน เข้าอุปกิจงหลิกไป จงพินาศ ฉันทอย่าได้เห็นเจ้าเลย.

จบอุปกสูตรที่ ๘

อรรถกถาอุปกสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอุปกสูตรที่ ๘ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **อุปก** เป็นชื่อของมัชชกิกาบุตรนั้น. บทว่า **มณฺฑิกاپุตุโต** แปลว่า บุตรของนางมัชชกิกา. บทว่า **อุปสงฺกมิ** ความว่า ได้ยินว่า อุปกัมมชกิกาบุตรนั้น เป็นอุปัฏฐากของเทวทัต จึงเข้าไปเฝ้า เพื่อกำหนดว่าเมื่อเราเข้าไปเฝ้า พระศาสดาจักตรัสยกย่องหรือตรัสตำหนิหนอ อาจารย์บางพวกกล่าวดังนี้ก็มี ว่าเข้าไปเฝ้าประสงค์จะฟังคำว่า เทวทัตตกนรก ดำรง

อยู่ชั่วกัป ไครก็แก้ไขมิได้ดังนี้ แล้วจะได้เสียดสีพระศาสดา. บทว่า **ปรูปารมฺภ** **วตุเตติ** ได้แก่ กล่าวติเตียนผู้อื่น บทว่า **สพฺโพ โส น อุปฺปาเทติ** ความว่า ผู้นั้นทั้งหมด ไม่ทำกุศลธรรมให้เกิดขึ้น หรือไม่อาจเพื่อจะทำคำ ของตนให้สมควรได้เลย. บทว่า **อนุปฺปาเทนฺโต การยฺโห โหติ** ความว่า เมื่อไม่อาจให้กุศลธรรมเกิดขึ้นได้ เมื่อไม่อาจทำคำของตนให้สมควรได้ ก็ย่อม เป็นผู้ถูกติเตียน. บทว่า **อุปวชฺโซ** ความว่า ย่อมเป็นผู้ถูกติถูกว่าเหมือนกัน หรือเป็นผู้ประกอบด้วยโทษ อธิบายว่า มีโทษ.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงจับวาทะของอุปกะนั้นแล้ว เมื่อจะ ทรงสวมคอของอุปกะนั้นแล จึงตรัสว่า **ปรูปารมฺภ** เป็นอาทิ. บทว่า **อุมฺมุชฺชมานกฺเวย** ได้แก่ พอยกหัวขึ้นจากน้ำเท่านั้น. ในบทว่า **ตตฺถ** **อปฺริมาณา ปทา** เป็นอาทิ พึงทราบวินิจฉัยดังนี้. บทก็ดี อักษรก็ดี ธรรมเทศนาที่ดี นับไม่ได้ในการบัญญัติว่า อกุศลนั้น. บทว่า **อิติปีทํ** **อกุสลํ** ความว่า แม้บททั้งหลายที่มาแล้วในอกุศลบัญญัติอย่างนี้ว่า แม่นี้ ก็อกุศล แม้เพราะเหตุนี้ ๆ ก่อกุศลดังนี้ก็นับไม่ได้. แม้เมื่อเป็นดังนั้น พระ- ตถาคต พึงทรงแสดงธรรมนั้น ด้วยอาการอย่างหนึ่ง เทศนาของพระองค์ อย่างนี้ ก็พึงนับไม่ได้. เหมือนที่ท่านกล่าววาทะธรรมเทศนาของพระตถาคตนั้น กำหนดถือเอาไม่ได้ บทพยัญชนะแห่งธรรมก็กำหนดถือเอาไม่ได้ เนื้อความ ในทุกวาระพึงทราบด้วยอุบายนี้.

บทว่า **ยวธฺสี วตยํ** คือ เจ้าเด็กนี้ช่างลบถ้อย. **โณณการ-** **กทารโก** คือ เด็กในหมู่บ้านชวานาเกลือ. คำว่า **ยตุร** **หิ นาม** แก่บทเป็น **โย หิ นาม** แปลว่า ชื่อใด. บทว่า **อปฺสทาเทตพฺพํ มณฺณิสฺสุตฺติ** คือ

จักสำคัญพระพุทธเจ้าว่าควรระราน. บทว่า อเปหิ ความว่า เจ้าจงหลีกเลี่ยงไป
อย่ามายืนต่อหน้าข้าณะ ก็พระเจ้าอชาตศัตรู ตรัสอย่างนี้แล้ว โปรดให้บริวาร
จับคอคร่าออกไปแล.

จบอรรถกถาอุปกสูตรที่ ๘

๕. สัจฉิกิริยสูตร

ว่าด้วยธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ๔ ประการ

[๑๘๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมที่ควรกระทำให้แจ้ง ๔ ประการนี้
๔ ประการเป็นไฉน? คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมที่ควรกระทำให้แจ้งด้วย
กายก็มี ที่ควรกระทำให้แจ้งด้วยสติก็มี ที่ควรกระทำให้แจ้งด้วยจักขุก็มี ที่
ควรกระทำให้แจ้งด้วยปัญญาก็มี คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่ควรกระทำ
ให้แจ้งด้วยกายเป็นไฉน คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย วิโมกข์ ๘ ควรกระทำให้แจ้ง
ด้วยกาย. ก็ธรรมที่ควรกระทำให้แจ้งด้วยสติเป็นไฉน? ปุพเพนิวาสควร
กระทำให้แจ้งด้วยสติ. ก็ธรรมที่ควรกระทำให้แจ้งด้วยจักขุเป็นไฉน การจูดิ
และอุปบัติของสัตว์ทั้งหลาย ควรกระทำให้แจ้งด้วยจักขุ. ก็ธรรมที่ควรกระทำ
ให้แจ้งด้วยปัญญาเป็นไฉน? ความสิ้นอาสวะทั้งหลาย ควรกระทำให้แจ้งด้วย
ปัญญา.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่ควรกระทำให้แจ้ง ๔ ประการนี้แล.

จบสัจฉิกิริยสูตรที่ ๕

อรรถกถาสัจฉิกิริยสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในสัจฉิกิริยสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า กายน ได้แก่ ด้วยนามกาย. บทว่า สจฺฉิกฺรณียา ได้แก่ ฟังทำให้ประจักษ์. บทว่า สติยา ได้แก่ ด้วยบุพเพนิวาสานุสสติ. บทว่า จกฺขุณา คือด้วยทิพจักขุ. บทว่า ปญฺญา ความว่า วิปัสสนาปัญญา ฟังทำให้แจ้งด้วยฉานปัญญา มรรคปัญญา ฟังทำให้แจ้งด้วยวิปัสสนาปัญญา ผลปัญญา ฟังทำให้แจ้งด้วยมรรคปัญญา ปัจจเวกขณปัญญา ฟังทำให้แจ้งด้วยผลปัญญา. อธิบายว่า ฟังบรรลุ. ส่วนพระอรหันต์กล่าวคือความสิ้นอาสวะชื่อว่า ฟังทำให้แจ้งด้วยปัจจเวกขณปัญญา.

จบอรรถกถาสัจฉิกิริยสูตรที่ ๕

๑๐. อุโปสถสูตร

พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญภิกษุบริษัท

[๑๕๐] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ บุพพาราม-
ประสาทของมิกคารมารดา ใกล้พระนครสาวัตถี ก็โดยสมัยนั้นแล พระผู้มี-
พระภาคเจ้าแวดล้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ประทับนั่งในวันอุโบสถ ครั้งนั้นแล
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรวจดูภิกษุสงฆ์ซึ่งเป็นผู้นั่งเรียบร้อยแล้ว ตรัสกะภิกษุ
ทั้งหลายว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บริษัทนี้เจียบ ปราศจากเสียงสนทนา
บริสุทธิ์ ตั้งอยู่ในสภาวะ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้ก็เป็นเช่นนั้น บริษัท

เช่นใดที่บุคคลหาได้ยาก แม้เพื่อจะเห็นในโลก ภิกษุสงฆ์นี้เป็นเช่นนั้น บริษัทนี้ก็เป็นเช่นนั้น บริษัทเช่นใดเป็นผู้ควรของค่านับ เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรของทำบุญ เป็นผู้ควรทำอัญชลี เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งไปกว่า ภิกษุสงฆ์นี้ก็เป็นอย่างนั้น บริษัทนี้ก็เป็นอย่างนั้น แม้ของน้อยที่เขาให้ในบริษัทเช่นใด ย่อมเป็นของมาก ของมากที่เขาให้ในบริษัทเช่นใด ย่อมเป็นของมากยิ่งขึ้นกว่า ภิกษุสงฆ์นี้ก็เป็นอย่างนั้น บริษัทนี้ก็เป็นอย่างนั้น การไปเพื่อจะดูบริษัทเช่นใด แม้จะนับด้วยโยชน์ ถึงจะต้องเอาเสบียงทางไปก็ควร ภิกษุสงฆ์นี้ก็เป็นอย่างนั้น ภิกษุสงฆ์เห็นปานนั้น คือในภิกษุสงฆ์นี้ ภิกษุทั้งหลายที่ถึงความเป็นเทพก็มี ภิกษุทั้งหลายที่ถึงความเป็นพรหมก็มี ภิกษุทั้งหลายที่ถึงชั้นอานัญชาก็มี ภิกษุทั้งหลายที่ถึงความเป็นอริยะก็มี คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อย่างไรภิกษุจึงชื่อว่าถึงความเป็นเทพ ? ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สัจจจากาม ฯลฯ บรรลุปฐมฌาน ฯลฯ บรรลุทุติยฌาน ฯลฯ บรรลุตติยฌาน ฯลฯ บรรลุจตุตถฌาน ฯลฯ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้แล ภิกษุชื่อว่าถึงความเป็นเทพ.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อย่างไร ภิกษุจึงชื่อว่าถึงความเป็นพรหม ภิกษุในธรรมวินัยนี้ มีใจประกอบด้วยเมตตาแผ่ไปสู่ทิศหนึ่งอยู่. ทิศที่สอง ทิศที่สาม ทิศที่สี่ ก็เหมือนกัน ตามนัยนี้ ทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลก ทั่วสัตว์ทุกเหล่า ในที่ทุกสถาน ด้วยใจประกอบด้วยเมตตาอันไพบุลย์ ถึงความเป็นใหญ่ หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มี ความเบียดเบียนอยู่ มีใจประกอบด้วยกรุณา... มีใจประกอบด้วยมุทิตา... มีใจประกอบด้วยอุเบกขา แผ่ไปสู่ทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่สอง ทิศที่สาม ทิศที่สี่ ก็เหมือนกัน ตามนัยนี้ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลก

ท้าวสัตว์ทุกเหล่า ในที่ทุกสถาน ด้วยใจประกอบด้วยอุเบกขาอันไพบุลย์ ถึงความเป็นใหญ่ หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้แล ภิกษุจึงชื่อว่าถึงความ เป็นพรหม.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อย่างไรภิกษุจึงชื่อว่าถึงชั้นอานนชลา ? ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เพราะล่วงรูปสังขยาโดยประการทั้งปวง เพราะดับสิ้นปฏิมสังขยา เพราะไม่ม่นสิการถึงนันทตสังขยา บรรลุอากาศาณัญจายตนฌาน ด้วยบริกรรมว่า อากาศไม่มีที่สุด เพราะล่วงอากาศาณัญจายตนะโดยประการทั้งปวง บรรลิวินัญจายตนฌาน ด้วยบริกรรมว่า วินัญจานไม่มีที่สุด เพราะล่วงวินัญจายตนะโดยประการทั้งปวง บรรลุอาภิญญายตนฌาน ด้วยบริกรรมว่า อะไร ๆ ไม่มี เพราะล่วงอาภิญญายตนะโดยประการทั้งปวง บรรลุเนวาสัญญาตสังขยาตนฌาน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้แล ภิกษุจึงชื่อว่าถึงชั้นอานนชลา.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อย่างไร ภิกษุจึงชื่อว่าถึงความ เป็นอริยะ ? ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมรู้ชัดตามความจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้แลภิกษุจึงชื่อว่าถึงความ เป็นอริยะ.

จบอุโปสถสูตรที่ ๑๐

จบโยธาชีวรคที่ ๔

อรรถกถาอุโปสถสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในอุโปสถสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ตฺถุหิฏฺฐํ ตฺถุหิฏฺฐํ** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
เหลียวดูทางทิศใด ๆ ทางทิศนั้น ๆ ภิกษุสงฆ์หนึ่งเจียบอยู่. บทว่า **ภิกฺขุ**
อามนุเตสิ ความว่า ทรงเหลียวดูด้วยพระจักขุอันเลื่อมใสแล้ว เกิดปราโมทย์
ในธรรม จึงตรัสกะภิกษุทั้งหลาย ผู้ถึงพร้อมด้วยข้อปฏิบัติ เพราะทรงประสงค์
จะยกย่องธรรม. บทว่า **อปฺปลาปา** ได้แก่ บริษัทเวฬุการสนทนา. บท
นอกนี้เป็นไวพจน์ของบทว่า **อปฺปลาปา** นั้นนั่นเอง. บทว่า **สุทฺธา** คือ
หมดมลทิน. บทว่า **สاره ปติฏฺฐิตา** ได้แก่ ตั้งอยู่ในธรรมสภาวะมีศีลสภาวะ
เป็นต้น. บทว่า **อลิ** แปลว่า ควร. บทว่า **โยชนคณนานิ** ความว่า
ระยะทางโยชน์หนึ่ง แม้ ๑๐ โยชน์ มากกว่านั้น ก็เรียกว่านับเป็นโยชน์. แต่ใน
ที่นี้ประสงค์เอาร้อยโยชน์บ้าง พันโยชน์บ้าง. บทว่า **ปฺุณฺเณปิ** ได้แก่
เสบียงทาง เรียก **ปฺุณฺเณ** อธิบายว่า แม้จะต้องถือเอาเสบียงทางเข้าไปหา
ก็ควรแท้. บาลีว่า **ปฺุณฺเณ** ดังนี้ก็มี. เนื้อความของบทนั้นว่า ห่อของมีอยู่
ที่ป่าของบุคคลนั้น เหตุนั้น บุคคลนั้นชื่อว่า มีห่ออยู่ที่ป่าด้วย ห่ออยู่ที่ป่านั้น.
มีอธิบายว่า สะพายเสบียงไปดังนี้.

บัดนี้ ตรัสว่า **สนฺติ ภิกฺขเว** เป็นอาทิ เพื่อทรงแสดงว่า ภิกษุทั้งหลาย
ผู้ประกอบด้วยคุณทั้งหลายที่เห็นปานนี้ มีอยู่ในที่นี้. บรรดาบทเหล่านั้น
บทว่า **เทวปฺปตฺตา** ความว่า ภิกษุทั้งหลาย ถึงชั้นทิพวิหารที่เป็นเหตุเกิด
เป็นอุปปีตติเทพ และชั้นพระอรหันต์ด้วยทิพวิหาร. บทว่า **พฺุรหมปฺปตฺตา**
ความว่า ภิกษุทั้งหลาย ถึงชั้นพรหมวิหารเหตุสำเร็จเป็นพรหม ด้วยอรรถ

ว่าไม่มีโทษ และชั้นพระอรหันต์ด้วยพรหมวิหาร. บทว่า อานนชปุตฺตา ความว่า ภิกษุทั้งหลาย ถึงชั้นอานนชชเหตุสำเร็จเป็นความไม่หวั่นไหว และชั้นพระอรหันต์ด้วยอานนชช. บทว่า อริยปุตฺตา ความว่า ล่วงภาวะปุลฺลชน ถึงภาวะพระอริยะ.

ในบทว่า เอว โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ เทวปุตฺโต โหติ เป็นอาทิ มีวินิจฉัยดังนี้ ภิกษุตั้งอยู่ในจุดตกฉานที่เป็นรูปาพจร อย่างนี้แล้ว จึงกลับจิตไปบรรลुพระอรหันต์ ชื่อว่าเป็นผู้ถึงชั้นเทพ. ภิกษุตั้งอยู่ในพรหมวิหาร ๔ กลับจิตไปบรรลุพระอรหันต์ ชื่อว่าเป็นผู้ถึงชั้นพรหม. ตั้งอยู่ในอรุพฉาน ๔ กลับจิตไปบรรลุพระอรหันต์ ชื่อว่าเป็นผู้ถึงชั้นอานนชช. มรรค ๔ และผล ๓ ตรัสด้วยสัจจะ มีบทว่า อิทํ ทุกฺขํ ดังนี้ เป็นอาทิ เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้บรรลุอริยธรรมนี้ จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้ถึงชั้นอริยะ.

จบอรรถกถาอุโปสถสูตรที่ ๑๐

จบโยธาชีวรคกรรมนาที่ ๔

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. โยธสูตร
๒. ปาฎิโกภสูตร
๓. สุตสูตร
๔. อภยสูตร
๕. พราหมณสัจจสูตร
๖. อุมมังกสูตร
๗. วัสสการสูตร
๘. อุปกสูตร
๙. สัจฉิกิริยสูตร
๑๐. อุโปสถสูตร และอรรถกถา.

มหาวรรคที่ ๕

๑. โสทานุคตสูตร

ว่าด้วยอานิสงส์การฟังธรรม ๔ ประการ

[๑๕๑] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ ๔ ประการแห่งธรรมทั้งหลาย ที่บุคคลฟังเนื่อง ๆ คล่องปาก ชื่นใจ แทนตลอดด้วยดีด้วยทิฐฐิ อันบุคคล ฟังหวังได้ อานิสงส์ ๔ ประการเป็นไฉน คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุใน ธรรมวินัยนี้ย่อมเล่าเรียนธรรม คือ สุตตะ...เวทัลละ ธรรมเหล่านั้นเป็น ธรรมอันภิกษุนั้นฟังเนื่อง ๆ คล่องปาก ชื่นใจ แทนตลอดด้วยดีด้วยทิฐฐิ เหมมีสติ หลงลืม เมื่อการทำกาละ ย่อมเขาถึงเทพนิกายหมู่ใดหมู่หนึ่ง บทแห่งธรรมทั้งหลาย ย่อมปรากฏแก่เธอผู้มีความสุขในภพนั้น สติบังเกิดขึ้นช้า แต่ตั้งแต่วันนั้นย่อมเป็นผู้บรรลुकุณวิเศษ เร็วพลัน คุก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เป็น อานิสงส์ประการที่ ๑ แห่งธรรมทั้งหลายที่บุคคลฟังเนื่อง ๆ คล่องปาก ชื่นใจ แทนตลอดด้วยดีด้วยทิฐฐิ อันบุคคลฟังหวังได้.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุย่อมเล่าเรียนธรรม คือ สุตตะ...เวทัลละ ธรรมเหล่านั้นเป็นธรรมอันภิกษุนั้นฟังเนื่อง ๆ คล่องปาก ชื่นใจ แทนตลอด ด้วยดีด้วยทิฐฐิ เหมมีสติหลงลืม เมื่อกระทำกาละ ย่อมเข้าถึงเทพนิกาย หมู่ใดหมู่หนึ่ง บทแห่งธรรมทั้งหลายย่อมไม่ปรากฏแก่เธอ ผู้มีความสุขอยู่ใน ภพนั้นเลย แก่ภิกษุผู้มีฤทธิ์ ถึงความชำนาญแห่งจิต แสดงธรรมแก่เทพบริษัท เหมมีความปริวิตกอย่างนี้ว่า ในกาลก่อนเราได้ประพฤติพรหมจรรย์ในธรรม-

วินัยใด นี่คือธรรมวินัยนั้น สติบังเกิดขึ้นช้า แต่ว่าสัตว์นั้นยอมบรรลुकุณวิเศษ เร็วพลัน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุรุษผู้ฉลาดต่อเสียงกลอง เขาเดินทางไกล ฟังได้ยินเสียงกลอง เขาไม่ฟังมีความสงสัย หรือเคลือบแคลงว่า เสียงกลอง หรือไม่ใช่หนอ ที่แท้เขาฟังถึงความตกลงใจว่า เสียงกลองที่เดียว ฉันทิ ภิกษุก็ฉันทิเหมือนกัน ย่อมเล่าเรียนธรรม ฯลฯ ย่อมเป็นผู้บรรลुकุณวิเศษ เร็วพลัน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นอานิสงส์ประการที่ ๒ แห่งธรรมทั้งหลาย ที่ภิกษุฟังเนื่อง ๆ คล่องปาก ขึ้นใจ แทะตลอดด้วยดีด้วยทิฐฐิ อันบุคคล ฟังหวังได้.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุยอมเล่าเรียนธรรม คือ สุตตะ...บทแห่งธรรม ทั้งหลาย ย่อมไม่ปรากฏแก่เธอผู้มีความสุขอยู่ในภพนั้นเลย ทั้งภิกษุผู้มีฤทธิ์ ถึงความชำนาญแห่งจิต ก็ไม่ได้แสดงธรรมในเทพบริษัท แต่เทพบุตรยอม แสดงธรรมในเทพบริษัท เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า ในกาลก่อนเราได้ประพฤติ พรหมจรรย์ในธรรมวินัยใด นี่คือธรรมวินัยนั้นเอง สติบังเกิดขึ้นช้า แต่ว่า สัตว์นั้นยอมเป็นผู้บรรลुकุณวิเศษ เร็วพลัน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุรุษผู้ฉลาด ต่อเสียงสังข์เขาเดินทางไกล ฟังได้ฟังเสียงสังข์เข้า เขาไม่ฟังมีความสงสัยหรือ เคลือบแคลงว่า เสียงสังข์หรือมิใช่หนอ ที่แท้เขาฟังถึงความตกลงใจว่า เสียงสังข์ ฉันทิ ภิกษุก็ฉันทิเหมือนกัน ย่อมเล่าเรียนธรรม คือ สุตตะ ฯลฯ ย่อม เป็นผู้บรรลुकุณวิเศษ เร็วพลัน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นอานิสงส์ประการที่ ๓ แห่งธรรมทั้งหลายที่ภิกษุฟังเนื่อง ๆ คล่องปาก ขึ้นใจ แทะตลอดด้วยดีด้วยทิฐฐิ อันบุคคล ฟังหวังได้.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุยอมเล่าเรียนธรรม คือ สุตตะ...บทแห่ง ธรรมทั้งหลาย ย่อมไม่ปรากฏแก่เธอผู้มีความสุขอยู่ในภพนั้นเลย แม้ภิกษุ

ผู้มีฤทธิ์ ถึงความชำนาญแห่งจิต ก็มีได้แสดงธรรมในเทพบริษัท แม้เทพบุตร
ก็ไม่ได้แสดงธรรมในเทพบริษัท แต่เทพบุตรผู้เกิดก่อนเดือนเทพบุตรผู้เกิด
ทีหลังว่า ท่านผู้บรรลุทุกข่อมระลึกได้หรือว่า เราได้ประพฤติพรหมจรรย์ใน
กาลก่อน เธอกล่าวอย่างนี้ว่า เราระลึกได้ท่านผู้บรรลุทุกข์ ๆ สติบังเกิดขึ้นช้า
แต่ว่าสัตว์นั้นย่อมเป็นผู้บรรลุคุณวิเศษ เร็วพลัน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สหาย
ของคนเล่นฝุ่นด้วยกัน เขามาพบกัน บางครั้งบางครั้งว ในที่บางแห่ง สหาย
คนหนึ่ง ฟังกล่าวกะสหายคนนั้นอย่างนี้ว่า สหาย ท่านระลึกกรรมเมื่อนี้ได้หรือ
เขาฟังกล่าวอย่างนี้ว่า เราระลึกได้ เราระลึกได้ ฉันทใด ภิกษุก็ฉันทนั้นเหมือนกัน
ย่อมเล่าเรียนธรรม ฯลฯ ย่อมเป็นผู้บรรลุคุณวิเศษ เร็วพลัน คู่ก่อนภิกษุ-
ทั้งหลาย นี่เป็นอานิสงส์ประการที่ ๔ แห่งธรรมทั้งหลายที่ภิกษุพึงเนื่อง ๆ
คล่องปาก ขึ้นใจ แหวงตลอดด้วยดีด้วยทิฏฐิ อันบุคคลพึงหวังได้.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ ๔ ประการนี้ แห่งธรรมทั้งหลายที่
ภิกษุพึงแล้วเนื่อง ๆ คล่องปาก ขึ้นใจ แหวงตลอดด้วยดีด้วยทิฏฐิ อันบุคคล
พึงหวังได้.

จบโศตานุคตสูตรที่ ๑

มหาวรรคพรรณนาที่ ๕

อรรถกถาโสตานุกตสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในโสตานุกตสูตรที่ ๑ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า โสตานุกตานิ ความว่า ธรรมที่บุคคลเจียโสตประสาทฟัง แล้วกำหนดด้วยโสตญาณ. บทว่า จตฺตารโ อานิสฺสา ปาฎิกงฺขา ความว่า คุณานิสงส์ ๔ ประการ ฟังหวังได้. ก็สูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปรารภ ด้วยอำนาจอตัฏฐปิตติ เหตุเกิดเรื่อง. ถามว่า ด้วยอำนาจเหตุเกิดเรื่องอะไร. ตอบว่า ด้วยอำนาจเหตุเกิดเรื่อง คือ การที่ภิกษุทั้งหลายไม่เข้าไปฟังธรรม. ได้ยินว่า พวกพราหมณ์ ๕๐๐ บวชแล้ว ไม่ไปฟังธรรมด้วยคิดว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อตรัสแต่ถึงค์ วจนะ วิภติ บท และพยัญชนะเป็นต้น จักตรัสแต่ข้อที่พวกเรารู้แล้วทั้งนั้น ข้อที่เรายังไม่รู้ จักตรัสอะไรได้ ดังนี้. พระศาสดาได้สดับเรื่องนั้นแล้ว จึงให้เรียกพราหมณ์ที่บวชเหล่านั้นมาแล้ว ตรัสว่า เพราะอะไร พวกเธอจึงทำอย่างนี้ พวกเธอจงฟังธรรมด้วยความเคารพ เมื่อฟังธรรมด้วยความเคารพ และสาธยายธรรม อานิสงส์เหล่านี้ เท่านั้นเป็นหวังได้ดังนี้ เมื่อทรงแสดงจึงเริ่มเทศนา.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ฌมฺมํ ปริยาปฺณนติ ความว่า ภิกษุ ย่อมเล่าเรียนธรรม คือ บาลี ซึ่งเป็นนวังคสัตถุศาสน์คำสอนของพระศาสดา มีองค์ ๕ มีสุตตะ เคยยะเป็นอาทิ. บทว่า โสตานุกตฺตา โหนฺติ ความว่า ธรรมเหล่านั้นก็ย่อมตามไปเข้าโสตเนื่อง ๆ. บทว่า มนฺสถานุเปกฺขิตฺตา ได้แก่ ตรวจดูด้วยจิต. บทว่า ทิฏฺฐิจฺฉา สุปฺปฏิวิทฺธา ความว่า รู้ทะลุปรุโปร่งดี คือทำให้แจ่มแจ้งด้วยปัญญาทั้งโดยผล ทั้งโดยเหตุ. พระพุทธพจน์ บทว่า มุฏฺฐสฺสฺสติ กาลํ กุรฺมาโน นี้ มิใช่ตรัส เพราะไม่มีสติระลึกถึง

แต่ตรัสหมายถึง การตายของปुณฺชน. จริงอยู่ ปุณฺชนชื่อว่าหลงลืมสติตาย. บทว่า **อุปฺปชฺชติ** ความว่า ภิกษุตั้งอยู่ในศีลอันบริสุทธฺิแล้ว ย่อมเกิดขึ้น เทวโลก. บทว่า **ธมฺมุปฺปทา ปิลาปนฺนติ** ความว่า ธรรมคือพระพุทฺธวจนะ ที่คล่องปาก อันมีการสาธยายเป็นมุลมาแต่ก่อนทั้งหมด ย่อมลอยเด่นปรากฏรู้ ได้ชัด แก่ภิกษุผู้มีสุข ซึ่งเกิดในระหว่างภพ เหมือนเงาในกระจกใส. บทว่า **ทนฺโน** ภิกษุเว **สตฺตฺวาโท** ความว่า การระลึกถึงพระพุทฺธพจน์เกิดขึ้นช้า คือ หนัก. บทว่า **อล โส สตฺโร จิปรฺเมว วิเสสคามิ โหติ** ความว่า ย่อมบรรลุนิพพาน. บทว่า **อิทฺธิมา เจโตวสิปรฺตฺโต** ได้แก่ พระชินาสพ ผู้ถึงพร้อมด้วยฤทธิ์ถึงความเชี่ยวชาญแห่งจิต. ในบทว่า **อัย วา โส ธมฺม-วินโย** นี้ วา ศัพท์มีอรรถว่า กระจ่างแจ้ง.

บทว่า **ยตุล** คือ ในธรรมวินัยใด. บทว่า **พฺรหฺมจฺริยํ อจฺริ** ได้แก่ เราได้อยู่ประพฤติพรหมจรรย์. บทนั้น ตรัสด้วยอำนาจการระลึกถึง พระพุทฺธพจน์ว่า ชื่อว่าพระพุทฺธพจน์แม่นี้ เราก็ได้เล่าเรียนมาแล้วแต่ก่อน. บทว่า **เทวปฺตฺโต** ได้แก่ เทวบุตรผู้เป็นธรรมกถิกองค์หนึ่ง คุจปัญจาล-จันหาเทวบุตร คุจหัตถกมหาพรหมและคุจสนังกุมารพรหม. บทว่า **โอปฺปา-ติโก** **โอปฺปาติกั** **สฺวเรติ** ความว่า เทวบุตรผู้เกิดก่อนให้เทวบุตรผู้เกิด ภายหลังระลึก ทรงแสดงความที่สหายเหล่านั้นสนิทสนมกันมานาน ด้วยบทว่า **สทฺปฺสฺสึทฺถกานัน**. บทว่า **สฺมาคจฺเจยฺย** ความว่า สหายเหล่านั้น ฟังไป พร้อมหน้ากันที่ศาลาข้าง ที่โคนต้นไม้ข้าง. บทว่า **เอว วทฺเยย** ความว่า สหายผู้นั่งก่อนที่ศาลาข้าง ที่โคนต้นไม้ข้าง ฟังกล่าวอย่างนี้กะสหายผู้มา ภายหลัง. บทที่เหลือทุกแห่ง ฟังทราบโดยนัยที่กล่าวมาแล้วแล.

จบอรรถกถาโศตานุคตสูตรที่ ๑

๒. ฐานสูตร

ว่าด้วยฐานะ ๔ ที่พึงรู้ด้วยฐานะ ๔

[๑๕๒] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ฐานะ ๔ ประการนี้ พึงรู้ด้วยฐานะ ๔ ฐานะ ๔ เป็นไฉน ? คุก่อนภิกษุทั้งหลาย สิลพึงรู้ได้ด้วยการอยู่ร่วมกัน และสิลนั้น พึงรู้ได้ด้วยกาลนาน ไม่ใช่เล็กน้อย มนสิการอยู่จึงจะรู้ ไม่มนสิการอยู่หาไม่รู้ คนมีปัญญาจึงจะรู้ คนมีปัญญาทรามหาไม่รู้ ความสะอาดพึงรู้ได้ด้วยถ้อยคำ และความสะอาดนั้นพึงรู้ได้โดยกาลนาน ไม่ใช่เล็กน้อย มนสิการอยู่จึงจะรู้ ไม่มนสิการหาไม่รู้ คนมีปัญญาจึงจะรู้ คนมีปัญญาทรามหาไม่รู้ กำลังใจพึงรู้ได้ในอันตราย และกำลังใจนั้นแล พึงรู้ได้โดยกาลนาน ไม่ใช่เล็กน้อย มนสิการจึงจะรู้ ไม่มนสิการหาไม่รู้ คนมีปัญญาจึงจะรู้ คนมีปัญญาทรามหาไม่รู้ ปัญญาพึงรู้ได้ด้วยการสนทนาและปัญญานั้นแลพึงรู้ได้โดยกาลนาน ไม่ใช่เล็กน้อย มนสิการจึงจะรู้ ไม่มนสิการหาไม่รู้ คนมีปัญญาจึงจะรู้ คนมีปัญญาทรามหาไม่รู้.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็คำที่เรากล่าวไว้ว่า สิลพึงรู้ได้ด้วยการอยู่ร่วมกัน ... คนมีปัญญาทรามหาไม่รู้ ดังนี้ นี้เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยอะไร ? บุคคลในโลกนี้ เมื่ออยู่ร่วมกับบุคคลย่อมรู้อย่างนี้ว่า ท่านผู้นี้มักทำสิดให้ขาด มักทำให้ทะเลาะ มักทำให้ต่าง มักทำให้พริ้ว ตลอดกาลนานแล ไม่กระทำติดต่อกัน ไม่ประพฤติดิตต่อกันในสิดทั้งหลาย ท่านผู้นี้เป็นคนทุสิด หาใช่เป็นคนมีสิดไม่ อนึ่ง บุคคลในโลกนี้ เมื่ออยู่ร่วมกับบุคคลย่อมรู้อย่างนี้ว่า ท่านผู้นี้มีปกติไม่ทำสิดให้ขาด ไม่ทำให้ทะเลาะ ไม่ทำให้ต่าง ไม่ทำให้พริ้ว ตลอดกาลนาน มีปกติทำติดต่อกัน ประพฤติดิตต่อกันในสิดทั้งหลาย ท่านผู้นี้

เป็นผู้มีศีล หาใช่เป็นผู้ทุศีลไม่ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย คำที่เรากล่าวไว้ว่า ศีลพึงรู้ได้ด้วยกายการอยู่ร่วมกัน...คนปัญญาทราทรู้ไม่ ดังนี้ นี้เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยข้อนี้.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็คำที่เรากล่าวไว้ว่า ความสะอาดพึงรู้ได้ด้วยถ้อยคำ...คนมีปัญญาทราทรู้ไม่ ดังนี้ นี้เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยอะไร บุคคลในโลกนี้ สนทนากับบุคคลย่อมรู้อย่างนี้ว่า ท่านผู้นี้พูดกันตัวต่อตัว เป็นอย่างหนึ่ง พูดกันสองต่อสองเป็นอย่างหนึ่ง พูดกันสามคนเป็นอย่างหนึ่ง พูดกันหลายคนเป็นอย่างหนึ่ง ท่านผู้นี้พูดคำหลังคิดแยกไปจากคำก่อน ท่านผู้นี้มีถ้อยคำไม่บริสุทธิ์ ท่านผู้นี้หา มีถ้อยคำบริสุทธิ์ไม่ อนึ่ง บุคคลในโลกนี้ เมื่อสนทนากับบุคคลย่อมรู้อย่างนี้ว่า ท่านผู้นี้พูดกันตัวต่อตัวเป็นอย่างไร พูดกันสองคน สามคน มากคน ก็อย่างนั้น ท่านผู้นี้พูดคำหลังไม่คิดแยกจากคำก่อน มีถ้อยคำบริสุทธิ์ ท่านผู้นี้หา มีถ้อยคำไม่บริสุทธิ์ไม่ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย คำที่เรากล่าวไว้ว่า ความสะอาดพึงรู้ได้ด้วยถ้อยคำ...คนมีปัญญาทราทรู้ไม่ ดังนี้ นี้เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยข้อนี้.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็คำที่เรากล่าวไว้ว่า กำลังใจพึงรู้ได้ในอันตราย...คนมีปัญญาทราทรู้ไม่ ดังนี้ นี้เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยอะไร ? บุคคลบางคนในโลกนี้ กระทบความเสื่อมญาติ กระทบความเสื่อมโภคทรัพย์ หรือกระทบความเสื่อมเพราะโรค ย่อมไม่พิจารณาอย่างนี้ว่า โลกสันนิวาสนี้เป็นอย่างไรเอง การได้อัตภาพเป็นอย่างนั้น ในโลกสันนิวาสนี้ตามที่เป็นแล้ว ในการได้อัตภาพตามที่เป็นแล้ว โลกธรรม ๘ คือ ลาภ ๑ ความเสื่อมลาภ ๑ ยศ ๑ ความเสื่อมยศ ๑ นินทา ๑ สรรเสริญ ๑ สุข ๑ ทุกข์ ๑ ย่อมหมุนเวียนไปตามโลก และโลกย่อมหมุนไปตามโลกธรรม ๘ ดังนี้ บุคคลนั้นกระทบ

ความเสื่อมญาติ กระทบความเสื่อมโภคทรัพย์ หรือกระทบความเสื่อมเพราะโรค ย่อมเศร้าโศก ลำบากใจ รำไร ทุนบอกคร่ำครวญ ถึงความหลงไหล ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ กระทบความเสื่อมญาติ กระทบความเสื่อมโภคทรัพย์ หรือกระทบความเสื่อมเพราะโรค ย่อมพิจารณาอย่างนี้ว่าโลกสันนิวาสนี้เป็นอย่างนั้นเอง การได้อัตภาพเป็นอย่างนั้น ในโลกสันนิวาสดตามที่เป็นแล้ว ในการได้อัตภาพตามที่เป็นแล้ว โลกธรรม ๘ คือ ลภ ๑ ความเสื่อมลภ ๑ ยศ ๑ ความเสื่อมยศ ๑ นินทา ๑ สรรเสริญ ๑ สุข ๑ ทุกข์ ๑ มหุนเวียนไปตามโลก และโลกย่อมหมุนเวียนตามโลกธรรม ๘ ดังนี้ บุคคลนั้นกระทบความเสื่อมญาติ กระทบความเสื่อมโภคทรัพย์ หรือกระทบความเสื่อมเพราะโรค ย่อมไม่เศร้าโศก ไม่ลำบากใจ ไม่รำไร ไม่ทุนบอกคร่ำครวญ ไม่ถึงความหลงไหล คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย คำที่เรากล่าวว่า กำลังใจพึงรู้ได้ในอันตราย... คนมีปัญญาทราบหาไม่รู้ไม่ ดังนี้ นี้เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยข้อนี้.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็คำทำเรากล่าวว่า ปัญญาพึงรู้ได้ด้วยการสนทนา ... คนมีปัญญาทราบหาไม่รู้ไม่ ดังนี้ นี้เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยอะไร บุคคลบางคนในโลกนี้ สนทนากับบุคคลย่อมรู้อย่างนี้ว่า ความลึกซึ้งของท่านผู้นี้เพียงไร อภินิหารของท่านผู้นี้เพียงไร และการถามปัญหาของท่านผู้นี้เพียงไร ท่านผู้นี้ปัญญาทราบ ท่านผู้นี้ไม่มีปัญญา ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะท่านผู้นี้ไม่อ้างบทความอันลึกซึ้ง อันสงบ ประณีต ที่สามัญชนคาดไม่ถึง ละเอียด อันบัณฑิตพึงรู้ได้ อนึ่ง ท่านผู้นี้กล่าวธรรมอันใด ท่านผู้นี้ไม่สามารถจะบอก แสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก กระทำให้ตื่น ซึ่งเนื้อความแห่งธรรมเป็นได้ โดยย่อหรือโดยพิสดาร ท่านผู้นี้มีปัญญาทราบ ท่านผู้นี้ไม่มีปัญญา คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บุรุษผู้มีจักขุยืนอยู่ที่ฝั่งห้วงน้ำ พึงเห็นปลาเล็ก ๆ ผุดอยู่ เขาพึงทราบได้ว่า กิริยาผุดของปลาตัวนี้เป็นอย่างไร ทำให้เกิดคลื่น

เพียงไหน และมีความเร็วเพียงไร ปลาตัวนี้เล็ก ไม่ใช่ปลาตัวใหญ่ ดังนี้
ฉันใด บุคคลเมื่อสนทนากับบุคคลก็ฉันนั้นเหมือนกัน ย่อมรู้อย่างนี้ว่า ความ
ลึกซึ้งของท่านผู้นี้เพียงไร ฯลฯ ท่านผู้นี้มีปัญญาทรม ท่านผู้นี้ไม่มีปัญญา
ดังนี้ ส่วนบุคคลในโลกนี้ สนทนาอยู่กับบุคคลย่อมรู้อย่างนี้ว่า ความลึกซึ้ง
ของท่านผู้นี้เพียงไร อภินิหารของท่านผู้นี้เพียงไร การถามปัญหาของท่าน
ผู้นี้เพียงไร ท่านผู้นี้มีปัญญา ท่านผู้นี้ไม่ใช่ทรมปัญญา ซ้อนั้นเพราะเหตุ
อะไร เพราะท่านผู้นี้ย่อมอ้างบทความลึกซึ้ง สงบ ประณีต สามัญชนคาด
ไม่ถึง ละเอียด อันบัณฑิตพึงรู้ได้ และท่านผู้นี้ย่อมกล่าวธรรมใด ท่านผู้นี้
เป็นผู้สามารถเพื่อจะบอก เพื่อแสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก
กระทำให้ตื่น ซึ่งเนื้อความแห่งธรรมนั้น ทั้งโดยย่อหรือพิสดารได้ ท่านผู้นี้
เป็นผู้มีปัญญา ท่านผู้นี้หาใช่เป็นผู้มีปัญญาทรมไม่ ดังนี้ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
บุรุษผู้มีจักขุยืนอยู่ที่ฝั่งห้วงน้ำ พึงเห็นปลาตัวใหญ่กำลังผุด เขาพึงรู้อย่างนี้ว่า
กิริยาผุดของปลาตัวนี้เป็นอย่างไร ทำให้เกิดคลื่นได้เพียงไหน มีความเร็ว
เพียงไร ปลาตัวนี้ใหญ่ หาใช่ปลาตัวเล็กไม่ ดังนี้ ฉันใด บุคคลสนทนาอยู่
กับบุคคลก็ฉันนั้นเหมือนกัน ย่อมรู้อย่างนี้ว่า ความลึกซึ้งของท่านผู้นี้เพียงไร
 ฯลฯ ท่านผู้นี้มีปัญญา หาใช่เป็นผู้มีปัญญาทรมไม่ ดังนี้ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
คำที่เรากล่าววว่า ปัญญาพึงรู้ได้ด้วยการสนทนา... คนมีปัญญาทรมหาไม่รู้ไม่
ดังนี้ นี้เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยข้อนี้.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ฐานะ ๔ ประการนี้แล อันบุคคลพึงรู้ได้ด้วย
ฐานะ ๔ นี้.

จบฐานสูตรที่ ๒

อรรถกถาฐานสูตร 1

พึงทราบวินิจฉัยในฐานสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **จานานิ** คือเหตุทั้งหลาย. บทว่า **จانهิ** คือด้วยเหตุทั้งหลาย. ความสะอาดชื่อ **โศเจยฺย**. บทว่า **สัสมานโน** แปลว่า เมื่ออยู่ร่วมกัน. บทว่า **น สตตการี น สตตวุตตี สีเสสุ** ความว่า ท่านผู้นี้จะมีชีวิตเป็นอยู่ด้วยศีลอยู่เนื่องนิตย์ทุกเวลา ก็ห้ามมิได้. บทว่า **สัโวหรมานโน** คือเมื่อพูด. บทว่า **เอเคน เอโก โวหริติ** ความว่า ท่านผู้นี้พูดกันตัวต่อตัว. บทว่า **โวกุกมตี** คือพูด. บทว่า **ปุริมโวหารา ปจฺฉิมโวหาริ** คือท่านผู้นี้พูดคำหลังผิดแผกไปจากคำก่อน. อธิบายว่า คำหลังกับคำก่อน และคำก่อนกับคำหลังไม่สมกัน. ในบทเป็นต้นว่า **ฉาติพฺยสเนน** คือเสื่อมญาติ อธิบายว่า เสื่อมญาติ. แม้ในบทที่สอง ก็นัยนี้แล. ส่วนในการเกิดโรค โรคนี้แล ชื่อว่าเสีย เพราะทำความไม่มีโรคให้เสียไป.

บทว่า **อนุปริวตฺตุนตี** คือติดตาม. ในบทว่า **ลาโภ จ** เป็นอาทิ พึงน่านัยไปอย่างนี้ว่า ลากย่อมหมุนไปตามอรรถภาพหนึ่ง ความเสื่อมลากย่อมหมุนไปตามอรรถภาพหนึ่ง. บทว่า **สากจฺฉายมานโน** ความว่า เมื่อทำการสนทนาด้วยอำนาจการถามและการตอบปัญหา. บทว่า **ยถา** แปลว่า โดยอาการใด. อุมมงฺคฺแห่งปัญญา ชื่อ **อุมมงฺคะ**. อภินิหารแห่งจิตด้วยอำนาจการแต่งปัญหา ชื่อ **อภินิหาร**. การถามปัญหา ชื่อ **สมุททาหาร**. บทว่า **สนฺตํ** ความว่า ไม่กล่าวให้สงบ เพราะเข้าสีกสงบ. บทว่า **ปณฺตี** ได้แก่ถึงความล้ำเลิศ. บทว่า **อตกฺกาจริ** ความว่า ท่านผู้นี้ไม่กล่าวโดยประการ

ที่อาจถือเอาได้ด้วยการเดา ด้วยการคาดคะเน. บทว่า **นิปุลฺล** แปลว่า
ละเอียด. บทว่า **ปญฺจติเวทนีย** แปลว่า อันพวกบัณฑิตพึงรู้ได้. บท
ที่เหลือในที่ทุกแห่ง พึงทราบโดยทำนองที่กล่าวแล้วนั้นแล.

จบอรรถกถาฐานสูตรที่ ๒

๓. กัททียสูตร

ว่าด้วยไม่ควรเชื่อถือโดยอาการ ๑๐ อย่าง

[๑๕๓] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา
ป่ามหาวัน ใกล้เมืองเวสาลี ครั้งนั้นแล กัททียลิจฉวีเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายอภิवाทแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว
ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้สดับมา
ดังนี้ว่า พระสมณโคดมทรงมีมายา ย่อมทรงรู้มายาเครื่องกลับใจสาวกของ
พวกอัญญเดียรถีย์ให้มานับถือ พวกเขาเหล่านั้นพากันกล่าวอย่างนี้ว่า พระ-
สมณโคดมทรงมีมายา ย่อมทรงรู้มายาเครื่องกลับใจสาวกของพวกอัญญเดียรถีย์
ให้มานับถือ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ คนเหล่านั้นเป็นอันกล่าวตามที่พระผู้มี-
พระภาคเจ้าตรัสแลหรือ ไม่ได้กล่าวคู่พระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคำไม่เป็นจริง
ย่อมพยากรณ์ธรรมสมควรแก่ธรรม และการคล้อยตามวาทะอันชอบแก่เหตุ
ไร ๆ ย่อมไม่มาถึงฐานะอันควรติเตียนแลหรือ แท้จริง ข้าพระองค์ไม่ประสงค์
จะกล่าวคู่พระผู้มีพระภาคเจ้าเลย.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนกัททียะ ท่านจงมาเถิด ท่านทั้ง
หลายอย่าได้ถือโดยฟังตามกันมา อย่าได้ถือโดยสืบต่อกันมา อย่าได้

ถือโดยตื่นข่าว อย่าได้ถือโดยอ้างตำรา อย่าได้ถือโดยนึกเอาเอง
อย่าได้ถือโดยคาดคะเน อย่าได้ถือโดยตริคตามอาการ อย่าได้ถือ
โดยชอบใจว่าถูกกับลัทธิของตน อย่าได้ถือโดยเห็นว่าผู้พูดเป็นคน
ควรเชื่อได้ อย่าได้ถือโดยเชื่อว่าสมณะเป็นครูของเรา คู่ก่อนภัททียะ
เมื่อใด ท่านพึงรู้ได้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นอกุศล ธรรมเหล่านี้มี
โทษ ธรรมเหล่านี้อันวิญญูชนติเตียน ธรรมเหล่านี้อันบุคคลสมาทานให้
บริบูรณ์แล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูลเพื่อทุกข์ เมื่อนั้น ท่านทั้ง
หลายพึงละเสียดิต คู่ก่อนภัททียะ ท่านจะพึงสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน
ความโลภเมื่อเกิดขึ้นภายในบุคคล ย่อมเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์ หรือเพื่อมิใช่
ประโยชน์ ?

ภัท. เพื่อมิใช่ประโยชน์ พระเจ้าข้า.

พ. คู่ก่อนภัททียะ ก็บุคคลผู้โลภมาก ถูกความโลภครอบงำอำยิจิต
ย่อมฆ่าสัตว์ก็ได้ ลักทรัพย์ก็ได้ คบชู้ก็ได้ พุศเท็จก็ได้ ย่อมชกชวณผู้อื่น
เพื่อความเป็นอย่างนั้นก็ได้ ข้อนี้น้อมเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์ เพื่อทุกข์
ตลอดกาลนานหรือ ?

ภัท. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. คู่ก่อนภัททียะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน โทสะ...
โมหะ...การแข็งดี เมื่อเกิดขึ้นในภายในของบุรุษ ย่อมเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์
หรือเพื่อมิใช่ประโยชน์

ภัท. เพื่อมิใช่ประโยชน์ พระเจ้าข้า.

พ. คู่ก่อนภัททียะ บุคคลผู้แข็งดี ถูกความแข็งดีครอบงำอำยิจิต
ย่อมฆ่าสัตว์ก็ได้ ลักทรัพย์ก็ได้ คบชู้ก็ได้ พุศเท็จก็ได้ ชกชวณผู้อื่นเพื่อ
ความเป็นอย่างนั้นก็ได้ ข้อนี้น้อมเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์ เพื่อทุกข์ตลอด
กาลนานหรือ ?

ภท. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนภททียะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ธรรมเหล่านี้ เป็นกุศลหรือเป็นอกุศล ?

ภท. เป็นอกุศล พระเจ้าข้า.

พ. มีโทษหรือไม่มีโทษ ?

ภท. มีโทษ พระเจ้าข้า.

พ. วิญญูชนติเตียนหรือวิญญูชนสรรเสริญ ?

ภท. วิญญูชนติเตียน พระเจ้าข้า.

พ. บุคคลสมาทานให้บริบูรณ์แล้ว เป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์ เพื่อทุกข์ หรือมิใช่ หรือว่าท่านมีความเห็นอย่างไรในข้อนี้.

ภท. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมเหล่านี้ บุคคลสมาทานให้บริบูรณ์แล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์ เพื่อทุกข์ ข้าพระองค์มีความเห็นอย่างนี้ ในข้อนี้พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนภททียะ เราได้กล่าวคำใดกะท่านว่า ท่านทั้งหลายอย่าถือโดยฟังตามกันมา... เมื่อใด ท่านพึงรู้ได้ด้วยตนเองว่าธรรมเหล่านี้เป็นอกุศล... ท่านทั้งหลายควรละเสียเถิด ดังนี้ คำนั้นเรากล่าวเพราะอาศัยข้อนี้ คุณก่อนภททียะ ท่านทั้งหลายอย่าได้ถือโดยฟังตามกันมา... เมื่อใด ท่านทั้งหลายพึงรู้ได้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นกุศล ธรรมเหล่านี้ไม่มีโทษ ธรรมเหล่านี้วิญญูชนสรรเสริญ ธรรมเหล่านี้บุคคลสมาทานให้บริบูรณ์แล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อสุข เมื่อนั้น ท่านทั้งหลายพึงเข้าถึงธรรมเหล่านั้นอยู่เถิด คุณก่อนภททียะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ความไม่โลกเมื่อเกิดขึ้นในกายในของบุรุษ ย่อมเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์หรือเพื่อมิใช่ประโยชน์ ?

ภท. เพื่อประโยชน์ พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนภททิยะ ก็บุคคลผู้ไม่โลภนี้ ไม่ถูกความโลภครอบงำ
ข้ายึด ย่อมไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่คบชู้ ไม่พูดเท็จ และชักชวนผู้อื่น
เพื่อความเป็นอย่างนั้น ขอนี้ยอมเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อสุขตลอด
กาลนานหรือ ?

ภท. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนภททิยะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ความไม่
โกรธ...ความไม่หลง...ความไม่แข่งดี เกิดขึ้นในภายในของบุรุษ ย่อม
เกิดขึ้นเพื่อประโยชน์เกื้อกูล หรือเพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูล ?

ภท. เพื่อประโยชน์เกื้อกูล พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนภททิยะ ก็บุคคลผู้ไม่แข่งดีนี้ ไม่ถูกความแข่งดีครอบงำ
ข้ายึด ย่อมไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่คบชู้ ไม่พูดเท็จ และชักชวนผู้อื่น
เพื่อความเป็นอย่างนั้น ขอนี้ยอมเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อสุขตลอด
กาลนานหรือ ?

ภท. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนภททิยะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้น เป็นไฉน ธรรมเหล่านี้
เป็นกุศล หรือเป็นอกุศล ?

ภท. เป็นกุศล พระเจ้าข้า.

พ. มีโทษหรือหาโทษมิได้ ?

ภท. หาโทษมิได้ พระเจ้าข้า.

พ. วิญญูชนติเตียนหรือสรรเสริญ ?

ภท. วิญญูชนสรรเสริญ พระเจ้าข้า.

พ. ธรรมเหล่านี้อันบุคคลสมาทานให้บริบูรณ์แล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อสุขหรือมิใช่ หรือท่านมีความเห็นอย่างไรในข้อนี้.

ภท. ธรรมเหล่านี้อันบุคคลสมาทานให้บริบูรณ์แล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อสุข ข้าพระองค์มีความเห็นอย่างนี้ในข้อนี้ พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนภททियะ เราได้กล่าวคำใดกะท่านว่า ท่านทั้งหลายจงมาเกิด ท่านทั้งหลายอย่าได้ถือฟังตามกันมา... ท่านทั้งหลายพึงเข้าถึงธรรมเหล่านั้น อยู่เกิด ดังนี้ คำนั้นเรากล่าวแล้วเพราะอาศัยข้อนี้ คุณก่อนภททियะ คนเหล่าใด เป็นคนสงบเป็นสัตบุรุษ คนเหล่านั้นย่อมชักชวนสาวกอย่างนี้ว่า บุรุษผู้เจริญ ท่านจงมา จงปราบปรามความโลภเสียเถิด เมื่อปราบปรามความโลภได้ จักไม่กระทำการอันเกิดแต่ความโลภด้วยกายวาจาใจ จงปราบปรามความโกรธเสียเถิด เมื่อท่านปราบปรามความโกรธได้ จักไม่กระทำการอันเกิดแต่ความโกรธด้วยกาย วาจา ใจ จงปราบปรามความหลงเสียเถิด เมื่อปราบปรามความหลงได้ จักไม่กระทำการอันเกิดแต่ความหลงด้วยกาย วาจา ใจ จงปราบปรามความแข็งดีเสียเถิด เมื่อปราบปรามความแข็งดีได้ จักไม่กระทำการอันเกิดแต่ความแข็งดีด้วยกาย วาจา ใจ.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ภททियลิจฉวีได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ฯลฯ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสก ผู้ถึงสระตลอดชีวิตตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

พ. คุณก่อนภททियะ ก็เราได้กล่าวชักชวนท่านอย่างนี้ว่า คุณก่อนภททियะ ขอท่านจงมาเป็นสาวกของเราเถิด เราจักเป็นศาสดาของท่าน ดังนี้ หรือ ?

ภท. มิใช่เช่นนั้น พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนภัททิยะ สมณพราหมณ์พวกหนึ่งกล่าวต่อเราผู้มีปกติกเล่าว่า
อย่างนี้ มีปกติบอกอย่างนี้ ด้วยคำอันไม่แน่นอน เป็นคำเปล่า คำเท็จ
คำไม่จริง ว่าพระสมณโคดมมีมาชา รู้จักมาชาเครื่องกลับใจสาวกของพวกเขา
อัญญเดียรถีย์ให้นานับถือ.

ภัก. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มาชาเครื่องกลับใจนี้คือนัก งามนัก ถ้า
ญาติสาโลหิตอันเป็นที่รักของข้าพระองค์ ฟังกลับใจมาด้วยมาชาเป็นเครื่องกลับ
ใจชนิดนี้ ข้อนั้นจะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อสุข แก่บรรดาญาติ
สาโลหิตอันเป็นที่รักของข้าพระองค์ ตลอดกาลนาน ถ้าแม่กษัตริย์ทั้งปวงจะฟัง
กลับใจมาด้วยมาชาเป็นเครื่องกลับใจชนิดนี้ ข้อนั้นก็จะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์
เกื้อกูล เพื่อสุข แก่กษัตริย์ทั้งปวงตลอดกาลนาน ถ้าพราหมณ์ทั้งปวง...
แพศย์...ศูทรทั้งปวงจะฟังกลับใจมาด้วยมาชาเป็นเครื่องกลับใจชนิดนี้ ข้อนั้น
ก็จะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อสุข แก่ศูทรแม่ทั้งปวงตลอดกาลนาน.

คุณก่อนภัททิยะ คำที่ท่านกล่าวนี้เป็นอย่างนั้น ๆ ถ้าแม่กษัตริย์ทั้งปวง
ฟังทรงกลับใจมาเพื่อละอกุศลธรรม บำเพ็ญกุศลธรรม ข้อนั้นก็จะพึงเป็นไป
เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อสุข แก่กษัตริย์ทั้งปวงตลอดกาลนาน ถ้าแม่พราหมณ์
...แพศย์...ศูทรฟังกลับใจมาเพื่อละอกุศลธรรม บำเพ็ญกุศลธรรม ข้อนั้น
ก็พึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อสุข แก่ศูทรทั้งปวง ตลอดกาลนาน
ถ้าแม่โลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์
เทวดาและมนุษย์ ฟังกลับใจมาเพื่อละอกุศลธรรม บำเพ็ญกุศลธรรม ข้อนั้น
ก็พึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อสุขแก่โลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก
พรหมโลก แก่หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ตลอดกาลนาน
คุณก่อนภัททิยะถ้าแม่พวกมหาศาลเหล่านี้ จะฟังกลับใจมาด้วยมาชาเครื่องกลับใจ

นี้ เพื่อละอกุศลธรรม บำเพ็ญกุศลธรรม ข้อนั้น ก็จะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์
เกื้อกูล เพื่อสุข แก่พวกมหาศาลเหล่านี้ตลอดกาลนาน ถ้ามหาศาลเหล่านี้
พึงตั้งใจ จะป่วยกล่าวไปไปถึงผู้ที่เป็นมนุษย์เล่า.

จบภักทียสูตรที่ ๓

อรรถกถาภักทียสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในภักทียสูตรที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **อุปสงฺกมิ** ความว่า เจ้าภักทียลิจฉวี ผู้บริโภคาหารเช้า
เสร็จแล้ว ถีอดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้ เข้าไปเฝ้าด้วยคิดว่า เราจัก
ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าดังนี้. ในบทว่า **มา อนุสฺสเวน** เป็นอาทิ
พึงทราบเนื้อความโดยนัยนี้ว่า ท่านทั้งหลายอย่าถือคำของเราด้วยอำนาจการฟัง
ตามกันมา. บทว่า **สฺวามฺโห** ได้แก่ ความคิดแข่งดีกันเป็นลักษณะแข่งกัน
เกินกว่าเหตุ. ธรรมมีโอโลกะเป็นต้น พึงทราบโดยนัยที่ตรงกันข้ามกับความโลภ
เป็นต้น. บทว่า **กุสฺสธมฺมุปลสมฺปทาย** ได้แก่ เพื่อบำเพ็ญกุศลธรรมให้
ถึงพร้อม ท่านอธิบายว่า เพื่อให้ได้กุศลธรรม. บทว่า **อิเม เจปิ ภทฺทีย**
มหาสาลา ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงแสดงต้นสาละที่ยืนต้นอยู่
ข้างหน้า จึงตรัสอย่างนี้. บทที่เหลือในสูตรนี้ พึงรู้ได้ง่ายเพราะมีนัยอันกล่าว
แล้วในหนหลัง และเพราะมีอรรถง่าย. แต่เมื่อพระศาสดาทรงยกเชื้องเทศนา
เจ้าภักทียะก็เป็นโศดาบันบุคคลแล.

จบอรรถกถาภักทียสูตรที่ ๓

๔. สามุคฺยสูตร

องค์เป็นที่ตั้งแห่งความเพียรเพื่อความบริสุทธิ์ ๔

[๑๕๔] สมัยหนึ่ง ท่านพระอานนท์ อยู่ที่นิคมของพวกโกพิยะ ชื่อ **สถาปุละ** ในแคว้นโกพิยะ ครั้งนั้นแล โกพิยบุตรชาวนิคมสถาปุละมากด้วยกัน เข้าไปหาท่านพระอานนท์ถึงที่อยู่ อภิวัตแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วท่านพระอานนท์ได้กล่าวกะโกพิยบุตรชาวสถาปุละนิคมว่า **ดูก่อนพัยคัมปัชชะทั้งหลาย องค์เป็นที่ตั้งแห่งความเพียรเพื่อความบริสุทธิ์ ๔** ประการนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตรัสไว้ชอบแล้ว เพื่อความหมดจดของสัตว์ทั้งหลาย เพื่อก้าวล่วงความโศกและความรำไร เพื่อความดับสูญแห่งทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุนิพพาน เพื่อให้แจ้งซึ่งนิพพาน **องค์ ๔** ประการเป็นไฉน คือองค์เป็นที่ตั้งแห่งความเพียรเพื่อความบริสุทธิ์ คือ **ศีล ๑ จิต ๑ ทิฏฐิ ๑ วิมุตติ ๑** ดูก่อนพัยคัมปัชชะทั้งหลาย ก้องค์เป็นที่ตั้งแห่งความเพียร เพื่อความบริสุทธิ์ คือ **ศีลเป็นไฉน** ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีศีล ฯลฯ สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย นี้เรียกว่า **ศีลปาริสุทธิ** ความพอใจ ความพยายาม ความอดสาหะ ความขะมักเขม้น ความไม่ทอดอย สติและสัมปชัญญะในศีลปาริสุทธิเห็นว่าเราจักยังศีลปาริสุทธิเห็นปานนั้นอันยังไม่บริบูรณ์ ให้บริบูรณ์ จักใช้ปัญญา ประคับประคองศีลปาริสุทธิอันบริบูรณ์ไว้ในฐานะนั้น ๆ นี้เรียกว่า**องค์เป็นที่ตั้งแห่งความเพียร คือ ศีลปาริสุทธิ**.

ดูก่อนพัยคัมปัชชะทั้งหลาย ก้องค์เป็นที่ตั้งแห่งความเพียร คือ **จิตตปาริสุทธิเป็นไฉน** ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกาม ฯลฯ บรรลุปฐมฌาน

...หุติขมาณ...ตติขมาณ...จตุตถมาณอยู่ นี้เรียกว่า**จิตตปารีสุทธิ** ความ.
พอใจ ...สติและสัมปชัญญะในจิตตปารีสุทธิเห็นว่า เราจักยังจิตตปารีสุทธิ
เห็นปานนั้นอันยังไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์ จักใช้ปัญญาประดับประคองจิตต-
ปารีสุทธิอันบริบูรณ์ไว้ในฐานะนั้น ๆ นี้เรียกว่า**องค์เป็นที่ตั้งแห่งความเพียร**
คือ **จิตตปารีสุทธิ**.

ดูก่อนพคัมภีชชะทั้งหลาย ก้องค์เป็นที่ตั้งแห่งความเพียร คือ
ทัญญูปารีสุทธิเป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า
นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา นี้เรียกว่า
ทัญญูปารีสุทธิ ความพอใจ... สติและสัมปชัญญะในทัญญูปารีสุทธิเห็นว่า เรา
จักยังทัญญูปารีสุทธิ เห็นปานนั้นอันยังไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์ จักใช้ปัญญา
ประดับประคองทัญญูปารีสุทธิอันบริบูรณ์ไว้ในฐานะนั้น ๆ นี้เรียกว่า**องค์เป็นที่**
ที่ตั้งแห่งความเพียร คือ ทัญญูปารีสุทธิ.

ดูก่อนพคัมภีชชะทั้งหลาย ก้องค์เป็นที่ตั้งแห่งความเพียร คือ
วิมุตติปารีสุทธิเป็นไฉน อริยสาวกนี้แล เป็นผู้ประกอบด้วยองค์เป็นที่ตั้งแห่ง
ความเพียร คือ สีลปารีสุทธิ...จิตตปารีสุทธิ...ทัญญูปารีสุทธิแล้ว ย่อม
คลายจิตในธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด ย่อมเปลื้องในธรรมที่ควรเปลื้อง
ครั้นแล้วย่อมถูกต้องสัมมาวิมุตติ นี้เรียกว่า **วิมุตติปารีสุทธิ** ความพอใจ...
สติและสัมปชัญญะในวิมุตติปารีสุทธิเห็นว่า เราจักยังวิมุตติปารีสุทธิเห็นปานนี้
อันยังไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์ จักใช้ปัญญาประดับประคองวิมุตติปารีสุทธิอัน
บริบูรณ์ไว้ในฐานะนั้น ๆ นี้เรียกว่า **องค์เป็นที่ตั้งแห่งความเพียร คือ**
วิมุตติปารีสุทธิ.

ดูก่อนพคัมภีชชะทั้งหลาย องค์เป็นที่ตั้งแห่งความเพียรเพื่อความ
ปารีสุทธิ ๔ ประการนี้แล อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระ-

อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตรัสไว้ชอบแล้ว เพื่อความหมดจดของสัตว์ทั้งหลาย เพื่อก้าวล่วงความโศกและการคร่ำครวญ เพื่อความดับสูญแห่งทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุนิพพาน เพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน.

จบสามกัณฐสูตรที่ ๔

อรรถกถาสามุกยสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสามกัณฐสูตรที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **สาปุกิยา** ได้แก่ กุลบุตรชาวนิคมสาปุกะ. บทว่า **พยคฺขมปชฺช** ความว่า พระอานนท์ เมื่อเรียกโกพิยบุตรเหล่านั้น จึงกล่าวอย่างนี้ โภปนคร มีสองชื่อ คือ นครโกพะ เพราะเขานำไม้กระเบามาสร้าง ๑ ชื่อว่า พยคฺขมปชฺช เพราะเขาสร้างในทางเสื่อผ่าน ๑. บรรพบุรุษของชาวโกพิยะเหล่านั้น อาศัยอยู่ในพยคฺขมปชฺชนครนั้น เพราะฉะนั้น ท่านเรียกว่า พยคฺขมปชฺช เพราะอาศัยอยู่ในพยคฺขมปชฺชนคร. ด้วยเหตุนี้ พระอานนท์เมื่อเรียกชาวโกพิยะเหล่านั้น จึงกล่าวอย่างนี้.

บทว่า **ปาริสฺสุทฺธิปธานิยฺกคฺคิ** ได้แก่องค์เป็นที่ตั้งแห่งความเพียร เพื่อความบริสุทธิ อธิบายว่า องค์คือส่วนแห่งความเพียรที่ควรตั้งไว้. บทว่า **ศีลปาริสฺสุทฺธิปธานิยฺกคฺคิ** นี้เป็นชื่อของความเพียรอันยังศีลให้บริสุทธิ. จริงอยู่ ปาริสฺสุทฺธิปธานิยฺกคฺคิ นี้เป็นองค์เป็นที่ตั้งแห่งความเพียรเพื่อให้ความบริสุทธิแห่งศีลเต็มบริบูรณ์ เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า ศีลปาริสฺสุทฺธิปธานิยฺกคฺคิ. แม้ในบทที่เหลือก็เช่นนี้เหมือนกัน .

บทว่า ตตฺถ ตตฺถ ปญฺญา อหุคฺคเหตุสฺสํ ความเป็นว่า เราจัก
ประคับประคองด้วยวิปัสสนาปัญญาไว้ในที่นั้น ๆ. ในบทว่า โย ตตฺถ จนฺโท
เป็นต้น พึงทราบความโดยนัยนี้ว่า กัตตุกัมมตถันตทความพอใจ คือ ความ
ใคร่ทำในการประคับประคองนั้นอันใด. ก็ สติ สัมปชฺญญะ ท่านกล่าวใน
ที่นี่เพื่อภิกษุเข้าไปตั้งสติไว้แล้วกำหนดด้วยญาณ ยังความเพียรให้ดำเนินไป
บทว่า รหฺชนียสฺส ฐมฺเมสฺส จิตฺตํ วิราเชติ ความเป็นว่า ย่อมทำโดยอาการ
ที่จิตคลายกำหนดในอิฏฐารมณอันเป็นปัจจัยแห่งราคะ. บทว่า วิโมจฺนียสฺส
ฐมฺเมสฺส จิตฺตํ วิโมเจติ ความเป็นว่า ย่อมทำโดยอาการที่จิตเปลื้องไปจากอารมณ์
ซึ่งจิตควรจะเปลื้อง. ในบทว่า วิราเชตฺวา นี้ชื่อว่า คลายกำหนดในขณะ
แห่งมรรค ชื่อว่า คลายกำหนดแล้วในขณะแห่งผล. แม้ในบทที่สองก็นัยนี้
เหมือนกัน. บทว่า สมฺมาวิมุตฺตี ผุสฺสตี ได้แก่ ถูกต้องอรหัตผลวิมุติ
ตามเหตุตามนัยด้วยญาณผัสสะ.

จบอรรถกถาสามุทฺธิยสูตรที่ ๔

๕. วัปฺปสูตร

ว่าด้วยเจ้าวัปปะเสด็จเข้าไปหาพระมหาโมคคัลลานะ

[๑๕๕] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในนิโครธาราม
เมืองกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ ครั้งนั้นแล เจ้าศากยะพระนามว่าวัปปะ เป็น
สาวกของนิครนถ์ เสด็จเข้าไปหาท่านพระมหาโมคคัลลานะถึงที่อยู่ ทรงอภิวัต
แล้ว ประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วท่านพระมหาโมคคัลลานะ
ได้กล่าวว่า คุณก่อนวัปปะ บุคคลในโลกนี้ พึงเป็นผู้สำรวมด้วยกาย สำรวม

ด้วยวาจา สรรวมด้วยใจ เพราะวิชาดับไป วิชาเกิดขึ้น ท่านเห็นฐานะ
ที่เป็นเหตุให้อาสวะอันเป็นปัจจัยแห่งทุกข์เวทนาไปตามบุคคลในสัมปรายภพ
หรือไม่ วัปปศากยราชตรัสว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าเห็นฐานะนั้น
บุคคลกระทำบาปกรรมไว้ในปางก่อนซึ่งยังให้ผลไม่หมด อาสวะทั้งหลายอัน
เป็นปัจจัยแห่งทุกข์เวทนา พึ่งไปตามบุคคลในสัมปรายภพอันมีบาปกรรมนั้น
เป็นเหตุ ท่านพระมหาโมคคัลลณะสนทนากันวัปปศากยราชสาวกของนิครนถ์
ค้างอยู่เพียงนี้เท่านั้น ครั้งนั้นแล เวลาเย็น พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จออกจาก
ที่เรือน เสด็จเข้าไปยังอุปัฏฐานศาลา ประทับนั่งบนอาสนะที่ปูลาดไว้ ครั้นแล้ว
ได้ตรัสถามท่านพระมหาโมคคัลลณะว่า คุณก่อนโมคคัลลณะ บัดนี้ เธอ
ทั้งหลายประชุมสนทนากันด้วยเรื่องอะไร และเธอทั้งหลายพูดอะไรค้างกัน ไว้
ในระหว่าง.

ท่านพระมหาโมคคัลลณะกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอ
ประทานพระวโรกาส ข้าพระองค์ได้กล่าวกะวัปปศากยราชสาวกของนิครนถ์ว่า
คุณก่อนวัปปะ บุคคลในโลก พึ่งเป็นผู้สรรรวมด้วยกาย สรรวมด้วยวาจา
สรรรวมด้วยใจ เพราะอวิชาดับไป วิชาเกิดขึ้น ท่านเห็นฐานะที่เป็นเหตุ
ให้อาสวะอันเป็นปัจจัยแห่งทุกข์เวทนาไปตามบุคคลในสัมปรายภพนั้นหรือไม่
เมื่อข้าพระองค์กล่าวอย่างนี้แล้ว วัปปศากยราชสาวกของนิครนถ์ ได้กล่าวกะ
ข้าพระองค์ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าเห็นฐานะนั้น บุคคลกระทำบาป-
กรรมไว้ในปางก่อนซึ่งยังให้ผลไม่หมด อาสวะทั้งหลายอันเป็นปัจจัยแห่ง
ทุกข์เวทนาพึ่งไปตามบุคคลในสัมปรายภพ อันมีบาปกรรมนั้นเป็นเหตุ ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์สนทนากับวัปปศากยราชสาวกของนิครนถ์ค้างอยู่
เพียงนี้แล ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าก็เสด็จมาถึง.

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกับวัปปศากยราชสาวกของ
นิครนถ์ว่า คุณก่อนวัปปะ ถ้าท่านจะพึงยินยอมข้อที่ควรยินยอม และคัดค้าน

ข้อที่ควรคัดค้านต่อเรา และท่านไม่รู้ความแห่งภายิตของเราข้อใด ท่านพึงซักถามในข้อนั้นยิ่งขึ้นไปว่า ข้อนี้อย่างไร ความแห่งภายิตข้อนี้อย่างไร ดังนี้ไซ้ เราพึงสนทนากันในเรื่องนี้ได้ วัปปสากยราชกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จักยินยอมข้อที่ควรยินยอม และจักคัดค้านข้อที่ควรคัดค้านต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า อนึ่ง ข้าพระองค์ไม่รู้ความแห่งภายิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าข้อใด ข้าพระองค์จักซักถามพระผู้มีพระภาคเจ้าในข้อนั้นยิ่งขึ้นไปว่า ข้อนี้อย่างไร ความแห่งภายิตข้อนี้อย่างไร ขอเราจงสนทนากันในเรื่องนี้เถิด พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนวัปปะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน อาสวะเหล่าใด ก่อทุกข์ เดือดร้อน เกิดขึ้นเพราะการกระทำทางกายเป็นปัจจัย เมื่อบุคคลงดเว้นจากการกระทำทางกายแล้ว อาสวะเหล่านั้นที่ก่อทุกข์ เดือดร้อน ย่อมไม่มีแก่เขา เขาไม่ทำกรรมใหม่ด้วย รับผลกรรมเก่าแล้วทำให้สิ้นไปด้วย นี่เป็นปฏิบัติพาเสกิสให้พินาศ ผู้ปฏิบัติพึงเห็นได้เอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามา วิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน คุณก่อนวัปปะ ท่าน ย่อมเห็นฐานะที่เป็นเหตุให้อาสวะอันเป็นปัจจัยแห่งทุกข์เวทนา พึงไปตามบุคคลในสัมปรายภพนั้นหรือไม่.

วัป. ไม่เห็น พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนวัปปะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน อาสวะเหล่าใด ก่อทุกข์ เดือดร้อน เกิดขึ้นเพราะการกระทำทางวาจาเป็นปัจจัย เมื่อบุคคลงดเว้นจากการกระทำทางวาจาแล้ว อาสวะเหล่านั้นที่ก่อทุกข์ เดือดร้อน ย่อมไม่มีแก่เขา เขาไม่ทำกรรมใหม่ด้วย รับผลกรรมเก่าแล้วทำให้สิ้นไปด้วย นี่เป็นปฏิบัติพาเสกิสให้พินาศ...วิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน คุณก่อนวัปปะ ท่าน ย่อมเห็นฐานะที่เป็นเหตุให้อาสวะอันเป็นปัจจัยแห่งทุกข์เวทนา พึงไปตามบุคคลในสัมปรายภพนั้นหรือไม่

วป. ไม่เห็น พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนวปปะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน อาสวะเหล่าใด ก่อทุกข์ เตือดรื้อน เกิดขึ้นเพราะการกระทำทางใจเป็นปัจจัย เมื่อบุคคล งดเว้นจากการกระทำทางใจแล้ว อาสวะที่ก่อทุกข์ เตือดรื้อน ย่อมไม่มีแก่เขา เขาไม่ทำกรรมใหม่ด้วย รับผลกรรมเก่าแล้วทำให้สิ้นไปด้วย นี่เป็นปฏิบัติทา เภาคิเลสให้พินาศ... วิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน คุณก่อนวปปะ ท่านย่อมเห็นฐานะ ที่เป็นเหตุให้อาสวะอันเป็นปัจจัยแห่งทุกข์เวทนาพึงไปตามบุคคลในสัมปรายภพ นั้นหรือไม่.

วป. ไม่เห็น พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนวปปะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน อาสวะเหล่าใด ก่อทุกข์ เตือดรื้อน เกิดขึ้นเพราะอวิชาเป็นปัจจัย เพราะอวิชาดับไป วิชาเกิดขึ้น อาสวะที่ก่อทุกข์ เตือดรื้อน เหล่านั้นย่อมไม่มีแก่เขา เขาไม่ ทำกรรมใหม่ด้วย รับผลกรรมเก่าแล้วทำให้สิ้นไปด้วย นี่เป็นปฏิบัติทา เภาคิเลส ให้พินาศ...อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน คุณก่อนวปปะ ท่านย่อมเห็นฐานะที่ เป็นเหตุให้อาสวะอันเป็นปัจจัยแห่งทุกข์เวทนาพึงไปตามบุคคลในสัมปรายภพ นั้นหรือไม่.

วป. ไม่เห็น พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนวปปะ เมื่อภิกษุมีจิตหลุดพ้นโดยชอบอย่างนี้แล้ว ย่อม บรรลุธรรมเป็นเครื่องอยู่เป็นนิตย์ ๖ ประการ เธอเห็นรูปด้วยจักขุแล้วไม่จิตใจ ไม่เสียใจ มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่ ฟังเสียงด้วยหู... สูดกลิ่นด้วยจมูก... ลิ้มรสด้วยลิ้น... ถูกต้องโณภูมัพพะด้วยกาย... รู้แจ้งธรรมารมณด้วยใจแล้วไม่ ดีใจ ไม่เสียใจ มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่ เธอเมื่อเสวยเวทนามีกายเป็น ที่สุด ย่อมรู้ชัดว่า เราเสวยเวทนามีกายเป็นที่สุด เมื่อเสวยเวทนามีชีวิตเป็น

ที่สุด ย่อมรู้ชัดว่า เราเสวยเวทนามีชีวิตเป็นที่สุด ย่อมรู้ชัดว่า เมื่อกายแตก
สิ้นชีวิตไป เวทนาทั้งปวงอันไม่น่าเพลิดเพลินในโลกนี้ จักเป็นของเย็น
คูก่อนวูปปะ เงามปรากฏเพราะอาศัยต้นไม้ ครั้งนั้น บุษยพิงถือจอบและ
ตะกร้ามา เขาตัดต้นไม้ที่โคน ครั้นแล้ว บุคคัยเอารากขึ้น โดยที่สุดแม่
เท่าต้นแฝกก็ไม่ให้เหลือ เขาตัดผ่าต้นไม้ให้นั้นให้เป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย กระทำให้
เป็นซีก ๆ แล้วผึ่งลมและแดด ครั้นผึ่งลมและแดดแห้งแล้วเผาไฟ กระทำ
ให้เป็นขี้เถ้า โปรยในที่มิลมพัดจัดหรือลอยในกระแสน้ำอันเขียวในแม่น้ำ เมื่อ
เป็นเช่นนั้น เงามที่ปรากฏเพราะอาศัยต้นไม้ มีรากขาดสูญ ประจุตาล
ยอดค้วน ทำให้ไม่มี ไม่ให้เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา แม้นั้นใด คูก่อนวูปปะ
นั้นนั้นเหมือนกันแล เมื่อภิกษุมิจิตหลุดพ้นโดยชอบอย่างนี้แล้ว ย่อมได้
บรรลุธรรมเป็นเครื่องอยู่เนื่องนิตย์ ๖ ประการ เธอเห็นรูปด้วยจักขุแล้วไม่
ดีใจ ไม่เสียใจ มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่ ฟังเสียงด้วยหู... สูดกลิ่น
ด้วยจมูก... ลิ้มรสด้วยลิ้น... ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย... รู้แจ้งธรรมารมณ
ด้วยใจแล้วไม่ดีใจ ไม่เสียใจ มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่ เธอเมื่อเสวย
เวทนามีกายเป็นที่สุด ย่อมรู้ชัดว่า เราเสวยเวทนามีกายเป็นที่สุด เมื่อเสวย
เวทนามีชีวิตเป็นที่สุด ย่อมรู้ชัดว่า เราเสวยเวทนามีชีวิตเป็นที่สุด ย่อมรู้ชัดว่า
เมื่อกายแตกสิ้นชีวิตไป เวทนาทั้งปวงอันไม่น่าเพลิดเพลินในโลกนี้ จักเป็น
ของเย็น.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว วูปปสากยราชสาวกของ
นิครนถ์ ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุรุษต้อง
การกำไร เลี้ยงลูกมาไว้ขาย (ถ้าลูกม้ายายหมด) เขาพึ่งขาดทุน ข้ายังต้อง
เหน็ดเหนื่อยลำบากใจยิ่งขึ้นไป แม้นั้นใด ข้าพระองค์หวังกำไรเข้าคบบหา
นิครนถ์ผู้โง่ ต้องขาดทุน ทั้งต้องเหน็ดเหนื่อยลำบากใจยิ่งขึ้นไป ก็ฉันนั้น

เหมือนกัน ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ข้าพระองค์นี้จัก
ไปรยความเลื่อมใสในพวกนิครนถ์ผู้โง่เขลาเสียในที่ลมพัดจัด หรือลอยเสียใน
แม่น้ำ อันมีกระแสเชี่ยว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภายตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภายตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
ประกาศธรรมโดยอนกปริยาย เปรียบเหมือนหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด
บอกทางแก่คนหลงทาง หรือตามประทีปไปในที่มืดด้วยหวังว่า คนผู้มีจักขุ
จักเห็นรูปได้ ฉะนั้น ข้าพระองค์นี้ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า กับทั้งพระธรรม
และพระภิกษุสงฆ์ ว่าเป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดทรงจำข้าพระองค์
ว่าเป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

จบวปัสสูตรที่ ๕

อรรถกถาวปัสสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในวปัสสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **วปโป** ได้แก่ เจ้าศากยะผู้เป็นพระเจ้าอาของพระทศพล
บทว่า **นิคณฺฐสาวโก** ได้แก่ เป็นอุปฐากของนิกคณฐนาฏบุตร คุจสีหเสนาบดี
ในกรุงเวสาลี และคุจอุปาลิถุหบดีในเมืองนาพันทา. บทว่า **กายน ลฺวุโต**
ความว่า ชื่อว่า สำรวมด้วยกาย เพราะสำรวมคือปิดกายทวาร. แม้ในสองบท
ที่เหลือก็เช่นนี้เหมือนกัน. บทว่า **อวิชฺชาวิราคา** ได้แก่ เพราะอวิชาคลาย
สิ้นไป. บทว่า **วิชฺชุปปาทา** ได้แก่ เพราะมรรควิชาเกิดขึ้น. บทว่า **ตํ**
จําหนิ แปลว่าเหตุนั้น. บทว่า **อวิปกฺกวิปากํ** ได้แก่ ยังไม่ถึงวาระได้รับผล.
บทว่า **ตโตนิทานํ** ได้แก่ มีกรรมนั้นเป็นเหตุ มีบาปกรรมนั้นเป็นปัจจัย.

บทว่า **ทุกขเวทนียา** **อาสวา** **อสุตเวยฺย** ความว่า กิเลสทั้งหลายอันเป็น
ปัจจัยแห่งทุกขเวทนา ฟังไหลไปตาม คือฟังเข้าไปตาม อธิบายว่า กิเลส
ทั้งหลายฟุ้งเกิดขึ้นแก่บุรุษนั้น. บทว่า **อภิสมุปราย** ได้แก่ ในอรรถภาพที่สอง
นั้นแล. บทว่า **กายสมารมฺภจฺจยา** แปลว่า เพราะกายกรรมเป็นปัจจัย.
บทว่า **อาสวา** ได้แก่ กิเลสทั้งหลาย. ในบทว่า **วิฆาตปริพาหา** นี้ ทุกข์
ชื่อว่าวิฆาตะ ความเร่าร้อนทางกายและทางจิต ซึ่งว่าปริพาหะ. บทว่า **มุสฺสุ**
มุสฺสุพฺพนฺตฺกโรติ ความว่า กรรมที่ญาณจะฟังฆ่า พอกระทบญาณสัมผัส
ก็สิ้นไป กรรมที่วิบากจะฟังฆ่า พอกระทบวิบากสัมผัส ก็สิ้นไป. บทว่า
นิชฺชรา ได้แก่ ปฏิปทาที่ทำให้กิเลสให้โสมไป. แม้ในวาระที่เหลือก็เช่นนี้
เหมือนกัน.

ภิกษุนี้ดำรงอยู่ในปฏิปทาน ควรเป็นพระชีนาสพ. ควรนำมหาภูต-
รูป ๔ ออกแล้วแสดงการกำหนดด้วยอริยสัจ ๔ แล้วฟังบอกกรรมฐาน จนถึง
อรหัตผล. ก็บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อจะทรงแสดงสัตตวิหารธรรม
ธรรมเครื่องอยู่ประจำของพระชีนาสพนั้น จึงตรัสคำมีอาทิว่า **เอว** **สมฺมา-**
วิมุตฺตจิตฺตสฺส ดังนี้. ในบทเหล่านั้น บทว่า **สมฺมาวิมุตฺตสฺส** ได้แก่
พ้นแล้วโดยชอบ โดยเหตุการณ์ โดยนัย. บทว่า **สัตตวิหารา** ได้แก่
ธรรมเป็นเครื่องอยู่เป็นนิจ ธรรมเป็นเครื่องอยู่ประจำ. บทว่า **เนว** **สุมฺโน**
โหติ ได้แก่ เป็นผู้ไม่เกิดโสมนัสด้วยอำนาจความกำหนดในอริยธรรม. บทว่า
น **ทุมฺมโน** ได้แก่ ไม่เป็นผู้เกิดโทมนัสด้วยอำนาจความชุ่มใจในอริยธรรม.
บทว่า **อุปกุโข** **วิหฺรติ** **สโต** **สมฺปชาโน** ได้แก่ เป็นผู้มึนอุเบกขา
มีความเป็นกลางในอารมณ์เหล่านั้น ด้วยอุเบกขา มีอาการคือความเป็นกลาง
เป็นลักษณะกำหนดถือเอา ด้วยสติสัมปชัญญะอยู่.

บทว่า กายปริยเหตุก ได้แก่ เวทนามีกายเป็นที่สุด คือกำหนดด้วยกาย อธิบายว่า เวทนาเป็นไปในทวาร ๕ ยังเป็นไปอยู่ตราบเท่าที่กาย คือ ทวาร ๕ ยังเป็นไปอยู่. บทว่า ชีวิตปริยเหตุก ได้แก่เวทนามีชีวิตเป็นที่สุด คือ กำหนดด้วยชีวิต อธิบายว่า เวทนาอันเป็นไปในมโนทวาร ยังเป็นไปอยู่ตราบเท่าที่ชีวิตยังเป็นไปอยู่. ในเวทนาเหล่านั้น เวทนาอันเป็นไปในทวาร ๕ เกิดทีหลังแต่ดับก่อน. เวทนาอันเป็นไปในมโนทวารเกิดก่อนแต่ดับทีหลัง เพราะเวทนานั้นตั้งอยู่ในวัตถุรูปในขณะที่ปฏิสนธิ. เวทนาอันเป็นไปในทวาร ๕ ยังเป็นไปอยู่ด้วยอำนาจปัญญาทวารในปัจจุบัน คราวมีอายุ ๒๐ ปี ในปฐมวัย ยังมีกำลังแข็งแรงด้วยอำนาจความรัก ความโกรธและความหลง คราวมีอายุ ๕๐ ปี ยังคงที่อยู่ จะลดลงตั้งแต่อายุ ๖๐ ปี คราวอายุ ๘๐ - ๙๐ ปี ก็น้อยเต็มที. ด้วยว่าในครั้งนั้นสัตว์ทั้งหลาย แม้เมื่อมีผู้กล่าวว่า พวกเรานั่งนอนร่วมกันมานานแล้ว ก็พูดว่า เราไม่รู้ดังนี้ก็มิ พูคว่า เราไม่เห็นอารมณ์มีรูปเป็นต้น แม้มีประมาทมาก เราไม่ได้ยิน เราไม่รู้กลิ่นหอม กลิ่นเหม็น รสอร่อย รสไม่อร่อย หรือแข็งอ่อน ดังนี้ก็มิ. เวทนาเป็นไปในทวาร ๕ ของสัตว์เหล่านั้น ถึงจะดับไป. แต่เวทนาเป็นไปในมโนทวาร ก็ยังเป็นไปอยู่ด้วยประการฉะนี้. เวทนานั้นเสื่อมไปโดยลำดับ ในเวลาใกล้ตายอาศัยส่วนของหทยวัตถุเท่านั้นยังเป็นไปอยู่ได้. ก็เวทนานั้นยังเป็นไปอยู่ได้เพียงใด ท่านกล่าวว่าสัตว์ยังมีชีวิตอยู่ได้เพียงนั้น. เมื่อใดเวทนาเป็นไปไม่ได้ เมื่อนั้นท่านกล่าวว่า สัตว์ตายแล้ว ดับแล้ว ดังนี้. พึงเปรียบเทียบข้อนี้นั้นด้วยหนองน้ำ.

เหมือนอย่างว่า บุรุษพึงทำหนองน้ำให้มีทางน้ำ ๕ ทาง เมื่อฝนตกครั้งแรก พึงให้น้ำเข้าไปโดยทางน้ำทั้ง ๕ แล้วขังน้ำไว้ในบ่อ ภายในหนองน้ำให้เต็ม เมื่อฝนตกบ่อยๆ น้ำเต็มในทางของน้ำ แล้วท่วมล้นออกไปประมาณ คาวุธหนึ่งหรือกิ่งโยชน์ น้ำยังขังอยู่ น้ำเมื่อไหลออกจากนั้น เมื่อชวานาเปิด

คั้นกั้นน้ำ ทำงานในนา น้ำไหลออก คราวข้าวกล้าแก่น้ำก็ไหลออก น้ำงวดไป ชาวนา ก็พูดว่า เราจะจับปลา จากนั้นล่วงไป ๒-๓ วัน น้ำก็ขังอยู่แต่ในบ่อเท่านั้น ก็ทราบได้น้ำนั้นยังมีในบ่อ ตราบนั้นก็นับได้ว่า น้ำยังมีในหนองน้ำ แต่เมื่อใด น้ำในบ่อนั้นขาด เมื่อนั้น ก็เรียกได้ว่า น้ำไม่มีในหนองน้ำ ฉะนั้น ข้ออุปไมยพึงทราบฉนั้น.

เวลาที่เวทนาอันเป็นไปในมโนทวาร ตั้งอยู่ในวัตถุรูปในขณะที่ปฏิสนธิ ครั้งแรก เหมือนเวลาที่เมื่อฝนตกครั้งแรก เมื่อน้ำไหลเข้าไปโดยทางทั้ง ๕ บ่อก็เต็ม เมื่อวัตถุรูปยังเป็นไปอยู่ เวทนาอันเป็นไปในทวาร ๕ ก็เป็นไปอยู่ได้ เหมือนเวลาที่เมื่อฝนตกบ่อย ๆ น้ำเต็มทางทั้ง ๕ ความที่เวทนานั้นมีกำลังมาก ยิ่งด้วยอำนาจความรักเป็นต้น คราวที่มีอายุ ๒๐ ปี ในปฐมวัยเหมือนการที่ น้ำท่วมล้นไปประมาณคาวุตหนึ่งสะเอะกิ่งโยชน์ เวลาที่เวทนานั้นยังคงที่อยู่ คราวที่มีอายุ ๕๐ ปี เหมือนเวลาที่น้ำยังขังอยู่เต็มในหนองน้ำ ตราบเท่าที่น้ำ ยังไม่ไหลออกจากหนองน้ำนั้น เวทนาเสื่อมตั้งแต่เวลาที่มีอายุ ๖๐ ปี เหมือนเวลาที่เมื่อเปิดคั้นกั้นน้ำ เมื่อทำงานน้ำก็ไหลออก เวลาที่เวทนาอันเป็นไปในทวาร ๕ อ่อนลง เมื่อมีอายุ ๘๐-๘๐ ปี เหมือนเวทนาที่เมื่อน้ำงวด ยังมีน้ำเหลืออยู่นิดหน่อยที่ทางน้ำ เวลาที่เวทนาในมโนทวารยังเป็นไปอยู่ได้ เพราะอาศัยส่วนแห่งหทัยวัตถุ เหมือนเวลาที่น้ำยังขังอยู่ในบ่อนั้นเอง ตราบใดที่เวทนานั้น ยังเป็นไปอยู่ได้ ตราบนั้นก็เรียกได้ว่า สัตว์ยังมีชีวิตอยู่ เหมือนเวลาที่ควรจะพูดได้ว่า เมื่อในบ่อมีน้ำแม้นิดหน่อย น้ำในหนองน้ำก็ยังมิอยู่. ก็เมื่อน้ำในบ่อขาด ก็เรียกได้ว่า ไม่มีน้ำในหนองน้ำ ฉะนั้น เมื่อเวทนาเป็นไปในมโนทวารเป็นไปไม่ได้ ก็เรียกได้ว่า สัตว์ตายฉนั้น. บทว่า ชีวิต-ปริยเหตุก เวทณ เวทียมาโน ท่านกล่าวหมายถึงเวทนานี้แล.

บทว่า กายสุส เกทา ได้แก่ กายแตก. บทว่า อุทฺธํ ชีวิตปริยา-
ทานา ได้แก่ เบื้องหน้าแต่สิ้นชีวิตไป. บทว่า อิเชว ได้แก่ ในโลกนี้เท่านั้น
ไม่ไปข้างหน้า ด้วยอำนาจปฏิสนธิ. บทว่า สิตฺติ ภวิสฺสนฺติ ได้แก่ เวทนา
ทั้งปวง เว้นจากความเป็นไป ความคืนรนและความกระวนกระวายก็จักเป็น
ของเย็น มีอันไม่เป็นไปเป็นธรรมดา.

บทว่า ฐณฺํ ปฏฺิจจ ได้แก่ อาศัยต้นไม้. บทว่า กุฑฺฑทาลปฏฺิกํ
อาทาย ความว่า ถือจอบ เสียม และตะกร้า แต่เทศนาท่านมุ่งแต่จอบเท่านั้น.
บทว่า มฺุเล ฉินฺนุเทยฺย ได้แก่ ฟังเอาจอบตัดที่โคน. บทว่า ปลฺิขณฺเอยฺย
ได้แก่เอาเสียมขุดโดยรอบ. ในชื่อว่า เอมฺเมว โข นี้ เทียบด้วยอุปมา ดังนี้.
อัฐภาพึงเห็นเหมือนต้นไม้ กุศลกรรมและอกุศลกรรมเหมือนเงาอาศัย
ต้นไม้ พระโยคาวจรเหมือนบุรุษผู้ประสงค์จะทำงาไม่ให้เป็นไป ปัญญา
เหมือนจอบ สมาธิเหมือนตะกร้า วิปัสสนาเหมือนเสียม เวลาที่ตัดอวิชชา
ด้วยอหัตมรรค เหมือนเวลาที่เอาเสียมขุดราก เวลาที่เห็นเป็นกอง เหมือน
เวลาที่ทำให้เป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย เวลาที่เห็นเป็นอายตนะเหมือนเวลาที่ผ้าออก
เวลาที่เห็นเป็นธาตุเหมือนเวลาที่ทำให้เป็นผง เวลาที่ทำความเพียรทางกาย
ทางจิต เหมือนเวลาที่ตากให้แห้งที่ลมและแดด เวลาที่เผากิเลสด้วยญาณ
เหมือนเวลาที่เอาไฟเผา เวลาที่ชั้น ๕ ยังทรงอยู่ เหมือนเวลาที่ทำเป็นเขม่า
การดับชั้น ๕ ที่มีรากตัดขาดแล้วโดยไม่มีปฏิสนธิ เหมือนเวลาที่โปรยไปใน
พายุใหญ่ เหมือนเวลาที่ลอยไปในกระแสน้ำ ความที่ไม่มีบัญญัติ เพราะ
วิบากชั้นไม่เกิดในภพใหม่ ฟังทราบเหมือนการเข้าไปสู่ความไม่มีบัญญัติ
โดยโปรยไปและลอยไป.

บทว่า ภควนฺตฺติ เอตทโวจ ความว่า เมื่อพระศาสดาทรงยกเรื่อง
เทศนาอยู่ วิปัสซากยราชบรรลुโสดาปัตติผลแล้ว ได้กราบทูลคำเป็นต้นว่า

เสวยธำปิ ภัตต ดังนี้. ในบทเหล่านั้น บทว่า อุตฺตฺยตฺถิโก คือเป็นผู้มีความต้องการกำไร. บทว่า อุตฺตฺย โปเสยฺย ความว่า พึ่งเลี้ยง ด้วยคิดว่า เราจักซื้อลูกม้า ๕๐๐ ตัว แล้วจึงขายในภายหลัง. ต้องใช้เครื่องอุปกรณ์ประมาณ ๕๐๐ เป็นค่าเลี้ยงดูม้าที่มีราคาพันหนึ่ง โดยเป็นของหอมและดอกไม้ เป็นต้น. ต่อมาม้าเหล่านั้นของเขาเกิดโรควันเดียวเท่านั้นก็ตายหมด เพราะเหตุนั้น เขากล่าวอย่างนี้ ด้วยความประสงค์นี้. บทว่า อุตฺตฺยญฺเจว นาทิ-คฺจฺญฺเยย ได้แก่ ไม่ได้ทั้งกำไร ทั้งทุนที่ลงไป. บทว่า ปยิรฺูปาตี ได้แก่ บำรุงด้วยปัจจัย ๔. บทว่า โสหิ อุตฺตฺยญฺเจว นาทิคฺจฺญี ความว่า ข้า-พระองค์ไม่ได้กำไร ทั้งขาดทุนอีกด้วย. ท่านแสดงว่า เราเชื่อว่าเป็นคนบำรุงม้าไว้ขาย. คำที่เหลือในบทนี้มีเนื้อความง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาวิปัสสุตฺตที่ ๕

๖. สาทตฺตฺตฺร

ว่าด้วยตรัสองค์แห่งสมณธรรม

[๑๕๖] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ภูฏาคาร ศาลา ป่ามหาวัน ใกล้นครเวสาลี ครั้งนั้นแล เจ้าลิจฉวีพระนามว่าสาพะยะและอภัยเสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ทรงถวายอภิวัตแล้ว ประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว เจ้าสาพหฺลิจฉวีได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งบัญญัติการรื้อถอนโอฆะ เพราะเหตุ ๒ อย่าง คือ เพราะเหตุสี่ลวิสุทฺธิ ๑ เพราะเหตุเกลียดตบะ ๑ ส่วนในธรรมวินัยนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างไร พระเจ้าข้า.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า คุณก่อนสาพหะ เรากล่าวสี่วิสุทธิ
แล้วว่า เป็นองค์แห่งสมณธรรมอย่างหนึ่ง สมณพราหมณ์เหล่าใด มีวาทะ
ยกย่องการเกลียดตบะ ถือการเกลียดตบะเป็นสาระ ติดอยู่ในการเกลียดตบะ
สมณพราหมณ์เหล่านั้นไม่ควร เพื่อจะรื้อถอนโอฆะออกได้ อนึ่ง สมณ-
พราหมณ์เหล่าใดมีความประพฤติทางกายไม่บริสุทธิ์ มีความประพฤติทางวาจา
ไม่บริสุทธิ์ มีความประพฤติทางใจไม่บริสุทธิ์ มีอาชีพไม่บริสุทธิ์ สมณพราหมณ์
เหล่านั้นไม่ควรเพื่อญาณทัสนะ เพื่อความตรัสรู้ชั้นเยี่ยม คุณก่อนสาพหะ
เปรียบเหมือนบุรุษใครจะข้ามแม่น้ำ ฟิงถือฝิ่งอันคมเข้าไปสู่ป่า เขาพบต้น
รังใหญ่ในป่านั้น ลำต้นตรง ยงหนุ่ม ไม่มีที่นำรังเกย เขาฟิงตัดที่โคน
ตัดที่ปลาย รัดกิ่งและใบเรียบร้อยดีแล้ว ถากด้วยฝิ่ง แล้วเกลาค้วยมีด ชีดลง
พอเป็นรอย ชักด้วยลูกหินแล้วปล่อยลงแม่น้ำ คุณก่อนสาพหะ ท่านจะสำคัญ
ความข้อนั้นเป็นไฉน บุรุษนั้นควรจะข้ามแม่น้ำนั้นได้หรือ.

สาพหะ. ข้อนั้นเป็นไม่ได้ พระเจ้าข้า.

พ. ข้อนั้น เพราะเหตุไร.

สาพหะ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะต้นรังนั้นเขาแต่งเกลี้ยงเกลา
ในภายนอกไม่เรียบร้อยในภายใน บุรุษนั้น ฟิงหวังข้อนีไ้ได้ว่า ไม้รังจะต้องจม
และบุรุษนั้นจักถึงความพินาศ พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนสาพหะ ฉะนั้นเหมือนกันแล สมณพราหมณ์เหล่าใดมี
วาทะยกย่องการเกลียดตบะ ถือการเกลียดตบะเป็นสาระ ติดอยู่ในการเกลียด
ตบะ สมณพราหมณ์เหล่านั้น ไม่ควรเพื่อรื้อถอนโอฆะออก อนึ่ง สมณพราหมณ์
เหล่าใดมีความประพฤติทางกายไม่บริสุทธิ์ มีความประพฤติทางวาจาไม่บริสุทธิ์
มีความประพฤติทางใจไม่บริสุทธิ์ มีอาชีพไม่บริสุทธิ์ สมณพราหมณ์เหล่านั้น
ไม่ควรเพื่อญาณทัสนะ เพื่อความตรัสรู้ชั้นเยี่ยม ส่วนสมณพราหมณ์เหล่าใด

ไม่มีวิวาทะยกย่องการเกลียดชัง ไม่ถือการเกลียดชังเป็นสาระ ไม่คิด
อยู่ในการเกลียดชัง สมณพราหมณ์เหล่านั้นควรเพื่อรื้อถอนโอฆะออกได้
อนึ่ง สมณพราหมณ์เหล่าใดมีความประพฤติกายบริสุทธิ์ มีความประพฤติกาย
วาจาบริสุทธิ์ มีความประพฤติกายใจบริสุทธิ์ มีอาชีพรักษา สมณ-
พราหมณ์เหล่านั้นควรเพื่อญาณทัสนะ เพื่อความตรัสรู้ชั้นเยี่ยม เปรียบเหมือน
บุรุษใครจะข้ามแม่น้ำ ถือเอาฝั่งอันคมเข้าไปสู่ป่า เขาเห็นต้นรังใหญ่ในป่า
ลำต้นตรง ยังหนุ่ม ไม่มีที่นำรังเกียด เขาพึงตัดมันที่โคน แล้วตัดปลาย
ริดกิ่งและใบเรียบร้อยดีแล้ว ถากด้วยฝัก เกลาด้วยมีด ขัดแต่งด้วยสิ่ว ทำ
ภายในให้เรียบร้อย ขุดเป็นร่อง แล้วขัดด้วยลูกหิน กระทำให้เป็นเรือ ดัด
กรรเชียงและหางเสือ แล้วปล่อยลงแม่น้ำ คู่ก่อนสาพหะ ท่านจะสำคัญความ
ข้อนั้นเป็นไฉน บุรุษนั้นควรข้ามแม่น้ำได้หรือไม่.

สาพหะ. ได้ พระเจ้าข้า.

พ. ข้อนั้น เพราะเหตุไร.

สาพหะ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะต้นรังกนั้นเขาแต่งเกลี้ยงเกลาคดี
ในภายนอก เรียบร้อยในภายใน ทำเป็นเรือ ดัดกรรเชียงและหางเสือ บุรุษ
นั้นพึงหวังข้อนี้ได้ว่า เรือจักไม่จม บุรุษจักถึงฝั่งได้โดยสวัสดิ์ พระเจ้าข้า.

พ. คู่ก่อนสาพหะ ฉะนั้นเหมือนกันแล สมณพราหมณ์เหล่าใด
ไม่มีวิวาทะยกย่องการเกลียดชัง ไม่ถือการเกลียดชังเป็นสาระ ไม่คิดอยู่ใน
การเกลียดชัง สมณพราหมณ์เหล่านั้นควรเพื่อรื้อถอนโอฆะออกได้ อนึ่ง
สมณพราหมณ์เหล่าใด มีความประพฤติกายบริสุทธิ์ มีความประพฤติกาย
วาจาบริสุทธิ์ มีความประพฤติกายใจบริสุทธิ์ มีอาชีพรักษา สมณพราหมณ์
เหล่านั้นควรเพื่อญาณทัสนะ เพื่อความตรัสรู้ชั้นเยี่ยม คู่ก่อนสาพหะ เปรียบ
เหมือนนักรบ ถึงแม้จะรู้กระบวนลูกศรเป็นอันมาก ถึงกระนั้น เขาจะ

ชื่อว่าเป็นนักรบคู่ควรแก่พระราชาก็ด้วยสถาน ๓ ประการ ๓ ประการเป็นไฉน คือ เป็นผู้ยิ่งใหญ่ได้ไกล ๑ ยิ่งได้ไว ๑ ทำลายข้าศึกหมู่มากได้ ๑

ดูก่อนสาพะหะ นักรบผู้ยิ่งใหญ่ได้ไกล แม้นฉันใด อริยสาวกผู้มีสัมมาสมาธิ ก็ฉันนั้น อริยสาวกผู้มีสัมมาสมาธิ ย่อมเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า รูปร่างใดอย่างหนึ่ง เป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน เป็นภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ รูปทั้งหมดนี้ ไม่ใช่ของเรา ไม่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา ย่อมเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง... สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง... สังขารอย่างใดอย่างหนึ่ง... วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน เป็นภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ วิญญาณทั้งหมดนี้ไม่ใช่ของเรา ไม่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา ดังนี้

ดูก่อนสาพะหะ นักรบผู้ยิ่งใหญ่ได้ไวฉันใด อริยสาวกผู้มีสัมมาทิฐิก็ฉันนั้น อริยสาวกผู้มีสัมมาทิฐิย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

ดูก่อนสาพะหะ นักรบผู้ทำลายข้าศึกหมู่มากได้ ฉันใด อริยสาวกผู้มีสัมมาวิมุตติก็ฉันนั้น อริยสาวกผู้มีสัมมาวิมุตติย่อมทำลายกองอวิชชาอันใหญ่เสียได้.

จบสาตถสูตรที่ ๖

อรรถกถาสาตถสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในสาตถสูตรที่ ๖ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ทวเยน คือ เพราะส่วนสอง. บทว่า โอมสฺส นิตฺถรณํ ได้แก่ การรื้อถอนโอมะ ๔. บทว่า ตโปชิจฺจุจฺญาเหตุ ได้แก่ เพราะเหตุเกลียดบาปด้วยตบะ กล่าวคือการทำทุกกริยา. บทว่า อญฺญตรํ สามญฺญญํ ได้แก่ ส่วนแห่งสมณธรรมอย่างหนึ่ง. ในบทมีอาทิว่า อปริสุทฺทกายสมาจารา พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงถึงศีล ความประพฤติกาย วาจา และใจไม่บริสุทฺธิ ด้วยสามบทนี้ แล้วจึงทรงแสดงถึงความเป็นผู้มีอาชีวะไม่บริสุทฺธิด้วยบทหลัง. บทว่า ฌานทสฺสนาย ได้แก่ ทสฺสนะอันได้แก่ มรรคญาณ. บทว่า อนุตฺตราย สมุโพธาย ได้แก่ พระอรหันต์. ท่านอธิบายว่า ไม่ควรเพื่อสัมผัสด้วยญาณผัสสะ คือ อรหันต์.

บทว่า สาลถฺฐจฺฉิ ได้แก่ ต้นสาละ. บทว่า นวํ คือ หนุ่ม. บทว่า อกุกฺกจฺจกขาตํ คือ ไม่เกิดความรังเกียจว่า ควรหรือไม่ควร. บทว่า เลขณฺยา ลิขฺเขยฺย ได้แก่ จิตพอเป็นรอย. บทว่า โธเปยฺย ได้แก่ ชัด. บทว่า อนุโตวิสุทฺธา ได้แก่ ไม่เรียบในภายใน คือ ไม่เอาแก่นออก. ในบทว่า เอวเมว โข นี้ เทียบด้วยอุปมาดังนี้. จริงอยู่ อตภาพพึงเห็นเหมือนต้นสาละ กระแสสงสารเหมือนกระแสน้ำ คนยึดถือทิฏฐิ ๖๒ เหมือนคนที่ต้องการจะไปฝั่งโน้น เวลาที่ยึดมั่นในอารมณ์ภายนอก เหมือนเวลาที่ทำต้นสาละให้เรียบดีในภายนอก เวลาที่ศีลในภายในไม่บริสุทฺธิ เหมือนเวลาที่ไม้ทำข้างในของต้นสาละให้เรียบ การที่คนถือทิฏฐิจมลงไปในกระแสสงสารวัฏ พึงทราบเหมือนการที่ต้นสาละจมลงไปยังล่าง.

บทว่า **ชียาริตฺตํ พนฺธุเรยฺย** ได้แก่ ดิฉกรรเชียงและหางเสือ. บทว่า **เอวเมว โข** เทียบด้วยอุปมาดังนี้ อัดภาพเหมือนต้น สาละหนุ่ม. กระแสตงสารวิฏฐเหมือนกระแสน้ำ พระโยคาวจร เหมือนคนผู้ประสงค์จะไปฝั่งโน้น เวลาที่ความสำรวมตั้งมั่นในทวาร ๖ เหมือนเวลาที่ท่าภายนอกให้เรียบศิลาอาจารย์ บริสุทธิในภายใน เหมือนความที่ท่าภายในให้เรียบ การทำความเพียรทางกาย และใจ เหมือนการดิฉกรรเชียงและหางเสือ การบำเพ็ญศีล สมาธิ ปัญญา โดยลำดับ แล้วถึงนิพพาน พึงเห็นเหมือนการไปถึงฝั่งโน้นได้โดยสวัสดิ.

บทว่า **กณฺฐจิตฺตกาณิ** ได้แก่ กระบวนการที่ควรทำด้วยลูกศรมิไม่น้อย เป็นต้นว่า คันศร เชือกศร รางศร ฉากศร สายศร ดอกศร. บทว่า **อถฺโข โส ตีหิ ฐาเนหิ** ความว่า เขาแม้รู้กระบวนการลูกศรมากอย่างนี้ ก็ไม่คู่ควรแก่พระราชา แต่จะคู่ควรโดยฐานะ ๓ เท่านั้น.

บทว่า **สมฺมาสมาธิ โหติ** ในบทนี้มีความว่า เป็นผู้ตั้งมั่นแล้ว ด้วยมรรคสมาธิ และผลสมาธิ. บทว่า **สมฺมาทิฏฺฐิ** ได้แก่ ประกอบแล้ว ด้วยมรรคสัมมาทิฏฺฐิ. ท่านกล่าวมรรค ๔ ผล ๓ ด้วยสังขจะ ๔ มีอาทิว่า **อิทํ ทุกขํ** ดังนี้. พึงทราบความว่า ก็ผู้ประกอบด้วยสัมมาทิฏฺฐินี้ พึงทราบว่า เชื่อว่า ยังไม่พลาดด้วยมรรคเท่านั้น. บทว่า **สมฺมาวิมุตฺติ** ได้แก่ ประกอบแล้วด้วยวิมุตติ คือ อรหัตผล. บทว่า **อวิชฺชา กุขฺนุชฺชํ ปทาเลติ** ความว่า ผู้ประกอบด้วยสัมมาวิมุตติ ท่านกล่าวว่า เชื่อว่าทำลายกองอวิชชาด้วยอรหัตมรรค. จริงอยู่ กองอวิชชาถูกทำลายด้วยอรหัตมรรคนี้ในภายหลัง แต่ในที่นี้ ควรกล่าววว่า ย่อมทำลายอศัยกองอวิชชาที่ถูกทำลายแล้ว.

จบอรรถกถาสาตถสูตรที่ ๖

๗. มัลลิกสูตร

ตรัสเหตุที่ทำให้มาตุคามมีรูปงาม - ทราม

[๑๕๗] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี ครั้งนั้นแล พระนางมัลลิกาเทวีเสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ทรงถวายอภิวัตแล้ว ประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้มาตุคามบางคนในโลกนี้มีผิวพรรณทราม รูปชั่ว ไม่น่าดู ยากจนขัดสนทรัพย์สมบัติและต่ำศักดิ์ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้มาตุคามบางคนในโลกนี้มีผิวพรรณทราม รูปชั่ว ไม่น่าดู แต่เป็นคนมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคสมบัติมากและสูงศักดิ์ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้มาตุคามบางคนในโลกนี้มีรูปงาม น่าดู น่าชม ประกอบด้วยความเป็นผู้มีผิวพรรณอันงามยิ่งนัก แต่เป็นคนยากจน ขัดสนทรัพย์สมบัติ และต่ำศักดิ์? ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้มาตุคามบางคนในโลกนี้มีรูปงาม น่าดู น่าเลื่อมใส ประกอบด้วยความเป็นผู้มีผิวพรรณงามยิ่งนัก ทั้งเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคสมบัติมากและสูงศักดิ์.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คู่ก่อนพระนางมัลลิกา มาตุคามบางคนในโลกนี้เป็นผู้มักโกรธ มากไปด้วยความแค้นใจ ถูกว่าแม้เล็กน้อยก็ขัดเคือง ขุ่นเคียว กระทบกระเทือน กระด้างกระเดื่อง แสดงความโกรธความขัดเคือง และความไม่พอใจให้ปรากฏ เป็นผู้ไม่ให้ทาน คือ ข้าว น้ำ ยวดยาน ระเบียบ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่อยู่อาศัย และประทีปโคมไฟ

แก่สมณะหรือพราหมณ์ และเป็นผู้มีจริยยาในลาภ สักการะ ความเคารพ ความนับถือ การไหว้และการบูชาของผู้อื่น เกียดกัน ตั้ดรอน ผูกความริษยา ถ้ามารุคามนั้นจุติจากอัทธานั้นมาสู่ความเป็นอย่างนี้ กลับมาเกิดในชาติใด ๆ ย่อมเป็นผู้มีผิวพรรณทราม รูปชั่ว ไม่น่าดู ทั้งเป็นคนยากจน ขัดสนทรัพย์ สมบัติและต่ำศักดิ์.

ดูก่อนพระนางมัลลิกา มารุคามบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มักโกรธ มากไปด้วยความแค้นใจ ถูกว่าแม่เล็กน้อยก็ขัดเคือง จุนเฉียว กระทบ กระทบเคียด กระทบกระตื้ออง แสดงความโกรธความขัดเคือง และความไม่พอใจให้ปรากฏ แต่เขาเป็นผู้ให้ทาน คือ ข้าว น้ำ ฝ้า ยวดยาน ระเบียบ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่อยู่อาศัย และประทีปโคมไฟ แก่สมณะ หรือพราหมณ์ และไม่เป็นผู้มีจริยยาในลาภ สักการะ ความเคารพ ความ นับถือ การไหว้และบูชาของผู้อื่น ไม่เกียดกัน ไม่ตั้ดรอน ไม่ผูกความริษยา ถ้ามารุคามนั้นจุติจากอัทธานั้นมาสู่ความเป็นอย่างนี้ กลับมาเกิดในชาติใด ๆ ย่อมเป็นผู้มีผิวพรรณทราม รูปชั่ว ไม่น่าดู แต่เป็นคนมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคสมบัติมากและสูงศักดิ์.

ดูก่อนพระนางมัลลิกา มารุคามบางคนในโลกนี้ ไม่เป็นผู้มักโกรธ ไม่มากไปด้วยความคับแค้นใจ ถูกว่าแม่มากก็ไม่ขัดเคือง ไม่จุนเฉียว ไม่กระทบกระทบเคียด ไม่กระทบกระตื้ออง ไม่แสดงความโกรธความขัดเคืองและความไม่พอใจให้ปรากฏ แต่เป็นผู้ไม่ให้ทาน คือ ข้าว น้ำ ฝ้า ยวดยาน ระเบียบ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่อยู่อาศัย และประทีปโคมไฟ แก่สมณะหรือพราหมณ์ และเป็นผู้มีจริยยาในลาภ สักการะ ความเคารพ ความนับถือ การไหว้และการบูชาของผู้อื่น เกียดกัน ตั้ดรอน ผูกความริษยา

ถ้ามาตุคามนั้นจุดิจากอัฐภาพนั้นแล้ว มาสู่ความเป็นอย่างนี้ กลับมาเกิดในชาติใด ๆ ย่อมเป็นผู้มีรูปร่าง น่าดู น่าชม ประกอบด้วยความเป็นผู้มีผิวพรรณงามยิ่งนัก แต่เป็นคนเฉลียวใจ ยากจน ขัดสนและต่ำศักดิ์.

ดูก่อนพระนางมัลลิกา มาตุคามบางคนในโลกนี้ ไม่เป็นผู้มักโกรธ ไม่มากไปด้วยความคับแค้นใจ ดูกว่าแม้มากก็ไม่ขัดเคือง ไม่ฉุนเฉียว ไม่กระพุดกระเฟียด ไม่กระด้างกระเดื่อง ไม่แสดงความโกรธความขัดเคืองและความไม่พอใจให้ปรากฏ เป็นผู้ให้ทาน คือ ข้าว น้ำ ผ้า ยวดยาน ระเบียบของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่อยู่อาศัย และประทีป โคมไฟ แก้วสมณะหรือพราหมณ์ แล้วถ้ามาตุคามนั้นจุดิจากอัฐภาพนั้นแล้ว มาสู่ความเป็นอย่างนี้ กลับมาเกิดในชาติใด ๆ ย่อมเป็นผู้มีรูปร่าง น่าดู น่าชม ประกอบด้วยความเป็นผู้มีผิวพรรณงามยิ่งนัก ทั้งเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคสมบัติมาก และสูงศักดิ์.

ดูก่อนพระนางมัลลิกา นี้แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้มาตุคามบางคนในโลกนี้ มีผิวพรรณทราม รูปชั่ว ไม่น่าดู ทั้งเป็นคนเฉลียวใจ ยากจนขัดสน และต่ำศักดิ์ อนึ่ง นี้เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้มาตุคามบางคนในโลกนี้มีผิวพรรณทราม รูปชั่ว ไม่น่าดู แต่เป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคสมบัติมากและสูงศักดิ์ นี้แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้มาตุคามบางคนในโลกนี้มีรูปร่าง น่าดู น่าชม ประกอบด้วยความเป็นผู้มีผิวพรรณงามยิ่งนัก แต่เป็นคนเฉลียวใจ ยากจน ขัดสนและต่ำศักดิ์ อนึ่ง นี้เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้มาตุคามบางคนในโลกนี้มีรูปร่าง น่าดู น่าชม ประกอบด้วยความเป็นผู้มีผิวพรรณงามยิ่งนัก ทั้งเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคสมบัติมากและสูงศักดิ์.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว พระนางมัลลิกาเทวีได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในชาติอื่นชรอย

หม่อมฉันจะเป็นผู้มักโกรธ มากไปด้วยความแค้นใจ ถูกว่าแม่เล็กน้อยก็
ขัดเคือง ฉุนเฉียว กระทบกระเทือน กระด้างกระเดื่อง แสดงความโกรธ
ความขัดเคืองและความไม่พอใจให้ปรากฏ ในบัดนี้ หม่อมฉันจึงมีผิวพรรณ
ทราม รูปชั่ว ไม่น่าดู แต่ในชาติอื่น หม่อมฉันคงได้ให้ทาน คือ ข้าว น้ำ
ยวดยาน ระเบียบ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่อยู่อาศัย และประทีป
โคมไฟ บัดนี้ หม่อมฉันจึงเป็นคนมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคสมบัติมาก
ในชาติอื่น หม่อมฉันคงจะไม่มีใจริษยาในลาภ สักการะ ความเคารพ ความ
นับถือ การไหว้และการบูชาของผู้อื่น ไม่เกียดกัน ไม่ตัดรอน ไม่ผูกความ
ริษยา ในบัดนี้ หม่อมฉันจึงมีศักดิ์สูง ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญก็นางกษัตริย์บ้าง
นางพราหมณ์บ้าง นางคฤหบดีบ้าง มีอยู่ในราชสกุลนี้ หม่อมฉันได้ดำรง
ความเป็นใหญ่ยิ่งกว่าหญิงเหล่านั้น ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ตั้งแต่วันต้นไป
หม่อมฉันจักไม่โกรธ ไม่มากไปด้วยความแค้นใจ ถึงถูกว่ากล่าวมากก็จักไม่
ขัดเคือง ไม่ฉุนเฉียว ไม่กระทบกระเทือน ไม่กระด้างกระเดื่อง ไม่แสดง
ความโกรธความขัดเคืองและความไม่พอใจให้ปรากฏ จักให้ทาน คือ ข้าว
น้ำ ผ้า ยวดยาน ระเบียบ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่อยู่อาศัย
และประทีปโคมไฟ แก่สมณพราหมณ์ จักไม่มีใจริษยาในลาภ สักการะ
ความเคารพ ความนับถือ การไหว้ และบูชาของผู้อื่น จักไม่เกียดกัน ไม่
ตัดรอน ไม่ผูกความริษยา ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้ง
นัก ฯลฯ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดทรงจำหม่อมฉันว่าเป็นอุบาสิกา ผู้ถึง
สละตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

จบมัลลิกสูตรที่ ๗

อรรถกถามัลลิกสูตร n

พึงทราบวินิจฉัยในมัลลิกสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า มลลิกา เทวี ได้แก่ พระเทวีของพระเจ้าปเสนทิโกศล.
บทว่า เยน มิเชกจฺโจ มาตุคาม ได้แก่ หญิงบางคนในโลกนี้. บทว่า
ทุพฺพณฺโณ ได้แก่ มีผิวน้ำเกลียด. บทว่า ทุรุโป ได้แก่ มีทรวดทรงไม่ดี.
บทว่า สุปาปิโก ได้แก่ แสนชั่ว แสนทราม. บทว่า ทสฺสนาย แปลว่า
เพื่อเห็น. บทว่า ทลิตฺุโท ได้แก่ จนทรัพย์. บทว่า อปฺปสฺสโก ได้แก่
เว้น จากทรัพย์และข้าวเปลือกเป็นของตนเอง. บทว่า อปฺปโภโก ได้แก่
เว้นจากเครื่องใช้สอย. บทว่า อปฺเปสฺสโก ได้แก่ มีบริวารน้อย. บทว่า
อุทฺโธ ได้แก่ เป็นอิสระ. บทว่า มหทฺธโน ได้แก่ มีทรัพย์มาก โดย
ทรัพย์สำหรับใช้สอย. บทว่า มหาโภโก คือ มีโภคะมาก ด้วยโภคะเครื่อง
อุปโภคบริโภค (ของใช้ ของกิน). บทว่า มหเสสฺสโก คือ มีบริวารมาก.
บทว่า อภินฺรุโป คือ มีรูปงาม. บทว่า ทสฺสนีโย คือ ควรดู. บทว่า ปาสาทิกโก
คือ มีใจเลื่อมใสด้วยการชม. บทว่า วณฺณโปกฺขรตฺย คือ ด้วยผิวพรรณ
และทรวดทรงแห่งเรือนร่าง.

บทว่า อภิสซฺชติ แปลว่า ชัดซึ้ง. บทว่า พฺยาปซฺชติ ได้แก่
ละปกติ. บทว่า ปฏฺิถฺยติ ได้แก่ ถึงความเป็นผู้หลุดพ้นและกระต่าง ด้วย
ความโกรธ. บทว่า น ทาทา โหติ คือ เป็นหญิงไม่ให้อภัย. ในบทว่า เสยฺยา-
วสฺสปทฺิเปยฺยํ นี้ ที่นอน คือ เตียงและแผ่นกระดานเป็นต้น ชื่อว่าที่นอน.
เรือน ที่อยู่อาศัย ชื่อว่า ที่อยู่. เครื่องประกอบประทีปมีไส้และน้ำมันเป็นต้น
ท่านเรียกว่า ปทฺิเปยฺยํ. บทว่า อิสฺสามนิกโก ได้แก่ มีจิตประกอบด้วยความ

ริษยา. พึงทราบความในบททั้งหมดโดยนัยนี้. บทว่า โภธนา อโหสี คือ เป็นหญิงมักโกรธ. บทว่า อนิสฺสามนิกา อโหสี คือ ได้เป็นหญิงมีจิต เว้นจากความริษยา. คำที่เหลือในสูตรนี้มีเนื้อความง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถามัลลิกสูตรที่ ๗

๘. อัตตันทปสูตร

บุคคลที่ทำตนหรือผู้อื่นให้เดือดร้อน ๔ จำพวก

[๑๕๘] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้มีปรากฏอยู่ในโลก ๔ จำพวกเป็นไฉน คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อน ประกอบความชวนชวายในการทำตนให้เดือดร้อน ๑ บางคนเป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ประกอบความชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ๑ บางคน ทำคนให้เดือดร้อน ประกอบความชวนชวายในการทำตนให้เดือดร้อน และ ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ประกอบความชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ๑ บางคนไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ประกอบความชวนชวายในการทำคนให้เดือดร้อน และไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่ประกอบความชวนชวายในการทำ ให้ผู้อื่นเดือดร้อน ผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อน และไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เป็น ผู้ไม่หิว ดับร้อน เย็นใจ เสวยสุข มีตนอันประเสริฐ อยู่ในปัจจุบันเทียว ๑.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อย่างไร บุคคลชื่อว่าเป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อน ประกอบความชวนชวายในการทำตนให้เดือดร้อน บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นชิวเป็ลื้อย ไร้มารยาท เลียมมือ เขาเชิญให้มารับภิกษาก็ไม่มา เขาเชิญ ให้หยุดก็ไม่หยุด ไม่ยินดีภิกษาที่เขานำมาเฉพาะ ไม่ยินดีภิกษาที่เขาทำเฉพาะ

ไม่ยินดีการเชิญ ไม่รับภิกษาที่เขาแบ่งไว้ก่อน ไม่รับภิกษาจากปากหม้อข้าว
ไม่รับภิกษาที่คนยื่นพร้อมธรณีประดูให้ ไม่รับภิกษาที่คนยื่นพร้อมท่อนไม้ให้
ไม่รับภิกษาที่คนยื่นพร้อมสากให้ ไม่รับภิกษาของคนสองคนผู้กำลังบริโภคนอยู่
ไม่รับภิกษาของหญิงมีครรภ์ ไม่รับภิกษาของหญิงผู้กำลังให้ลูกคนนม ไม่รับ
ภิกษาของหญิงผู้คลอดเคเดียวบุรุษ ไม่รับภิกษาที่นัดแนะกันไว้ ไม่รับภิกษาใน
ที่ซึ่งสุนัขได้รับเลี้ยงดู ไม่รับภิกษาในที่ที่มีแมลงวันไต่ตอมเป็นกลุ่ม ไม่กินปลา
ไม่กินเนื้อ ไม่ดื่มสุรา ไม่ดื่มเมรัย ไม่ดื่มยาตอง เขาได้รับภิกษาที่เรือนหลังเดียว
เยียวยาอัทธภาพด้วยข้าวคำเดียวบ้าง รับภิกษาที่เรือนสองหลัง เยียวยาอัทธภาพ
ด้วยข้าวสองคำบ้าง รับภิกษาที่เรือน ๓ หลัง เยียวยาอัทธภาพด้วยข้าว ๓ คำ
บ้าง เยียวยาอัทธภาพด้วยภิกษาในถาดน้อยใบเดียวบ้าง ๒ ใบบ้าง ๓ ใบบ้าง
กินอาหารที่เก็บค้างไว้วันหนึ่งบ้าง ๒ วันบ้าง ๓ วันบ้าง เป็นผู้ประกอบความ
ชวนชวนในการบริโภครกัถที่เวียนมาตั้งกึ่งเดือนเช่นนี้บ้าง ซิเปลียนั้น เป็นผู้
มีผักตองเป็นภักษาบ้าง มีข้าวฟ่างเป็นภักษาบ้าง มีลูกเดือยเป็นภักษาบ้าง
มีกากข้าวเป็นภักษาบ้าง มียางเป็นภักษาบ้าง มีสาหร่ายเป็นภักษาบ้าง มีรำ
เป็นภักษาบ้าง มีข้าวตังเป็นภักษาบ้าง มีกำยานเป็นภักษาบ้าง มีหญ้าเป็น
ภักษาบ้าง มีโคมัยเป็นภักษาบ้าง มีเหง้าและผลไม้ในป่าเป็นอาหาร บริโภค
ผลไม้หล่นเยียวยาอัทธภาพ ซิเปลียนั้นทรงผ้าปานบ้าง ผ้าแกมกันบ้าง ผ้า-
ห่อศพบ้าง ผ้าบังสุกุลบ้าง ผ้าเปลือกไม้บ้าง หนังสือนั่งบ้าง หนังสือนั่งทับ
บ้าง ผ้าคากรองบ้าง ผ้าเปลือกปอกรองบ้าง ผ้าผลไม้กรองบ้าง ผ้ากัมพล
ทำด้วยผมนคนบ้าง ผ้ากัมพลทำด้วยขนสัตว์บ้าง ผ้าทำด้วยขนปีกนกเค้าบ้าง
เป็นผู้ถอนผมและหนวด ประกอบด้วยความชวนชวนในการถอนผมและหนวด
บ้าง เป็นผู้ยืน คือ ห้ามอาสนะบ้าง เป็นผู้กระโหย่ง ประกอบความชวนชวน
ในการกระโหย่งบ้าง เป็นผู้นอนบนหนาม คือ สำเร็จการนอนบนหนามบ้าง

เป็นผู้อาบน้ำวันละ ๓ ครั้ง คือ ประกอบความชวนขวยในการลงน้ำบ้าง เขาเป็นผู้ประกอบความชวนขวยในการทำกายให้เดือดร้อน ให้เราร้อนมีอย่างต่าง ๆ เห็นปานนี้อยู่ ด้วยประการฉะนี้ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้แล บุคคลชื่อว่าเป็นผู้ทำคนให้เดือดร้อน ประกอบความชวนขวยในการทำตนให้เดือดร้อน.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อย่างไร บุคคลชื่อว่าเป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ประกอบความชวนขวยในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฆ่าแพะ ฆ่าสุกร เป็นนายพรานนก เป็นนายพรานเนื้อ เป็นผู้หยาบฆ่า เป็นคนฆ่าปลา เป็นโจร เป็นผู้ฆ่าโจร เป็นนักโทษ หรือเป็นผู้ทำกรรมอันหยาบฆ่าชนิดใดชนิดหนึ่งก็ตาม คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้แล บุคคลชื่อว่าเป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ประกอบความชวนขวยในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อย่างไร บุคคลชื่อว่าเป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ประกอบความชวนขวยในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน และเป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ประกอบความชวนขวยในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน บุคคลบ้างคนในโลกนี้ เป็นพระราชามหากษัตริย์ได้มูรธาภิเษก หรือว่าเป็นพราหมณ์ มหาศาล บุคคลนั้นให้สร้างสถูปาคารใหม่ทางทิศตะวันออกแห่งพระนคร แล้วปลงผมและหนวด นุ่งหนังสัตว์มีเล็บ ชโลมกายด้วยเนยและน้ำมัน เกาหลังด้วยเขมฤค เข้าไปสู่สถูปาคารพร้อมด้วยมเหสีและพราหมณ์ปุโรหิต บุคคลนั้นสำเร็จการนอนบนพื้น อันปราศจากการปูลาด ไล้ด้วยมูลโคสด นำนมใดมีอยู่ในนมเต้าหนึ่งของแม่โคลูกอ่อนตัวหนึ่ง พระราชาย่อมยังพระชนม์ให้เป็นไปด้วยน่านมเต้านั้น น่านมใดมีอยู่ในนมเต้าที่ ๒ พระมเหสีย่อมยังพระชนม์ให้เป็นไปด้วยน่านมเต้านั้น น่านมใดมีอยู่ในนมเต้าที่ ๓ พราหมณ์ปุโรหิตย่อมยังอัทธภาพให้เป็นไปด้วยน่านมเต้านั้น น่านมใดมีอยู่ในนมเต้าที่ ๔ ย่อม

บูชาไฟด้วยน้ำมันเด้านั้น ลูกโคย่อมยังอรรถภาพให้เป็นไปด้วยน้ำมันที่เหลือ พระราชานั้นตรัสอย่างนี้ว่า ท่านทั้งหลายจงมาโคเท่านี้เพื่อบูชาัญญ จงมา ลูกโคผู้เท่านี้เพื่อบูชาัญญ จงมาลูกโคเมียเท่านี้เพื่อบูชาัญญ จงมาแพะเท่านี้ เพื่อบูชาัญญ จงมาแกะเท่านี้เพื่อบูชาัญญ จงตัดต้นไม้เท่านี้เพื่อทำหลัก จง เกี่ยวหญ้าคาเท่านี้เพื่อบังและลาด แม้ชนเหล่าใดที่เป็นทาสก็ดี เป็นคนรับใช้ ก็ดี เป็นคนงานก็ดี ของพระราชานั้น แม้ชนเหล่านั้นก็สะดุ้งต่ออาญา สะดุ้ง ต่อภัย มีหน้ำนองด้วยน้ำตาร้องให้ทำการงานอยู่ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อย่าง นี้แล บุคคลชื่อว่าเป็นผู้ทำคนให้เดือดร้อน ประกอบด้วยความชวนชวายในการ ทำคนให้เดือดร้อน และเป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ประกอบด้วย ความชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อย่างไร บุคคลชื่อที่ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ประกอบด้วยความชวนชวายในการทำตนให้เดือดร้อน และไม่ทำผู้อื่นให้ เดือดร้อน ไม่ประกอบด้วยความชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน บุคคลนั้น เป็นผู้ไม่ทำคนให้เดือดร้อน และไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เป็นผู้ไม่มีความหิว คับร้อน เย็นใจ เสวยสุข มีตนอื่นประเสริฐอยู่ในปัจจุบันเทียว คู่ก่อนภิกษุ ทั้งหลาย พระตถาคตเสด็จอุบัติขึ้นในโลกนี้ เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เอง โดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก เป็น สารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม พระตถาคตพระองค์นั้น ทรงทำโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ให้แจ้งชัดด้วยพระ- ปัญญาอันยิ่งของพระองค์เองแล้ว ทรงสอนหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ให้รู้ตาม พระองค์ทรงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งานใน ท่ามกลาง งามในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้ง

พญชชนะ บริสุทธบริบูรณ์สิ้นเชิง กถหบดีหรือบุตรแห่งกถหบดี หรือบุคคล
ผู้เกิดในตระกูลใดตระกูลหนึ่ง ย่อมฟังธรรมนั้น เขาฟังธรรมนั้นแล้ว ย่อม
ได้ศรัทธาในพระตถาคต เขาประกอบด้วยการได้ซึ่งศรัทธานั้น ย่อมเห็น
ตระหนักชัดดังนี้ว่า ฆราวาสดับแคบ เป็นทางมาแห่งฐิติ บรรพชาเป็นทาง
ปลอดโปร่ง การที่บุคคลผู้ครองเรือน จะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริบูรณ์โดย
ส่วนเดียว ให้บริสุทธโดยส่วนเดียว คุจสังข์จัด ไม่ใช่ทำได้ง่าย ถ้ากระไร
เราพึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะ ออกบวชเป็นบรรพชิตเกิด สมัย-
ต่อมาเขาละกองโกศสมบัติน้อยใหญ่ ละเครื่องญาติน้อยใหญ่ ปลงผมและหนวด
นุ่งห่มผ้ากาสายะ ออกบวชเป็นบรรพชิต เมื่อเขาบวชแล้วอย่างนี้ ถึงความ
เป็นผู้มีสิกขาและสาชีพ เสมอด้วยภิกษุทั้งหลาย ละปาณาติบาต งดเว้นจาก
ปาณาติบาต วางอาชญา วางศาสตรา มีความละอาย มีความเอ็นดู อนุเคราะห์
เกื้อกูลสรรพสัตว์อยู่เสมอ ละอทินนาทาน งดเว้นจากอทินนาทาน ถือเอา
แต่ของที่เขาให้ จานงแต่ของที่เขาให้ มีตนไม่เป็นขโมย สะอาดอยู่เสมอ
ละกรรมอันเป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์ ประพฤติพรหมจรรย์ ประพฤติห่างไกล
เว้น จากเมถุนอันเป็นกิจของชาวบ้าน ละมุสาวาท งดเว้น จากมุสาวาท พูดแต่
คำจริง คำรงคำสัตย์ พูดเป็นหลักฐาน ควรเชื่อได้ ไม่พูดลวงโลก ละคำ
ส่อเสียด เว้นขาดจากคำส่อเสียด ฟังจากข้างนี้แล้วไม่ไปบอกข้างโน้น เพื่อ
ให้คนหมู่นี้แตกร้าวกัน หรือฟังจากข้างโน้นแล้วไม่มาบอกข้างนี้ เพื่อให้คน
หมู่นี้แตกร้าวกัน สมานคนที่แตกร้าวกันแล้วบ้าง ส่งเสริมคนที่พร้อมเพรียง
กันแล้วบ้าง ชอบคนผู้พร้อมเพรียงกัน ยินดีในคนผู้พร้อมเพรียงกัน
เพลิดเพลินในคนผู้พร้อมเพรียงกัน กล่าวแต่คำที่ทำให้พร้อมเพรียงกัน ละ
วาจาหยาบ เว้นขาดจากวาจาหยาบ กล่าวแต่คำที่ปราศจากโทษ เสนาะโสต
ชวนให้รัก จับใจ สุภาพ คนส่วนมากรักใคร่ พอใจ ละคำเพื่อเจ้อ เว้นขาด

จากคำเพื่อเจ้า พุคถูกกาล พุคแต่คำที่เป็นจริง พุคอิงอรรถ พุคอิงธรรม พุคอิงวินัย พุคแต่คำมีหลักฐาน มีที่อ้าง มีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์ โดยกาลอันควร เว้นขาดจากการพรากพีชคามและภุตคาม ฉันทนเดียว เว้นการฉันทนในราตรี งดจากการฉันทนในเวลาวิกาล เว้นขาดจากการพื่อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี และดูการเล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศล เว้นขาดจากการ ทัดทรง ประดับและตกแต่งร่างกายด้วยดอกไม้ ของหอม และเครื่อง ประเทืองผิว อันเป็นฐานะแห่งการแต่งตัว เว้นขาดจากการนั่งนอนบนที่นั่ง ที่นอนอันสูงใหญ่ เว้นขาดจากการรับทองและเงิน เว้นขาดจากการรับธัญชาติ ดิบ เว้นขาดจากการรับเนื้อดิบ เว้นขาดจากการรับสตรีและกุมารี เว้นขาด จากการรับทาสีและทาส เว้นขาดจากการรับแพะและแกะ เว้นขาดจากการรับ ไก่และสุกร เว้นขาดจากการรับช้าง โค ม้าและพา เว้นขาดจากการรับไร่นา และที่ดิน เว้นขาดจากการประกอบพุทธกรรมและการรับใช้ เว้นขาดจากการ ซื่อขาย เว้นขาดจากการน้อโงงด้วยตาซัง โงงด้วยของปลอมและโงงด้วยเครื่อง ตวงวัด เว้นขาดจากการรับสินบน การล่อลวงและการตลบแตลง เว้นขาด จากการตัด การฆ่า การจองจำ การตีชิง การปล้นและกรรโชก เธอเป็นผู้ สันโดษด้วยจิวรเป็นเครื่องบริหารกาย ด้วยบิณฑบาตเป็นเครื่องบริหารท้อง เธอจะไปทางทิศภาคใด ๆ ก็ถือไปได้เอง นกมีปีกจะบินไปทางทิศภาคใด ๆ ก็มีแต่ปีกของตัวเองเป็นภาระบินไป ฉันทนใด ภิกษุก็ฉันทนนั้นแล เป็นผู้สันโดษด้วย จิวรเป็นเครื่องบริหารกาย ด้วยบิณฑบาตเป็นเครื่องบริหารท้อง เธอจะไป ทางทิศภาคใด ๆ ก็ถือไปได้เอง เธอเป็นผู้ประกอบด้วยศีลขันธอันเป็นอริยะ เช่นนี้แล้ว ย่อมเสวยสุขอันปราศจากโทษในภายใน เธอเห็นรูปด้วยจักขุแล้ว ไม่ถืออนิมิตร ไม่ถืออนุพยัญชนะ ย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมจักขุนทรีย์ ที่เมื่อไม่ สำรวมแล้ว จะเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามก คือ อภิชฌา และโทมนัส

ครอบงำนั้น ชื่อว่ารักษาจกขุนทรีย์ ถึงความสำรวมในจกขุนทรีย์ ฟังเสียง
ด้วยหู...ดมกลิ่นด้วยจมูก...ลิ้มรสด้วยลิ้น...ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย...
รู้แจ้งธรรมารมณด้วยใจแล้ว ไม่ถืออนิมิต ไม่ถืออนุพยัญชนะ เธอย่อมปฏิบัติ
เพื่อสำรวมมโนทริย์ ที่เมื่อไม่สำรวมแล้ว จะเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามก
คือ อภิชฌาและโสมนัสครอบงำนั้น ชื่อว่ารักษามโนทริย์ ถึงความสำรวม
ในมโนทริย์ เธอประกอบด้วยอินทริยสังวรอันเป็นอริยะ เช่นนี้ ย่อมได้
เสวยสุขอัน บริสุทธฺิไม่ระคนด้วยกิเลสในภายใน เธอย่อมทำความรู้สึกตัวในการ
ก้าวไป ในการถอยกลับ ย่อมทำความรู้สึกตัวในการแล ในการเหลียว ย่อม
ทำความรู้สึกตัวในการก้าวเข้า ในการเหยียดออก ย่อมทำความรู้สึกตัวในการ
ทรงสังฆาภิบาตรและจีวร ย่อมทำความรู้สึกตัวในการฉัน การดื่มการเคี้ยว
การลิ้ม ย่อมทำความรู้สึกตัวในการถ่ายอุจจาระปัสสาวะ ย่อมทำความรู้สึกตัว
ในการเดิน การยืน การนั่ง การหลับ การตื่น ความนิ่ง เธอประกอบด้วย
ศีลขันธ อินทริยสังวร และสติสัมปชัญญะ อันเป็นอริยะเช่นนี้ ย่อมเสพ-
เสนาสนะอันสงัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ชอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชุก
ที่แจ้ง ลอมฟาง เธอกลับจากบิณฑบาตภายหลังภัตแล้ว นั่งคู้บัลลังก์ ตั้ง
กายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า เธอละความโลภในโลก มีใจปราศจากความ
โลภอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากความโลภ ละความประทุษร้าย คือพยาบาท
ไม่คิดพยาบาท มีความกรุณา หวังประโยชน์เกื้อกูล แก่สัตว์ทั้งปวงอยู่ ย่อม
ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากความประทุษร้ายคือ พยาบาท ละถิ่นมัทธะแล้ว มี
ความกำหนดหมายอยู่ที่แสงสว่าง มีสติ มีสัมปชัญญะ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์
จากถิ่นมัทธะ ละอุทธัจจกุกกุจจะแล้ว เป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่าน มีจิตสงบภายใน
ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากอุทธัจจกุกกุจจะ ละวิจิกิจฉาแล้ว เป็นผู้ข้าม
วิจิกิจฉา ไม่มีความสงสัยในกุศลธรรมทั้งหลาย ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จาก

วิจิกิจฉา เอละนิวรรณ์เหล่านี้อันเป็นอุปกิเลสของใจ เป็นเครื่องทำปัญญาให้
ทुरुพลแล้ว สกัดจากกาม ฯลฯ บรรลุจุดตถฌาน ภิกษุ นั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ
บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส เป็นจิตอ่อน ครอบแก่การงาน
ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมโน้มโน้มจิตไปเพื่อบุพเพนิวาสานุสติญาณ
เธอย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือ ระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติ
บ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง สิบชาติบ้าง ยี่สิบชาติบ้าง สามสิบ
ชาติบ้าง สี่สิบชาติบ้าง ห้าสิบชาติบ้าง ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติ
บ้าง ตลอดถึงวิภูฏักปเป็นอันมากบ้าง ตลอดวิภูฏักปเป็นอันมากบ้าง ตลอด
ถึงวิภูฏักปเป็นอันมากบ้างว่า ในภพโน้นเรามีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น
มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขและทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนด
อายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้วได้ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้น
เราก็ได้มีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น
เสวยสุขและทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว
ได้มาเกิดในภพนี้ เธอย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ
พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้ ภิกษุ นั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์
ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส เป็นจิตอ่อน ครอบแก่การงาน ตั้งมั่น
ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมโน้มโน้มจิตไปเพื่อบุพเพนิวาสานุสติญาณ และอุปบัติของสัตว์ทั้งหลาย
เธอย่อมเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี
มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์
ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายทุจริต
วจีทุจริต มโนทุจริต ตีเตียนพระอริยเจ้า เป็นมิจฉาทิฎฐิ ยึดถือการกระทำ
ด้วยอำนาจมิจฉาทิฎฐิ เมื่อตายไป เขาเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก
ส่วนสัตว์เหล่านี้ประกอบด้วย กายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ไม่ตีเตียน

พระอริยเจ้า เป็นสัมมาทิฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฐิ เมื่อตายไป เขาเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เขาย่อมเห็นหมู่สัตว์กำลังจืด กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุ อันบริสุทธิต่างจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้ ภิกษุนี้ เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิต่างเผื่อ ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส เป็นจิตอ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมโน้มโน้มจิตไปเพื่ออาสาชยญาณ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่ทุกข์สมุทัย นี่ทุกข์นิโรธ นี่ทุกข์นิโรธคานินิปฏิปทา เหล่านี้อาสวะ นี่เหตุให้เกิดอาสวะ นี่ความดับอาสวะ นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับอาสวะ เมื่อเธอรู้เห็นอย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้นแม้จากกามาสวะ แม้จากภวาสวะ แม้จาก อวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็มีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้แล บุคคลชื่อว่า เป็นผู้ ไม่ทำคนให้เดือดร้อน ไม่ประกอบความขวนขวายในการทำตนให้เดือดร้อน และไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่ประกอบความขวนขวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อนและบุคคลนั้นเป็นผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เป็นผู้ไม่มีความหิว เป็นผู้ดับ เย็นใจ เสวยสุข มีตนอันประเสริฐ อยู่ใน ปัจจุบัน.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้แล มีปรากฏอยู่ในโลก.

จบอรรถตันตปสูตรที่ ๘

อรรถกถาอรรถตันตปสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอรรถตันตปสูตรที่ ๘ ดังต่อไปนี้ :-

บรรดาบทว่า **อตุตฺตโนโป** เป็นต้น ชื่อว่า ทำตนให้เดือดร้อน เพราะเผาตน คือ ทำตนให้ถึงทุกข์. การประกอบความเพียรทำตนเองให้เดือดร้อน ชื่อว่าความขวนขวายในการทำตนให้เดือดร้อน ชื่อว่า ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เพราะเผาผู้อื่น. การประกอบความเพียรทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ชื่อว่า ความขวนขวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน บทว่า **ทิกฺกุเจว ฆมฺเม** ได้แก่ ในอรรถภาพนี้แหละ. ในบทว่า **นิจฺฉาโต** ตัณหา ท่านเรียกว่า ฉาตะ ชื่อว่า นิจฉาตะ เพราะไม่มีตัณหา. ชื่อว่า **นิพพุตะ** เพราะกิเลสทั้งหมดดับ ชื่อว่า **สีติญฺตะ** เพราะเป็นผู้เย็น เหตุที่ไม่มีกิเลสเผาในภายใน ชื่อว่า **สุขปฺปฏิสฺสเวทึ** เพราะเสวยสุขใน ฌาน มรรค ผล และนิพพาน. บทว่า **พฺรหฺมญฺเจตน อตุตฺตา** ได้แก่ มีตนประเสริฐ. บทมีอาทิว่า **อเจลก** มีเนื้อความดังกล่าวไว้แล้ว.

ในบทมี การฆ่าแพะ เป็นต้น แพะ ท่านเรียก **อฺรพฺภา** ชื่อว่า **โอรพ** ภิกะเพราะฆ่าแพะ. แม้ในคำว่า **สฺฏกริกะ** คนฆ่าสุกร เป็นต้น ถิ่นนี้เหมือนกัน. บทว่า **ลฺลทโท** คือ ทารุณ หยาบช้า. บทว่า **มจฺฉมาตโก** ได้แก่ คนล่าปลา คือ คนจับปลาชาวประมง. บทว่า **พฺนุชฺณาการโก** ได้แก่ ผู้คุมเรือนจำ. บทว่า **กฺรูรรมฺมุตา** ได้แก่ ผู้มีภาระงานหยาบช้า.

บทว่า **มฺหุชฺธาภิสฺสโต** ได้แก่ พระราชาผู้อันเขารคน้ำบนพระเศียร โดยอภิเษกเป็นกษัตริย์. บทว่า **ปฺรตฺถิเมน นครสฺส** ได้แก่ ทางทิศ ตะวันออกจากนคร. บทว่า **สณฺฐาคารี** ได้แก่ โรงบุชายัญ. บทว่า **ขราชิน** นินวเสตุวา ได้แก่ นุ่งหนังเสียมมีเล็บติด. บทว่า **สฺปฺปิเตเลน** ได้แก่ ด้วย

เนยใสและน้ำมัน. เว้นเนยใสออกนั้นของมียางที่เหลือ ท่านก็เรียกว่า น้ำมัน. บทว่า กณฺฐุมานो ได้แก่ เพราะตัดเล็บหมด คราวจะต้องเกาเกาด้วย เขาสัตว์นั้น.

บทว่า อนตุรหิตาย ได้แก่ ไม่มีเครื่องปลาด. บทว่า สรูป-
วจฺฉาย ได้แก่ ลูกโคมีสีเหมือนกัน. อธิบายว่า หากแม่โคมีสีขาว แม่ลูกโค
ก็มีสีขาว หากแม่โคมีสีดำแดงหรือสีแดง แม่ลูกโคก็มีสีเช่นนั้นเหมือนกัน
เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า แม่โคมีลูกที่มีสีเหมือนกัน. บทว่า โส เอวมาห
คือ พระราชานันตรัสอย่างนี้. บทว่า วจฺฉตรา ได้แก่ โคมีกำลัง (โคงาน)
เคยเป็นโคหนุ่มแล้ว แม้นโคสาวก็นัยนี้เหมือนกัน. บทว่า พรหิสตุถาย
ได้แก่ เพื่อล้อมและเพื่อลาด ณ พื้นที่บูชาญ.

พระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อทรงแสดงถึงบุคคลที่ ๔ ตั้งแต่พระพุทธเจ้า
ทรงอุบัติ จึงตรัสคำเป็นอาทิว่า อิธ ภิกฺขเว ตถาคโต ดังนี้. ในบทเหล่านั้น
บทว่า ตถาคโต เป็นต้น มีเนื้อความได้กล่าวไว้แล้ว. บทว่า ตํ ชมฺมํ
ได้แก่ธรรมอันสมบูรณ์โดยประการ ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วนั้น. บทว่า สุณฺหาติ
คหปติว ถาว่า เพราะเหตุไรจึงทรงชี้คหบดีก่อน. ตอบว่า เพราะคหบดี
กำจัดมานะแล้ว และเพราะมีจำนวนมาก จริงอยู่ โดยมากผู้ที่บวชจากตระกูล
กษัตริย์ ทำมานะถือตัวเพราะอาศัยชาติ. ผู้ที่บวชจากตระกูลพราหมณ์ ทำมานะ
เพราะอาศัยมนต์. ผู้ที่บวชจากตระกูลที่มีชาติต่ำ ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ เพราะ
ค่าที่ตนมีชาติต่ำ. ก็พวกทารกของคหบดี มีเหงื่อไหลจากรักแร้ จี้เกลือ
เต็มหลัง ไถพื้นที่เป็นผู้หม่อมมานะและหยิ่ง เพราะไม่มีมานะเช่นนั้น. ทารก
พวกนั้นครั้งบวชแล้วก็ไม่ทำมานะหรือหยิ่ง เรียนพุทธวจนะตามกำลัง บำเพ็ญ
วิปัสสนากัมมัฏฐาน สามารถดำรงอยู่ในพระอรหัตได้. ส่วนผู้ที่ออกบวชจาก

ตระกูลนอกนี้มีไม่มาก ผู้เป็นคหบดีออกบวชมีมาก. เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงชี้คหบดีก่อนเพราะจะกำจัดมานะ และเพราะมีจำนวนมาก แล. บทว่า **อญฺญตรสฺมี** วา ได้แก่ ตระกูลนอกนี้ ตระกูลใดตระกูลหนึ่ง. บทว่า **ปจฺจชาโต** ได้แก่ เกิดในภายหลัง.

บทว่า **ตถาคเต สทฺธํ ปฏฺฐลภติ** ความว่า เขาได้ฟังธรรมอันบริสุทธิ์แล้ว ย่อมได้ศรัทธาในพระตถาคตผู้เป็นธรรมสามีเจ้าของธรรมว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระสัมมาสัมพุทธะหนอ. บทว่า **อิติ ปฏฺฐสยฺจิกฺขติ** แปลว่า พิจารณาอย่างนี้. บทว่า **สมุพฺพาโธ ฆรราวโส** ความว่า ถึงแม้ว่าคู่สามีภรรยาจะอยู่ในเรือนขนาด ๖๐ สอก หรือระหว่าง ร้อยโยชน์ก็ตาม การอยู่ครองเรือนก็ชื่อว่า คับแคบทั้งนั้น เพราะคู่สามีภรรยา ยังมีความกังวลและความห่วงใย. บทว่า **รชาปโถ** ท่านกล่าวไว้ในมหาอรรถถาว่าเป็นที่เกิดของฐลิมิระกะเป็นต้น. จะกล่าวว่า อากมนปโถ เป็นทางมาดังนี้บ้างก็ควร. ชื่อว่า **อัฟโฆกาส** เพราะเป็นคูที่แจ้งด้วยอรรถว่า ไม่มีที่เกี่ยวข้อง จริงอยู่ บรรพชิตผู้บวชแล้ว แม้อยู่ในกุฎาคาร รัตนปราสาท เทพวิมานเป็นต้น ที่มีประตูและหน้าต่างปิดสนิทเป็นที่กำบัง ก็ไม่เกี่ยวข้องไม่คิด. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า บรรพชาเป็นที่แจ้งดังนี้. อีกอย่างหนึ่ง ฆราวาสเป็นที่คับแคบ เพราะไม่มีโอกาสจะทำกุศลความดีได้ตามสบาย. ชื่อว่า เป็นทางมาแห่งฐลิมิ เพราะเป็นที่รวมของฐลิมิ คือ กิเลส คุกกองหยากเยื่อที่ไม่ได้ปิดไว้. บรรพชาชื่อว่า เป็นที่แจ้ง เพราะมีโอกาสทำกุศลความดีได้ตามสบาย.

ในคำว่า **นยิทํ สุกฺกริ ๗เปฯ ปพฺพชเยยฺย** นี้ กล่าวโดยย่อดังนี้. พรหมจรรย์คือสิกขา ๓ นี้ได้ชื่อว่าบริบูรณ์โดยส่วนเดียว เพราะผู้บวชทำไม่ให้ขาดแม้วันเดียว แล้วก็พึงให้บรรลุจรมจิตได้. และชื่อว่า บริสุทธิ์ โดยส่วนเดียว เพราะผู้บวชทำไม่ให้มีมลทิน ด้วยมลทินคือกิเลสแม้วันเดียว ก็พึง

ให้บรรลุมรรคจิตได้. บทว่า **สงฺขลิจิตฺ** ได้แก่ พึงประพฤติให้เป็นเสมือนสังขัต คือเทียบด้วยสังขที่ขัดแล้ว. อันผู้อยู่ครองเรือนอยู่ท่ามกลางเรือน จะประพฤติพรหมจรรย์คือสิกขา ๓ นี้ ให้บริสุทธฺ์บริบูรณ์โดยส่วนเดียว ไม่ทำได้ง่ายเลย ถ้ากระไรเราพึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้าอันสมควรแก่ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ชื่อว่าผ้ากาสาเย เพราะข้อมด้วยน้ำฝาด ออกจากเรือนบวชไม่มีเรือนเกิด. ก็เพราะเหตุที่กสิกรรม พาณิชยกรรมเป็นต้น เป็นประโยชน์แก่กุลแก่เรือน ท่านจึงเรียกว่า **อการีย** ก็ อการียกิจนั้นไม่มีในการบรรพชา ฉะนั้นบรรพชาพึงทราบว่าเป็น **อนการียะ** ไม่มีเรือน ในข้อนี้ ไม่มีเรือนนั้น. บทว่า **ปพฺพเชยฺย** ได้แก่ พึงปฏิบัติ.

บทว่า **อปฺป** ภา ได้แก่ กองโภคะต่ำกว่าพัน ชื่อว่า น้อย ตั้งแต่พันขึ้นไป ชื่อว่า มาก. ญาตินั้นแล ชื่อว่า ญาติปริวัฏฺ เครือญาติ เพราะอรรถว่าเกี่ยวพันกัน เครือญาติต่ำกว่า ๒๐ ชื่อว่าน้อย ตั้งแต่ ๒๐ ขึ้นไปชื่อว่ามาก.

บทว่า **ภิกฺขุณฺ** **สิกฺขาสาชีวสมาปฺนโน** ความว่า สิกขาอันใดอันนี้ได้แก่ อริสิต ของภิกษุทั้งหลาย และภิกษุเหล่านั้นอยู่ร่วมกัน เป็นอยู่เป็นอันเดียวกัน มีความประพฤติเสมอกัน ในสิกขาใด บรรพชิตเข้าถึงสิกขานั้น และสาชีพแก่สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติไว้แล้วนั้น เพราะเหตุนี้ บรรพชิตนั้นชื่อว่า เป็นผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยสิกขาและความอยู่ร่วมกันของภิกษุทั้งหลาย.

บทว่า **สมาปฺนโน** ความว่า บรรพชิตบำเพ็ญสิกขาให้บริบูรณ์ และไม่ละเมิดสาชีพความอยู่ร่วมกัน อธิบายว่า เข้าถึงสิกขาและสาชีพทั้งสองนั้น.

บทว่า **ปาณาติปาตํ ปหาย** เป็นต้น มีเนื้อความดังที่กล่าวแล้วนั้นแล. บทว่า **อิเมสฺส เภทาย** ได้แก่ เพื่อให้ผู้ที่ตนพึงมาข้างนี้ แยกกัน.

บทว่า **ภินฺนนานิ** ภา **สนฺธาตา** ความว่า เมื่อมิตรสองคน หรือผู้ร่วมอุปัชฌาย์กันแยกกัน ด้วยเหตุใด ๆ บรรพชิตเข้าไปหาแต่ละคน แล้วกล่าวคำ

เป็นต้นว่า นี่ไม่สมควรแก่ท่าน ผู้เกิดในตระกูลเช่นนี้ ผู้คงแก่เรียนอย่างนี้
ดังนี้ ชื่อว่า ทำความสมานกัน. บทว่า **อนุปฺปาทาตา** ความว่า ส่งเสริม
คนที่สมานกัน อธิบายว่า บรรพชิตเห็นคนสองคนสมัครสมานกัน แล้วกล่าว
คำเป็นต้นว่า นี่สมควรแก่พวกท่าน ผู้เกิดในตระกูลเห็นปานนี้ ผู้ประกอบ
ด้วยคุณเห็นปานนี้ ดังนี้ และทำให้มันคงขึ้น. ชื่อว่า **สมัครคาราม** เพราะ
ว่ามีความสามัคคีเป็นที่มายินดี อธิบายว่า ไม่ปรารธนาแม้แต่จะอยู่ในที่ที่ไม่มี
ความสามัคคีกัน ดังนี้. บาลีว่า **สมกฺคุราโม** ดังนี้ก็มี ความก็อย่างเดียวกันนี้.
บทว่า **สมกฺคุรโต** แปลว่า ยินดีแล้วในผู้ที่สามัคคีกัน อธิบายว่า ไม่ปรารธนา
แม้ละผู้ที่สามัคคีเหล่านั้นแล้วไปที่อื่น. ชื่อว่า **สมกฺคุคนฺนุที** เพราะเห็นก็ดี
ได้ยินก็ดี ซึ่งคนสามัคคีกันก็ชื่นชม. บทว่า **สมตฺถกรณิ วาจํ ภาสิตา**
ความว่า วาจาใดทำให้คนสามัคคีกัน ย่อมกล่าววาจานั้นอันแสดงถึงคุณของ
สามัคคีเท่านั้น ไม่กล่าวนอกเหนือไปจากนี้.

ในบทว่า **เนลา โทษ** ท่านเรียกว่า **เอละ**. ชื่อว่า **เนลา** เพราะ
ไม่มีโทษ อธิบายว่า หาโทษมิได้. **คฺจ เนล ศัพท์**ที่ท่านกล่าวไว้ในบทนี้ว่า
เนลฺจฺโค เสตฺปจฺฉนาโท รมิเครื่องประกอบไม่มีโทษ หลังคาขาว ดังนี้.
บทว่า **กณฺณสุขา** ได้แก่ เป็นที่สบายหู เพราะไพเราะด้วยพยัญชนะ ไม่
เกิดเป็นดังหอกที่มิหู **คฺจ** แทนด้วยเข็ม. ชื่อว่า **ชวนให้รัก** เพราะไม่เกิดความ
เคืองในสกลกาย เกิดแต่ความรัก เพราะไพเราะด้วยอรรถ. ชื่อว่า **จับใจ** เพราะ
จับถึงใจไม่กระทบกระทั่งเข้าไปถึงใจโดยสะดวก. ชื่อว่า **โปรี** (สุภาพ) เพราะ
เป็นคำชาวเมือง เพราะบริบูรณ์ด้วยคุณ. ชื่อว่า **โปรี** เพราะละเอียดอ่อน
คุณนารีผู้เจริญในเมืองดังนี้ก็มี. ชื่อว่า **โปรี** เพราะเป็นคำของชาวเมืองดังนี้
ก็มี อธิบายว่า คำว่า **ปุรสฺส เอสา** ได้แก่ คำพูดของชาวเมือง จริงอยู่

ชาวเมืองย่อมกล่าวคำที่สมควร เรียกคนปุ่นพ้อว่า พ้อ คนปุ่นพี้ว่า พี้ ดังนี้. ชื่อว่า พหูชนกนุตา เพราะคำพูดเห็นปานนี้ เป็นที่รักใคร่ของชนเป็นอันมาก. ชื่อว่า พหูชนมนาปา เพราะเป็นที่พอใจ คือทำความเจริญจิตของชนเป็นอันมาก โดยเป็นคำนำรักใคร่.

ชื่อว่า กาลวาทิ เพราะพูดถูกกาลละ อธิบายว่า กำหนดกาลอันควรพูดแล้วจึงพูด. ชื่อว่า ภูตวาทิ เพราะพูดแต่เรื่องที่จริงแท้ที่มีอยู่เท่านั้น. ชื่อว่า อตุลวาทิ เพราะพูดอิงประโยชน์ปัจจุบัน และประโยชน์ในภพหน้า. ชื่อว่า ฆมมวาทิ เพราะพูดอิงนวลโลกุตรธรรม. ชื่อว่า วินยวาทิ เพราะพูดอิงสังวรวินัยและปหานวินัย. โอกาสเป็นที่ตั้งไว้ ชื่อว่า นิธาน ก็นิธานคือหลักที่ตั้งของวาจานั้นมีอยู่ เหตุนั้น วาจานั้น ชื่อว่า นิธานวติ มีหลักที่ตั้ง อธิบายว่า เป็นผู้กล่าวถ้อยคำควรฟังไว้ในใจ. บทว่า กาลเณ ได้แก่ แม้เมื่อกล่าววาจาเห็นปานนี้ ก็คิดว่า เราจักกล่าววาจาที่น่าจดจำดังนี้ ไม่กล่าวพร่ำเพรื่อ อธิบายว่า พิจารณาถึงกาลที่ควรก่อนแล้วจึงกล่าว ดังนี้. บทว่า สวาปเทถ์ ได้แก่ มีข้ออุปมา อธิบายว่า มีเหตุผล. บทว่า ปริยนุตวติ ได้แก่ แสดงหัวข้อ อธิบายว่า กล่าวโดยอาการที่วาจานั้นปรากฏหัวข้อ. บทว่า อตุล-สยหิต์ ได้แก่ มีผู้จำแนกไว้แม้มากนัยก็ไม่อาจกำหนดเอาได้ ชื่อว่า ถึงพร้อมด้วยอรรถ. อีกอย่างหนึ่ง ท่านอธิบายไว้ว่า ย่อมกล่าววาจาที่ประกอบด้วยประโยชน์ เพราะวาจานั้นประกอบด้วยประโยชน์ ที่ผู้กล่าวอาศัยประโยชน์มุ่งกล่าว หาใช่ยกเรื่องหนึ่งขึ้นแล้วกล่าวเรื่องอื่นเสียใหม่.

บทว่า พิชคามภูตคามสมารมฺภา ความว่า เป็นผู้เว้นจากคำจัด คือ การทำลายโดยการตัดและการเผาซึ่งพิชคาม ๕ อย่าง คือ พิชเกิดแต่ราก ๑ พิชเกิดแต่ลำต้น ๑ พิชเกิดแต่ข้อ ๑ พิชเกิดแต่ยอด ๑ พิชเกิดแต่เมล็ด ๑ และซึ่งพิชคามมีหญ่าสีเขียว และต้นไม้เป็นต้น.

บทว่า **เอกกตติโก** ได้แก่ ภัตฺร (อาหาร) ๒ อย่าง คือ ภัตฺรในเวลาเช้า ๑ ภัตฺรในเวลาเย็น ๑ ในภัตฺร ๒ อย่างนั้น ภัตฺรในเวลาเช้ากำหนดไว้ภายในเที่ยง ภัตฺรในเวลาเย็นกำหนดไว้หลังเที่ยงวันไป เพราะฉะนั้น แม้จะบริโภคน้ำ ๑๐ ครั้ง ภายในเที่ยง ก็ชื่อว่า เป็นเอกกตติกะ (บริโภคน้ำมือเดียว) ท่านหมายถึง เอกกตติกะนั้นจึงกล่าวว่ **เอกกตติโก** ดังนี้. การบริโภคน้ำในกลางคืน ชื่อว่า **รตฺติ** ชื่อว่า **รตฺตฺวปรตฺต** เพราะเว้นจากการบริโภคน้ำในกลางคืน. เมื่อเลยเที่ยงไปแล้วบริโภคน้ำจนถึงพระอาทิตย์ตก ชื่อว่า บริโภคน้ำผิดเวลา เพราะเว้นจากบริโภคน้ำผิดเวลานั้นชื่อว่า **วิรโต** **วิกาลโกชนา** งคเว้นการบริโภคน้ำในเวลาวิกาล.

บทว่า **ชาตฺรูป** ได้แก่ ทอง. บทว่า **รชต** ได้แก่เงินที่ชาวโลกเขาเรียกกันว่า กหาปณะ โลหมาสก ชตฺมาสก (มาสกขางไม้) ทารมาสก (มาสกไม้) เว้นจากการรับ ทองและเงิน แม้ทั้งสองนั้น อธิบายว่า ไม่รับเอง ไม่ให้ผู้อื่นรับ ไม่ยินดี ของที่เขาเก็บไว้.

บทว่า **อามกฺษณฺสฺสฺสฺสฺส** ได้แก่เว้น จากการรับข้าวดิบ ๗ อย่าง กล่าวคือ ข้าวสาลี ๑ ข้าวเปลือกข้าว ๑ ข้าวเหนียว ๑ ข้าวละมาน ๑ ข้าวฟ่าง ๑ ข้าวลูกเดือย ๑ หญ้ากับแค้น ๑. ไม่ใช่แต่รับข้าวเหล่านั้นอย่างเดียวเท่านั้นไม่ควร แม้ลูบคลำก็ไม่ควรแก้ภิกษุทั้งหลายโดยแท้. ในบทว่า **อามกมฺสฺสฺสฺส** **ปฏิกุคฺคณฺหา** นี้ การรับเนื้อและปลาสดก็ไม่ควรลูบคลำก็ไม่ควรแก้ภิกษุทั้งหลาย เว้นแต่ที่พระพุทฺธเจ้าทรงอนุญาตไว้โดยเฉพาะ.

ในบทว่า **อิตฺถิโกมาริกา** **ปฏิกุคฺคณฺหา** นี้ หญิงที่อยู่กับชาย ชื่อว่า **อิตฺถิ**(นาง) หญิงนอกนั้นชื่อว่า **กุมาริกา** (นางสาว) การรับก็ดี การลูบคลำก็ดี ซึ่งหญิงเหล่านั้น เป็นอภัยปิยยะ (ไม่ควร). ในบทว่า **ทาสีทาสปฏิกุคฺคณฺหา** นี้

การรับคนเป็นทาสหญิง ทาสชาย ไม่ควร ก็แต่ว่าเมื่ออยู่อย่างนี้ว่า เราถวาย เป็นกัปปิยการก เราถวายเป็นคนวัด ดังนี้ ก็ควร.

แม้ในแพะและแกะเป็นต้น มีนาและสวนเป็นที่สุด ควรตรวจสอบ ที่เป็นกัปปิยะและอกัปปิยะโดยทางวินัย. ในข้อนั้น ปุบพัฒนชาติ (ข้าว) งอกขึ้นในที่ใด ที่นั่นชื่อว่า นา อปรพัฒนชาติ (ถั่วงา) งอกขึ้นในที่ใด ที่นั่นชื่อว่า สวน. อีกอย่างหนึ่ง ทั้งสองอย่าง งอกขึ้นในที่ใดที่นั่นชื่อว่า นา. พื้นที่ที่ยังมิได้ทำเพื่อประโยชน์แก่นานั้น ชื่อว่า ที่สวน. แม่บึงและหนอง เป็นต้น ท่านก็สงเคราะห์เข้าในบทนี้ ด้วยหัวชื่อว่าพาและสวน.

บทว่า กยวิกุกยา ได้แก่ การซื้อและการขาย ทุตกรรมการทำ เป็นทูต ได้แก่ การรับหนังสือ หรือข่าวของพวกคฤหัสถ์แล้วไปในที่นั้น ๆ ท่านเรียกว่า **ทูตยยะ** (ความเป็นทูต) การที่ภิกษุตกคฤหัสถ์ส่งจากเรือนหลัง หนึ่งสู่เรือนหลังหนึ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ ท่านเรียกว่า **ปหิณคมนะ** (รับใช้). ทำทั้งสองอย่างนั้นชื่อว่า **อนุโยคะ** (ประกอบเนื่องๆ) เพราะฉะนั้น พึงทราบความ ในบทนี้ว่า เว้นจากประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งการเป็นทูตและรับ ใช้คฤหัสถ์.

พึงทราบวินิจฉัยการโก่งตาซึ่งเป็นต้น การหลอกหลวง ชื่อว่า โกง. ในการโก่งนั้น การโก่งตาซึ่งมี ๔ อย่าง คือ โกงด้วยฟู ๑ โกงด้วยอวัยวะ ๑ โกงด้วยการจับ ๑ โกงด้วยการกำบัง ๑. ในการโก่ง ๔ อย่างนั้น เขาทำ ตาซึ่งสองอันมีรูปเท่า ๆ กัน เมื่อรับก็รับด้วยตาซึ่งอันใหญ่ เมื่อให้ก็ให้ด้วย ตาซึ่งอันเล็ก ชื่อว่า โกงด้วยรูป. เมื่อรับก็ใช้มือกดตาซึ่งข้างหลังไว้ เมื่อให้ ก็ใช้มือกดตาซึ่งข้างหน้าไว้ ชื่อว่า โกงด้วยอวัยวะ. เมื่อรับก็จับเชือกไว้ที่โคน ตาซึ่ง เมื่อให้ก็จับเชือกไว้ที่ปลายตาซึ่ง ชื่อว่า โกงด้วยการจับ. ทำตราซึ่ง ให้กลวง ใส่ผงเหล็กไว้ภายใน เมื่อรับก็เลื่อนผงเหล็กนั้นไปปลายตาซึ่ง เมื่อให้ ก็เลื่อนผงเหล็กนั้นไว้หัวตาซึ่ง ชื่อว่า โกงด้วยการกำบัง ถาดทองท่านเรียกว่า

กัังสะ การหลอกหลวงด้วยถาดทองนั้น ชื่อว่า กัังสะกฐะ โกงด้วยสำริด. ถามว่า โกงอย่างไร. ตอบว่า ทำถาดทองไว้ใบหนึ่ง แล้วทำถาดโลหะอื่น ๒-๓ ใบ ให้มีสีเหมือนทอง จากนั้นเขาก็ไปสู่ชนบท เข้าไปสู่ตระกูลที่มั่งคั่งตระกูลหนึ่ง แล้วพูดว่า ท่านได้โปรดซื้อภาชนะทองเถิด เมื่อถามถึงราคา ประสงค์จะให้ราคาเท่า ๆ กัน เมื่อผู้ซื้อถามว่า จะรู้ได้อย่างไรว่าถาดเหล่านี้เป็นทอง ผู้หลอกหลวงกล่าวว่าทดลองแล้วค่อยรับไป แล้วชูถาดทองลงที่หิน ขยาดาทิ้งหมดแล้วก็ไป.

การโกงด้วยเครื่องวัดมี ๓ อย่างคือ หทยเภท ทำลายด้วยรู ๑ สีขาทเภท ทำลายยอด ๑ รัชชเภท ทำลายด้วยเชือก ๑. ใน ๓ อย่างนั้น หทยเภทได้ในเวลาตวงเนยใสและน้ำมันเป็นต้น ด้วยว่า เมื่อรับของเหล่านั้น ใช้เครื่องวัดอันมีรูข้างล่าง บอกว่าให้ค่อย ๆ เท แล้วให้ไหลลงในภาชนะของตนมาก ๆ แล้วรับเอาไป เมื่อให้ก็ปิดรูรับทำให้เต็มแล้วให้. สีขาทเภทได้ในเวลาตวงงาและข้าวสารเป็นต้น ด้วยว่าเมื่อรับของเหล่านั้นค่อย ๆ ทำยอดคี่ให้สูง รับเอาไปเมื่อให้รับทำให้เต็มแล้วปิดยอดเสียจึงให้. รัชชเภทได้ในเวลาวัดนาและที่ดินเป็นต้น ด้วยว่าเมื่อไม่ได้สินบน แม้นาไม่ใหญ่ ก็วัดให้ใหญ่ได้. พิงทราบวินิจฉัยในการฉ้อโกงเป็นต้น บทว่า ฉ้อโกง ได้แก่ รับสินบนเพื่อทำเจ้าของไม่ให้เป็นเจ้าของ. บทว่า วญจนฺ ได้แก่การหลอกหลวงผู้อื่นด้วยอุบายนั้น ๆ. ในบททั้งสองนั้นมีเรื่องหนึ่งเป็นตัวอย่างดังนี้

ได้ยินว่า พรานคนหนึ่ง จันเนื้อและลูกเนื้อเดินมา. นักเลงคนหนึ่ง พุดกะพรานนั้นว่า พ่อพราน เนื้อราคาเท่าไร ลูกเนื้อราคาเท่าไร. เมื่อพรานบอกว่า พ่อเนื้อสองกหาปณะ ลูกเนื้อหนึ่งกหาปณะ. นักเลงจึงให้กหาปณะหนึ่งแล้วเอาลูกเนื้อไป ครั้นไปได้หน่อยหนึ่งก็กลับมาอีก พุดว่า พ่อพรานเราไม่ต้องการลูกเนื้อ จงให้พ่อเนื้อแก่เรา. พรานพุดว่า ถ้าเช่นนั้น ท่านจง

ให้เราสองกหาปณะ. นักเลงนั้น พูดว่า พ่อพราน. เราให้ไปหนึ่งกหาปณะ ก่อนแล้วมิใช่หรือ. พรานบอกว่า จริงท่านให้หนึ่งกหาปณะแล้ว. นักเลงพูดว่า นั้นกหาปณะหนึ่ง และลูกเนื้อนี้ก็มีราคาหนึ่งกหาปณะ เพราะฉะนั้นจึงรวมเป็น สองกหาปณะ. พรานเข้าใจว่า นักเลงพูดด้วยเหตุผล จึงรับลูกเนื้อคืนมา แล้วให้เนื้อไป.

บทว่า นิกติ ได้แก่ หลอกหลวงด้วยของเทียม คือ ทำสิ่งที่มีไข่สังวาล ให้เป็นสังวาล ทำสิ่งที่มีไข่แก้วมณี ให้เป็นแก้วมณี ทำสิ่งที่มีไข่ทอง ให้เป็นทอง โดยประกอบขึ้นหรือด้วยกลหลวง. บทว่า สาวियोโค ได้แก่ วิธีโกง คำนี้เป็นชื่อของการถือโกงเป็นต้นเหล่านั้นแล. เพราะฉะนั้น ฟังทราบความ ในบทนี้เห็นว่า วิธีโกงด้วยการถือโกง การหลอกหลวง วิธีโกงด้วยการทำของเทียม ดังนี้. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า การแสดงของอย่างหนึ่งแล้วเปลี่ยนเป็นของอีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า วิธีโกง. ก็บทนั้นสงเคราะห์ด้วยการหลอกหลวง นั้นเอง.

ฟังทราบวินิจฉัยในการตัดเป็นต้น. บทว่า เจทนํ ได้แก่ การตัดมือเป็นต้น. บทว่า วโร ได้แก่ ทำให้ตาย. บทว่า พนุโร ได้แก่ มัดด้วยเครื่องมือคือเชือกเป็นต้น. บทว่า วิปราโมโส ได้แก่ การตีชิง สองอย่าง คือ หิมวิปราโมสะ บังหิมะตีชิง ๑ คุมพวิปราโมสะ บังพุ่มไม้ตีชิง ๑ ในคราวหิมะตก โจรทั้งหลายเอาหิมะกำบังตีชิงชนเดินทาง ชื่อว่า หิมวิปราโมสะ โจรทั้งหลายเอาพุ่มไม้เป็นต้นกำบังแล้วตีชิง ชื่อคุมพวิปราโมสะ วิธีโกงด้วยการปล้นชาวบ้านและชวานิคมเป็นต้น ท่านเรียกว่า อาโลปะ (ปล้น). บทว่า สหสากาโร ได้แก่ การทำอย่างรุนแรง. คือ การเข้าไปเรือนเอาศัสตราจ่ออกของพวกมนุษย์แล้วเก็บของที่คนต้องการ. เพราะฉะนั้น ภิกษุนี้เป็นผู้เว้นขาดจากการทำรุนแรง คือ ฟันแทง ฆ่า มัด ตีชิง ปล้น ด้วยประการฉะนี้แล

บทว่า โส สนฺตุฏฺโฐ โหติ ได้แก่ ภิกษุนี้^๑นั้นเป็นผู้ประกอบ
ด้วยความสันโดษด้วยปัจจัยตามมีตามได้ ๑๒ อย่างในปัจจัย ๔ ที่กล่าวไว้แล้ว
ในหนหลัง. บริหาร ๘ คือ ไตรจีวร บาตร มีดเหลาไม้สีฟัน เข็ม ๑ เล่ม
รัดประคต เครื่องกรองน้ำ ย่อมสมควรแก่ภิกษุผู้ประกอบด้วยสันโดษความ
ยินดีด้วยปัจจัยตามมีตามได้ ๑๒ อย่างนี้ ดังที่ท่านกล่าวไว้ ว่า

ติจีวรณฺจ ปตุโต จ วาสิ สฺตฺติ จ พนฺธนํ
ปริสฺตฺตาวเนน อฏฺเฐเต ยุตฺตโยคสฺส ภิกฺขุโน.

บริหาร ๘ เหล่านี้ คือ ไตรจีวร

บาตร มีด เข็ม รัดประคต เครื่องกรองน้ำ

สำหรับภิกษุผู้ประกอบความเพียร.

บริหารเหล่านั้นทั้งหมด เป็นเครื่องบริหารกายบ้าง บริหารท้องบ้าง.

ถามว่า บริหารอย่างไร. ตอบว่า ก่อนอื่นไตรจีวรย่อมบริหารรักษากายใน
เวลาภิกษุนั่งและห่มแล้วจาริกไป เพราะฉะนั้น จึงเป็นเครื่องบริหารกาย.
ไตรจีวรย่อมบริหารหล่อเลี้ยงต้องในเวลาเอาชายจีวรกรองน้ำดื่ม และในเวลา
ห่อของควรเคี้ยวและผลไม้ เพราะฉะนั้น จึงเป็นเครื่องบริหารท้อง. แม้บาตร
ก็เป็นเครื่องบริหารกาย ในเวลาเอาบาตรนั้นตักน้ำอาบ และในเวลาทำความ
สะอาดกุฎี เป็นเครื่องบริหารต้องในเวลารับอาหารบริโภคน. แม้มีดก็เป็น
เครื่องบริหารกายในเวลาเอามีดนั้นเหลาไม้สีฟัน และในเวลาตกแต่งส่วนแห่ง
เท้าของเตียงและตั้ง และคันกลด เป็นเครื่องบริหารท้องในเวลาควั่นอ้อย และ
ปกมะพร้าวเป็นต้น. เข็มเป็นเครื่องบริหารกายในเวลาเย็บจีวร เป็นเครื่อง
บริหารท้องในเวลาจิ้มขนมหรือผลไม้เคี้ยวกิน. รัดประคตเป็นเครื่องบริหาร
กายในเวลารัดกายเที่ยวไป เป็นเครื่องบริหารท้องในเวลามัดอ้อยเป็นต้น
แล้วหิวไป. เครื่องกรองน้ำ เป็นเครื่องบริหารกายในเวลาเอาเครื่องกรองน้ำ

นั้นกรองน้ำอาบ และในเวลาทำความสะอาดเสนาสนะ เป็นเครื่องบริหารห้อง
ในเวลากรองน้ำดื่ม และในเวลาถือเอางา ข้าวสาร และข้าวเม่าเป็นต้น ด้วย
เครื่องกรองน้ำนั้นนี้คือยวกิน. นี้เป็นเพียงบริวารของภิกษุผู้มีบริวาร ๘ เท่านั้น.
แต่สำหรับภิกษุผู้มีบริวาร ๕ ผู้เข้าไปยังที่นอน เครื่องลาดอันตั้งอยู่บนที่นอน
นั้นหรืออุกยูง ย่อมควร. สำหรับภิกษุผู้มีบริวาร ๑๐ ที่นั่งหรือแผ่นหนัง
ย่อมควร. สำหรับภิกษุผู้มีบริวาร ๑๑ ไม้เท้า หรือขวดน้ำมัน ย่อมควร.
สำหรับ ภิกษุผู้มีบริวาร ๑๒ ร่ม หรือรองเท้า ย่อมควร. บรรดาภิกษุผู้มีบริวาร
เหล่านี้ ภิกษุผู้มีบริวาร ๘ เท่านั้นเป็นผู้สันโดษ. ไม่ควรว่า ภิกษุนอกนั้นว่า
เป็นผู้ไม่สันโดษ เป็นผู้มักมากอยากใหญ่. แม้ภิกษุเหล่านี้ ก็เป็นผู้มักน้อย
สันโดษ เลี้ยงง่าย มีความประพฤติเบา. แต่พระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ตรัส
พระสูตรนี้ โดยหมายเอาภิกษุเหล่านั้น. ตรัสโดยหมายเอาภิกษุผู้มีบริวาร ๘.
จริงอยู่ ภิกษุผู้มีบริวาร ๘ นั้น ใส่มีดเล็กและเข็มลงในหม้อกรองน้ำแล้ววาง
ไว้ในบาตร คล้องบาตรที่บา กระทำจิวรให้กระชับกาย หลีกไปหาความสุข
ตามปรารถนา. ชื่อว่า ภิกษุนั้นจะกลับมาถือเอาอะไรอีกเป็นไม่มี ดังนั้น
พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงแสดงว่า ภิกษุนี้เป็นผู้มีความประพฤติเบา จึง
ตรัสว่า **สนตุฏฺฐโโจ โหติ กายปริหารเกน จิวเรน** ภิกษุเป็นผู้สันโดษ
ด้วยจิวรเป็นเครื่องบริหารกายเป็นต้น .

ในบทเหล่านั้น บทว่า **กายปริหารเกน** ได้แก่ เป็นเพียงเครื่อง
บริหารกาย. บทว่า **อุจฺฉริปริหารเกน** ได้แก่ เป็นเพียงเครื่องบริหารห้อง.
บทว่า **สมาทาเยว ปกฺกมฺติ** ความว่า ภิกษุถือเอาบริวารนั้นทั้งหมดเพียง
๘ อย่าง ดัดไปกับกาย. ภิกษุนั้นมิได้มีความเกี่ยวข้องกับผูกพันว่า วิหารของเรา
บริเวณของเรา อุปฐากของเรา ดังนี้. ภิกษุนั้น ใช้สอยเสนาสนะ ไพรสมณต์
โคนไม้ ป่า เสื่อมภูษา ที่ตนปรารถนาแล้ว ๆ จุจฺจุกสรพ้นจากสายธนู จุจ

ข้างซบมันเหล็กออกจากโขลง ฉะนั้น ยืนรูปเดียว นั่งรูปเดียว รูปเดียวทุก
อิริยาบถไม่มีเพื่อน ถึงความเป็นคุณนอแรด ที่ท่านพรรณนาไว้อย่างนี้ว่า

ภิกษุผู้สันโดษด้วยปัจจัยตามมีตามได้
เที่ยวไปทั้ง ๔ ทิศ ไม่กระทบกระทั่ง
อดทนต่ออันตราย ไม่หวั่นสะดุ้งเที่ยวไป
ผู้เดียว เช่นกับนอแรด

บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงสาธกเนื้อความนั้น ด้วยข้ออุปมา
จึงตรัสคำเป็นอาทิว่า เสดยถาปี ดังนี้. ในบทเหล่านั้น บทว่า ปกฺขิ สกฺุโณ
ได้แก่นกมีปีก. บทว่า เทติ แปลว่า บินไป. ความย่อในเรื่องนี้มีดังนี้
ธรรมดานกทั้งหลาย รู้ว่าถิ่นโน้นมีต้นไม้ มีผลสุก จึงพากันมาจากทิศต่างๆ
เอาเล็บ ปีก และจะงอยปากเป็นต้น แทะ จิก กิน ผลไม้ของต้นไม้
นกเหล่านั้นมิได้คิดว่า ผลไม้สำหรับวันนี้ ผลไม้สำหรับพรุ่งนี้ ก็เมื่อผลไม้
หมด นกทั้งหลายมิได้วางการป้องกันรักษาต้นไม้ มิได้วางปีก ขน เล็บ หรือ
จะงอยปากไว้ที่ต้นไม้ นั้น ไม่หวังใยต้นไม้ นั้น ปรารถนาจะไปทิศใด ก็มีภาระ
คือปีกเท่านั้น บินไปทางทิศนั้น ภิกษุนี้ก็เหมือนกัน หมดความข้อนอง หมด
ความหวังใย หลีกไป คือ ถือเอาเพียงบริวาร ๘ แล้วก็หลีกไป.

บทว่า อริเยน ได้แก่ ไม่มีโทษ. บทว่า อหฺมตฺตํ ได้แก่ ใน
อัธภาพของตน. บทว่า อนวชฺชสฺสุํ ได้แก่ ความสุขอันไม่มีโทษ. บทว่า
โส จกฺขุณา รูปํ ทิสฺวา ความว่า ภิกษุผู้ประกอบแล้วด้วยศีลชั้นอันเป็น
อริยะนี้ เพราะเห็นรูปด้วยจักษุวิญญาณ. แม้ในบทที่เหลือคำที่ควรกล่าว ก็ได้
กล่าวไว้หมดแล้วในคัมภีร์วิสุทฺธิมรรค. บทว่า อพฺยาเสกสฺสุํ ได้แก่ ความสุข
ที่ไม่ชุ่มด้วยกิเลส. ท่านกล่าวว่ อวิกฺกณฺณสฺสุํ ดังนี้บ้าง. ด้วยว่า สุขเกิดจาก

อินทรีสังวร ชื่อว่า เป็นความสุขที่ไม่วุ่นวาย เพราะเป็นไปเพียงสักว่าเห็น เป็นต้น ในอารมณ์มีรูปที่ตนเห็นเป็นอาทิเท่านั้น.

บทว่า โส อภิกฺกนฺเต ปฏิกฺกนฺเต ความว่า ภิกษุผู้ประกอบ ด้วยความสำรวมอินทรีย์ อันมีใจเป็นที่หก ย่อมเป็นผู้ทำความรู้ตัวด้วยสติสัมปชัญญะในฐานะ ๗ มีก้าวไป และถอยกลับ เป็นต้น. ในบทเหล่านั้น บทว่า อภิกฺกนฺตํ ได้แก่ เดินไปข้างหน้า. บทว่า ปฏิกฺกนฺตํ ได้แก่ ถอยกลับ บทว่า สมฺปชานการี โหติ ความว่า ภิกษุเข้าไปตั้งสติไว้ด้วยสามารถ สัมปชัญญะ อันสัมปยุตด้วยสติ ๔ เหล่านี้ คือ สาทถกสัมปชัญญะ (ความรู้ตัวในกิจที่เป็นประโยชน์แก่ตน) สปปายสัมปชัญญะ (ความรู้ตัวในปัจจุบันที่สบาย) โจรกสัมปชัญญะ (ความรู้ตัวในธรรมเป็นโจร) อสัมโมหสัมปชัญญะ (ความรู้ตัวในความไม่หลงมกมาย) แล้วกำหนดด้วยญาณ กระทำการก้าวไปและถอยกลับเหล่านั้น แม้ในบทที่เหลือก็เช่นนี้เหมือนกัน. นี้เป็นความย่อในที่นี้ ส่วนความพิสดารผู้ปรารถนาฟังดูได้จากอรรถกถาสัมมัญญผลสูตรในทีฆนิกาย หรือจากอรรถกถาสติปัฏฐานสูตร ในมัชฌิมนิกาย.

ถามว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงอะไรด้วยบทเป็นอาทิว่า โส อิมินา จ ดังนี้. ตอบว่า ทรงแสดงถึงปัจจัยสมบัติของภิกษุผู้อยู่ป่า. ด้วยว่า ปัจจัย ๔ เหล่านี้ ไม่มีแก่ภิกษุใด การอยู่ป่าของภิกษุนั้นย่อมไม่สำเร็จ ภิกษุนั้นน่าจะต้องถูกกล่าวด้วยสัตว์เดียรัจฉาน หรือพวกพราน. เทวดาที่สิงอยู่ในป่า จะพากันส่งเสียงอันน่ากลัวว่า ประโยชน์อะไรด้วยการอยู่ในป่าของภิกษุตามกเห็นปานนี้ ดังนี้ แล้วเขกศีรษะไล่ให้หนีไป. ความไม่มีเกียรติยศก็จะแพร่ออกไปว่า ภิกษุรูปโน้นเข้าไปป่า ได้กระทำความอันลามกอย่างนี้ ๆ.

ก็ปัจจัย ๔ เหล่านี้มีอยู่แก่ภิกษุใด การอยู่ป่าของภิกษุนั้นย่อมสำเร็จ. ด้วยว่าภิกษุนั้นพิจารณาศีลของคนเมื่อไม่เห็นจุดดำ หรือตกกระไร ๆ เกิดปีติ

เมื่อเห็นปีตินั้นโดยความสิ้น โดยความเสื่อม ย่อมยังลงสู่อริยมุมิ. เหล่าเทวดา ที่สิงอยู่ในป่ามีใจเป็นของตนก็พากันสรรเสริญ เกียรติยศของภิกษุนั้น ย่อม แพร่ออกไปคุดหยาดน้ำมันที่เขาใส่ลงในน้ำ ด้วยประการฉะนี้.

บทว่า วิวิตตฺ ได้แก่ป่ามีเสียงน้อย. อธิบายว่า มีเสียงอีกทีก็น้อย. ในวิภังค์หมายถึง เสียงอีกทีก็น้อยนั้น จึงกล่าวไว้ว่า บทว่า วิวิตตฺ ความว่า แม้หากว่าเสนาสนะอยู่ใกล้กัน แต่เสนาสนะนั้นไม่วุ่นวายด้วยคฤหัสถ์บรรพชิต ด้วยเหตุนั้น เสนาสนะนั้นจึงชื่อว่าสังค. ชื่อเสนาสนะเพราะเป็นที่นอนและ ที่นั่ง. คำนี้เป็นชื่อของเตียงและตั้งเป็นต้น. ด้วยเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า บทว่า เสนาสนํ ได้แก่ เตียงบ้าง ที่นอนที่นั่งบ้าง ตั้งบ้าง พูกบ้าง หมอนบ้าง วิหารบ้าง เรือนมุงด้านเดียวบ้าง ปราสาทบ้าง ปราสาทโล้นบ้าง ถ้ำบ้าง ป้อมบ้าง เรือนยอดบ้าง ปราสาทบ้าง ปราสาทโล้นบ้าง ถ้ำบ้าง ก็หรือว่าภิกษุทั้งหลายหลีกออกไปในที่ใด ที่ทั้งหมดนั้นชื่อว่า เสนาสนะ. อีก อย่างหนึ่ง เสนาสนะนี้คือ วิหาร เรือนมุงด้านเดียว ปราสาท ปราสาทโล้น ถ้ำ ชื่อเสนาสนะคือวิหาร. เสนาสนะนี้คือ เตียง ตั้ง พูก หมอน ชื่อว่าเสนาสนะ คือเตียงตั้ง. เสนาสนะนี้ คือ แผ่นหนังทำปลอกหมอน เครื่องลาดด้วยหญ้า เครื่องลาดด้วยใบไม้ ชื่อว่า เสนาสนะคือสันถัด. บทว่า ยตุถ วา ปน ภิกขุ ปฏิกกมฺหติ ก็หรือว่า ภิกษุทั้งหลายหลีกออกไปในที่ใด นี้ ชื่อว่า เสนาสนะ คือโอกาส เสนาสนะมี ๔ อย่าง ด้วยประการฉะนี้. แม้เสนาสนะนั้น ท่าน ใช้ศัพท์ว่า เสนาสนะเหมือนกันหมด.

ก็พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงแสดงถึงเสนาสนะอันสมควรแก่ภิกษุ ผู้จาริกไปในทิศทั้ง ๔ เช่นกับบนนี้ จึงตรัสว่า อรณฺณํ รุกฺขมฺมูลํ เป็นอาทิ. ในบทเหล่านั้น บทว่า อรณฺณํ ได้แก่ ที่ๆ ออกไปภายนอกเสนาเขื่อนทั้งหมด. บทว่า อรณฺณํ นี้จัดว่าป่าที่มาจากอานาภิภูมิตี. (บทบัญญัติของภิกษุณี

ห้ามไม่ให้ยู่ป่า) ชื่อว่าเสนาสนะป่า ได้แก่ เสนาสนะที่กำหนดไว้ ชั่ว ๕๐๐
ลูกธนู. เพราะฉะนั้น เสนาสนะนี้จึงสมควรแก่ภิกษุนี้. ลักษณะของเสนาสนะ
นั้น กล่าวไว้แล้วในฐตังคนิเทศคัมภีร์วิสุทธรัตน.

บทว่า รุกขมূল ได้แก่ โคนไม้ที่สงฆ์มีเงาที่บแห่งใดแห่งหนึ่ง
บทว่า ปพฺพตฺติ ได้แก่ ภูเขาศิลา. จริ่งอยู่ในที่นั้น ภิกษุอาบน้ำที่แอ่งน้ำ
แล้วนั่งใต้เงาไม้อันเย็นเมื่อทิศต่าง ๆ ปราภคอยู่ ถูกลมเย็นโชนมา จิตก็มี
อารมณ์เป็นหนึ่ง. บทว่า กนฺทฺร ความว่า น้ำ ท่านเรียกว่า กิ เอกเทศ
แห่งภูเขาที่ถูกน้ำเซาะพังเพราะน้ำ ที่เขาเรียกว่านิคัมพะไหลเขาข้าง นทีภคชชะ
ท้องเขาข้าง. ก็ในที่นั้นมีทรายสีคล้ายแผ่นดิน. น้ำคล้ายก้อนแก้วมณีไหลไป
เบื้องบนป่าช้ญ เหมือนเพดานแก้วมณี ภิกษุลงไปสู่แอ่งน้ำ เห็นปานนี้ คิมน้ำ
เอน้ำลูบตัวให้เย็น พุนทรายขึ้นแล้วปูผ้าบังสกุลจิ๋ว นั่งบำเพ็ญสมณธรรม
จิตก็มีอารมณ์เป็นหนึ่ง. บทว่า คิริคฺคฺหิ ได้แก่ ระหว่างภูเขาสองลูก หรือ
ช่องใหญ่คล้ายอุโมงค์ในภูเขาลูกหนึ่ง ลักษณะป่าช้ญ กล่าวไว้แล้วในคัมภีร์
วิสุทธรัตน. บทว่า วนปตฺถิ ได้แก่ ที่อันเคยอุปจาระของพวกมนุษย์ ซึ่ง
เขาไม่ไถ ไม่หว่าน. ด้วยเหตุนี้แล ท่านจึงกล่าวคำเป็นอาทิว่า คำว่า
วนปตฺถิ นี้เป็นชื่อของเสนาสนะที่อยู่ไกล. บทว่า อพฺุโภกาทิ ได้แก่
ที่ไม่ได้มุงบังไว้. ก็ภิกษุเมื่อหวังก็ทำกลดในที่นี้แล้วอยู่ได้. บทว่า ปลาลปฺลฺลชฺ
ได้แก่ ลอมฟาง. จริ่งอยู่ ภิกษุทั้งหลายชักฟางมาจากลอมฟางใหญ่แล้วทำให้
เป็นที่อยู่คล้ายที่เรือนในเงื่อมเขา ใส่ฟางไว้ข้างบนกอไม้ พุ่มไม้เป็นต้น แล้ว
นั่งภายใต้บำเพ็ญสมณธรรม. ท่านกล่าวคำนี้หมายถึงลอมฟางนั้น.

บทว่า ปจฺฉาภคตฺติ ได้แก่ ภายหลังภัตร (อาหาร). บทว่า
ปิณฺฑปาทปฏิกฺกนฺโต ได้แก่ กลับจากการแสวงหาบิณฑบาต. บทว่า
ปลลฺลชฺ ได้แก่ นั่งชดขาโดยรอบ (นั่งขัดสมาธิ). บทว่า อาภุชิตฺวา

ได้แก่ ขค. บทว่า **อุชฺฐุ กายํ ปณิธาย** ได้แก่ ตั้งสรีระเบื้องบนให้ตรง ให้ปลายกับปลายกระดูกสันหลัง ๑๘ ข้อจดเรียงกัน เมื่อนั่งอย่างนี้หนังเนื้อ และเอ็นก็ไม่ค่อม เมื่อเป็นเช่นนั้น เวทนาเหล่าใดอันมีความค่อมเป็นปัจจัย จึงเกิดขึ้นทุกขณะแก่ภิกษุเหล่านั้น เวทนานั้นก็จะไม่เกิดขึ้น เมื่อเวทนา เหล่านั้นไม่เกิด จิตก็ย่อมมีอารมณ์เป็นหนึ่ง กรรมฐานก็ไม่ตก มีแต่เจริญ งอกงาม.

บทว่า **ปริมุขํ สติ อุปฏฐเปตฺวา** ความว่า ตั้งสติอันมีหน้าเฉพาะ ต่อกรรมฐาน หรือกระทำไว้ใกล้หน้า. ด้วยเหตุนั้นแล ท่านจึงกล่าวไว้ใน วิกงศ์ว่า สตินี้เป็นอันเข้าไปตั้งไว้แล้ว เข้าไปตั้งไว้แล้วด้วยดี ที่ปลายจมูกหรือ ที่มุขนิมิตใกล้หน้า ด้วยเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า **ปริมุขํ สติ อุปฏฐเปตฺวา** (เข้าไปตั้งสติไว้เฉพาะหน้า) ดังนี้. อีกนัยหนึ่ง ศัพท์ **ปริ** มีอรรถว่า กำหนด. ศัพท์ว่า **มุขํ** มีอรรถว่า นำออกไป. บทว่า **สติ** มีอรรถว่า เข้าไปตั้งไว้. ด้วยเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า **ปริมุขํ สติ** ดังนี้ พึงทราบความในบทนี้โดย นัยที่กล่าวไว้แล้วในปฏิสัมภิตา ด้วยประการฉะนี้. ความย่อในปฏิสัมภิตานี้ว่า การทำสติอันกำหนดไว้และนำออกไป.

ในบทว่า **อภิชฺฌํ โลกํ** นี้ อุปาทานขันธ ๕ ชื่อว่าโลก เพราะ อรรถว่าชำระตรุคโทรมไป. เพราะฉะนั้น พึงเห็นความในบทนี้เป็นอย่างนี้ว่า ละระคะ ข่มกามฉันทะในอุปาทานขันธ ๕ ดังนี้. บทว่า **วิคตภิชฺฌเมณ** ความว่า มีใจ ชื่อว่าปราศจากอภิชฌา เพราะละได้ด้วยการข่มไว้มิใช่มีใจ เช่นกับจักขุวิญญาณ. บทว่า **อภิชฺฌมาย จิตฺตํ ปริโธเชติ** ได้แก่ ชำระ จิตให้หมดจดจากอภิชฌา. อธิบายว่า ภิกษุกระทำโดยประการทำอภิชฌาปล่อย จิตนั้นแล้วจะไม่กลับมากะเจจิตอีก. แม้ในบทว่า **พฺยาปาทปฺปโทสํ ปหาย** เป็นต้น ก็นัยนี้เหมือนกัน. ชื่อว่า พยาบาทเพราะเบียดเบียน คือจิต ต้องละ

ปกติที่เคยมีมาก่อนด้วยพยาบาลนี้ดูจนมมบุคคลเป็นต้น . ชื่อโทสะ เพราะยอม
ประทุษร้ายเอง หรือให้ผู้อื่นประทุษร้าย คือให้พินาศโดยให้ถึงความพิการ.
ทั้งสองนี้เป็นชื่อของความโกรธนั้นแล.

ความป่วยทางจิต ชื่อว่า **ถีนะ** ความป่วยทางเจตสิกชื่อว่า **मितฺตะ**
ถีนะความง่วงเหงาและमितฺตะความหาวนอน ชื่อว่า **ถีนमितฺตะ**. บทว่า
อาโลกสญฺญี ความว่า ภิกษุประกอบด้วยสัญญาอันบริสุทธิ์ปราศจากนิวรรณ์
สามารถจำหมายแสงสว่างที่เห็นทั้งกลางคืนทั้งกลางวัน . บทว่า **สโต สมฺป-**
ชาโน ได้แก่ ประกอบด้วยสติและญาณ. ท่านกล่าวไว้ทั้งสองนี้ก็เพราะเป็น
ธรรมอุปการะแก่อาโลกสญฺญา. ความฟุ้งซ่าน และความรำคาญ ชื่อว่า
อุทฺธัจจุกุกฺกัจจะ.

บทว่า **ติณฺณวิจิกฺขโ** ได้แก่ ข้าม คือล่วงวิจิกฺขณาได้. ชื่อว่า
อกถกฺกิ (ไม่มีความสงสัย) เพราะไม่มีความสำคัญ หมายว่านี่อย่างไร. บทว่า
กุสเลสุ ชมฺเมสุ ได้แก่ ในธรรมอันไม่มีโทษ. อธิบายว่า ไม่สงสัย คือ
ไม่แคลงใจอย่างนี้ว่า ธรรมเหล่านี้ไม่เป็นกุศล ธรรมเหล่านี้เป็นกุศลอย่างไร.
นี่เป็นความตั้งเขปในบทนี้. ก็ในนิวรรณ์เหล่านี้ คำที่ควรกล่าวโดยต่างแห่ง
ถ้อยคำ ความ และลักษณะเป็นต้น ก็กล่าวไว้หมดแล้วในคัมภีร์วิสุทฺธิมรรค.

บทว่า **ปญฺญา ย พุพฺพลีกรณ** ความว่า เพราะเหตุที่นิวรรณ์ ๕
เหล่านี้เมื่อเกิด ย่อมไม่ให้เกิดปัญญาอันเป็น โลกียะและโลกุตระซึ่งยังไม่เกิดขึ้น
แม้เกิดขึ้นแล้วก็กำจัดสมาบัติ ๘ หรืออภิญญา ๕ ให้ตกไป ฉะนั้น จึงตรัสว่า
ปญฺญา ย พุพฺพลีกรณ (ทำปัญญาให้หมกกำลัง) ดังนี้. บททั้งหลายมี
อาทิวา วิวิจฺเจว กเมหิ กล่าวไว้พิสดารแล้วในคัมภีร์วิสุทฺธิมรรค.

บทเป็นต้นว่า **อิเม อาสวา** ตรัสเพื่อประกาศสัจจะสี่โดยปริยาย
อื่นอีก พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงความที่ลัทธินายนอกไม่มีผล ด้วยองค์ ๓

ในภายหลังแล้ว ทรงประกาศความที่คำสอนของพระองค์ลึกซึ้งด้วยองค์ที่ ๔ ทรงจบเทศนาด้วยอธรรมคือพระอรหันต์ ด้วยบทเพียงเท่านั้นว่า **นาปริ อิตฺตุตฺตยาติ ปชานาติ** ดังนี้ บัดนี้ เมื่อจะทรงกระชับพระเทศนาให้หนักแน่น จึงตรัสคำเป็นอาทิว่า **เอว โข ภิกฺขเว** ดังนี้

จปอรรถกถาอรรถตันตปสูตรที่ ๘

๕. ตัณหาสูตร

ว่าด้วยตัณหาเป็นดังข้าย

[๑๕๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงตัณหาเช่นดังข้าย ท่องเที่ยวไป แผล่ซ่านไป เกาะเกี่ยวอยู่ในอารมณ์ต่าง ๆ เป็นเครื่องปกคลุมหุ้มห่อสัตว์โลกนี้ ซึ่งนุงเหมือนกลุ่มด้ายอันยุ่งเหยิง ขอดเป็นปมเป็นเหมือนหญ้าปล้องไม่ให้ล้วงพันอบาย ทุกคติ วินิบาต และสงสารไปได้ เธอทั้งหลายจงพึงจงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ตัณหาเช่นดังข้าย ท่องเที่ยวไป แผล่ซ่านไป เกาะเกี่ยวอยู่ในอารมณ์ต่าง ๆ เป็นเครื่องปกคลุมหุ้มห่อสัตว์โลกนี้ ซึ่งนุงเหมือนกลุ่มด้ายอันยุ่งเหยิง ขอดเป็นปม เป็นเหมือนหญ้ามุงกระต่าย และหญ้าปล้อง ไม่ให้ล้วงพันอบาย ทุกคติ วินิบาต และสงสารไปได้นั้น เป็นไฉน คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ตัณหาวิจริต ๑๘ ประการนี้ อาศัยชั้นบัญญัติภายใน ตัณหาวิจริต ๑๘ ประการนี้ อาศัยชั้นบัญญัติภายนอก ตัณหาวิจริต ๑๘ ประการอันอาศัยชั้นบัญญัติภายในเป็นไฉน คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีความถือว่า เรามี ก็ย่อมมีความถือว่า เราเป็นอย่างนี้ เราเป็นอย่างนั้น

เราเป็นอย่างอื่น เราไม่เป็นอยู่ เราพึงเป็นอย่างนี้ เราพึงเป็นอย่างนั้น เรา
พึงเป็นอย่างอื่น แม้โณเราพึงเป็น แม้โณเราพึงเป็นอย่างนี้ แม้โณเรา
พึงเป็นอย่างนั้น แม้โณเราพึงเป็นอย่างอื่น เราจักเป็น เราจักเป็นอย่างนี้
เราจักเป็นอย่างนั้น เราจักเป็นอย่างอื่น ตัณหาวิจริต ๘ ประการนี้อาศัย
ขันธบัญญัติภายใน. ตัณหาวิจริต ๑๘ ประการอันอาศัยขันธบัญญัติภายนอก
เป็นโณ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีความถือว่า เรามีด้วยขันธบัญญัตินี้
ก็ย่อมมีความถือว่า เราเป็นอย่างนี้ด้วยขันธบัญญัตินี้ เราเป็นอย่างนั้นด้วย
ขันธบัญญัตินี้ เราเป็นอย่างอื่นด้วยขันธบัญญัตินี้ เราเป็นอยู่ด้วยขันธบัญญัตินี้
เราไม่เป็นอยู่ด้วยขันธบัญญัตินี้ เราพึงเป็นด้วยขันธบัญญัตินี้ เราพึงเป็นอย่างนี้
ด้วยขันธบัญญัตินี้ เราพึงเป็นอย่างอื่นด้วยขันธบัญญัตินี้ เราพึงเป็นอย่างอื่น
ด้วยขันธบัญญัตินี้ แม้โณเราพึงเป็นอย่างนั้นด้วยขันธบัญญัตินี้ แม้โณเราพึง
เป็นอย่างนั้นด้วยขันธบัญญัตินี้ แม้โณเราพึงเป็นอย่างอื่นด้วยขันธบัญญัตินี้
เราจักเป็นด้วยขันธบัญญัตินี้ เราจักเป็นอย่างนี้ด้วยขันธบัญญัตินี้ เราจักเป็น
อย่างนั้นด้วยขันธบัญญัตินี้ เราจักเป็นอย่างอื่นด้วยขันธบัญญัตินี้ ตัณหาวิจริต
๑๘ ประการนี้อาศัยขันธบัญญัติภายนอก ตัณหาวิจริต ๑๘ ประการอาศัยขันธ-
บัญญัติภายใน ตัณหาวิจริต ๑๘ ประการอาศัยขันธบัญญัติภายนอก ด้วยประการ
ฉะนี้ รวมเรียกว่า ตัณหาวิจริตเห็นปานนี้ ที่เป็นอดีต ๓๖ อนาคต ๓๖ เป็น
ปัจจุบัน ๓๖ รวมเป็นตัณหาวิจริต ๑๐๘ ด้วยประการฉะนี้.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ตัณหานี้สั้นแล เช่นดั่งข้ายทองเที่ยวไปแผ่ซ่านไป
เกาะเกี่ยวอยู่ในอารมณ์ต่างๆ เป็นเครื่องปกคลุมหุ้มห่อสัตว์โลกนี้ ซึ่งนุงเหมือน
ด้ายอันยุ่งเหยิง ขอดเป็นปมเป็นเหมือนหล้ามุงกระต่ายและหล้าปล้อง ไม่ให้
ล่วงพ้นอบาย ทุกคติวินิบาต และสงสารไปได้.

จบตัณหาสูตรที่ ๕

อรรถกถาตัณหาสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในตัณหาสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ขาลีณี** คือ เสมือนตาข่าย. อธิบายว่า ขึ้นชื่อว่าตาข่ายที่ เขาถักไว้ยุ่งเหยิงโดยรอบ ฉนั้นใด แม้ตัณหาก็นั้นนั้น ท่านเรียกว่า **ขาลีณี** เพราะเป็นเสมือนตาข่าย. ตัณหาชื่อว่า **ขาลีณี** เพราะตัณหานี้ครอบงำภพ ๓ อยู่ มีตาข่ายอันเป็นส่วนของตนในภพนั้น ๆ ดังนี้ก็มี. บทว่า **สังสริต์** คือ ท่องไปในภพนั้น ๆ อยู่. บทว่า **วิสฏุ** ได้แก่ แผ่ไป คือ ซ่านไป. บทว่า **วิสตุติก** ได้แก่ ซ่องติดอยู่ในภพนั้น ๆ. อีกอย่างหนึ่ง พึงเห็นความโดยนัย เป็นต้นว่า ตัณหาชื่อวิสตุติกา มีรากเป็นพืช ตัณหาชื่อวิสตุติกา มีผลเป็นพืช ดังนี้. บทว่า **อุทฺธสุโต** ได้แก่ ปกคลุมเบื้องบน. บทว่า **ปริโยนทุโธ** ได้แก่ หุ้มรัดไว้โดยรอบ

บทว่า **ตณฺฏากุลกชาโต** คือ ยุ่งเหยิงเหมือนด้ายยุ่ง. อธิบายว่า ด้ายของช่างหูก เก็บไว้ไม่ดี ถูกหนูกัด ย่อมยุ่งเหยิงในที่นั้น ๆ ยากที่จะกำหนด ปลายกับปลาย หรือโคนกับโคน ว่านี่ปลาย นี่โคนดังนี้ ฉนั้นใด สัตว์ทั้งหลาย ก็ฉนั้นนั้นเหมือนกัน ถูกตัณหานี้รังรัด วุ่นวายยุ่งเหยิง ไม่สามารถจะทำทาง เล่นออกแห่งตัณหาของตนให้ตรงได้. บทว่า **คฺลาคฺคฺชฏิกชาโต** ได้แก่ ด้ายที่ชุนน้ำข้าวของช่างหูก ท่านเรียกว่า **คฺลาคฺคฺชฏิกะ** (ด้ายชุนน้ำข้าว) อาจารย์พวกหนึ่งกล่าวว่า รังของนางนกชื่อว่า **คฺลา** ดังนี้ก็มี พึงประกอบ ความโดยนัยก่อนว่า แม้ทั้งสองนั้น ก็ยุ่งยากที่จะกำหนดปลายกับปลาย หรือ โคนกับโคน ฉนั้นใด.

บทว่า มุขุขปพฺพชฺชโฏ ได้แก่ เกิดเป็นคฺจหญาํมุงกระต่าย และ
หญาํปล้อง คือ โลกเกิดเป็นเช่นนั้น. การที่จะถือเอาเชือกที่เขาทาบหญาํเหล่านั้น ๆ
ทำแล้วตกไปในที่ไหนดในเวลาที่มันเก่าแล้ว ก็ยากที่จะเก็บกำหนดปลายหรือ
โคนของหญาํเหล่านั้นได้ว่า นี่ปลาย นี่โคน ดังนี้ ผู้ที่ตั้งอยู่ในความพยายาม
เฉพาะตัวจึงสามารถทำเชือกเหล่านั้นให้ตรงได้ เว้นพระโพธิสัตว์เสีย สัตว์อื่นก็
ไม่สามารถจะทำลายตาข่าย คือตัดหา โดยธรรมดาของตนแล้ว ทำทางเล่นออก
จากทุกข์ของตนให้ตรงได้ ฉนฺใด โลกนี้ก็ฉนฺนั้น ถูกตาข่ายคือตัดหาหุ้มรัดไว้
ย่อมไม่ล่วงพ้นอบาย ทุกฺติ วินิบาต วัฏสงสารไปได้.

ในบทเหล่านั้น บทว่า อปาโย ได้แก่ นรก กำเนิดเดียรัจฉาน
เปตติวิสัยและอสุรกาย. แม้ทั้งหมดเหล่านั้นท่านเรียกว่า อบาย เพราะไม่มี
ความเจริญ กล่าวคือ ความงอกงาม. อนึ่ง ชื่อว่าทุกฺติเพราะความเป็นทาง
ไปแห่งทุกข์. ชื่อวินิบาต เพราะตกไปจากกายที่เป็นสุข. ส่วนนอกนี้ มีอธิบายว่า

ลำดับแห่งชั้นร้ ธาตุ อายตนะ เป็น

ไปอยู่ไม่ขายสาย ท่านเรียกว่า สงสาร.

โลกไม่ล่วงไม่พ้นทั้งหมดนั้น โดยที่แท้โลกถือเอาจฺติและปฏิสนฺธิ
บ่อย ๆ อย่างนี้ คือ ต่อจากจฺติถือเอาปฏิสนฺธิ ต่อจากปฏิสนฺธิถือเอาจฺติ ย่อมหมุน
เวียนไปในภพ ๓ กำเนิด ๔ คติ ๕ วิญญาณฐิติ ๗ สัตตาวาส ๘ คฺจเรื่อถูก
ลมพัดไปในมหาสมุทร คฺจโคที่เทียบมยนต์.

บทว่า อชฺชตฺตติกฺกสฺส อุปาทาย แปลว่า อาศัยชั้นร้บัญญัติภายใน.
บทว่า อชฺชตฺตติกฺกสฺส นี้เป็นฉนฺฉวิวิภตฺติลงในอรรธแห่งทุกฺติยาวิภตฺติ. บทว่า
พาหริสฺส อุปาทาย แปลว่า อาศัยชั้นร้บัญญัติภายนอก. บทว่า อสฺสมิตี-
ภิกฺขเว สติ ความว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย การรวมถือเอาด้วยอำนาจตัดหา
มานะภิกฺขุ อาศัยชั้นร้บัญญัติภายในนี้ใด ย่อมมีความนี้กันว่าเราเป็นย่อมมี คือ
ความนี้ในชั้นร้บัญญัตินั้น. ก็ในบททั้งหลายมีอาทิว่า อิตฺถสฺสมิตี โหติ

ดังนี้ เมื่อมีการยึดถือโดยรวบรัดอย่างนี้ว่า เป็นเรา ย่อมเป็นอันยึดถือโดย
ส่วนสอง คือ ไม่เทียบและเทียบ ในบทเหล่านั้นบทว่า **อนุปนิชาย** ความว่า
ไม่เทียบเหตุอื่น คือ ความนึกว่าเราเป็นอย่างนี้ ย่อมมี เพราะทำให้เป็น
อารมณ์ในธรรม คือความลามกตามภาวะของตน อธิบายว่า ความนึกว่าใน
บรรดากษัตริย์เป็นต้น เราเป็นอย่างนี้ ย่อมมีด้วยอำนาจตัณหามานะและทิฏฐิ
อย่างนี้. นี้คือการไม่เทียบยึดถือ. ส่วนการเทียบยึดถือมีสองอย่าง คือ โดย
เสมอกัน โดยไม่เสมอกัน เพื่อทรงแสดงข้อนี้ จิตรัสว่า เราเป็นอย่างนี้
และเราเป็นอย่างอื่น. ในบทเหล่านั้นบทว่า **เอวสุมิ** นี้ได้แก่ เทียบยึดถือ
โดยเสมอกันว่า เราเป็นเหมือนกษัตริย์องค์นี้ เป็นเหมือนพราหมณ์ผู้นี้. บทว่า
อญฺญตาสุมิ ความว่า ก็ยึดถือโดยไม่เสมอกันดังนี้ว่า เราเป็นคนเลว หรือ
เป็นคนดีกว่า นอกจากกษัตริย์องค์นี้ พราหมณ์ผู้นี้. พึงทราบต้นเหตุวิจริต
(ความคิดนึกด้วยอำนาจตัณหา) ๔ อย่าง เหล่านี้โดยอำนาจปัจจุบันกาลก่อน.
ก็ต้นเหตุวิจริตสองเหล่านี้คือ **อสสุมิติ สตสุมิติ** พึงทราบว่า เพราะเหตุที่
บทว่า **อสสุมิ** นี้เป็นชื่อของความเที่ยงของสิ่งที่ไม่เที่ยง บทว่า **สตสุมิ**
เป็นชื่อของความไม่เที่ยงของสิ่งที่เที่ยง ฉะนั้นจิตรัสด้วยอำนาจสัสสตทิฏฐิ
และอุจเจททิฏฐิ. ต้นเหตุวิจริต ๔ มีคำว่าสันติเป็นต้น ต่อจากนี้ตรัสด้วยอำนาจ
ความสงสัยและความปริวิตก. ในต้นเหตุวิจริตทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ว่า **สนฺติ**
โหติ พึงทราบความอย่างนี้ว่า ความนึกว่า เราพึงเป็นย่อมมี. ส่วนอธิบาย
ในบทนี้พึงถือเอาโดยนัยที่กล่าวแล้วในหมวด ๔ ก่อน ๆ อีกอย่างหนึ่ง ต้นเหตุ
วิจริต ๔ มีคำว่าสันติเป็นอาทิ ตรัสด้วยอำนาจความปรารถนา และความตั้งใจ
อย่างนี้ว่า โฉนเราจะพึงเป็นดังนี้. ต้นเหตุวิจริตแม้เหล่านั้นพึงทราบโดยนัยที่
กล่าวแล้วในหมวด ๔ ก่อน ๆ ก็ต้นเหตุวิจริต ๔ มีคำว่า **ภวิสฺสนฺติ** เป็นอาทิ
ตรัสด้วยอำนาจอนาคตกาล. พึงทราบเนื้อความแห่งต้นเหตุวิจริตเหล่านั้น โดย
นัยที่กล่าวแล้วในหมวด ๔ ก่อน ๆ นั้นแล.

บัณฑิตพึงทกให้แจ้งตัณหาวิจริต ๑๘

เหล่านี้ คือ ทิฏฐีสีสะ ๒ สุทฐีสีสะ ๔

สีสมุลกะ ๑๒.

ก็ในคุณหาวิจริตเหล่านั้น ๒ หัวข้อเหล่านี้คือ อสุมิติ ความนึกว่า
เราเป็น ๑ อิตถุสมิติ ความนึกว่าเราเป็นอย่างนี้ ๑ ชื่อว่า ทิฏฐีสีสะ.
๔ หัวข้อเหล่านั้นคือ เอวสมิติ ความนึกว่าเราเป็นอย่างนั้น ๑ อณฺญาถาสุมิติ
ความนึกว่าเราเป็นอย่างอื่น ๑ อสสมิติ ความนึกว่าเราเป็นคนไม่ดี ๑ สตสมิติ
ความนึกว่า เราเป็นคนดี ๑ ชื่อสุทฐีสีสะ. ๑๒ หัวข้อ คือ ตัณหาวิจริต ๓
มีอาทิว่า อิตถุสมิติ ชื่อว่าสีสมุลกะ พึงทราบธรรมคือตัณหาวิจริต ๑๘
เหล่านี้คือ ทิฏฐีสีสะ ๒ สุทฐีสีสะ ๔ สีสมุลกะ ๑๒ ดังกล่าวมาจะนี้. พึงทราบ
ตัณหาวิจริต ๑๘ อาศัยชั้นรูปัญจกภายในเหล่านี้ก่อน. ส่วนในตัณหาวิจริตอาศัย
ชั้นรูปัญจกภายนอกก็เช่นนี้เหมือนกัน. บทว่า อิมินา พึงทราบความต่างกันนี้
คือ ด้วยรูปนี้หรือ ฯลฯ ด้วยวิญญาณนี้. บทที่เหลือเป็นเช่นนั้นเหมือนกัน.
บทว่า อิติ เอวรूपานิ อตีตานิ จตฺตีส ได้แก่ตัณหาวิจริต ๓๖ ในกาลเป็น
อดีตของบุคคลแต่ละคน. บทว่า อนาคตานิ จตฺตีส ได้แก่ตัณหาวิจริต ๓๖
ในอนาคตกาล ของบุคคลแต่ละคน. บทว่า ปจฺจุปฺปนฺนานิ จตฺตีส ได้แก่
ตัณหาวิจริต ๓๖ ในปัจจุบันกาลของบุคคลคนหนึ่ง หรือมากคนตามเหตุที่เป็น
จริง. ตัณหาวิจริตในอดีตกาล ๓๖ ในอนาคตกาล ๓๖ ในปัจจุบันกาล ๓๖
โดยทำนองนี้แหละของสัตว์ทั้งหมด. จริงอยู่ สัตว์ทั้งหลายอันต่างกันด้วย
ตัณหามานะทิฏฐิ หาประมาณมิได้ ไม่มีที่สุด. ก็ในบทว่า อฏฺฐตณฺหา
วิจริตสํ โหติ นี้ พึงเห็นความอย่างนี้ว่า ตัณหาวิจริตรวมเป็น ๑๐๘ ดังนี้.

จบอรรถกถาตัณหาสูตรที่ ๕

๑๐. เปมสูตร

ว่าด้วยธรรมชาติ ๔ ประการ

[๒๐๐] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมชาติ ๔ ประการนี้ย่อมเกิด ๔ ประการเป็นไฉน คือ ความรักย่อมเกิดเพราะความรัก ๑ โทสะย่อมเกิด เพราะความรัก ๑ ความรักย่อมเกิดเพราะโทสะ ๑ โทสะย่อมเกิดเพราะ โทสะ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ความรักย่อมเกิดเพราะความรักอย่างไร บุคคล ในโลกนี้เป็นที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจของบุคคล คนอื่นๆมาประพฤติด ต่อบุคคลที่รักนั้น ด้วยอาการที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เขาย่อมมีความคิด อย่างนี้ว่า คนอื่นมาประพฤติดต่อบุคคลที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจของเรา ด้วยอาการอันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เขาย่อมเกิดความรักในคน เหล่านั้น คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ความรักย่อมเกิดเพราะความรักอย่างนี้แล.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็โทสะย่อมเกิดเพราะความรักอย่างไร บุคคล ในโลกนี้เป็นที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจของบุคคล คนอื่นมาประพฤติด ต่อบุคคลนั้นด้วยอาการอันไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ บุคคล นั้นย่อมมีความคิดอย่างนี้ว่า คนอื่นมาประพฤติดต่อบุคคลที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจของเราด้วยอาการอันไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ เขาย่อม เกิดโทสะในคนเหล่านั้น คุก่อนภิกษุทั้งหลาย โทสะย่อมเกิดเพราะความรัก อย่างนี้แล.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ความรักย่อมเกิดเพราะโทสะอย่างไร บุคคล ในโลกนี้ไม่เป็นที่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจของบุคคล คนอื่น ๆ มาประพฤติดต่อบุคคลนั้น ด้วยอาการอันไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ

บุคคลนั้นย่อมมีความคิดอย่างนี้ว่า คนอื่น ๆ มาประพุดต่อบุคคลที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจของเรา ด้วยอาการอันไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ เขาย่อมเกิดความรักใคร่ในคนเหล่านั้น คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ความรักย่อมเกิดเพราะโทสะอย่างนี้แล.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็โทสะย่อมเกิดเพราะโทสะอย่างไร บุคคลในโลกนี้ไม่เป็นที่น่าปรารถนา ไม่น่ารักใคร่ ไม่น่าพอใจของบุคคล คนอื่น ๆ มาประพุดต่อบุคคลนั้น ด้วยอาการอันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ บุคคลนั้นย่อมมีความคิดอย่างนี้ว่า คนอื่น ๆ มาประพุดต่อกันที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจของเรา ด้วยอาการอันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เขาย่อมเกิดโทสะในบุคคลเหล่านั้น คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย โทสะย่อมเกิดเพราะโทสะอย่างนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมชาติ ๔ ประการนี้แล ย่อมเกิด.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุสังัดจากกาม ฯลฯ เข้าปฐมฌานอยู่สมัยนั้น แม้ความรักที่เกิดเพราะความรัก ย่อมไม่มีแก่ภิกษุนั้น แม้โทสะที่เกิดเพราะความรัก ย่อมไม่มีแก่ภิกษุนั้น แม้ความรักที่เกิดเพราะโทสะ ย่อมไม่มีแก่ภิกษุนั้น แม้โทสะที่เกิดเพราะโทสะ ย่อมไม่มีแก่ภิกษุนั้น คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุเข้าทุติยฌาน ฯลฯ ตติยฌาน ฯลฯ จตุตถฌานสมัยนั้น แม้ความรักที่เกิดเพราะความรัก ย่อมไม่มีแก่ภิกษุนั้น แม้โทสะที่บังเกิดเพราะความรัก ย่อมไม่มีแก่ภิกษุนั้น แม้ความรักที่เกิดเพราะโทสะ ย่อมไม่มีแก่ภิกษุนั้น คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ สมัยนั้น แม้ความรักที่เกิดเพราะความรัก เป็นธรรมชาติอันภิกษุนั้นละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วนทำให้ไม่ให้มี ไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา แม้โทสะที่เกิด

เพราะความรัก... แม้ความรักที่เกิดเพราะโทสะ... แม้โทสะที่เกิดเพราะโทสะ เป็นธรรมชาติอันภิกษุ นั้นละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้วทำให้เป็นเหมือนตาล ยอดค้ำวน ทำให้ไม่ให้มี ไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา ภิกษุนี้เราเรียกว่า **ไม่ยึดถือ ไม่โต้ตอบ ไม่บงกชวัน ไม่ลูกลิหลง ไม่ถูกไฟไหม้**.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุชื่อว่ายึดถืออย่างไร ภิกษุในธรรมวินัย นี้ย่อมเห็นรูปโดยความเป็นตน เห็นตนว่ามีรูป เห็นรูปในตนหรือเห็นตนในรูป ย่อมเห็นเวทนาโดยความเป็นตน เห็นตนว่ามีเวทนา เห็นเวทนาในตนหรือเห็นตนในเวทนา ย่อมเห็นสัญญาโดยความเป็นตน เห็นตนว่ามีสัญญา เห็นสัญญาในตน หรือเห็นตนในสัญญา ย่อมเห็นสังขารทั้งหลาย โดยความเป็นตน เห็นตนว่ามีสังขาร เห็นสังขารในตน หรือเห็นตนในสังขาร ย่อมเห็นวิญญาณ โดยความเป็นตน เห็นตนว่ามีวิญญาณ เห็นวิญญาณในตน หรือเห็นตนในวิญญาณ ภิกษุ ชื่อว่า **ยึดถือ** อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุชื่อว่าไม่ยึดถืออย่างไร ภิกษุในธรรมวินัย นี้ย่อมไม่เห็นรูปโดยความเป็นตน ไม่เห็นตนว่ามีรูป ไม่เห็นรูปในตน หรือไม่เห็นตนในรูป ไม่เห็นเวทนา... ไม่เห็นสัญญา... ไม่เห็นสังขาร... ไม่เห็นวิญญาณโดยความเป็นตน ไม่เห็นตนว่ามีวิญญาณ ไม่เห็นวิญญาณในตน หรือไม่เห็นตนในวิญญาณ ภิกษุ ชื่อว่า **ไม่ยึดถือ** อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุชื่อว่ายอมโต้ตอบอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ยอมค่าตอบผู้ค่าตน ย่อมโกรธตอบผู้โกรธตน ย่อมไม่ได้เถียงตอบผู้ได้เถียงตน ภิกษุ ชื่อว่า **ยอมโต้ตอบ** อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุชื่อว่ายอมไม่ได้ตอบอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ยอมไม่ค่า อปผู้ค่าตน ย่อมไม่โกรธตอบผู้โกรธตน ย่อมไม่ได้เถียงตอบผู้ได้เถียงตน ภิกษุ ชื่อว่า **ไม่โต้ตอบ** อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุยอมบงฺหวนควันอย่างไร เมื่อมีความถือว่า เราเป็นอย่างนี้ เราเป็นอย่างนั้น เราเป็นอย่างอื่น เราเป็นอยู่ เราไม่เป็นอยู่ เราพึงเป็น เราพึงเป็นอย่างนี้ เราพึงเป็นอย่างนั้น เราพึงเป็นอย่างอื่น แม้โจน เราพึงเป็น แม้โจนเราพึงเป็นอย่างนี้ แม้โจนเราพึงเป็นอย่างนั้น แม้โจน เราพึงเป็นอย่างอื่น เราจักเป็น เราจักเป็นอย่างนี้ เราจักเป็นอย่างนั้น เราจักเป็นอย่างอื่น ภิกษุ ชื่อว่า ย่อมบงฺหวนควัน อย่างนั้นแล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุยอมไม่บงฺหวนควันอย่างไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อไม่มีความถือว่า เรามียอยู่ ก็ยอมไม่มีความถือว่า เราเป็นอย่างนี้ ...เราจักเป็นอย่างอื่น ภิกษุ ชื่อว่า ย่อมไม่บงฺหวนควัน อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุลุกโพลงอย่างไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีความถือว่า เรามิขันธบัญญัติ ก็ยอมมีความถือว่า เราเป็นอย่างนี้ด้วย ขันธบัญญัติ เราเป็นอยู่ด้วยขันธบัญญัติ เราไม่เป็นอยู่ด้วยขันธบัญญัติ เราพึงเป็นขันธบัญญัติ เราพึงเป็นอย่างนั้นด้วยขันธบัญญัติ เราพึงเป็นอย่างอื่นด้วยขันธบัญญัติ แม้โจนเราพึงเป็นด้วยขันธบัญญัติ แม้โจนเราพึงเป็น อย่างนั้นด้วยขันธบัญญัติ เราจักเป็นอย่างนี้ด้วยขันธบัญญัติ เราจักเป็นอย่างอื่นด้วยขันธบัญญัติ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ ชื่อว่า ลุกโพลง อย่างนี้แล

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุไม่ลุกโพลงอย่างไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อไม่มีความถือว่า เรามิด้วยขันธบัญญัติ ก็ยอมไม่มีความถือว่า เราเป็นอย่างนี้ด้วยขันธบัญญัติ...เราจักเป็นอย่างอื่นด้วยขันธบัญญัติ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ ชื่อว่า ไม่ลุกโพลงอย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุถูกไฟไหม้อย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ยังละอัสมิมานะ ตัศราภขาต ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำให้ไม่มี ไม่ให้เกิดอีกต่อไปเป็นธรรมดาไม่ได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ ชื่อว่า ถูกไฟไหม้อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุไม่ถูกไฟไหม้อย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ละอัสมิมานะได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำไม่ให้มี ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุชื่อว่า 'ไม่ถูกไฟไหม้' อย่างนี้แล.

จบเปรมสูตรที่ ๑๐

จบมหาวรรคที่ ๕

จบจตุตถปัณณาสกั

อรรถกถาเปรมสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในเปรมสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า น อสุเสนติ ได้แก่ ไม่ยกขึ้นด้วยอำนาจทิฏฐิ. บทว่า ปภิสฺเสนติ ได้แก่ มีผู้โกรธก็ไม่ถือเป็นเหตุทะเลาะบาดหมาง. บทว่า น ฐปายติ ได้แก่ ไม่บังหวนคว้น (ไม่ครุ่นคิด) ด้วยอำนาจตัณหาวิจริตอาสัย จันทรบัญญัติภายใน. บทว่า น ปชฺชลติ ได้แก่ ไม่ลุกเป็นเปลวด้วยอำนาจ ตัณหาวิจริตอาสัยจันทรบัญญัติภายนอก. บทว่า น ปชฺฌายติ ได้แก่ ไม่ไหม้ ด้วยอำนาจอัสมิมานะ (การถือเราถือเขา). บทที่เหลือฟังทราบโดยนัยแห่งบาลี นั้นแล วิภูษะวิวิภูษะตรัสไว้แล้วในสูตรนี้.

จบอรรถกถาเปรมสูตรที่ ๑๐

จบมหาวรรควรรณนาที่ ๕

จตุตถปัณณาสกั จบบริบูรณ์

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. โสทานุคตสูตร ๒. ฐานสูตร ๓. ภัททียสูตร ๔. สามุกขิย-
สูตร ๕. วัปปสูตร ๖. สาทถสูตร ๗. มัลลิกสูตร ๘. อัคคันทปสูตร
๙. ตัณฑาสสูตร ๑๐. เปมสูตร และอรรธกถา.

วรรคที่ไม่สงเคราะห์เป็นปณาสก

สัปปริสวรรคที่ ๑

๑. ลิกขาปทสูตร

ทรงแสดงอสัปปบุรุษที่ยิ่งกว่าอสัปปบุรุษ

[๒๐๑] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงอสัปปบุรุษ อสัปปบุรุษที่ยิ่งกว่าอสัปปบุรุษ สัปปบุรุษ และอสัปปบุรุษที่ยิ่งกว่าอสัปปบุรุษ แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงเอาใจใส่ให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้ว่า คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ก้ออสัปปบุรุษเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นคนฆ่าสัตว์ประพฤติผิดในกาม พุตเทจ คีมน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นฐานแห่งความประมาท บุคคลนี้เรียกว่า อสัปปบุรุษ.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ก้ออสัปปบุรุษที่ยิ่งกว่าอสัปปบุรุษเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นคนฆ่าสัตว์ด้วยตนเอง และชักชวนผู้อื่นในการฆ่าสัตว์ อีกด้วย ลักทรัพย์ด้วยตนเอง และชักชวนผู้อื่นในการลักทรัพย์อีกด้วย ประพฤติผิดในกามด้วยตนเอง และชักชวนผู้อื่นในการประพฤติผิดในกาม อีกด้วย พุตเทจด้วยตนเอง และชักชวนผู้อื่นในการพุตเทจอีกด้วย คีมน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นฐานแห่งความประมาทด้วยตนเอง และชักชวนผู้อื่นในการคีม้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นฐานแห่งความประมาทอีกด้วย บุคคลนี้ เราเรียกว่า อสัปปบุรุษยิ่งกว่าอสัปปบุรุษ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สัปบุรุษเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ งดเว้นจากการลักทรัพย์ งดเว้นจากการประพฤติดิฉินในกาม งดเว้นจากการพูดเท็จ งดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นฐานแห่งความประมาท บุคคลนี้เราเรียกว่า **สัปบุรุษ**.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สัปบุรุษผู้ยิ่งกว่าสัปบุรุษเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้งดเว้น จากการฆ่าสัตว์ด้วยตนเอง และชักชวนผู้อื่นให้ งดเว้นจากการฆ่าสัตว์อีกด้วย เป็นผู้งดเว้นจากการลักทรัพย์ด้วยตนเอง และ ชักชวนผู้อื่นให้งดเว้นจากการลักทรัพย์อีกด้วย เป็นผู้งดเว้น จากการประพฤติดิฉินในกามด้วยตนเอง และชักชวนผู้อื่นให้งดเว้น จากการประพฤติดิฉินในกาม อีกด้วย เป็นผู้งดเว้นจากการพูดเท็จด้วยตนเอง และชักชวนผู้อื่นให้งดเว้น จากการพูดเท็จอีกด้วย เป็นผู้งดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็น ฐานแห่งความประมาทด้วยตนเอง และชักชวนผู้อื่นให้งดเว้นจากการดื่มน้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นฐานแห่งความประมาทอีกด้วย บุคคลนี้เราเรียกว่า **สัปบุรุษที่ยิ่งกว่าสัปบุรุษ**.

จบสิกขาปทสูตรที่ ๑

สัปปริสวรรคพรรณนาที่ ๑

อรรถกถาสิกขาปทสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสิกขาปทสูตรที่ ๑ แห่งปณณาสกที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-
บทว่า อสปุริสั ได้แก่ บุรุษลามก บุรุษเปล่า บุรุษหลง
บุรุษผู้ถูกทำให้บอดหน้าด้วยอวิชา. บทว่า อสปุริสตรี้ ได้แก่ เกินอสัตบุรุษ
(อสัตบุรุษยิ่งกว่าอสัตบุรุษ) พึงทราบสัตบุรุษทั้งสองนอกนี้ โดยตรงกันข้าม
กับที่กล่าวแล้ว. คำที่เหลือในบทนี้ ง่ายทั้งนั้น.

จบสิกขาปทสูตรที่ ๑

ใน ๕ สูตรต่อจากนี้ก็เหมือนในสูตรนี้ จริงอยู่ในสูตรเหล่านั้นสูตรที่
๑ ตรัสด้วยเวร ๕ สูตรที่ ๒ ตรัสด้วยอสังกรรม สูตรที่ ๓ ตรัสด้วยกาย-
ทวารวจีทวาร สูตรที่ ๔ ตรัสด้วยมโนทวาร สูตรที่ ๕ ตรัสด้วยมิฉัตตะ ๘
สูตรที่ ๖ ตรัสด้วยมิฉัตตะ ๑๐.

๒. อัสดัทธิสูตร

ว่าด้วยอสัตบุรุษและสัตบุรุษ

[๒๐๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงอสัตบุรุษ และอสัตบุรุษ
ยิ่งกว่าอสัตบุรุษ กับอสัตบุรุษ และสัตบุรุษยิ่งกว่าสัตบุรุษ ท่านทั้งหลายจงฟัง
ทำในใจให้ดี เราจักกล่าว

ภิกษุทั้งหลายรับพระพุทธพจน์แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อัสถบุรุษเป็นไฉน ? บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ไม่มี
ศรัทธา ไม่มีหิริ ไม่มีโอตตปปะ มีการสตับน้อย เกียรติร้ายหลงลืมสติ
ไม่มีปัญญา นี้เรียกว่า อัสถบุรุษ.

อัสถบุรุษยิ่งกว่าอัสถบุรุษ เป็นไฉน ? บุคคลบางคนในโลกนี้ ตนเอง
เป็นคนไม่มีศรัทธา ไม่มีหิริ ไม่มีโอตตปปะ มีการสตับน้อย เกียรติร้าย
หลงลืมสติ ไม่มีปัญญา ยังชักชวนผู้อื่นให้เป็นอย่างนั้นด้วย นี้เรียกว่า
อัสถบุรุษยิ่งกว่าอัสถบุรุษ.

สถบุรุษ เป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้มีศรัทธา มีหิริ
มีโอตตปปะ มีการสตับมาก มีความเพียร มีสติ มีปัญญา นี้เรียกว่า
สถบุรุษ.

สถบุรุษยิ่งกว่าสถบุรุษเป็นไฉน ? บุคคลบางคนในโลกนี้ ตนเอง
เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา มีหิริ มีโอตตปปะ มีการสตับมาก มีความเพียร
มีสติ มีปัญญา ยังชักชวนผู้อื่นให้เป็นอย่างนั้นด้วย นี้เรียกว่า สถบุรุษ
ยิ่งกว่าสถบุรุษ.

๓. สัตตกัมมสูตร

ว่าด้วยอสังฆบุรุษและสังฆบุรุษยิ่งกว่าสังฆบุรุษ

[๒๐๓] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงอสังฆบุรุษ อสังฆบุรุษที่ยิ่งกว่าสังฆบุรุษ สังฆบุรุษ และสังฆบุรุษที่ยิ่งกว่าสังฆบุรุษ แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง ฯลฯ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กิเลสสังฆบุรุษเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นคนนักฆ่าสัตว์ มักลักทรัพย์ มักประพฤตินอกใจมักผิดเพี้ยน มักพูดคำต่อเสียด มักพูดคำหยาบ มักพูดคำเพื่อเจ้อ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลนี้เราเรียกว่า **อสังฆบุรุษ**.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กิเลสสังฆบุรุษที่ยิ่งกว่าสังฆบุรุษเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มักฆ่าสัตว์ด้วยตนเอง และชักชวนผู้อื่นในการฆ่าสัตว์อีกด้วย เป็นผู้มักลักทรัพย์ด้วยตนเอง และชักชวนผู้อื่นให้ลักทรัพย์อีกด้วย เป็นผู้มักประพฤตินอกใจด้วยตนเอง และชักชวนผู้อื่นให้ประพฤตินอกใจอีกด้วย เป็นผู้มักกล่าวเท็จด้วยตนเอง และชักชวนผู้อื่นให้กล่าวเท็จอีกด้วย เป็นผู้มักกล่าวคำต่อเสียดด้วยตนเอง และชักชวนผู้อื่นให้กล่าวคำต่อเสียดอีกด้วย เป็นผู้มักกล่าวคำหยาบด้วยตนเอง และชักชวนผู้อื่นให้กล่าวคำหยาบอีกด้วย เป็นผู้มักกล่าวคำเพื่อเจ้อด้วยตนเอง และชักชวนผู้อื่นให้กล่าวคำเพื่อเจ้ออีกด้วย คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลนี้เราเรียกว่า **อสังฆบุรุษที่ยิ่งกว่าสังฆบุรุษ**.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กิเลสสังฆบุรุษเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้งดเว้นจากปาณาติบาต งดเว้นจากอทินนาทาน งดเว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร งดเว้นจากมุสาวาท งดเว้นจากปิสุณวาจา งดเว้นจากผรุสวาจา งดเว้นจากสัมผัปปลาปะ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลนี้เราเรียกว่า **สังฆบุรุษ**.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สัปบุรุษที่ยิ่งกว่าสัปบุรุษเป็นไหน บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้งดเว้นจากปาณาติบาตด้วยตนเอง และชักชวนผู้อื่นให้งดเว้นจากปาณาติบาตอีกด้วย เป็นผู้งดเว้นจากอทินนาทานด้วยตนเอง และชักชวนผู้อื่นให้งดเว้นจากอทินนาทานอีกด้วย เป็นผู้งดเว้นจากกาเมสุมิจฉาจารด้วยตนเอง และชักชวนผู้อื่นให้งดเว้นจากกาเมสุมิจฉาจารอีกด้วย เป็นผู้งดเว้นจากมูสาวาทด้วยตนเอง และชักชวนผู้อื่นให้งดเว้นจากมูสาวาทอีกด้วย เป็นผู้งดเว้นจากปิสุณวจาด้วยตนเอง และชักชวนผู้อื่นให้งดเว้นจากปิสุณวจาอีกด้วย เป็นผู้งดเว้นจากผรุสวจาด้วยตนเอง และชักชวนผู้อื่นให้งดเว้นจากผรุสวจาอีกด้วย เป็นผู้งดเว้นจากสัมผัปปลาปะด้วยตนเอง และชักชวนผู้อื่นให้งดเว้นจากสัมผัปปลาปะอีกด้วย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลนี้ เราเรียกว่าสัปบุรุษที่ยิ่งกว่าสัปบุรุษ.

จบสัจจกัมมสูตรที่ ๓

๔. ทสกัมมสูตร

ว่าด้วยอสังตบุรุษและสังตบุรุษ

[๒๐๘] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงอสังตบุรุษ และอสังตบุรุษ ยิ่งกว่าสังตบุรุษ กับสังตบุรุษ และสังตบุรุษยิ่งกว่าสังตบุรุษ ท่านทั้งหลายจงพึงทำในใจให้ดี เราจักกล่าว

ภิกษุทั้งหลายรับพระพุทธพจน์แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย อสังตบุรุษเป็นไหน ? บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ทำปาณาติบาต ทำอทินนาทาน ทำกาเมสุมิจฉาจาร พุคเทจ พุคส่อเสียด พุคคำหยาบ

พูดเพื่อเจ้อ มีอภิขมา มีจิตพยาบาท มีความเห็นผิด นี้เรียกว่า **อัสตบรูษ**.

อัสตบรูษยิ่งกว่าอัสตบรูษเป็นไหน ? บุคคลบางคนเป็นผู้ทำปาณาติบาต ฯลฯ มีความเห็นผิดด้วยตนเองด้วย ชักชวนผู้อื่นให้เป็นอย่างนั้นด้วย นี้เรียกว่า **อัสตบรูษยิ่งกว่าอัสตบรูษ**.

อัสตบรูษ เป็นไหน ? บุคคลบางคนเป็นผู้เว้นจากปาณาติบาต เว้นจาก อทินนาทาน เว้นจากกามสุมิขจาร เว้นจากพูดเท็จ เว้นจากพูดส่อเสียด เว้นจากพูดคำหยาบ เว้นจากพูดเพื่อเจ้อ ไม่มีอภิขมา ไม่มีจิตพยาบาท มีความเห็นชอบ นี้เรียกว่า **อัสตบรูษ**.

อัสตบรูษยิ่งกว่าอัสตบรูษเป็นไหน ? บุคคลบางคนเป็นผู้เว้นจาก ปาณาติบาต ฯลฯ มีความเห็นชอบด้วยตนเองด้วย ชักชวนผู้อื่นให้เป็น อย่างนั้นด้วย นี้เรียกว่า **อัสตบรูษยิ่งกว่าอัสตบรูษ**.

จบทสกัมมสูตรที่ ๔

๕. อักขังกิกสูตร

ว่าด้วยอัสตบรูษและอัสตบรูษ

[๒๐๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจะแสดงอัสตบรูษ และอัสตบรูษ ยิ่งกว่าอัสตบรูษ กับอัสตบรูษและอัสตบรูษยิ่งกว่าอัสตบรูษ ท่านทั้งหลายจงพึง ทำในใจให้ดี เราจักกล่าว

ภิกษุทั้งหลายรับพระพุทธพจน์แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า อัสตบรูษเป็นไหน ? บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้มีความเห็นผิด ดำริผิด เจริจผิด ทำการงานผิด เลี้ยงชีพผิด เพียรผิด ตั้งสติผิด ทำสมาธิผิด นี้เรียกว่า **อัสตบรูษ**.

อัสตบรูษยิ่งกว่าอัสตบรูษ เป็นไฉน ? บุคคลบางคนเป็นผู้มีความเห็นผิด ฯลฯ ทำสมาธิผิด ด้วยตนเองด้วย ชักชวนผู้อื่นให้เป็นอย่างนั้นด้วย นี้เรียกว่า อัสตบรูษยิ่งกว่าอัสตบรูษ.

สัสตบรูษเป็นไฉน ? บุคคลบางคนเป็นผู้มีความเห็นชอบ ฯลฯ ทำสมาธิชอบ นี้เรียกว่า สัสตบรูษ.

สัสตบรูษยิ่งกว่าสัสตบรูษ เป็นไฉน ? บุคคลบางคนเป็นผู้มีความเห็นชอบ ฯลฯ ทำสมาธิชอบ ด้วยตนเองด้วย ชักชวนผู้อื่นให้เป็นอย่างนั้นด้วย นี้เรียกว่า สัสตบรูษยิ่งกว่าสัสตบรูษ.

จบอรรถกถาศิวสูตรที่ ๕

๖. ทศมัคคสูตร

ว่าด้วยอัสตบรูษและสัสตบรูษ

[๒๐๖] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงอัสตบรูษ และอัสตบรูษ ยิ่งกว่าอัสตบรูษ กับสัสตบรูษ และสัสตบรูษยิ่งกว่าสัสตบรูษ ท่านทั้งหลายจงฟัง ทำในใจให้ดี เราจักกล่าว

ภิกษุทั้งหลายรับพระพุทธพจน์แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าอัสตบรูษเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้มีความเห็นผิด คำริผิด เกรงาผิด ทำการงานผิด เลี้ยงชีพผิด เพียรผิด ตั้งสติผิด ทำสมาธิผิด มีญาณผิด มีวิมุตติผิด นี้เรียกว่า อัสตบรูษ.

อัสตบรูษยิ่งกว่าอัสตบรูษ เป็นไฉน ? บุคคลบางคนเป็นผู้มีความเห็นผิด ฯลฯ มีวิมุตติผิดด้วยตนเองด้วย ชักชวนผู้อื่นให้เป็นอย่างนั้นด้วย นี้เรียกว่า อัสตบรูษยิ่งกว่าอัสตบรูษ.

สัตบรูษ เป็นไฉน ? บุคคลบางคนเป็นผู้มีความเห็นชอบ ฯลฯ มีวิมุตติชอบ นี้เรียกว่า สัตบรูษ.

สัตบรูษยิ่งกว่าสัตบรูษ เป็นไฉน ? บุคคลบางคนเป็นผู้มีความเห็นชอบ มีวิมุตติชอบด้วยตนเองด้วย ชักชวนผู้อื่นให้เป็นอย่างนั้นด้วยนี้เรียกว่า สัตบรูษยิ่งกว่าสัตบรูษ.

จบทสมัคคสูตรที่ ๖

๗. ปฐมปาปรัम्मสูตร

ว่าด้วยคนชั่วยิ่งกว่าคนชั่ว

[๒๐๗] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงคนชั่ว และคนชั่วยิ่งกว่าคนชั่ว กับคนดี และคนดียิ่งกว่าคนดี ท่านทั้งหลายจงฟัง ทำในใจให้ดี เราจักกล่าว

ภิกษุทั้งหลายรับพระพุทธพจน์แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คนชั่ว เป็นไฉน ? บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ทำปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุ-
มิจฉาจาร พุคเทจ พุคส่อเสียด พุคคำหยาบ พุคเพื่อเจ้อ มีอภิชฌา มีจิต-
พยาบาท มีความเห็นผิด นี้เรียกว่า คนชั่ว.

คนชั่วยิ่งกว่าคนชั่ว เป็นไฉน ? บุคคลบางคนเป็นผู้ทำปาณาติบาต ฯลฯ มีความเห็นผิดด้วยตนเองด้วย ชักชวนผู้อื่นให้เป็นอย่างนั้นด้วย นี้เรียก
ว่า คนชั่วยิ่งกว่าคนชั่ว

คนดีเป็นไหน บุคคลบางคนเป็นผู้เว้นจากปาณาติบาต ฯลฯ มีความเห็นชอบ นี้เรียกว่า คนดี.

คนดียิ่งกว่าคนดี เป็นไหน? บุคคลบางคนเป็นผู้เว้น จากปาณาติบาต ฯลฯ มีความเห็นชอบด้วยตนเองด้วย ชักชวนผู้อื่นให้เป็นอย่างนั้นด้วย นี้เรียกว่า คนดียิ่งกว่าคนดี.

จบปฐมปาปรัหมสูตรที่ ๗

อรรถกถापฐมปาปรัหมสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในปฐมปาปรัหมสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ปาป ได้แก่ คนลามก คือบุคคลเสรำหมอง. บทว่า กลุยาณ ได้แก่ คนเจริญ คือบุคคลไม่มีโทษ. คำที่เหลือในสูตรนี้ง่ายทั้งนั้น.

จบอรรถกถापฐมปาปรัหมสูตรที่ ๗

๘. ทุติยปาปรัหมสูตร

ว่าด้วยคนชั่วยิ่งกว่าคนชั่ว

[๒๐๘] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงคนชั่ว และคนชั่วยิ่งกว่าคนชั่ว กับคนดี และคนดียิ่งกว่าคนดี ท่านทั้งหลายจงฟัง ทำในใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุทั้งหลายรับพระพุทธพจน์แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คนชั่ว เป็นไหน? บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ความเห็นผิด คำริผิด

พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย จตุกนิบาต เล่ม ๒ - หน้าที่ 560

เจราจาคิด ทำการงานผิด เลี้ยงชีพผิด เพียรผิด ตั้งสติผิด ทำสมาธิผิด มีญาณผิด มีวิมุตติผิด นี้เรียกว่า **คนชั่ว**.

คนชั่วยิ่งกว่าคนชั่ว เป็นไฉน? บุคคลบางคน ตนเองเป็นผู้มีความเห็นผิด ฯลฯ มีวิมุตติผิด ยังชักชวนผู้อื่นให้เป็นอย่างนั้นด้วย นี้เรียกว่า **คนชั่วยิ่งกว่าคนชั่ว**

คนดี เป็นไฉน? บุคคลบางคนเป็นผู้มีความเห็นชอบ ฯลฯ มีวิมุตติชอบ นี้เรียกว่า **คนดี**.

คนดียิ่งกว่าคนดี เป็นไฉน? บุคคลบางคน ตนเองเป็นผู้มีความเห็นชอบ ฯลฯ มีวิมุตติชอบ ยังชักชวนผู้อื่นให้เป็นอย่างนั้นด้วย นี้เรียกว่า **คนดียิ่งกว่าคนดี**.

จบพุทธปาปรัมมสูตรที่ ๘

แม้ในพุทธปาปรัมมสูตรที่ ๘ ก็นัยนี้เหมือนกัน

๕. ตติยปาปรัมมสูตร

ว่าด้วยบุคคลผู้มีธรรมลามก

[๒๐๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงคนมีธรรมชั่วและคนมีธรรมชั่วยิ่งกว่าคนมีธรรมชั่ว กับคนมีธรรมดี และคนมีธรรมดียิ่งกว่าคนมีธรรมดี ท่านทั้งหลายจงฟัง ทำในใจให้ดี เราจักกล่าว

ภิกษุทั้งหลายรับพระพุทธพจน์แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คนมีธรรมชั่วเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ทำปาณาติบาต อทินนาทาน

กาเมสุมิจณาจาร พุคเทจ พุคส่อเสียด พุคคำหยาบ พุคเพื่อเจ้า มือภิขณา มีจิตพยาบาท มีความเห็นผิด นี้เรียกว่า **คนมีธรรมชั่ว**.

คนมีธรรมชั่วยิ่งกว่าคนมีธรรมชั่วเป็นไหน ? บุคคลบางคนตนเอง เป็นผู้ทำปาณาติบาต ฯลฯ มีความเห็นผิด ยังชักชวนผู้อื่นให้ทำอย่างนั้นด้วย นี้เรียกว่า **คนมีธรรมชั่วยิ่งกว่าคนมีธรรมชั่ว**.

คนมีธรรมดีเป็นไหน บุคคลบางคนเป็นผู้เว้นจากปาณาติบาต ฯลฯ มีความเห็นชอบ นี้เรียกว่า **คนมีธรรมดี**.

คนมีธรรมดียิ่งกว่าคนมีธรรมดี เป็นไหน ? บุคคลบางคนตนเอง เป็นผู้เว้นจากปาณาติบาต ฯลฯ มีความเห็นชอบ ยังชักชวนผู้อื่นให้เป็นอย่างนั้นด้วย นี้เรียกว่า **คนมีธรรมดียิ่งกว่าคนมีธรรมดี**.

จบตติยปาปรัหมสูตรที่ ๕

อรรถกถาตติยปาปรัหมสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในตติยปาปรัหมสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ปาปรัหม** ได้แก่ ธรรมลามก. บทว่า **กल्याณรัหม** ได้แก่ ธรรมอัน ไม่มีโทษ. คำที่เหลือในสูตรนี้ง่ายทั้งนั้น.

จบอรรถกถาตติยปาปรัหมสูตรที่ ๕

๑๐. จตุตถปาปรัम्मสูตร

ว่าด้วยบุคคลผู้มีธรรมลามก

[๒๑๐] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงคนมีธรรมชั่วและคนมีธรรมชั่วยิ่งกว่าคนมีธรรมชั่ว กับคนมีธรรมดี และคนมีธรรมดียิ่งกว่าคนมีธรรมดี ท่านทั้งหลายจงฟัง ทำในใจให้ดี เราจักกล่าว

ภิกษุทั้งหลายรับพระพุทธพจน์แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คนมีธรรมชั่ว เป็นไฉน ? บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้มีความเห็นผิด ดำริผิด เจริจผิด ทำการงานผิด เลี้ยงชีวิตผิด เพียรผิด ตั้งสติผิด ทำสมาธิผิด มีญาณผิด มีวิมุตติผิด นี้เรียกว่า คนมีธรรมชั่ว.

คนมีธรรมชั่วยิ่งกว่าคนมีธรรมชั่ว เป็นไฉน ? บุคคลบางคนตนเองเป็นผู้มีความเห็นผิด ฯลฯ มีวิมุตติผิด ยังชักชวนผู้อื่นให้เป็นอย่างนั้นด้วย นี้เรียกว่า คนมีธรรมชั่วยิ่งกว่าคนมีธรรมชั่ว.

คนมีธรรมดี เป็นไฉน ? บุคคลบางคนเป็นผู้มีความเห็นชอบ ฯลฯ มีวิมุตติชอบ นี้เรียกว่า คนมีธรรมดี.

คนมีธรรมดียิ่งกว่าคนมีธรรมดี เป็นไฉน ? บุคคลบางคนตนเองเป็นผู้มีความเห็นชอบ ฯลฯ มีวิมุตติชอบ ยังชักชวนผู้อื่นให้เป็นอย่างนั้นด้วย นี้เรียกว่า คนมีธรรมดียิ่งกว่าคนมีธรรมดี.

จบจตุตถปาปรัम्मสูตรที่ ๑๐

จบสัปปริสวรรคที่ ๑

แม้ในอรรถถาจตุตถปาปรัम्मสูตรที่ ๑๐ ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. ในวรรคนี้ ท่านกล่าวถึงปฏิบัติของผู้ครองเรือนในสูตรแม่ทั้ง ๑๐. หากคลุหส์ถ์เป็นพระโสดาบัน พระสกทาคามี ย่อมควรเหมือนกัน.

จบสัปปริสวรรคาวรรณนาที่ ๑

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ลิกขาปทสูตร ๒. อัสดัทธิสูตร ๓. สัตตกัมมสูตร ๔. ทส-
กัมมสูตร ๕. อัญ्ञังกิกสูตร ๖. ทสมัคคสูตร ๗. ปฐมปาปัมมสูตร
๘. ทุติยปาปัมมสูตร ๙. ตติยปาปัมมสูตร ๑๐. จตุตถปาปัมมสูตร
และอรรธกถา.

โศภนวรรคที่ ๒

๑. ปรีตาสูต

ว่าด้วยบุคคลผู้ประทุษร้ายบริษัท ๔ จำพวก

[๒๑๑] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประทุษร้ายบริษัท ๔ จำพวกนี้ ๔ จำพวกเป็นไฉน คือ ภิกษุผู้ทุศีล มีธรรมอันลามก เชื่อว่าประทุษร้ายบริษัท ๑ ภิกษุณีผู้ทุศีล มีธรรมอันลามก เชื่อว่า ประทุษร้ายบริษัท ๑ อุบาสกผู้ทุศีล มีธรรมอันลามก เชื่อว่า ประทุษร้ายบริษัท ๑ อุบาสิกาผู้ทุศีล มีธรรมอันลามก เชื่อว่า ประทุษร้ายบริษัท ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้แล เป็นผู้ประทุษร้ายบริษัท.

บุคคลผู้ทำบริษัทให้งาม ๔ จำพวก

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ทำบริษัทให้งาม ๔ จำพวกนี้ ๔ จำพวกเป็นไฉน คือ ภิกษุผู้มีศีล มีธรรมอันงาม เชื่อว่า ผู้ทำบริษัทให้งาม ๑ ภิกษุณีผู้มีศีล มีธรรมอันงาม เชื่อว่า ผู้ทำบริษัทให้งาม ๑ อุบาสกผู้มีศีล มีธรรมอันงาม เชื่อว่า ผู้ทำบริษัทให้งาม ๑ อุบาสิกาผู้มีศีล มีธรรมอันงาม เชื่อว่า ผู้ทำบริษัทให้งาม ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ทำบริษัทให้งาม ๔ จำพวกนี้แล.

จบปรีตาสูตที่ ๑

โสภนวรรควรรณนาที่ ๒

อรรถกถาปริสาสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปริสาสูตรที่ ๑ แห่งวรรคที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-
ชื่อว่า ปริสาสูตร เพราะประทุษร้ายบริษัท. ชื่อว่า ปริสโสภณะ
เพราะยังบริษัทให้งาม.

จบอรรถกถาปริสาสูตรที่ ๑

๒. ทิฏฐิสสูตร

ว่าด้วยบุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ

[๒๐๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ
เหมือนถูกนำมาโยนลงในนรก ธรรม ๔ ประการเป็นไฉน คือ กายทุจริต ๑
วจีทุจริต ๑ มโนทุจริต ๑ มิจฉาทิฏฐิ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล
ผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล เหมือนถูกนำมาโยนลงในนรก.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ เหมือน
ถูกเชิญมาประดิษฐานไว้ในสวรรค์ ธรรม ๔ ประการเป็นไฉน คือ กายสุจริต ๑
วจีสุจริต ๑ มโนสุจริต ๑ สัมมาทิฏฐิ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล
ผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล เหมือนถูกเชิญมาประดิษฐานไว้ใน
สวรรค์.

จบทิฏฐิสสูตรที่ ๒

อรรถกถาทิฏฐิสูต

พึงทราบวินิจฉัยในทิฏฐิสูตที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

มิจฉาทิฏฐิ แม้นับเนื่องอยู่ในมโนทวาริต ท่านกล่าวไว้ต่างหากก็เพราะมีโทษมาก ส่วนสัมมาทิฏฐิท่านกล่าวด้วยเป็นปฏิปักษ์ต่อมิจฉาทิฏฐินั้น.

จบอรรถกถาทิฏฐิสูตที่ ๒

๓. ออกตัณฺณตาสูต

ว่าด้วยบุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ

[๒๑๓] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ เหมือนถูกนำมาโยนลงในนรก ธรรม ๔ ประการเป็นไฉน คือ กายทุจริต ๑ วาจีทุจริต ๑ มโนทุจริต ๑ ความเป็นคนอกตัณฺณกตเวที ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล เหมือนถูกนำมาโยนลงในนรก.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ เหมือนถูกเชิญมาประดิษฐานไว้ในสวรรค์ ธรรม ๔ ประการเป็นไฉน คือ กายสุจริต ๑ วาจีสุจริต ๑ มโนสุจริต ๑ ความเป็นคนกตัณฺณกตเวที ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล เหมือนถูกเชิญมาประดิษฐานไว้ในสวรรค์.

จบออกตัณฺณตาสูตที่ ๓

อรรถกถาออกคัตถุตาสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในออกคัตถุตาสูตรที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ออกคัตถุตา ออกเวทิตา ได้แก่ ด้วยความไม่รู้คุณท่าน ด้วยความไม่ตอบแทนคุณท่าน. แม้ทั้งสองบทนั้น โดยเนื้อความก็อย่างเดียวกันนั่นเอง. แม้ในสุกปัถย์ (ธรรมฝ่ายดี) ก็นัยนี้เหมือนกัน.

จบอรรถกถาออกคัตถุตาที่ ๓

๔. ปาณาติปาตสูตร

ว่าด้วยบุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการ

[๒๑๔] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการ เหมือนถูกนำมาโยนลงในนรก ฯลฯ คือ บุคคลเป็นผู้ทำปาณาติบาต อทินนาทาน กามสุมิฉณาจาร มุสาวาท บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการนี้แล เหมือนถูกนำมาโยนลงในนรก.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการ เหมือนถูกเชิญมาประดิษฐานไว้ในสวรรค์ คือบุคคลเป็นผู้เว้นจากปาณาติบาต เว้นจากอทินนาทาน เว้นจากกามสุมิฉณาจาร เว้นจากมุสาวาท บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการนี้แล เหมือนถูกเชิญมาประดิษฐานไว้ในสวรรค์.

จบปาณาติปาตสูตรที่ ๔

ปาณาติปาตสูตรที่ ๔ ท่านกล่าวด้วยกรรมกิเลส ๔ และธรรมเป็น
ปฏิบัติต่อกกรรมกิเลสนั้น.

๕. ปฐมมัคคสูตร

ว่าด้วยบุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ

[๒๑๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ
เหมือนถูกนำมาโยนลงในนรก ฯลฯ คือ บุคคลเป็นผู้มีความเห็นผิด มีความ
ดำริผิด เจริญผิด ทำการงานผิด บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ
นี้แล เหมือนถูกนำมาโยนลงในนรก.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ เหมือน
ถูกเชิญมาประดิษฐานไว้ในสวรรค์ ฯลฯ คือ บุคคลเป็นผู้มีความเห็นชอบ
มีความดำริชอบ เจริญชอบ ทำการงานชอบ บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔
ประการนี้แล เหมือนถูกเชิญมาประดิษฐานไว้ในสวรรค์.

จบปฐมมัคคสูตรที่ ๕

ปฐมมัคคสูตรที่ ๕ ท่านกล่าวด้วยมัจฉัตตะ ๔ เบื้องต้นแห่งสุกปิณ
(สัมมัตตะ)

๖. ทุตติยมัคคสูตร

ว่าด้วยบุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ

[๒๑๖] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ เหมือนถูกนำมาโยนลงในนรก ฯลฯ คือ บุคคลเป็นผู้เล็งชีพผิด เพียรผิด ตั้งสติผิด ทำสมาธิผิด บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล เหมือนถูกนำมาโยนลงในนรก.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ เหมือนถูกเชิญมาประดิษฐานไว้ในสวรรค์ ฯลฯ คือ บุคคลเป็นผู้เล็งชีพชอบ เพียรชอบ ตั้งสติชอบ ทำสมาธิชอบ บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ เหมือนถูกเชิญมาประดิษฐานไว้ในสวรรค์.

จบทุตติยมัคคสูตรที่ ๖

ทุตติยมัคคสูตรที่ ๖ ท่านกล่าวด้วยมิจฉัตตะ ๔ ที่เหลือ.

๗. ปฐุมโฆหารปถสูตร

ว่าด้วยบุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ

[๒๑๗] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ เหมือนถูกนำมาโยนลงในนรก ฯลฯ คือ บุคคลเป็นผู้กล่าวว่าเห็นในสิ่งที่ไม่ได้เห็น ๑ กล่าวว่าได้ยินในสิ่งที่ไม่ได้ยิน ๑ กล่าวว่าได้ทราบในสิ่งที่ไม่ทราบ ๑ กล่าวว่ารู้ในสิ่งที่ไม่รู้ ๑ บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล เหมือนถูกนำมาโยนลงในนรก ฯลฯ

บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการ เหมือนถูกเชิญมาประดิษฐานไว้ในสวรรค์ ฯลฯ คือ บุคคลเป็นผู้กล่าวว่าจะไม่เห็นในสิ่งที่ไม่ได้เห็น ๑ กล่าวว่าจะได้ยินในสิ่งที่ไม่ได้ยิน ๑ กล่าวว่าจะทราบในสิ่งที่ไม่ทราบ ๑ กล่าวว่าจะรู้ในสิ่งที่ไม่รู้ ๑ บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการนี้แล เหมือนถูกเชิญมาประดิษฐานไว้ในสวรรค์.

จบปฐมโฆหารปถสูตรที่ ๗

ปฐมโฆหารปถสูตรที่ ๗ ท่านกล่าวอนริยโฆหารและอริยโฆหาร

๘. ทุติยโฆหารปถสูตร

ว่าด้วยบุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการ

[๒๑๘] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการ เหมือนถูกนำมาโยนลงในนรก ฯลฯ คือ บุคคลเป็นผู้กล่าวว่าจะไม่เห็นในสิ่งที่ได้เห็น ๑ กล่าวว่าจะได้ยินในสิ่งที่ได้ยิน ๑ กล่าวว่าจะทราบในสิ่งที่ได้ทราบ ๑ กล่าวว่าจะรู้ในสิ่งที่รู้ ๑ บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการนี้แล เหมือนถูกนำมาโยนลงในนรก ฯลฯ

บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการ เหมือนถูกเชิญมาประดิษฐานไว้ในสวรรค์ ฯลฯ คือ บุคคลเป็นผู้กล่าวว่าจะเห็นในสิ่งที่ได้เห็น ๑ กล่าวว่าจะได้ยินในสิ่งที่ได้ยิน ๑ กล่าวว่าจะทราบในสิ่งที่ได้ทราบ ๑ กล่าวว่าจะรู้ในสิ่งที่รู้ ๑ บุคคลผู้ประกอบด้วยกรรม ๔ ประการนี้แล เหมือนถูกเชิญมาประดิษฐานไว้ในสวรรค์.

จบทุติยโฆหารปถสูตรที่ ๘

๕. อหิริกสูตร

ว่าด้วยบุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ

[๒๑๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ เหมือนถูกนำมาโยนลงในนรก ฯลฯ คือ บุคคลเป็นผู้ไม่มีศรัทธา ๑ ทุศีล ๑ ไม่มีหิริ ๑ ไม่มีโอตตัมปะ ๑ บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล เหมือนถูกนำมาโยนลงในนรก ฯลฯ

บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ เหมือนถูกเชิญมาประดิษฐานไว้ในสวรรค์ ฯลฯ คือ บุคคลเป็นผู้มีศรัทธา ๑ มีศีล ๑ มีหิริ ๑ มีโอตตัมปะ ๑ บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล เหมือนถูกเชิญมาประดิษฐานไว้ในสวรรค์.

จบอหิริกสูตรที่ ๕

๑๐. ทุปัญญาสูตร

ว่าด้วยบุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ

[๒๒๐] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ เหมือนถูกนำมาโยนลงในนรก ฯลฯ คือ บุคคลเป็นผู้ไม่มีศรัทธา ๑ ทุศีล ๑ เกียจคร้าน ๑ ไม่มีปัญญา ๑ บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล เหมือนถูกนำมาโยนลงในนรก ฯลฯ

บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ เหมือนถูกเชิญมาประดิษฐานไว้ในสวรรค์ ฯลฯ คือ บุคคลเป็นผู้มีศรัทธา ๑ มีศีล ๑ ทำความเพียร ๑

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกนิบาต เล่ม ๒ - หน้าที่ 572

มีปัญญา ๑ บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล เหมือนนกเขิญมา
ประดิษฐานไว้ในสวรรค์

จบทุปัญญาสูตรที่ ๑๐

จบโสภนวรรคที่ ๒

ในสูตรที่ ๘-๙-๑๐ ท่านกล่าวด้วยอสังขธรรมอันเป็นปฏิปักษ์ต่อสุก-
กรรมนั้น. ก็กรรมเป็นสุกปฏิปักษ์ ท่านกล่าวคละทั้งโลกิยะและโลกุตระในสูตร
ทั้งปวง. ใน ๙ สูตรท่านกล่าวในมรรค ดังนี้ก็จริง ถึงดังนั้นก็ยอมได้มรรค ๓
และผล ๓.

จบโสภนวรรคพรรณนาที่ ๒

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ปริสาสูตร ๒. ทิฏฐิสูตร ๓. ออกัตถัญญสูตร ๔. ปาณาติปาต-
สูตร ๕. ปฐมมัคคสูตร ๖. ทุตติมมัคคสูตร ๗. ปฐมโวหารปถสูตร
๘. ทุตติโยหารปถสูตร ๙. อหิริกสูตร ๑๐. ทุปัญญาสูตร และอรรถกถา.

ทวารวรรคที่ ๓

๑. ทวารวรรคที่ ๑

ว่าด้วยวจีทวาร และสุทวาร

[๒๒๑] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย วจีทวาร ๔ อย่างนี้ ๔ อย่างเป็นไฉน คือ คำเท็จ ๑ คำส่อเสียด ๑ คำหยาบ ๑ คำเพ้อเจ้อ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย วจีทวาร ๔ อย่างนี้แล.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย วจีสุทวาร ๔ อย่างนี้ ๔ อย่างเป็นไฉน คือ คำจริง ๑ คำไม่ส่อเสียด ๑ คำอ่อนหวาน ๑ คำพอประมาณ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย วจีสุทวาร ๔ อย่างนี้.

จบทวารวรรคที่ ๑

๒. ทวารวรรคที่ ๒

ว่าด้วยคนพาลและบัณฑิต

[๒๒๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คนพาลผู้ประกอบด้วยกรรม ๔ ประการ เป็นผู้ไม่ฉลาด เป็นอัสปบุรุษ ย่อมบริหารตนให้ถูกขจัด ถูกทำลาย เป็นคนมีโทษ วิญญูชนติเตียน และย่อมประสบกรรมมิใช่บุญเป็นอันมาก กรรม ๔ ประการเป็นไฉน คือ กายทวาร ๑ วจีทวาร ๑ มโนทวาร ๑ มิจฉาทิฎฐิ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คนพาลผู้ประกอบด้วยกรรม ๔ ประการนี้แล เป็นผู้ไม่ฉลาด เป็นอัสปบุรุษ ย่อมบริหารตนให้ถูกขจัด ถูกทำลาย เป็นคนมีโทษ วิญญูชนติเตียน และย่อมประสบกรรมมิใช่บุญเป็นอันมาก.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตผู้ประกอบด้วยธรรม ประการ เป็น
ผู้ฉลาด เป็นสัปปบุรุษ ย่อมบริหารคนไม่ให้ถูกขจัด ไม่ให้ถูกทำลาย ไม่มีโทษ
วิญญูชนไม่ติเตียน และย่อมได้ประสบบุญเป็นอันมาก ธรรม ๔ ประการ
เป็นไฉน คือ กายสุจริต ๑ วจิสฺสุจริต ๑ มโนสุจริต ๑ สัมมาทิฏฐิ ๑ คู่ก่อน
ภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล เป็นผู้ฉลาด
เป็นสัปปบุรุษ ย่อมบริหารคนไม่ให้ถูกขจัด ไม่ให้ถูกทำลาย ไม่มีโทษ วิญญูชน
ไม่ติเตียน และย่อมได้ประสบบุญเป็นอันมาก.

จบทีฎฐิสฺสูตฺรที่ ๒

๓. ออกตัณฺณฺยสุตฺร

ว่าด้วยคนพาล และบัณฑิต

[๒๒๓] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คนพาลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ
เป็นผู้ไม่ฉลาด เป็นอสัปปบุรุษ ย่อมบริหารตนให้ถูกขจัด ถูกทำลาย เป็นผู้
มีโทษ วิญญูชนติเตียน และย่อมประสบกรรมมิใช่บุญเป็นอันมาก ธรรม
๔ ประการเป็นไฉน คือ กายทุจริต ๑ วจิทฺุจริต ๑ มโนทุจริต ๑ ความ
เป็นคนออกตัณฺณฺยกตเวทิตี ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คนพาลผู้ประกอบด้วยธรรม
๔ ประการนี้แล เป็นผู้ไม่ฉลาด เป็นอสัปปบุรุษ ย่อมบริหารตนให้ถูกขจัด
ถูกทำลาย เป็นผู้มีโทษ วิญญูชนติเตียน และย่อมประสบกรรมมิใช่บุญเป็น
อันมาก.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ เป็น
คนฉลาด เป็นสัปปบุรุษ ย่อมบริหารตนไม่ให้ถูกขจัด ไม่ให้ถูกทำลาย ไม่มีโทษ

วิญญูชนไม่ติเตียน และยอมประสพบุญเป็นอันมาก ธรรม ๔ ประการเป็นไฉน
คือ กายสุจริต ๑ วชิสุจริต ๑ มโนสุจริต ๑ ความเป็นคนกตัญญูกตเวที ๑
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล เป็นคน
ฉลาด เป็นสัปปบุรุษ ย่อมบริหารคนไม่ให้ถูกขจัด ไม่ให้ถูกทำลาย ไม่มีโทษ
วิญญูชนไม่ติเตียน และยอมประสพบุญเป็นอันมาก.

จบอภัตตัญญูสูตรที่ ๓

๔. ปาณาติปาตสูตร

ว่าด้วยคนพาลและบัณฑิต

[๒๒๔] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ
เป็นคนพาล ฯลฯ และยอมประสพกรรมอันไม่เป็นบุญมาก ธรรม ๔ ประการ
เป็นไฉน คือ บุคคลเป็นผู้ทำปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุ-
มิฉฉาจาร มุสาวาท บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล เป็น
คนพาล ฯลฯ และยอมประสพกรรมอันไม่เป็นบุญมาก

บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ เป็นบัณฑิต ฯลฯ และได้บุญ
มากด้วย ธรรม ๔ ประการเป็นไฉน คือ บุคคลเป็นผู้เว้นจากปาณา-
ติบาต ฯลฯ เว้นจากมุสาวาท บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล
เป็นบัณฑิต ฯลฯ และได้บุญมาก.

จบปาณาติปาตสูตรที่ ๔

๕. ปฐมมัคคสูตร

ว่าด้วยคนพาลและบัณฑิต

[๒๒๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการเป็นคนพาล ฯลฯ และได้ประสบสิ่งอันไม่เป็นบุญมากด้วย กรรม ๔ ประการเป็นไฉน คือ บุคคลเป็นผู้มีความเห็นผิด ๑ ดำริผิด ๑ เจรจาผิด ๑ ทำการงานผิด ๑ บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการนี้แล เป็นคนพาล ฯลฯ และได้ประสบสิ่งอันไม่เป็นบุญมาก

บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการ เป็นบัณฑิต ฯลฯ และได้บุญมากด้วย กรรม ๔ ประการเป็นไฉน คือ บุคคลเป็นผู้มีความเห็นชอบ ๑ ดำริชอบ เจรจาชอบ ทำการงานชอบ ๑ บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการนี้แล เป็นบัณฑิต ฯลฯ และได้บุญมาก.

จบปฐมมัคคสูตรที่ ๕

๖. ทุตติยมัคคสูตร

ว่าด้วยคนพาลและบัณฑิต

[๒๒๖] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการเป็นคนพาล ฯลฯ และได้ประสบสิ่งอันไม่เป็นบุญมาก กรรม ๔ ประการเป็นไฉน คือ บุคคลเป็นผู้เลียงชีพผิด ๑ เพียรผิด ๑ ตั้งสติผิด ๑ ทำสมาธิผิด ๑ บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการนี้แล เป็นคนพาล ฯลฯ และได้ประสบสิ่งอันไม่เป็นบุญมาก

บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการ เป็นบัณฑิต ฯลฯ และได้บุญ
มากด้วย กรรม ๔ ประกอบคืออะไร ? คือ บุคคลเป็นผู้เลี้ยงชีพชอบ ๑
เพียรตอบ ๑ ตั้งสติชอบ ๑ ทำสมาธิชอบ ๑ บุคคลประกอบด้วยกรรม
๔ ประการนี้แล เป็นบัณฑิต ฯลฯ และได้บุญมาก.

จบทุติยมัคคสูตรที่ ๖

๗. ปฐมโฆหารปถสูตร

ว่าด้วยคนพาลและบัณฑิต

[๒๒๗] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการ
เป็นคนพาล ฯลฯ และได้ประสบสิ่งอันไม่เป็นบุญมาก กรรม ๔ ประการเป็น
โฆน คือ บุคคลเป็นผู้กล่าวว่าเห็นในสิ่งที่ไม่เห็น ๑ กล่าวว่าได้ยิน
ในสิ่งที่ไม่ได้ยิน ๑ กล่าวว่าทราบในสิ่งที่ไม่ทราบ ๑ กล่าวว่ารู้ใน
สิ่งที่ไม่รู้ ๑ บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการนี้แล เป็นคนพาล ฯลฯ
 และได้ประสบสิ่งอันไม่เป็นบุญมาก.

บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการ เป็นบัณฑิต ฯลฯ และได้บุญ
มากด้วย กรรม ๔ ประการเป็นโฆน คือ บุคคลกล่าวว่าไม่ได้เห็นในสิ่ง
ที่ไม่ได้เห็น ๑ กล่าวว่าไม่ได้ยินในสิ่งที่ไม่ได้ยิน ๑ กล่าวว่าไม่
ทราบในสิ่งที่ไม่ทราบ ๑ กล่าวว่าไม่รู้ในสิ่งที่ไม่รู้ ๑ บุคคลประกอบ
ด้วยกรรม ๔ ประการนี้แล เป็นบัณฑิต ฯลฯ และได้บุญมาก.

จบปฐมโฆหารปถสูตรที่ ๗

๘. ทุติยโฆหารปถสูตร

ว่าด้วยคนพาลและบัณฑิต

[๒๒๘] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ เป็นคนพาล ฯลฯ และได้ประสบสิ่งอันไม่เป็นบุญมาก ธรรม ๔ ประการ เป็นโจน คือ บุคคลเป็นผู้กล่าวว่าไม่เห็นในสิ่งที่ได้เห็น ๑ กล่าวว่า ไม่ได้ยินในสิ่งที่ได้ยิน ๑ กล่าวว่าไม่ทราบในสิ่งที่ได้ทราบ ๑ กล่าวว่า ไม่รู้ในสิ่งที่รู้ ๑ บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล เป็นคนพาล ฯลฯ และได้ประสบสิ่งอันไม่เป็นบุญมาก.

บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ เป็นบัณฑิต ฯลฯ และได้บุญ มากด้วย ธรรม ๔ ประการเป็นโจน คือ บุคคลกล่าวว่าเห็นในสิ่งที่ได้ เห็น ๑ กล่าวว่าได้ยินในสิ่งที่ได้ยิน ๑ กล่าวว่าทราบในสิ่งที่ ได้ทราบ ๑ กล่าวว่ารู้ในสิ่งที่รู้ ๑ บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ นี้แล เป็นบัณฑิต ฯลฯ และได้บุญมาก.

จบทุติยโฆหารปถสูตรที่ ๘

๕. อหิริกสูตร

ว่าด้วยคนพาลและบัณฑิต

[๒๒๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการ เป็นคนพาล ฯลฯ และได้ประสบสิ่งอันไม่เป็นบุญมาก กรรม ๔ ประการ เป็นไฉน คือ บุคคลเป็นผู้ไม่มีศรัทธา ๑ ทูศีล ๑ ไม่มีหิริ ๑ ไม่มี โอตตัปปะ ๑ บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการนี้แล เป็นคนพาล ฯลฯ และได้ประสบสิ่งอันไม่เป็นบุญมาก.

บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการ เป็นบัณฑิต ฯลฯ และได้ บุญมาก กรรม ๔ ประการเป็นไฉน คือ บุคคลเป็นผู้มีศรัทธา ๑ มีศีล ๑ มีหิริ ๑ มีโอตตัปปะ ๑ บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการนี้แล เป็น บัณฑิต ฯลฯ และได้บุญมาก.

จบอหิริกสูตรที่ ๕

๑๐. ทูปัญญาสูตร

ว่าด้วยคนพาลและบัณฑิต

[๒๓๐] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการ เป็นคนพาล ฯลฯ และได้ประสบสิ่งอันไม่เป็นบุญมาก กรรม ๔ ประการ เป็นไฉน คือ บุคคลเป็นผู้ไม่มีศรัทธา ๑ ทูศีล ๒ เกียจคร้าน ๑ ปัญญาทรม ๑ บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการนี้แล เป็นคนพาล ฯลฯ และได้ประสบสิ่งอันไม่เป็นบุญมาก.

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกนิบาต เล่ม ๒ - หน้าที่ 580

บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ เป็นบัณฑิต ฯลฯ และได้บุญมาก ธรรม ๔ ประการเป็นไฉน คือ บุคคลเป็นผู้มีศรัทธา ๑ มีศีล ๑ มีความเพียร ๑ มีปัญญา ๑ บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล เป็นบัณฑิต ฯลฯ และได้บุญมาก.

จบทุปฺปญฺญสูตรที่ ๑๐

๑๑. กวีสูตร

ว่าด้วยกวี ๔ จำพวก

[๒๓๑] ดูก่อนนิกขุทั้งหลาย กวี ๔ จำพวกเหล่านี้ กวี ๔ เป็นไฉน
คือ

จินฺตาควี   ผู้แต่งโดยความคิด

สุตทกวี   ผู้แต่งโดยได้ฟังมา

อตฺตทกวี   ผู้แต่งตามเนื้อความ

ปฏฺิภาณกวี   ผู้แต่งโดยปฏฺิภาณ

จบกวีสูตรที่ ๑๑

จบทุจฺริตวรรคที่ ๓

ทุจริตวรรคพรรณนาที่ ๓

ทุจริตสูตรที่ ๑ เป็นต้นแห่งวรรคที่ ๓ มีเนื้อความง่ายทั้งนั้น. ใน กวีสูตรที่ ๑๐ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้ ผู้ที่คิดแล้วจึงแต่งบทกวี ชื่อว่า จินตกวี. ผู้ที่ฟังแล้วจึงแต่งบทกวี ชื่อว่า สุตกวี. ผู้ที่อาศัยความแล้วแต่งบทกวี ชื่อว่า อรรถกวี. ผู้ที่แต่งโดยปฏิภาณของตนในขณะนั้นเอง คือพระวังคีสเถระ ชื่อว่า ปฏิภาณกวี.

จบทุจริตวรรคพรรณนาที่ ๓

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ทุจริตสูตร ๒. ทิฏฐิสูตร ๓. ออกตัณญสูตร ๔. ปาณาติปาตสูตร ๕. ปฐมมัคคสูตร ๖. ทุติยมัคคสูตร ๗. ปฐมโฆหารปถสูตร ๘. ทุติยโฆหารปถสูตร ๙. อหิริกสูตร ๑๐. ทุปัญญสูตร ๑๑. กวีสูตร และอรรถกถา.

กรรมวรรคที่ ๔

๑. สังฆิตตสูตร

ว่าด้วยกรรม ๔ ประเภท

[๒๓๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรม ๔ ประเภทนี้เราทำให้แจ้งด้วย ปัญญาอันยังด้วยตนเองแล้ว จึงประกาศให้ทราบ กรรม ๔ ประเภทเป็นไฉน คือ กรรมดำ มีวิบากดำก็มี กรรมขาว มีวิบากขาวก็มี กรรมทั้งดำ ทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาวก็มี กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำ ไม่ขาว เป็นไปเพื่อสิ้นกรรมก็มี นี้แล กรรม ๔ ประเภทเราทำให้แจ้ง ด้วยปัญญาอันยังด้วยตนเองแล้ว จึงประกาศให้ทราบ.

จบสังฆิตตสูตรที่ ๑

กรรมวรรคพรรณนาที่ ๔

อรรถกถาสังขิตตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสังขิตตสูตรที่ ๑ แห่งวรรคที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-
บทว่า กณฺหํ ใต้แก่ กรรมดำ คือ อกุศลกรรมมถ ๑๐. บทว่า กณฺหวิปากํ ใต้แก่ มีวิปากดำ เพราะให้เกิดในอบาย. บทว่า สุกฺกํ ใต้แก่ กรรมขาว คือ กุศลกรรมมถ ๑๐. บทว่า สุกฺกวิปากํ ใต้แก่ มีวิปากขาว เพราะให้เกิดในสวรรค์. บทว่า กณฺหํ สุกฺกํ ใต้แก่ กรรมคละกัน. บทว่า กณฺหสुकฺกวิปากํ ใต้แก่ มีวิปากทั้งสุขและทุกข์. จริงอยู่ บุคคลทำกรรมคละกันแล้ว เกิดในกำเนิดเดียรัจฉานด้วยอกุศลในฐานะเป็นมงคลหัตถิเป็นต้น เสวยสุขในปัจจุบันด้วยกุศล. บุคคลเกิดแม่ในราชตระกูลด้วยกุศล ย่อมเสวยทุกข์ในปัจจุบันด้วยอกุศล. บทว่า อกณฺหํ อสुकฺกํ ท่านประสงค์เอามรรคญาณ ๔ อันทำกรรมให้สิ้นไป. จริงอยู่ กรรมนั้นชื่อว่าป็นกรรมดำ ก็พึงให้วิปากดำ ว่าเป็นกรรมขาว พึงให้วิปากขาว แต่ที่ไม่ดำ ไม่ขาว เพราะไม่ให้วิปากทั้งสอง ดังกล่าวมานี้เป็นใจความในข้อนี้.

จบอรรถกถาสังขิตตสูตรที่ ๑

๒. วิตถารสูตร

ว่าด้วยกรรม ๔ ประการ

[๒๓๓] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรม ๔ ประการนี้ เรากระทำให้แจ้ง ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วประกาศให้ทราบ กรรม ๔ ประการเป็นไฉน คือ กรรมดำ มีวิบากดำก็มี กรรมขาวมีวิบากขาวก็มี กรรมทั้งดำทั้งขาวมีวิบาก ทั้งดำทั้งขาวก็มี กรรมไม่ดำไม่ขาวมีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความ สิ้นกรรมก็มี.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมดำมีวิบากดำเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมปรุงแต่งกายสังขารอันมีความเบียดเบียน ย่อมปรุงแต่งวจีสังขารอันมีความเบียดเบียน ย่อมปรุงแต่งมโนสังขารอันมีความเบียดเบียน ครั้นแล้ว ย่อมเข้าถึงโลกที่มีความเบียดเบียน ผัสสะอันมีความเบียดเบียนย่อมถูกต้อง บุคคลนั้น ผู้เข้าถึงโลกที่มีความเบียดเบียน เขาอันผัสสะที่มีความเบียดเบียน ถูกต้องนั้น ย่อมได้เสวยเวทนาที่มีความเบียดเบียน เป็นทุกข์โดยส่วนเดียว เปรียบเหมือนสัตว์นรก นี้เราเรียกว่า **กรรมดำมีวิบากดำ**.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมขาวมีวิบากขาวเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมปรุงแต่งกายสังขาร... วจีสังขาร... มโนสังขารอันไม่มีความเบียดเบียน ครั้นแล้วย่อมเข้าถึงโลกที่ไม่มีความเบียดเบียน ผัสสะอันไม่มีความเบียดเบียนย่อมถูกต้องบุคคลนั้น ผู้เข้าถึงโลกที่ไม่มีความเบียดเบียน เขาอันผัสสะที่ไม่มีความเบียดเบียนถูกต้องแล้ว ย่อมได้เสวยเวทนาอันไม่มีความเบียดเบียน เป็นสุขโดยส่วนเดียว เปรียบเหมือนเทพชั้นสุภกนิหะ นี้เราเรียกว่า **กรรมขาวมีวิบากขาว**.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมทั้งห้าทั้งขาวมีวิบากทั้งห้าทั้งขาวเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมปรุ้งแต่งกายสังฆาร... วิสสังฆาร... มโนสังฆาร อันมีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง ครั้นแล้วย่อมเข้าถึงโลก ที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง ผัสสะอันมีความเบียดเบียน บ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง ย่อมถูกต้องบุคคลนั้น ผู้เข้าถึงโลกที่มีความ เบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง เขาอันผัสสะที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้างถูกต้องแล้ว ย่อมได้เสวยเวทนาอันมีความเบียดเบียน บ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง มีทั้งสุขและทั้งทุกข์ระคนกัน เปรียบเหมือน มนุษย์ เทพบางพวก และวินิปาติกสัตว์บางพวก นี้เราเรียกว่า กรรมทั้งห้า ทั้งขาว มีวิบากทั้งห้าทั้งขาว.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมไม่ดำไม่ขาวมีวิบากไม่ดำไม่ขาวย่อมเป็น ไปเพื่อความสิ้นกรรมเป็นไฉน เจตนาใดเพื่อละกรรมดำอันมีวิบากดำในบรรดา กรรมเหล่านั้นก็ดี เจตนาใดเพื่อละกรรมขาวอันมีวิบากขาวก็ดี เจตนาใดเพื่อ ละกรรมทั้งห้าทั้งขาวมีวิบาก ทั้งห้าทั้งขาวก็ดี นี้เราเรียกว่า กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรม ๔ ประการนี้แล เรากระทำให้แจ้งด้วย ปัญญาอันยังเองแล้วประกาศให้ทราบ.

จบวิถิตถารสูตรที่ ๒

อรรถกถาวิถิตถารสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในวิถิตถารสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า สพฺยุยาปชฺฌมฺ คือ มีโทษ. บทว่า กายสงฺขาริ ได้แก่ เจตนาในกายทวาร. บทว่า อภิสงฺขโรติ ได้แก่พอกพูน คือประมวณมา.

แม้ในสองบทที่เหลือกัณฺฐนีเหมือนกัน . บทว่า สพฺยุยาปชฺฌํ โลกํ ได้แก่ โลกมีทุกข์. บทว่า สพฺยุยาปชฺฌมา ผสฺสุตา ได้แก่ ผัสสะเป็นวิบากมีทุกข์. บทว่า สพฺยุยาปชฺฌํ เวทณํ เวทียติ ได้แก่ เสวยเวทนามีวิบาก เป็นไป กับด้วยความเบียดเบียน. บทว่า เอกนฺตทฺถุจํ ได้แก่ เป็นทุกข์โดยส่วนเดียว เท่านั้น คือไม่เจือด้วยสุข.

บทว่า เสยฺยุถาปี ในบทนี้ว่า เสยฺยุถาปี สตุตา เนรยิกา พิง เห็นว่าเป็นนิบาตลงในอรรถว่าตัวอย่าง. ด้วยบทนั้นทรงแสดงถึงสัตว์นรก อย่างเดียว ก็สัตว์อื่นชื่อว่าจะเห็นคล้ายกับสัตว์นรคนั้นไม่มี. พิงทราบความ ในบททั้งปวงโดยวิธีอุบายนี้.

ก็ในบทมีอาทิว่า เสยฺยุถาปี มนุสฺสุตา จะว่าถึงมนุษย์ก่อน สุขเวทนา ย่อมเกิดตามเวลา ทุกขเวทนามีเกิดตามเวลา. ส่วนในบทนี้ว่า เอกจฺเจจ จ เทวา พิงเห็นว่าเทวดาชั้นกามาจร จริงอยู่ เทวดาเห็นเทวดาผู้มีศักดิ์ยิ่งกว่า กามาจรเทพเหล่านั้น ย่อมถึงทุกข์ตามเวลาด้วยกิจ มีอาทิว่า ต้องลุกจากที่นั่ง ต้องลดผ้าห่มทำผ้าเฉวียงบ่า ต้องประคองอัญชลี. เมื่อเสวยทิพยสมบัติ ย่อม ถึงสุขตามเวลา. ในบทว่า เอกจฺเจจ จ วินิปาติกา พิงเห็นว่าเวมานิกเปรต บางจำพวก. เวมานิกเปรตเหล่านั้น เสวยสุขในเวลาหนึ่ง ทุกข์ในเวลาหนึ่ง ชั่วนิรันดร ก็สัตว์ทั้งหลายมี นาค ครุฑ ช้าง และม้าเป็นต้น ย่อมมีทั้งสุข และทุกข์ เกลื่อนกล่นเหมือนมนุษย์. ในบทว่า ปหานาย ยา เจตนา นี้ พิงทราบมรรคเจตนาอันให้ถึงวิภูฏะและวิวิภูฏะ. จริงอยู่ มรรคเจตนา นั้น ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม.

๓. โสณกายนสูตร

ว่าด้วยการกรรมและวิบากของกรรม

[๒๓๔] ครั้งนั้นแล พราหมณ์ชื่อสิขาโมคคัลลณะ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับ พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ หลายวันมาแล้ว โสณกายนมาณพไปหาข้าพระองค์ ครั้นแล้วได้กล่าวว่า พระสมณโคตมย่อมทรงบัญญัติการไม่กระทำความทั้งปวง ก็แลเมื่อบัญญัติการไม่กระทำความทั้งปวง ชื่อว่ากล่าวความขาดสูญแห่งโลก ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ โลกนี้มีกรรมเป็นสภาพ ดำรงอยู่ด้วยการก่อกรรมมิใช่หรือ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนพราหมณ์ เราไม่รู้สึกรู้ว่าได้เห็นโสณกายนมาณพเลย ที่ไหนจะได้ปราศรัยเห็นปานนี้กันเล่า คุณก่อนพราหมณ์ กรรม ๔ ประการนี้ เรากระทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วประกาศให้ทราบ ๔ ประการเป็นไฉน คือ กรรมดำมีวิบากดำก็มี กรรมขาวมีวิบากขาวก็มี กรรมทั้งดำทั้งขาวมีวิบากทั้งดำทั้งขาวก็มี กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมก็มี.

คุณก่อนพราหมณ์ ก็กรรมดำมีวิบากดำเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมปรุงแต่งกายสังขาร... วีสังขาร... มโนสังขารอันมีความเบียดเบียน... เขาอันผัสสะที่มีความเบียดเบียนถูกต้องแล้ว ย่อมได้เสวยเวทนาอันมีความเบียดเบียนเป็นทุกข์โดยส่วนเดียว เหมือนสัตว์นรก นี้เราเรียกว่า กรรมดำมีวิบากดำ.

ดูก่อนพรหมณ์ กักรรรมขามมีวิบากขามเป็นโชน บุคคลบางคนใน โลกนี้ ปรุงแต่งกายสังขาร... วจิสังขาร... มโนสังขาร อันไม่มีความ เบียดเบียน ... เขออันผัสสะที่ไมม่มีความเบียดเบียนถูกต้องแล้ว ย่อมได้เสวย เวทนาอันไม่ม่มีความเบียดเบียน เป็นสุขโดยส่วนเดียว เหมือนพวกเทพ- สุกกิณหะ นี้เราเรียกว่า **กรรรมขามมีวิบากขาม**.

ดูก่อนพรหมณ์ กักรรรมทั้งดำทั้งขาม มีวิบากทั้งดำทั้งขามเป็นโชน บุคคลบางคนใน โลกนี้ ปรุงแต่งกายสังขาร... วจิสังขาร... มโนสังขารอันม่ ความเบียดเบียนบ้าง ไม่ม่มีความเบียดเบียนบ้าง... เขออันผัสสะอันม่ความ เบียดเบียนบ้าง ไม่ม่มีความเบียดเบียนบ้าง ถูกต้องแล้ว ย่อมได้เสวยเวทนา อันม่ความเบียดเบียนบ้าง ไม่ม่ความเบียดเบียนบ้าง มีทั้งสุขและทุกข์ระคนกัน เหมือนมนุษย์ เทพบางพวก และวินิปาติกสัตว์บางพวก นี้เราเรียกว่า **กรรรม ทั้งดำทั้งขามมีวิบากทั้งดำทั้งขาม**.

ดูก่อนพรหมณ์ กักรรรมไม่ดำไม่ขาม มีวิบากไม่ดำไม่ขาม ย่อม เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรรม เป็นโชน เจตนาใดเพื่อละกรรรมดำมีวิบากดำใน บรรดากรรรมเหล่านั้นก็ดี... นี้เราเรียกว่า **กรรรมไม่ดำไม่ขาม มีวิบากไม่ ดำไม่ขาม** ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรรม.

ดูก่อนพรหมณ์ กรรรม ๔ ประการ นี้แล เราทำให้แจ้งด้วยปัญญา อันยิ่งเองแล้วประกาศให้ทราบ.

จบโสณกายนสูตรที่ ๓

อรรถกถาโศณกายนสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในโศณกายนสูตรที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **สិขามอคคูลาโน** ได้แก่ พรหมณ์โมคคัลลานโคตร มีแหยมใหญ่ตั้งอยู่กลางศิระษะ. บทว่า **ปริมานิ** ได้แก่ วันก่อน ตั้งแต่วันที่ ล่วงไปแล้ว. ฟังทราบวันยิ่งกว่าวันก่อน จำเดิมแต่วันที่สองเป็นต้น. บทว่า **โศณกายโน** ได้แก่ อันตเวาสิกของพรหมณ์นั้นนั่นเอง. บทว่า **กมุสจจาโย โภ โภโก** ได้แก่ โลกนี้มีกรรมเป็นสภาพ. บทว่า **กมุสสมารมภูจายิ** ความว่า โลกนี้ดำรงอยู่ด้วยการก่อกรรม คือ เพิ่มพูนกรรมตั้งอยู่ มิใช่ไม่เพิ่มพูน. บทว่า **อจฺจุชฺชติ** คือแสดง. คำที่เหลือมีนัยดังกล่าวแล้วใน หนหลังนั้นแล.

จบอรรถกถาโศณกายนสูตรที่ ๓

๔. สิกขาบทสูตร

ว่าด้วยกรรมและวิบากของกรรม

[๒๓๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรม ๔ ประการนี้ เรากระทำให้แจ้ง ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วประกาศให้ทราบ ๔ ประการเป็นไฉน คือ กรรมดำ มีวิบากดำก็มี กรรมขาวมีวิบากขาวก็มี กรรมทั้งดำทั้งขาวมีวิบากทั้งดำทั้งขาว ก็มี กรรมไม่ดำไม่ขาวมีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมก็มี.

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกนิบาต เล่ม ๒ - หน้าที่ 590

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมดำมีวิบากดำเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุศเทจ ดื่มน้ำเมาคือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท นี้เราเรียกว่า **กรรมดำมีวิบากดำ**.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมขาวมีวิบากขาวเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ จากการลักทรัพย์ จากการประพฤติผิดในกาม จากการพุศเทจ จากการดื่มน้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท นี้เราเรียกว่า **กรรมขาวมีวิบากขาว**.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมทั้งดำทั้งขาวมีวิบากทั้งดำทั้งขาวเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมปรุ้งแต่งกายสังขารอันมีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง ฯลฯ นี้เราเรียกว่า **กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว**.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เจตนาใดเพื่อละกรรมดำ อันมีวิบากดำในบรรดากรรมเหล่านั้นก็ดี ฯลฯ นี้เราเรียกว่า **กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม**.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรม ๔ ประการนี้แล เรากระทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วประกาศให้ทราบ.

จบลิกขาปทสูตรที่ ๔

สิกขาปทสูตรที่ ๔ เป็นต้นมีความง่ายทั้งนั้น. ก็ในองค์มรรคทั้งหลาย ท่านกล่าวว่า เพราะพระโยคาวจรเข้าไปตั้งสติไว้แล้วกำหนดด้วยปัญญา ฉะนั้น ทั้งสองนั้นแหละเป็นกรรม ที่เหลือเป็นองค์เท่านั้นไม่ใช่กรรม. แม้ในโพชฌงค์ ก็เช่นนี้เหมือนกัน. ส่วนในอภิธรรมท่านพรรณนากรรมทั้งหมดนั้นว่า เป็น กรรมอันสัมปยุตด้วยเจตนา โดยไม่แปลกกัน.

๕. อริยมัคคสูตร

ว่าด้วยกรรมและวิบากของกรรม

[๒๓๖] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรม ๔ ประการนี้ เรากระทำให้แจ้ง ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วประกาศให้ทราบ ๔ ประการเป็นไฉน คือ กรรมดำ มีวิบากดำก็มี กรรมขาวมีวิบากขาวก็มี กรรมทั้งดำทั้งขาวมีวิบากทั้งดำทั้งขาว ก็มี กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมก็มี

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมดำมีวิบากดำเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฆ่ามารดา ฆ่าบิดา ฆ่าพระอรหันต์ มีจิตประทุษร้ายต่อพระ- ตถาคต ยังพระโลหิตให้หือขึ้น ทำลายสงฆ์ให้แตกกัน นี้เราเรียกว่า **กรรมดำ มีวิบากดำ.**

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมขาวมีวิบากขาวเป็นไฉน บุคคลบางคน ในโลกนี้ เป็นผู้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ จากการลักทรัพย์ จากการประพฤติดิฉิน ในกาม จากการพูดเท็จ จากการพูดส่อเสียด จากการพูดคำหยาบ จากการ พูดเพื่อเจ้อ ไม่มากไปด้วยความเพ่งเล็ง มีจิตไม่พยาบาท มีความเห็นชอบ นี้เราเรียกว่า **กรรมขาวมีวิบากขาว.**

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาวเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมปรุ้งแต่งกายสังขาร อันมีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง ฯลฯ นี้เราเรียกว่า กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมเป็นไฉน เจตนาใดเพื่อละกรรมดำอันมีวิบากดำในบรรดากรรมเหล่านั้นก็ดี ฯลฯ นี้เราเรียกว่า กรรมไม่ดำไม่ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรม ๔ ประการนี้แล เรากระทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วประกาศให้ทราบ.

จบอริยมัคคสูตรที่ ๕

๖. โฆษณังคสูตร

ว่าด้วยกรรมและวิบากของกรรม

[๒๓๓] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรม ๔ ประการนี้ เรากระทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว ประกาศให้ทราบ ๔ ประการเป็นไฉน คือกรรมดำมีวิบากดำก็มี กรรมขาวมีวิบากขาวก็มี กรรมทั้งดำทั้งขาวมีวิบากทั้งดำทั้งขาวก็มี กรรมไม่ดำไม่ขาวมีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมก็มี.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมดำมีวิบากดำเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมปรุ้งแต่งกายสังขารอันมีความเบียดเบียน ฯลฯ นี้เราเรียกว่า กรรมดำมีวิบากดำ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมขามมีวิบากขามเป็นไฉน บุคคลบางคน
ในโลกนี้ย่อมปรุ้งแต่งกายสังฆารอัน ไม่มีความเบียดเบียน ฯลฯ นี้เราเรียกว่า
กรรมขามมีวิบากขาม.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาวเป็น
ไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมปรุ้งแต่งกายสังฆารอันมีความเบียดเบียนบ้าง
ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง ฯลฯ นี้เราเรียกว่า กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้ง
ดำทั้งขาว.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อม
เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมเป็นไฉน สัมมาทิฎฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ นี้เราเรียก
ว่ากรรมไม่ดำไม่ขาว กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อมเป็น
ไปเพื่อความสิ้นกรรม.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรม ๔ ประการนี้แล เราทำให้แจ้งด้วยปัญญา
อันยิ่งเองแล้วประกาศให้ทราบ.

จบโพชฌังคสูตรที่ ๖

๗. สาวัชชสูตร

ว่าด้วยกรรมและวิบากของกรรม

[๒๓๘] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรม ๔ ประการนี้ เรากระทำให้แจ้ง
ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วประกาศให้ทราบ ๔ ประการเป็นไฉน คือ กรรมดำมี
วิบากดำก็มี กรรมขามมีวิบากขามก็มี กรรมทั้งดำทั้งขาวมีวิบากทั้งดำทั้งขาวก็มี
กรรมไม่ดำไม่ขาวมีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมก็มี.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมค่านี้อธิบายว่าเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ย่อมปรุ้งแต่งกายสังขาร อันมีความเบียดเบียน ฯลฯ นี้เราเรียกว่ากรรมค่านี้อธิบาย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมขาวมีวิบากขาวเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมปรุ้งแต่งกายสังขารอันไม่มีความเบียดเบียน ฯลฯ นี้เราเรียกว่ากรรมขาวมีวิบากขาว.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมทั้งคำทั้งขาว มีวิบากทั้งคำทั้งขาวเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมปรุ้งแต่งกายสังขารอันมีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง ฯลฯ นี้เราเรียกว่า กรรมทั้งคำทั้งขาว มีวิบากทั้งคำทั้งขาว.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมเป็นไฉน สติสัมโพชฌงค์ ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ วิริยสัมโพชฌงค์ ปิติสัมโพชฌงค์ ปัสสัทธสัมโพชฌงค์ สมาธิสัมโพชฌงค์ อุเบกขาสัมโพชฌงค์ นี้เราเรียกว่ากรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรม ๔ ประการ นี้แล เราทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วประกาศให้ทราบ.

จบสาวัชชสูตรที่ ๗

๘. อภัยปัทมสูตร

ว่าด้วยกรรมและวิบากของกรรม

[๒๓๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ย่อมเกิดในนรก เหมือนถูกนำมาทิ้งลง ธรรม ๔ ประการเป็นไฉน คือ กาย-

กรรมอันมีโทษ ๑ วชิกรรมอันมีโทษ ๑ มโนกรรมอันมีโทษ ๑ ทิฏฐิอันมีโทษ ๑ บุคคลผู้ประกอบด้วยกรรม ๔ ประการนี้แล ย่อมเกิดในนรกเหมือนถูกนำมาทิ้งลง.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยกรรม ๔ ประการ ย่อมเกิดในสวรรค์เหมือนเชิญมาประดิษฐานไว้ กรรม ๔ ประการเป็นไฉน คือ กายกรรมอันไม่มีโทษ ๑ วชิกรรมอันไม่มีโทษ ๑ มโนกรรมอันไม่มีโทษ ทิฏฐิอันไม่มีโทษ ๑ บุคคลผู้ประกอบด้วยกรรม ๔ ประการนี้แล ย่อมเกิดในสวรรค์เหมือนเชิญมาประดิษฐานไว้

จบอภยาภิรมสูตรที่ ๘

๘. สัปปริสสูตร

ว่าด้วยกรรมและวิบากของกรรม

[๒๔๐] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยกรรม ๔ ประการ ย่อมเกิดในนรกเหมือนถูกนำมาทิ้งลง กรรม ๔ ประการเป็นไฉน คือ กายกรรมอันมีความเบียดเบียน ๑ วชิกรรมอันมีความเบียดเบียน ๑ มโนกรรมอันมีความเบียดเบียน ๑ ทิฏฐิอันมีความเบียดเบียน ๑ บุคคลผู้ประกอบด้วยกรรม ๔ ประการนี้แล ย่อมเกิดในนรกเหมือนถูกนำมาทิ้งลง.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยกรรม ๔ ประการ ย่อมเกิดในสวรรค์เหมือนเชิญมาประดิษฐานไว้ กรรม ๔ ประการเป็นไฉน คือ กายกรรมอันไม่มีความเบียดเบียน ๑ วชิกรรมอันไม่มีความเบียดเบียน ๑ มโน-

กรรมอันไม่มีความเบียดเบียน ๑ ทิฏฐิอัน ไม่มีความเบียดเบียน ๑ บุคคลผู้
ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล ย่อมเกิดในสวรรค์เหมือนเชษฐมาประดิษ
ฐานไว้.

จบสัปปริสสุตที่ ๕

๑๐. สมณสูตร

ว่าด้วยสมณะ ๔

[๒๔๑] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย สมณะมีในธรรมวินัยนี้เท่านั้น สมณะ
ที่ ๒ มีในธรรมวินัยนี้ สมณะที่ ๓ มีในธรรมวินัยนี้ สมณะที่ ๔ มีในธรรม
วินัยนี้ ลัทธิอื่นว่างจากสมณะทั้ง ๔ เธอทั้งหลายจงบันลือสีหนาทโดยชอบอย่าง
นี้เถิด

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะเป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เพราะสิ้น
สังโยชน์ ๓ เป็นพระโสดาบัน มีอันไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงที่จะตรัส
รู้ในเบื้องหน้า นี้สมณะ ที่ ๑.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะที่ ๒ เป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้
เพราะสิ้นสังโยชน์ ๓ และเพราะราคะ โทสะ โมหะเบาบาง เป็นพระสกทาคา-
มี มาสู่โลกนี้คราวเดียวเท่านั้นแล้วกระทำที่สุดทุกข์ได้ นี้สมณะที่ ๒.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะที่ ๓ เป็นไฉน คือภิกษุในธรรมวินัยนี้
เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ สิ้นไป เป็นอุปปาติกะ (เป็นพระอนาคามี) จัก
ปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา นี้สมณะที่ ๓.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะที่ ๔ เป็นโณ ภิกษุในธรรมวินัยนี้
กระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะ
ทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ นี้สมณะที่ ๔.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมณะ ที่ ๑ มีในธรรมวินัยนี้เท่านั้น สมณะที่ ๒
ที่ ๓ ที่ ๔ มีในธรรมวินัยนี้ ลัทธิอื่นว่างจากสมณะทั้ง ๔ เธอทั้งหลาย
จงบันลือสีหนาทโดยชอบอย่างนี้เถิด.

จบสมณสูตรที่ ๑๐

อรรถกถาสมณสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสมณสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อิเชว คือในศาสนานี้เท่านั้น. ก็ความไม่แน่นอนนี้พึงทราบ
แม้ในบทที่เหลือ. จริงอยู่ แม้สมณะที่ ๒ เป็นต้น ก็มีอยู่ในศาสนานี้เท่านั้น
ไม่มีในศาสนาอื่น. บทว่า สุธญา แปลว่า ว่างเปล่า. บทว่า ปรปฺปวาทา
ได้แก่ ทิฏฐิ ๖๒ อันมาแล้วในพรหมชาลสูตร แม้ทั้งหมดเหล่านี้ ก็
สัสตวาทะ เอกัจจสัสติกะ ๔ อันตานันติกะ ๔ อมราวิกเขปิกะ ๔
อริจสมุปป็นนิกะ ๒ สัจญิวาทะ ๑๖ อสัจญิวาทะ ๘ เนวสัจญินาสัจญิวาทะ ๘
อุจเฉทวาทะ ๗ ทิฏฐิธัมมนิพพานวาทะ ๕ วาทะของผู้อื่นนอกจากธรรม -
วินัยนี้ ชื่อ ปรปฺปวาทะ. วาทะแม้ทั้งหมดเหล่านั้น ว่างเปล่าจากสมณะ
ผู้ตั้งอยู่ในผล ๔ เหล่านี้ ทั้งวาทะเหล่านั้นก็ไม่มีอยู่ในธรรมวินัยนี้. อนึ่ง
วาทะเหล่านั้นมิใช่ว่างเปล่าจากสมณะเหล่านั้นอย่างเดียวเท่านั้นทั้งยังว่างจากสมณะ
แม้ ๑๒ คือ สมณะผู้ตั้งอยู่ในมรรค บ้างสมณะผู้ปรารถนาวิปัสสนาเพื่อ

ประโยชน์แก่มรรค ๔ บ้าง. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหมายความว่า จิตรัสไว้
ในมหาปริณิพพานสูตรว่า

ดูก่อนสุภัททะ เรามีวัย ๒๕ แสงหาว่า
อะไรเป็นกุศล จึงออกบวช ตั้งแต่เราบวช
แล้วนับได้ ๕๑ ปี แม้สมณะเป็นไปใน
ประเทศแห่งธรรมเป็นเครื่องรู้ ไม่มีใน
ภายนอกแต่ธรรมวินัยนี้.

แม้สมณะที่ ๒ ก็ไม่มี แม้สมณะที่ ๓ ก็ไม่มี แม้สมณะที่ ๔ ก็ไม่มี
ลัทธิอื่นว่างเปล่าจากสมณะผู้รู้.

จริงอยู่ ผู้ปรารถนวิปัสสนาท่านประสงค์เอาในบทว่า ปเทสวตฺติ นี้.
เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกระทำสมณะแม่ ๓ จำพวก คือ สมณะ
ผู้ปรารถนวิปัสสนาเพื่อโศคาปัตติมรรค ๑ สมณะผู้ตั้งอยู่ในมรรค ๑ สมณะผู้
ตั้งอยู่ในผล ๑ รวมกันจิตรัสว่า แม้สมณะก็ไม่มี ดังนี้. ทรงกระทำสมณะ
แม่ ๓ จำพวก คือ สมณะผู้ปรารถนวิปัสสนาเพื่อสกทาคามิมรรค ๑ สมณะ
ผู้ตั้งอยู่ในมรรค สมณะผู้ตั้งอยู่ในผล ๑ รวมกันจิตรัสว่า แม้สมณะที่ ๒
ก็ไม่มีดังนี้. แม้ในสมณะสองพวกนอกนี้ก็เช่นนี้เหมือนกัน.

จบอรรถกถาสมณสูตรที่ ๑๐

๑๑. อานิสังสสูตร

ว่าด้วยอานิสงส์ ๔ ประการ

[๒๔๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลอาศัยสัปปบุรุษแล้ว ฟังหวังได้ อานิสงส์ ๔ ประการ อานิสงส์ ๔ ประการเป็นไฉน คือ ย่อมเจริญด้วยศีล ที่เป็นอริยะ ๑ ย่อมเจริญด้วยสมาธิที่เป็นอริยะ ๑ ย่อมเจริญด้วยปัญญาที่เป็น อริยะ ๑ ย่อมเจริญด้วยวิมุตติที่เป็นอริยะ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลอาศัย สัปปบุรุษแล้ว ฟังหวังได้อานิสงส์ ๔ ประการนี้.

จบอานิสังสสูตรที่ ๑๑

จบกรรมวรรคที่ ๔

อานิสังสสูตรที่ ๑๑ จบทั้งนั้นแล.

จบกรรมวรรควรรณนาที่ ๔

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. สังฆิตตสูตร
๒. วิตถารสูตร
๓. โสณกายนสูตร
๔. ลิกขาบทสูตร
๕. อริยมัคคสูตร
๖. โพชฌังคสูตร
๗. สาวัชชสูตร
๘. อภัยปัชฌสูตร
๙. สัปปริสสูตร
๑๐. สมณสูตร
๑๑. อานิสังสสูตร และอรรถกถา.

อาปตติภยวรรคที่ ๕

๑. สังฆเภทกสูตร

ภิกษุทำลายสงฆ์ด้วยอำนาจประโยชน์ ๔ ประการ

[๒๔๓] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ โขสิตาราม ใกล้เมืองโกสัมพี ครั้งนั้นแล ท่านพระอานนท์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสถามว่า คุณก่อนอานนท์ อธิกรณนั้นระงับแล้วหรือ ท่านพระอานนท์กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อธิกรณนั้นจักระงับแต่ที่ไหน สัททวิหារิกของท่านพระอนุรุทธะชื่อว่าพาหิยะ ตั้งอยู่ในการทำลายสงฆ์อย่างเดียว เมื่อพระพาหิยะตั้งอยู่อย่างนั้นแล้ว ท่านพระอนุรุทธะก็ไม่สำคัญที่จะฟังว่ากล่าว แม้สักคำเดียว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนอานนท์ เมื่อไร อนุรุทธะ จะจัดการชำระอธิกรณในท่ามกลางสงฆ์ อธิกรณชนิดใดก็ตามที่บังเกิดขึ้น เธอทั้งหลายกับสารีบุตรและโมคคัลลานะต้องระงับอธิกรณทั้งหมดนั้นมิใช่หรือ คุณก่อนอานนท์ ภิกษุผู้ลามก เล็งเห็นอำนาจประโยชน์ ๔ ประการนี้ ย่อมยินดี ด้วยการทำลายสงฆ์ อำนาจประโยชน์ ๔ ประการเป็นไฉน คุณก่อนอานนท์ ภิกษุผู้ลามกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ทุศีล มีบาปกรรม มีความประพฤติไม่สะอาด น่ารังเกียจ มีการทำงานอันปกปิด มิใช่สมณะปฏิญาณว่าเป็นสมณะ ไม่ประพฤติพรหมจรรย์ปฏิญาณว่าประพฤติพรหมจรรย์ เป็นคนเฝ้าใน ชุมด้วยกิเลส รุ่งรังด้วยโทษ เธอปริวิตกอย่างนี้ว่า ถ้าภิกษุทั้งหลายจรรู้จักเราว่า เป็นคน ทุศีล มีบาปกรรม... รุ่งรังด้วยโทษ จักเป็นผู้พร้อมเพรียงกันนาสนะเราเสีย แต่ภิกษุผู้เป็นพรรคพวกจักไม่นาสนะเรา คุณก่อนอานนท์ ภิกษุผู้ลามก เล็งเห็น อำนาจประโยชน์ที่ ๑ นี้ ย่อมยินดีด้วยการทำลายสงฆ์.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้ลามก มีความเห็นผิด ประกอบด้วยอันตคา-
หิกทิกฺขุ เธอปริวิตกอย่างนี้ว่า ถ้าภิกษุทั้งหลายจรรู้เราว่ามีความเห็นผิด
ประกอบด้วยอันตคาหิกทิกฺขุ จักเป็นผู้พร้อมเพรียงกันนาสนะเราเสีย แต่ภิกษุ
ผู้เป็นพรรคพวกจักไม่นาสนะเรา คู่ก่อนอนันท์ ภิกษุผู้ลามก เล็งเห็นอำนาจ
ประโยชน์ข้อที่ ๒ นี้ ย่อมยินดีด้วยการทำลายสงฆ์.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้ลามก มีอาชีพผิด เลี้ยงชีวิตด้วยมิจฉาชีพ
เธอย่อมปริวิตกอย่างนี้ว่า ถ้าภิกษุทั้งหลายจรรู้เราว่ามีอาชีพผิดเลี้ยงชีวิตด้วย
มิจฉาชีพ จักเป็นผู้พร้อมเพรียงกันนาสนะเราเสีย แต่ภิกษุเป็นพรรคพวกจัก
ไม่นาสนะเรา คู่ก่อนอนันท์ ภิกษุผู้ลามก เล็งเห็นอำนาจประโยชน์ข้อที่ ๓ นี้
ย่อมยินดีด้วยการทำลายสงฆ์.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้ลามก ปรรณาลาก สักการะและความยกย่อง
เธอปริวิตกอย่างนี้ว่า ถ้าภิกษุทั้งหลายจรรู้เราว่าปรรณาลาก สักการะและ
ความยกย่อง จักพร้อมเพรียงกัน ไม่สักการะเคารพนับถือบูชาเรา แต่ภิกษุ
ผู้เป็นพรรคพวกจักสักการะเคารพนับถือบูชาเรา คู่ก่อนอนันท์ ภิกษุผู้ลามก
เล็งเห็นอำนาจประโยชน์ข้อที่ ๔ นี้ ย่อมยินดีด้วยการทำลายสงฆ์.

คู่ก่อนอนันท์ ภิกษุผู้ลามก เล็งเห็นอำนาจประโยชน์ ๔ ประการนี้แล
ย่อมยินดีด้วยการทำลายสงฆ์.

จบสังฆเภทกสูตรที่ ๑

อาปตติภยวรรคที่ ๕

อรรถกถาสังฆเภทกสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสังฆเภทกสูตรที่ ๑ แห่งวรรคที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-
บทว่า อปี นุต อานนุท อธิกรณ์ ความว่า บรรดาอธิกรณ์
๔ มีวิวาทาทิกรณ์เป็นต้น อธิกรณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง เกิดขึ้นแล้ว แก่ภิกษุสงฆ์.
พระศาสดาเมื่อจะถามถึงเรื่องอธิกรณ์นั้นสงบแล้วจึงตรัสอย่างนี้. บทว่า กุโ
ตัม ภาเนเต ความว่า พระอานนทกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญอธิกรณ์
นั้นจะระงับแต่ที่ไหนได้ คือ อธิกรณ์นั้นจักรงับได้ด้วยเหตุไร. บทว่า
เกวลกุปปี ได้แก่ ถ้ายเดียว. บทว่า สงฆเภทาย จิโต ได้แก่ พระ-
พาหิยะยังยืนกรานกล่าวได้ว่าทะกับด้วยสงฆ์. บทว่า ตตถายสุมา ความว่า
เมื่อพระพาหิยะนั้นยืนกรานอยู่อย่างนี้ ท่านพระอนรุทธะ. บทว่า น เอกวา-
จิกปี กถิตพพ มลลลลติ ความว่า ท่านพระอนรุทธะไม่เอาธุระที่จะกล่าวว่า
คู่ก่อนผู้มีอายุ ท่านอย่าพูดอย่างนี้กับสงฆ์ฉะฉินี้. บทว่า โวยุณฺขติ ได้แก่
ขวนขวาย คือ ตั้งหน้าพยายาม. บทว่า อตุถวเส แปลว่า อำนาจแห่งเหตุ.
บทว่า นาสสุสนฺติ ได้แก่ ภิกษุทั้งหลาย จักไม่ให้เราเข้าไป จักคร่าเรา
ออกไปเสียจากอุโบสถและปวารณา. บทที่เหลือพึงทราบตามบาลีนั้นแล.

จบอรรถกถาสังฆเภทกสูตรที่ ๑

๒. อปตติสูตร

ว่าด้วยความกลัวต่ออาบัติ ๔ ประการ

[๒๔๔] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ความกลัวต่ออาบัติ ๔ ประการนี้ ๔ ประการเป็นไฉน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนราชบุรุษจับโจรผู้ประพฤติ หนีหายเข้าได้แล้ว แสดงแก่พระราช ด้วยกราบทูลว่า ขอเดชะ ผู้นี้เป็นผู้ ประพฤติหนีหายเข้าต่อพระองค์ ขอพระองค์จงทรงลงอาญาแก่เขา พระราชจึง ตรัสอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ ท่านทั้งหลายจงไป จมมัดบุรุษนี้เอาแขนไพล่หลัง ให้มันคงด้วยเชือกอันเหนียว โคนผมแล้วนำตระเวนไปตามถนนและตรอกด้วย บัณเฑาะว์มีเสียงหยาบ ออกทางประตูด้านใต้ แล้วจงตัดศีรษะทางด้านใต้ แห่งนคร พวกราชบุรุษนั้นเอาแขนไพล่หลังให้มันคงด้วยเชือกอันเหนียวแล้ว โคนผม นำตระเวนไปตามถนนและตรอกด้วยบัณเฑาะว์มีเสียงหยาบ แล้วนำ ออกทางประตูด้านใต้ ตัดศีรษะเสียทางด้านใต้แห่งนคร ในที่นั้น มีบุรุษผู้ ยืนอยู่ ณ ที่ส่วนหนึ่ง กล่าวอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ บุรุษนี้กระทำความอัน หนีหายเข้าอันน่าติเตียนถึงถูกตัดศีรษะ ราชบุรุษทั้งหลายจึงจับมัดแขนไพล่หลัง ให้มันคงด้วยเชือกอันเหนียว โคนศีรษะด้วยมีดโคนนำตระเวนไปตามถนนและ ตรอก ด้วยบัณเฑาะว์มีเสียงหยาบ แล้วนำออกทางประตูด้านใต้ ตัดศีรษะ ทางด้านใต้แห่งนคร เขาไม่ควรทำความอันหนีหายเข้าเห็นปานนี้จนถูกตัดศีรษะ เลยหนอ ดังนี้ แม้นั้นใด คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นเหมือนกัน ภิกษุหรือ ภิกษุณีบางรูป เข้าไปตั้งสัญญาคือความกลัวอันแรงกล้าอย่างนั้นไว้ใน ธรรม คือ ปาราชิกทั้งหลาย ข้อนั้นเป็นอันหวังได้ว่า ผู้ที่ยังไม่ต้องธรรม คือ ปาราชิกจักไม่ต้อง หรือผู้ที่ต้องแล้วจักกระทำคือตามธรรม.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือน**บุรุษนุ่งผ้าดำ สยายผมห้อย**
สากไว้ที่คอ เข้าไปหาหม่อมหาชนแล้วพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย
ข้าพเจ้าได้ทำกรรมลามก น่าติเตียน ควรแก่การห้อยสาก ท่านทั้งหลายพอใจ
ให้ข้าพเจ้ากระทำสิ่งใด ข้าพเจ้าจะกระทำสิ่งนั้น ในที่นั้น มีบุรุษยืนอยู่
ณ ที่ส่วนหนึ่ง กล่าวอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย บุรุษนี้ได้กระทำกรรม
อันลามก น่าติเตียน ควรแก่การห้อยสาก เขานุ่งผ้าดำ สยายผม ห้อยสาก
ไว้ที่คอเข้าไปหาหม่อมหาชนแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ข้าพเจ้า
กระทำกรรมอันลามก น่าติเตียน ควรแก่การห้อยสาก ท่านทั้งหลายพอใจ
ให้ข้าพเจ้ากระทำสิ่งใด ข้าพเจ้าจะกระทำสิ่งนั้น ดังนี้เขาไม่ควรกระทำกรรม
อันเป็นบาป น่าติเตียน ควรแก่การห้อยสาก เห็นปานนั้นเลยหนอ แม้นใจ
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นเหมือนกัน ภิกษุหรือภิกษุณีบางรูป **เข้าไปตั้ง**
สังฆญา คือความกลัวอันแรงกล้าอย่างนั้นไว้ในธรรม คือ สังฆาติเสส
ทั้งหลาย ข้อนั้นเป็นอันหวังได้ว่า ผู้ที่ยังไม่ต้องธรรม คือ สังฆาติเสส
จักไม่ต้อง หรือผู้ที่ต้องแล้วจักกระทำคืนตามธรรม.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือน**บุรุษนุ่งผ้าดำ สยายผมห้อย**
ห้อยจีเฝ้าไว้ที่คอ เข้าไปหาหม่อมหาชน แล้วพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย
ข้าพเจ้าได้กระทำกรรมอันลามก น่าติเตียน ควรแก่การห้อยห้อยจีเฝ้า ท่าน
ทั้งหลายพอใจจะให้ข้าพเจ้ากระทำสิ่งใด ข้าพเจ้าจะกระทำสิ่งนั้น ในที่นั้น
มีบุรุษยืนอยู่ ณ ที่ส่วนหนึ่งกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย บุรุษนี้ได้
กระทำกรรมอันลามก น่าติเตียน ควรแก่การห้อยห้อยจีเฝ้า เขานุ่งผ้าดำ
สยายผมห้อยห้อยจีเฝ้า เข้าไปหาหม่อมหาชนแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ
ทั้งหลาย ข้าพเจ้าได้กระทำกรรมอันลามก น่าติเตียน ควรแก่การห้อยห้อยจีเฝ้า
ท่านทั้งหลายพอใจจะให้ข้าพเจ้าทำสิ่งใด ข้าพเจ้าจะทำสิ่งนั้น เขาไม่ควรกระทำ

กรรมอันลามก ควรแก่การห้อยห่อขี้เถ้าเห็นปานนี้เลยหนอ แม้นั้นใด ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย จันนั้นเหมือนกัน ภิกษุหรือภิกษุณีบางรูป เข้าไปตั้งสัญญา
คือความกลัวอันแรงกล้าอย่างนั้นไว้ในธรรม คือ ปาจิตตีย์ทั้งหลาย
ข้อนี้เป็นอันหวังได้ว่า ผู้ที่ยังไม่ต้องธรรม คือ ปาจิตตีย์ จักไม่ต้อง หรือ
ผู้ที่ต้องแล้ว จักกระทำคินตามธรรม.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุรุษนุ่งผ้าดำ สยายผมเข้าไปหา
หม่อมหาชน แล้วพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ข้าพเจ้าได้กระทำ
กรรมอันลามก น่าติเตียน ควรตำหนิ ท่านทั้งหลายพอใจให้ข้าพเจ้าการทำ
สิ่งใด ข้าพเจ้าจะกระทำสิ่งนั้น ณ ที่นั้น มีบุรุษยืนอยู่ ณ ที่ส่วนหนึ่งกล่าว
อย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย บุรุษผู้นี้ได้กระทำกรรมอันลามก น่าติเตียน
ควรตำหนิ เขา นุ่งผ้าดำ สยายผม เข้าไปหาหม่อมหาชนแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า
ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ข้าพเจ้าได้กระทำกรรมอันลามก น่าติเตียน ควรตำหนิ
ท่านทั้งหลายพอใจให้ข้าพเจ้ากระทำสิ่งใด ข้าพเจ้าจะกระทำสิ่งนั้น เขาไม่ควร
กระทำกรรมอันลามก น่าติเตียน ควรตำหนิ เห็นปานนั้นเลยหนอ แม้นั้นใด
ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย จันนั้นเหมือนกัน ภิกษุหรือภิกษุณีบางรูป เข้าไปตั้ง
สัญญาคือความกลัวอันแรงกล้าอย่างนั้นไว้ในธรรม คือ ปาฏิเทสนียะ
ทั้งหลาย ข้อนั้นพึงหวังได้ว่า ผู้ที่ยังไม่ต้องธรรม คือ ปาฏิเทสนียะ จักไม่
ต้อง ผู้ที่ต้องแล้วจักกระทำคินตามธรรม.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความกลัวต่ออาบัติ ๔ ประการ นี้แล.

จบอาบัติสูตรที่ ๒

อรรถกถาอาบัติสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอาบัติสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ขุรมุณฺฑํ** กริตุวา ได้แก่ โคนผมเหลือไว้ ๕ แหยม. บทว่า **ขรสุเรน** คือ เสียงกร้าว. บทว่า **ปณฺเวน** คือ กลองประหาร. บทว่า **ถลฺลฺลฺล** คือ บุรุษผู้ยืนอยู่ ณ ที่แห่งหนึ่ง. บทว่า **สีสจฺเจชฺช** คือ ควรแก่การตัดหัว. บทว่า **ยตุรฺ หิ นาม** คือ ยี่ นาม. บทว่า **โส วตฺสฺส** ความว่า เรานั้นหนอไม่ควรทำบาปเห็นปานนี้เลย. บทว่า **ยถาธมฺมํ** ปฏิกริสุตติ คือ จักกระทำคืนสมควรแก่กรรม. อธิบายว่า จักตั้งอยู่ในสามณฺระกฺมิ. บทว่า **กาพกํ วตฺถิ** ปริชาย ได้แก่ นุ่งผ้าเก่าสีดำ. บทว่า **โมสลลฺ** แปลว่า ควรแบกสาก.

บทว่า **ยถาธมฺมํ** ความว่า ออกจากอาบัติในธรรมวินัยนี้ แล้วดำรงอยู่ในความบริสุทธิ์ ชื่อว่า ย่อมทำคืนตามธรรม. บทว่า **อสุตฺปฺปฺภุ** ได้แก่ ห่อจี๊เถ้า. บทว่า **การยฺหํ อสุตฺปฺปฺภุ** ได้แก่ ควรเทินห่อจี๊เถ้า น่าดีเตียน. บทว่า **ยถาธมฺมํ** ได้แก่ แสดงอาบัติในธรรมวินัยนี้ ชื่อว่า ย่อมทำคืนตามธรรม. บทว่า **อุปวชฺช** ได้แก่ ควรตำหนิ. บทว่า **ปาฏิเทสนิเยสุ** คือควรแสดงคืน. อาบัติที่เหลือแม้ทั้งหมดท่านสงเคราะห์ด้วยบทนี้. บทว่า **อิมานิ โข ภิกฺขเว จตุตฺตาริ อาปตฺติภฺยานิ** ความว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อาบัติภัย (ความกลัวอาบัติ) ๔ เหล่านี้ ชื่อว่า ภัยอาศัยอาบัติเกิดขึ้น.

จบอรรถกถาอาบัติสูตรที่ ๒

๓. ลิกขานิสังสสูตร

ว่าด้วยอานิสงส์การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์

[๒๔๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เราย่อมอยู่ประพฤติพรหมจรรย์นี้ อันมีลิกขาเป็นอานิสงส์ มีปัญญาเป็นยอด วิมุตติเป็นแก่น มีสติเป็น อธิปไตย คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็พรหมจรรย์มีลิกขาเป็นอานิสงส์อย่างไร ลิกขา คือ อภิสมาจาร เราบัญญัติแก่สาวกทั้งหลาย ในธรรมวินัยนี้ เพื่อ ความเลื่อมใสของผู้ที่ยังไม่เลื่อมใส เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นของผู้ที่เลื่อมใสแล้ว ลิกขา คือ อภิสมาจารเราบัญญัติแล้วแก่สาวกเพื่อความเลื่อมใสของผู้ที่ยังไม่ เลื่อมใส เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นของผู้ที่เลื่อมใสแล้ว ด้วยประการใด ๆ สาวก นั้น เป็นผู้มีปกติไม่ทำลิกขานั้นให้ขาด ไม่ให้ทะลุ ไม่ให้ต่าง ไม่ให้พร้อย ย่อม สมทานศึกษาอยู่ในลิกขาบาททั้งหลายด้วยประการนั้น ๆ.

อีกประการหนึ่ง ลิกขาอันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์เราบัญญัติ แก่สาวกทั้งหลาย เพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบ โดยประการทั้งปวง ลิกขาอัน เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ เราบัญญัติแก่สาวกทั้งหลาย เพื่อความสิ้นทุกข์ โดยชอบ โดยประการทั้งปวง ด้วยประการใด ๆ สาวกนั้นเป็นผู้มีปกติไม่ทำ ลิกขานั้นให้ขาด ไม่ให้ทะลุ ไม่ให้ต่าง ไม่ให้พร้อย สมทานศึกษาอยู่ใน ลิกขาบาททั้งหลาย ด้วยประการนั้น ๆ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย พรหมจรรย์มีลิกขา เป็นอานิสงส์อย่างนี้แล.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็พรหมจรรย์มีปัญญาเป็นยอดอย่างไร ธรรม ทั้งหลายเราแสดงแล้วแก่สาวกทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ เพื่อความสิ้นทุกข์ โดยชอบ โดยประการทั้งปวง ธรรมทั้งหลายเราแสดงแล้วแก่สาวกทั้งหลาย เพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบ โดยประการทั้งปวง ด้วยประการใด ๆ ธรรม

ทั้งหมดนั้นอันสาวกพิจารณาด้วยปัญญา ด้วยประการนั้น ๆ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย พรหมจรรย์มีปัญญาเป็นยอดอย่างนี้แล.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็พรหมจรรย์มีวิมุตติเป็นแก่นอย่างไร ธรรมทั้งหลายเราแสดงแก่สาวกทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ เพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบ โดยประการทั้งปวง ธรรมทั้งหลายเราแสดงแก่สาวกทั้งหลาย เพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบ โดยประการทั้งปวง ด้วยประการใด ๆ ธรรมทั้งหมดนั้นเป็นธรรมอันวิมุตติถูกต้องแล้ว คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย พรหมจรรย์มีวิมุตติเป็นแก่นอย่างนี้แล.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็พรหมจรรย์มีสติเป็นอธิปไตยอย่างไร สติอันภิกษุตั้งไว้ดีแล้วในภายในที่เดียวว่า เราจักบำเพ็ญอภิสมจาริกสิกขาที่ยังไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์ หรือว่า จักอนุเคราะห์อภิสมจาริกสิกขาอันบริบูรณ์แล้วไว้ด้วยปัญญาในฐานะนั้น ๆ ดังนี้บ้าง สติอันภิกษุตั้งไว้ดีแล้วในภายในที่เดียวว่า เราจักบำเพ็ญสิกขาอันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ที่ยังไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์ หรือว่าจักอนุเคราะห์สิกขาอันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ที่บริบูรณ์แล้วไว้ด้วยปัญญาในฐานะนั้น ๆ ดังนี้บ้าง สติอันภิกษุตั้งไว้ดีแล้วในภายในที่เดียวว่า เราจักพิจารณาธรรมที่เราไม่ได้พิจารณาแล้วด้วยปัญญาในฐานะนั้น ๆ หรือว่าจักอนุเคราะห์ธรรมที่เราพิจารณาแล้วได้ด้วยปัญญาในฐานะนั้น ๆ ดังนี้บ้าง สติอันภิกษุตั้งไว้ดีแล้วในภายในที่เดียวว่า เราจักถูกต้องธรรมที่เราไม่ได้ถูกต้องด้วยวิมุตติ หรือว่า จักอนุเคราะห์ธรรมที่เราถูกต้องแล้วด้วยปัญญาในฐานะนั้น ๆ ดังนี้บ้าง คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย พรหมจรรย์มีสติเป็นอธิปไตยอย่างนี้แล.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ที่เรากล่าวว่า เราอยู่พระพฤติพรหมจรรย์อันมีสิกขาเป็นอันสงฆ์ มีปัญญาเป็นยอด มีวิมุตติเป็นแก่น มีสติเป็นอธิปไตย ดังนี้ เราอาศัยข้อนี้กล่าวแล้ว.

อรรถกถาสิกขานิสังสสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสิกขานิสังสสูตรที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

พรหมจรรย์ ซึ่ง สิกขานิสังส เพราะมีสิกขาเป็นอานิสงส์. ชื่อ ปัญญา เพราะมีปัญหาเป็นยอด. ชื่อ วิมุตติสาระ เพราะมีวิมุตติเป็นแก่น. ชื่อ สตาธิปเตยยะ เพราะมีสติเป็นใหญ่. ท่านอธิบายไว้ว่า พรหมจรรย์ที่อยู่ประพฤติเพื่อประโยชน์แก่อานิสงส์เป็นต้น อันได้แก่สิกขาเป็นต้นแม่เหล่านั้น. บทว่า อภิสมาจาริกา ได้แก่ สิกขานี้เองด้วยอภิสมาจารอันสูงสุด. บทนี้เป็นชื่อของศีลที่ทรงบัญญัติไว้ด้วยเป็นข้อวัตรปฏิบัติ. บทว่า ตถา ตถา โส ตสุตา สิกขาย ความว่า ภิกษุนี้เป็นผู้ใคร่ศึกษาในสิกขาบทนั้น อย่างนั้น ๆ. บทว่า อาทิพฺรหฺมจฺริยกา นี้ เป็นชื่อแห่งมหาศีล ๔ อันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์. บทว่า สพฺพโส แปลว่า โดยอาการทั้งปวง.

บทว่า ฆมฺมา ได้แก่ สัจธรรม ๔. บทว่า ปญฺญา สมเวกฺขิตา โหนฺติ ความว่า ธรรมทั้งหลายเป็นอันสาวกพิจารณาเห็นด้วยดี ด้วยมรรคปัญญากับสมาธิและวิปัสสนา. บทว่า วิมุตฺติยา มุติตา โหนฺติ ได้แก่ ธรรมทั้งหลายอันสาวกถูกต้อง (บรรลุ) ด้วยผัสสะ คือญาณแห่งวิมุตติ คืออรหัตผล. บทว่า อชฺมุตฺตํเยว สติ สุปฺปญฺจिता โหติ ความว่า สติอันสาวกเข้าไปตั้งไว้ด้วยดีในภายในตนเอง. บทว่า ปญฺญา อนุกฺคเหสุตฺตานิ ความว่า เราจักประคบ ประคองด้วยวิปัสสนาปัญญา. แม้ใน บทว่า ปญฺญา สมเวกฺขิตฺตานิ นี้ ท่านก็ประสงคฺเอาแม้วิปัสสนาปัญญา แต่ในบทนี้ว่า มุติตฺวา ฆมฺมํ ตตฺถ ตตฺถ ปญฺญา อนุกฺคเหสุตฺตานิ (เราจักประดับประคอง ธรรมที่ได้ถูกต้องแล้วด้วยปัญญาในที่นั้น ๆ) ท่านประสงคฺเอามรรคปัญญาอย่างเดียว.

จบอรรถกถาสิกขานิสังสสูตรที่ ๓

๔. เสยยสูตร

ว่าด้วยการนอน ๔ อย่าง

[๒๔๖] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ไสยา (การนอน) ๔ อย่างนี้ ๔ อย่าง เป็นไฉน คือ **เปิดไสยา** (นอนอย่างคนตาย) ๑ **กามโภคิไสยา** (นอนอย่างคนบริโภคกาม) ๑ **สีหไสยา** (นอนอย่างราชสีห์) ๑ **ตลาคตไสยา** (นอนอย่างตลาคต) ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เปิดไสยาเป็นไฉน คนตายโดยมากนอนหงาย นี้เราเรียกว่า **เปิดไสยา**.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็กามโภคิไสยาเป็นไฉน คนบริโภคกามโดยมากนอนตะแคงข้างซ้าย เราเรียกว่า **กามโภคิไสยา**.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สีหไสยาเป็นไฉน สีหมฤคราชย่อมสำเร็จการนอนข้างเบื้องขวา ซ้อนเท้าเลื่อมเท้า สอดหางเข้าในระหว่างโคนขา มันตื่นขึ้นแล้ว ยืดกายเบื้องหน้าแล้ว เหลียวดูกายเบื้องหลัง ถ้ามันเห็นความผิดปกติหรือความละปกติแห่งกาย มันย่อมเสียใจด้วยเหตุนั้น ถ้ามันไม่เห็นอะไรผิดปกติ มันย่อมดีใจด้วยเหตุนี้ นี้เราเรียกว่า **สีหไสยา**.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ตลาคตไสยาเป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สลัดจากกาม ฯลฯ บรรลุจตุตถฌาน นี้เราเรียกว่า **ตลาคตไสยา**.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ไสยา (การนอน) ๔ อย่างนี้แล.

จบเสยยสูตรที่ ๔

อรรถกถาเสยยสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในเสยยสูตรที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-

คนตายแล้ว ท่านเรียกว่า เปตะคนตาย. บทว่า **อตุตนา เสนุติ** ได้แก่ คนตายเหล่านั้น โดยมากนอนหงาย. อีกอย่างหนึ่ง สัตว์ที่เกิดในปิตติวิสัย ชื่อว่า เปรต. เปรตเหล่านั้น เพราะมีเนื้อและเลือดน้อย มีกระดูกขึ้นระเกะระกะ ไม่สามารถจะนอนตะแคงได้ จึงได้แต่นอนหงายทำเดียว.

บทว่า **อนตุตมโน โหติ** ความว่า ก็สีหมีคราช เพราะเป็นสัตว์ มีอำนาจมาก วางสองเท้าหน้าไว้ที่เท้าหลังแห่งหนึ่ง สอดหางไว้ในระหว่างขา กำหนดโอกาสที่เท้าหน้า เท้าหลัง และหางวางอยู่ ทอดศีรษะลงบนเท้าหน้า ทั้งสองแล้วนอนตลอดวัน เมื่อนอนหลับตื่นขึ้นก็ไม่สะดุ้งตื่น แต่ผงกศีรษะขึ้น สังเกตโอกาสที่เท้าหน้าเป็นต้นวางอยู่ หากเคลื่อนที่ไร ๆ ไป (ไม่อยู่อย่างเดิม) ก็ไม่พอใจว่า นี้ไม่สมควรแก่ชาติตระกูลของเจ้าไม่สมควรแก่ความเป็นผู้กล้าหาญ ดังนี้ จึงนอนในที่นั้นต่อไปไม่ออกไปแสวงหาอาหาร. บทว่า **อนตุตมโน โหติ** ท่านกล่าวหมายเอาข้อนี้. แต่เมื่ออะไร ๆ ไม่เคลื่อนที่ไป สีหมีคราชจึงยินดีว่า นี้สมควรแก่ชาติตระกูลของเจ้า และสมควรแก่ความเป็นผู้กล้าหาญของเจ้า แล้วลุกจากที่นั้นบิดกายสลัดสร้อยคอ บันลือสีหนาท ๓ ครั้งแล้วจึงออกหาอาหาร. บทว่า **อตุตมโน โหติ** ท่านกล่าวด้วยข้อนี้.

จบอรรถกถาเสยยสูตรที่ ๔

๕. ฎปรหสูตร

ว่าด้วยฎปรหบุคคล ๔

[๒๔๗] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ฎปรหะ (บุคคลผู้ควรนำอัฐิธาตุ
บรรจุสถูปไว้บูชา) ๔ จำพวกนี้ ฎปรหะ ๔ เป็นไฉน คือ

ตถาคต อรหิ สมฺมาสมฺพุทฺโธ พระตถาคตอรหันตสัมมาสัม-
พุทฺธเจ้า

ปจฺเจกพุทฺโธ พระปัจเจกพุทฺธะ

ตถาคตสาวโก พระสาวกของพระตถาคต

ราชา จกฺกวตฺติ พระเจ้าจักรพรรดิ

นี้แล ฎปรหะ ๔.

จบฎปรหสูตรที่ ๕

อรรถกถาฎปรหสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในฎปรหสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

ในบทว่า ราชา จกฺกวตฺติ นี้ถามว่า เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาคเจ้า
จึงทรงอนุญาตการก่อทำสถูปแด่พระเจ้าจักรพรรดิซึ่งสวรรคตแล้ว ไม่ทรง
อนุญาตให้ทำแก่ภิกษุผู้เป็นปุถุชนผู้มีศีล. ตอบว่า เพราะความเป็นอจฺฉริยะ.
ก็เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตสถูปทั้งหลายแก่ภิกษุผู้เป็นปุถุชน ก็จะไม่
พึงมีช่องว่างแก่บ้านและท่าเรือในตัมพปณณิทวีปเลย ในฐานะอื่นก็อย่างนั้น

พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย จตุกนิบาต เล่ม ๒ - หน้าที่ 613

เพราะฉะนั้น จึงไม่ทรงอนุญาตด้วยทรงเห็นว่า ภิกษุเหล่านั้นจักไม่เป็นอจฺจ-
ริยะ. พระเจ้าจักรพรรดิทรงอุบัติพระองค์เดียวเท่านั้น ด้วยเหตุนี้สนฺธูปของ
พระเจ้าจักรพรรดิจึงเป็นอจฺจริยะ. แต่ควรทำสักการะแม่ใหญ่แก่ภิกษุปุถุชน
ผู้มีศีลคุณภิกษุผู้ปรินิพพานแล้วฉะนั้นโดยแท้.

จบอรรถกถาอุปารหสูตรที่ ๕

๖. ปัญญาวุฑฒิสสูตร

ว่าด้วยความเจริญปัญญา

[๒๔๘] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการนี้ เป็นไปเพื่อ
ความเจริญปัญญา ธรรม ๔ ประการเป็นไฉน คือ

สปรุริสสัเสโว   คบสัตตบุรุษ

สทฺฐมฺมุสฺสวนัน   ฟังพระสัทธรรม

โยนิโสมนสิกาโร   ทำในใจโดยแยบคาย

ธมฺมานุชฺชมฺมปฏิปตฺติ   ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม

นี้แล ธรรม ๔ ประการ เป็นไปเพื่อความเจริญปัญญา.

จบปัญญาวุฑฒิสสูตรที่ ๖

ปัญญาวุฑฒิสสูตรที่ ๖ และพหุการสูตรที่ ๗ มีเนื้อความง่ายทั้งนั้น.

๗. พหุการสูตร

ว่าด้วยธรรมมีอุปการะมากแก่มนุษย์

[๒๔๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการนี้ เป็นธรรมมีอุปการะมากแก่มนุษย์ ธรรม ๔ ประการเป็นไฉน คือ

สปปุริสตัลโล	คบสัตบุรุษ
สทุขมุตสวานัน	ฟังพระสัทธรรม
โยนิโสมนสิการो	ทำในใจโดยแยบคาย
ธมฺมานุชฺชมนฺนปฏิปัตติ	ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม

นี้แล ธรรม ๔ ประการ เป็นธรรมมีอุปการะมากแก่มนุษย์.

จบพหุการสูตรที่ ๗

๘. ปฐมโฆหารสูตร

ว่าด้วยอนริยโฆหาร ๔

[๒๕๐] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อนริยโฆหาร (การพูดไม่ใช่อย่างอริยะ) ๔ นี้ อนริยโฆหาร ๔ เป็นไฉน คือ

อทิฏฺเฐ ทิฏฺฐวาทิตา	ไม่เห็น กล่าวว่าเป็น
อสุสุเต สุตวาทิตา	ไม่ได้ยิน กล่าวว่าได้ยิน
อมุเต มุตวาทิตา	ไม่ทราบ กล่าวว่าเป็น
อวิญฺเฒาเต วิญฺเฒาตวาทิตา	ไม่รู้ กล่าวว่าเป็น

นี้แล อนริยโฆหาร ๔.

จบปฐมโฆหารสูตรที่ ๘

ในปฐมโฆหารสูตรที่ ๘ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อนริยโฆหารา ได้แก่ การพูด ของผู้ไม่เป็นอริยะ. แม้
ในบทที่เหลือก็เช่นนี้เหมือนกัน.

จบอรรถกถापฐมโฆหารสูตรที่ ๘

จบอาปัติกยวรรคกรรมนาที่ ๕

๘. ทุตติยโฆหารสูตร

ว่าด้วยอริยโฆหาร

[๒๕๑] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยโฆหาร ๔ ประการนี้ อริยโฆหาร
๔ เป็นไฉน คือ

อทิฏฺเฐ อทิฏฺฐวาทิตา   ไม่เห็น กล่าวว่าจะไม่เห็น

อสุสุเต อสุสุตวาทิตา   ไม่ได้ยิน กล่าวว่าจะไม่ได้ยิน

อมุเต อมุตวาทิตา   ไม่ทราบ กล่าวว่าจะไม่ทราบ

อวิญฺเฒเต อวิญฺเฒตวาทิตา   ไม่รู้ กล่าวว่าจะไม่รู้

นี้แล อริยโฆหาร ๔.

จบทุตติยโฆหารสูตรที่ ๘

๑๐. ตติยโฆหารสูตร

ว่าด้วยอนริยโฆหาร ๔

[๒๕๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อนริยโฆหาร ๔ ประการนี้ อนริยโฆหาร
๔ เป็นไฉน คือ

ทิฏฺฐเ อทิฏฺฐวาทิตา เห็น กล่าวว่าจะไม่เห็น
สุเต อสุสุตวาทิตา ได้ยิน กล่าวว่าจะไม่ได้ยิน
มุต อมุตวาทิตา ทราบ กล่าวว่าจะไม่ทราบ
วิญญาเต อวิญญาตวาทิตา รู้ กล่าวว่าจะไม่รู้
นี้แล อนริยโฆหาร ๔.

จบตติยโฆหารสูตรที่ ๑๐

๑๑. จตุตถโฆหารสูตร

ว่าด้วยอริยโฆหาร ๔

[๒๕๓] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยโฆหาร ๔ ประการนี้ อริยโฆหาร ๔ เป็นไฉน คือ

ทิฏฺฐเ ทิฏฺฐวาทิตา เห็น กล่าวว่าจะเห็น
สุเต สุตวาทิตา ได้ยิน กล่าวว่าจะได้ยิน
มุต มุตวาทิตา ทราบ กล่าวว่าจะทราบ
วิญญาเต วิญญาตวาทิตา รู้ กล่าวว่าจะรู้
นี้แล อริยโฆหาร ๔.

จบจตุตถโฆหารสูตรที่ ๑๑

จบอาปัตติภยวรรคที่ ๕

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. สังฆเภทกสูตร ๒. อาปัตติสูตร ๓. สิกขานิสังสสูตร ๔. เสยย-
สูตร ๕. ญปนารหสูตร ๖. ปัญญาวุตติสูตร ๗. พหุการสูตร ๘. ปฐม-
โฆหารสูตร ๙. ทุติยโฆหารสูตร ๑๐. ตติยโฆหารสูตร ๑๑. จตุตถโฆหารสูตร
และอรรถกถา.

อภิญาวรรคที่ ๖

๑. อภิญาสูตร

ว่าด้วยธรรมที่รู้ยิ่งด้วยปัญญา ๔

[๒๕๔] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการนี้ ๔ ประการ เป็นไฉน คือ ธรรมที่รู้ยิ่งด้วยปัญญาแล้วพึงกำหนดรู้ไว้ก็มี ธรรมที่รู้ยิ่งด้วยปัญญาแล้วพึงละเสียก็มี ธรรมที่รู้ยิ่งด้วยปัญญาแล้วพึงให้เจริญก็มี ธรรมที่รู้ยิ่งด้วยปัญญาแล้วพึงกระทำให้แจ้งก็มี.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่รู้ยิ่งด้วยปัญญาแล้วพึงกำหนดรู้เป็นไฉน คือ **อุปาทานขันธ ๕** นี้เราเรียกว่า ธรรมที่รู้ยิ่งด้วยปัญญาแล้วพึงกำหนดรู้ไว้ ก็ธรรมที่รู้ยิ่งด้วยปัญญาแล้วพึงละเสียเป็นไฉน คือ **อวิชา และภวตัณหา** นี้เราเรียกว่า ธรรมที่รู้ยิ่งด้วยปัญญาแล้วพึงละเสีย ก็ธรรมที่รู้ยิ่งด้วยปัญญาแล้ว พึงให้เจริญเป็นไฉน คือ **สมณะและวิปัสสนา** นี้เราเรียกว่า ธรรมที่รู้ยิ่งด้วยปัญญาแล้วพึงให้เจริญ ก็ธรรมที่รู้ยิ่งด้วยปัญญาแล้วพึงกระทำให้แจ้งเป็นไฉน คือ **วิชาและวิมุตติ** นี้เราเรียกว่า ธรรมที่รู้ยิ่งด้วยปัญญาแล้ว พึงกระทำให้แจ้ง คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการนี้แล.

จบอภิญาสูตรที่ ๑

อภิญาวารรควรรณนาที่ ๖

อรรถกถาอภิญาสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอภิญาสูตรที่ ๑ วรคที่ ๖ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อภิญา ได้แก่ รู้ยิ่งด้วยปัญญา. บทว่า สมโถ จ วิปัสสนา จ ได้แก่ ความเป็นผู้มีจิต มีอารมณ์เป็นหนึ่ง และวิปัสสนาญาณ กำหนดรู้สังขาร. บทว่า วิหชา จ วิมุตติ จ ได้แก่ วิชชาอันเป็น มรรคญาณ และสัมปยุตธรรมที่เหลือ.

จบอรรถกถาอภิญาสูตรที่ ๑

๒. ปรีเยสนาสูตร

ว่าด้วยการแสวงหาอันไม่ประเสริฐ ๔

[๒๕๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อนริยปรีเยสนา การแสวงหาอันไม่ ประเสริฐ ๔ ประการนี้ ๔ ประการเป็นไฉน คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ ตนเองเป็นผู้มีชราเป็นธรรมดา ย่อมแสวงหาสิ่งที่มีชราเป็นธรรมคานั้นเอง ๑ ตนเองเป็นผู้มีพยาธิเป็นธรรมดา ย่อมแสวงหาสิ่งที่มีพยาธิเป็นธรรมคานั้นเอง ๑ ตนเองเป็นผู้มีมรณะเป็นธรรมดา ย่อมแสวงหาสิ่งที่มีมรณะเป็นธรรมคานั้นเอง ๑ ตนเองเป็นผู้มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา ย่อมแสวงหาสิ่งที่มี ความเศร้าหมองเป็นธรรมคานั้นเอง ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อนริยปรีเยสนา ๔ ประการนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยปริยเสนา การแสวงหาอย่างประเสริฐ ประการนี้ ๔ ประการเป็นไฉน คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ ตนเองเป็นผู้มีชราเป็นธรรมดา รู้โทษในสิ่งที่มีชราเป็นธรรมดาแล้ว ย่อมแสวงหานิพพานอันไม่มีชรา เป็นแดนเกษมจากโยคะอย่างเยี่ยม ๑ ตนเองเป็นผู้มีพยาธิเป็นธรรมดา รู้โทษในสิ่งที่มีพยาธิเป็นธรรมดาแล้ว ย่อมแสวงหานิพพานอันไม่มีพยาธิ เป็นแดนเกษมจากโยคะอย่างเยี่ยม ๑ ตนเองเป็นผู้มีมรณะเป็นธรรมดา รู้โทษในสิ่งที่มีมรณะเป็นธรรมดาแล้ว ย่อมแสวงหานิพพานอันไม่ตาย เป็นแดนเกษมจากโยคะอย่างเยี่ยม ๑ ตนเองเป็นผู้มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา รู้โทษในสิ่งที่มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดาแล้ว ย่อมแสวงหานิพพานอันไม่เศร้าหมอง เป็นแดนเกษมจากโยคะอย่างเยี่ยม ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริย-ปริยเสนา ๔ ประการนี้แล.

จบปริยเสนาสูตรที่ ๒

อรรถกถาปริยเสนาสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปริยเสนาสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อนริยปริยเสนา ได้แก่ การแสวงหา คือ เสาะหา ของผู้ไม่ใช่อริยะ. บทว่า ชราธมฺม ได้แก่ สิ่งที่มีความแก่เป็นสภาพ. แม้ในบทที่เหลือก็เช่นนี้เหมือนกัน.

จบอรรถกถาปริยเสนาสูตรที่ ๒

๓. สังคหสูตร

ว่าด้วยธรรมเครื่องยึดน้ำใจกัน

[๒๕๖] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สังคหวัตถุ ๔ ประการนี้ ๔ ประการ เป็นไฉน คือ ทาน การให้ ๑ เปยยวัชชะ เจริญถ้อยคำน่ารัก ๑ อรรถจริยา ประพฤติประโยชน์ ๑ สมนัตตตา ความมีตนเสมอ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สังคหวัตถุ ๔ ประการนี้แล.

จบสังคหสูตรที่ ๓

๔. มาลुकยปุตตสูตร

ว่าด้วยพระมาลुकยบุตรเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า

[๒๕๗] ครั้งนั้นแล ท่านพระมาลुकยบุตรเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดทรงแสดงธรรมโดยย่อแก่ข้าพระองค์ ซึ่งข้าพระองค์ได้ฟังแล้ว ฟังเหลือออกจากหมู่ อยู่ผู้เดียว เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่เถิด พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คู่ก่อนมาลुकยบุตร ที่นี้เราจักกล่าวกะพวกภิกษุหนุ่มอย่างไรเล่า ในเมื่อท่านเป็นคนแก่เฒ่า เป็นผู้ใหญ่ ขอโอวาทของตถาคตโดยย่อ พระมาลुकยบุตรกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดทรงแสดงธรรมโดยย่อแก่ข้าพระองค์ ขอ

พระสุตโตโปรดทรงแสดงธรรมโดยย่อ แม่โฉน ข้าพระองค์จะพึงรู้ถึงเนื้อความแห่งภยิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า แม่โฉน ข้าพระองค์พึงเป็นทายาทแห่งภยิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนมาลุงกยบุตร เหตุเกิดตันทา ซึ่งเป็นที่ที่ตันทา เมื่อเกิด ย่อมเกิดขึ้นแก่ภิกษุ ๔ ประการนี้ ๔ ประการเป็นโฉน ดูก่อนมาลุงกยบุตร ตันทาเมื่อเกิดแก่ภิกษุ ย่อมเกิดขึ้น เพราะจิวรเป็นเหตุ ๑ เพราะบิณฑบาตเป็นเหตุ ๑ เพราะเสนาสนะเป็นเหตุ ๑ เพราะความเป็นและความเป็นอย่างนั้น อย่างนี้เป็นเหตุ ๑ ดูก่อนมาลุงกยบุตร เหตุเกิดตันทาซึ่งเป็นที่ที่ตันทา เมื่อเกิดย่อมเกิดแก่ภิกษุ ๔ ประการนี้แล เมื่อใดแล ภิกษุละตันทาได้แล้ว ตัครากขาดแล้ว กระทำให้เป็นจุจตาลยอดด้วน ให้ถึงความไม่มีไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา ภิกษุนี้ เราเรียกว่า ตัดตันทาได้เด็ดขาด รื้อสังโยชน์ได้แล้ว ได้กระทำที่สุดทุกข์ได้แล้ว เพราะละมานะโดยชอบ.

ลำดับนั้นแล ท่านพระมาลุงกยบุตร อันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงโอวาทด้วยพระโอวาทนี้แล้ว ลุกจากอาสนะ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า การทำประทักษิณแล้วหลีกไป ลำดับนั้นแล ท่านพระมาลุงกยบุตรเป็นผู้หลีกออกจากหมู่ อยู่ผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่ ได้กระทำให้แจ้งซึ่งที่สุดแห่งพรหมจรรย์อันยอดเยี่ยม ที่กุลบุตรทั้งหลายออกบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการนั้น ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ ต่อกาลไม่นานเลยได้รู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มีอีก ก็แลท่านพระมาลุงกยบุตร เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งในจำนวนพระอรหันต์ทั้งหลาย

จบมาลุงกยปุตตสูตรที่ ๔

อรรถกถามาลุงกยปุตตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในมालุงกยปุตตสูตรที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า มาลุงกยปุตโต ได้แก่ บุตรของมालุงกยพราหมณ์. บทว่า
เอตถ ได้แก่ ในการอ้อนวอนขอโอวาทของท่านนี้. ด้วยบทนี้พระผู้มีพระ
ภาคเจ้า ทรงข่มบ้าง ทรงยกย่องบ้าง ซึ่งพระเถระ. ถามว่า อย่างไร. ตอบว่า
ได้ยินว่า เมื่อหนุ่มพระนาลุงกยบุตรนี้ คิดอยู่ในปัจฉิมกาล ต่อมาแก่ตัวลง
ปรารถนาจะอยู่ป่า จึงอ้อนวอนขอกรรมฐาน. พึงประกอบความว่า ลำดับนั้น
พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อตรัสโดยพระประสงค์ว่า ที่นี้เราจักกล่าวกะภิกษุหนุ่ม ๆ
อย่างไรเล่า แม้พวกเธอก็เหมือนมालุงกยบุตรในเวลาหนุ่มคิดในปัจฉิม แก่ตัว
ลงก็เข้าป่าบำเพ็ญสมณธรรม ดังนี้ ชื่อว่า ทรงข่มพระเถระ. ก็เพราะเหตุที่
พระเถระในเวลาแก่ตัวลงเข้าป่าประสงค์จะทำสมณธรรม ฉะนั้น พระผู้มี
พระภาคเจ้าตรัสโดยพระประสงค์ว่า ที่นี้เราจักกล่าวกะภิกษุหนุ่ม ๆ อย่างไรเล่า
มาลุงกยบุตรของพวกเธอนี้ แม้เวลาแก่ตัวลงก็เข้าป่า ประสงค์จะบำเพ็ญสมณ
ธรรม จึงอ้อนวอนขอกรรมฐาน พวกเธอแม้เวลาเป็นหนุ่มก็ยังไม่ทำความเพียร
ก่อน ดังนี้ ชื่อว่า ทรงยกย่องพระเถระ ดังนี้.

จบอรรถกถามาลุงกยปุตตสูตรที่ ๔

๕. กุลสูตร

ว่าด้วยเหตุให้ตระกูลตั้งอยู่ไม่ได้นาน

[๒๕๘] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ตระกูลตระกูลหนึ่งถึงความเป็นใหญ่ในโกศทรัพย์แล้ว ย่อมไม่ตั้งอยู่ได้นานเพราะสถาน ๔ หรือสถานใดสถานหนึ่งบรรดาสถาน ๔ นั้น สถาน ๔ เป็นไฉน คือ ไม่แสวงหาพัสดุที่หายแล้ว ๑ ไม่ซ่อมแซมพัสดุที่คร่ำคร่า ๑ ไม่รู้จักประมาณในการบริโภคน้ำ ๑ ตั้งสตรีหรือบุรุษผู้คิดให้เป็นพ่อบ้านแม่เรือน ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลายตระกูลใดตระกูลหนึ่งถึงความเป็นใหญ่ในโกศทรัพย์แล้ว ย่อมไม่ตั้งอยู่ได้นานเพราะสถาน ๔ นี้ หรือสถานใดสถานหนึ่งบรรดาสถาน ๔ นั้น.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ตระกูลใดตระกูลหนึ่งถึงความเป็นใหญ่ในโกศทรัพย์แล้ว ย่อมตั้งอยู่ได้นานเพราะสถาน ๔ หรือสถานใดสถานหนึ่งบรรดาสถาน ๔ นั้น สถาน ๔ เป็นไฉน คือ แสวงหาพัสดุที่หายแล้ว ๑ ซ่อมแซมพัสดุที่คร่ำคร่า ๑ รู้จักประมาณในการบริโภคน้ำ ๑ ตั้งสตรีหรือบุรุษผู้มีสติให้เป็นพ่อบ้านแม่เรือน ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ตระกูลใดตระกูลหนึ่งถึงความเป็นใหญ่ในโกศทรัพย์แล้ว ย่อมตั้งอยู่ได้นานเพราะสถาน ๔ นี้ หรือสถานใดสถานหนึ่งบรรดาสถาน ๔ นั้น .

จบกุลสูตรที่ ๕

อรรถกถากุลสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในกุลสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อาชิปะเจ รุเปนุติ ได้แก่ ตั้งไว้ในตำแหน่งผู้รักษาเรือนคถ.

จบอรรถกถากุลสูตรที่ ๕

๖. ปฐมอาขานียสูตร

ว่าด้วยองค์ ๔ ของม้ำตัน

[๒๕๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ม้ำอาขานียตัวเจริญของพระราชา ประกอบด้วยองค์ ๔ ย่อมเป็นม้ำควรแก่พระราชา ควรเป็นม้ำทรง ย่อมถึงการนับว่าเป็นราชพาหนะ องค์ ๔ เป็นไฉน คือ ม้ำอาขานียตัวเจริญของพระราชาในโลกนี้ สมบูรณ์ด้วยวรรณะ ๑ สมบูรณ์ด้วยกำลัง ๑ สมบูรณ์ด้วยความเร็ว ๑ สมบูรณ์ด้วยทรวดทรง ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ม้ำอาขานียตัวเจริญของพระราชา ประกอบด้วยองค์ ๔ นี้แล เป็นม้ำควรแก่พระราชา ควรเป็นม้ำทรง ถึงการนับว่าเป็นราชพาหนะ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ก็ฉันทัน เหมือนกัน ย่อมเป็นผู้ควรของค่านับ ฯลฯ เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า ธรรม ๔ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวรรณะ ๑ สมบูรณ์ด้วยกำลัง ๑ สมบูรณ์ด้วยเชาวน์ ๑ สมบูรณ์ด้วยทรวดทรง ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวรรณะอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มั่งคั่ง ฯลฯ สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวรรณะอย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยกำลังอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ปราศจากความเพียรเพื่อละอกุศลธรรม เพื่อบำเพ็ญกุศลธรรม เป็นผู้มั่งคั่ง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยกำลังอย่างนี้แล.

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกนิบาต เล่ม ๒ - หน้าที่ 625

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเป็นผู้สมบุรณ์ด้วยเขาวนัอย่างไร ภิกษุ
ในธรรมวินัยนี้ รู้ชัดตามเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกข์สมุทัย นี้ทุกข์นิโรธ
นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา ภิกษุเป็นผู้สมบุรณ์ด้วยเขาวนัอย่างไรแล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเป็นผู้สมบุรณ์ด้วยทรวดทรงอย่างไร ภิกษุ
ในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีปกติได้จิวร บิณฑบาต เสนาสนะและเกสัชบริหาร
อันเป็นปัจจัยแก่คนไข้ ภิกษุเป็นผู้สมบุรณ์ด้วยทรวดทรงอย่างไรแลดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ควรของ
ค่านับ ฯลฯ เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งไปกว่า.

จบปฐมอาชานียสูตรที่ ๖

อรรถกถापฐมอาชานียสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมอาชานียสูตรที่ ๖ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า วณฺณสมฺปนฺโน ได้แก่ ถึงพร้อมด้วยผิวกาย. บทว่า
พลสมฺปนฺโน ได้แก่ ถึงพร้อมด้วยกำลังกาย. บทว่า ภิกฺขุ วณฺณสมฺปนฺโน
ได้แก่ ถึงพร้อมด้วยวรรณะ คือคุณ. บทว่า พลสมฺปนฺโน ได้แก่ ถึงพร้อม
ด้วยกำลังคือความเพียร. บทว่า ชวสมฺปนฺโน ได้แก่ ถึงพร้อมด้วยฝีเท้า
คือญาณ.

จบอรรถกถापฐมอาชานียสูตรที่ ๖

๗. ทุติยาอาชาณียสูตร

ว่าด้วยม้าอาชาไนยของพระราชา

[๒๖๐] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ม้าอาชาไนยตัวเจริญของพระราชา ประกอบด้วยองค์ ๔ ประการ ย่อมเป็นม้าควรแก่พระราชา ควรเป็นม้าทรง ถึงการนับว่าเป็นราชพาหนะทีเดียว องค์ ๔ เป็นไฉน คือ ม้าอาชาไนยตัวเจริญของพระราชาในโลกนี้ เป็นม้าสมบูรณ์ด้วยวรรณะ ๑ สมบูรณ์ด้วยกำลัง ๑ สมบูรณ์ด้วยความเร็ว ๑ สมบูรณ์ด้วยทรวดทรง ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ม้าอาชาไนยตัวเจริญของพระราชา ประกอบด้วยองค์ ๔ นี้แล เป็นม้าควรแก่พระราชา ควรเป็นม้าทรง ถึงการนับว่าเป็นราชพาหนะทีเดียว.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ฉะนั้น เหมือนกัน ย่อมเป็นผู้ควรของค่านับ ฯลฯ เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งไปกว่า ธรรม ๔ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวรรณะ ๑ สมบูรณ์ด้วยกำลัง ๑ สมบูรณ์ด้วยเชาวน์ ๑ สมบูรณ์ด้วยทรวดทรง ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวรรณะอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มั่งคั่ง ฯลฯ สมாதานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวรรณะอย่างนี้แล.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยกำลังอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ปรารภความเพียรเพื่อละอกุศลธรรม เพื่อบำเพ็ญกุศลธรรม เป็นผู้มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยกำลังอย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยเขว้าน้อย่างไร ภิกษุ
ในธรรมวินัยนี้ กระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันหาอาสวะมิได้
เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ ภิกษุ
เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยเขว้าน้อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยทรวาทตรงอย่างไร ภิกษุ
ในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ปกติได้จิวร บิณฑบาต เสนาสนะและเกตุชบิรชา
อันเป็นปัจจัยแก่คนไข้ ภิกษุเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยทรวาทตรงอย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล ย่อมเป็น
ผู้ควรของกำนับ ฯลฯ เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งไปกว่า.

จบทุดิยอาชานียสูตรที่ ๗

แม้ในทุดิยอาชานียสูตรที่ ๗ ก็นัยนี้เหมือนกัน. บทที่เหลือในสูตรนี้
ง่ายทั้งนั้น.

จบอภิญญาวรรคกรรมนาที่ ๖

๘. พลสูตร

ว่าด้วยกำลัง ๔ ประการ

[๒๖๑] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กำลัง ๔ ประการนี้ ๔ ประการเป็นไฉน
คือ กำลังคือความเพียร ๑ กำลังคือสติ ๑ กำลังคือสมาธิ ๑ กำลังคือปัญญา ๑
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กำลัง ๔ ประการนี้แล.

จบพลสูตรที่ ๘

๕. อรัญญสูตร

ว่าด้วยภิกษุประกอบด้วยกรรม ๔ ไม่ควรอยู่ป่า

[๒๖๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยกรรม ๔ ประการ ไม่ควรเสพเสนาสนะสังคอันตั้งอยู่ในราวป่า กรรม ๔ ประการเป็นไฉน คือ เป็นผู้มิปัญญาทราม เพราะกามวิตก ๑ พยาบาทวิตก ๑ วิหิงสาวิตก ๑ และเป็นผู้โง่เขลาบ้ำน้ำลาย ๑ ภิกษุผู้ประกอบด้วยกรรม ๔ ประการนี้แล ไม่ควรเสพเสนาสนะสังคอันตั้งอยู่ในราวป่า

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยกรรม ๔ ประการ ควรเสพเสนาสนะสังคอันตั้งอยู่ในราวป่า ๔ กรรม ๔ ประการเป็นไฉน คือ เป็นผู้มิปัญญา เพราะเนกขัมมวิตก ๑ อพยาบาทวิตก ๑ อวิหิงสาวิตก ๑ และเป็นผู้ไม่โง่เขลาไม่บ้ำน้ำลาย ๑ ภิกษุผู้ประกอบด้วยกรรม ๔ ประการนี้แล ควรเสพเสนาสนะสังคอันตั้งอยู่ในราวป่า.

จบอรัญญสูตรที่ ๕

๑๐. กัมมปถสูตร

กรรมที่เป็นอันตรายต่อการบริหารตน ๔

[๒๖๐] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คนพาลผู้ไม่ฉลาด เป็นอสังฆบุรุษ ประกอบด้วยกรรม ๔ ประการ ย่อมบริหารตนให้ถูกขจัด ถูกทำลาย เป็นผู้ประกอบด้วยโทษ วิญญูชนดิเตียน และย่อมประสพกรรมมิใช่บุญเป็นอันมาก กรรม ๔ ประการเป็นไฉน คือ กายกรรมอันมิโทษ ๑ วจกรรมอันมิโทษ ๑

มโนกรรมอันมีโทษ ๑ ทิฏฐิอันมีโทษ ๑ คนพาลผู้ไม่ฉลาด เป็นอสังฆบุรุษ ประกอบด้วยกรรม ๔ ประการนี้แล ย่อมบริหารคนให้ถูกขจัด ถูกทำลาย เป็นผู้ประกอบด้วยโทษ วิญญูชนติเตียน และย่อมประสพกรรมมิใช่บุญ เป็นอันมาก

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตผู้ฉลาด เป็นสังฆบุรุษ ผู้ประกอบด้วย กรรม ๔ ประการ ย่อมบริหารตนไม่ให้ถูกขจัด ไม่ให้ถูกทำลาย ไม่ประกอบด้วยโทษ วิญญูชนไม่ติเตียน และย่อมได้ประสพบุญเป็นอันมาก กรรม ๔ ประการเป็นไฉน คือ กายกรรมอันไม่มีโทษ ๑ วาจกรรมอันไม่มีโทษ ๑ มโนกรรมอันไม่มีโทษ ๑ ทิฏฐิอันไม่มีโทษ ๑ บัณฑิตผู้ฉลาด เป็นสังฆบุรุษ ประกอบด้วยกรรม ๔ ประการ ย่อมบริหารตนไม่ให้ถูกขจัด ไม่ให้ถูกทำลาย ไม่มีโทษ วิญญูชนไม่ติเตียน และย่อมประสพบุญเป็นอันมาก ดังนี้แล.

จบกัมมปถสูตรที่ ๑๐

จบอภิญาฬวรรคที่ ๖

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. อภิญาฬสูตร ๒. ปริเยสนาสูตร ๓. สังคหสูตร ๔. มาลุงกยปุตตสูตร ๕. กุลสูตร ๖. ปฐมอาชานียสูตร ๗. ทุติยอาชานียสูตร ๘. พลสูตร ๙. อรัญญสูตร ๑๐. กัมมปถสูตร และอรรถกถา.

กรรมปถวรรคที่ ๗

ธรรมที่นำไปเกิดในนรก - สวรรค์ ๔

[๒๖๔] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยกรรม ๔ ประการ ย่อมเกิดในนรกเหมือนถูกนำมาทิ้งลง กรรม ๔ ประการเป็นไฉน คือ ตนเอง เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ๑ ชักชวนผู้อื่นในการฆ่าสัตว์ ๑ พอใจในการฆ่าสัตว์ ๑ กล่าวสรรเสริญคุณการฆ่าสัตว์ ๑ บุคคลผู้ประกอบด้วยกรรม ๔ ประการนี้แล ย่อมเกิดในนรกเหมือนถูกนำมาทิ้งลง.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยกรรม ๔ ประการ ย่อมเกิดในสวรรค์เหมือนเชิญมาประดิษฐานไว้ กรรม ๔ ประการเป็นไฉน คือ ตนเองเป็นผู้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ๑ ชักชวนผู้อื่นให้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ๑ พอใจในการงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ๑ กล่าวสรรเสริญคุณการงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ๑ บุคคลผู้ประกอบด้วยกรรม ๔ ประการนี้แล ย่อมเกิดในสวรรค์เหมือนเชิญมาประดิษฐานไว้.

[๒๖๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลประกอบด้วยกรรม ๔ ประการ ย่อมเกิดในนรกเหมือนถูกนำมาทิ้งลง กรรม ๔ ประการเป็นไฉน คือ ตนเอง เป็นผู้ลักทรัพย์ ๑ ชักชวนผู้อื่นในการลักทรัพย์ ๑ พอใจในการลักทรัพย์ ๑ กล่าวสรรเสริญคุณการลักทรัพย์ ๑ บุคคลผู้ประกอบด้วยกรรม ๔ ประการนี้แล ย่อมเกิดในนรกเหมือนถูกนำมาทิ้งลง.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยกรรม ๔ ประการ ย่อมเกิดในสวรรค์เหมือนเชิญมาประดิษฐานไว้ กรรม ๔ ประการเป็นไฉน คือ ตนเองเป็นผู้งดเว้นจากการลักทรัพย์ ๑ ชักชวนผู้อื่นให้งดเว้นจากการลักทรัพย์ ๑

พอใจในการงดเว้นจากการลักทรัพย์ ๑ กล่าวสรรเสริญคุณการงดเว้นจากการลักทรัพย์ ๑ บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล ย่อมเกิดในสวรรค์เหมือนเชิญมาประดิษฐานไว้.

[๒๖๖] ตนเองเป็นผู้ประพาศิณในกาม ๑ ชักชวนผู้อื่นในการประพาศิณในกาม ๑ พอใจในการประพาศิณในกาม ๑ กล่าวสรรเสริญคุณการประพาศิณในกาม ๑ ฯลฯ ตนเองเป็นผู้งดเว้น จากการประพาศิณในกาม ๑ ชักชวนผู้อื่นในการงดเว้นจากการประพาศิณในกาม ๑ พอใจในการงดเว้น จากการประพาศิณในกาม ๑ กล่าวสรรเสริญคุณการงดเว้นจากการประพาศิณในกาม ฯลฯ

[๒๖๗] ตนเองเป็นผู้พูดเท็จ ๑ ชักชวนผู้อื่นในการพูดเท็จ ๑ พอใจในการพูดเท็จ ๑ กล่าวสรรเสริญคุณการพูดเท็จ ๑ ฯลฯ ตนเองเป็นผู้งดเว้น จากการพูดเท็จ ๑ ชักชวนผู้อื่นในการงดเว้นจากการพูดเท็จ ๑ พอใจในการงดเว้นจากการพูดเท็จ ๑ กล่าวสรรเสริญคุณการงดเว้นจากการพูดเท็จ ๑ ฯลฯ

[๒๖๘] ตนเองเป็นผู้พูดต่อเสียด ๑ ชักชวนผู้อื่นในการพูดต่อเสียด ๑ พอใจในการพูดต่อเสียด ๑ กล่าวสรรเสริญคุณการพูดต่อเสียด ๑ ฯลฯ ตนเองเป็นผู้งดเว้นจากการพูดต่อเสียด ๑ ชักชวนผู้อื่นในการงดเว้นจากการพูดต่อเสียด ๑ พอใจในการงดเว้นจากการพูดต่อเสียด ๑ กล่าวสรรเสริญคุณการงดเว้นจากการพูดต่อเสียด ๑ ฯลฯ

[๒๖๙] ตนเองเป็นผู้พูดคำหยาบ ๑ ชักชวนผู้อื่นในการพูดคำหยาบ ๑ พอใจในการพูดคำหยาบ ๑ กล่าวสรรเสริญคุณในการพูดคำหยาบ ๑ ฯลฯ ตนเองเป็นผู้งดเว้นจากการพูดคำหยาบ ๑ ชักชวนผู้อื่นในการงดเว้นจากการพูดคำหยาบ ๑ พอใจในการงดเว้นจากการพูดคำหยาบ ๑ กล่าวสรรเสริญคุณการงดเว้นจากการพูดคำหยาบ ๑ ฯลฯ

[๒๗๐] ตนเองเป็นผู้พูดคำเพื่อเจ้า ๑ ชักชวนผู้อื่นในการพูดเพื่อเจ้า ๑
๑ พอใจในการพูดเพื่อเจ้า ๑ กล่าวสรรเสริญคุณการพูดเพื่อเจ้า ๑ ฯลฯ
ตนเองเป็นผู้งดเว้นจากการพูดเพื่อเจ้า ๑ ชักชวนผู้อื่นในการงดเว้นจากการ
พูดเพื่อเจ้า ๑ พอใจในการงดเว้นจากการพูดเพื่อเจ้า ๑ กล่าวสรรเสริญคุณ
การงดเว้นจากการพูดเพื่อเจ้า ๑ ฯลฯ

[๒๗๑] ตนเองเป็นผู้มากไปด้วยความโลภ ๑ ชักชวนผู้อื่นในความ
โลภ ๑ พอใจในความโลภ ๑ กล่าวสรรเสริญคุณความโลภ ๑ ฯลฯ ตนเอง
เป็นผู้ไม่มากไปด้วยความโลภ ๑ ชักชวนผู้อื่นในความไม่โลภ ๑ พอใจใน
ความไม่โลภ ๑ กล่าวสรรเสริญคุณความไม่โลภ ๑ ฯลฯ

[๒๗๒] ตนเองเป็นผู้มีจิตไม่พยายา ๑ ชักชวนผู้อื่นในความ
พยายา ๑ พอใจในความพยายา ๑ กล่าวสรรเสริญคุณความพยายา ๑
ฯลฯ ตนเองเป็นผู้ไม่มีจิตพยายา ๑ ชักชวนผู้อื่นความไม่พยายา ๑
พอใจในความไม่พยายา ๑ กล่าวสรรเสริญคุณความไม่พยายา ๑ ฯลฯ

[๒๗๓] ตนเองเป็นผู้มีความเห็นผิด ๑ ชักชวนผู้อื่นในความเห็นผิด ๑
พอใจในความเห็นผิด ๑ กล่าวสรรเสริญคุณความเห็นผิด ๑ ฯลฯ ตนเอง
เป็นผู้มีความเห็นชอบ ๑ ชักชวนผู้อื่นในความเห็นชอบ ๑ พอใจในความ
เห็นชอบ ๑ กล่าวสรรเสริญคุณความเห็นชอบ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล
ผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล ย่อมเกิดในสวรรค์เหมือนเชิญมา
ประดิษฐานไว้.

จบกรรมปถวรรคที่ ๗

กรรมปถวรรคพรรณนาที่ ๗

พึงทราบวินิจฉัยในกรรมปถวรรค ดังต่อไปนี้ :-

กรรมบถแม่ ๑๐ ท่านกล่าววละกันทั้งโลกิยะและโลกุตระ รากเปยฆาล
ท่านกล่าวไว้ให้บรรลุถึงพระอรหันต์. คำที่เหลือในที่พึงปวงง่ายทั้งนั้น.

จบอรรถกถากรรมปถวรรคพรรณนาที่ ๗

จบอรรถกถาจตุกนิบาตแห่งอังคุตตรนิกาย ชื่อมนโรธปุรณี

พระสูตรที่ไม่นับเป็นปณณาสก

ธรรมเพื่อความรู้ยิ่งซึ่งระคะ ๔ ประการ

[๒๗๔] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการควรเจริญ เพื่อ
ความรู้ยิ่งซึ่งระคะ ๔ ประการเป็นไฉน คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้
ย่อมพิจารณาเห็นกายในกาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌา
และโทมนัสในโลกเสียได้ ๑ ย่อมพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา... ๑ ย่อม
พิจารณาเห็นจิตในจิต... ๑ ย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรม มีความเพียร
มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้ ๑ ธรรม ๔
ประการนี้ ควรเจริญเพื่อรู้ยิ่งซึ่งระคะ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการ
ควรเจริญเพื่อรู้ยิ่งซึ่งระคะ ๔ ประการเป็นไฉน คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุใน
ธรรมวินัยนี้ ย่อมยังฉันทะให้เกิด พยายาม ปราศจากความเพียร ประคองจิต
ตั้งจิตไว้เพื่อไม่ให้กุศลบาปธรรมที่ยังไม่เกิดเกิดขึ้น ๑ ... เพื่อละอกุศลบาป-
ธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ๑ เพื่อให้กุศลที่ยังไม่เกิดเกิดขึ้น ๑ ย่อมยังฉันทะให้เกิด

พยายามปรารภความเพียร ประคองจิต ทั้งจิตไว้ เพื่อความตั้งมั่น ไม่พินเพื่อน
เพื่อความมียิง เพื่อความไพบุลย์ เพื่อความเจริญ เพื่อความบริบูรณ์ แห่ง
กุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ๑ ธรรม ๔ ประการนี้ ควรเจริญเพื่อรู้ยังซึ่งราคะ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการ ควรเจริญเพื่อรู้ยังซึ่งราคะ ๔
ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญอิทธิบาท
อันประกอบด้วยฉันทสมาธิ และประธานสังขาร ๑ เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วย
ด้วยวิริยสมาธิ... ๑ จิตตสมาธิ... ๑ วิมังสาสมาธิและประธานสังขาร ๑ ธรรม
๔ ประการนี้ ควรเจริญเพื่อความรู้ยังซึ่งราคะ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔
ประการควรเจริญเพื่อกำหนดรู้ราคะ ฯลฯ ธรรม ๔ ประการนี้ ควรเจริญ
เพื่อความสิ้นไปรอบ เพื่อละ เพื่อความสิ้น เพื่อความเสื่อม เพื่อคลายกำหนด
เพื่อดับ เพื่อสละ เพื่อสละคืน ซึ่งราคะ ๔ ประการนี้ ควรเจริญเพื่อรู้ยัง
เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไปรอบ เพื่อละ เพื่อความสิ้น เพื่อความเสื่อม
เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสละ เพื่อสละคืน ซึ่งโทสะ โมหะ โภคะ
อุปนาหะ มกฺขะ ปฟาสะ อิสสา มัจฉริยะ มายา สาธฺมยยะ ถัมภะ สารัมภะ
มานะ อติมานะ มทะ ปมาทะ ดังนี้แล.

จบจตุกนิบาต